

ISSN 1512-0953

ქართული უნი
ვერსიტეტი

KARTVELIAN
HERITAGE

XVII

2013

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
AKAKI TSERETELI STATE UNIVERSITY

მართველური
მემკვიდრეობა

XVII

2042
ედვინება ლომან-ეფენდი ქარცივაძის დაბადების
200 წლისთავს

This volume is dedicated to the 200th anniversary
of *Loman-Efendi Kartsivadze's* birth.

ქუთაისი

2013

Kutaisi

81.2 ბრ

809.463.1-800.87

ქ.279

„ქართველური მემკვიდრეობის“ XVII ტომში იბეჭდება აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი მიმართულების მიერ ორგანიზებულ სიმპოზიუმზე („ქუთაისური საუბრები“ - XIII) წაკითხული მოხსენებები და რეცენზირებული ქართველოლოგიური (ენათმეცნიერული, ლიტერატურათმცოდნეობითი, ფოლკლორული, ისტორიოგრაფიული, კულტუროლოგიური, ეთნოლოგიური...) გამოკვლევები.

სარედაქციო საბჭო:

ნათია ამირიძე (ინგლისური ტექსტის რედაქტორი), ნოზა ბარათაია, თამაზ ბერაძე, მერაბ ბერიძე, თეიმურაზ გვანცელაძე, როზეტა გუჭეჯიანი, ეკა დადიანი (რედაქტორი), რუბენ ენოხი, როლანდ თოფჩიშვილი, ქეკელი თეიმურაზი, მერაბ ნაჭყებია, ავთანდილ ნიკოლეიშვილი (პასუხისმგებელი რედაქტორი), მანანა ტაბიძე, ტარიელ ფუტყარაძე (მთავარი რედაქტორი), გიორგი ქავთარაძე, მარინე ქაცარავა, რევაზ შეროზია, ნინო ჩიხლაძე, რამაზ ხაჭაპურიძე (სწავლული მდივანი), ბექა ხორავა.

რედაქციის მისამართი: 4600, ქ. ქუთაისი, თამარ მეფის 59

აწეს ქართველური დიალექტოლოგიის ინსტიტუტი,

ელ-ფოსტა: kartvelology@posta.ge

კრებულის ელ-ვერსია იხ.: www.kartvelology.ge

www.atsu.edu.ge

© აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2013

Volume XVII of *Kartveluri Memkvidreoba* ("Kartvelian Heritage") presents the papers of the "Kutaisi Discussions" - XIII, symposium held by Kartvelian Dialectology Research Institute at Akaki Tsereteli State University (ATSU) and other reviewed research papers in Kartvelology (linguistics, literary studies, folklore, historiography, culture studies, ethnology, etc.).

EDITORIAL BOARD:

Natia Amiridze (editor of the English texts), Nomadi Bartaia, Tamaz Beradze, Merab Beridze, Teimuraz Gvantseladze, Rozeta Gujejiani, Eka Dadiani (editor), Ruben Enokhi, Marine Katsarava, Giorgi Kavtaradze, Merab Nachkebia, Avtandil Nikoleishvili (managing editor), Manana Tabidze, Roland Topchishvili, Kevin Tuite, Taniel Putkaradze (Editor - in chief), Revaz Sherozia, Nino Chikhladze, Ramaz Khachapuridze (scientific secretary), Bejan Khorava.

Address of the Editorial Office; 59, Tamar Mepe str., Kutaisi

© Kutaisi State University Press, 2013

შინაარსი - CONTENTS

✓ შუშანა შუტკარაძე, რამაზ სურმანიძე - ლომან-ეფენდი ქარცივაძე - ჭეშმარიტი ერისკაცი, სწავლული, საზოგადო მოღვაწე	11
Shushana Putkaradze, Ramaz Surmanidze - Loman Efendi Kartsivadze – the Great Georgian Erudite and Public Figure	22
ომარ არღაშელია - აფხაზეთის გეოპოლიტიკური ადგილი სეპარატისტული ხელისუფლების სტრატეგიულ კვლევებში	23
Omar Ardashelia - Geopolitical Place of Abkhazia in Strategic Research Carried out by Abkhaz Separatist Government	30
ლალი ახალაძე - საუნივერსიტეტო გამოცდილება და ეროვნული საკვალიფიკაციო ჩარჩო (ინკლუზიური განათლების მიმართულება)	31
Lali Akhaladze - University Experience and National Qualifications Framework (Direction of Inclusive Education)	34
ხათუნა ბაბუნაშვილი - ფრანგული ენის ნორმირების მოკლე ისტორია და დღევანდლობა	35
Khatuna Babunashvili - Short History of Standardization of French Language and Modernity	39
ნომადი ბართაია - ქართულში შემოსული ზოგიერთი არაბულ- სპარსული სიტყვის შეძენილი სემანტიკური დატვირთვანი იოსებ გრიშაშვილის „ქალაქური ლექსიკონის“ მიხედვით	40
Nomadi Bartaia - Semantic Loans of some Persian words Transferred in Georgian according to “Urban Dictionary” by Ioseb Grishashvili	43
ციალა ბენდელიანი - ქართველური სამეტყველო კოდები გლობალიზაციის კონტექსტში და სინქრონიული აღწერის ასპექტები	44
Tsiala Bendeliani - Kartvelian Speech Codes within the Globalization Context and Aspects of Synchronic Description	53
ეთერ ბერიძე - აჭარული დიალექტის სალექსიკონო მასალა	54
Eter Beridze - Materials for the Dictionary of Adjara Dialect	62
ელენე გეგეშიძე - ტერმინები: „ცივილიზაცია“ და „კულტურა“	63
Elene Gegeshidze - Terms: Civilization and Culture	70
გვანცა გვანცელაძე, თემურაზ გვანცელაძე - ენობრივი სიტუაცია ენგურ-ყუბანის შუამდინარეთში უძველესი დროიდან XVI საუკუნემდე	71

Гванца Гванцеладзе, Теймураз Гванцеладзе - Языковая ситуация в междуречье Енгури-Кубани с древнейших времен до XVI века	80
თამარ გითოლენდია - პოლისემიის ზოგი ასპექტი ქართულში	81
Tamar Gitolendia - Some Aspects of Polysemy in Georgian Language	88
თეონა გოგიბერიძე - ლია სტურუას პოემები	89
Teona Gogiberidze - Lia Sturua's Poems	93
ქეთევან გოდერძიშვილი - ტერმინთათვის - კალენდარული და კანონიკური სახელები და კალენდარულ-კანონიკურ სახელთა სამი რიგისათვის	94
Ketevan Goderdzishvili - On Terms "Calendar" and "Canonical" Names and Three Groups of Calendar-Canonical Proper Names.....	99
ნატო გულუა - ფრიდრიხ ნიცშეს ფილოსოფიური ასპექტები ლევან გოთუას „სერაფიტში“	100
Nato Gulua - Friedrich Nietzsche's Philosophical Aspects in Levan Gotua's "Seraphiti"	106
თენგიზ გუმბერიძე - დიდი მოურავის ლიტერატურული პერსონაჟი ძველ ქართულ პოეზიაში	107
Tengiz Gumberidze - Grand Mouravi's Literary Character in Old Georgian Poetry	117
ეკა დადიანი - -ც ნაწილაკიანი ფორმები ტაოურში	118
Eka Dadiani - Form with -c Particle in Taoan	122
ქეთევან დეკანოზიშვილი - ბერი თევდორე - „ქრავი, ქრისტეს ზვარაკი“	123
Ketevan Dekanozishvili - Monk Tevdore (Theodore) – “the Lamb, the Sacrifice to God”	131
დარეჯან დვალ-დემეტრაძე - გერმანული და ქართული სუფრის წესები (მობოვებული ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით)	132
Darejan Dvali-Demetradze - German and Georgian Customs of Feasting (Supra) (according to Ethnographic Materials)	134
ლუკა დვალისხილი - ქვეყნის ტრაგედიისა და ადამიანთა ბედის უროიერო მიმართებისათვის ლაშა თაბუკაშვილის პიესაში „მერე რა, რომ სველია სველი იასამანი?“	135

Luka Dvalishvili - On an Interrelationship between Tragedy of a Country and Human Destiny in Lasha Tabukashvili's Play "Does it Matter if Wet Lilac is Wet?!"	139
იკა ვაშაკიძე - „აკადემიური წერა“ ქართული განათლების სისტემაში	140
Ia Vashakidze - Academic Writing in Georgian Educational System	144
ნინო ვაშაკმაძე - სამხრეთ კავკასიის რესპუბლიკათა საღავო ტერიტორიული პრობლემების ურთიერთშეთანხმების გზით გადაწყვეტის მცდელობა 1918-1920 წლებში	145
Nino Vashakmadze - Attempt to Resolve Territorial Disputes between the Republics of South Caucasus through Mutual Agreement in 1918-1920	151
რუსუდან კაშია - შინაგან სნეულებათა სამკურნალო საშუალებები ხალხურ მედიცინაში (ქვემო იმერეთის ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით)	152
Rusudan Kashia - Remedies for Internal Diseases in Folk Medicine (according to Kvemo Imereti (Lower Imereti) Ethnographic Materials)	157
მერაბ კეზევაძე - ქუთაისის წმ. დავით აღმაშენებლის საკათედრო ტაძრის (სობორის) საკათედრო ტაძრის (სობორის) ნივთ-სამკაული	158
Merab Kezevadze - Items and Jewellery of David Aghmashenebeli Cathedral (Soboro) in Kutaisi	162
იგორ კეკელია - აფხაზეთის ისტორიული ტოპონიმიიდან (სიდა, სუბეიში/სუბეი, წყაბა)	163
Igor Kekelia - From the Historical Toponymy of Apkhazeti ("Sida", "Subeishi", "Tsqaba")	166
მაია კიკვაძე - წოდებითი ბრუნვა სამხრულ კილოებში	167
Maia Kikvadze - Vocative Case in Dialects of Southern Georgia	170
ზეინაბ კიკვიძე - სახელმწიფოს მართვის პრინციპები ქართულ მწერლობაში	171
Zeinab Kikvidze - Principles of State Governance in Georgian Literature	177
მარინე კუხალაშვილი - უკუთქმითი არა, არ ნაწილაკების ისტორიისათვის ქართულში	178
Marine Kukhalashvili - On the History of Negative "ara", "ar" Particles in Georgian	182

ქეთევან მარგიანი - აღმოსავლური წარმომავლობის ანთროპონიმები სვანურში	183
Ketevan Margiani - Anthroponyms of Oriental Origin in Svan	188
ქეთევან მარგიანი-სუბარი - კვლავ ევიდენციალობისთვის სვანურ ზმნაში	189
Ketevan Margiani-Subari - Again on Evidentiality of Verb in Svan	193
დამანა მელიქიშვილი - მეთოდოლოგიური პრობლემები ქართული ენის გრამატიკულ ლიტერატურაში და მათი გადაჭრის გზები	194
Damana Melikishvili - Methodological Problems in Grammatical Literature of Georgian	212
მაია მიქაუტაძე - იდიომატურ გამოთქმათა ერთი ჯგუფისათვის ტაოურსა და იმერხეულში	213
Maia Mikautadze -On one Group of Idiomatic Expressions in Taoan and Imerkhevan	222
მაკა მჭედლიძე - სუბსტანტიური განსაზღვრების კვალიფიკაციისთვის	223
Maka Mchedlidze - On Classification of Substantive Attribute	227
მერაბ ნაჩქებია - წმინდანთა სახელები და საეკლესიო თემატიკა ქართულ ტოპონიმებში	228
Merab Nachkebia - Names of Saints and Ecclesiastical Thematics in Georgian Toponyms	232
ნორა ნიკოლაძე-ლომსიანი - ლექსო, ნუ დაიკარგები!	233
Nora Nikoladze-Lomsianidze - "Verse is not Lost"	239
ავთანდილ ნიკოლეიშვილი - ვერლიბრი გალაკტიონ ტაბიძის პოეზიაში	240
Avtandil Nikoleishvili - Vers Libre in Galaktion Tabidze's Poetry	249
ნიკოლოზ ოთინაშვილი - სოფელ ძეგლევის ტოპონომასტიკური მასალები	250
Nikoloz Otinashvili - Toponomastic Materials of the Village of Dzeglevi ...	254
მიმოზა ჰორჯოლიანი - ფრინველის გამოსახულებიანი საბეჭდავი- ბეჭედი ქუთაისის მუზეუმიდან	255
Mimoza Zhorzholiani - Seal with Bird Image from Kutaisi Museum	258

მადონა რობაკიძე - ნიკო ბერძენიშვილი ვახუშტი ბაგრატიონის ბიოგრაფიის ზოგიერთი ცნობის შესახებ (ყრმობისა და სიჭაბუკის წლები)	259
Madona Robakidze - Niko Berdzenishvili on Some Details of Biography of Vakhushti Bagrationi ("Years of Childhood and Adolescence")	264
იზოლდა რუსაძე - მიხეილ ალავიძე — ლეჩხუმური დიალექტის მკვლევარი	265
Izolda Rusadze - Mikheil Alavidze – Researcher Working on Lechkhumian Dialect	268
რუსუდან საღინაძე - ვასალიტეტის აღმნიშვნელი ზოგიერთი ტერმინი ევფემისტური ფუნქციით ქართულში	269
Rusudan Saghinadze - Euphemistic Function of Some Terms Denoting Vassalage in Georgian	276
მანანა ტაბიძე - მაჰმადიანური რელიგიისა და მისი მიმდევრების მარკირების საკითხისათვის ქართულში	277
Manana Tabidze - On the Issue of Marking Islam and its Followers in Georgian	280
ნელი უგრეხელიძე - ვახტანგ მეექვსის მიერ სპარსულიდან თარგმნილი თხზულებები	281
Neli Ugrehelidze - Persian Writings Translated by Vakhtang VI	285
ნათელა შარტანაძე - გარემოება შავშურში	286
Natela Partenadze - Adverb in Shavshian	290
ჟუჟუნა ფეიქრიშვილი - დიალექტოლოგიური კვლევის ტრადიცია ქუთაისის პედაგოგიურ ინსტიტუტში და ქეთევან ძოწენიძე	291
Zhuzhuna Peikrishvili - The Tradition of Dialectological Research at the Kutaisi Pedagogical Institute and Ketevan Dzotsenidze	297
რუსუდან ფიფია, ბროლისა თულაია - „ვეფხისტყაოსნის“ სწავლების საკითხები	298
Rusudan Pipia, Brolisa Tsulaia - The issues of studying "The Knight in the Panther's Skin"	302
ტარიელ ფუტყარაძე - ქართულ ზმნურ ფორმათა განდასების მეთოდოლოგიური საფუძვლებისათვის	303
Tariel Putkaradze - On Methodological Basis for Classification of Georgian Verb Forms	308

ტარიელ შუტკარაძე, ეკა დადიანი, ქეთევან გურჩიანი - ქართველური არქიფორმები, ქართველური ენობრივი სამყაროს სეგმენტაციის საკითხი და ქართული ენის თანამედროვე გამოწვევები	309
Tariel Putkaradze, Eka Dadiani, Ketevan Gurchiani - Kartvelian Archi-forms, Issue of Segmentation of the Kartvelian Linguistic World and Current Challenges of the Georgian Language	315
შუშანა შუტკარაძე - ექვთიმე თაყაიშვილის მასპინძლები ისტორიულ ტაოში	316
Шушана Путкарадзе - Помощники Эквтиме Такайшвили в исторической области Tao	322
შორენა შხაკაძე - „რეაბილიტირებულია სიკვდილის შემდეგ“	323
Shorena Pkhakadze - “Rehabilitated Postmortem”	326
გიგა ქამუშაძე - ქართული ენის გავლენისათვის თურქულ დიალექტურ მეტყველებაზე (იანეთში რეპატრიირებულთა მონაცემების მიხედვით)	327
Giga Kamushadze - On the Influence of the Georgian language on the Turkish Dialect (according to the Data on Ianeti Repatriates)	331
მარინა ქაცარავა - ნიკო ნიკოლაძის პუბლიცისტური ნაწერების ენისათვის	332
Marina Katsarava - On the Language of Niko Nikoladze's Publicistic Writings (1870-1877)	336
დავით შავიანიძე, ინეზა გაბელაია - სამეგრელოს ისტორიული, ისტორიულ-გეოგრაფიული და ეთნოგრაფიული აღწერა (ახალი ეთნოგრაფიული მასალის მიხედვით)	337
David Shavianidze, Ineza Gabelaia - Historic, Geographic and Ethnographic Description of Samegrelo (according to New Ethnographic Materials)	351
დავით შავიანიძე, ლუიზა ხაჭაპურიძე - დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო ენის საკითხისათვის VI-VII საუკუნეებში	352
David Shavianidze, Luiza Khachapuridze - On Ecclesiastical Language of Western Georgia in 6 th -7 th Centuries	357
რევაზ შეროზია - ქართველური ეტიმოლოგიური მასალისათვის X	358
Revaz Sherozia - On Kartvelian Etymological Material X	361

იზა ჩანტლაძე - ემპირიულ მონაცემთა და არქიფორმათა ურთიერთ- მიმართებისათვის კომპარატივისტულ ქართველოლოგიაში	362
Iza Chantladze - On Interrelationship between Empirical Data and Archiforms in Comparativistic Kartvelology	373

ვლადიმერ წვერაშა - ქუთაისისა და პალიასტომის ღვთისმშობლის ხატი	374
Vladimer Tsverava - Kutaisi and Paliastomi Icon of the Mother of God	377

მანანა ჭიჭინაძე - საბჭოთა ხელისუფლების მმართველობითი პოლიტიკა, როგორც მიხეილ ჯავახიშვილის ანტიუტოპიური თვალთახედვის განმსაზღვრელი საფუძველი	378
Manana Chichinadze - Governing Policy of Soviet Authorities as a Defining Basis for Anti-Utopian Worldview of Mikheil Javakhishvili	382

ნანა ხაბუღიანი - გაცოცხლებული უსულო საგნები ვაჟას შემოქმედებაში	383
Nana Khabuliani - Inanimate Objects as Living Things in Vazha-Pshavela's Works	385

რამაზ ხაჩაპურიძე - ბიბლიური სიუჟეტები ოკრიბის თემის ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით	386
Ramaz Khachapuridze - Biblical Stories according to materials of Okriba Community	388

მზია ხაჩუტაიშვილი - „დედაბრული ხელით“ შესრულებული ავეგაროზი	389
Mzia Khakhutaishvili - Amulet in “Dedabruli Handwriting”	395

ნაზი ხელაია, თამარ გუმბერიძე - პოეტური ხატი - არსებობის მწვერვალი (ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების მიხედვით)	396
Nazi Khelaia, Tamar Gumberidze - Poetic Image – The Crown of Existence (according to Vazha-Pshavela's Literary Legacy)	402

გია ხოპერია, ნატო გულუა - მეცნიერისა და მწერლის თვალთ დანახული თურქეთი (ა. ნიკოლეიშვილის „თურქული დღიურები“)	403
Gia Khoperia, Nato Gulua - Turkey through the Eyes of Scholar and Writer (“Turkish Diaries” by Avtandil Nikoleishvili)	412

მ. ტაბიძე - გამონმავურება	413
--	-----

შუშანა შუტკარაძე,
რამაზ სურმანიძე

ლომან-ეფენდი ქარცივაძე - ჭეშმარიტი პრინცი, სწავლული, საზოგადო მოღვაწე

ლომან-ეფენდი ქარცივაძე იყო გამოჩენილი ქართველი სწავლული, მეცნიერი, მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრის აჭარაში მრავალმხრივი საზოგადო და სასულიერო მოღვაწე, სამშობლოს ნათელი მომავლისთვის დაუცხრომელი მებრძოლი. იგი დაიბადა ზემო აჭარის სოფელ ოლადაურში 1812 წელს სოფლის მამასახლისის (მუხთრის) ალი მეჭმედის ძე ქარცივაძის ოჯახში. მან დაწყებითი განათლება ზემო აჭარაში, ხულოს მედრესეში (სასულიერო სასწავლებელში) მიიღო, უმაღლესი განათლება კი - საზღვარგარეთ. მაშინ აჭარა რადგან მოშორებული იყო დედასაქართველოს კალთას, ქართულ საგანმანათლებლო სივრცეს, აქაური ახალგაზრდობა უმაღლესი განათლების მისაღებად მიდიოდა ოსმალეთის საზღვრებში შემავალ ცნობილ უნივერსიტეტებში, როგორც იყო კაიროს, ბაღდადის, დამასკოს, სტამბოლის უმაღლესი საგანმანათლებლო ცენტრები.

ლომან-ეფენდი ქარცივაძის ოჯახი მირათის ხევში გამორჩეული იყო განათლებისადმი სიყვარულით, ეკონომიური შესაძლებლობით. ამიტომაც მშობლების დახმარებით ლომან-ეფენდი სწავლის გასაგრძელებლად გაემგზავრა ცენტრალური ანატოლიის უძველეს ქალაქში - კაისერში (ძვ. კესარეა). 1834 წლის აჭარის აღწერის მასალების თანახმად, იმ დროისათვის ამ ქალაქში სოფელ ოლადაურიდან სწავლობდა ორი ახალგაზრდა - ლომანი და აშმედი (მასალები, 1834). ლომანი იმ დროისათვის უკვე მოლლის წოდებას ატარებდა (მოლლა - არაბ. განათლებული, მუსლიმანური სამართლის დოქტორი, სასულიერო სასწავლებლის მოსწავლე). აღმწერის მიერ მითითებულია მისი ასაკიც. ის 1834 წელს 22 წლისა ყოფილა. აშმედ მაკარაძის შესახებ სხვა ცნობა არაა შემორჩენილი.

ისმება კითხვა: რატომ გაგზავნეს მშობლებმა შვილები კაისერში და არა სტამბოლში მაშინ, როდესაც სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოდან სწავლის გასაგრძელებლად ახალგაზრდები უმეტესად მიდიოდნენ სტამბოლში კაისერი იყო კაბადოკიაში უძლიერესი საგანმანათლებლო კერა. ანატოლიაში, აქაურ ჩიფთე მედრესეში, პირველად იყო ჩამოყალიბებული ასტრონომიული სასწავლებელი, სადაც, სასულიერო საგნების გარდა, ისწავლებოდა მათემატიკა, ფიზიკა, გეოგრაფია, ასტრონომია, ისტორია, ანატომია, ლიტერატურათმცოდნეობა, სამართალმცოდნეობა და სხვა მეცნიერული დისციპლინები (კაისერის ისტორია).

სოფელ ოლადაურის ახალგაზრდებს კაისერში ჰპატრონობდა მეჭმედ ნეჯიფ ფაშა, რომელსაც ჯერ დამასკოს, შემდეგ კი ბაღდადის ვალის თანამდებობა ეკავა. იგი წარმოშობით სოფელ ოლადაურის გარეუბნის - ჭუმუშაურის მკვიდრი იყო. ოსმალეთის მოხელეებმა ჭუმუშაურის მცხოვრებლები დაასმინეს ოსმალეთის სამეფო კარზე ქრისტიანული სარწმუნოების მიმართ ერთგულების გამო. ამ სოფელთან ახლოს მდებარე ადგილას - გამონათლევში - ინათლებოდნენ მათი შვილები მდინარე ჩირუხის წყალში. საუკუნეთა მანძილზე მათ ქრისტიანული აღაღ-წესები არ მოიშალეს. ამის გამო თითქმის მთელი სოფელი სირიაში გაასახლეს. ამ ისტორიულ ფაქტზე თავის ნაშრომებში აღნიშნული აქვს დიდ

საზოგადო მოღვაწეს ზაქარია ჭიჭინაძეს. ბევრი მოგონება შემოუნახავს მუშაჯირთა ისტორიულ მეხსიერებასაც. მეშვედ ნეჭიფ ფაშა სოფელ ჟუმუშაურიდან სირიაში გადასახლებული მუშაჯირი ქართველის შვილიშვილი იყო. როგორც ჩანს, მეშვედ ნეჭიფ ფაშა დაწინაურდა სირიაში: ჯერ დამასკოს, შემდეგ კი ბაღდადის ვალი გახდა (შ. ქასაბი, 2012, გვ. 60). ჟუმუშაურიდან მუშაჯირად გადასახლებულები კავშირს არ ჰკარგავდნენ მშობლიურ სოფელთან, გარკვეული ურთიერთობა ჰქონდათ აქაურებთან. მუშაჯირთა ნაამბობის თანახმად, მეშვედ ნეჭიფ ფაშა ლომან ეფენდის ნათესავი იყო. ამიტომაც ორი ოლადაურელი ახალგაზრდა სწავლის გასაგრძელებლად კაისერში ჩაიყვანეს მშობლებმა მეშვედ ნეჭიფ ფაშის იმედით.

ქალაქები - კაისერი და კონია (ძვ. იკონია) თურქეთში გადასახლებული მუშაჯირი ქართველების საყვარელი სახელებია. მათ ზეპირსიტყვიერებას შემოუნახავს ბევრი ლეგენდა თამარ დედოფლისა და მისი შვილიშვილის - თამარ ბაგრატიონის (რუსუდან მეფის ასულის) შესახებ. ლეგენდების სიუჟეტები დაკავშირებულია ამ ქალაქებთან. დიდი ხნის მანძილზე ეს ადგილები შედიოდა რუმის სასულთნოში.

1236 წლის ახლო ხანებში დედოფალმა რუსუდანმა თავისი ქალიშვილი თამარი მიათხოვა გაიათ-ედდინის ქაიხოსრო მეორეს, რუმის (იკონიის) სულთანს (შ. ბროსე, 1895, გვ. 186). მალე რუმის სასულთნოში რუსუდან მეფემ გაგზავნა დატყვევებული ძმისშვილი - ულუ დავითი. სიძეს სთხოვა მისი დილეგში ჩადება, რათა სამეფო ტახტი თავისი შვილისთვის, დავით ნარინისთვის დაემტკიცებინა.

რუმის სულთანს (სელჯუკს) სარდლებად ქართველები ჰყავდა - ვარდან შარვაშიძე და ფარადაული-თორელი შალვას შვილი. სელჯუკთა სასულთნოს სიძლიერის მიუხედავად, მონღოლები მალე დაეპატრონენ კაისერს და სებასტიას (თანამედ. სივასი). დედა და ასული დამარცხებული სულთნისა გაიქცნენ კილიკიაში (თანამ. მერსინის და ადანის მიდამოები), ე.ი. თამარ ბაგრატიონმა თავის ქალიშვილთან ერთად დროებით თავი შეაფარა კილიკიას (იქვე, გვ. 190).

კაისერში თავისი სიძველითა და სილამაზით გამორჩეულია ჩიფთე მედრესე. აქ ისწავლებოდა ანატომია, ასტრონომია, მათემატიკა, გეოგრაფია... სასწავლებელი დააარსა სელჯუკთა სულთანმა ლიასედდინ ქეიხუსრევმა, თამარ ბაგრატიონის მამამთილმა, 1205 წელს. სასწავლებლის კედლები შემკული ყოფილა ულამაზესი ჩუქურთმებით. სავარაუდებელია, რომ სწორედ ამ მედრესეში სწავლობდა ლომან-ეფენდი ქარცივაძე და ეუფლებოდა მეცნიერების სხვადასხვა დარგს. ამ ვარაუდის სასარგებლოდ მეტყველებს მის მიერ დანატოვარი ბიბლიოთეკა.

კაისერთან დაკავშირებულ მუშაჯირთა ლეგენდებიდან გამოირჩევა, აგრეთვე, თქმულებები, რომლებიც მოგვითხრობენ დილეგში ჩადებული უფლისწულის დაუდ ბეგის - ულუ დავითის შესახებ. ბურსელი მუშაჯირი ქართველები დიდი სიყვარულით იხსენებენ ულუ დავითის ერთგულ მსახურს - სოსნას, რომელსაც პატიმრისთვის ყოველ დღეს მიჰქონდა პური და წყალი. დაახლოებით 1244 წელს ქართველმა დიდებულებმა მონღოლებისაგან გამოითხოვეს ნებართვა ულუ დავითის - ლაშა გიორგის ვაჟის ტყვეობიდან გამოხსნის შესახებ. კესარიიდან ულუ დავითი საქართველოში დააბრუნეს დიდებულებმა ვარამ გაგელმა და სარგის თმოგველმა. ქართველი ხალხის ისტორიის ეს საინტერესო და ამაღელვებელი ეპიზოდებია დაკავშირებული ქალაქ კაისერთან, სადაც განათლება მიიღო ლომან-ეფენდი ქარცივაძემ.

ლომანი სწავლას მომდევნო წლებში აგრძელებს სტამბოლში, რადგან მისი ნათესავი მეჰმედ ნეჯიფ ფაშა ოჯახით გადავიდა სტამბოლში. ახალგაზრდა ლომანი მეგობრობდა ნეჯიფ ფაშის შვილთან მაჰმუდ-ნედიმთან, რომელიც მასზე 6 წლით უმცროსი იყო (დაიბადა 1818 წელს). იგი ახალგაზრდობიდანვე დაწინაურდა მამის ავტორიტეტითა და თავისი სიბეჭითით. 1855 წელს მან ვეზირის ტიტული მიიღო. წლების მანძილზე იგი იყო სიდონის, დამასკოს, იზმირის, ადანის, კასტამონუს, მოსულის, ტრაპიზონის ვალი. მუშაობდა ვაჭრობისა და ჯანმრთელობის დაცვის მინისტრად. გახდა უმაღლესი საბჭოს წევრი. იმპერატორ აბდულაზიზის დროს (1861-1876) ორჯერ ეკავა დიდვეზირის თანამდებობა (მ. ქასაბი, 2012, გვ. 60-61). ასეთ დაწინაურებულ ოჯახთან სიახლოვე, მეგობრობა დიდად დაეხმარა ლომან-ეფენდი ქარცივაძეს საზოგადოებრივ სარბიელზე წინსვლაში.

მისი პიროვნების ჩამოყალიბებაში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა, აგრეთვე, ოსმალეთის იმპერატორ მაჰმუდ მეორის უსაყვარლესმა მეუღლემ, დედოფალმა შუშანი თავდგირიძემ, რომელიც ოსმალურად სახელდებული იყო „ბეზმიალემ ვალიდე სულთანის“ წოდებით, რაც ქართულად ნიშნავს „ხალხის დედა-დედოფალი“. იგი წარმოშობით ქობულეთიდან იყო, გვარად თავდგირიძე და თავისი მოღვაწეობით ჰაბტრონობდა საქართველოდან სტამბოლში ჩასულ ქართველებს, იქნებოდნენ ისინი სტუდენტები, ვაჭრები თუ სახელმწიფო მოხელეები. თურქული ისტორიული წყაროები მოგვითხრობენ ამ ქალბატონის ღვაწლზე, ქველმოქმედებასა და ჰუმანიზმზე. მას დადებითად ახასიათებენ უცხოელებიც, განსაკუთრებით ი. ჰამერი (1774-1856) და ექიმი პ. სპიცერი.

ლომან-ეფენდიმ, ნიჭიერმა და მეცნიერების ბევრ დარგში განსწავლულმა პიროვნებამ, მალე გაითქვა სახელი მაშინდელ სტამბოლში. იგი მიიწვიეს სამეფო კარზე, ჰარემში, უფლისწულების აღსაზრდელად. იგი (1837 წლიდან) იყო ოსმალეთის იმპერატორების (სულთნების) - აბდულმეჯიდის (1839-1861), აბდულაზიზის (1861-1876), მურად V-ის (იმეფა 93 დღე, 1876 წ.), აბდულჰამიდ II-ის (1876- 1909), მეჰმედ რეშადის (1909-1918), მეჰმედ ვაჰდედინის (1918-1922) მსწავლებელი. იგი უფლისწულებს ასწავლიდა ასტრონომიას, გეოგრაფიას, ფიზიკას, გრამატიკას, რიტორიკას, ფილოსოფიას, ლიტერატურას, ისტორიას.

ლომან-ეფენდი ქარცივაძე იყო დოღმაბაჰჩეს სასახლის ბიბლიოთეკის ხელმძღვანელიც, ითვლებოდა სულთნის მრჩეველადაც.

ქართულ ენაზე ისტორიული წყაროები ამ სწავლულის შესახებ მწირია. მასზე შედარებით ვრცელი ცნობები მოგვაწოდა ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორმა, აჭარის მხარეთმცოდნეობის ყოფილმა დირექტორმა ხარიტონ ახვლედიანმა წიგნში „ნარკვევები აჭარის ისტორიიდან“ (ზ. ახვლედიანი, 1944, გვ. 110-112). ავტორი აღნიშნავს, რომ გურჯი ლომან (ნუშან) ეფენდი ქარცივაძე იყო უმაღლესი სასულიერო პირი აჭარიდან – შეიხ-ულ-ისლამი (არაბ. Seyhülislam – მუსლიმანთა უმაღლესი სასულიერო პირი).

ზ. ახვლედიანი წერს: „ქარცივაძე დაბადებულია 1812 წელში (თანახმად საბუთებისა) სოფელ ოლადაურში. აჭარაში რუსების შემოსვლის შემდეგ, ის ბრუნდება სამშობლოში. ის მიწვეული ყოფილა პეტერბურგში მეფე ალექსანდრე III-ის დაგვირგვინების ცერემონიაზე, რასაც ადასტურებს დარჩენილი მოწვევის ბარათი. ქარცივაძე სტამბოლში გავლენიან პირად ყოფილა ცნობილი. ამას მოწმობს მის სახელზე ხულოში გამოგზავნილი წერილები თურქეთიდან,

რომელშიაც მას ხოტბას ასხამენ, უწოდებენ დიდებულ პროფესორს და სხვ. ის სტამბოლში ყოფილა მასწავლებლად როგორც უმაღლეს სასულიერო, ისე სამხედრო სასწავლებელში 18 წლის განმავლობაში. სულთან მაჰმუდის სასახლეშიც ასწავლიდა თურმე იგი და იქ მას მრჩეველის თანამდებობაც ჰქონია. შემდეგ ხულოშიც 100-მდე მოლლა ჰყოლია მოწაფედ. თურქეთის მთავრობისაგან პენსიასაც ღებულობდა თურმე. თურქეთში და თვით სტამბოლში რომ პატივს სცემდნენ მას, ეს ჩანს იქიდან, რომ ბათუმში გამომგზავრებისას მისთვის თურქეთის შინაგან საქმეთა სამინისტროს მიუცია მოწმობა მიმართვის სახით: ესა და ეს კაცი მოემგზავრება ჩვენგან და ყველა ჩვენ ქვეშევრდომებს გავალბოთ ყოველგვარი დახმარება აღმოუჩინოთ მასო. ეს კაცი არა მარტო სასულიერო დარგში ყოფილა ცნობილი; მას მრავალმხრივი განათლება ჰქონია მეცნიერების სხვადასხვა დარგში (იქვე).

ცხადია, ლომან-ეფენდი ქარცივაძემ კაისერსა და სტამბოლში მიიღო მრავალმხრივი განათლება. მის ბიბლიოთეკაში სოფელ ოლადაურში 1700-მდე წიგნი ყოფილა. სამწუხაროდ, გადმოცემის თანახმად, სახლს ცეცხლი გაჩენია და ბიბლიოთეკის დიდი ნაწილი განადგურებულია. გადარჩენილა 500-მდე წიგნი და ხელნაწერი.

აჭარაში ბოლშევიკების შემოსვლის შემდეგ, სპეციალური უწყებები დაინტერესებულა ლომან-ეფენდის ბიბლიოთეკით. ხელნაწერები გადაუგზავნიათ თბილისში, ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში, შედარებით უკეთ შენახული წიგნები კი გადაუციათ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტისთვისა და საჯარო ბიბლიოთეკისთვის.

ლომან-ეფენდის ბიბლიოთეკის შესახებ ცნობას გვაწვდის ხ. ახვლედიანიც: „ამასწინათ აჭარის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში ჩამოტანილი იქნა მისი კუთვნილი ბიბლიოთეკის ნაწილი - 215 წიგნი თურქულ და არაბულ ენებზე. წიგნების გვერდებზე წააწყდებით მრავალ შენიშვნებს. ბევრი მათგანი ეხება გეოგრაფიას, ფიზიკასა და ასტრონომიას. ერთი სიტყვით, ეს კაცი თავის დროზე დიდად განვითარებული უნდა ყოფილიყო; ჯერ კიდევ არ არის შესწავლილი, რა მიზეზით წამოსულა ის თურქეთიდან იმ დროს, როცა იქ მას დიდი პრივილეგიური მდგომარეობა ჰქონდა. ალბათ, სულთნის რეჟიმს ვერ გაუძლო და ამიტომ სამშობლოში დაბრუნება არჩია. საერთოდ კი ზოგები იყვნენ გაბატონებული კლასის დამცველები; ამას ამტკიცებს ის ფაქტებიც, რომ ისინი მუსლიმანობას ქადაგებდნენ, თურქეთის ერთგულნი იყვნენ, მაგრამ, ამავე დროს, რუსეთის ცარიზმის აგენტებადაც ითვლებოდნენ, რაც მფლავნდება ჟანდარმთა არქივის მასალებიდან“ (ხ. ახვლედიანი, 1944, გვ. 112).

ხ. ახვლედიანის სიტყვები საგულისხმო და დამაფიქრებელია; ყურადღებას მიგვაქცევინებს ლომან-ეფენდი ქარცივაძის ბიოგრაფიის იმ ნაწილზე, რომელიც ეხება მის მეგობრობას ოსმალეთში ცნობილ პიროვნებასთან – მაჰმუდ ნედიმ ფაშასთან (იხ. ზემოთ). სტამბოლელი პროფესორის მურად ქასაბის სქელტანიან ნაშრომში – „ოსმალეთის ქართველები“ ვკითხულობთ, რომ დიდგვირად ყოფნის დროს მაჰმუდ ნედიმ ფაშა რუსეთთან მეგობრობის პოლიტიკის გატარებას ცდილობდა. ამ მიზნით სტამბოლში მყოფ რუსეთის ელჩთან გენერალ ადიუტანტ გრაფ ნ. პ. იგნატიევთან (1832-1908) მუდმივი კავშირი ჰქონდა (მ. ქასაბი, 2012, გვ. 60).

ბურსის ვილაიეთში მცხოვრებმა მუჰაჯირების შთამომავლებმაც მიაბეს ლომან-ეფენდი ქარცივაძის, მაჰმუდ ნედიმ ფაშისა და რუსეთის ელჩის

ნ. იგნატიევის ურთიერთობის შესახებ. სწორედ ნ. იგნატიევთან ნაცნობობის საფუძველზე, ნ. იგნატიევის წარდგინებით, აღმოჩნდა ლომან-ფენდი ქარცივაძე რუსეთის იმპერატორ ალექსანდრე მესამის მეფედ კურთხევის ცერემონიაზე 1881 წლის 2 მარტს. გრაფი ნ. პ. იგნატიევის პიროვნება ყურადღებას იმითაც იპყრობს, რომ იგი ყოველთვის თანაუგრძნობდა ჩაგრულ ხალხებს. კერძოდ, მან, ბერძნებისა და ბულგარელების საეკლესიო დაპირისპირებისას 1864 წელს მხარი დაუჭირა ბულგარელებს, რომლებიც მაშინ ჯერ კიდევ ოსმალეთის იმპერიის უღელქვეშ იყვნენ. იგი მხარს უჭერდა, აგრეთვე, ჰერცოგოვინელების, ბოსნიელებისა და ბულგარელების ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას. ამის გამო იგი დაუპირისპირდა მითჰად ფაშას და მის მომხრეებს.

მაჰმუდ ნედიმ ფაშა, ნ. იგნატიევთან მეგობრობის გამო, დიდევზირობის თანამდებობიდან გადააყენეს 1872 წელს. 1875 წლამდე იგი ტრაპიზონის, კასტამონუს და ადანის ვილაიეთებს მართავდა. 1875 წელს არეულობა დაიწყო ბოსნია-ჰერცოგოვინაში. ამან სულთანის მინისტრთა კაბინეტი შეაშფოთა. მაჰმუდ ნედიმ ფაშამ, ნ. იგნატიევის რჩევით, მდგომარეობა გამოასწორა და მთავრობის უმოქმედობის შესახებ სულთანს შეატყობინა. 1875 წელს იგი მეორედ დაინიშნა დიდევზირის თანამდებობაზე.

მითჰად ფაშასა და ჰუსეინ ავნი ფაშას გავლენის ქვეშ მყოფმა სტამბოლის მედრესეების (სასულიერო სასწავლებლების) სტუდენტებმა დიდევზირის - მაჰმუდ ნედიმ ფაშისა და შეიხ-ულ-ისლამის გადადგომის მოთხოვნით გამოსვლები დაიწყეს. მღელვარება დიდხანს გაგრძელდა. 1876 წლის 11 მაისს სულთანი აბდულ აზიზი იძულებული გახდა დიდევზირი მაჰმუდ ნედიმ ფაშა თანამდებობიდან გადაეყენებინა. მთავრობის წევრებს შორის დაძაბულობის გამო, სულთან აბდულ აზიზის მოწინააღმდეგეებმა, მითჰად ფაშისა და ჰუსეინ ავნი ფაშის თანამზრახველებმა, 1876 წლის 4 ივნისს სულთანი აბდულ აზიზი ტახტიდან ჩამოაგდეს და ვერაგულად მოჰკლეს (ოსმალური ალბომი, 1976, გვ. 32).

მაჰმუდ ნედიმ ფაშა თავისი სურვილით განერიდა ამ დაძაბულ მდგომარეობას და ჯერ კუნძულ ხიოსზე, შემდეგ კი ლესბოსზე ცხოვრობდა ერთხანს. სამეფო კარზე უწესრიგობა სუფევდა, ქვეყანა რუსეთთან ომის დაწყების მოლოდინში იყო. რუსეთის ელჩმა ნ. იგნატიევმაც მალე დატოვა სტამბოლი, პეტერბურგში დაბრუნდა. იგი 1877 წლის 27 მარტამდე პერიოდში ჩავიდა ბერლინში. დაიწყო დიპლომატიური მოლაპარაკებები ევროპის დიდ სახელმწიფოებთან რუსეთ-ოსმალეთის ომის მიმართ მათი ნეიტრალიტეტის განმტკიცების მიზნით.

ლომან-ფენდი ქარცივაძე სწორედ ამ დროს ტოვებს ოსმალეთის სამეფო კარს და ბრუნდება სამშობლოში, უბრუნდება მშობლიურ კერას სოფელ ჟუმუშაურში. მალე იგი მამისეულ სახლს უტოვებს თავის ძმას - ალის, რომელიც მამის სახელს ატარებდა. იქვე ახლოს სოფელ ოლადაურში სახლდება თავის მრავალსულიან ოჯახთან ერთად. მისი ახალი სამოსახლო, საკარმიდამო ნაკვეთი, ეკუთვნოდა ოლადაურში მცხოვრებ ბაიკოზიშვილებს. ისინი, მოახლოებული ომით შეშინებულები, ომამდე გაიხიზნენ ოსმალეთში. მათი სამოსახლო შეიძინა ლომან-ფენდის მამამ - ალი ქარცივაძემ. მას სამი ვაჟიშვილი ჰყავდა და შვილების დასასახლებლად სამოსახლო ადგილებს იძენდა.

1834 წელს აჭარაში ოსმალების მიერ ჩატარებული აღწერის მასალებში სოფელ ოლადაურში დასახლებულია 13 ოჯახი. ყველა ოჯახის უფროსის გარეგნობაც კი არის მითითებული. მეათე ოჯახი არის ქარცივაძეებისა, სადაც ვკითხულობთ: „ოჯახის უფროსი - მაღალი, ქერა უღვასიანი ალი, მეჰმუდის

შვილი, 40 წლის. შვილი აღისა - მოლლა ნუმან - სწავლობს კაისერში, 22 წლის. მეორე შვილი - ოსმანი (წელი არა მითითებული), მესამე შვილი - ალი (წელი არაა მითითებული), მეოთხე შვილი - აზიზი, 15 წლის, მეხუთე შვილი - აბდურეზაკი, 11 წლის".

ლომან-ფეჟენდი ქარცივადის მრავალსულიანი ოჯახი წელიწადში ერთჯერ მაინც სტამბოლიდან სამშობლოში ჩამოდიოდა. ოჯახის მოგზაურობას მთავრობა უზრუნველყოფდა როგორც ფინანსურად, ისე უსაფრთხოების თვალსაზრისით. სოფელში დიდი კაცის სტუმრობა ზემოთ ტოლფასი იყო, მოსახლეობაზე წარუშლელ შთაბეჭდილებას ახდენდა. სტუმრებს სოფელში საჩუქრები ყოველთვის მოჰქონდათ და ურიგებდნენ დიდებსა და პატარებს. განსაკუთრებით ძვირფასი საჩუქრები ჩამოჰქონდათ მექისა და მედინის მონახულების - შაჯობის შემდეგ, რაც მაღლად ითვლებოდა.

ლომან-ფეჟენდი ქარცივადის ხსოვნა განსაკუთრებით კარგად ჰქონდათ შემონახული ოლადაურიდან და ჭუმუშაურიდან (ოლადაურის გარეუბანია) მუშაჯირად წასული მოსახლეობის შთამომავლებს. 1989 წელს მე შევხვდი ას წელს მიტანებულ ჩემს დიდ ბებიას, მუნთაჰა ნენეს, რომელიც 1903 წელს მშობლებმა მუშაჯირად წაიყვანეს ოსმალეთში. მას ხშირად ხელში ეჭირა ბროწეულის ყვავილის ფერი ქარვის კრიალოსანი და მარცვლავდა. ვკითხე: - რას ეხვეწები ღმერთს ამ კრიალოსანის (თესპის) მარცვლის დროს-მეთქი. მითხრა: - „ჩემი აჭარის, ჩემი ოლადაურისა და ჭუმუშაურის კარგად ყოფნას ვეხვეწები გამჩენელ ღმერთს და ჩვენს დიდ ხოჯასთან (მასწავლებელთან) ახლოს ყოფნასაც ვთხოვ. ვიცი, იგი სამოთხეში იქნება, წმინდანი იყო თავისი ცხოვრებით. მეც მასთან ახლოს ყოფნა მინდაო. ეს თესპა (კრიალოსანი) დიდი იადგარია (სამახსოვრო ნივთია) ჩემთვის. ჩემი დისთვის უჩუქებია დიდ ლომან-ფეჟენდის. ჩემი და ოლადაურის გაღმა, მახალაკეთში, იყო გათხოვილი. მუშაჯირად რომ მოვდიოდით, ის მელოგინე იყო, ლოგინში იწვა. მე და დედაჩემმა წასლიხან ვნახეთ, გამოვემშვიდობეთ. მან სახსოვრად ეს თესპა (კრიალოსანი) გადმომცა და დამაბარა, ღმერთს უკან დაბრუნება ეხვეწეო. ჩვენ უკან დაბრუნება აღარ მოგვესწრო. რომ მოვკვდებო, ჩემი სული გადმოფრინდება და ჩემს აჭარას ნახავს, ჩემს ეზო-კარს მოიარს და დიდი ლომან ფეჟენდის საფლავს დილის ნამივით დაასველებს ჩემი ცრემლებით“ (შ. ფუტყარაძე).

ღებნდაღ ქცეული ბევრი მოგონება გაცოცხლებულია მუშაჯირი ქართველების ზეპირსიტყვიერებაში. რამდენიმე თქმულებაში საუბარია ლომან-ფეჟენდი ქარცივადის სასწაულთმოქმედებაზე. ამბობენ: მისი თხოვნა ღმერთთან აღწევდა ხშირად და განსაცდელს აშორებდა ადამიანებსო. მუშაჯირ ასევე ბაიკოზიშვილის ნაამბობი ეხება ლომან-ფეჟენდის ღვთისგან მონიჭებულ ძალას. ერთხელ თურმე ბათუმიდან სტამბოლში მიმავალ გემს მუშაჯირი ქართველები გადაჰყავდა. გემზე ლომან-ფეჟენდიც ყოფილა. შუა ზღვაში რომ შევიდა გემი, ამინდი მოიშალა; ამოვარდა ქარიშხალი. გემს ჩაძირვით დაემუქრა თითქმის ბუნება. ხალხს უთხოვია მისთვის, ელოცა და შემწეობა ეთხოვა ღვთისაგან. მართლაც, გემბანზე დამდგარა თეთწვერა მოხუცი და ცრემლნარევი ხმით ხალხის გადარჩენა უთხოვია უფლისათვის. ლოცვის შემდეგ ქარიშხალი ჩამდგარა, ზღვა დაწყნარებულია და მგზავრები მშვიდობიანად ჩასულან დანიშნულ ადგილას. სამშობლოში დაბრუნებულ ლომან-ფეჟენდი ქარცივადის მძიმე სოციალურ-ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ვითარებაში დახვდა მშობლიური აჭარა. რუსეთ-

ოსმალეთის ომის დროს საომარ ველად ქცეული აჭარის შავიზღვისპირეთი გადამწვარი, განადგურებული იყო. შინაური და გარეშე მტრები უმწეო, აუტანელ პირობებს უქმნიდნენ დედის კალთაში ახლად დაბრუნებული აჭარისა და ტაო-კლარჯეთის მოსახლეობას. ამ აუტანელი პირობების შესახებ წერდნენ ჩვენი სამშობლოს ქეშმარიტი ერისკაცები: ილია ჭავჭავაძე, გრიგოლ ორბელიანი, სერგეი მესხი, გიორგი წერეთელი... მაგრამ ამ დიდი მოღვაწეების ხმა ვერ წვდებოდა პირადი განდიდების სურვილით შეპყრობილი სახელმწიფო მოხელეების გულს. როგორც დიდი ილია წერდა, დამშეულ კალიასავით შეესია წვრილი ჩინოვნიკობა დაბრუნებულ მიწა-წყალს და მისი ძირძველი მოსახლეობა, რომელმაც ოსმალეთის სამასწლიანი ბატონობის უღელქვეშ სუფთად გამოატარა ქართული სისხლი, ქართული ენა, ქართული ტრადიციები, იძულებული გახდა ლტოლვილად ქცეულიყო, მუშაჯირად წასულიყო („მუშაჯირი“ არაბული სიტყვაა, ქართულად ნიშნავს იძულებით გადახვეწილს, ლტოლვილს).

ლომან-ფეფენდი ქარცივაძეს გულს უკლავდა სამშობლოში შექმნილი უმძიმესი ვითარება და ყოველ ღონეს ხმარობდა მოსახლეობა ეხსნა განსაცდელისაგან, აჭარაში შეენარჩუნებინა ადგილობრივი მოსახლეობა. რუსეთისა და ოსმალეთის სახელმწიფო მოხელეები კი ცდილობდნენ, ყარსისა და არტაანის მხარეების მსგავსად, აჭარაც დაეცალათ ძირძველი ქართული მოსახლეობისაგან, ჩამოესახლებინათ რუსი ღუზბოროები, მალაკნები და ოსმალეთიდან მოეზიდათ ქრისტიანი ბერძნები და სომხები. სწორედ, რუსეთ-თურქეთის ომის შემდეგ ბათუმისა და სოხუმის მიდამოებში მუშაჯირად წასული ადგილობრივი მოსახლეობის ეზო-კარში ჩასახლეს ოსმალეთიდან ლტოლვილი ბერძნები, სომხები და რუსეთიდან გამოდევნილი მალაკნები და ღუზბოროები. ქობულეთის, ჩაქვის, ციხისძირის, მახინჯაურისა და ბათუმის საუკეთესო მიწები კი მაღალი რანგის მოხელეებმა ჩაიგდეს ხელში; რომანოვების საუფლისწულო მამულებად იქცა მუშაჯირად განდევნილი მოსახლეობის საუკეთესო მიწები შავ ზღვის სანაპიროზე.

ოსმალეთში მუშაჯირად მიმავალი მოსახლეობის დასაბინავებლად საჭირო იყო წინასწარი მოკვლევა, მათი ახალი საცხოვრებელი ადგილების შესწავლა. ამ მიზნით იქმნებოდა სპეციალური კომისიები რუსეთისა და ოსმალეთის სახელმწიფო მოხელეების ნებართვითა და მონაწილეობით. ლომან-ფეფენდი ქარცივაძე ყოველნაირად ცდილობდა ამ კომისიების წევრი ყოფილიყო. სულ 3-ჯერ თუ 4-ჯერ გაიგზავნა პირობების შემსწავლელი კომისია ოსმალეთში. საბედნიეროდ, ლომან-ფეფენდი მონაწილეობდა სამივე კომისიის მუშაობაში. ამ ისტორიული ფაქტის შესახებ წერდა მაშინდელი პერიოდული პრესა; „ავაკაზი“, „გოლოსი“, „ობზორი“, „ივერია“ (იხ. „დროება“, №134, 1880; „ავაკაზი“, №169, 1880). ისტორიული ფაქტები კარგადაა აღწერილი ზ. ჭიჭინაძის ნაშრომებში (ზ. ჭიჭინაძე, 1912, გვ. 142). განსაკუთრებით აღსანიშნავია ალ. ფრენკელის მიერ მოწოდებული ცნობები (ალ. ფრენკელი, 2012).

ალ. ფრენკელი თან ახლდა რუს-ქართველთა ლაშქარს, რომელმაც 1877-78 წლების ომის შედეგად, ბერლინის კონგრესის შეთანხმების საფუძველზე, სამხრეთ საქართველოს დიდი ნაწილი ოსმალთაგან გაათავისუფლა. ალ. ფრენკელი ომის ბოლო დღეების ვითარების თვითმხილველი და თანამონაწილეა. პროფესიით იურისტი მახვილი თვალით ზომავს ათასგზის აოხრებული პატარა ქართული მხარეების წარსულსა და აწმყოს, ხალხის ყოფას და კულტურას, ადამი-წყესებსა

და ტრადიციებს. ამ წიგნში რამდენიმე ადგილას საუბარია ლომანი-ეფენდი ქარცივადის მიერ ორგანიზებული კომისიების მუშაობის შესახებ, რომლებსაც უნდა შეესწავლათ მუშაჯირი ქართველებისთვის ოსმალეთის სხვადასხვა ადგილას გამოყოფილი მიწების ვარგისიანობა. ლომან-ეფენდი ქარცივადე ადგილობრივ ხელისუფლებას, მოსახლეობას დაწვრილებით აცნობდა იმ სიძნელეებს, რომელთა წინაშეც აღმოჩნდებოდა ოსმალეთში ლტოლვილი მოსახლეობა. იგი მოსახლეობას მოუწოდებდა მშობლიურ მხარეში დარჩენას, მამა-პაპათა კერის შენარჩუნებას. მუშაჯირად გამზადებულ თანამომხმეებს აფხიზლებდა, მშობლიური მიწა-წყლის სიყვარულს აძლიერებდა მათში.

1880 წელს ძალიან ბევრი ადამიანი ემზადებოდა თურმე ოსმალეთში გადასახლებლად. კომისია რომ დაბრუნებულია ოსმალეთიდან, ქედაში დიდი ყრილობა გამართულა. ყრილობაზე სიტყვით გამოსულა ამ კომისიის წევრი ლომან-ეფენდი ქარცივადე და ხალხისთვის მიუმართავს, რომ ოსმალეთში წასვლაზე ხელი აეღოთ. უთქვამს: ოსმალეთი მისაბაძი, კარგი, ბედნიერების მომტანი ქვეყანა რომ იყოს, მე იქიდან არ დავბრუნდებოდით. მით უმეტეს, რომ სულთნის სასახლეში ცხოვრობდით. მოსახლეობას გულისყურით მოუსმენია ბრძენი ადამიანის რჩევა და დაბრუნებულია მამა-პაპათა მიერ დანატოვარ ეზო-კარში. ასეთი ქმედებით აქარა გადარჩენილა დაცარიელებას. დღეს აქარაში რომ ძირძველი ქართული მოსახლეობა ცხოვრობს და არა უცხო ტომის ხალხი, ეს დიდი მოღვაწის - ლომან-ეფენდი ქარცივადის მუხლჩაუხრელი ბრძოლის შედეგია. ცხადია, ამ საქმეში მას მხარეში ედგა აქარის მოწინავე საზოგადოებრიობა შერიფ ბეგ ზიმშიაშვილის ხელმძღვანელობით.

ქედაში გამართული ყრილობის შესახებ მოგვითხრობს გაზეთი „დროება“. ანონიმი ავტორი სტატიაში „წერილი აქარიდან“ გვაცნობს ლომან-ეფენდი ქარცივადის დიდ მამულიშვილურ საქმიანობას. იგი წერს: „ზემო აქარაში გამოჩინებულ პირთა რიცხვში ითვლება ლომან ეფენდი, დიდი ჭკვიანი, ნასწავლი კაცი და დიდი გავლენის მქონებული ხალხში. აქარლებმა რომ გაგზავნეს აღმორჩეულნი პირნი დასაზვერავათ მათთვის ადგილებისა, ეს ლომან ეფენდი აღმორჩეულთ პირთ რიცხვში გახლდათ. დაბრუნდა რა მოგზაურობიდან, აი, რა სიტყვები წარმოსთქვა თურმე ყრილობაში (ყრილობა გამართულა ქედაში, რომელსაც დასწრებია მთელი აქარის წამომადგენლობა): „ბევრი ადგილი დაგიარე, მაგრამ ჩვენი ქვეყნისთანა (აქარისთანა) შეგკობილი და საჩვენო ვერსად ვერა ვნახე—რა. ამას გარდა, ნამდვილი მაჰმადიანობა ჩვენში დარჩენილა, რჯული ჩვენისთანათ სუფთათ და წმინდათ არავის უჭირავს საზნოთქრეში... ამის გამო არ გირჩევთ გადასახლებას“ (მ. ქასაბი, 2012). ლომან-ეფენდი ქარცივადის სიტყვებს ჩაუფიქრებია ხალხი და ბევრი მათგანი, წასასვლელად გამზადებული, თავის სახლ-კარს აღარ მოშორებია.

გაზეთ „კავკაზის“ ცნობით, 1881 წლის 31 მაისს ასი აქარელის ოჯახი დაბრუნდა თურქეთიდან, ადრე მუშაჯირად წასული. ისინი მიიღო ბათუმის ოლქის უფროსმა გენერალმა სმეკალოვმა (გაზ. «Кавказ», 3 ივნისი, №120, 1881). ისტორიკოს ხ. ახვლედიანის ცნობით, ეს ასი ოჯახი სამშობლოში დაბრუნებულია შაჟი ლომან-ეფენდი ქარცივადის რჩევა-დარიგების ნიადაგზე. მას პირადად მოუწოდებია ოსმალეთში გადასახლებული მუშაჯირები, თავისი თვალთ უნახავს მათი სავალალო მდგომარეობა და მათთვის ურჩევია სამშობლოში დაბრუნება (ხ. ახვლედიანი, 1978. გვ. 190).

ლომან-ეფენდი ქარცივაძე იყო აჭარაში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ერთ-ერთი სულისჩამდგმელი. მან კარგად იცოდა, რომ რუსეთის დახმარების გარეშე საქართველო ვერ დაიბრუნებდა აჭარასა და ტაო-კლარჯეთს. ამიტომ იგი დიდი სიხარულით შეხვდა ბერლინის კონგრესის გადაწყვეტილებას. ბევრი მაშინ უკმაყოფილო იყო, რუსების შემოსვლას ვერ ეგუებოდა. ჭკვიანი და შორსმჭვრეტელი სწავლული სწორად განსაზღვრავდა თავისი სათაყვანებელი მხარის - აჭარის მომავალს, ამიტომ იმედის თვალთ შეჰყურებდა რუსეთის ჯარის შემოსვლას აჭარაში.

1878 წლის 31 აგვისტოს აჭარის დეპუტატები წარუდგნენ კავკასიის მეფის ნაცვლის მოადგილეს თავად დიმიტრი სვიატოპოლსკ-მირსკის. მან მოსახლეობას აუხსნა, რომ „რუსეთის მმართველობას ყველაზე კეთილი განზრახვები აქვს მათდამი, ოღონდ კი მათ იცხოვრონ მშვიდად და ნუ ეშინიათ თავიანთი სარწმუნოების და ქონების დაკარგვისა“ (ალ. ფრენკელი, 2012, გვ. 143). იმავე წელს, 2 სექტემბერს რუსეთის არმიის ნაწილი - გენერალ ტრეტირის კოლონა ახალციხიდან შემოვიდა აჭარაში გოდერძის უღელტეხილის გადმოვლით. ჯარს შერიფ-ბეგ ზიმშიაშვილი მოუძღვებოდა ბათუმის მიმართულებით; მათ წინააღმდეგ ერთი ტყვიაც არ გასროლილა აჭარისწყლის ხეობაში შერიფ ბეგის პატივისცემის ნიშნად. ჯარს ბათუმში ჩამოჰყვა ზემო აჭარის დეპუტაცია. მათ შორის იყო ლომან-ეფენდი ქარცივაძეც.

ქალაქის მოედანზე ლხინი გაიმართა. რუსეთის ხელისუფლება მასპინძლობდა აჭარისა და ტაო-კლარჯეთის მოწინავე საზოგადოებას. ა. ფრენკელი ძალიან კარგად აღწერს დაშორებული ძმების შეხვედრის სურათს და წერს, რომ „ტოლუმბაშად“ შერიფ-ბეგი აირჩიესო (იქვე, გვ. 144). იგი წერს: „სტუმართა შორის იყვნენ ადგილობრივი მკვიდრნი, მუჰამედის თავგამოდებული მიმდევრები, რომლებიც მარხვის გამო საჭმელს საერთოდ არ მიჰყარებინ; თუმცა ზოგიერთები უარს არ ამბობდნენ შამპანურზედაც კი, განსაკუთრებით საღღებარელოების დროსო“ (იქვე, გვ. 147). ცხადია, მათ შორის იმყოფებოდა ლომან-ეფენდი ქარცივაძეც.

ადგილობრივი მოსახლეობის ცხოვრების პირობების გასაუმჯობესებლად ლომან-ეფენდი ქარცივაძე, შერიფ ბეგ ზიმშიაშვილთან ერთად, ხშირად მიმართავდა ბათუმის გუბერნატორს გენერალ კონსტანტინე კომაროვს (იქვე).

1878 წლის ნოემბრის თვეში თბილისში აჭარიდან ჩავიდა საზოგადოების წარმომადგენლობა. მათ შორის იყვნენ სასულიერო პირებიც - მუსლიმანთა, ქრისტიანთა (ბერძენთა, სომეხთა) დეპუტატები. მათ შორის მოიხზრება ლომან-ეფენდი ქარცივაძეც ზემო აჭარიდან. როგორც ისტორიული წყაროები მოგვითხრობს, ლომან-ეფენდი ქარცივაძე იმ დროს აჭარაში იყო ერთ-ერთი სახელოვანი საზოგადო მოღვაწე, მშობელი მხარის ქომაგი და ჭირისუფალი.

ლომან-ეფენდის ღვაწლი რუსეთის ხელისუფლებამ სათანადოდ დააფასა. იგი, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, აჭარის სასახლო შეილებთან ერთად, მიიწვიეს ალექსანდრე მესამის მეფედ კურთხევის ცერემონიაზე. პეტერბურგში 1881 წლის 2 მარტს. ცხადია, მისი პიროვნება დელეგაციაში შეიყვანეს მისი ძველი ნაცნობის - გრაფ ნიკოლოზ იგნატიევის წარდგინებით, რომელიც ამ პერიოდში იყო რუსეთის იმპერიის სახელმწიფო ქონების დაცვის მინისტრი. მას, ამავე დროს, წყალობდა ოსმალეთის სამეფო კარიც. ახალი სულთანი (იმპერატორი) გახდა აბდულ ჰამიდ მეორე (1876-1909). ლომან ეფენდის მის აღზრდაში დიდი წვლილი ჰქონდა. ჰამიდი აბდულმეჯიდის ვაჟი იყო; მისი ბებია ქაროფელი

ქალბატონი ბეზშიალემ ვალიდე სულთანი - შუშანი თავდგირიძე გახლდათ. ბავშვობიდანვე მომავალი სულთნის ირგვლივ ქართველი თავადიშვილები იყრიდნენ თავს. ახალ სულთანს ამიტომაც უყვარდა ქართველები, განსაკუთრებით კი თავისი მასწავლებელი - ლომან-ფეფენდი ქარცივაძე. მისი მასწავლებელი სულთნის სასახლეში დაბრუნებაზე რადგან უარს ამბობდა, ამიტომ აბდულჰამიდ მეორემ მას მაღალი პენსია დაუნიშნა. ასე რომ, ლომან-ფეფენდი იღებდა ორი საიმპერატორო კარის მიერ დანიშნულ პენსიას - პეტერბურგიდან და სტამბოლიდან.

ცალკე შესწავლას მოითხოვს სტამბოლის ქართულ სავანესთან ლომან-ფეფენდი ქარცივაძის კავშირ-ურთიერთობის ისტორია. სავანის არქივში ინახება ოსმალური წყაროები. მათი შესწავლა უთუოდ გამოავლენს ბევრ ახალ ეპიზოდს ამ დიდი სწავლულის ბიოგრაფიიდან. გადმოცემის თანახმად, მას თავისი მოწაფეები - ახალგაზრდა უფლისწულები ხშირად მიჰყავდა სავანეში და აცნობდა მონასტრის ქართულ ბიბლიოთეკაში დაცულ უძველეს ქართულ წიგნებს, - აცნობდა საქართველოს ისტორიას, ქართულ დამწერლობას.

ლომან-ფეფენდი ქარცივაძე იყო ქართული ენის მოსიყვარულე, მისი ერთგული ქომაგი. იგი მუსლიმან ქართველებს მოუწოდებდა სუფთად დაეცვათ ქართული ენა, არ დაევიწყებინათ მამა-პაპათა ნაანდერძევი მშობლიური ქართული. ამ მიზნით იგი ქართულად ქადაგებდა ყურანის ფილოსოფიას და მსმენელს არწმუნებდა ქართული ენის სიდიადეში; მის ამოუწურავ სიტყვიერ საუნჯეში ეძებდა მრავალფეროვან ლექსიკურ ერთეულებს და მსმენელს თავაზობდა დედაენის სიმდიდრეს. მისი ქადაგების მსმენელთა მონათხრობი თაობიდან თაობას გადმოეცა და დღევანდლამდე მოვიდა. ამ მხრივ საინტერესოდ იკითხება ზაქარია ჭიჭინაძის წერილი „საქართველოს მოტრფიალე მაჰმადიანები“, რომელიც დაბეჭდილია ჟურნალში „მხედარი“ (1920, №9, 11-12). ოსმალეთის ბატონობის პერიოდში, როდესაც ქართული ენა სახელმწიფო დაწესებულებებიდან განდევნილი იყო და დღითიდღე იღვენებოდა ოჯახებიდანაც, ლომან-ფეფენდი ქარცივაძის საქმიანობა გმირობის ტოლფასი იყო.

იგი ქართული ენის დამცველი იყო არა მარტო მეჩეთებში წარმოთქმული ქადაგების დროს, არამედ ყოფა-ცხოვრებაშიც. მისი ოჯახი მაგალითის იძლეოდა ამ მხრივ. თუ სხვა დიდებულების ოჯახებში თურქული იყო გაბატონებული, ლომან-ფეფენდის ოჯახში ყველა სუფთა ქართულს იყენებდა საუბარში და საშეგებლო იყო.

ლომან-ფეფენდი ლექციებს კითხულობდა სტამბოლის უნივერსიტეტში, სამხედრო სასწავლებელში და ენდერუნში - საჯარო, სახელმწიფო მოხელეთა მოსამზადებელ უმაღლეს სასწავლებელში. მას ლექციები გრამატიკაშიც ჰქონდა. გადმოცემის თანახმად, ქართველებისაგან შემდგარ სტუდენტურ ჯგუფებში არაბულ და ოსმალურ ენათა გრამატიკის სწავლებას წარმართავდა ქართული ენის გრამატიკის საფუძველზე. ასეთივე მეთოდით ასწავლიდა იგი თავის ქართველ სტუდენტებს სხვა სასწავლებლებშიც. იგი გრამატიკოსი რომ იყო, ამას ადასტურებს მისი ბიბლიოთეკაც, სადაც ხელნაწერების დიდი ნაწილი გრამატიკული ხასიათისაა.

აქარის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში დაცულია ლომან-ფეფენდი ქარცივაძის ბიბლიოთეკის ნაწილი. ოსმალურ და არაბულ ენებზე შესრულებულ წიგნებს დართული აქვს ამ ენების მცოდნე პიროვნების - მუხამედ ვანლისის მოკლე ანოტაცია. ამ მეტად მწირი ცნობების მიხედვითაც კი ჩვენს წინაშე წარმოჩენილია

მეტად მრავალმხრივი განათლების მქონე პიროვნება, დიდი სწავლული ლომან-ეფენდი ქარცივაძე. მათ შორის აღსანიშნავია გრამატიკული ხასიათის ხელნაწერები. არის, აგრეთვე, სასიტყვარო (სალექსიკონო), ლიტერატურული, სარიტორიკო შინაარსის რამდენიმე ხელნაწერი. არის თეოლოგიური, ფილოსოფიური, სამართალმცოდნეობითი შინაარსის წიგნები და ხელნაწერები.

დღემდე შემონახული ცნობების მიხედვით, ლომან-ეფენდი ქარცივაძის საკუთარი ნაწარმოებების ხელნაწერები და ნაბეჭდი წიგნების ერთი ნაწილი ინახება საქართველოს სიძველეთსაცავებში: ივ. ჯავახიშვილისა და ეროვნული ბიბლიოთეკის ფონდებში, საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში. ზენი მიზანია მათი მოძიება, შესწავლა და წარმოჩენა ქართველი მკითხველის, სამშობლოს წინაშე. უნდა ვეცადოთ, რომ ეს სულმნათი პიროვნება დავიწყებას არ მიეცეს, დრო-ჟამის ტრიალმა არ წაშალოს მისი ღვაწლი ქართული მეცნიერების განვითარებაში.

ლომან-ეფენდი ქარცივაძის მრავალშვილიან ოჯახს, მის ჯიშსა და გენს ჰყავს შესანიშნავი მემკვიდრეები. მას ჰყავდა სამი ვაჟი და ოთხი ასული. მათი ნამრავლი საკმაოდ მრავალრიცხოვანია. კულტურისა და განათლების მოყვარე გვარს გაუზრდია ბევრი სახელოვანი შვილი. მათ თავი უსახელებიათ როგორც სამშობლოს სამსახურში, ასევე ქართველოლოგიის, ფილოლოგიის, მედიცინის, მათემატიკის წინსვლის საქმეში. ლომან-ეფენდი ქარცივაძე საამაყო პიროვნებაა არა მხოლოდ მისი შთამომავლებისათვის (ილია ქარცივაძე, ფრიდონ ქარცივაძე, პროფ. ჯემალ ბერიძე, პროფ. ტარიელ ფუტყარაძე...), არამედ მთელი საქართველოსათვის.

დიდი სწავლულის ლომან-ეფენდი ქარცივაძის მდიდარი ბიბლიოთეკა ბევრ საინტერესო მასალას მიაწვდის მომავალ მკვლევარს. მისი ხელნაწერები დიდი ხანია ელოდება დღის სინათლეზე გამოტანას. ქართველთა სახელოვანი მეფე ერეკლე მეორე (1720-1798) ლომან-ეფენდი ქარცივაძისთანა მეცნიერებზე ამბობდა: „ხელი მწერლისა ლპების საფლავსა შინა, ხოლო ნაწერი თითთა მისთა ჰგიებს საუკუნოდ“.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ბ. ახვლედიანი, 1944 - ბ. ახვლედიანი, ნარკვევები აჭარის ისტორიიდან (მე-16-მე-19 საუკუნეები), ბათუმი, 1944.
- ბ. ახვლედიანი, 1978 - ბ. ახვლედიანი, ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან, ბათუმი, 1978.
- მ. ბროსე, 1895 - მ. ბროსე, საქართველოს ისტორია, ნაწილი პირველი, ტფ., 1895.
- კაისერის ისტორია - История Кайсери. Cappadocia-elenatruva.ru/kajseri-kappadokiya. html Каппадокия и другая Турция. Материал из Википедии-Свободной энциклопедии.
- მასალები, 1834 - 1834 წლის აჭარის აღწერის მასალები, ამოღებული ოსმალეთის გენერალური არქივიდან (ისტორიკოს მურათ ქასაბის მიერ მოწოდებული).
- ოსმალური აღბოში, 1976 - Osmalilar Albómı, Hazirlayan Addulkadir Dedenli, Birinci kitab, 1976.

- შ. ფუტყარაძე, ჩვენებურების ქართული, ტ. II (ხელნაწერი).
 მ. ქასაბი, 2012 - მ. ქასაბი, ოსმალეთის ქართველები, სტამბოლი, 2012.
 ზ. ჭიჭინაძე, 1912 - ზ. ჭიჭინაძე, ქართველ მაჰმადიანთა დიდი გადასახლება ოსმალეთში, მუშაჯირი, ემიგრაცია, ტფ., 1912.
 ალ. ფრენკელი, 2012 - ალ. ფრენკელი, „ნარკვევები ჩურუქ-სუზე და ბათუმზე“, გამოსაცემად მოამზადა, ავტორის ბიოგრაფია, შენიშვნები, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო რ. სურმანიძემ; ტექსტი თარგმნა ა. ახვლედიანმა, თბ., 2012.
 გაზ. „დროება“, 11 ოქტომბერი, 1879.
 გაზ. «Кавказ», 3 ივნისი, №120, 1881.
 გაზ. „მხედარი“, №9, 1920.
 ru.wikipedia.org/wiki/Игнатьев,-Николай-Павлович Игнатьев, Материал из Википедии-Свободной энциклопедии.

SHUSHANA PUTKARADZE, RAMAZ SURMANIDZE

LOMAN EFENDI KARTSIVADZE – THE GREAT GEORGIAN ERUDITE AND PUBLIC FIGURE

A prominent Georgian public figure – Loman Efendi Kartsivadze was born in the village Oladauri of Upper Adjara in 1812. He served as an adviser at the sultan's court, a teacher of Sultan's children and a librarian of Dolmabahçe Palace. He left the Sultan's palace before the Russo-Turkish War of 1877–78 and returned to Adjara.

Loman Efendi Kartsivadze led a dedicated struggle against Muhajirism; he saved many Georgians from displacement. The service of the true patriot is extensively reflected in the press of that period (in the newspapers such as “Droeba”, “Iveria”, “Kavkaz” “Obzor”, “Golos”).

Loman Efendi Kartsivadze's rich library demonstrates his scholarly pursuits and high level of education. We regard the examination of the library as well as bringing to light Loman Efendi's great services to his country as our primary obligation. Georgian historical sources that depict the life and work of this great patriot are very scarce and need to be searched in the Ottoman archives. Remembrance of him is well preserved in oral traditions of the Muhajir Georgians.

ოპარ არღაშელი

აფხაზეთის გეოპოლიტიკური აღბილი სეპარატისტული ხელისუფლების სტრატეგიულ კვლევებში

რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობების თანამედროვე ეტაპზე ინტერესს იწვევს პოლიტიკური პუბლიცისტიკისა და სეპარატისტული ისტორიოგრაფიის რიტორიკა, რომელიც ხშირ შემთხვევაში რუსული პოლიტიკური ისტებლიშმენტის დაკვეთით სრულდება, თუმცა რეალურად ფარდას ზდის რუსეთის მიზნებსა და გეოპოლიტიკურ ინტერესებს სამხრეთ კავკასიაში.* აფხაზური პოლიტიკური პუბლიცისტიკის მორიგი ნიმუშია 2011 წელს სანკტ-პეტერბურგის იურიდიული პრეს-ცენტრის გამომცემლობის იურიდიული ასოციაციის ცენტრის ვეილით გამოქვეყნებული წიგნი „აფხაზეთი საუკუნეთა გასაყარზე“ (ო. დამენია, 2011), რომლის ავტორია აფხაზი ფილოსოფოსი, სეპარატისტული აფხაზეთის** რესპუბლიკის პრეზიდენტთან არსებული სტრატეგიული კვლევების ინსტიტუტის ხელმძღვანელი, დოცენტი ოლეგ დამენია.²

ავტორი თავის სქელტანიან ნაშრომში სოციალური ფილოსოფიის, კულტუროლოგიის, ეთნოლოგიისა და ისტორიის ფონზე ცდილობს მკითხველის წინაშე ახსნას თანამედროვე აფხაზური საზოგადოების ძირითადი პრობლემა - საით მიეჭანება აფხაზური საზოგადოება თანამედროვე, მუდმივად ტრანსფორმირებად სამყაროში? თუმცა იქვე სცემს ამ კითხვას პასუხს და ისტორიული ფაქტების თავისებური ინტერპრეტაციით ან გვერდის ავლით ცდილობს მკითხველი დაარწმუნოს, რომ აფხაზეთის პოლიტიკური არჩევანი მხოლოდ რუსულ გეოპოლიტიკურ დისკურსში უნდა განიხილებოდეს.

¹ ქართული სახელმწიფოს ინტერესებიდან გამომდინარე, ამ სახის ნაშრომებს განსაკუთრებული ყურადღებით უნდა ეცნობოდნენ არა მარტო მეცნიერები, არამედ სახელმწიფოს სპეციალური სტრუქტურები (მაგალითად, საგარეო საქმეთა სამინისტრო, ინფორმაციის დამუშავების ცენტრები, სტრატეგიული და გეოპოლიტიკური კვლევების ცენტრები, პოლიტიკურ პრობლემებზე მომუშავე არასამთავრობო ორგანიზაციები და ა. შ.), რომლებიც ამ ნაშრომების შესწავლისა და სრულყოფილი ანალიზის საფუძველზე შეიმუშავენ შესაბამის პოლიტიკურ კურსსა და ძირითად მიმართულებებს.

² ოლეგ დამენია - აფხაზი ფილოსოფოსი, მეცნიერი და საზოგადო მოღვაწე. წლების მანძილზე იყო აფხაზეთის ა. შ. გორკის სახ. სახელმწიფო უნივერსიტეტის პრორექტორი, არის ფილოსოფიის მეცნიერებათა კანდიდატი, დოცენტი, იკვლევს სოციალური ფილოსოფიის, კულტურის ფილოსოფიისა და კულტურული ანთროპოლოგიის საკითხებს, არის 80-ზე მეტი სამეცნიერო ნაშრომის ავტორი, რომლებიც გამოქვეყნებულია მოსკოვში, თბილისში, ერევანში, ალმა-ატასა და სხვა ქვეყნებში. თავისუფლად ფლობს რუსულ და ქართულ ენებს. არის 1977 წ. მოსკოვში გაგზავნილი „აფხაზური წერილის“ ერთ-ერთი ავტორი. 1989 წ. აქტიურად მონაწილეობდა ე. წ. „ლიხნის დეკლარაციის“ მიღების ორგანიზებაში (ცნობილია, რომ „ლიხნის დეკლარაციის“ ტექსტი მოსკოვში დაიწერა). ო. დამენია დღეს ხელმძღვანელობს სეპარატისტული აფხაზეთის ე. წ. რესპუბლიკის პრეზიდენტთან არსებულ სტრატეგიული კვლევების ინსტიტუტს.

* მთავარი რედაქტორის შენიშვნა: საქართველოს ისტორიული კუთხე - აფხაზეთი - რუსეთის მიერ არის ოკუპირებული; აფხაზეთის მოსახლეობის უმრავლესობა (ქართველთა დიდი ნაწილი და აფხაზთა ნაწილი) რუსი ოკუპანტების მიერ გამოდევნილია ისტორიული საცხოვრისიდან. შესაბამისად, ადეკვატურია გამოთქმა „ოკუპირებული აფხაზეთი“

** კავკასიის ნაწილია ტაო-კლარჯეთ-ლაზეთიც, შესაბამისად, ჩრდილოეთ კავკასია არის კავკასიის ჩრდილოეთი ნაწილი (დადესტან-ჩეჩნეთ-ინგუშეთი...); ცენტრალური კავკასია - საქართველო, სომხეთი, აზერბაიჯანი; სამხრეთ კავკასია - ტაო-კლარჯეთ-ლაზეთი...

მართალია, ო. დამენიას წიგნი, ძირითადად, პოლიტიკური ხასიათისაა, მაგრამ მიეკუთვნება პოლიტიკის, ისტორიის, კულტუროლოგიის, ფილოსოფიისა და სოციოლოგიის ერთგვარ ნაზავს. ავტორის სასარგებლოდ უნდა ითქვას, რომ უკანასკნელ წლებში აფხაზეთსა და რუსეთში გამოქვეყნებულ მსგავსი ხასიათის პოლიტიკური პუბლიცისტიკის ნიმუშებს შორის ამ ნაშრომს ყველაზე ნაკლებად ახასიათებს ის ისტერიული ფონი და უკიდურესად ანტიქართული ხასიათი, რომელიც დამახასიათებელია სეპარატისტული პუბლიცისტიკისა და ისტორიოგრაფიისათვის. ნაშრომში გაცილებით მშვიდ ტონალობაში, ვიდრე ამას აკეთებდნენ მისი წინამორბედი „მკვლევრები“, მოცემულია, თუ როგორ ვითარდება დღეს აფხაზური საზოგადოება, რა ისტორია უძღოდა წინ იმ მოვლენებს, რამაც აფხაზურ საზოგადოებას გზა მისცა ე.წ. „თავისუფალი და დემოკრატიული კონსტიტუციური განვითარებისაკენ“ (ო. დამენია, 2011, გვ. 518-519).

წიგნი შედგება სამი თავის და მრავალი პარაგრაფისაგან. ბუნებრივია, ჩვენ ვერ შევხებით აღნიშნულ ნაშრომში ავტორის მიერ დასმულ ყველა პრობლემას, ჩვენი ყურადღება მიიქცია იმ ფაქტმა, რომ ნაშრომში განსაკუთრებული აქცენტები და მინიშნებები გაკეთებულია ისეთ მიმართულებებზე, რომლებიც ადრე სეპარატისტულ პუბლიცისტიკაში არ ჩანდა. ამ კუთხით განსაკუთრებით თვალშისაცემია რამდენიმე გარემოება: ავტორი ცდილობს მოძებნოს აფხაზეთის ადგილი თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობებში, განსაზღვროს აფხაზეთის როლი რუსეთსა და დასავლეთს შორის მიმდინარე გეოპოლიტიკურ დისკურსში, აფხაზეთის მიანიჭოს განსაკუთრებული მნიშვნელობა რუსეთ-თურქეთის ურთიერთობებში, უფრო მეტიც, ცდილობს განსაზღვროს თურქეთის როლი აფხაზეთის მომავალი განვითარების პროცესში.

ნაშრომში წარმოდგენილია სეპარატისტული აფხაზეთის სტრატეგიული კვლევების ცენტრის მიერ შემუშავებული ძირითადი მიმართულებები. ავტორის მიერ დასმულ საკითხებში აშკარად ჩანს ის გამოწვევები, რომლებიც სეპარატისტული აფხაზეთის წინაშე დგას, ან უახლოეს ხანებში შეიძლება დადგეს. მაგრამ კვლევის დიაგნოსტიკური ანალიზი მცდარ ემპირიულ მასალას ეყრდნობა, ავტორმა იცის, რომ ეს ასეა (რაც ნებისთი თუ უნებლიედ ნაშრომის მრავალ ადგილას ჩანს), მაგრამ თითქმის ცდილობს სწორედ ამ სახით წარმოაჩინოს თავისი „სიმართლე“.

ნაშრომში საქართველო-რუსეთის გეოპოლიტიკური წინააღმდეგობანი ქართულ-აფხაზურ და ქართულ-რუსურ კონფლიქტებად არის მონათლული; ავტორი ცდილობს გაითვალისწინოს თანამედროვე აფხაზეთში შექმნილი პოლიტიკური ვითარება და მასზე დაყრდნობით მოგვცეს უახლესი პერიოდის ისტორიული ფაქტების არასწორი ან თავისებური ინტერპრეტაცია. გამოკვეთილად იგრძნობა სეპარატისტული ნომენკლატურის გავლენა. ავტორის თბრობა მთლიანად მიმართულია აფხაზეთში დღეს მიმდინარე პოლიტიკური პროცესების გამართლებასაკენ, რაც მიუღებელი და დაუშვებელია ისტორიული ქეშმარიტების დადგენის გზაზე, მით უფრო გაუგებარია გეოპოლიტიკური და სტრატეგიული კვლევის პროცესში, რადგან მცდარ ემპირიულ მასალაზე დაფუძნებული კვლევის დიაგნოსტიკური ანალიზი, ბუნებრივია, არასწორ კვლევის შედეგებს იძლევა. მიუხედავად იმისა, რომ ავტორი ცდილობს თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობებში მოიძიოს აფხაზეთის ადგილი და როლი, არსად არ აცხადებს, რომ ამ მხრივ სეპარატისტული აფხაზეთი საერთაშორისო ვაკუუმშია, და საერთაშორისო სამართლის თანახმად, ის მხოლოდ საქართველოს ავტონომიურ რესპუბლიკად ითვლება.

ავტორი გრძნობს, რომ 2008 წლის 26 აგვისტოს, რუსეთის ფედერაციის მიერ აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის ე.წ. დამოუკიდებელ სახელმწიფოებად ცნობის შედეგად, აფხაზეთმა და ოსებმა დაკარგეს ის მცირე თავისუფლებაც კი, რაც მანამდე ჰქონდათ და გოგოლისეული რიტორიკით მიმართავს: „Русь, Куда же несешься ты? Дай ответ“ (ო. დამენია, 2011, გვ. 301) და საუბარი თითქოს უმტკივნეულო კულტურის საკითხებზე გადააქვს. შეუძლებელია, ავტორი ვერ ხედავდეს, რომ ფაქტობრივად აფხაზები (და ოსებიც - ო. ა.) იზოლაციაში აღმოჩნდნენ. რუსეთის სამხედრო, პოლიტიკური და ეკონომიკური დომინირება აფხაზეთში არასოდეს ყოფილა ისეთი ძლიერი, როგორც 2008 წლის შემდეგ. ამ რეგიონების ეკონომიკა მთლიანად რუსეთის ხელშია, ხოლო პოლიტიკური თვალსაზრისით მათი გადაწყვეტილების მიღების თავისუფლება ნულის ტოლფასი. ამდენად, აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის საზოგადოებებმა არა მხოლოდ ვერ მიაღწიეს საერთაშორისო აღიარებას, არამედ დიდი სახელმწიფოს მიერ მათი შთანთქმის საშიშროების წინაშე აღმოჩნდნენ.

სამწუხაროა, რომ სეპარატისტული აფხაზეთის სტრატეგიული კვლევების ცენტრის „კვლევის“ შედეგებში არსად არ არის გაანალიზებული არც „აფხაზეთის ომის“ შედეგები, არც რუსეთ-საქართველოს დაპირისპირების გლობალური ასპექტები, არც ქართველ-აფხაზთა საერთო წარსულისა და კულტურული იდენტობის პრობლემები.³ ავტორის აზრით, სტრატეგიისთვის მთავარია, რომ აფხაზეთის არჩევანი განპირობებულია აფხაზეთისა და რუსეთის საერთო ინტერესებით, რომლებიც მიმართულია დასავლეთისა და საქართველოს წინააღმდეგ. სწორედ ამიტომ აფხაზეთი მხოლოდ რუსულ გეოპოლიტიკურ დისკურსში უნდა განიხილებოდეს (ო. დამენია, 2011, გვ. 315). ნებისმიერი სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკის (თუ ეს პოლიტიკა თავისუფალ აზრს ემყარება - ო. ა.) ბუნების გაგება, საერთაშორისო ურთიერთობების ცნობილი ამერიკელი მკვლევარი ჰანს მორგენტაუს მიხედვით, შესაძლებელია მხოლოდ პოლიტიკური ქმედებებისა და ამ ქმედებების განქვრეტადი შედეგების განხილვის საშუალებით (ჰ. მორგენტაუ, 2011, გვ. 14). ბუნებრივია, მსგავსი ქვრეტა განაპირობებს მკვლევრის წინაშე დაისვას კითხვა: რა რაციონალური ალტერნატივები შეიძლება ჰქონდეს სახელმწიფოს მოცემულ შემთხვევაში? (იქვე). სამწუხაროდ, ჩვენს ავტორს ალტერნატიული გზები არც უკვლევი და არც განუხილავს, თუმცა თურქეთის ფაქტორს განიხილავს, როგორც საქართველოსთან ანგარიშსწორების ერთ-ერთ საშუალებას.

ამ ვითარების ფონზე საგულისხმოა ის ფაქტი, რომ ოღვე დამენია აფხაზ ავტორთა შორის ლამის ერთადერთია, რომელიც აღიარებს, რომ აფხაზები და ქართველები, როგორც კავკასიელი ხალხები, კულტურულ-ისტორიული ხასიათითა და მენტალიტეტით, გარდა აბაზებისა და ადიღებისა, ყველაზე ახლოს არიან ერთმანეთთან, რაც დაკავშირებულია საერთო ისტორიულ ყოფასთან, ტრადიციებთან და ნათესაობასთან. ამ შეფასებით ავტორმა შეძლო ამაღლებულიყო XX საუკუნის 90-იანი წლებისა და XXI საუკუნის იმ ავტორებზე, რომელთა აზრით ქართველებსა და აფხაზებს საერთო არაფერი ჰქონდათ, უფრო მეტიც, აფხაზებს მეზობლური ურთიერთობები ჰქონდათ სომხებთან, რუსებთან, სლავებთან, გოთებთან, ალანებთან (ო. ბლაჟბა., 2006, გვ. 51, 104, 143, 149, 165) და თქვენ წარმოიდგინეთ, კოპტებთანაც კი, ქართველებთან კი

³ მიუხედავად იმისა, რომ ავტორი ხშირად იშველიებს კულტურისა და კულტურული ანთროპოლოგიის საკითხებს, არსად არ ახსენებს და რატომღაც გვერდს უვლის კულტურული იდენტობის პრობლემას.

არანაირი სამეზობლო ურთიერთობები არ ჩამოუყალიბდათ, რადგან „ქართველები ფაშისტები იყვნენ“ და ა.შ. მსგავსი ისტერიული გამოსვლები აღნიშნულ ნაშრომს არ ახასიათებს, თუმცა ავტორი დიდმნიშვნელოვნად აცხადებს, რომ აფხაზებმა, ისარგებლეს რა საქართველოს მიერ 1992 წელს 1978 წლის კონსტიტუციის გაუქმებით და აფხაზეთთან კონსტიტუციურ-სამართლებრივი ურთიერთობის გაწყვეტით, აღადგინეს აფხაზეთის ასსრ 1925 წლის კონსტიტუცია და 1992 წლის ივლისში გამოაცხადეს აფხაზეთის დამოუკიდებლობა, მაგრამ, როგორც სუვერენულ, დემოკრატიულ და სამართლებრივ სახელმწიფოს შეშენის, აფხაზეთმა 1994 წლის ნოემბერში მიიღო ახალი კონსტიტუცია. აქ ავტორი აშკარად იძლევა ისტორიული ფაქტების თავისებურ ინტერპრეტაციას, რაც დაუშვებელია როგორც ისტორიული, ასევე პოლიტიკის კვლევის პროცესში. გარდა ამისა, რომელ სამართლებრივ და დემოკრატიულ სახელმწიფოზეა საუბარი, როცა მოსახლეობის 45% ან ეთნოწმენდის მსხვერპლია, ან გამოძევებულია აფხაზეთიდან? აქვე შევჩერდებით აფხაზეთის 1925 წლის კონსტიტუციის აღდგენაზე, რომელზეც ასე ზშირად აპელირებენ სეპარატისტული ისტორიოგრაფიის წარმომადგენლები. 1925 წლის ხსენებული კონსტიტუცია არც კი შესულა ძალაში და ვერც შევიდოდა ერთი უბრალო მიზეზის გამო; საქართველო 1925 წელს შედიოდა ამიერკავკასიის ფედერაციაში, რომელიც თავის მხრივ იყო საბჭოთა კავშირის ნაწილი და ეს განსაზღვრული იყო საბჭოთა კავშირის 1924 წლის კონსტიტუციით, რომლის თანახმად აფხაზეთი იყო საქართველოს სსრ-ის ავტონომიური ნაწილი. აღნიშნულ კონსტიტუციაში არაფერი იყო ნათქვამი აფხაზეთისა და საქართველოს სამოკავშირეო ხელშეკრულებაზე და ამავე დროს არც შესწორება შესულა მასში. აქედან გამომდინარე, აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა იყო საქართველოს სსრ-ის ერთ-ერთი რესპუბლიკა და ასე შედიოდა სსრკ-ის შემადგენლობაში. 1925 წლის კონსტიტუცია იყო მცდელობა საქართველოდან აფხაზეთის მოწყვეტისა, რაც არ გამოუვიდათ, თუმცა თავად ამ კონსტიტუციის მე-17 სტატიის თანახმად, „აფხაზეთის საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა განსაკუთრებული ხელშეკრულების საფუძველზე შედის საქართველოს საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკაში“. ამ შემთხვევაში მითითებული „სპეციალური შეთანხმება“ ვერ პასუხობდა რეალობას (გ. გამახარია, 2000, გვ. 144), რადგან 1924 წლის კონსტიტუცია იყო ქვეყნის (სსრკ-ის) ძირითადი კანონი, ქვეყნისა, რომლის ნაწილიც იყო საქართველო აფხაზეთთან ერთად! გარდა ამისა, 1925 წლის კონსტიტუცია არ გამოქვეყნებულა და, ბუნებრივია, იგი ძალაშიც არ შესულა. საგულისხმოა, რომ ამ დოკუმენტს აფხაზური ინტელიგენციის ერთ-ერთმა საუკეთესო წარმომადგენელმა ნ. ლაკობამ „კონსტიტუციური სისულელე“ უწოდა (გ. გამახარია, 2007, გვ. 316). რა თქმა უნდა, დოკუმენტი, რომელიც ძალაში არასოდეს შესულა, ვერც აღდგებოდა.

ო. დამენიას წიგნში, XIX საუკუნეში საქართველოში მიმდინარე ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის დაკნინების ფონზე, გახვიადებულია აფხაზთა ანტირუსული აჯანყებების როლი და მნიშვნელობა კავკასიაში რუსეთის დამკვიდრების წინააღმდეგ ბრძოლაში. ავტორის აზრით, აფხაზები და ქართველები ინტერესთა სხვადასხვაობის გამო არასოდეს გამოდიოდნენ საერთო მტრის წინააღმდეგ,⁴

⁴ ავტორის დაავიწყდა, რომ ინფორმაცია აფხაზთა საბრძოლო საქმიანობის შესახებ მხოლოდ ქართულ საისტორიო წყაროებში არის დაცული (გამონაკლისია XIX საუკუნის აჯანყებები, რომლის წყაროთმცოდნეობითი ბაზა, ძირითადად, ქართულ და რუსულ დოკუმენტებს ეყრდნობა) და უმეტესად ქართველთა და აფხაზთა საერთო მტრის წინააღმდეგ ბრძოლის ისტორიას მოგვითხრობს. მაგალითისთვის მოვიყვანო აფხაზთა მონაწილეობას ისეთ ცნობილ ბრძოლებში, როგორიცაა დიდგორის, ბასიანის, შამქორის, განძის, გარსისის, ზრესისის და სხვ.

რადგან საქართველოს ყოველთვის მოღალატური პოზიცია ეკავა აფხაზეთის მიმართ. ასე მოხდა XX საუკუნეშიც - ქართველები და აფხაზები კვლავ სხვადასხვა მხარეს აღმოჩნდნენ: აფხაზებმა აირჩიეს სწორი გეოპოლიტიკური ვექტორი - რუსეთი, ხოლო ქართველებმა ვერ დაძლიეს შიშის სინდრომი და არჩევანი კვლავ მოღალატურად გააკეთეს - ამჯერად დასავლეთზე. ერთგვარი ბავშვური ლოგიკაა და სტრატეგიული კვლევების ცენტრის ფონზე გაუგებარიც: თუ XIX საუკუნეში რუსეთის არჩევანი იყო საქართველოს მხრიდან ლაღატი, ამჯერად XX საუკუნეში დასავლეთზე არჩევანის გაკეთებაა ლაღატი. სამწუხაროდ, 533-გვერდიანი წიგნი მსგავსი გულუბრყვილო და აბსურდული მტკიცებებითაა დატვირთული, რითაც ავტორი ცდილობს გაამართლოს აფხაზთა პოლიტიკური არჩევანი, რასაც „აფხაზეთის ხალხების პოლიტიკურ არჩევანს“ უწოდებს, და კვლავ არსად ჩანს აფხაზეთის ა/რ-ის მოსახლეობის 45%, რომელსაც სრულ იგნორირებას უწევს და შესაბამისად არც არსად ახსენებს მათ პოლიტიკურ არჩევანს.

მიუღებელია ავტორის ტონი და აშკარად ცინიკური დამოკიდებულება 1992-1993 წლების რუსეთ-საქართველოს ომის მიმართ, რომელსაც ქართულ-აფხაზურ ომს უწოდებს და არ საუბრობს საყოველთაოდ ცნობილი რუსული საჰარისო შენაერთების შესახებ, რომლებიც კრემლმა ომის დაწყებისთანავე აფხაზეთში გადმოისროლა. სიტუაციის პარადოქსი მდგომარეობს იმაში, - აცხადებს ავტორი, - რომ პატარა აფხაზეთმა საქართველოსთან ომი მოიგო და თავი გამოაცხადა სუვერენულ სახელმწიფოდ?! მიუხედავად ამ განცხადებისა, წიგნის ერთ-ერთ თავში ავტორი ცდილობს ახსნას დღევანდელი პოლიტიკური სიტუაცია აფხაზეთში და რატომაც ეს სუვერენიტეტი „არასრულყოფილი“.

დღეს, 1992-1993 წლების აფხაზეთის ომის 20 წლის გადასახედიდან კარგად ჩანს, XX საუკუნის 90-იანი წლების საერთაშორისო ურთიერთობების განვითარების დინამიკა. XX საუკუნის 90-იანი წლების დამდეგს საბჭოთა კავშირის დაშლამ, „ციცი ომის“ საერთაშორისო რეჟიმისა და ორპოლუსიანი გლობალური წესრიგის დანგრევამ დღის წესრიგში დააყენა ახალი მსოფლიო წესრიგის ფორმირების აუცილებლობა. საქართველოს „რიმლენდური“⁵ ფუნქციის გამო,

⁵ გეოპოლიტიკაში არსებობს „რიმლენდის“, ანუ „სანაპირო ზონების“, თეორია, რომლის ავტორებად ითვლებიან ინგლისელი მეცნიერი ჰელფორდ ჯორჯ მაკინდერი და ამერიკელი გეოპოლიტოლოგი ნიკოლას სფიქმენი. ეს თეორია ეყრდნობა გლობალური პლანეტარული სივრცის სტრუქტურირების ორიგინალურ სქემას, რომელშიც მსოფლიო წარმოდგენილია კონცენტრული წრეების სისტემის სახით. ამ სისტემის ცენტრშია ე.წ. „ჰარტლენდი“ („გული-მიწა“), რომელსაც მაკინდერმა „ისტორიის გეოგრაფიული ღერძი“, იგივე „ღერძული არეალი“, უწოდა. შემდეგ მოდიან ე.წ. „შიდა ნახევარმთვარე“, რომელიც გეოგრაფიულად ემთხვევა ევრაზიის სანაპირო სივრცეებს, და „გარე, კუნძულოვანი ნახევარმთვარე“ (აშშ, ინგლისი, კანადა და სხვა). მაკინდერის აზრით, ისტორიის მიმართულებას განსაზღვრავს ის, რომ, მსოფლიო სივრცის იერარქიული ხასიათიდან გამომდინარე, „შიდა ნახევარმთვარის“ ზონა განიცდიდა მუდმივ ზეწოლას როგორც „ჰარტლენდის“ ტელუროკრატიული ღერძიდან, ასევე „გარე ნახევარმთვარის“ თალასოკრატიული ღერძიდან. ამის გამო „რიმლენდი“ „გაორებულია და მუდმივად განიცდის დაპირისპირებულ კულტურათა ზეგავლენას. იგი გაცილებით მოძრავია და ამიტომაც იქცა ცივილიზაციის განვითარების პრიორიტეტულ ადგილად“.

მაკინდერის თეორია კიდევ უფრო გააღრმავა და სრულყო ამერიკელმა გეოპოლიტოლოგმა ნ. სფიქმენმა. მან გაცილებით მაღალი შეფასება მისცა „სანაპირო ზონების“ ისტორიულ ფუნქციას და წამოაყენა გეოპოლიტიკური ფორმულა: „ის, ვინც ბატონობს „რიმლენდზე“, ბატონობს მთელს მსოფლიოზე“ (დ. ჯოჯუა).

ჩვენში მიმდინარე პროცესებს გადამწყვეტი მნიშვნელობა მიენიჭა ახალი მსოფლიო წესრიგის რეგიონალური არქიტექტონიკის ფორმირების საქმეში (დ. ჯოჯუა, 2007, გვ. 156-157). დღეს უკვე კარგად არის ცნობილი რუსული გეოპოლიტიკური პროექტები, რომლებიც ამ დროს შემუშავდა და ითვალისწინებდა საქართველოს ტერიტორიის სამხედრო კონტროლს და ჩვენს ქვეყანაში რუსეთის სასურველი პოლიტიკური პროცესების განვითარებას, რაც ხელს შეუწყობდა რუსეთის საბოლოო მიზნის განხორციელებას - კავკასიის გეოპოლიტიკურ ზონაზე რუსეთის პოლიტიკური და სამხედრო კონტროლის შენარჩუნება-განმტკიცებას.

აფხაზეთის ომში რუსეთი მონაწილეობდა ორი ძირითადი მიმართულებით: სამხედრო-სტრატეგიული და პოლიტიკურ-დიპლომატიური. კერძოდ, 1992-1993 წლებში რუსეთმა საქართველოს წინააღმდეგ გამოიყენა: განსაკუთრებული დანიშნულების ფსკოვის დივიზია; 345-ე საჰაერო-სადესანტო პოლკი; 643-ე საზენიტო-სარაკეტო პოლკი; ბომბორას ავიაბაზაზე დისლოცირებული სამხედრო-საჰაერო ძალების 529-ე საავიაციო პოლკი; შავი ზღვის სამხედრო ფლოტის ზომადლები; ქვემო ეშერასა და ოჩამჩირეში დისლოცირებული ბატალიონები; ასევე სპეცსამსახურების ნაწილები. საქართველოს წინააღმდეგ მეომარ „სეპარატისტებს“ და ვოლონტიორებს რუსეთი ამარაგებდა შეიარაღებით, სამხედრო ტექნიკითა და მასალებით. ვ. არძინას მრჩეველის მ. დემიანოვის მონაცემების თანახმად: ომის დასაწყისშივე რუსეთის შეიარაღებული ძალების 643-ე საზენიტო-სარაკეტო პოლკმა სეპარატისტებს გადასცა 984 ავტომატი, 267 პისტოლეტი, 18 ტყვიამფრქვევი, 500-ზე მეტი ხელყუმბარა, 600 სასიგნალო რაკეტა, ნახევარ მილიონზე მეტი ტყვია, სამხედრო-სატვირთო მანქანები, სამხედრო-საინჟინრო ტექნიკა და სხვა (ვ. ყოლბაია..., 1999, გვ. 208). დღეს უკვე საყოველთაოდ ცნობილია, რომ „სეპარატისტებს“ სამხედრო-საექსპერტო დახმარებას უწევდა რუსეთის გენერალიტეტი (გ. კონდრატიევი, რ. ჩინდაროვი, ა. კვაშნინი, ი. სიგუტინი და სხვ.) და ოფიცერთა კორპუსი. რუსეთი თავის ტერიტორიაზე ორგანიზებას უწევდა მოხალისეთა ჯგუფებს და გადაჰყავდა ისინი კონფლიქტის ზონაში. ამავე დროს რუსეთის სამხედრო-საჰაერო და სამხედრო-საზღვაო ძალები ბომბავდა ქართული ჯარის პოზიციებს და ეთნიკური ქართველებით დასახლებულ ტერიტორიებს (დ. ჯოჯუა, 2011).

პარალელურად რუსეთის ხელისუფლება ცდილობდა „დიპლომატიური ნაბიჯებით“, ცრუ დაპირებებითა და გარანტიებით გამოეყვება საქართველოს მაშინდელი ხელისუფლება და უზრუნველყო საქართველოს დამარცხება აღნიშნულ ომში. ო. დამენიას ალბათ ახსოვს რუსეთის გარანტიითა და პასუხისმგებლობის ქვეშ მიღწეული 1992 წლის 3 სექტემბრის მოსკოვის შეთანხმება, 1993 წლის 14 მაისის მოსკოვის ხელშეკრულება, 1993 წლის 27 ივლისის სოჭის ხელშეკრულება და სხვ., რომელთაგან არც ერთი არ შესრულებულა, მაგრამ პასუხისმგებლობა რუსეთს არ აუღია.

ბუნებრივია, ამის შემდეგ საუბარი იმაზე, თითქმისდა პატარა აფხაზეთმა დაამარცხა საქართველო, რომელსაც თურმე ამ ომში დასავლეთი ეხმარებოდა (ო. დამენია, 2011, გვ. 94), მიზანმიმართული სიცრუეა, რომლის დაჭერება, ბუნებრივია, თავად ავტორსაც გაუჭირდება.

წიგნის ერთ-ერთ თავში ავტორი ცდილობს გეოპოლიტიკურ კრილში წარმოაჩინოს ე. წ. აფხაზეთის რესპუბლიკისა და თურქეთის ურთიერთობები და აცხადებს, რომ არა თურქეთის რესპუბლიკის დახმარება, 1992-1993 წწ. ომის-შემდგომ პერიოდში აფხაზეთი ეკონომიკურ კრიზისს ვერ დაძლედა. ამ გახცხა-

დღით ავტორი ფარდას ხდის ჩვენში მოარულ დონეზე არსებულ ეჭვებს, რომ თურქეთის ბელისუფლება საერთაშორისო სამართლის დარღვევით ცდილობდა გეონომიკურად დახმარებოდა სეპარატისტულ აფხაზეთს. საგულისხმოა ისიც, რომ წიგნში პირდაპირაა მითითებული თურქეთის ფაქტორზე და გაცხადებულია, რომ აფხაზეთისადმი რუსეთის გეოპოლიტიკური ინტერესების დაკარგვის შემთხვევაში, თურქეთი მათი საიმედო მოკავშირე იქნება საქართველოს წინააღმდეგ.

ო. დამენია თავის წიგნში დიდ ადგილს უთმობს კულტურისა და თვით-იდენტიფიკაციის პრობლემებს, ფასეულობათა სისტემას, ადამიანობას, სირცხვილსა და უსირცხვილობას, ტრადიციასა და ინოვაციას, კულტურის კრიზისს, დემოგრაფიულ სიტუაციას, საზოგადოებრივი განვითარების მეტამორფოზებს და ა. შ. მოუხდავად ამისა, ავტორი არსად, 533 გვერდიან ნაშრომში, ერთი სიტყვითაც კი არ ახსენებს, კონკრეტულად რას ეფუძნება ქართველთა და აფხაზთა მრავალსაუკუნოვანი საერთო ისტორიულ-კულტურული ყოფა? (რომელსაც თავად აღიარებს) და თავისივე მორალის (სირცხვილი და უსირცხვილობა) საწინააღმდეგოდ, აფხაზურ კულტურას რუსული კულტურის სივრცეში განიხილავს?!

ო. დამენიას ნაშრომის სრული შეფასება წიგნის იმავე ფორმატს მოითხოვს. ამჯერად ჩვენ შევეცადეთ ქართველი მკითხველისათვის ზოგადად გაგვეცნო სეპარატისტული აფხაზეთის პოლიტიკური ისტებლიშმენტის ხედვა აფხაზეთის გეოპოლიტიკური და კულტურული მომავლისადმი, რომელიც ერთმნიშვნელოვნად მიმართულია რუსული გეოპოლიტიკური სივრცისაკენ და რომელსაც ნაკლებად შეიძლება ეწოდოს სტრატეგიული კვლევის დიაგნოსტიკური ანალიზი.

დამოწმებული ლიტერატურა

1. ბლაჟბა..., 2006 - О. Х. Бгажба, С. З. Лакоба, История Абхазии, с древнейших времен до наших дней 10-11 классы, Сухум, 2006.
2. გამახარია, 2000 - ჯ. გამახარია, აფხაზეთი: ისტორიისა და პოლიტიკის საკითხები, წერილების კრებული, თბ., 2000.
3. გამახარია, 2007 - ჯ. გამახარია, აფხაზეთის პოლიტიკური სტატუსი საბჭოთა საქართველოს შემადგენლობაში 1921-1937 წწ. კრებულში: ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან, აფხაზეთი, უძველესი დროიდან დღემდე, თბ., 2007.
4. დამენია, 2011 - О. Н. Дамения, Абхазия на рубеже веков, С.-П., 2011.
5. მორგენტაუ, 2011 - ჰ. მორგენტაუ, პოლიტიკური რეალიზმის ექვსი პრინციპი, კრებ. საერთაშორისო პოლიტიკა, რ. არტისა და რ. ჭერვისის რედაქტორობით, თბ., 2011.
6. ყოლბაია..., 1999 - ვ. ყოლბაია, დ. ლაცუზბაია, რ. გელანტია, თ. ქაზრაკია, აფხაზეთის ლაბირინთი, თბ., 1999.
7. ჯოჯუა, 2007 - დ. ჯოჯუა, საქართველოს კულტურულ-ცივილიზაციური იდენტურობის საკითხისათვის (გლობალიზაციისა და ცივილიზაციათა

- შორისი ურთიერთობების კრიზისის ფონზე), ქუთნ. „კულტურათაშორისი კომუნიკაციები“, №1, 2007.
- დ. ჯოჯუა, 2007 - დ. ჯოჯუა, აფხაზეთი 1938-2006 წლებში: რეგიონალური ისტორიული პროცესის ასპექტები, თბ., 2007.
- დ. ჯოჯუა, 2011 - აფხაზეთის კონფლიქტის არსი - რუსეთ-საქართველოს ომი, http://expertclub.ge/portal/cnid_7771
- სტ. ჰოფმანი, 2011 - სტ. ჰოფმანი, საერთაშორისო სამართლის გამოყენება და მისი შეზღუდვები, კრებ. საერთაშორისო პოლიტიკა, რ. არტისა და რ. ჯერვისის რედაქტორობით, თბ., 2011.

OMAR ARDASHELIA

GEOPOLITICAL PLACE OF ABKHAZIA IN STRATEGIC RESEARCH CARRIED OUT BY ABKHAZ SEPARATIST GOVERNMENT

“Aphkazeti at the Turn of the Centuries”, a book by the famous Aphkaz philosopher Oleg Damenia was published in Sankt Petersburg in 2011. By ignoring or specifically interpreting historical facts the author tries to convince readers that Aphkazeti’s political choice must be discussed only within the Russian geopolitical discourse.

In its content the above-mentioned book is the least hysterical and anti-Georgian among those published in Aphkazeti and Russia in recent years.

Professor Oleg Damenia acknowledges that the Aphkaz and the Georgian peoples are the closest ones as Caucasian nations (besides, the Aphkaz people are remarkably close to Abazins and Adygeans) in terms of historical character and mentality; this is related to a common historical setting, traditions and relations.

The book puts special emphasis on the role and importance of Aphkazeti within the current geopolitical discourse between Russia and the West. The author attempts to display Georgian-Russian geopolitical controversies as Georgian-Aphkazian and Georgian-Ossetian conflicts; in his opinion, the Aphkazian choice is a result of common Aphkazian and Russian interests directed against Georgia and the West.

In one of the chapters of his book the author presents the relations between the so-called Republic of Abkhazia and Turkey within the geopolitical context.

ნაწილი ახალაქმ

საუნომიერსიტეტო გამოცდილება და ეროვნული საკვალისფიკაციო ჩარჩო (ინკლუზიური განათლების მიმართულება)

ევროპა არა მარტო საერთო ვალუტა, ბანკები და ეკონომიკაა, არამედ იგი ასევე უნდა გახდეს „ცოდნის ევროპა“. ჩვენ უნდა გავაძლიეროთ ჩვენი კონტინენტის ინტელექტუალური, კულტურული, სოციალური და ტექნიკური განვითარებები. ამას უმეტესწილად განსაზღვრავს უნივერსიტეტები, რომელთა როლი გადამწყვეტია ასეთი განვითარებისათვის - ასე იწყება ევროპის უმაღლესი განათლების სისტემის არქიტექტურის ჰარმონიზაციის სორბონის დეკლარაცია (სორბონის პროცესის დოკუმენტები, 2005, გვ. 36). ბოლონის პროცესის თანახმად, უმაღლესი განათლების განვითარების პროცესში გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება უნივერსიტეტების როლს, რომლებიც გეგმავენ და ახორციელებენ ცვლილებებს მოსახლეობის სოციალური დაკვეთის საფუძველზე (ჰამილტონი, 2010, გვ. 1-2). შეიძლება ითქვას, რომ უნივერსიტეტები აღნიშნული დაკვეთის საფუძველზე აგებენ საკუთარ მისიას, ქმნიან საგანმანათლებლო პროგრამებს და, თავის მხრივ, ისინი არიან დამკვეთი იმ საგანმანათლებლო რეფორმებისა, რომლებსაც ქვეყანა ახორციელებს. თავად ბოლონის პროცესიც ევროპის მოსახლეობის სოციალური დაკვეთა იყო, რომლის ახორციელება ევროპის ქვეყნებმა და უნივერსიტეტებმა იკისრეს. შესაბამისად, უმაღლესი განათლების რეფორმირების პროცესში აუცილებლად უნდა დავეყრდნოთ წარმატებული უნივერსიტეტების გამოცდილებას და მათ პროგნოზებს ამა თუ იმ პრობლემის გადაწყვეტის საკითხში.

განათლების სისტემის სრულყოფა ყველა განვითარებული და განვითარებადი ქვეყნის სახელმწიფო პრიორიტეტებს შორისაა და მიუხედავად იმისა, რომ მსოფლიო მასშტაბით ყოველწლიურად იზრდება დანახარჯები უმაღლესი განათლების რეფორმირებაზე, დახარჯული ფინანსები მიღებულ შედეგებთან შედარებით არაადეკვატურია. ეს ფაქტი რეფორმირების პროცესის სუსტ მხარეებსა და ნაწილობრივ წარუმატებლობაზეც მიუთითებს. ამ მხრივ, განსაკუთრებით სავალალო მდგომარეობაა მასწავლებლის მომზადების პროცესი, რომელიც მუდმივად რეფორმირებისა და სიახლეების ძიების პროცესშია. ეს ეჭმა როგორც დასავლეთის ქვეყნებს, ასევე იმ ქვეყნებს, სადაც რეფორმა ჯერ კიდევ XX საუკუნის 90-იან წლებში დაიწყო. ლატვიის მაგალითის თანახმად, რეფორმა დაიწყო ჯერ კიდევ 1995 წელს, 1996 წელს მიიღეს „მასწავლებელთა განათლების შესახებ სახელმძღვანელო“ (ი. ბელოუსა, ა. სტაკლე, 2009, გვ. 10), ანუ მასწავლებლის მომზადების პროცესი დაიწყო უნივერსიტეტიდან და არა სკოლიდან, სადაც განათლების რეფორმა მხოლოდ 2005 წლის პირველ სემესტრებს დაიწყო, ანუ მას შემდეგ, რაც რეფორმირებულმა უმაღლესმა სკოლებმა შეძლეს კადრების მომზადება და სკოლა რეფორმებისათვის მზად აღმოჩნდა. მიუხედავად ამისა, ლატვიის განათლების ექსპერტები და სპეციალისტები თვლიან, რომ განათლების რეფორმირება არცთუ ისე წარმატებულია და უნივერსიტეტებს სასკოლო განათლების განვითარების პროცესში ჯერ კიდევ დიდი ნაბიჯი აქვთ გადასადგმელი, რადგან უნივერსიტეტი არის ადგილი, რომელიც ამზადებს კადრებს სასკოლო საგანმანათლებლო სისტემისათვის (იქვე, გვ. 16-19).

სამშუხაროდ, ჩვენთან რეფორმები დაიწყო ჯერ სკოლაში და შემდეგ მოვიძიეთ უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებათა პროგრამები, რომლებიც სკოლისთვის კადრებს (მასწავლებლებს) ამზადებდა. მასწავლებლის კვალიფიკაციის საკითხიც რეფორმის დაწყებიდან დიდი ხნის მანძილზე გადაწყვეტილი არ იყო (სამშუხაროდ, ეს საკითხი დღემდე ერთ-ერთ ბუნდოვან საკითხად რჩება), კარგა ხნის მანძილზე გაურკვეველი იყო, რომელი დონე (ბაკალავრიატი თუ მაგისტრატურა) აკმაყოფილებდა მასწავლებლის მომზადების დონეს, ვის ჰქონდა მასწავლებლად მუშაობის უფლება (არსებული კანონმდებლობა ამ საკითხთან დაკავშირებით დღესაც უამრავ კითხვას ბადებს), რომელი პროგრამის კურსდამთავრებული ითვლება მასწავლებლად და ა. შ. ამ და სხვა პრობლემების მოუგვარებლობა ექვის ქვეშ აყენებს რეფორმის წარმატებას როგორც უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებაში, ასევე სასკოლო განათლებაში. მიუხედავად იმისა, რომ მასწავლებელთა მომზადების საგანმანათლებლო პროგრამებში ბევრი რამ შეიცვალა, დაიხვეწა და დარეგულირდა, ამ მიმართულებით სამუშაო ჯერ კიდევ ბევრია და ამ შემთხვევაში ინიციატივა უნივერსიტეტებიდან (ვინც უშუალოდ არის ჩართული მასწავლებლის მომზადების სასწავლო პროცესში) უნდა მომდინარეობდეს და არა ე. წ. ზემდგომი დაწესებულებებიდან და „განათლების ექსპერტებისაგან“, რომელთა მიერ თავსმოხვეული კონცეფციები, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, უამრავ პასუხგაუცემელ კითხვას ბადებს.

ერთ-ერთ ასეთ გაურკვეველ და ბუნდოვან საკითხად რჩება ინკლუზიური განათლების სპეციალისტის ადგილი სასკოლო განათლებაში და ზოგადად საგანმანათლებლო სივრცეში.

როგორც ვიცით, საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების მინისტრის 2010 წლის №120/ნ ბრძანების საფუძველზე განისაზღვრა უმაღლესი განათლების კვალიფიკაციათა ჩარჩო, რომელშიც სისტემატიზებულია საქართველოში არსებული უმაღლესი (აკადემიური) განათლების კვალიფიკაციები. აღნიშნული ჩარჩოს №4 დანართის (მიმართულებების, დარგების/სპეციალობების, ქვედარგების/სპეციალიზაციებისა და პროფესიული სპეციალიზაციების ჩამონათვალი) თანახმად, ინკლუზიური განათლება განათლების მიმართულების ერთ-ერთი ქვედარგია და მიეკუთვნება განათლების მეცნიერებების სპეციალობას.

ინკლუზიური განათლება გულისხმობს ყველა ტიპის სპეციალური საგანმანათლებლო საჭიროებების მქონე მოსწავლეების ჩართვას ზოგადსაგანმანათლებლო სასწავლო პროცესში თანატოლებთან ერთად. ინკლუზიური განათლება ასევე გულისხმობს შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე მოსწავლეების ინდივიდუალური და/ან მოდიფიცირებული სასწავლო გეგმებით სწავლებას, ანუ ინკლუზიური განათლების სპეციალისტი, გარდა სპეციალური ცოდნისა, აღჭურვილი უნდა იყოს მასწავლებლისათვის აუცილებელი კომპეტენციებით, რომლებიც დაეხმარება მას მოსწავლეებთან ურთიერთობაში. მართალია, ინკლუზიური განათლების სპეციალისტი ეხმარება ბავშვს მეტყველების, მოტორიკის, ემოციური თუ სოციალური კომუნიკაციის პრობლემების ან ფუნქციათა შეზღუდვების მთელი რიგი კომპლექსების დაძლევაში, მაგრამ ეს დახმარება თავისთავად გულისხმობს იმ ფსიქოლოგიური და პედაგოგიური მიდგომების ცოდნას, რომელიც მასწავლებლის ყოველდღიური ცხოვრების ნაწილია. ამ ცოდნის გარეშე შეუძლებელია ინკლუზიური განათლების სპეციალისტმა შეძლოს იმ პრობლემების გადაჭრა, რომელიც სსსმ ბავშვს მნიშვნელოვან სიძნელეებს უქმნის სწავლასა და ყოველდღიურ ცხოვრებაში. სწორედ ამ პრობლემების გამო უჭირს მოსწავლეს სოციალური ნორმების

ჩარჩოებში ყოფნა, უჭირს ფიზიკური და ფსიქიკური სტაბილობის დაცვა, უჭირს ურთიერთობა უფროსებთან და თანატოლებთან. ჩვენ მიერ ზემოთ მოთიქებული ყველა პრობლემა შეუძლებელია გადაიჭრას პედაგოგიური ცოდნისა და მასწავლებლის კომპეტენციების გარეშე. ანუ, ინკლუზიური განათლების სპეციალისტი ინკლუზიური განათლების მასწავლებელია და ამ შემთხვევაში ლოგიკურად ჩნდება კითხვა: თუ ინკლუზიური განათლების სპეციალისტი მასწავლებელია, მაშინ უმაღლესი განათლების კვალიფიკაციათა ჩარჩოში რატომაა მოთითებული როგორც განათლების მეცნიერებების ქვედარგი და არა მასწავლებლის განათლების ქვედარგი?

ამემად ინკლუზიური განათლება სახელმწიფოს საგანმანათლებლო პოლიტიკის განუყოფელ და უაღრესად მნიშვნელოვან ნაწილს წარმოადგენს და, შესაბამისად, შემუშავებულია მისი განხორციელების პედაგოგიური პრინციპებიცა და სამართლებრივი ბაზაც. ბავშვის უფლებების კონვენციის 22. 1. მუხლის შესაბამისად, კონვენციის მონაწილე სახელმწიფოებში უნდა ხორციელდებოდეს ინკლუზიური განათლება (მ. ინასარიძე..., 2009, გვ. 54). დღეს საქართველოს უმაღლეს სასწავლო დაწესებულებებიდან აღნიშნული პროგრამა ხორციელდება მხოლოდ ორ (ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი და სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი) უნივერსიტეტში, სადაც მოქმედებს აკრედიტებული ინკლუზიური განათლების პროგრამები. აღნიშნული პროგრამების საჭიროების საფუძველზე შესაძლებელი გახდა შეგვესწავლა მათი რეაგენტურობა. შესწავლის საფუძველზე გამოვლინდა, რომ ინკლუზიური განათლების საბაკალავრო პროგრამებში მნიშვნელოვანი ადგილი ეთმობა პედაგოგიკისა და ფსიქოლოგიის კურსებს, დარგობრივი ცოდნის შეძენისათვის აუცილებელ საგანთა ერთობლიობას, საერთო საგანმანათლებლო კურსებს, პედაგოგიურ პრაქტიკასა და საკვალიფიკაციო ნაშრომს. საგულისხმოა, რომ ორივე უმაღლესი სასწავლებლის პროგრამაში განსაკუთრებული (და სამართლიანადაც) ადგილი ეთმობა ფსიქო-პედაგოგიურ დისციპლინებს.

აღნიშნული მონაცემების საფუძველზე შეგვიძლია აღვნიშნოთ, რომ პროგრამის ავტორებს სწორად აქვთ გააზრებული ინკლუზიური განათლების სპეციალისტისათვის, ანუ ინკლუზიური განათლების მასწავლებლისათვის აუცილებელი ცოდნა და კომპეტენციები, თუმცა ამ საკითხში პროგრამებთან შესაბამისობაში ვერ მოდის უმაღლესი განათლების კვალიფიკაციათა ჩარჩო, რომელშიც, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ინკლუზიური განათლება მოიაზრება არა მასწავლებელთა განათლების, არამედ განათლების მეცნიერებების მიმართულებაში (ეროვნული საკვალიფიკაციო ჩარჩო, 2010, გვ. 14-15).

აქვე აუცილებელია დავაზუსტოთ, რომ ინკლუზიური განათლების სპეციალისტი მასწავლებლად (დარგობრივი ცოდნის გათვალისწინებით) ითვლება დასავლურ საგანმანათლებლო სივრცეშიც (იხ. ბუდაპეშტის კონფერენციის მასალები, 2012).

ჩვენი აზრით, დასავლურ და ქართულ საგანმანათლებლო სივრცეში ინკლუზიური განათლების სწავლების გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ აღნიშნული ქვედარგი მასწავლებლის განათლების მიმართულების ერთ-ერთი ქვედარგი უნდა იყოს და არა განათლების მეცნიერებების სპეციალიზაცია. აქედან გამომდინარე, დღეს, განათლების სისტემაში დაგგემილი რეფორმის პირობებში, აუცილებელია გათვალისწინებული იყოს უნივერსიტეტების გამოცდილება, რის საფუძველზეც შესაძლებლად მიმაჩნია უმაღლესი განათლების კვალიფიკაციათა ჩარჩოში აღნიშნული ზარვეზის გასწორება.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ი. ბელოუსა, ა. სტაკლე, 2009 - ი. ბელოუსა, ა. სტაკლე, განათლების მიმდინარე პერსპექტივები ლატვიაში, საერთაშორისო პერიოდული ჟურნალი „განათლება“, №1, თბ., 2009.
- ბუდაპეშტი, 2012 - <http://pathwaystoinclusion.eu/project-information/events/final-conference-budapest/>
- ბოლონიის პროცესის დოკუმენტები, 2005 - უმაღლესი განათლების ევროპული სივრცისაკენ, ბოლონიის პროცესის ძირითადი დოკუმენტები, რედაქტორები: ლ. ბაქრაძე, ლ. ღლონტი, ე. ჯგერენაია, თბ., 2005.
- გ. დიმიტრიადისი, ჯ. კამბერელისი, 2010 - გ. დიმიტრიადისი, ჯ. კამბერელისი, თეორია განათლებისათვის; რედაქტორი ნ. ჯავახიშვილი, თბ., 2010.
- ეროვნული საკვალიფიკაციო ჩარჩო, 2010 - http://eqe.ge/geo/education/national_qualifications_framework
- მ. ინასარიძე., 2009 - მ. ინასარიძე, ს. ლობჯანიძე, შ. მამუკაძე, მასწავლებლის ეთიკის სახელმძღვანელო, სიტუაციები სასკოლო ცხოვრებიდან, თბ., 2009.
- ე. ჰამილტონი, 2010 - ე. ჰამილტონი, ზრდასრულთა განათლება /თემის განვითარებისათვის/, თბ., 2010.

LALI AKHALADZE

UNIVERSITY EXPERIENCE AND NATIONAL QUALIFICATIONS
FRAMEWORK (DIRECTION OF INCLUSIVE EDUCATION)

The higher education qualifications framework has been defined under Order №120/N of 2010 of the Minister of Education and Science of Georgia. The framework provides systematized higher (academic) education qualifications currently in force in Georgia. Commensurate with Annex №4 of the aforementioned framework inclusive education is one of the sub-fields of education and is part of the speciality of Education Science.

Inclusive education involves the inclusion of students with all kinds of special education needs into the general education process along with their peers. Inclusive education also involves teaching of students with disabilities by applying individual and/or modified education plans, i.e. apart from special knowledge, an inclusive education specialist must be equipped with essential teaching competences.

Experience with the inclusive education obtained within the Western and Georgian educational area demonstrates that the above-mentioned sub-field has to be one of the sub-fields of teacher education direction, rather than a specialization within Education Science. Therefore, considering circumstances of the current planned reform in the education system, we regard the removal of the aforementioned deficiency from the higher education qualifications framework as feasible.

ფრანგული ენის ნორმირების მოკლე ისტორია და დღევანდელი მდგომარეობა

საფრანგეთის კონტიტუციის მიხედვით ფრანგული სახელმწიფო ენაა და ითვლება ერის მთავარ ლირებულებად - კონსოლიდაციის ძირითად ფაქტორად. ენის სიწმინდის დაცვა ხელისუფლების უმთავრესი მოვალეობაა და განაწილებულია კანონმდებლობით (კანონი ფრანგული ენის გამოყენების შესახებ, ვე. ტუბონის კანონი). მიუხედავად იმ „ენობრივი ომებისა“, რომელიც 21-ე საუკუნეში გლობალიზაციის ეპოქაში მიმდინარეობს, ფრანგული ინარჩუნებს საერთაშორისო ენის სტატუსს. ის არის ერთ-ერთი ოფიციალური სამუშაო ენა ევროპის, იუნესკოს, ევროსაბჭოსა და სხვა ორგანიზაციების. მსოფლიოს მასშტაბით ფრანგულენოვანია 80-100 მილიონი ადამიანი, 500 მილიონს კი შეუძლია ამ ენაზე კომუნიკაცია. მიუხედავად ინგლისური ენის ძლიერი ექსპანსიისა, ფრანგული აწარმოებს ბრძოლას მრავალენოვანი მსოფლიოსათვის და აქტიურად ეწინააღმდეგება მონოლინგვისტურ პოლიტიკას (საერთაშორისო მასშტაბით). მას ამ ბრძოლისთვის ნამდვილად შესწევს ძალა და აქვს საერთაშორისო ენად ფუნქციონირების საუკუნოვანი გამოცდილება.

მთელი ისტორიის მანძილზე საფრანგეთის ხელისუფლება და საზოგადოება დიდ ყურადღებას უთმობდნენ ენის მდგომარეობასა და განვითარებას. სახელმწიფო ლინგვისტურ პოლიტიკას ფრანგები „ენობრივ მოწყობას“ (arrangement linguistique) უწოდებენ. მას აქვს ორი ურთიერთდაკავშირებული ძირითადი მიმართულება (ასპექტი): 1) გარეგანი - ენის ფუნქციის გამოკვეთა საზოგადოებაში და 2) შინაგანი - ენის სრულყოფა, მისი გამდიდრება, ენობრივი ნორმების შემუშავება, ორთოგრაფიის წესების დალაგება. ფრანგული ენის კანონმდებლობა იყო და არის ერთ-ერთი ყველაზე თანმიმდევრული და აქტიური მსოფლიოში.

ევროპაში პირველი ლინგვისტური დადგენილება მიღებულ იქნა საფრანგეთში 1537 წელს ქალაქ ტურეში და გულისხმობდა ეკლესიებში მსახურების ენად მშობლიური რომანული ენის დადგენას ლათინურის ნაცვლად. ეს ითვლება სწორედ ფრანგული ენის დაბადების მოწმობად, რომელიც მაშინ უკვე აღიქმებოდა ლათინურისაგან განსხვავებულ, დამოუკიდებელ ენად.

ფრანგული ენის ნორმირება მე-17 საუკუნეს უკავშირდება. 1635 წელს კარდინალ რიშელიეს ინიციატივით დაარსდა „ფრანგული აკადემია“, რომლის მიზანი იყო შეექმნა ლექსიკონები, გრამატიკის, რიტორიკისა და პოეტიკის სახელმძღვანელოები. საფრანგეთში ყოველთვის ცენტრალიზებულად ზორციელდებოდა ერთიანი (ერთი) ენისა და ნორმირების გავრცელების პოლიტიკა.

მე-17-მე-18 საუკუნეებში ყოველი ახალი უცხოენოვანი პროვინციის შემოერთებას თან ახლდა ფრანგული ენის გამოყენების იძულება, რომელიც დაკანონებული იყო სხვადასხვა ედიქტით. მაგ.: 1684 წ. ფლანდრიის, 1748 წ. ლოთარინგიის, 1768 წ. კორსიკის შემოერთებისას გამოცემული ედიქტები.

ასეთი ფორმით საფრანგეთი ყალიბდებოდა მრავალეროვან, მაგრამ ერთენოვან ქვეყნად.

1790 წელს ევროპის ისტორიაში პირველად საფრანგეთში აბატ გრეგუარის მიერ განხორციელდა ლინგვისტური აღწერა (ყველა მაცხოვრებელს დაეგზავნა სოციოლინგვისტური ანკეტა). აღმოჩნდა, რომ ქვეყნის საერთო მოსახლეობიდან, რომელიც 28 მილიონს შეადგენდა, 12 მილიონი არ ფლობდა ფრანგულს და საუბრობდა მხოლოდ დიალექტზე (პატუა) ან რეგიონალურ ენებზე და რომ მხოლოდ 3 მილიონს შეეძლო სწორად (გამართულად) გამოეხატა აზრი მშობლიურ ენაზე. სწორედ ამიტომ მიიღეს გადაწყვეტილება მოსახლეობის „გაფრანგებისა“ და დიალექტთა „ამოძიკვისა“. 1794 წლის დეკრეტი აკანონებდა მხოლოდ ფრანგული ენის გამოყენებას ნებისმიერი საჯარო დოკუმენტის გაფორმებისას. მართალია, ეს ნორმა მხოლოდ ორ წელიწადს მოქმედებდა, მაგრამ კანონის გაუქმებით პოლიტიკა არ შეცვლილა. 1882 წელს მოქმედი კანონმდებლობით სკოლაში მოსწავლეს დიალექტების გამოყენება ეკრძალებოდა. მხოლოდ 1955 წელს იქნა მიღებული დექსონის კანონი, რომლის თანახმადაც ბრეტონული, ბასკური, ოქსიტანული, კატალონიური და კორსიკული ენები იქნა ნებართვითი სკოლებში.

საფრანგეთის ენობრივი პოლიტიკა დღემდე ვითარდება სამი მიმართულებით:

- 1) საფრანგეთში,
- 2) ევროპაში,
- 3) საერთაშორისო ასპარეზზე.

ხელისუფლება ცდილობს გააძლიეროს ფრანგული ენა, როგორც ერის კონსოლიდაციის საშუალება. 1975 წლის 31 დეკემბრის კანონი „ფრანგული ენის გამოყენების შესახებ“ განსაზღვრავდა, რომ რეკლამა და სასაქონლო ინსტრუქცია შედგენილი უნდა ყოფილიყო ფრანგულად (ან ნათარგმნი). სამუშაო ხელშეკრულებები და ინფორმაცია დასაქმებულთათვის (სამუშაოს შესახებ) დაშვებული იყო მშობლიურ ენაზე ფრანგული თარგმანის თანხლებით. მაგრამ ეს კანონი არ ითვლება წარმატებულად, რადგან მას არ ახლდა სანქციები.

1992 წლის 25 ივნისის ფრანგული ენა ოფიციალურად გამოცხადდა საფრანგეთის სახელმწიფო ენად („La langue de la république est le Français“) და ჩაიწერა რესპუბლიკის კონტიტუციაში. რაც შეეხება ეთნიკური უმცირესობებისა და ემიგრანტთა მნიშვნელოვანი ჯგუფების ენებს (ასეთია სულ 25 იდიომი), ისინი განიხილება როგორც ნაციონალური სიმდიდრე (საგანძური). საფრანგეთი ითვლება მულტიკულტურულ, მაგრამ ერთენოვან ქვეყნად. 1994 წლის 4 აგვისტოს მიღებულ იქნა ე.წ. ტუბონის კანონი „ფრანგული ენის გამოყენების შესახებ“, რომელიც არ კრძალავს იმ უცხოური სიტყვების გამოყენებას, რომლებიც დამკვიდრებულია ფრანგული ენის სტრუქტურაში, მაგრამ უპირატესობას ანიჭებს, ანუ სავალდებულოს ხდის, სახელმწიფო ენის გამოყენებას ისეთ სფეროებში, როგორიცაა: განათლება, საქმიანი ურთიერთობები, რეკლამა და ვაჭრობა. ეს კანონი ითვალისწინებს ჯარიმებს. მისი დარღვევისათვის ძალიან ბევრი სასამართლო პროცესი შედგა. ფრანგული ენის განვითარებაზე ზრუნავს „ფრანგული ენის გენერალური დელეგაცია“. სახელმწიფო სტრუქტურის საქმიანობა წარმატებით ხორციელდება ორი მიმართულებით: ტერმინოლოგიური ნეოლოგია

და ფემინიზაცია. 1999 წელს საფრანგეთში სხვადასხვა სამინისტროს ბაზაზე ტერმინოლოგიისა და ნეოლოგიის 16 სპეციალური კომისია დაფუძნდა, რომელთა შორის შექმნილია 4000 ახალი ტერმინი.

ხელისუფლების საერთაშორისო ლინგვისტურ პოლიტიკას ძირითადად ახორციელებს ფრანკოფონიის ასოციაცია და ფრანგულენოვანი ტელე- და რადიომაუწყებლობები, რომელთა დასაფინანსებლად სახელმწიფო ბიუჯეტიდან სოლიდური თანხები გამოიყოფა.

საფრანგეთის მთავრობა ვალდებულია (ტუბონის კანონი, მუხლი 22) ყოველწლიურად, 15 სექტემბრამდე, პარლამენტს წარუდგინოს ანგარიში ტუბონის კანონის შესრულების შესახებ, ასევე, იმ საერთაშორისო კონვენციებისა და შეთანხმებების თაობაზე, რომელიც ფრანგული ენის გამოყენებას ეხება.

ანგარიში სქელტანიანია და მოიცავს ფრანგული ენის გამოყენების კონტროლს ყველა სფეროში, მათ შორის მასობრივ საინფორმაციო საშუალებებსა და ინტერნეტში.

მსმელისა და ინტერნეტთან მიმართებით ტუბონის კანონის პარალელურად ფასიზალისწინებელია კანონი სიტყვის თავისუფლების შესახებ, რომელიც, საფრანგეთის საკონსტიტუციო საბჭოს განმარტებით, „ერთ-ერთი მთავარი გარანტია სხვა უფლებებისა და თავისუფლების დაცვისა“ და ადამიანის უფლებათა დაცვის დეკლარაციის მე-11 პუნქტი, რომელიც განიხილავს აზროვნების თავისუფლებას.

ანგარიშში ნათქვამია, რომ ფრანგულის გამოყენება სავალდებულოა (საფრანგეთის ტერიტორიაზე) ნებისმიერი გადაცემისა თუ რეკლამის მომზადებისას. 2011 წელს კომისიამ მიიღო 30 საჩივარი უცხოენოვან რეკლამებთან დაკავშირებით, თუმცა სამართალდარღვევა არ დადასტურდა. გადამოწმებისას აღმოჩნდა, რომ ყველა უცხოენოვან რეკლამას თან ახლდა თარგმანი (კანონის თანახმად).

ანგარიშში ხაზგასმულია ტელევიზიების როლი ენის პოპულარიზაციის საქმეში და აღნიშნულია, რომ 2011 წელს აქტიურად შეუქმნებოდა ფრანკოფონიის დღეები, რაც ცალსახად პოზიტიურადაა შეფასებული.

ანგარიშში ვრცლადაა მიმოხილული ფრანგული ენის რესურსი ინტერნეტსივრცეში, რომელიც საკმაოდ შთამბეჭდავია. მაგ., ვიკიპედიის ვებ-გვერდზე ხელმისაწვდომია ფრანგულად 1,2 მილიონი სტატია, ვიკი ლექსიკონში 2 მილიონზე მეტი ფრანგული სიტყვაა. საფრანგეთის ხელისუფლება ახორციელებს სხვადასხვა პროექტს ენის გაციფროვნების ხელშეწყობისთვის როგორც ტექნიკური, ისე ინტელექტუალური ბაზების შექმნის მიმართულებით.

21-ე საუკუნეს თავისუფლად შეიძლება ეწოდოს ინტერნეტის ეპოქა. ვირტუალური სამყაროს მთავარ ენად კი ინგლისურია აღიარებული, რომელიც ღიდ გავლენას ახდენს სხვა ენებზე. ინგლისური ნეოლოგიზმები თითქმის ყველა ენაშია, ეს ეხება ფრანგულსაც. მაგალითებში ნათლად ჩანს ეს პრობლემა.

- réaliser (< realize) : se rendre compte de, s'apercevoir de + რეალიზება;
- initier (< initiate) : débiter, entamer, inaugurer, lancer, instaurer... + ინიციატორი, ინიცირება;

• alternative : autre possibilité (en français une alternative est constituée de deux solutions éventuelles) + ალტერნატივა;

- global : qui concerne le monde, mondial, planétaire + გლობალური;
- contributeur (< contributeur) : rédacteur (d'un rubrique de journal), collaborateur (à une oeuvre collective) + კონტრიბუტორი;
- système (< system) : réseau, ensemble + სისტემა;
- trafic (< traffic) : circulation + ტრაფიკი;
- week-end (en France) : fin de semaine + უიკ ენდი;
- mail (en France) : courriel + მეილი;
- charter : (en avion) vol direct, par opposition à un vol qui n'est pas un vol régulier + ჩარტერი;
- chater / chatter : bavarder (derrière un ordinateur) + ჩეთი;
- corner : (au football, soccer) : tir en coin + კორნერი, კუთხური;
- leader : (selon le cas) principal dirigeant, numéro 1, patron, chef, chef de file, guide, figure de proue, meneur, cheval de tête (courses hippiques) + ლიდერი;
- manager (nom) : (selon le cas) directeur, gestionnaire, gérant + მენეჯერი;
- news (en France) : (les) informations, (les) infos, (les) nouvelles, (les) actualités (l')actu, (les) échos + ნიუსი;
- prime time (en France) : heure de grande écoute, première partie de soirée, début de soirée + პრაიმ ტაიმი;
- tester : mettre à l'essai, essayer, mettre à l'épreuve (en français, tester signifie „faire son testament“) + ტესტირება;
- toaster : grille-pain + ტოსტერი.

ინგლისური ენის ექსპანსია საერთაშორისო მასშტაბის პრობლემაა და არა მხოლოდ ფრანგული ენისა. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ საფრანგეთის ხელისუფლება მაქსიმუმს აკეთებს ენის სიწმინდის დასაცავად. ამისთვის ქვეყანაში მოქმედებს იდეალური კანონმდებლობა, რომელიც არ ზღუდავს სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლებას.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ბ. გელაძე, ნეოლოგიზმები და ქსენიზმები ფრანგულ და ქართულ internetdiskursSi
<http://www.nplg.gov.ge/gsd/cgi-bin/library.exe?e=d-01000-00-off-0period-00-1-0-10-0-0-0prompt-10-4-0-01-11-ka-50-20-help-00-3-1-00-0-0-11-1-0utfZz-8-00&cl=CL1.22&d=HASH01f82849456c5922f1c6b25c.2.2&gc=1>
- კანონი ფრანგული ენის გამოყენების შესახებ <http://state-religion.ru/world/34-zakon-francii-94-665-ot-04.08.1994-ob.html>
- საფრანგეთის პრემიერ-მინისტრის ანგარიში (2012 წ.) http://www.langue-francaise.org/rapport_DGLF_2012.pdf
- ო. ა. სპირნოვა, ფრანგული ენა თანამედროვე სამყაროში <http://www.unn>

KHATUNABABUNASHVILI

SHORT HISTORY OF STANDARDIZATION OF FRENCH LANGUAGE AND MODERNITY

According to the Constitution of France French language is the state language. Despite the extensive expansion of English the French language maintains its international status.

Language policy of France incorporates the following two aspects: 1) external – strengthening of the function of language within the society and 2) internal – language development, elaboration of language norms, and regulation of orthographic rules.

The first language-related resolution in Europe was adopted in France in 813. It declared the native Romance language (instead of Latin) as a liturgical language for churches.

France is regarded as a multicultural but monolingual country. The so-called Toubon Law relating to usage of the French language, adopted in 1994, is a law mandating the use of the state language in spheres such as education, office documentation, advertising and commerce. The Toubon Law provides for the imposition of fines and penalties for violations of the law.

The issue of language protection being secured by the legislation is one of the main responsibilities of the authorities.

ქართულში უმეოსული ზოგიერთი არაბულ- სპარსული სიტყვის უაქანილი სემანტიკური დატვირთვანი იოსებ გრიშაშვილის „ქალაქური ლექსიკონის“ მიხედვით

იოსებ გრიშაშვილის „ქალაქური ლექსიკონი“ მდიდარია სპარსული თუ არაბულ-სპარსული ნასესხობანით. ამჟამად ჩვენი ყურადღება მიიპყრო ნასესხობათა იმ სემანტიკურმა დატვირთვებმა, რომლებიც მათ შეიძინეს ქართულში. განვიხილავთ ამ რიგის სიტყვათა ერთ ნაწილს.

1. **ამანათი** - „ანაბარი, მძევალი“ (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ამანათი - [არაბ.] შერკულ-შეფუთული ნივთი, რომელიც სადმე იგზავნება (ქეგლ, 1968).

არაბულ-სპარსულად **ამანათის** მნიშვნელობებია: **امانت** (*amānat*) – 1. საიმედოობა; ბატონობა; 2. საგანი მიბარებული შესანახად; *ფინანს*. დებოზიტი; 3. გადატ. საჩუქარი; მემკვიდრეობა; 4. სამდივნო (ხ. ბარანოვი, 1957; ი. რუბინჩიკი, 1983). ქართულში ამ სიტყვის სემანტიკური ველი დავიწროებულა, ამავე დროს მას ახალი შინაარსობრივი დატვირთვა („მძევალი“) შეუძენია.

2. **არიქა** - „სიტყვის მასალა“. „არიქა, წყალი“ და სხვა. **არიქა**, ჩქარა! - შორისდებული, რომელიც იხმარება სიჩქარეში წასაქეზებლად“ (ი. გრიშაშვილი, 1997).

არიქა[თ]! - საგანგაშო ძაბილი საშველად, მისახმარებლად, გასაფრთხილებლად და სხვ. (ქეგლ, 1986).

ვფიქრობთ, **არიქა** მოდის არაბულ-სპარსული სიტყვიდან **حرکت** (*harakat*), რომლის მნიშვნელობებია: 1. მოძრაობა; 2. წასვლა; 3. მანერა... (ხ. ბარანოვი, 1957; ი. რუბინჩიკი, 1983).

ქართულ ენაში ამ ლექსიკურმა ერთეულმა შორისდებულის მნიშვნელობა მიიღო.

3. **აშული** - „სახალხო მომღერალი, საზანდარ-მოშაირე, მიჯნური, არშიყი, მოალერსე, ტრფიალი, შეყვარებული, ძველად (მდაბიო ხალხში, ახლაც), მეფეების დროს ნათლობა, ქორწილ-ნიშნობა, მეჯლისი, ზეიმი და ღზინი უაშულოდ, უსაზანდროდ არ შეიძლებოდა“... (ი. გრიშაშვილი, 1997).

აშული - მგოსანი, რომელიც საკრავზე ამღერებს თავის ლექსებს (უბირატესად მუსლიმანურ ქვეყნებში) (ქეგლ, 1986).

აშული მომდინარე ჩანს არაბული ლექსემიდან **عاشق** [*‘ašey*], შემდეგი მნიშვნელობით - ძლიერ მოყვარული. იგი ნაწარმებია ლექსიკური ერთეულიდან **عشق** [*ešy*] მნიშვნელობით - ძლიერი სიყვარული (გ. წერეთელი, 1951). ანალოგიური ფონეტიკური სახითა და სემანტიკური დატვირთვით ორივე სიტყვა დამკვიდრებულია სპარსულ ენაში.

ქართულში **عاشق** [*‘ašey*] ახალი შინაარსით („სახალხო მომღერალი, საზანდარ-მოშაირე“) დატვირთულა.

4. **ბაღა** „1. მოჭეტიაღე აშული. 2. ზისიბაღა. 3. დავიდასრამა, გამოუსვლელი მდგომარეობა“... (ი. გრიშაშვილი, 1997).

არაბულსა და სპარსულ ენებში არის ლექსემა **ءلہ (balā')**. მისი მნიშვნელობაა - მწყობრება, დარდი, უბედურება (ხ. ბარანოვი, 1957; ი. რუბინჩიკი, 1983).

ფეიქრობთ, ქართული **ბალა** და არაბულ-სპარსული **ءلہ (balā')** ერთი და იგივე ლექსემებია.

ბალას თბილისურ მეტყველებაში შემდეგი სემანტიკური დატვირთვა შეუძენია - „მოხეტიალე აშული“.

5. **ზინათი // ზინეთი** - 1. სიმდიდრე, დოვლათი... (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონიც ასეთი შინაარსით იცნობს ამ სიტყვას, სადაც მითითებულია მისი არაბული წარმომავლობა (ქეგელ, 1986).

ზინათი // ზინეთი არაბულ-სპარსული შემდეგი ლექსიკური ერთეულია - **زینة // زين (zinat)**, რომლის მნიშვნელობაა - მორთულობა... (ხ. ბარანოვი, 1957; ი. რუბინჩიკი, 1983).

როგორც ჩანს, არაბულ-სპარსული „მორთულობა“ ასოცირდა სიმდიდრესთან და მოხდა ამოსავალი მნიშვნელობის გადააზრება, რის შედეგადაც მისგან მივიღეთ ახალი სემანტიკური დატვირთვის მქონე ლექსიკური ერთეული - „სიმდიდრე“.

6. **თარიფანური** - „აშულური ჰანგია ქებათა-ქებისა“ (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ამ სიტყვის ფუძეა **თარიფი**, რომელიც მომდინარეობს არაბულ-სპარსული ლექსემიდან - **تعريف (ta'rif)** - 1. გაცნობა; 2. ახსნა; 3. განსაზღვრა; 4. ტარიფი; 5. ქება; 2. აღწერა (ხ. ბარანოვი, 1957; ი. რუბინჩიკი, 1983).

ჩვენს ხელთ არსებული არაბული და სპარსული ლექსიკონების მიხედვით **تعريف (ta'rif)** შინაარსობრივად არ უკავშირდება რაიმე ჰანგიის სახელს. ეს ტერმინოლოგიური დატვირთვა მას ქართულ ენაში აქვს შეძენილი.

7. **თაღლითი** - „მატყუარა, ყალბი. ჯმობენ: ეს მარგალიტი თაღლითითა, უთით რიოში მარგალითითა. მატყუარა კაცზედაც ამბობენ; ჰა, უფრთხილდი, თაღლითობს მგონიო. 2. მატყუარა, ყალბი, ცრუ: თაღლითი - რიოში მარგალიტი“ (ი. გრიშაშვილი, 1997).

თაღლითი [არაბ.] - მოტყუებითა და ზრიკებით რაიმე საქმის გამკეთებელი. - ყალთაბანდი. 2. არანამდვილი... (ქეგელ, 1986).

არაბულ-სპარსულად **თაღლითის (تغيط /tayiit/)** მნიშვნელობაა - 1. შეცდომა, ცდომილება, დანაშაული, მცდარი. იგი ნაწარმოებია სიტყვისგან - **يال (yalat)** (ხ. ბარანოვი, 1957; ი. რუბინჩიკი, 1983).

ქართულში პროცესი - „შეცდომაში შეყვანა“ იქცა პროცესის ჩამდენად - „მოღალატედ“, რის შედეგადაც ნასესხობამ ახალი სემანტიკური დატვირთვა შეიძინა.

8. **ლაყაფი** - 1. (უჭერო ლაპარაკი) უსაყო სიტყვა-პასუხი, ლაქლაქი. ზალხური ლექსი ამბობს: „...მაყრიონი მომძახოდა: „ქალ, დაგვიცადეო“, მე იმათ ლაყაფ-ლუყაფსა ყური არ ვუგდეო“ (მ. გაჩეჩ. შემდგ. „სახ. კალენდ.“, 1903, გვ. 147). 2. ლაყობა, ცუდმოუბრობა... 3. მეჭორე, ცუდად მოუბარი, უსიციხვილო კილოიანი... (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ლაყაფი - ქართულად ცუდ-მოუბარი, სპარსულად მეორე სახელი (ს.ს. ორბელიანი, 1991).

ლაყაფი ანუ **ლაყაბ** ესე იგი ზოტბას ნიშნავს არაბულითაცა და სპარსულითაცა ენითა... ქართულისა ენასა შინა მდაბიონი ერნი ჩხუბსა და ლანძღვასა შინა ეტყვიან ერთმანეთსა რას ლაყბობსო, ეს ქართულს ენაში ლანძღვაი არს (ბაგრატიონი, 1979).

ლაყაფი [სპ.] (ძვ.) ლაყბობა, ყბედობა (ქეგელ, 1986).

არაბულ-სპარსულში არის ლექსემა **لقب** (**laqab**). მისი მნიშვნელობებია: 1. მეტსახელი; 2. ტიტული, წოდება (ხ. ბარანოვი, 1957; ი. რუბინჩიკი, 1983).

ლაყაფი, რომელიც მცირე ფონეტიკური ცვლილებით შემოსულა ქალაქურ მეტყველებაში, სემანტიკურად გადააზრებულა.

9. **ლოხმა** - „ლუკმა. **ლოხმას** უფრო უწოდებენ აქლემის საღეჭ ლუკმას: დროს გასატარებლად აქლემს ცომს ჩაუდებენ პირში და აქლემიც ღეჭავს და არ კი ჰყლაპავს. ხშირად ადამიანი თუ უშნოდ ილუკმება, - ეტყვიან: კაცო, რა აქლემის **ლოხმასავით** ღეჭავ მაგ ბურს, გაათავე და მორჩი რაღაო. „მაშ არა და შენსავით უმი ხაშლამა ვიქნები, სანამ რამეს ვიტყოდე, სიტყვებს აქლემის **ლოხმასავით** პირში ვღეჭავდე“ (გ. სუნდ., „პეპო“, 1880 წ., გვ. 13)“ (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ლოხმა (ყ/ზ-ს მონაცვლეობით) მომდინარე ჩანს არაბულ-სპარსული ლექსემიდან - **لوقمة** [**Loqma**], შემდეგი მნიშვნელობებით: - 1. პატარა ნაჭერი; ლუკმა; 2. წვერი (რაღაცის) (ხ. ბარანოვი, 1957; ი. რუბინჩიკი, 1983).

არაბულ-სპარსული **لوقمة** [**Loqma**] თბილისურ მეტყველებაში კონკრეტული საგნის (აქლემის საღეჭი ცომი) აღმნიშვნელი ტერმინი გამხდარა.

აქვე აღვნიშნავთ, რომ შესაძლებელია **ლოხმა**-დან მომდინარეობდეს ზმნა **ლოღნა**.

10. **მარიფათი** - 1. ლაზათი, უნარი, ზრდილობა 2. შნო; 3. ცოდნა; 4. სიმარჯვე... (ი. გრიშაშვილი, 1997).

მარიფათი - (საუბ.) შნო და მოხერხება (ქეგელ, 1986).

მარიფათი შემდეგი არაბულ-სპარსული ლექსემაა **معرفة** (**ma'refat**). მისი მნიშვნელობებია: 1. შეცნობა; 2. ცოდნა; 3. განათლება; 4. სიბრძნე; 5. რელიგ. სუფიების სრულქმნილების მეორე საფეხური (ხ. ბარანოვი, 1957; ი. რუბინჩიკი, 1983).

ამ ლექსიკურ ერთეულს ქართულში სიტყვათწარმოებითი პოტენციალი აღმოაჩნდა. მისი მეორე მნიშვნელობა - **შნო** ქართულს გადააზრებულად შემორჩა, სადაც ზოგადად განყენებულ სიბრძნის სემანტიკურ კომპონენტს ყოფითი უნარის სემანტიკური კომპონენტი ჩაენაცვლა. ამგვარად, ნასესხობამ ქართულში ახალი სემანტიკური დატვირთვა შეიძინა.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას: გარკვეულ სპარსულ თუ არაბულ-სპარსულ ნასესხობებს, სემანტიკურ გადახრა-გადააზრებათა გზით, ქართულ ენაში ახალი შინაარსობრივი დატვირთვა შეუძენია.

წარმოდგენილი ლექსიკიდან ზოგი მათგანი (ბალა, თარიფანური, ლოხმა) ქართული ენის ლექსიკური ფონდის არქივის საკუთრება გამხდარა.

დამოწმებული ლიტერატურა

1. ბარანოვი, 1957 - X. Баранов, Арабско-русский словарь, М., 1957.
2. გრიშაშვილი, 1997 - ი. გრიშაშვილი, „ქალაქური ლექსიკონი“, საარქივო მასალა გამოსაცემად მოამზადა რ. კუსრაშვილმა, თბ., 1997.
3. ს.ს. ორბელიანი, 1991 - ს.ს. ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, თბ., 1991.
4. ჩუბინაშვილი, 1983 - Персидско-русский словарь, под редакцией Ю. Рубинчика, М., 1983.
5. 1986 - ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ერთტომეული, თბ., 1986.
6. ჩუბინაშვილი, 1984 - დ. ჩუბინაშვილი, ქართულ-რუსული ლექსიკონი, თბ., 1984.
7. წერეთელი, 1951 - გ. წერეთელი, არაბულ-ქართული ლექსიკონი, თბ., 1951.

NOMADI BARTAIA

SEMANTIC LOANS OF SOME PERSIAN WORDS
TRANSFERRED IN GEORGIAN ACCORDING TO
“URBAN DICTIONARY” BY IOSEB GRISHASHVILI

Ioseb Grishashvili's "Urban Dictionary" is rich in Persian or Arabic-Persian borrowings.

Our attention has been drawn to those semantic meanings that were assigned in Georgian.

The article is dealing with one part of such Arabic-Persian borrowings such as: *amnat* ამნათი, *arika* არიქა, *asugi* აშული, *bala* ბალა, *zinati* ზინათი, *taripanuri* თარიფანური, თაღლითი *tagliti*, ლაყაფი *laqapi*, ლოხმა *lohma*, მარიფათი *maripati*.

The acquired semantic meanings are derived through semantic deviation – reconsideration.

Some of them (*bala* ბალა, *taripanuri* თარიფანური, ლოხმა *lohma*) have become part of archive of the Georgian lexical fund.

ციალა ბენდელიანი

ქართული სამეცნიერო კოდეზი გლობალიზაციის კონტექსტში და სინქრონიული აღწერის ასპექტები

საქართველოში XX საუკუნის 90-იან წლებამდე მოსახლეობის მიგრაციები არსებითად განსხვავდება წინარე პერიოდებისაგან. ახლო საუკუნეთა მიგრაციების საფუძველზე საქართველო ჩაერთო მსოფლიო ურბანიზაციის პროცესში, მიუხედავად იმისა, რომ საქართველო შემდგომში საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში შედიოდა და მსოფლიო მასშტაბის ურბანოპროცესები მეტ-ნაკლებად ვითარდებოდა საბჭოთა კავშირის მეშვეობით, ანდა თვით საბჭოთა რესპუბლიკებს შორის.

აღრეულ პერიოდებში მოსახლეობის მასობრივი გადაადგილებები მსოფლიო ომების გამო (მასობრივი დეპორტაციები, რეპატრიაციები და ა.შ.) მაინც რჩებოდა ლოკალურ მოვლენებად, რადგან საქართველოს არ ჰქონდა ურთიერთობა იმ გლობალისტურ იდეებთან, რომლებიც გაბატონებულია თანამედროვე მსოფლიოში. ის იდეები მომდინარეობენ ენათა და ერთა რღვევისა და შემდგომ ახალი, დაუშლელი ენობრივი და ეროვნული ერთობების წარმოქმნის გლობალისტური იდეოლოგიიდან.

ვითარებათა განსხვავებულობას ქმნის ის, რომ ზემოაღნიშნულ მასობრივ გადაადგილებებსაც კი შედეგად არ შეიძლებოდა მოჰყოლოდა ის, რასაც თანამედროვე გლობალიზაციური პროცესები უზადებენ ერებსა და ენებს. მხედველობაში გვაქვს რადიკალისტ გლობალისტთა იდეოლოგია, მათ მიერ ერის ცნების უარყოფა, მისი მიჩნევა მხოლოდ რომანტიკულ ფანტაზიად, ერის წარმოდგენა სახალხო საზოგადოებად, რომელიც დაფუძნებულია საერთო საკუთრებასა და ინტერესებზე, ენებისა და ერების რღვევა, რათა წარმოიქმნას ახალი გაერთიანებანი და ენები, რაც საფრთხეს უქმნის ენებსა და ერებს (საკითხისათვის ვრცლად იხ. მ. ტაბიძე, 2005, გვ. 124).

თავის მხრივ, გლობალიზმში არსებული პოზიტიური მიმართულება მისაღებია ყოველი ერისა და ენისათვის: ეს არის ერთა ურთიერთდაახლოებისკენ სწრაფვა, კულტურათა დაახლოების პროცესი, რომლის მიზანია კულტურულ მონაბოვართა ურთიერთგაცნობა. ამ თვალსაზრისით, ყოველი ერის დიდი მოღვაწე გლობალისტები იყვნენ, მაგრამ ეს ამჟამად ასე არ ცნობიერდება, რადგან მძლავრობს რადიკალიზმი.

მსოფლიო ისტორიაში ერთასახელმწიფოთა გაერთიანებანი, თუკი ეს გაერთიანებანი მეტ-ნაკლებად მაინც ნებაყოფლობითი იყო, ყოველთვის უფრო დადებით მოვლენად აღიქმებოდა, ვიდრე უარყოფითად. მაგრამ გლობალიზაციის პროცესს თავისი მკაცრი კანონები აქვს: ყოველი მსხვილი გაერთიანება, უპირველესად, ნიშნავს ძველი ეროვნული და ენობრივი ერთობის რღვევას და ახლის წარმოქმნას, მაშასადამე, წინადადებული ნაბიჯია გლობალიზაციის საბოლოო მიზნისაკენ.

ამჟამად გლობალიზაციის რადიკალური ფრთისთვის ასე დანაწევრებული ენები და ერები უფრო კარგი საშუალებაა მათი დიდი ენებისა და სახელმწიფოთა შეფუთვითი ქვეშ მოქცევისა.

ვის უქმნის საფრთხეს გლობალიზაცია? მხოლოდ მცირე ერებსა და ენებს უკვე გამოკვეთილია პროცესი, რომ იგი პრობლემებს უქმნის დიდ ერებსა და ენებსაც.

როცა რაიმე მნიშვნელოვანი ენობრივი და პოლიტიკური, სოციალური და ა.შ. ძვრები ხდება, ვის უჩნდება ამ პროცესების ნეგატიური მხარეებისადმი პროტესტის გრძნობა? უჩნდება კონკრეტული ერებისა და ენების ჰუმანისტ წარმომადგენლებს.

თ. ბოლქვაძეს განხილული აქვს 80-იან წლებში ცნობილი სოციოლინგვისტის რ. მელის გამოხატვაში ევროგაერთიანების დაწესებულებების შესახებ, სადაც შეიძლება ენაა გამოყენებული, მაგრამ შესაძლებელია მათი ოთხ ენამდე დაყვანა, თუკი დანარჩენები უარს იტყვიან, ევროგაერთიანებამ ცნოს მათი ენები (რ. მელი, 1980, გვ. 237-238); ამ მნიშვნელოვანი საკითხის შესახებ მართებულია ის, რომ ამით „...სოციოლინგვისტი ხალხებს მშობლიურ ენათა დათმობისკენ მოუწოდებს“... „მაშინ როცა დიდი ჰუმანისტები ევროპის ენობრივ მომავალს სწორედ ენათა სიმრავლეში ხედავდნენ, რადგან დედაენა სენტიმენტალური იყოთ კი არ არის შეზავებული, არამედ მეცნიერული ცნებაა, რომელშიც სრულად ჩანს ენისა და ენობრივი კოლექტივის კავშირი“ (თ. ბოლქვაძე, 1997, გვ. 46-47). ავტორი ეყრდნობა ლ. ვაისგერბერის წიგნს „ენათა კვლევის ოთხი საფეხური“, რომელიც გამოცემულია 1963 წელს, შტუტგარტში.

დასახელებული სტატიის ავტორი შემდგომ როგორც ბელის შესახებ წერს: „მისი აზრით, ევროგაერთიანება უნდა ესწრაფოდეს, რომ მის შემადგენლობაში მყოფი ჯერ „ევროპელებად“ გრძნობდნენ თავს, შემდეგ კი ბრიტანელებად, ფრანგებად ან დანიელებად“ და პარალელს ავლებს ი. სტალინისა და ლ. კაგანოვიჩის იდეასთან, რომ ენათა კვლევა და მათი ერთ ენად შერწყმა შიდა სახელმწიფო-ენობრივი ან ერთ ქვეყანაში სოციალიზმის გამარჯვების საკითხი კი არ არის, არამედ საერთაშორისო საკითხია. ამის შემდგომ კი ასკვნის, რომ „როგორც ჩანს, ეს იდეა ჯერაც არ მომკვდარა და, რაც ყველაზე საშინელია, სხვებთან ერთად ენათმეცნიერებიც გვევლინებიან მის პროპაგანდისტებად“ (თ. ბოლქვაძე, 1997, გვ. 47).

თანამედროვე სოციოლინგვისტიკაში კარგადაა ცნობილი, რა მდგომარეობაშია ამერიკული ანდა ინგლისური იმ სამეტყველო არეალებში, სადაც მასზე არაინგლისელები და არაამერიკელები ლაპარაკობენ. ასეთი ვითარება ძალიან მალე შეიქმნებოდა საქართველოშიც, თუკი თავიანთ პროგრამას ბოლომდე განახორციელებდნენ არა მხოლოდ „მშვიდობის კორპუსის მოხალისენი“, არამედ იმავე ქვეპროგრამით შემოსული ინგლისური ენის მასწავლებლები ქართულ სკოლებში, მივარდნილ სოფლებშიც კი. თანაც შემოყვანილი კონტინგენტის, შესაძლოა, თითქმის ნახევარს არ ჰქონდა სპეციალური განათლება, ფლობდნენ საბჭოთაული პროგრამები დიდი ხნის განმავლობაში არ გაგრძელებულა, ჩემი პირადი დაკვირვებით, შეიცვალა ფსიქოლოგიური ვითარება სკოლებში, მხედველობაში მაქვს ნაკლებადურბანიზებული დასახლებული პუნქტები (როგორიცაა, მაგ., ხონი) და სხვა პატარა რაიონები და მათი ცენტრები, სოფლები.

ამ ვითარების გათვალისწინებითაც, უპირველესად, საყურადღებოა ისეთ ზონებში არსებული სოციოლინგვისტიკური სიტუაცია, სადაც დღემდე მაინც შემორჩენილია შეუჩვევლი დიალექტური მეტყველება. ჩვენ ზმირად ვსაუბრობთ იმის შესახებ, როგორ ამდიდრებს დიალექტი სალიტერატურო ენას, რომ ისაა სალიტერატურო ენის მასაზრდოებელი. რამ გამოიწვია XIX საუკუნის პირველ ნახევარში, კერძოდ, 30-იანი წლებიდან ვიდრე ილია ჭავჭავაძის მიერ გატარებული ენის რეფორმამდე სალიტერატურო ენის დაშრეტა, თუ არა იმან, რომ რუსული ენის ფუნქციები უსაზღვროდ გაიზარდა, იგი იქცა ღვთისმსახურების ენადაც. მისმა ჰეგემონიამ დიალექტურ მეტყველებას წაართვა თავისი მასშტაბით „პრესტიჟულობა“. თავის მასშტაბში ვგულისხმობთ იმას, რომ პროვინციაში, სადმე განაპირა სოფელში მცხოვრები გლეხიც თავისი რამდენიმე რუსული სიტყვის ცოდნით აღიარებდა რუსულის პრესტიჟულობას და ამ სიტყვებს იმასსოვრებდა არა მხოლოდ იმიტომ, რომ ეს აუცილებლად სჭირდებოდა სასამართლოში, შეიძლება ეკლესიაშიც, ანდა ბლალოჩინთან საურთიერთოდ, არამედ იმისთვის, რომ სცოდნოდა პრესტიჟული ენის სიტყვები.

ჩვენს ხელთ არის აწსუ ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტში 1993-2003 წლებში ჩაწერილი დიალექტური მასალიდან ამოწერილი რუსიციზმები (იგივე ბარბარისმები), რომლის რაოდენობა ყოველგვარ მოლოდინს აჭარბებს. იქ არის XIX საუკუნის ფენაც; არის, ცხადია, XX საუკუნეში შემოსული ლექსიკაც. მეტ-ნაკლებად ასეთივე სიტუაციაა მოსალოდნელი საქართველოს ყველა იმ კუთხეში, სადაც რუსიფიკაცია მიმდინარეობდა.

ცხადია, მნიშვნელოვანია, როგორია თანამედროვე სოციოლინგვისტიკური სიტუაცია საქართველოს ურბანული პუნქტების მაღალსა და დაბალ ფენაში, მაგრამ გარკვეული თვალსაზრისით უფრო მნიშვნელოვანია, როგორია ენის მდგომარეობა პერიფერიულ დიალექტურ ზონებში. იგი მნიშვნელობას იძენს იმ თვალსაზრისითაც, რომ დიალექტური სამეტყველო ზონები ყოველთვის იყო და ამჟამადაც არის უცდომელი ნიშანი საერთოდ ენის მდგომარეობისა. დიალექტები იცავენ სალიტერატურო ენას დაშრეტისგან.

იაკობ გოგებაშვილის აზრით, რომელიც თანხედება ილია ჭავჭავაძისა და აკაკი წერეთლის აზრს, მათი დროის საქართველოში უფროსი ასაკის გლეხობა დარბაისლური ქართულით მეტყველებდა და, როგორც იაკობ გოგებაშვილი წერდა, ახლაც მეტყველებს, მაგრამ, როგორც კი „გამოჰყოფს თავისი სოფლითგან თავს, თითქოს უცხოეთში ჰგრძნობს თავის-თავს. მისი დედა-ენა, მისი მეტყველება აღარაფერშია გამოსადეგი...“. ეს მონაკვეთი გაანალიზებული აქვს მ. ტაბიძეს, მას XIX საუკუნის ქართველ განმანათლებელთა ერთ-ერთი „დიპლომატიური“ ხერხი ასე აქვს ჩამოყალიბებული: ქართველი განმანათლებლები (...) სრულად ვერ დაუპირისპირდებოდნენ საქართველოში რუსული განათლების სისტემის მოქმედებას; ისინი ცდილობდნენ ამ განათლების წიაღში ქართული ენის კურსის შეტანის უფლების მოპოვებას და ეძებდნენ იმ არგუმენტებს, რომლებიც „დიპლომატიურად“ მიაღებინებდა საქართველოში რუსეთის სასწავლო საქმის მესვეურებს ამ „კომპრომისულ“ რეფორმას: ერთ-ერთი არგუმენტი იყო ის, რომ სასულიერო წოდებამაც არ იცოდა კარგად რუსული და სხვა ასეთი მიზეზები (მ. ტაბიძე, 2005, გვ. 110-111).

თანამედროვე ქართულ განათლების სისტემაში ბოლო რამდენიმე წლის განმავლობაში მიახლოებით ასეთი მანევრების გამოყენების აუცილებლობა

ქართული. ვითარება ამჟამად რამდენადმე შეცვლილია, მაგრამ, ჩვენი აზრით, საბოლოო ჯერადღებით გადახედვას საჭიროებს სახელმძღვანელოები ქართულ ენასა და ლიტერატურაში. ჩემთვის ცნობილია ყველა ის მოსაზრება, რაც შეიძლება ჰქონდეთ არა მხოლოდ სახელმძღვანელოთა ავტორებს, არამედ მასწავლებლებს, ვისაც მოსწონს ეს სახელმძღვანელოები, ან არ მოსწონს. უზადო სახელმძღვანელო, ალბათ, არ არსებობს, მაგრამ ზოგჯერ საქმე ეხება ძალზე მნიშვნელოვან საკითხებსაც. ჩვენ მხოლოდ რამდენიმე მათგანს შევხებით.

ცხადია, არავის მოეწონება საერთოდ სახელმძღვანელო წიგნთა წონა, მათე ტვირთქვეშ წახრილი განსაკუთრებით დაბალკლასელები. ამის შესახებ არაერთხელ ითქვა და არა მგონია, განსხვავებული აზრი არსებობდეს.

არსებობს შემდეგი სავალალო მდგომარეობაც: ნებისმიერ საფეხურზე ქართული სკოლების მოსწავლეები ქართული ენის გრამატიკულ კატეგორიებს მხოლოდ შემთხვევაში, ინგლისური ენის გრამატიკის მეშვეობით სწავლობენ. მე ძალიან კარგად მახსოვს სკოლებში უკუმოვლენა - გასული საუკუნის 90-იან წლებში და შემდგომაც, როცა ინგლისური ენის მასწავლებლები ქართული ენის გრამატიკული კატეგორიების მეშვეობით, პარალელურად მოხმობით, აგებინებდნენ ინგლისურის, ანდა გერმანულის, ანდა რუსულის გრამატიკულ კატეგორიებს.

არის კარგი თუ არა, რაც ამჟამად ხდება? ჩემი აზრით, არ არის კარგი, რადგან ქართველმა მოსწავლემ, რომელიც სწავლობს ქართულ სკოლაში, ინგლისურის და სხვა ენების გრამატიკული კატეგორიები უნდა გაიგოს და ისწავლოს ქართულის მეშვეობით, ქართულთან შეპირისპირებით.

აქაც და ქვემოთაც ჩვენ ვეხებით მხოლოდ სახელმძღვანელოებს და არა კონკრეტულ ავტორებს. მათ მიმართ მქონდა და ამჟამადაც მაქვს პატივისცემითი დამოკიდებულება. ამ სახელმძღვანელოთა მისამართით გამოთქმული შენიშვნები ეხება, უპირველესად, თვით სისტემას, რომლის ფარგლებშიც პროექტი შედგა და ის სახელმძღვანელოები დაუყვეთა.

ამჟამინდელი სახელმძღვანელოები ზომ დიდი კამათისა და აზრთა შეჯახების შედეგად შეიქმნა, რაც ჯერ კიდევ გასული საუკუნის 90-იანი წლებიდან მომდინარეობდა. ეს ვითარება კიდევ ერთი ექსტრალინგვური ფაქტორი შეიძლება იყოს იმ საჭირობოროტო საკითხისა, რასაც ეწოდება მიგრაციითა ნეგატიური შედეგები თანამედროვე სამეტყველო კოდებზე.

იქნებ ჩვენს მოსწავლეებს ჯერ კიდევ სკოლიდან ვამზადებთ ემიგრაციისთვის, ვუწვევებთ ანდა ვუზიანებთ სასიცოცხლო ძარღვს ეროვნულ ღირებულებებთან, არ ეუნერგავთ ისეთ სულისკვეთებას, როგორიც შესანიშნავად არის გამოხატული რუსმა ინანიშვილის მოთხრობაში „უძველესი ერი“. ეს მოთხრობა ამ რამდენიმე წლის წინ IV კლასის მშობლიური ლიტერატურის სახელმძღვანელოს იწყებდა (სახელმძღვანელოს ავტორები იყვნენ: თუშური, ვაშაყიძე). შესანიშნავად მახსოვს, როგორი ძლიერი ზემოქმედება ჰქონდა სწავლის დასაწყისშივე ამ მოთხრობას IV კლასელ მოსწავლეებზე.

ძალიან კარგი მეთოდი იყო შემოთავაზებული 90-იან წლებში ქართული ენის სწავლების მეთოდისტათგან, რომლის მიხედვითაც, პირველი საფეხურის კლასებში სინონიმის, ომონიმის და სხვა ასეთი საკითხების სწავლებისას მასწავლებელს მისცემოდა საშუალება, მოეხმო ქართველურ ენა-კილოთა, კერძოდ, ზანურისა და სვანურის მაგალითები. შემდგომ, X კლასში, ისწავლებოდა ზ. ჭუმბურიძისა და რ. ვაბეჩაძის „ქართული ენა“, სადაც ვრცლად იყო საუბარი

ქართველურ ლექსიკასა თუ სხვა საკითხებზე. ეს ხომ საერთო ეროვნული ენობრივი საუნჯეა. მხოლოდ სქემატური ცოდნა იმისა (ესეც საუკეთესო შემთხვევაში), რომ ქართულის გარდა საქართველოში არის მეგრული და სვანური ენები, ვერ ამთლიანებს სკოლის მოსწავლეთა ენობრივ ცნობიერებაში ქართველურ ენობრივ სამყაროს.

ამ და ასეთ საკითხთა ანალიზი მრავალ საგულისხმო შედეგს გვთავაზობს: უკვე ფაქტია ქართველურ სამეტყველო კოდებზე (ქართულსა და მის ქვესისტემებზე, მეგრულსა და სვანურზე და მათ მიკროკოდებზე) გლობალიზაციის პროცესის ზემოქმედება, რის შედეგადაც ჩანს შემდეგი: მნიშვნელოვნად შემცირებულია ამ სამეტყველო კოდებზე მოსაუბრეთა რაოდენობა.*

დიდად სასიხარულოა შესანიშნავი წიგნის „კოდორული ქრონიკები“ გამოცემა (ი. ჩანტალაძე..., 2007-2010), მაგრამ ტრაგედიაა, რომ ამ სამეტყველო კოდზე მოსაუბრე მოსახლეობა ხეობაში აღარ ცხოვრობს.

არაოფიციალური მონაცემებით, ბოლო რამდენიმე წლის განმავლობაში საქართველოდან გასულია მილიონ-ნახევარი მცხოვრები. ისმის კითხვა, რამდენია თანამედროვე საქართველოს მოსახლეობის რაოდენობა. არა მხოლოდ მოსახლეობის, არამედ სამეცნიერო მიზნით სოციოლოგიურსა და სინქრონიულ ქრილში ვითარების აღწერას ართულებს მიგრანტთა, როგორც ემიგრანტთა, ასევე - იმიგრანტთა დაუზუსტებელი რაოდენობა. შეცვლილია შიდა სამეტყველო სიტუაცია ნაირგვარ ენობრივ თუ არაენობრივ ფაქტორთა მეშვეობით.

მაგ., გლობალიზაციის პირობებში ტრადიციული ეთნოყოფის შენარჩუნება/ცვლილება/მოშლა მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს დიალექტური მეტყველების შენახვა/ცვლილება/ნიველირების პროცესებს; სადაც მოსახლეობა შემცირებულია, შემცირებულია ეთნორიტუალების სიხშირეც. ქრება კულტურის ფორმების ელემენტები, რამდენიმე წლის განმავლობაში კი იგი საერთოდ დავიწყებას მიეცემა, თან წაიყოლებს დიალექტურ ფორმებს და, რაც მთავარია, დიალექტით აგებულ მსოფლხატს.

ამასთანავე, ქართველური სამეტყველო კოდების გვერდით დიდი ხანია წარმოქმნილია ემიგრანტთა ნარევი სამეტყველო კოდები. ჩვენ მათ არ გამოვყოფთ ქართველური სამეტყველო კოდებისგან, ისინი ქართველური სამეტყველო კოდების მკვიდრი ნაწილია, მიუხედავად სივრცეში დაცილებულობისა. ამის პირობას ქმნის თანამედროვე საკომუნიკაციო საშუალებანი; მაგრამ ასეთი მკვიდრი ნაწილობა მოიშლება ემიგრაციის ხანგრძლივობის და რიგ სხვა ფაქტორთა გამო. ქართველური სამეტყველო სივრცის ნაწილად მათი არსებობა შეწყდება, სოსიურის აზრი რომ მოვიხმოთ, „საკუთარი სამრეკლოს სულის“ გაქრობით, ანუ თავიანთი მშობლიური ენით/დიალექტით შექმნილი მსოფლხატის წაშლით.

* მთავარი რედაქტორის შენიშვნა: ყველა თაობის ენათმეცნიერების კვლევის შედეგებიდან ნათლად ჩანს, რომ სამწიგნობრო ქართული ენა ძირითადად ინარჩუნებს საერთოქართველური ენის სტრუქტურას. ყველა სხვა ქართველური კოდი - მეგრულ-ქანურის, სვანურის, ზეგსურულიც, ტაურისც... ამ საერთო ენობრივი სისტემის ქვესისტემაა. შესაბამისად, არასწორია ქართულის, მეგრულისა და სვანურის ცალკე ენობრივ სისტემებად განხილვა. ქართველური ენობრივი სამყაროს სამ (თუ ოთხ) ენობრივ სისტემად სეგმენტაცია ბევრი სხვა მცდარი შეფასების სათავე ხდება. ერთენოვანი დიგლოსიის გათვალისწინებით უნდა მოხდეს ქართველური ქვესისტემების გადარჩენაზე ზრუნვა.

ეს ზოგჯერ ხდება ემიგრანტთა პირველსავე თაობაში, ზოგჯერ - მეორე და მესამე თაობაში.

ამ თვალსაზრისით, უმნიშვნელოვანეს როლს ასრულებს ქართული მართლმადიდებლური ეკლესია. მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეში წირვა-ლოცვის ქართულად ჩატარება საიმედო საყრდენია ქართველური ეთნოსის შესაკავშირებლად. ამ სიტუაციას შესაბამისად ასახავს გიორგი მერჩულის სიტყვების პერიფრაზი: ქართველია ყოველი ის ემიგრანტი, ვინც წირვა-ლოცვას ქართულად ისმენს და ლოცვებს ქართულად წარმოთქვამს. ხოლო საქართველოდან ემიგრირებული, უცხოეთში მცხოვრები სხვა აღმსარებლობის პირთათვის კი ენა და ეთნიკური წარმომადგენლობის ხსოვნა არის დასახელებული განმსაზღვრელ ფაქტორად ქართველის იდენტურობისთვის, მაგ., აქარლების შემთხვევაში (ბ. ჭორბენაძე). რაც შეეხება მართლმადიდებელი მრევლის წევრებს, რომელთაც სხვადასხვა მიზეზის საფუძველზე მოუხდათ სხვა აღმსარებლობის მიღება, ისინი შინაგანად მაინც მართლმადიდებლებად რჩებიან, რადგან სარწმუნოება მათ სულში ფუნქციონირებს კოდირებული.

შევეცადე დამეფიქსირებინა უკანასკნელი პერიოდების ემიგრანტთა სამეტყველო ქართულენოვან სამეტყველო კოდებში მომხდარი ცვლილებები. გამოვეავი რამდენიმე კატეგორია იმის მიხედვით, ემიგრაციამდე რომელი იყო მათი ძირითადი სამეტყველო კოდი და ემიგრაციაში ყოფნის ხანგრძლივობა. შედეგი უკვე ჩანს ფონოლოგიის თვალსაზრისით.

საერთოდ, ენათა/დიალექტთა ნარევაობა არ განისაზღვრება ნასესხები ლექსიკით, უფრო მნიშვნელოვანია ფონეტიკა/ფონოლოგია და გრამატიკული სტრუქტურა. ამდენად, ზემოაღნიშნულმა რუსულიდან შემოსულმა ლექსიკამ ვერ შეცვალა ქართული ენისა და მისი ქვესისტემების სტრუქტურა. თანამედროვე ინგლისურ ენასთან დაკავშირებულია ისეთი უმნიშვნელოვანესი პრობლემა, როგორიცაა ინგლისურის ფონოლოგიის შეჭრა მასმედიაში, სხვა ფორმალურსა და ხშირად არაფორმალურ სამეტყველო სიტუაციებში.

გარდა აღნიშნულისა, მრავლად შეიძლება იმ ახალ სამეტყველო წარმონაქმნთა ჩამოთვლა, რაც უშუალოდ უკავშირდება, კერძოდ, ქართული სამეტყველო კოდების მდგომარეობას საქართველოში, მაგ., სოციალურ ქსელებში გამოყენებული საკომუნიკაციო ქართული, რომელიც ხშირ შემთხვევაში ძალზე არასასურველ სახეს ატარებს. პირადად ინტერნეტში შემთხვევით წავაწყდი, მაგნი, უფროსკლასელ მოსწავლეთა მიმოწერას: გამოგნა არა მხოლოდ ჟარგონის სიმრავლემ, ეს მაინც ბუნებრივია ასაკის გამო, არამედ ასინტაქსისმა, დატეხილმა სიტყვებმა. თუკი სწორად ამოვიცანი, საქმე ეხებოდა მათ ურთიერთობებს; გამახსენდა ჭოისის „ულისე“; იქნებ ჩვენს ამ კატეგორიის „ინტერნეტ მომავალ თაობას“ სწორედ ის პრობლემები აქვს, როგორიც „ულისეს“ მთავარ გმირს?! ანდა რომანის შინაგანი ღრმა აზრი უნდა ამოვიკითხოთ ასეთ მიმოწერაში, რომელიც ძალზე სიტუაციური იყო, ალბათ, მხოლოდ ერთი დღის ამბები. რომანშიც ხომ მხოლოდ ერთი დღეა აღწერილი.

მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში უკვე ყურადღება მიაქციეს სოციალურ ქსელებში წარმოქმნილ ამგვარ სიტყვიერ, რბილად რომ ვთქვათ, მასას, მაგ., ზოგ ევროპულ ქვეყანაში უკვე იღებენ კანონს სოციალური ქსელების ამგვარი მასისგან გაწმენდის შესახებ.

როგორ მეტყველებენ ჩვენი სკოლების მოსწავლეები? შემიძლია ვთქვა, რომ უფრო სალიტერატუროდ, ვიდრე ადრე (ეს ეხება ნაკლებად ურბანიზებულ პუნქტებს, სადაც მეტი წილი ეკუთვნოდა დიალექტურ კოდს), მაგრამ უფრო სქემატური ენით, ვიდრე ადრე. მშობლიური ენის სული და გული მის ხატოვანებაშია. თანამედროვე განათლების თეორიებს, წერის ესეისტურ სტილს, გვერდს ვერავენ აუვლის, მაგრამ, ჩვენი აზრით, ძალზე გაუცხოურდა მშობლიური სიტყვიერების სწავლების პროცესი, ღრმა წიალიდან აღარ შეიგრძნობა ქართული სული.

მ. ტაბიძის მრავალმხრივ საინტერესო წიგნში (მ. ტაბიძე, 2005) მოყვანილია ფაქტები XIX საუკუნის მეორე ნახევრის საქართველოს ენობრივი სიტუაციის, ენობრივი პოლიტიკის, რუსიფიკაციის გზების და ხერხების, მიგრირებული არაქართული მოსახლეობის თანდათანობით ზრდის შესახებ თბილისსა და საქართველოს ისეთ მნიშვნელოვან კუთხეში, როგორიცაა ჭავჭავაძეთი, საერთოდ სამხრეთ საქართველო. გაანალიზებულია ყოველივე ამის შედეგები. ყურადღებას იქცევს ის, რომ ეს ყოველივე ძალზე სიმპტომატურია თანამედროვე საქართველოსთვისაც, მხოლოდ იმ ცვლილებით, რომ რუსულის მაგიერ საქმე გვაქვს სხვა უცხო ენასთან.

ზემოაღნიშნული რუსიციზმების (ბარბარიზმების) დიალექტურ მეტყველებაში შემცირებას ხელი შეუწყო შეცვლილმა პოლიტიკურმა სიტუაციამ. ჩვენ მხედველობაში გვაქვს სტრატეგიკული ვარიანტულობა. რაც შეეხება სიტუაციურ ვარიანტულობას, ზემოაღნიშნულის გამო, მისი გამოყენება გარკვეულად შეიზღუდა, ცხადია, არა განიდეგნა. მას ურბანულ პუნქტებში თანდათან ენაცვლება ინგლისური ლექსიკა, და რაც უფრო საშიში მოვლენაა - ინგლისურის ფონოლოგია. ამ საკითხთა შესახებ შექმნილია სამეცნიერო ნაშრომები.

ქართველური სამეტყველო კოდების სოციოლინგვისტიკური შესწავლის აქტიური ხანა გასული საუკუნის 90-იანი წლებიდან იწყება, მაგრამ სინქრონიულ ქრილში მონაცემთა ანალიზისას უმთავრესად ყურადღება გამახვილებული იყო მაკროსოციოლინგვისტიკის პრობლემებსა და საკითხებზე (შექმნილია მნიშვნელოვანი ნაშრომები). ამჟამად ინდივიდუალური, მცირე სამეტყველო/სოციალურ ჯგუფთა სამეტყველო ურთიერთობები, მათი სტრატეგიკაცია და სიტუაციური ვარიანტულობა, ვფიქრობთ, გადაუდებლად საკვლეია.

ჩვენ საგანგებოდ შევისწავლეთ აფხაზეთის ომის გამო დევნილთა, ეკოდევნილ სვანთა, სხალთისხეობელ ეკომიგრანტ აჭარელთა სამეტყველო კოდები. საერთოდ მოზაიკურ სამეტყველო არეალებში ნარევ სამეტყველო კოდთა ფონეტიკა/ფონოლოგია და არაერთი მნიშვნელოვანი ფაქტი წარმოჩნდა, კერძოდ, ის, რომ საქართველოს ის კუთხეები, საიდანაც მიგრირებული არიან, მაგ, სამეგრელოსპირა სამეტყველო ზოლში აფხაზეთიდან დევნილთა შემთხვევაში სახეზეა რუსიციზმებისა და რუსულის ფონოლოგიისგან თითქმის გაწმენდილი სამეტყველო კოდები უფროსი და საშუალო ასაკის დევნილთა შორის; რაც შეეხება უმცროს ასაკს, ისინი აქ დაიბადნენ და მათთან სწავლების ენის გამო პრობლემები არ არის.

თუკი მოხდება ის, რომ აფხაზეთში საცხოვრებლად დაბრუნდებიან დევნილები, ეს იქნება დიალექტურ-სალიტერატურო (უფროსი და საშუალო ასაკის), ანდა: სალიტერატურო-დიალექტური, განათლებისა და ასაკის მიხედვით, სამეტყველო კოდის მქონე პირები/ჯგუფები, რომლებიც, ცხადია, რამდენიმე

წლის განმავლობაში საერთოდ განსხვავებულ სამეტყველო ვითარებას შექმნიან, როდესაც ეს ჰქონდათ აფხაზეთის ომამდე.

ჩვენს ხელთაა აფხაზეთიდან დევნილთა სამეტყველო კოდების ჩანაწერები, რომელიც საუკუნის 90-იან წლებამდე, როცა ქართველური დიალექტოლოგიის ინსტიტუტიდან ვიწერდით, შემდგომ - 2003-2006 წლების ჩანაწერები, ენათმეცნიერების ინსტიტუტიდან როცა ვიწერდით, ამჟამინდელ ვითარებასაც ახლოს აღწევდა. ამჟამად ქართული სამეტყველო კოდის გაძლიერება ფაქტია. მაგრამ ამ ყოველივეს დიდ დაბრკოლებას უქმნის ამ წლების განმავლობაში დევნილთა მთავარი გადარჩევის გადარჩევა, ასევე, ემიგრაციები საქართველოს გარეთ, უმეტესად მაინც ისევ რუსეთში. ბოლო პერიოდში რუსეთთან ურთიერთობის შედეგად გამო ისინი უკვე ემიგრაციაში მიდიან უმეტესად ევროპულ ქვეყნებში.

სამეტყველო კოდების შერევის საკითხი მრავალ ასპექტს მოიცავს. ჩვენს აზრით, მორფოლოგიის, ზეპირი მეტყველების სინტაქსისა და ლექსიკის შესახებ.

სამეტყველო კოდების შერევა დროსა და სივრცეში შეუზღუდავია, იგი ხდება ყოველთვის და ყველგან, სადაც ენათა/დიალექტთა კონტაქტები არსებობდა და არსებობს. მაგრამ შერევად მიჩნევას თან სირთულეებიც ახლავს. ამა თუ იმ ფაქტის შესახებ მეცნიერული კვლევის უწყვეტობის შესანიშნავი ნიმუშია ბ-ნი თედო უთურგაიძის წიგნი, რომელიც 2009 წელს გამოიცა: „ქართული ენის დონეთა ძირითადი მახასიათებლების ურთიერთშემოქმედებისათვის გლობალურ კონტრასტის სისტემაში“, საიდანაც ამჟამად ნიმუშად მოგვყავს მხოლოდ ერთი მაგალითი: ბატონ თედოს თავის წიგნში „ქართული ენის მთის კილოთა ზოგი თვისებებზე“ (1966) მოცემული აქვს დებულება, რომ „გრძელი ხმოვანი ფონემას წარმოადგენს თუშურში. ხმოვანთა სიგრძის ფონემიზაცია შედეგია თუშურის ნახტრთან შერევისა“, 2009 წელს გამოცემულ წიგნში კი, პირველსავე თავში, ვოკალიზმის შესახებ, უარყოფს ამ დებულებას; მისივე აღნიშვნით, სხვას ყოველივეს უცვლელად ტოვებს. მაშასადამე, ხანგრძლივი კვლევის შედეგად მეცნიერი სხვა კვალიფიკაციას აძლევს მოვლენას, რომელიც, პირადად მეც დავიჭირებდი ქრესტომათიული მაგალითი მეგონა (თ. უთურგაიძე, 2009, გვ. 9).

ნარეკ სამეტყველო კოდექსებში ამ სახის მაგალითებიც შეიძლება მრავალი გამოვლინდეს. მისი დაზუსტებისთვის, ჩვენი აზრით, მნიშვნელოვანია მასალის ხელახალი ჩაწერა, ჩაწერილის შედარება, ხელახალი ანალიზი, მასალის „პროცესკოპულ“ (უ. ვაინარაძე), ინდივიდუალური დონეზე შესწავლა. ამჟამინდელი მდგომარეობა ვითარებას ართულებს, რადგან მოსახლეობის მცირე ჯგუფთა / ინდივიდუალური მიგრაციული პროცესები შორს გასცდა საქართველოს ფარგლებს. ახალ სამეტყველო გარემოში ცვლილებებიც სწრაფად ხდება, ახალი მოვლენები კოდში სწრაფად ფარავს, ანდა საერთოდ აქრობს ძველს.

ცალკეა განსაზღვრელი იმიგრანტთა საკითხი. აზიური ქვეყნებიდან იმიგრაცია თანამედროვე საქართველოში ისეთი მოვლენაა, როგორიც არ ახსოვს საქართველოს მრავალსაუკუნოვან ისტორიას.

ყოველი სამეტყველო არეალი, რომელთანაც დაკავშირებულია მიგრაციული პროცესები, ანუ წარმოქმნილია მოზაიკურობა, საქირებს სამეტყველო კოდთა სინტაქსურ კრილიში უწყვეტ დაფიქსირებას, რათა დროულად აღინუსხოს ცვლილებები კოდებში.

ზოგ შემთხვევაში ეს ცვლილებები პროგრესულია, ანუ გაძლიერებულია ქართული სამეტყველო კოდი, ამის მაგალითი ზემოთ მოვიყვანეთ აფხაზეთიდან დევნილთა შესახებ, ზოგ შემთხვევაში სახეზეა რეგრესული მოვლენები. მაგ., რეგრესულ მოვლენად მივიჩნევთ ქართული სალიტერატურო სამეტყველო კოდის ჩანაცვლებას რომელიმე ტერიტორიული დიალექტით. ეს ხშირია იმ ფენაში, რომელმაც შეცვლილი ეკონომიკური ვითარების გამო დათმო თავისი ძირითადი პროფესია და გადაინაცვლა იმ სფეროში, სადაც ნორმალურ საზოგადოებრივ მდგომარეობაში არასოდეს გადავიდოდა, მაგ., ინტელიგენტები ბაზარში, სადისტრიბუციო ქსელებში, ანდა მათ სამეტყველო კოდში უხვად შეიქრა სოციოლექტები. აღარას ვამბობთ სხვა ენათა ფონოლოგიაზე, რაზეც ზემოთ ვისაუბრეთ.

ამა თუ იმ სოციალური/სამეტყველო ჯგუფის, ცალკეული ინდივიდის შემთხვევაში მომავლის პროგნოზირებისთვის თანაბრად საჭიროა როგორც პროგრესული, ისე რეგრესული ასპექტის გამოკვლევა და ანალიზი.

ყოველივე ზემოთქმულის მიხედვით, ამჟამად უმნიშვნელოვანესია ქმედება, რათა მოხდეს ქართველური ეთნოსის შეკავშირება, მისი სამეტყველო კოდების დაცვისთვის ზრუნვა. დღეს მისი შესწავლაც ქმედების ტოლფასია და არა იმ მეცნიერ-სპეციალისტთა განყოფანი, ანუ დაცალკეება-დაპირისპირება, ვინც საქართველოში ცხოვრობს, ანდა საზღვარგარეთაა და იქ ეწევა სამეცნიერო საქმიანობას. დაცალკეება და დაპირისპირება, რაც უნდა პრინციპული იყოს საკითხი, ასუსტებს საერთოქართულ მეცნიერებას, რომელსაც თავდადებით ვემსახურებით.

პირადად მოხარული ვიქნებოდი, ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი დღეს იმ რაოდენობის თანამშრომლებით ყოფილიყო წარმოდგენილი, რამდენიც ამ რამდენიმე წლის წინ ჰყავდა. ჰქონოდა გრანტები, სერიოზული დაფინანსება. იქნებ რაიმე გზა გამოინახოს, რათა ინსტიტუტმა ამას კვლავ მიაღწიოს. ვფიქრობ, საქართველოში ვითარება თანდათან უმჯობესდება; ვიმედოვნებთ, ქართულ საენათმეცნიერო დარგებსაც მოსწვდება საქართველოსთვის კეთილმოსურნეთა ზრუნვა.

სხვადასხვა სამეცნიერო ცენტრებში მიმდინარეობდა და ამჟამადაც ინტენსიურად მიმდინარეობს საქართველოში თუ საქართველოს ფარგლებს გარეთ არსებული ქართველური სამეტყველო კოდების შესწავლა, მაგრამ მათ შორის მაინც მცირე ხვედრითი წილი ეკუთვნის მიკროსოციოლინგვისტიკური მიზნით ჩაწერილ მასალასა და მის ანალიზს. ეს კი ქართული სოციოლინგვისტიკური მეცნიერების გადაუღებელ ამოცანად გვესახება.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ც. ბენდელიანი, 2012 - ც. ბენდელიანი, მოზაიკური სამეტყველო არეალი, ფონეტიკა/ფონოლოგია, თბ., 2012.
- თ. ბოლქვაძე, 1997 - თ. ბოლქვაძე, თანამედროვე ქართული ენა სოციოლინგვისტური თვალსაზრისით, ზურაბ ჭუმბურიძის 70 წლისთავისადმი მიძღვნილი კრებული, თბ., 1997.

- მ. ტაბიძე, 2005 - მ. ტაბიძე, ენობრივი სიტუაცია საქართველოში და ქართული ენის ფუნქციონირების საკითხები, თბ., 2005.
- თ. ფოფრაძე, 2009 - თ. ფოფრაძე, ქართული ენის დონეთა ძირითადი მახასიათებლების ურთიერთგამომყვამდობისათვის გლობალურ ენობრივ სისტემაში, თბ., 2009.
- ჩანტლაძე..., 2007-2010 - ი. ჩანტლაძე, ქ. მარგიანი-დადვანი, ქ. მარგიანი-სუბარი, მ. საღლიანი, რ. იოსელიანი, კოდორული ქრონიკები, თბ., 2007-2010.
- ს. ჭავჭავაძე, 2008 - ს. ჭავჭავაძე, აფხაზეთის, აჭარისა და შიდა ქართლის რეგიონების სოციოლინგვისტური პრობლემები (1920 წლის ჟურნალების „ეროზისა“ და „განათლების“ მასალების მიხედვით), 2012 (<http://sociolinguist.wordpress.com>).

TSIALA BENDELIANI

KARTVELIAN SPEECH CODES WITHIN THE GLOBALIZATION CONTEXT AND ASPECTS OF SYNCHRONIC DESCRIPTION.

Dialect speech zones have always been (and still represent) an adequate sign of an overall situation in a language. We encounter the influence of the globalization process on the Kartvelian speech codes (sub-systems) on the basis of which the following is evident: a decreased number of speakers of these speech codes, a change in an inner speech situation through various linguistic or non-linguistic factors. Along with the Kartvelian speech codes the mixed speech codes of the immigrants were formed long time ago. The immigrant speech is not an isolated phenomenon; the speech codes of immigrants are reflected in the speech with those engaged in contact.

Each linguistic areal involving migration processes requires constant synchronic description in order to timely document changes in codes. In certain cases these changes are progressive (the Georgian speech code is strengthened), while in other cases regressive phenomena occur. In order to predict the future situation, it is equally necessary to explore and analyze both aspects.

მთერ ბერიძე

აჭარული დიალექტის სალექსიკონო მასალა

ქართველური ენა-კილოებისათვის, ჩვეულებრივ, ლექსიკის სამი ფენაა დამახასიათებელი: 1. ძირეული (საერთოქართველური ლექსიკა); 2. მხოლოდ ამა თუ იმ ქართველური ენა-კილოსათვის დამახასიათებელი სპეციფიკური ლექსემები; 3. ნასესხები ლექსიკა.

სიტყვის სემანტიკური მოცულობის გამოვლენა-დადგენისათვის მნიშვნელოვანია დიალექტური ლექსიკის მონაცემების გათვალისწინება.

როგორც საერთოენობრივი, ისე საერთო სამწერლო ქართული სიტყვების დიდი ნაწილი ცოცხალი მეტყველებიდან, დიალექტებიდან მომდინარედ ითვლება.

ცნობილი ენათმეცნიერი არნ. ჩიქობავა ყოველთვის ხაზს უსვამდა, რომ სალიტერატურო ქართული ენისათვის შეენარჩუნებინათ სათანადო კავშირი ცოცხალი ხალხური მეტყველების ულევ წყაროსთან.

დიალექტური სიტყვები ერთიანი სალიტერატურო ქართულის ლექსიკის ღვიძლი შემადგენელი ნაწილი და გამდიდრების უშრეტი წყაროა, მწიგნობრული ენა განუწყვეტლივ ივსება დიალექტური სიტყვებითა და გამოთქმებით (ალ. ლლონტი, 1983, გვ. 254).

დიალექტების საფუძვლიანი შესწავლა საწინდარია საერთო ეროვნული ენის ღრმად შეცნობისა, მისი ისტორიისა და შინაგანი პოტენციის სრულყოფილი წარმოჩენისა (ბ. ჯორბენაძე, 1989, გვ. 5).

ქართველური დიალექტების განდასება სხვადასხვა თვალსაზრისით ხდება; კერძოდ: ა) არეალოგიური თვალსაზრისით - იმის წარმოსაჩენად, თუ რა საერთო ენობრივი ტენდენციები იჩენს თავს ამა თუ იმ რეგიონის დიალექტებში; ბ) ლინგვისტური გეოგრაფიის პრინციპით, რაც ეფუძნება იზოგლოსის ცნებას: დგინდება იდენტური ან მსგავსი ენობრივი მოვლენის პოვნეირება ენის გავრცელების მთელ ტერიტორიაზე; გ) ეთნიკურ-ტერიტორიული თვალსაზრისით (იქვე, გვ. 21).

შემაჯარული დიალექტის აქ წარმოდგენილი მასალა (ლექსიკური ერთეულები) შეკრებილია სხვადასხვა დროს ამ კუთხის მცხოვრებლებთან (მკვიდრებთან) და არ დასტურდება იგი დღემდე გამოცემულ სპეციალურ ლიტერატურაში. ზოგი ლექსიკური ერთეული განსხვავებული დატვირთვით გვხვდება. ამის მიზეზად კი უნდა ვივარაუდოთ ის, რომ ზოგჯერ ერთი და იგივე სიტყვა სხვადასხვა რაიონსა თუ სოფელში სხვადასხვა მნიშვნელობითაც გვხვდება. შეიძლება ვიგულისხმოთ ისიც, რომ გვაქვს სიტყვათა მნიშვნელობების, ზოგჯერ სიტყვათა ფორმების არასრული (დასახელება) ჩამოთვლა.

სალექსიკონო მასალაში ლექსიკურ ერთეულებს წარმოვადგენთ იმ ფორმით, როგორც ის არსებობს ცოცხალ მეტყველებაში, თანამედროვე ქართულ სალიტერატურო ენასთან მიმართებით; ზმნები აზრის ნათლად გასაგებად ხშირად მასდართ არის გადმოცემული, ზოლო საილუსტრაციო წინადადებებში ისინი მოყვანილია ისე, როგორც ადგილზე გამოიყენება, მთქმელებისაგან გამოთქმული ფორმებითა და მნიშვნელობებით. წარმოდგენილი მასალა - ზმნები თუ საგნის

თესვისა და მოქმედების აღმნიშვნელი სახელები ანბანზეა გაწყობილი. ლექსიკონში შევიტანეთ თავისებურად გაფორმებული რამდენიმე სიტყვაც.

მაზა - ბიცოლა.

აყალიბება - ალაგება: ა) ნივთების ალაგება; ბ) ყანის მოსავლის სრულად აღება.

ამოყალიბება - ამოწყობა, ამოლაგება (შ. ნიჟარაძე, 1971, 85); შდრ. **აკალიფება** (იმერ.) ქარისგან წაქცეული სიმინდის ან სხვა მცენარის წამოყენება (ალ. ლლონტი, 1974, 26).

აყსმვა - ტყავის გახდა (საკლაფზე ან მცენარეზე ტყავის გახდა, მათი დამუშავებით).

აყსმვა - ასო-ასო აჭრა საკლავისა, აქნა (შ. ნიჟარაძე, 1971, 94); შდრ. **აკაფსვა** აკუწვა, აქნა (გურ.) (ალ. ლლონტი, 1974, 27).

ამჭობა - ამჭერად.

ამოტრინკა, ატრინკა - რქა ჰყრა ან ამოჰყრა, წიხლი ჰყრა ან ამოჰყრა. გადატ. უარი უთხრა, პირობა დაარღვია.

ამოტოხნილი - არასასიამოვნო ხმის ტემბრი. რა *ამოტოხნილი ხმა აქ!*

ამკუნტვლა - უხერხულად წაქცევა.

ამკუნტვა/საკუნტვილი - ა) უხერხულად წაქცევა/წაქცეული; ბ) მოკვდომა-სიკვდილი; გ) წართმევა, წაგლეჯა, აწაპნა.

ამკუნტვა/გაკუნტვილი - წაღლევა, წაგლეჯა, აწაპნა (შ. ნიჟარაძე, 1971, 135).

აღება - ყიდვა. *შექარი და პური ევიღე მღაზიაში.*

აღიწკლული - უშნოდ აკრეჭილი. *ამღიწკა „უშნოდ ამკრიჭა“.*

აღირება - ამბობენ იმ შემთხვევაში, როცა არ სიამოვნებთ ვინმეს მოსვლა ან წასვლა. *ააღირა თავი და ამოვიდა; დააღირა თავი და ამოვიდა; დააღირა თავი და წავიდა.*

ამღლეილი - მოკლევადიანი და გრძელფეხება ქალი (უპატრივებულად ნათქვამი).

ამტებული - უპატრონოდ, სხვის შემყურედ დარჩენილი.

მათაზი - დასვრილი, ტალახში ამოსვრილი.

მათალი - ქაობი, მიუფალი და გვერანებული ადგილი (შ. ნიჟარაძე, 1971, 101);

მასხუნი - ა) *ბასხუნი გახდება* - იტყვიან ახალ გათხოვილ ქალზე, რომელმაც მიცვალებულს დახედა. ან ახალგათხოვილ ქალებზე, რომლებსაც გათხოვებიდან 40 დღის გახმალობაში ეკრძალებათ ერთმანეთის დახახვა იმ მოსაზრებით, რომ შესაძლოა ამის გამო არც ერთი მათგანი არ დაფეხმძიმდეს; ბ) *ბასხუნია* - იტყვიან ბავშვზე, როცა ის ფეხს ვერ იდგამს.

მასკინ (თ.) - ჩხრეკა, ადმინისტრაციული ორგანოების მოულოდნელი თავდასხმა. შდრ. **ბასხუნი** (იმერხ.) თავდასხმა (ალ. ლლონტი, 1974, 61).

ერთგვარი ავადმყოფობა ბავშვისა - წელის სისუსტე (შ. ნიჟარაძე, 1971, 102).

მაული - მწიკელი (საბა). შდრ. **ბაყლი** ჭუჭყი (შ. ნიჟარაძე, 1971, 103); **ბაყლი** (ქიზიყ. მოხ. თუშ.) ჩირქი, ბალღამი (ალ. ლლონტი, 1974, 27).

მაულიანი - ჭუჭყიანი.

მაძგი/ბაჯგი - ა) ეკალ-ბარდი, ბ) ხის დამტვრეული, დამხმარი კოცონის დასანთებად გამომდგარი ტოტები.

მაძგუნი - უშნოდ სიარული, უშნოდ მოძრაობა; უშნო მოძრაობით, გვადუნით მუშაობა; ბაძგებში, ეკალბარდებში მოძრაობა.

ბეთქა/ბუთქა - ა) გასკდა, აფეთქდა; ბ) დაარტყა. *ბეთქა სახეში.*

ბლაქუნი - უსაფუძვლო თავის ქება, საკუთარი შესაძლებლობების მეტად წარმოსახვა. მოსაუბრეს მიმართავენ მაშინ, როდესაც მისი ლაპარაკი ან ყვირილი და ჩხუბი ზეგავლენას ვერ ახდენს; *ნუ ბლაქუნობ!*

ბლაყვა-ღორი - უწოდებენ ადამიანს, რომელმაც არ იცის, სად, როდის რა თქვას.

ბუინი/ბუიანობს - მძლავრობს. შდრ. **ბუინა** (ქიზ.), იგივეა, რაც **ბოინი** - გროვა, გუნდი ფრინველთა (ქეგლ); **ბუილი** (კახ.) გაბერვა, აფხორვა მამალი ინდაურისა (ალ. ლლონტი, 1974, 91).

ბურგალი - ა) შეწუხებული წრიალი ლოგინში; ბ) ძლიერი გაბრაზება. *ისე დაბურგალდა, სად გაგვესწრო აღარ ვიცოდით.*

ბურგალი - ბავშვების ლაღად თამაში, თავაშვებული თამაში (შ. ნიჟარაძე, 1971, 115); შდრ. **ბურგალი** (გურ. ლეჩხ.) ა) ბავშვების უხეირო ჭიდაობა, ბ) გამშრალ თოვლზე სიარული (ალ. ლლონტი, 1974, 93).

ბურძღალაი - იტყვიან: ა) თმაზე, რომელიც ძნელად ივარცხნება, ან ადვილად იწეწება, ბ) მარცვალგაცილილი ყურძნის მტევანზე. შდრ. **ბურძღალაი** (გურ. ზ.აჭარ.) მარცვალგაცილილი ყურძნის მტევანი, კლერტი (შ. ნიჟარაძე, 1971, 114).

ბუცება - შეშურება. *ნუ მბუცუნიებ!*

ბუცი - ადამიანი, რომელიც კარგად ვერ ხედავს, ყველაფერი ფეხებში ებლანდება. შდრ. **გაბუცება** - გაჩუმება, გატყურება (შ. ნიჟარაძე, 171, 118).

ბუტუტაი - უუნარო ადამიანი. *ერთი ბუტუტაი ქალია, რა უნდა ქნას მაგან მარტო.*

გააბაიანა - გამოააშკარავა, გამოამხეურა. *ბაიანზე გამოიტანა.*

გადაშპენა - სწრაფად ჩავლა, სწრაფად ჩარბენა, სისწრაფით გადაყვანა.

გადრუნგული/გადრუგნული - ა) ადამიანი, რომელსაც სულ სძინავს, ძილი უყვარს, ბ) ჭარბი წონის მქონე.

გაკვეჩება - გაკვეთება, გაჭედვა. ა) ხვრელში გაკვეჩება, ბ) გადატ. გაუთვალისწინებელ წინააღმდეგობაში ძალაუვნებური მოხვედრა, გ) სხვის საქმეში ჩაჩრა, არასაჭირო გარევა.

გაპეჭვა - ა) გავსება, დატენა, გაჭედვა. *თივით საბძლის გავსება-გაპეჭვა.* ბ) გადატ. გაუთვალისწინებელ წინააღმდეგობაში ძალაუვნებური მოხვედრა.

გასხრიკება - გაკიდება, გადევნება;

გაფორმება - აფორმებს; ა) სათანადო ფორმის მიცემა, ბ) გადატ. გაზვიადებულად წარმოადგენა.

გაფწდა - გაიხა ჩაკერილ ან სხვა ადგილზე (ქსოვილი). გადატ. ბევრი ჭამა. *იმდენი ჭამა, გაფწდა. გაფწდი, ჩაფწდი* (დისფემიზმი);

გაღმასანი - გაღმა მხარეს მცხოვრებნი.

გაჟაჭვა/გაჟაჭული - გაზარება, გაზარებული, იტყვიან ადამიანზე, რომელიც ზედმეტად კარგად გრძნობს თავს.

გაშლიბა - ა) გახადა (ტანსაცმელი, ტყავი), ბ) გააკოტრა.

გაშპუმლება - გაგდება, გაძევება. გადატ. დაპირდა, მაგრამ აღარ მისცა, აღარ შეუსრულა. შდრ. **გაშპუნლება** გაგდება, გაძევება (შ. ნიჟარაძე, 1971, 139).

გაშტვის - სინათლე გასდის, ლანდავს. *კამას გაშტვის.*

გაშტვირს - კრიალებს, სისუფთავით ბზიხავს (შ. ფულტკარაძე, 1987, 65).

- გაგაჩუტება** - ა) გახმობა, ბ) გაჭიუტება, გ) ოდნავი ხელის შევლება რამის გასაყვებად ან პირიქით - გასაფუჭებლად.
- გაგაჩუტება** - ჩაძალდება (შ. ნიჟარაძე, 1971, 139); გაცივება, გაჭიუტება (გურ.) (ალ. ლლონტი, 1974, 27).
- გეინურიებს** - გაივლებს. *მეგას გულშიც არ გეინურიებს*. შდრ. **გეინურიებს** ხელთ იგდებს, დაიხელოვებს (შ. ნიჟარაძე, 1971, 144).
- გეიძარ!** იტყვიან გვერდზე მიდგომის ან გაწევის თხოვნისას. *გეიძარ ცოტა!* „გაიწიე ცოტა!“
- გვეზავისება** - გვეზავისება, მოგვწონს, გვსურს.
- გოდორძლო** - ზედმეტად მსუქანი ადამიანი.
- დააფისა** - ა) დაწეება, ბ) გადატ. აზრის, სიტყვის ზუსტი დამთხვევა ქმედებაზე. შდრ. მიფისებული - მიწებებული (შ. ნიჟარაძე, 1971, 258).
- დააშა** - დააბტა, სწრაფად აიღო რაღაც.
- დაბრეხება** - გაუაზრებლად, უადგილო ადგილას რამის თქმა.
- დადექ** - *დადექ ერთი!* „გაჩერდი ერთი!“
- დათხრეშა/დათხრიშა** - დახვეა, უდიერად დატეხა. *დათხრიშა პური* „უდიერად დატეხა“.
- დამანუხუნა** - ამბობენ მაშინ, როცა განიცდიან მატერიალურ ან სულიერ დანაკარგს. *დაბანუხუნა* „დააკარგვინა, წააგებიანა“.
- დაპრუნჭვა/დაპრუნჭვილი/დაპრუნჭული** - დაქმუნჭვა, დაქმუნჭული.
- დარახსვა** - დატანჯვა.
- დაფშატვა/დაფშატული** - ა) ხელების დახეთქვა (სიბერის, ავადმყოფობის, სპეციფიკური სამუშაოს გამო), ბ) სახის დამანჭვა ტირილისაგან. *ნუ იფშატები; რას იფშატები*. შდრ. **დაფშატული** დაკორძებული, კოჭრებიანი ხელები (შ. ნიჟარაძე, 1971, 169).
- დაქვეული** - დავსებული.
- დაწონება** - გონების დაქვეითება.
- დაწონება, დაწონება, დაწონოლება** - დაყენება, ლოდინი. *იმდენი ხანი დამაწონვა* „იმდენი ხანი გამაჩერა, დამაყენა/დამაყოვნა, მალოდინა“.
- დაფრთხობა** - დაფეთება (შ. ნიჟარაძე, 1971, 176);
- დახელვა** - ა) გაკვირვება, გაოცება, ბ) დაფრთხობა, დაფეთება, დახელვა. შდრ. **დახელვა** (ფშ.) პოვნა (ალ. ლლონტი, 1974, 200).
- დახოხოლება** - რაღაცის ამოღებულად დაყრა (დახვევა). შდრ. **ახოხოლება, ახოხოლებს** - (მესხ.) სახელდახელოდ აშენებს, ზედიზედ აწყობს (ქ. ფეიქრიშვილი 1992, 22).
- ზინთი/ზიმთი, ზინთიანი/ზიმთიანი** - ცხიმი, ცხიმიანი.
- ზრიპინი** - ა) ზედმეტი, არასაკმარისი წასვლა-მოსვლა, ბ) სწრაფი მიმოსვლა.
- ზუმბი** - გალუმბული, სველი.
- თავი გლავი** - თავის მირტყმა. *თავი გლავი შენი!* რბილი წყველა. შდრ. **აბგლის** - აბლის, არტყამს, ახეთქებს (შ. ნიჟარაძე, 1971, 79).
- თელი/თეელი** - ა) მავთული, ბ) ყველა. *თეელი მოვლიან?* „ყველა მოვა?“ შდრ. **თელი** (თურქ. tel) მავთული სიმი, ძაფი (შ. ნიჟარაძე, 1971, 206).
- იწრინება/იწრინების/იწრინება** - იგრინება. გადატ. იტყვიან ადამიანზე, რომელსაც თხოვნის შესრულება-გათვალისწინება არ უნდა და ვერც უარს ამბობს

- მასზე; არც აკეთებს და არც უარს ამბობს. შდრ. წირები - დაგრეხილი წნელი (შ. ნიჟარაძე, 1971, 418).
- ილრანჯება/ილრინჯება - ილრიჯება.
- იჯება - ირჯება, შვრება.
- კაბეშუტი - მაგარი.
- კეჩხი - კეჩხი შეაბრუნა „სიტყვა შეცვალა, პირი შეცვალა“.
- კეხი - უნაგირის ხის ჩონჩხი (საბა). კეხი შეუბრუნა გადატ. აქეთ შემოედგა (მესხ.) (ყ. ფეიქრიშვილი, 1992, 53).
- ლარწუკაი, ელარწუკება - თხელი, ტანაყვანილი გოგონა. ამბობენ მაშინ, როცა სურთ, უშნოდ გამოხატონ ეს ტანაყვანილობა.
- მიქცევა - გზიდან გადახვევა, ერთი წუთით შერბენა. შდრ. მიქცევა (თუშ.) შესმა, დაღევა (ალ. ლლონტი, 1974, 364).
- მიჯინქვა/ჯინქვა - ა) ხელი ჰკრა, ბ) ანიშნა. შდრ. ჯინქვა/ჯინქევა ხელის ჰკვრა, ბიძგება (შ. ნიჟარაძე, 1971, 445);
- მოთავებული, მოსავებული - დაუძლურებული.
- მოთქლიაშება/მოშტრიალება, თქლიაში/შტრიალი - ბევრი წყლის დაქცევა-დაღვრა.
- მორესიტა - მოსუფთავენა, ა) უარყოფა, გარიყვა, ამორეცხვა. ყველაფერს მორესიტავს სუფრაზე „აღარაფერს დატოვებს სუფრაზე“; მორესიტე „ამოვრეცხე/ამოვიღე გულიდან, უარყავი, გავრიყე“.
- მოყაუირება, ყაუირი - ა) სიყვარულით გულის მოგერება (განსაკუთრებით მონატრების შემთხვევაში), ბ) მობეზრება, მოყირჭება. შდრ. მოყაუირება მობეზრება, მოყირჭება (შ. ნიჟარაძე, 1971, 269).
- მოშლიბა - ა) მოძრობა, ბ) გადატ. სამსახურიდან მოხსნა, გაათავისუფლა.
- მოჩლაგნა/მოჩლაგნილი - გადათელვა, გადათელილი.
- მოჩლაგნა/ნაჩლაგნი - მოოხრება, ფეხით გადათელვა (შ. ნიჟარაძე, 1971, 275).
- მულეხი - ქალი ან კაცი, რომელსაც არ უყვარს წესრიგი და სისუფთავე.
- მულამი - ხერხი, გამოსავალი.
- მუგატალა - არაბ. შეცდომაში შეყვანა, სიცრუე, ტყუილი, ყალბი ჩვენებები (მოწმობები, მოსაზრებები), თვალის ახვევა, თვალის აბმა.
- პოჭოკი - ფრინველის ფეხ-ფრჩხილი; შდრ. პოჭოკი (გურ., იმერ.) გოჭის ფეხი (ალ. ლლონტი, 1975, 49).
- რანა ქნა - რა უნდა ქნა (დამხმარე ზმნა შეკვეცილია, ამოვარდნილია უ და დ).
- საფლი - წყლის ამოსაღები ტარიანი ჭურჭელი.
- სლიპინი - ა) ფეხის დასრიალება სიპ ქვაზე, ბ) გადატ. სიტყვის დაცდენა. ენა ნუ გისლიპინებს. შდრ. სლიპინა - სრიალა, პრიალა, გლუვი ქვის ზედაპირი (ყ. ფეიქრიშვილი, 1985, 71).
- სირსილი - ცუდი განზრახვით მოქმედებისათვის მზადება, მტრული ზრახვებით გონებისა და თავის მოძრაობაში მოყვანა. ნუ ასირსილებ გველივით მაგ თავსა. შდრ. სირსილი (იმერ.) გაციების გამო კისერში ღიტიანი, სუნთქვის გაძნელება (ალ. ლლონტი, 1975, 106).
- ტენტერა - უქუო, ბრიყვი ადამიანი. იმდენი მელაპარაკა, თავი გამომილყა, გამატენტერა.
- ტრინკი - ტლინკი.
- უკოლმა - უკუღმა.

- ურწანი** - ადამიანი, რომელსაც ვერაფერს შეასმენ, უფრო ამბობენ მოზარდზე, რომელიც არ უჭერებს უფროსებს.
- ურწანი** (მესხ.) ა) დაუმაკებელი ღორი, ბ) გადატ. უშვილო ქალი (ქ. ფეიქრიშვილი, 1992, 73).
- უბუხი** - ადამიანი, რომელიც იხტიბარს არ იტებს. შდრ. **უტეხი** (იმერ.) (ალ. ლლონტი, 1975, 140).
- უწინარი** - ადამიანი, რომელიც არაფერს არ მოერიდება და არ მოგეშვება, სანამ თავის საქმეს არ გაგაკეთებინებს.
- ულატვა** - უშნოდ ტირილი.
- ფარჩვი** - მოხარშული შეკამადი წვენში.
- ფოქსტროტი** - მოჩვენებითი ქცევის (საქმის, სიტყვის) ადამიანი.
- ფოხტროტ** - ინგლ. თანამედროვე სწრაფტემპიანი ცეკვა ქალ-ვაჟისა (უსლ, 1989, 534).
- ფრენცია** - პრანცია.
- ქედაყანელი** - გონებასუსტი.
- ქომოსანი/დაბლასანი** - ქვემოთ მცხოვრებნი.
- ქომო** - ქვევით (შ. ნიჟარაძე, 1971, 358).
- ღმაჭუნი** - ყბის უხეშად ქნევა, მაგალითად, რეზინის ღეჭვის დროს.
- შეკიტინება** - გალიზიანება, გასალიზიანებელი მოქცევა.
- შეტყდა** - გათბა, შემთბარა (წყალი).
- შეფჩვება** - ა) გაუთვითცნობიერებლად, შეუსწავლელად რაღაცის შეძენა, ყიდვა, რაც ხშირად მეორე პირის გავლენით ხდება და რომლის შედეგითაც უქმაყოფილო რჩება მყიდველი, ბ) ვინმეზე ან რამეზე შეფეთება.
- შეფითილება** - წაქეზება. *შუფუფითილა და ბელა ანახვა*. შდრ. **ფითილი** (არაბ.) ბამბის გრებილი ან საგანგებოდ დამზადებული ქსოვილის ნაჭერი ლამპაში, ქაში, თოფის წამლით დატენილი პატრუქი, ძველებური სანთებელას პატრუქი, სისხლდენის შემაჩერებელი ტამპონი (შ. ნიჟარაძე, 1971, 345).
- შეჩიკინება** - ა) წაქეზება, ბ) შეწუხება მოსვენებისას როგორც გალიზიანების, ისე გაზუმრების მიზნით, გ) ნაკვერჩხლის არევა ცეცხლის გასაღვივებლად.
- შეკლიკინება** - ზედიზედ შეყოფა შეშისა; შეჩენა, ჩაიცვება, შეკიტინება (შ. ნიჟარაძე, 1971, 387).
- შეწინებულო/შეწიწკინებულო** - სასიამოვნოდ, ზომაზე შემწვარი.
- ჩაკლა** - ა) ჩაჩუმდა, დაიძინა, ბ) როგორც იქნა დაიძინა, ბოლოს და ბოლოს დაიძინა. წაკდება (მესხ.) თრალია და მალე წაკდება, დაიძინებს (ქ. ფეიქრიშვილი, 1992, 91).
- ჩაკდენა** - წყევლა (შ. ნიჟარაძე, 1971, 391).
- ჩაფუცავება** - მიჩქმალვა, მიჩუმათება. *ისე ჩაფუცავეს საქმე, ვერავინ ვერ გაიგო*.
- ჩაფუცვა** - (გურ.) ჩაშლა, ჩაფუშვა (ალ. ლლონტი, 1975, 264).
- ჩაჩანნი** - ჯაჭლანი.
- ჩეშებურა** - ჩემებურად.
- ჩემთვინ იმან თქვა** - უთხარი, რომ ჩემთვინ იმან თქვაო „უთხარი, რომ იმან თქვაო; უთხარი, რომ მე ვთქვი“.

- ჩინჩავატი** - უჭკუო.
- ჩანჩურა** - ქონდრისკაცი, გლაზაკი, უგვანო, ვიგინდარა (შ. ნიჟარაძე, 1971: 402).
- ჩიპუტი**, **ჩინგანა** - ცელქი, მოუსვენარი. თურქ. Cingoz საზრიანი, მარჯვე, ცელქი ეშმაკუნა.
- ძანძური**, **აძანძურებს** - როცა ადამიანს არ მოსწონს ესა თუ ის დავალება ან თხოვნა, თუნდაც ლაპარაკი და თავს გააქნევ-გამოაქნევს, ან გაჯავრებით ემოწმება.
- ძენძერა** - თმაგაწეწილი.
- წაკარება** - მიკარება.
- წაკბენა/კბენა** - ადამიანზე გულის ტყენა, საყვედურის თქმა მაშინაც კი, როდესაც ეს საჭირო ან აუცილებელი არ არის.
- წაკლა** - ცუდი ადამიანი, განსაკუთრებით ქალი, რომელიც თავისი საქციელით გულს გტკენს.
- წაკოჭვა**, **წაკონვა** - თავსაფრის წაკერა.
- წალიკა** - დაუჭერებელი, კვიმატი გოგონა.
- წამოსხრიკება** - ა) გამოკიდება, ბ) ისეთ მდგომარებაში ჩაყენება, რომ ადამიანს სათქმელი აღარ აქვს და მიდის. *წამეისხრიკა* „ისე უთხრა, ხმა აღარ ამოუღია“.
- წამოშპუნება/წამოშპუმლება** - ა) ძალით წამოგდება ადგილიდან, ბ) საკადრისი პასუხის გაცემა, ისეთ მდგომარეობაში ჩაყენება, უკანმოუხედავად და უხმოდ გეცლება.
- წიქორიკი** - იტყვიან აბეზარ ბიჭზე.
- წიწლაკი** - მიმართავენ გაუგონარ გოგონას გაბრაზებისას, მაგრამ სიყვარულით.
- წიწავს** - წეწს, ეზიდება, წელავს. *წიწავს მატყლს; წიწავს შეშას*. გადატ. წელავს (საქმეს); ახსენებს ცუდად, ასმენს, აბეზლებს, ადანაშაულებს. *წიწავს ადამიანს*.
- წლიანქაი** - სუსტი, მაღალი.
- წოწმატაი** - მაღალი და პრანჭია.
- წუნწკლი** - წვეთი. შდრ. **წუნწკლი** (გურ.), **წირწკლი** (ლეჩხ.) ოფლით ან წყლით დასველებული მწვირე, ჭუჭყი (ალ. ლლონტი, 1975, 330).
- წუუუურე** - გაჩუმდი.
- წყვატუხი/წყვადუხი** - ა) აქეთ-იქით წყდომა, აქეთ-იქით ხეთქება, ბ) გარტყმა. *გწყვიტებ ყურის ძირში*.
- ჭიჭინი** - ა) ბევრი და უზრო ლაპარაკი, ბ) ჭკრიტინი. *ნუ ჭიჭინებ!* „ბევრს და უაზროს ნუ ლაპარაკობ!“ *ნუ უჭიჭინებ!* „ნუ უჭკრიტინებ!“ შდრ. **ჭიტინი** ჭუჭრუტანიდან ცქერა, ყურება (შ. ნიჟარაძე, 1971, 425).
- ხოხოლაი** - ა) მაღალი, ბ) არეულობა. *ამ ამბავს ღიღი ხოხოლაი მოყვება*; შდრ. **ხოხოლა** (გურ.) ნაგულათი აშენებული სათამაშო ქოხი, ხულა (ალ. ლლონტი, 1975, 149).
- ხიხვინი** - ხმამაღალი, უხეში სიცილი.
- ჯარჯღალი/ჯიჯღინი** - ჯაჯღანი.
- ჯინჯრიკი** - უშნოდ ცეკვა.
- ჯიხრიკი** - ა) ანცობა, თამაში, ქიდაობა, ბ) ხმაური ბავშვებისა, მთვრალი კაცებისა.

თანამედროვე საინფორმაციო საშუალებებმა და გლობალურმა სივრცემ ძალიან გაზარდა სალიტერატურო ენის ზეგავლენა კუთხურ მეტყველებაზე. ამას თანდათან მოჰყვა არქაული ლექსიკის მივიწყება.

ჩვენს სახელოვან მწერლებსა და მეცნიერებს ხალხის სალაპარაკო ენაში გაციონირებული ასობით სიტყვისთვის მოუწმენდავთ კუთხურობის საფარველი და დაუმკვიდრებიათ სალიტერატურო ენაში. საქართველოს სასიკადალო შვილებმა - ფრიდონ ხალვაშმა, ზურაბ გორგილაძემ და სხვებმა - ამოიღეს ხალხური მეტყველების წიაღში არსებული აქარული არქაული ლექსიკა და საინტერესოდ წარმოადგინეს მხატვრულ ლიტერატურაში, რათა დაეწყებას არ მისცემოდა იგი და საგანგებო ცხრილში გატარების შემდეგ შესულიყო სალიტერატურო მეტყველებაში.

ამავე მიზანს ემსახურება აქ წარმოდგენილი სალექსიკონო მასალაც. ეფიქრობთ, დიალექტური სიტყვების აღრიცხვა და სისტემატიზაცია უთუოდ წაადგება მშობლიური ენის ლექსიკური მარაგის შენარჩუნებისა და მისი გამრავალფეროვნების საქმეს.

სტატიაში წგანალიზებული სალექსიკონო მასალა არ არის შეტანილი დღემდე გამოცემულ დიალექტურ ლექსიკონებში.

აღსანიშნავია აგრეთვე ის, რომ, მიუხედავად იმ დიდი შრომისა, რაც ამ მხრივ გააკეთეს პროფესორებმა - შუქრი ნიჟარაძემ, შუშანა ფუტყარაძემ, ნანული ნოღაიდელმა და სხვებმა, კიდევ ბევრი დიალექტური სიტყვის დაფიქსირება და ჩაწერა შეიძლება, რომელთა სემანტიკურ-ეტიმოლოგიური ანალიზი განსაზღვრავს შემონახული ქართული სიტყვების რაოდენობასა და ნასესხობის ხარისხს და გზას გაუკაფავს მას სალიტერატურო მეტყველებაში.

დამოწმებული ლიტერატურა

- გრ. ბერიძე, 1981 - გრ. ბერიძე, ჯავახური დიალექტის სალექსიკონო მასალა, თბ., 1981.
- ზ. გორგილაძე, 2002 - ზ. გორგილაძე, ხატიმამული, ბათუმი, 2002.
- შ. ნიჟარაძე, 1971 - შ. ნიჟარაძე, ქართული ენის აქარული დიალექტი, ლექსიკა, ბათუმი, 1971.
- სულხან-საბა, 1949 - სულხან საბა ორბელიანი, სიტყვის კონა, თბ., 1949.
- ჟ. ფეიქრიშვილი, 1985 - ჟ. ფეიქრიშვილი, მესხური დიალექტის სალექსიკონო მასალა, თბ., 1985.
- შ. ფუტყარაძე, 1987 - შ. ფუტყარაძე, აქარული დიალექტის დარგობრივი ლექსიკა, თბ., 1987.
- ქავლ, 1950-1964 - ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, რვატომეული, რედაქტორი არნ. ჩიქობავა, თბ., 1950-1964.
- ქავლ, 1990 - ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ერთტომეული, ნაკვეთი 1-2, თბ., 1990.
- ქელ, 1938 - ქართველურ ენათა ლექსიკა (გურული, ზემოიმერული და ლეჩხუმური), თბ., 1938.
- ალ. ღლონტი, 1983 - ალ. ღლონტი, ქართული ლექსიკოგრაფიის საკითხები, თბ., 1983.

- აღ. ღლონტი, 1984 - აღ. ღლონტი, ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, თბ., ტ. I - 1974, ტ. II - 1975.
- ფ. ხალვაში, 1996 - ფ. ხალვაში, დარდი, თბ., 1996.
- ფ. ხალვაში, 2010 - ფ. ხალვაში, ომრი, ბათუმი, 2010.
- პ. ჯაჭანიძე, 1977 - პ. ჯაჭანიძე, გურული დიალექტი, ქუთაისი, 1977.
- ბ. ჯორბენაძე, 1989 - ბ. ჯორბენაძე, ქართული დიალექტოლოგია, ტ. I, თბ., 1989.
- ბ. ჯორბენაძე, 1995 - ბ. ჯორბენაძე, ქართველურ ენათა დიალექტები, თბ., 1995.

ETER BERIDZE

MATERIALS FOR THE DICTIONARY OF ADJARAN DIALECT

Dialect words represent a constituent part of an entire Georgian literary vocabulary. The literary language is continuously supplied with dialect words and expressions. A thorough study of dialects ensures a deep understanding of a common national language, comprehensive manifestation of its history and inherent potential.

A large part of words of the literary language are considered to be originating from oral communication, the dialects. Arn. Chikobava constantly highlighted the need for retaining the connection between the literary language and folk speech. Our renowned writers and scholars have removed provincial features from hundreds of words in use heard in the folk speech and have introduced them into the literary language.

The upper Adjaran dialect material proposed in this article has been collected from the residents of this region at different times and it is not attested in any of specific publications. Some of the lexical units are applied with a different emphasis.

ქალაქი გეგეშვიძე

ტერმინები „ცივილიზაცია“ და „კულტურა“

„კულტურა“ მკვეთრად გამოხატული ერთიანი ორგანიზმია, რომელიც კაცობრიობის სულიერებასთან ერთად იწყება, ბუნებასთან გაყოფა-ფაქვანისთანავე. ესაა ხალხთა ენების, რელიგიის, ხელოვნების, მეცნიერებისა და სახელმწიფოს შესაძლებლობათა ჯამი, სიმბოლოები, რომლებიც მისტიურ კემირშია დროსა და სივრცესთან. კულტურა წარმოიშვა ადამიანის სოციალურ და ბიოლოგიურ მოთხოვნათა დაკმაყოფილების პროცესში და წარმოადგენს ცოდნა-გამოცდილების, ჩვევების, ტექნოლოგიური მიღწევების ერთობლიობას, სულიერი შემოქმედების სამყაროს. ისევე როგორც თითოეულ ინდივიდს, კულტურასაც აქვს თავისი ასაკობრივი საფეხურები: ბავშვობის, ჭაბუკობის, მოზარდობის, სიბერე-კვდომის. კულტურა კვდება მაშინ, როდესაც საზოგადოება ამოწურავს თავის შესაძლებლობებს.

კულტურა უმნიშვნელოვანესი მეცნიერული ცნებაა, რომელიც ზუსტ მანასა და დეფინიციას საჭიროებს. საზოგადოებრივ მეცნიერებათა არც ერთი დარგი არ იწვევს ისეთ სხვადასხვაობას შეხედულებებში, როგორც „კულტურის“ ცნება. მეცნიერებაში დღეისათვის „კულტურის“ ასეულობით დეფინიცია არსებობს, მაგრამ ამ ცნების შინაარსსა და შემცველობას სრულყოფილად ფრც ერთი მათგანი ვერ გამოხატავს. კონკრეტულ გამოკვლევათა ჩარჩოებში (ისტორიულ, ეთნოგრაფიულ, სოციოლოგიურ და სხვა.) „კულტურა“ იმდენად სხვადასხვაგვარადაა წარმოდგენილი, რომ ჭირს კიდევ მათი ერთიმეორესთან შეთანხმება. ბუნებრივია, თითოეული ეს დისციპლინა „კულტურის“ ცნებას უდგება თავისი ამოცანის შესაბამისად და მის შინაარსში დებს იმას, რაც გადასატრელ პრობლემათა რიგში ყველაზე მნიშვნელოვნად მიაჩნია. „კულტურის“ ცნებისადმი ასეთი სხვადასხვაგვარი მიდგომის ძირითად მიზეზს, რა თქმა უნდა, თვით ამ ცნების „პოლიფუნქციურობა“ წარმოადგენს (ა. სურგულაძე, 1989, გვ. 4).

თანამედროვე სამეცნიერო დეფინიციით, „კულტურა“ იხმარება მოცულობით და შინაარსით ფრიად მრავალსაზოვანი ცნების გამოსახატავად, როგორცაა საუკუნეთა მანძილზე ადამიანთა მიერ შექმნილი მატერიალურ და სულიერ ღირებულებათა ერთობლიობა. „კულტურის“ რაობის კვლევა ერთ-ერთი ძირითადი ფილოსოფიური პრობლემაა, ფრიად რთულიც, აქტუალურიც. კულტუროლოგია ფილოსოფიური დისციპლინაა და მისი რაობის გააზრებას ფილოსოფოსებისაგან უნდა მოველოდეთ. კულტურის განსაზღვრება ალბათ ისეთი უნდა იყოს, რომ მან შეითვისოს კულტურის სტაგნაცია, ე. ი. არ უნდა ემთხვეოდეს ეთიკურ შეფასებას, ისევე როგორც, მაგალითად, ადამიანის ცნება ცუდ ადამიანსაც გულისხმობს. მიუხედავად რთული სტრუქტურული შემადგენლობისა, კულტურა ერთიანი ორგანიზმია, რომელიც შეისწავლება მსოფლიო ისტორიული პროცესების კონტექსტში. ამიტომ არ შეიძლება კულტურის მექანიკური დაყვანა კაცობრიობის ცალკეული ტექნოლოგიური

თუ სულიერი შემოქმედების, დიდი აღმოჩენების, ცალკეული შედეგების უბრალო ჯამად. ადამიანის გონი, საზოგადოებრივი თუ ინივიდუალური აზროვნება, აღზრდა-განათლების სისტემა, ხალხური შემოქმედება თუ დამწერლობა-მწიგნობრობა, მეცნიერება, ხელოვნება, სპორტი და სპორტული თამაშობები, რელიგია, ყოფა-ცხოვრება, ზნე-ჩვეულებები, ეროვნული სამზარეულო კულტურის შემადგენელი ნაწილებია, ე. წ. სტრუქტურული ელემენტებია (იქვე, გვ. 5).

კულტურის ისტორიის ახლებურ, სისტემურ გააზრებას მიეძღვნა აღიარებული მეცნიერების (ისტორიკოსების, ფილოსოფოსების, სოციოლოგების, კულტუროლოგების) ნარკვევები. ამ პრობლემებზე რამდენჯერმე გაამახვილა ყურადღება „იუნესკოს“ საერთაშორისო კონფერენციამ, სადაც მოისმინეს მრავალი საინტერესო მოხსენება კულტურის თეორიისა და ისტორიის საკითხებზე.

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს კულტუროლოგიის დარგში ქართველ ფილოსოფოსთა მოღვაწეობა. წლების მანძილზე საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ფილოსოფიის ინსტიტუტი საგანგებოდ იკვლევს კულტურის ფილოსოფიის რიგ პრობლემებს. გამოქვეყნებულია საყურადღებო მონოგრაფიული შრომები კულტურის, ადამიანური ფენომენის სხვადასხვა ფილოსოფიურ ასპექტზე. ქართველ ფილოსოფოსთა ნაშრომებმა კულტუროლოგიაში ჰპოვეს საერთო აღიარება და საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ინსტიტუტი დღეისათვის კულტუროლოგიის ერთ-ერთ მსხვილ სამეცნიერო ცენტრადაა მიჩნეული.

პირველყოფილი საზოგადოების კულტურის ცნობილმა მკვლევარმა ე. ტეილორმა ჯერ კიდევ 1870 წელს მოგვცა კულტურის კლასიკური განსაზღვრება, რომლის თანახმადაც ის წარმოადგენს ცოდნის, რწმენის, ზნეობის, ხელოვნების, უნარისა და ჩვევების ერთობლიობას. დღეს მიღებულია, რომ კულტურა არის „საზოგადოების მიღწევათა ერთობლიობა განათლების, მეცნიერების, ტექნიკის, ხელოვნების, აგრეთვე ყოფა-ცხოვრების დარგში“ (გ. ლორთქიფანიძე, ნ. ჩიქოვანი, 1997, გვ. 5).

კულტურისა და მისი ისტორიისადმი ასეთმა ცხოველმა ინტერესმა, სპეციალისტთა აზრების ურთიერთგაზიარებამ კულტურის მეთოდოლოგიისა და ისტორიის ძირითადი პრინციპების თაობაზე უკვე გამოკვეთა ზოგიერთი საერთო აზრი, რაც თავისთავად დიდ მიღწევად შეიძლება ჩაითვალოს. დადგინდა, რომ კულტურის ისტორია წარმოუდგენელია კულტურის თეორიის გარეშე, რომ კულტუროლოგია, რომელიც ეძებს კულტურის რაობას, მისი შინაგანი სტრუქტურისა და ტოპოლოგიის დადგენის გზებს, კულტურის ისტორიასთან ისეავე მიმართებაშია, როგორც სხვა თეორიული და კონკრეტული დისციპლინები, რომ კულტურის სპეციალისტს უნდა შეეძლოს კულტურის აბსტრაქტული (კულტუროლოგიური) განსაზღვრიდან კონკრეტულ-ისტორიულ პროცესზე გადასვლის რთული ამოცანის გადაწყვეტა. სწორედ კულტურის ისტორიისა და თეორიის თანამედროვე საკითხების შესწავლას უწყობს ხელს თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის კულტურის ისტორიისა და თეორიის დეპარტამენტი.

მე-19 საუკუნის ევროპაში კულტურის ტოლფას ცნებად ცივილიზაცია შემოდის. თანდათანობით მე-20 საუკუნის მიჯნაზე გაჩნდა მათი აზრობრივი

დაპირისპირება. წარმოიშვა კულტურისა და ცივილიზაციის ცნებათა სინკრეტულობა-დიაკრეტულობის პრობლემა.

ამგვარად, შეგვიძლია აღვნიშნოთ, რომ ქართულ ისტორიოგრაფიაში ცივილიზაცია ძირითადად მიჩნეულია კულტურის განვითარების ხარისხობრივ შედეგად. კულტურა ფართო ცნებაა, ხოლო ცივილიზაცია მისი განვითარების ერთ-ერთი ეტაპია. კულტურა არაბიოლოგიური ბუნებისაა, მეორადია, პარემოცველ სამყაროსთან, მათ შორის სხვა ადამიანებთან ურთიერთმოქმედების კონკრეტული შედეგია. ადამიანი კულტურულ ევოლუციასთან ერთად ევოლუციურ, ანუ ფსიქოლოგიურ ცვლილებებსაც ექვემდებარება. ადამიანის კულტურის განვითარება მიმდინარეობს დროსა და სივრცეში, ე. ი. ისტორიულ მოძრაობაში. ამიტომ ის საისტორიო კვლევის ობიექტიცაა, ადამიანის შესწავლელ სხვა ე. წ. „მეგა დისციპლინებთან“ ერთად. კულტურის ისტორიის შესწავლისას ხდება ადამიანის ყოფიერების, როგორც ერთიანი სასიცოცხლო ისტორიული პროცესის, გააზრება ზოგადსაკაცობრიო დონეზე.

კულტურა ცივილიზაციით მიიღწევა. ამავე დროს ცივილიზაცია მიიჩნევა კულტურის პოტენციურ მტრად. კულტურა საწყისია, ცივილიზაცია კი მისი შემდგომი განვითარება. ცივილიზაცია კულტურის ასაკობრივი მდგომარეობაა, უფართოესი კულტურული არეალია. მისი წევრები ერთმანეთთან მჭიდროდ არიან დაკავშირებულნი კულტურული, ეთნოფსიქოლოგიური, რელიგიური და სოციალური ღირებულებებით. თავად ცივილიზაცია წარმოადგენს ეთნოკულტურული ერთობების მთლიანობას. მის შემადგენელ ნაწილებს თანაბრად შეიძლება ეწოდოს როგორც სუბცივილიზაცია, ისე კულტურული წრე. ევროპული ცივილიზაცია განწირულია, იგი ტექნიციზმში გადაიზარდა, სადაც სულიერებას, მატერულ კულტურას მომავალი არა აქვს.

იდეალის მიხედვით, კულტურასა და ცივილიზაციას შორის ურთიერთობა წარმონიული სახით ასე გაიზარდა: ცივილიზაცია განიხილება არა როგორც თვითმიზანი, არამედ როგორც აუცილებელი ბაზა „ადამიანური ძალების განვითარებისათვის“, ანუ კულტურული პროგრესისათვის, რასაც საბოლოო რამში თვითმიზნური მნიშვნელობა აქვს. ამიტომ ცივილიზაცია კულტურულ პროგრესს უნდა ექვემდებარებოდეს.

მართალია, ცივილიზაცია კულტურული პროგრესის აუცილებელ ბაზას შეადგენს, მაგრამ ამასთან შეიძლება იგი კულტურის წინააღმდეგ მიიმართოს, თუკი კულტურული პროგრესის კონტროლისაგან განთავისუფლდება და კულტურული პროგრესის ამოცანისაგან აბსტრაჰირებული გზით განვითარდება. როცა საზოგადოებაში ქარბობს ცივილიზაციის მიმართულებით მოღვაწეობა, მაშინ კულტურული დეგრადაცია გარდაუვალი ხდება (ზ. კაკაბაძე, 1979, გვ. 161).

ცივილიზაციის პრობლემებით ქართული ფილოსოფიური სკოლა მე-20 საუკუნის 70-იანი წლებიდან იწყებს დაინტერესებას. როგორც გ. ყორანაშვილი აღნიშნავს, ჩვენი კულტურულ-ისტორიული პროცესის, როგორც სოციალური სისტემის მთლიანობის, თავად ქართული კულტურის გააზრება ფართო მნიშვნელობით არც ფილოსოფოსებს უცდიათ. დღეისათვის ჩვენში მიღებულია, რომ კულტურა ერთიანი სისტემაა, რომელსაც თავისი სტრუქტურა (ო. ჯივრგი) გააჩნია. ის წარმოიშვა ადამიანის სოციალურ და ბიოლოგიურ მოთხოვნილებათა

დაკმაყოფილების პროცესში და წარმოადგენს ცოდნა-გამოცდილების, ჩვევების, ტექნოლოგიური მოღწევების ერთობლიობას, სულიერი შემოქმედების სამყაროს. კულტურა არ მარტო ადამიანის აზრის შემქნელია, არამედ მისი ფიზიკური ენერგიის ნაყოფიც არის. მისი გადაცემა არ ზდება ბიოლოგიური გენეტიკური ბაზით, კულტურის მემკვიდრეობითობას უზრუნველყოფს ინფორმაციის გადაცემა. ამასთანავე, მეცნიერება, ხელოვნება და ზნეობა არ ამოწურავს გონს, ანუ სულიერების სფეროს. კულტურა განიხილება საზოგადოებრივ ფასეულობათა მიმართებაში (გ. ლორთქიფანიძე, ნ. ჩიქოვანი, 1997, გვ. 14).

ზ. კაკაბაძე თვლიდა, რომ კულტურის გააზრებისას მხედველობაში უნდა მივიღოთ არა მარტო ბიოლოგიური არსებობის უზრუნველყოფისა, არამედ ადამიანის მიერ სამყაროს თავისებური გასაგნობიერება. კულტურა „ადამიანური ძალების“ განვითარების მაჩვენებელია, ხოლო ცივილიზაცია გულისხმობს კაცობრიობის პროგრესს. თუ ცივილიზაციის მიღწევები ტექნოლოგიური ხასიათისაა, კულტურა ზნეობრივია. მ. მამარდაშვილი ცივილიზაციას „მეორე სამყაროს“, ნოოსფეროს ფაქიზ ყვავილს უწოდებდა. მისი აზრით, მის ფაქიზ სხეულზე ბზარები გაჩნდა, რასაც შეიძლება მოჰყვეს ანტროპოლოგიური კატასტროფა. ეს იქნება არა რაიმე ბუნებრივი კატაკლიზმების შედეგი, არამედ ადამიანის ცნობიერების კარასტროფა, ყველაზე დიდი საშინელება კაცობრიობის კულტურის ისტორიაში.

მ. მამარდაშვილი „ქართველობას“ ბუნების ერთ-ერთ ელემენტად თვლიდა. მისი თეორიის თანახმად, კულტურა და ცივილიზაცია არსებითად ტოლფასოვანი ცნებებია. ცნობიერებისა და ცივილიზაციის ურთიერთკავშირის ასახსნელად იგი იყენებს დეკარტისეულ აზროვნების კანონს, რომლის მიხედვით აზრი მოქმედებაა, აზროვნება კი მეტად რთული პროცესია. აზრი ინსტიტუტია. სანამ ადამიანი აზროვნებს და შრომობს, უზრუნველყოფს რაღაც ძალის მოქმედებაში მოყვანას, ფიქრობს, ისრულებს სურვილებს, იკმაყოფილებს გრძნობებს – ის კულტურის შემოქმედია. ცივილიზაცია გულისხმობს მოწესრიგებული სამართლებრივი ქცევის ფორმალური მექანიზმების არსებობას, რომელიც ვილაციის წყალობაზე როდია დამყარებული, არამედ ადამიანის სოციალური და სამოქალაქო აზროვნების პროდუქტია. ადამიანის წინაშე უძველესი დროიდან დგას ამოცანა - ალაგმოს თავისი ველურობა, მძვინვარება, ბუნებრივი ეგოიზმი, ინსტინქტები, სიხარბე, უსულგულობა, სიბნელე და აამოქმედოს აზროვნების შესაძლებლობანი, იხელმძღვანელოს გონით. დეკარტეს აქსიომა - „ვაზროვნებ, ე. ი. ვარსებობ“ ძალაში რჩება. ანტროპოლოგიური კატასტროფა იწყება აზროვნების დაქვეითებასთან ერთად. მხოლოდ ცივილიზაცია იძლევა ადამიანის ფიქრებისა და სურვილების რეალიზაციის საშუალებას. მ. მამარდაშვილის დაკვირვებით, ადამიანის პრობლემა იმის გარკვევაა, თუ სინამდვილეში სად ვდგავართ სამყაროსა და საკუთარი წარმოდგენის ტრიალში. ყველაფერი უზილაღი ძალითაა დაკავშირებული ადამიანის შინაგან ისტორიასთან, მისი სულის ისტორიასთან.

კულტურის, „ადამიანური სინამდვილის“ მკვლევრის ამოცანაა გაერკვეს ადამიანის მიერ შექმნილ „ღირებულებათა და ღირებულ საგანთა“ სისტემაში, - აღნიშნავდა ნ. ნათაძე. ერის სიმბოლური კულტურის უმთავრესი კომპონენტი, მისი აზრით, მშობლიური ენაა, რომელიც ამვე დროს ჩვენი ბუნების ნაწილია.

მისი ბგერადობა კულტურული განვითარების მოტანილი როდია, არამედ ის უფრო ღრმა და ადრეულია, წინაპართა სულისა და ხორცის მატარებელი. ენის დაცვა კულტურის თვითმყოფადობისთვის ზრუნვას ნიშნავს (გ. ლორთქიფანიძე, ნ. ჩიქოვანი, 1997, გვ. 15).

ფილოსოფიურ ლიტერატურაში ბევრი მკვლევარი ამ თვალსაზრისს, შეიძლება ითქვას, ხიშტებით შეხვდა. მასთან პოლემიკაში დაიწერა ლ. ნოვიკოვას, ანტონოვიჩის, ბოგოლუბოვას, მაიზელისა და სხვათა წერილები, სადაც ისინი ამ ცნებების ასეთ გამიჯვნას არასწორად მიიჩნევენ, თვლიან რა კულტურასა და ცივილიზაციას ერთიან ისტორიულ პროცესად. მათ პოზიციას საფუძვლად ედო მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესისადმი რწმენის საერთო ოპტიმისტური ტენდენცია, რომელიც ძალიან ძლიერი იყო მაშინ და დღესაც არსებობს ჩვენში.

თუ მცირე ისტორიულ ექსკურსს გავაკეთებთ, „კულტურისა“ და „ცივილიზაციის“ ცნებების ასეთ გამიჯვნას სათავე დაუდო ო. შპენგლერმა, რომელიც კულტურასა და ცივილიზაციას ერთი მთლიანი ორგანიზმის სხვადასხვა საფეხურად თვლიდა. შპენგლერის აზრით, „კულტურაში სული ბატონობს, ცივილიზაციაში - ინტელექტი“, კულტურაში ღმერთის თაყვანისცემაა, ცივილიზაციაში კი უღმერთოებაა გაბატონებული. კულტურაში ადამიანები ცდილობენ სულიერ უნართა განვითარებას, ხოლო ცივილიზაციაში - მატერიალური ძალების. კულტურის საფეხურზე ადამიანები პატრიოტები არიან, ცივილიზაციის საფეხურზე კი კოსმოპოლიტები. კულტურაში მორალი აქვთ, ხოლო ცივილიზაციაში კი მას ეძებენ (თ. ფიფია, 1995, გვ. 238).

მაგრამ უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ დიდმა ჰუმანიტმა ალბერტ შვაიცერმა არ გაიზიარა კულტურისა და ცივილიზაციის ცნებების ასეთი გამიჯვნა, იგი ამაში ხედავდა ეთიკური კულტურის ცნებასთან ერთად დაეკანონებინათ არაეთიკური კულტურის ცნებაც და მიეჩქმალათ იგი ისტორიული ტერმინით. მისი აზრით, ცნება „ცივილიზაციის“ ისტორიაში არაფერი არ ამართლებს ამ განზრახვას. ეს სიტყვა იმასვე აღნიშნავს, რასაც „კულტურა“, ე. ი. ადამიანთა ევოლუციის უფრო მაღალ ზნეობრიობამდე. განსხვავება მხოლოდ ისაა, რომ სხვადასხვა ენაში ერთ-ერთს ეძლევა უპირატესობა, ასე, მაგ., გერმანელი ლაპარაკობს კულტურის შესახებ, ხოლო ფრანგი - ცივილიზაციის შესახებ. ამიტომ, შვაიცერის აზრით, უნდა ვილაპარაკოთ ეთიკურ და არაეთიკურ ცივილიზაციაზე და არა კულტურასა და (ო. შპენგლერი, 1923, გვ. 53).

იმ მყარი ღირებულებით-სოციალური ორიენტაციებიდან, რომლებმაც უკანასკნელ პერიოდში მკაფიოდ იჩინა თავი ჩვენს საზოგადოებაში, შეიძლება გამოვეყოთ ორი ერთმანეთისადმი მკვეთრად დაპირისპირებული ღირებულებითი კომპლექსი „ტექნოკრატიზმისა“ და „ჰუმანიზმის“ სახით. ისინი არსებობენ არა მხოლოდ იდეური მიმართულებების სახით, არამედ ვლინდებიან საზოგადოებრივ ფსიქოლოგიაში, მასობრივ ცნობიერებაში, ჩვენს დღევანდელ მართლმხედველობრივ პრაქტიკაში; ისინი, შეიძლება ითქვას, გაბატონებულ ტენდენციებს წარმოადგენდნენ. უფრო სწორად, ტექნოკრატიზმი არის გაბატონებული ტენდენცია, ხოლო ჰუმანიზმი არსებობს როგორც მისი ალტერნატივა.

ზოგადად ტექნოკრატიზმი არის მსოფლმხედველობრივი ტენდენცია, რომელიც საზოგადოების განვითარებას ამყარებს მეცნიერულ-ტექნიკურ

პროგრესზე, ხოლო ჰუმანიზმის მსოფლმხედველობრივ პოზიციაში ხაზია გასმული ადამიანის ღირსებაზე, მის თავისუფალ განვითარებაზე, როგორც მიზანზე. „ტექნოკრატები“ აბსოლუტურებენ ტექნიკურ პროგრესს. საწარმოო ძალები დაჰყავთ ტექნიკამდე და ტექნოლოგიამდე, ხოლო წარმოებითი ურთიერთობანი - მხოლოდ ტექნიკურ-ორგანიზაციულ სტრუქტურაზე. ასეთმა მიდგომამ გამოიწვია ადამიანის როლის გაუფასურება საზოგადოებრივ განვითარებაში. ინდუსტრიული გიგანტების აშენებას არ სდევდა შესაბამისი სოციალური პოლიტიკა. სულ უფრო ვლინდებოდა ფუნქციონალური მიდგომა ადამიანის პიროვნების ჩამოყალიბებისადმი. ბიუროკრატიული და დოგმატური ტექნოკრატიული შეხედულებების თანახმად, იგულისხმება, რომ საკუთრივ ადამიანური პრობლემების გადაჭრა დამოკიდებულია წარმოების პროცესებთან. მათი გადაწყვეტა შეიძლება უკანასკნელ რიგში როგორც რაღაც დამატება ტექნოკრატიული პროექტებისადმი.

ტექნოკრატიული მართლმხედველობრივი ორიენტაციის უმთავრესი სოციალური საფრთხე იმაშია, რომ მეცნიერებისა და ტექნიკის განვითარება თვითმიზნურ ხასიათს იღებს, ადამიანთა მოღვაწეობის დამოუკიდებელ სფეროდ ყალიბდება და უპირისპირდება კულტურის მთელ სისტემას. ამის შედეგად იზრდება უმაღლესი სულიერი ღირებულებები, რომლებიც ნამდვილ ადამიანურ არსებობას ემსახურებიან. როგორც მკვლევრები მიუთითებენ, სამყაროსადმი მეცნიერულ-ტექნიკური დამოკიდებულების მკაცრად ობიექტივირებული, რაციონალური, უპიროვნო, ღირებულებით-ნეიტრალური სტილი, რაც აუცილებელია მეცნიერულ-ტექნიკური მოღვაწეობისათვის, უაღრესად საშიში ხდება, როცა იგი მთლიანად მოიცავს ადამიანის სულიერ სამყაროს, ახშობს მასში მოქალაქეს, პატრიოტს და აქცევს მას მოაზროვნე რობოტად.

როცა ვლადიმერ ტექნოკრატიზმის საფრთხეზე, რასაკვირველია, არავინ არ მოითხოვს მეცნიერებისა და ტექნიკის პროგრესის უარყოფას და პირველყოფილ მდგომარეობაში დაბრუნებას. მეცნიერებისა და ტექნიკის განვითარების გარეშე კაცობრიობა ვერ იარსებებს. მაგრამ იგი არ იარსებებს მაშინაც, თუკი ამ პროგრესს არ მივანიჭებთ ადამიანურ, ჰუმანისტურ აზრს. ტექნიკური პროგრესი უნდა დავუმორჩილოთ ჰუმანისტურ სტრატეგიას, მისი საბოლოო მიზანი უნდა იყოს ადამიანში ჩადებული შესაძლებლობისა და უნარის ყოველმხრივი განვითარება.

ცნობილია, რომ ქვეყნის ისტორიული ჩამორჩენის დაძლევის ერთ-ერთი გზა მეცნიერებაზე გადის, ამდენად გაბატონებული ღირებულებითი ორიენტაციები დაკავშირებულია მეცნიერების კულტთან. მასობრივმა ცნობიერებამ იგი დასახა, როგორც საშუალება ყველა პრობლემის მოხსნისა. როგორც მწერალი ი. გერასიმოვი წერს, თუ წინა საუკუნეებში ქვეშაირებისათვის ღვთის მსახურებთან მიდიოდნენ, ასეთად ჩვენთან მეცნიერი გადაიქცა. გაზეთები და ჟურნალები აჭრელებულია საუბრებით ფიზიკოსებთან, ქიმიკოსებთან, ბიოლეგებთან, ისინი პასუხობენ ყველა კითხვაზე - ფილოსოფიურზე, ცხოვრებისეულზე, ლიტერატურაზე. ყოველივე მათი სიტყვა მიჩნეულია როგორც უმაღლესი ქვეშაირება.

მეცნიერებაზე ორიენტირება ბურჟუაზიული კულტურის დამახასიათებელი ნიშანია. ამ საზოგადოებამ წინა პლანზე მატერიალური ფასეულობების

მნიშვნელობა წამოსწია. ამის შედეგად გაუფასურდა მაღალი, ჰუმანური ღირებულებები. მნიშვნელობა შეიძინა ყოველივე იმან, რაც მატერიალური დოვლათის შექმნას უწყობდა ხელს. მატერიალური სიმდიდრის ზრდა ტექნიკის განვითარებაზე დამოკიდებული, ტექნიკა კი იქმნება მეცნიერების განვითარების შედეგად. სწორედ ამიტომ დასავლური ტექნოკრატიული საზოგადოება კულტურის ელემენტებიდან უმთავრესად ხელს უწყობს მხოლოდ მეცნიერების განვითარებას, ხოლო დანარჩენი ელემენტების განვითარებას ყურადღებას არ აქცევს. მნიშვნელოვნად და ფასეულად ითვლება მოღვაწეობა გამოყენებითი მეცნიერებისა და ტექნიკის დარგებში, ხოლო სხვა სფეროებში მოღვაწეობისადმი ნიჰილისტური დამოკიდებულება არსებობს. ანალოგიური პროცესები შეინიშნება ჩვენს საზოგადოებაშიც. ასეთი განწყობა თავის ასახვას პოულობს სოციალურ პოლიტიკაში, როცა კულტურის ცალკეული დარგების დაფინანსებისას ლომის წილი მოდის გამოყენებითი მეცნიერებებისა და ტექნიკის განვითარებაზე. ასეთი პრაქტიკა რომ გასაგები გახადონ, აქტიურად მუშაობს სციენტისტური ილუზია, რომ თითქოს მხოლოდ მეცნიერებას შეუძლია კაცობრიობას საბოლოოდ გადაუწყვიტოს თავისუფლებისა და პასუხისმგებლობის, ადამიანის ცხოვრების საზრისი, ადამიანური არსებობის მრავალი ურთულესი პრობლემა. ასეთ პანაცეად ზან მათემატიკა იყო მიჩნეული, ზან ფიზიკა და ბიოლოგია. ამ ბოლო დროს ასეთად სახავენ საყოველთაო კომპიუტერიზაციას, ხოლო ის, რომ ბუნების მეცნიერებისა და ჰუმანიტარული მეცნიერების საკვლევი ობიექტები სრულიად განსხვავებული სახისაა და ბუნების მეცნიერული მეთოდებით შეუძლებელია ადამიანის პრობლემების შესწავლა, ამის გაგებას ტექნოკრატები დღესაც ვერ ახერხებენ.

კულტურის თვითმყოფადობისათვის ბრძოლა დიდი სისხლის ფასად უჯდებოდა ქართველ ერს. გასაოცარია, გაუთავებელი თავდაცვითი ომების პირობებში როგორ ვითარდებოდა ქართული სულიერება, თვითმყოფადი ზუროთმოძღვრება, ხელოვნება თუ მწიგნობრობა. შესანიშნავი ძეგლების, ქეშმარიტი შედევრების შესაქმნელად საჭირო იყო ქვეყნის არა მარტო დიდი სულიერი აღტკინება, შრომისმოყვარეობა, გულმოდგინება, არამედ ქვეყანაში დაგროვილი დოვლათის გონივრული გამოყენებაც. ამასთანავე, ირანის, რომის, ბიზანტიის, არაბებისა თუ თურქების წინააღმდეგ ბრძოლა არასოდეს ქცეულა მათი კულტურების სიძულვილის წყაროდ. ბიბლიისა და ბერძენ-რომაელ ფილოსოფოსთა ნაშრომების გვერდით, ქართველი განათლებული კაცის საკითხავი, მშობლიურ ენაზე შექმნილი ლიტერატურის გარდა, იყო მაღალოსტატურად თარგმნილი წიგნები - ფირდოუსის „შაჰ-ნამე“ თუ გურგანის „ვისრამიანი“. ი. ჭავჭავაძის, ნ. მარის, ივ. ჯავახიშვილის, კ. კეკელიძის, ე. თაყაიშვილისა და სხვა ცნობილ მკვლევართა აზრით, ისეთ პატარა ერს, როგორიც ქართველობაა, არამცთუ მთლიანად აუთვისებია მოწინავე მსოფლიოს კულტურული მონაპოვარი, არამედ თავისი საკუთარი წვლილი შეუტანია მის საგანძურში.

მსოფლიო კულტურა ყოველი ერის შენატანით იქმნება და მდიდრდება, მსოფლიო კულტურა ნაირფერადი ყვავილების ის თაიგულია, სადაც თითოეულ ყვავილს თავისი სურნელება, ეშხი და სილამაზე აქვს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ზ. კაკაბაძე, 1979 - ზ. კაკაბაძე, ფილოსოფია, ხელოვნება, ცხოვრება, თბ., 1979.
 გ. ლორთქიფანიძე, ნ. ჩიქოვანი, 1997 - გ. ლორთქიფანიძე, ნ. ჩიქოვანი, ქართული კულტურის ისტორია, თბ., 1997.
 ა. სურგულაძე, 1989 - ა. სურგულაძე, ქართული კულტურის ისტორიის ნარკვევები, წიგნი I, თბ., 1989.
 თ. ფიფია, 1995 - თ. ფიფია, ფილოსოფია, თსუ შრომები, თბ., 1995.
 ო. შპენგლერი, 1923 - О. Шпенглер, Закат Европы, т. I. М.-Л., 1923.

ELENE GEGESHIDZE

TERMS "CIVILIZATION" AND "CULTURE"

Culture as a scientific term is used to denote such manifold concept in terms of capacity and content as the unity of material and spiritual values created and preserved by human beings in the course of the centuries.

Culture studies, as a discipline investigating the essence of culture and the methods of determining its inner structure and typology, is related to the history of culture. Culture specialists should be able to solve a complex task of switching from an abstract definition of culture to specific historical processes.

The history of culture investigates all the components that ensure the advancement of social life. The development of every nation adds to the world culture. In the course of its history each nation whether large or small created their own spiritual world and values to be proud of; the spiritual world and values that are to be preserved and incorporated into the common treasury of human civilization.

გვანცა გვანცელაძე,
თბილისაჲ გვანცელაძე

ენობრივი სიტუაცია ენგურ-ყუბანის უზამდინარეთში უკველესი დროიდან XVI საუკუნემდე

არქეოლოგიური მასალა, სხვადასხვა ენაზე შედგენილი ძველი წერილობითი წყაროები და ენობრივი მონაცემები ადასტურებენ, რომ ამჟამინდელი აფხაზეთის ტერიტორია და მისი ჩრდილო-დასავლური გაგრძელება შავი ზღვის გაყოლებით ამჟამინდელ რუსულ ქალაქ ტუაფსეს ახლოს მდებარე სოფელ ნოვომიხაილოვსკოემდე (ყოფილ ისტორიულ ქართულ ქალაქ ნიკოფსიამდე) ძველი წელთაღრიცხვის განმავლობაში დასახლებული იყო მხოლოდ ქართველური მოსახლეობით, კერძოდ, კოლხების ზოგადი სახელით (ბერძნ. *Κολχαι*) ცნობილი აშკარად ქართველური მოდგმის ტომებით: საკუთრივ კოლხებით (ქართულად ეგრები), ლაზებით, სანებით, მაკრონებით, სვანებით, კორაქსებით, ჰენიოხებით... ამ ფონზე საყურადღებოა, რომ ანტიკური პერიოდის ბერძნულ წერილობით წყაროებში ენგურ-ნიკოფსიის ზოლში საერთოდ არ იხსენიება ახლანდელ აფხაზთა თვითსახელწოდების აფსუა-ს, აბაზათა სახელის აბაზა-ს, ან აფსუათა ახლანდელი ქართული სახელის აფხაზ-ის ოდნავ მაინც მსგავსი ტერმინით აღნიშნული მოსახლეობა.

მნიშვნელოვანია ისიც, რომ ამავე პერიოდის შესახებ ქართული წყარო „ქართლის ცხოვრება“ არა მარტო ამ ტერიტორიას, არამედ მთელ დასავლეთ საქართველოს ლიხის (სურამის) ქედიდან შავ ზღვამდე და ქ. ტრაპიზონიდან კავკასიონის ქედის უკიდურეს დასავლეთ წერტილამდე (ანუ იმ ადგილამდე, სადაც ქედი შავი ზღვის ნაპირას მთავრდება) ეგრი//ეგრუი//ეგრისი სახელით აღნიშნავს, რომლის მოსახლეობაც მეგრი//მეგრელი სახელითაა მოხსენიებული. მაგალითად, ქართველი მემატიანე ლეონტი მროველი „ქართლის ცხოვრებაში“ შემავალ თხზულებაში „მეფეთა ცხოვრებაში“ კავკასიის ხალხთა საერთო წინაპარ თარგამოსის შესახებ აღნიშნავს, რომ მან თავისი მ ვაჟიდან ნაბოლარა ეგროს//ეგრისს „...მისცა ქუეყანად [შავი] ზღუსყურისად და უჩინა საზღუარი: აღმოსავლით მთად მცირე, რომელსა აწ ჰქვან ლიხი [ე.ი. ლიხის, ანუ სურამის ქედი], დასავლით — [შავი] ზღუად; მდინარე მცირისა მაზარეთისად [ანუ მდ. ყუბანი], სადა წარსწუდების წუერი კავკასიისად. ზოლო ამან ეგროს აღაშენა ქალაქი და უწოდა სახელი თჳსი ეგრისი, აწ მას ადგილსა ჰქვან ბეღიად“ (მროველი, 2008, გვ. 26). იქვე ეგროსისა და ქართლოსის სამკვიდროთა სამხრეთის საზღვრად მითითებულია ტაო-კლარჯეთის ქედი (იქვე).

ეს ცნობები ადასტურებს იმას, რომ ეგროსის წილი იყო ამჟამინდელი მთელი დასავლეთ საქართველო, კერძოდ, იმერეთი, რაჭა-ლეჩხუმი, სვანეთი, ეგრია, აჭარა, ლაზეთი, ტაო-კლარჯეთი, აფხაზეთი და აფხაზეთის მიმდებარე მთიანეთისპირა მიწები იმ ადგილამდე, სადაც კავკასიის ქედი მთავრდება და ზღვას ერთვის მდინარე ყუბანი.

ლეონტი მროველი იმავე მატთანეში უთითებს ამჟამინდელ აფხაზთა, აბაზთა, ადიღელ-ყაბარდოელთა (ჩერქეზთა) და უბიხთა საერთო წინაპრის, თარგამოსის მე-7 ვაჟის კავკასიისს//კავკასიის სამკვიდროს საზღვრებსაც: „და მისცა კავკასის ლომეკის მდინარითგან ვიდრე დასასრულამდე კავკასიისა [კავკასიონისა] დასავალით“ (მროველი, 1942, გვ. 27). მაშასადამე, კავკასიის წილი მიწები იწყებოდა თერგიდან და დასავლეთით ესაზღვრებოდა ეგროსის წილ მიწებს კავკასიისა და შავი ზღვის შესაყართან, სადაც მდინარე ყუბანი ჩაედინებოდა ამ ზღვაში. საყურადღებოა, რომ ლეონტი მროველი თარგამოსის ვაჟებს შორის სრულებით არ ასახელებს *აფხაზოსს, ან *აფსუოსს, რომელიც აფხაზთა წინაპრად შეიძლება გვევარაუდა. შესაბამისად, ახლანდელ აფხაზთა წინაპრებიც ჩრდილოეთ კავკასიის დასავლეთ ნაწილში ცხოვრობდნენ და არა დღევანდელი აფხაზეთის ტერიტორიაზე.

რა თქმა უნდა, XI საუკუნის ქართველი მემატთანე კავკასიის ხალხთა ეთნარქ-ეპონიმების დასახელებისა და მათი საბინადროების აღწერისას ემყარებოდა ბევრად აღრინდელ ტრადიციას და ეს ტრადიცია გამოირიცხავდა ახლანდელ დასავლეთ საქართველოსა და მის მიმდებარე ჩრდილო-დასავლეთ გაგრძელებაზე (მდ. ფსოუდან კავკასიონის ქედის დასასრულამდე) თანამედროვე აფხაზთა წინაპრების ცხოვრებას.

ახლანდელი აფხაზეთის ტერიტორიაზე მხოლოდ ახ. წ. I საუკუნეში პლინიუს უფროსის თხზულებაში იხსენიება ტომი, რომელსაც აფშილი//აფსილი (ლათინურად *Apsilae*) ერქვა და რომელიც ფონეტიკურად ჰგავს აფხაზი ხალხის თვითსახელწოდება აფსუა-ს; ახ. წ. II საუკუნიდან კი ფლავიუს არიანეს თხზულებაში აქვე იხსენიება მეორე ტომი, რომელსაც აბასგი (ბერძნულად *Αβασγοί/Αβασχοί*, ქართულად აფშილი, სომხურად აფშელ) ერქვა და რომლის სახელიც ფონეტიკურად ასევე ჰგავს აფხაზთა უახლოესი მონათესავე აბაზა ხალხის თვითსახელწოდებას, მაგრამ ტერმინთა მხოლოდ ფონეტიკური მსგავსება არ არის საკმარისი აფშილ-აბასგების აფხაზთა წინაპრებად მისაჩვენად: წყაროებში არსადაა დაზუსტებული, ლაპარაკობდნენ თუ არა ერთსა და იმავე ენაზე აფშილები და აბასგები; გარდა ამისა, ჩვენამდე არ მოღწეულა არც ერთი აფშილური და აბასგური სიტყვა, რომელიც საშუალებას მოგვცემდა, დაგვედგინა ამ ორი ტომის მეტყველებათა იგივეობა ახლანდელ აფხაზურ და აბაზურ ენებთან. გარდა ამისა, მომდევნო ვრცელ ისტორიულ პერიოდში ბერძნულ, ქართულ და სომხურ ენებზე ტერმინები აფშილ-აფსილ-აფშელ და აბასგი აშკარად ქართველთა აღმნიშვნელია, რაც საფუძველს იძლევა, დავასკვნათ, რომ წელთაღრიცხვათა მიჯნაზეც ამ სახელებით ქართველები აღინიშნებოდნენ. აფშილები და აბასგები ნამდვილად აფხაზ-აბაზთა წინაპრები რომც ყოფილიყვნენ, მაინც გამოირიცხება მხარის ტერიტორიაზე აფხაზთა წინაპრების ავტოქთონობა, ვინაიდან ახ. წ. I საუკუნემდე არც აფშილები და არც აბასგები არ ცხოვრობდნენ ახლანდელი აფხაზეთის მიწაზე.

„ქართლის ცხოვრებაში“ გეოგრაფიული სახელი აფხაზეთი ყველაზე ადრე ახ. წ. I საუკუნის ამბების აღწერისას იხსენიება ტექსტის შუა საუკუნეების მიწურულის დროინდელ ჩანართში და აღნიშნავს დასავლეთ საქართველოს. ამ დროიდან მოკიდებული, განსაკუთრებით კი VII საუკუნის მერე ტერმინი აფხაზეთი აქტიურად გამოიყენება ქართულ წყაროებში და პოლიტიკური ვითარების შესაბამისად აღნიშნავს საქართველოს ტერიტორიის სხვადასხვა

მწიკს: 1. ამჟამინდელი აფხაზეთის ა.რ. ერთ ნაწილს; 2. დასავლეთ საქართველოს ტოპონიმებიდან ნიკოფსიამდე); 3. სრულიად საქართველოს; 4. კვლავ ამჟამინდელი აფხაზეთის ა.რ. ნაწილებს; 5. ამჟამინდელი აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის მთელ ტერიტორიას. შესაბამისად იცვლებოდა ტერმინ **აფხაზის** ფარგლები (ვრცლად იხ.: ნარკვევები, 2007; თ. გვანცელაძე, 2008).

საკვლევ მხარეში V საუკუნის შემდგომ იხსენიება ერთ-ერთი აფხაზური ტომი **ჩიქები**. თავიდან მათი სახეობის ნიკოფსიის აღმოსავლეთით, ჩრდილოეთ კავკასიის სიღრმეში უნდა ყოფილიყო. მათ მიერ გვიან შუა საუკუნეებამდე საქართველოს რამდენიმეჯერ მოცვლა ასახულია სხვადასხვა წერილობით წყაროში. ერთ-ერთი ასეთი პირდაპირი ცნობა არის „ქართლის ცხოვრებაშიც“, კერძოდ, **ჯუანშერ ჭუანშერიანის** მატიანეში, სადაც ვახტანგ გორგასალის მოღვაწეობის (VI ს.) აღწერისას აღნიშნულია: ვახტანგის ლაშქარმა წარმატებით ილაშქრა რუსეთში „და განვიდეს პაქანიგეთსა, რამეთუ მაშინ მუნ იყო პაქანიგეთი, მოსაზღვრედ ოვსეთისა, მდინარესა მას ოვსეთისასა წიად, და ჩიქეთი მუნვე იყო. შემდგომად ესაბა მრავალთა იოტნეს პაქანიგნი და ჩიქნი თურქთაგან, და წარვიდეს პაქანიგნი იგი დასავალით კერძო, ზოლო ჩიქნი დამკვდრნეს ბოლოსა აფხაზეთისასა“ (ჯუანშერი, 2008, გვ. 169).

ამ ცნობის მიხედვით ირკვევა, რომ **მატიანის წერისას (არაუადრეს VIII საუკუნისა) აფხაზური მოდგმის ჩიქებს უკვე ერთხელ მაინც გამოცვლილი ჰქონდათ სამკვიდრო**: ისინი ჯერ ოვსების მეზობლად საზღვრდნენ, მერე კი დასავლეთით გადანაცვლებულან და აფხაზეთის (ე. ი. დასავლეთ საქართველოს, ანუ ეგრისის) მეზობლად, სახელდობრ, ნიკოფსიის საზღვრებს დაბინავებულან.

ჩიქების ტომს კიდევ ერთხელ შეუცვლია საცხოვრისი V საუკუნის ახლო წლებში: ამ საუკუნის ანონიმი ბერძენი ავტორი აცხადებს, რომ შავი ზღვის სანაპიროზე, აქაიიდან (მდ. აქეუნტი, ანუ შახე ქ. სოჭის ახლოს) ქალაქ **ძველ ლაზიკამდე, ანუ ნიკოფსიამდე**, სადაც მანამდე უცხოვრიათ **ჰენიოხებს, კორაქსებს, კოლიკებს, კოლხებს, ლაზებსა** და სხვა აშკარად ქართველურ ტომებს, უკვე ჩიქები სახლებულან (ჯ. გამახარია, ბ. გოგია, 1997, გვ. 182). გვიან შუა საუკუნეებში იგივე ჩიქები ახლანდელი აფხაზეთის მიწაზე, მდ. მზივიდან მდ. ფსოლამდე მკვიდრდებიან, რაც ასევე დოკუმენტირებულია მრავალ წერილობით წყაროში (ჩიქები მასობრივად განდევნეს ოსმალეთში რუსებმა 1864 წელს).

ბერძნულ წყაროთა მონაცემებს ემთხვევა **ძველსომხური წყაროების** ცნობებიც, თუმცა მათ შორის საყურადღებო სხვაობაც შეინიშნება. კერძოდ, IX-X საუკუნეთა სომხურ წყაროებში დასავლეთ საქართველოსა და მის მცხოვრებთა აღსანიშნად იხმარება ტერმინები: 1. **აფხაზქ** „აფხაზეთი; აფხაზები“; 2. **აშხარი** აფხაზაც „აფხაზთა ქვეყანა“; 3. **ეგერაციქ** „ეგრისი; ეგრისელები“ და 4. **აშხარჰ** ეგერაციუოც „ეგრისელთა ქვეყანა“ (ე. ცაგარეიშვილი, 1993, გვ. 207-208). ეს მონაცემები სრულიად უმძველად ადასტურებენ, რომ **იმ პერიოდის აფხაზთა სამეფოს მოსახლეობა ქართული იყო**.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია X საუკუნის ერთი სპარსული გეოგრაფიული თხზულების „ქეთაბე ჰოდუდ ალ-ალემ“-ის („წიგნი ქვეყნიერების საზღვრებისა“) მონაცემები. 982-983 წლებში შედგენილ ამ ანონიმურ თხზულებაში შავ ზღვას **გორჯი დარდა** „ქართული ზღვა; ქართველთა ზღვა“ ეწოდება 5

სხვადასხვა ადგილას (ჰოდუდ ალ-ალემი, 1937, გვ. 13-16), რაც შემთხვევითობას გამოიწვევს და ადასტურებს იმას, რომ დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობა ამ პერიოდშიც ქართული იყო და სახელები აფხაზი და ქართველი სრულ სინონიმებს წარმოადგენდნენ. სხვაგვარად აუხსენელია, რატომ უწოდებს სპარსელი ავტორი შავ ზღვას მაინცდამაინც „ქართველთა ზღვას“ და არა „აფსუათა ზღვას“.

IX-X საუკუნეებში დასავლეთ საქართველოსა და მის მოსახლეობას არაბი ავტორები აღნიშნავდნენ სახელებით: ალ-აბხაზ // ალ-აფხაზ // ალ-აბხას „აფხაზი“ და ბილად ალ-აბხაზ „აფხაზთა ქვეყანა“ (გ. ჯაფარიძე, 1993, გვ. 129). ამ სახელებში რომ ქართველები იგულისხმებოდნენ, ამას ადასტურებს ის, რომ აგათანგელოსის „ისტორიის“ ბერძნულ ვერსიაში IV საუკუნის ამბების აღწერისას საერთოდ არ იხსენიება ტერმინები აბასგი და აბასგია, მაგრამ იმავე თხზულების არაბულ ვერსიაში ლაზების შესახებ თხრობისას გამოყენებულია არა ტერმინი ლაზი, არამედ სახელი ალ-აბხაზ (გ. გარიტი, 1946, გვ. 221). მაშასადამე, არაბებმაც იცოდნენ, რომ ბერძნულ ენაზე სიტყვა აბასგი იმავე ეთნიკურ ელემენტს აღნიშნავდა, რასაც სახელი ლაზი, ლაზი კი იმ დროს კოლხების აღმნიშვნელი ზოგადი ტერმინიც იყო: V საუკუნის ანონიმი ბერძენი ავტორი აღნიშნავს, რომ ახლანდელი დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე ადრე ცხოვრობდა კოლხების სახელით ცნობილი მოსახლეობა, რომელსაც შემდეგ ლაზები დაერქვა.

მართალია, არ არსებობს პირდაპირი და თანადროული წერილობითი ცნობები, რომლებშიც დეტალურად იქნებოდა აღწერილი, თუ კონკრეტულად როდის და როგორ მიმდინარეობდა ამჟამინდელ აფხაზთა (აფსუათა) დასახლება თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე, მაგრამ ჩვენამდე მოღწეულია უამრავი სრულიად უმჯველი დოკუმენტური მასალა (თხრობითი ტექსტები, რუკები, ეპიგრაფიკული წარწერები...), რომელიც ადასტურებს, რომ ახლანდელი აფხაზეთის მიწაზეც და მის შავიზღვისპირა გაგრძელებაზეც სოფელ ნოვომიხაილოვსკოემდე (ყოფილ ქალაქ ნიკოფსიამდე) როგორც ანტიკურ პერიოდში, ისე მის მომდევნო შუა საუკუნეებშიც უწყვეტ ზოლად სახლობდნენ ქართველები (მეგრელები და სვანები).

აფხაზთა წინაპრების თავდაპირველი სამშობლოს ადგილმდებარეობის შესახებ უძველესი ცნობა დაცულია ახ. წ. I საუკუნის ავტორის პლინიუს უფროსის „ბუნების ისტორიაში“, რომლის მიხედვითაც აბზოე ხალხი (შდრ. აფხაზთა თვითსახელწოდება აფსუა და აბაზათა თვითსახელწოდება აბაზა) იმ დროისათვის სახლობდა ჩრდილოეთ კავკასიაში, კასპიის ზღვის ახლოს (ლ. არბოლიშვილი, 2006, გვ. 123). პლინიუს უფროსის ამ ცნობაში არსებითია ის, რომ აბზოე ხალხი იმ პერიოდში ახლანდელი აფხაზეთის მიწაზე კი არ სახლობდა, არამედ შავი ზღვიდან მოშორებით, ჩრდილოეთ კავკასიის სიღრმეში.

ეთნიკური აფხაზეთის მდებარეობა ჩრდილოეთ კავკასიაში, კერძოდ, მდინარე ყუბანის აუზში მკაფიოდ დასტურდება ჯონ მანდვილის 1375 წლის ცნობით, 1654 წლის ლათინურ-ფრანგული რუკით, ჯაკობო გასტალდის 1561 წლის აზიის რუკით. გიგარდუს მერკატორის 1593 წლის, გიგარდუს მერკატორისა და იოდოკუს ჰონდიუსის 1633 წლის, ფრედერიკ დე ვიტის 1671 წლის, დავიდ დე ვილჰელმის XVII საუკუნის, იოან იანსონის

XVII საუკუნისა და სხვათა რუკებზე: მათზე ყუბანის შუა წელზეა მითითებული დასახლებული პუნქტი აყვა (Acua), ეს სახელი კი ამჟამად ქალაქ სოხუმის აფხაზური სახელწოდებაა. ეს მონაცემები უდავოდ ადასტურებენ, რომ აფხაზთა წინაპრები ახლანდელი აფხაზეთის მიწაზე გვიან შუა საუკუნეებში მოსულან ჩრდილოეთ კავკასიიდან და ცხუმს აფხაზური სახელი აყვა დარქმევია არაუადრეს XVII საუკუნისა.

მაშასადამე, დგინდება, რომ აფხაზთა ჩამოწოლა ჩრდილოეთ კავკასიიდან ახლანდელი აფხაზეთის მიწაზე დაწყებული XVI საუკუნის პირველ ნახევარში. აფხაზები თავდაპირველად სახლდებოდნენ დღევანდელი გაგრის რაიონის მაღალმთიან ზოლში, მდინარე ბზიფისა და ფსოუს სათავეებში, იქიდან ინაცვლებდნენ გაგრის რაიონის ზღვისპირა ზონაში, გუდაუთისა და სოხუმის რაიონების მიმართულებით. აფხაზური მოსახლეობა პარალელურად შემოდიოდა მდინარე ფსოუს მარჯვენა ნაპირის მხრიდანაც. მომდევნო პერიოდში აფხაზთა მასობრივი ჩამოსახლება დაიწყო ახალი მიმართულებითაც - მდინარე კოდორის სათავეებით ახლანდელი გულრიფშისა და ოჩამჩირის რაიონების მიწებისკენ. ამჟამინდელი აფხაზეთის ტერიტორიის უდიდეს ნაწილზე მანამდე მოსახლე ქართველები კი იღვენებიან, ანდა უმცირესობაში ექცევიან და აფხაზდებიან.

ვახუშტი ბაგრატიონის ცნობით, VIII-IX საუკუნეთა მიჯნაზე შექმნილი აფხაზთა სამეფო (IX-X სს.), რომელიც დასავლეთ საქართველოს მოიცავდა, დაყოფილი იყო 8 საერისთავოდ: ცხომის (ცხუმის), ეგრისის, გურიის, რაჭა-ლეჩხუმის, სვანეთის, არგვეთის, ვაკის და აფხაზეთისა. ამ საერისთავოთა მფლობელთაგან საკვლევ ტერიტორიაზე ვრცელდებოდა 3 ერისთავის იურისდიქცია:

1. ცხომის ერისთავს ემორჩილებოდა მხარის ცენტრალური ნაწილი ანაკოფიის (ახლანდელი დაბა ახალი ათონის) ჩათვლით და ალანია (ამჟამინდელი ვარაჩი ჩრდილოეთ კავკასიაში);

2. აფხაზეთის ერისთავი განაგებდა მიწა-წყალს ანაკოფიის ჩრდილო-დასავლეთით ჭიქეთის ჩათვლით (ჭიქეთი კი იმ დროისათვის უკვე ახლანდელი სოფ. ნოვომიხაილოვსკოეს ახლომდებარე მხარეს ერქვა);

3. ეგრისის ერისთავის საგანმგებლო იყო თანამედროვე აფხაზეთის სამხრეთ-აღმოსავლეთი ნაწილი (რომელიც, როგორც ჩანს, ცხუმის ახლოს მდებარე მდინარე კელასურის მარცხენა მხარეს იწყებოდა) მდინარე ეხგურის ნაპირებამდე და ენგურის გამოღმა მდებარე მთელი სამეგრელო მდ. ტენისწყლამდე.

დასახლებული 3 საერისთავოდან ეგრისის საერისთავო მონოეთნიკურ-მონოლინგვური იყო: აქ ქართველები, კერძოდ, მეგრელები სახლობდნენ და სხვა ეთნიკური ელემენტის არსებობას არავითარი წყარო არ ადასტურებს. შესაბამისად ამ ტერიტორიაზე ქართველური სამეტყველო ერთეული, მეგრული იყო გავრცელებული.

აფხაზეთის საერისთავოს მოსახლეობა ბიეთნიკურ-ბილინგვური უნდა ყოფილიყო, ვინაიდან ახლანდელი აფხაზეთის მიწასა და ფსოუს იქითა ტერიტორიის უდიდეს ნაწილზე ქართველები ბინადრობდნენ, ხოლო ქალაქ ნიკოფსიის სიახლოვეს („ბოლოსა აფხაზეთისასა“ - ჟუანშერი) უკვე დასახლებულნი იყვნენ ჭიქები, რომლებსაც თავიანთი ენა ჰქონდათ და ბერძნულ წყაროებში

ამ მიწაზე (ნიკოფსიის მიდამოებში) იხსენიებიან უკვე V საუკუნიდან **ზიხების** სახელწოდებით.

მსგავსი ვითარება იგულისხმება **ცხომის საერისთავოშიც**, რომელიც ასევე **ბიეთნიკურ-ბილინგვური უნდა ყოფილიყო**, ვინაიდან ამ საერისთავოს მიწის უდიდეს ნაწილზე ქართველები ცხოვრობდნენ, ხოლო კავკასიონის გადაღმა მდებარე ალანიაში ყარაჩაულ-ბალყარულ ენაზე მოლაპარაკე ალანები იყვნენ წარმოდგენილი.

სრულიად ბუნებრივი იქნება, თუ ვივარაუდებთ, რომ აფხაზეთის საერისთავოს ქვეშევრდომი ჯიქებისა და ცხომის საერისთავოს ქვეშევრდომი ალან-ყარაჩაელების საგრძნობ ნაწილში გავრცელებული იქნებოდა ქართული ენის ცოდნა, ვინაიდან ეს ენა ამ მოსახლეობას დასჭირდებოდა ოფიციალური საქმისწარმოების, ადგილობრივ ხელისუფლებასთან და ქართულ მოსახლეობასთან ზეპირი პოლიტიკური, კულტურული, სავაჭრო და საყოფაცხოვრებო ურთიერთობების საწარმოებლად. გაქრისტიანებულ ჯიქებსა და ალანებს შორის იგივე ქართული ენა იქნებოდა ღეთისმსახურების ენაც.

XI საუკუნიდან XIII საუკუნის მეორე ნახევრამდე, ანუ ერთიანი ქართული სამეფოს არსებობის პერიოდშიც საკვლევი ტერიტორია კვლავ 3 ადმინისტრაციული ერთეულის - **ცხუმის, აფხაზეთისა და ოდიშის (ბედიის) საერისთავოების** ფარგლებში ნაწილდებოდა:

ოდიშის (ბედიის) საერისთავოში სამეგრელოს გარდა შედიოდა ამჟამინდელი აფხაზეთის გალის, ოჩამჩირისა და გულრიფშის რაიონების ტერიტორიაც, სადაც მხოლოდ ქართველები ცხოვრობდნენ. ამ ერთეულს მართავდნენ **დადიან-ბედიანები**.

ცხუმის საერისთავოს განეკუთვნებოდა ამჟამინდელი სოხუმის რაიონის მთელი ტერიტორია და გუდაუთის რაიონის აღმოსავლეთის ნაწილი ანაკოფიის ჩათვლით. მასშივე შედიოდა ალანიაც ჩრდილოეთ კავკასიაში. ამ საერისთავოს ფლობდნენ **ამანელისძეები**.

აფხაზეთის საერისთავოს ფარგლებში მოქცეული იყო მიწები ანაკოფიიდან ნიკოფსიამდე ჯიქეთის ჩათვლით. ერისთავებად აქ **შარვაშისძეები** იყვნენ.

XI საუკუნიდან XIII საუკუნის მეორე ნახევრამდე ამ საერისთავოთა მოსახლეობის ეთნიკურ-ენობრივი შემადგენლობა თითქმის არ შეცვლილა წინა პერიოდთან შედარებით.

რეგიონის ეთნიკური სიტუაცია უცვლელი დარჩა **XIII საუკუნიდან XV საუკუნემდეც**: წამყვანი ელემენტი კვლავ ქართული მოსახლეობაა, ხოლო განაპირა მხარეებში ისევ ჯიქები და ალანები სახლობენ. არსებობს საფუძველი, ვივარაუდოთ, რომ **XVI საუკუნის** ახლოს მდინარე ფსოუს გადაღმა (ზღვის გაყოლებით ქ. ნიკოფსიამდე) უკვე თითქმის აღარ დარჩა ქართული მოსახლეობა და მათი ადგილი დაიჭირეს ჩრდილოეთ კავკასიის სიღრმიდან მოსულმა **ჩერქეზულმა ტომებმა, ჯიქებმა და უბიხებმა**. შესაბამისად, აქ უკვე წარმოდგენილი იქნებოდა ჩერქეზული და უბიხური ენები, აგრეთვე აფხაზურ-აბაზური ენის ჯიქური დიალექტი.

ცნობილია, რომ საკვლევ ტერიტორიაზე ახალი წელთაღრიცხვის დასაწყისამდე ადგილობრივი ქართველური მოსახლეობა ჯერ **წარმართული პოლითეიზმის**, მერე კი **წარმართული მონოთეიზმის** მიმდევარი ყოფილა. როგორც დაადგინა აკად. ივანე ჯავახიშვილმა, არა მარტო ამ რეგიონში,

არამედ სრულიად საქართველოშიც წარმართული პოლითეიზმიც და მონოთეიზმიც იმთავითვე ქართველურენოვანი იყო, ანუ ყოველი ტომი რელიგიურ რიტუალებს ასრულებდა ან **ზოგადქართველურ ენაზე, ანდა ამ ენის დიალექტებზე**, რასაც წყაროებში ფიქსირებული და მეგრულ-სვანურ კილოებში დღემდე შემორჩენილი წარმართული რელიგიური ტერმინები ადასტურებს.

მას შემდეგ, რაც საბერძნეთში განმტკიცდა ქრისტიანობის პოზიციები და იგი სახელმწიფო რელიგიის რანგში იქნა აყვანილი, ამ ქვეყნის დაქვემდებარებაში მყოფ ახლანდელი აფხაზეთის ტერიტორიაზეც დაიწყო ქრისტიანობის მომძლავრება. წელთაღრიცხვათა მიჯნის ახლო ხანებში არსდება ბერძნული ეპარქიები: **ნიკოფსიის საარქიეპისკოპოსო (ჯიქეთის ეპარქია), სებასტოპოლისის საარქიეპისკოპოსო (აბსაგიის ეპარქია) და ზიგანევის საეპისკოპოსო**; შენდება ქრისტიანული ტაძრები; ღვთისმსახურება ბერძნულ ენაზე აღესრულება; ვრცელდება ბერძნულენოვანი რელიგიური ლიტერატურა; საბერძნეთიდან იგზავნებიან სასულიერო პირები... ბერძნული მეტროპოლია დაინტერესებული იქნებოდა თავისი რელიგიის ადგილობრივ მოსახლეობაში გავრცელებითაც, რისთვისაც უეჭველად გამოიყენებდნენ ქართველ მისიონერებსაც, რომლებიც ადგილობრივ ქართულ მოსახლეობას ქართულად განუმარტავდნენ ქრისტიანობის საფუძვლებს. მეტიც, დასავლეთ საქართველოში უკვე წელთაღრიცხვის დასაწყისშივე ბერძნული ეკლესია-ეპარქიების პარალელურად ქართული ეკლესია-ეპარქიები არსებობდა და ღვთისმსახურება ქართულ ენაზე აღესრულებოდა (მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე). ჩვენი აზრით, საკვლევ მხარეშიც ამ დროიდან თანდათან მტკიცდებოდა ქართული ენის გამოყენება სამწიგნობრო-ოფიციალურ ენად ყველა სფეროში, რაც განსაკუთრებით გაძლიერდა მას შემდეგ, რაც დასავლეთ საქართველოში 720-750 წლებს შორის ჩამოყალიბდა **აფხაზეთის (ბიჭვინთის) საკათალიკოსო**. ამ აქტის ინიციატორი ქართველთა სამეფოს მეფე **ბაგრატ I კურაპალატი** ყოფილა, რომელმაც 830 წელს აფხაზეთის სამეფოს ტერიტორიაზე საფუძველი ჩაუყარა ახალ საკათალიკოსოს. აფხაზეთის (ბიჭვინთის) საკათალიკოსოს ავტოკეფალია მცხეთის საკათალიკოსომ ცნო იმავე 830 წელს, ხოლო კონსტანტინოპოლის საკათალიკოსომ - IX საუკუნის 80-90-იან წლებში. ბუნებრივია, ამ საკათალიკოსოს შექმნამ და აღიარებამ ხელი შეუწყო მთელ დასავლეთ საქართველოში ქრისტიანული ღვთისმსახურების ენად ქართული ენის მტკიცედ და საბოლოოდ დამკვიდრებას.

აფხაზეთის (ბიჭვინთის) საკათალიკოსოს შექმნის შემდგომ, განსაკუთრებით კი ერთიანი ქართული სახელმწიფოს აღდგენის მერე საკვლევი მხარე, განსაკუთრებით კი ახლანდელი აფხაზეთის ა.რ. ტერიტორია ქვეყნის ერთ-ერთ წამყვან რელიგიურ და კულტურულ ცენტრად ყალიბდება: ინტენსიურად შენდება ქრისტიანული ტაძრები; არსდება მონასტრები; ბერძნული ეპარქიების ადგილზე, ან მათ საპირწონედ იქმნება ქართული ეპარქიები; იწერება ქართულენოვანი წიგნები (როგორც ორიგინალური, ისე ნათარგმნი); მზადდება ხატები.

აფხაზეთის ქართულ სამეფოში ოფიციალური საქმისწარმოების, რელიგიის, ვაჭრობისა და კულტურის ენა ქართული იყო (ს. ჯანაშია), რაზეც მრავალმეტყველად მიგვანიშნებს ის ფაქტიც, რომ აქ დღევანდელი გუდაუთის რაიონის სოფელ პრიმორსკოეს ტერიტორიაზე გამოვლინდა **მსიგხვას მთის IX საუკუნის ქართულენოვანი 46 წარწერა**, რომლებიც უძველესია

მთელ დასავლეთ საქართველოში. მეტიც, დადგენილია, რომ აფხაზეთის ტერიტორიაზე ჩაისახა ასომთავრული (მრგლოვანი) ასოების წერის ორიგინალური სტილი - **კიდურწაისრული კალიგრაფია**, რომელიც ქვეყნის დანარჩენ ნაწილებში მოგვიანებით გავრცელდა (ვრცლად იხ.: ლ. ახალაძე, 2005). IX საუკუნიდან მოკიდებული 1864 წლამდე, როცა რუსეთის იმპერიამ გააუქმა აფხაზეთის სამთავრო, მთელი 10 საუკუნის განმავლობაში ამ მიწაზე ქართული ენა უწყვეტად ასრულებდა სახელმწიფო ენის ფუნქციებს უკლებლივ ყველა სფეროში.

აღსანიშნავია, რომ ენგურ-ფსოუს შუამდინარეთში არსებული ქართული ტაძრების კედლებზე დასტურდება 100-ზე მეტი ქართულენოვანი ლაპიდარული და ფრესკული წარწერა, რომლებშიც **მხოლოდ ქართველი სასულიერო მოღვაწენი, ქტიტორები და შემსრულებლები იხსენიებიან** (ვრცლად იხ.: ლ. ახალაძე, 2005). სამწუხაროდ, ასეთივე ეპიგრაფიკული მასალა ჭერჭერობით ცნობილი არ არის ფსოუ-ყუბანის შუამდინარეთიდან, მაგრამ მიგვაჩნია, რომ ამ ზოლშიც იქნებოდა ქართულწარწერიანი ტაძრები.

ზემოთ აღნიშნული ფაქტები სულაც არ გამორიცხავს ამ მიწაზე სხვა ეთნოსთა დიასპორების არსებობას სხვადასხვა ეპოქაში. მართლაც, წერილობითი წყაროებიცა და არქეოლოგიური გათხრების შედეგებიც ადასტურებენ, რომ ამ მხარეს ძველთაგანვე ჰქონდა აქტიური ურთიერთობები გარე სამყაროსთან. ამის გამო აქ დროდადრო ჩნდებოდა ბერძნული, წინააზიური და ჩრდილოეთკავკასიური დიასპორები, რომლებიც შედგებოდა ზღვაოსნებისაგან, ვაჭრებისაგან, სამხედროებისაგან, მოხელეებისაგან, კულტის მსახურთაგან და მათი ოჯახების წევრებისაგან. ალბათ იქმნებოდა შერეული ოჯახებიც.

ძვ. წ. VII-VI საუკუნეებიდან ახლანდელი აფხაზეთის მიწაზე ჩნდება ბერძნული კოლონიები. ახ.წ. დასაწყისში მხარე რომის იმპერიის დაქვემდებარებაში შედის, მოგვიანებით კი, როცა დაიშალა რომის იმპერია - ბიზანტიის ემორჩილება. რომაელთა გაბატონებამდე ამ ქალაქებში, სავარაუდოდ, გვერდიგვერდ უნდა ეცხოვრათ ადგილობრივ ქართველებს (კოლხებს) და ბერძნებს, რომაული ბატონობის ხანაში კი ბერძნებს უნდა შემატებოდა, ან ნაწილობრივ ჩანაცვლებოდა რომაული მოსახლეობაც. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, კოლონიების არაქართული მოსახლეობა არ უნდა ყოფილიყო მრავალრიცხოვანი იმის გამო, რომ ამ ქალაქების ტერიტორია მეტად მცირე იყო და არ შეეძლოთ რეგიონის ეთნიკურ-დემოგრაფიულ-ენობრივი ვითარების სერიოზულად შეცვლა.

მოგვიანო პერიოდის მონაცემებიდან აღსანიშნავია ცხუმის კათოლიკე ეპისკოპოსის **პიეტრო გერალდის** 1330 წლის ცნობები ცხუმში ებრაელების, სარკინოზებისა (არაბებისა) და გენუელი იტალიელების, როგორც ჩანს, მცირერიცხოვანი ჯგუფების ცხოვრების შესახებ (ჯ. გამახარია, ბ. გოგია, 1997, გვ. 219-220), რომლებიც ასევე ვერ მოახდენდნენ სერიოზულ ზეგავლენას რეგიონის ეთნიკურ-დემოგრაფიულ-ენობრივ ვითარებაზე.

ახლანდელი აფხაზეთის ტერიტორიაზე ძალზე მცირე რაოდენობითაა მიკვლეული ლათინურენოვანი ეპიგრაფიკული მასალა, რაც იმისი მანიშნებელი უნდა იყოს, რომ ადგილობრივ მოსახლეობაში ლათინური ენის ცოდნა მაინცდამაინც გავრცელებული არ იყო და ეს ენა სერიოზულ გავლენას ვერ ახდენდა ენობრივ სიტუაციაზე, განსხვავებით ბერძნული ენისაგან, რომელიც უფრო დიდხანს (რამდენიმე საუკუნის განმავლობაში) იყო

გავრცელებული თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე როგორც ბერძენ კოლონისტთა, ჯარისკაცთა, მოხელეთა და ვაჭართა ენა. ამას ადასტურებს რეგიონში გამოვლენილი 22 ბერძნულენოვანი წარწერა საფლავის ქვებზე, რიტუალურ საგნებზე, საყოფაცხოვრებო ნივთებზე, ქრისტიანული ტაძრების კედლებზე და ა.შ. მათი დიდი ნაწილი შესრულებულია IX საუკუნემდე, ხოლო უმცირესობა განეკუთვნება მომდევნო პერიოდებს და ამას თავისი ახსნა აქვს: საბერძნეთის პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული გავლენისაგან რეგიონის განთავისუფლებიდან დიდი ხნის შემდგომ (განვითარებულ შუა საუკუნეებში) ბერძნული წარწერები კეთდებოდა ქართულ ქრისტიანულ ტაძრებში გამოსახულ უფლის, ღვთისმშობლის, მთავარანგელოზთა და წმინდანთა ფრესკებზეც, რასაც ის გარემოება განაპირობებდა, რომ ბერძნული არა მარტო მართლმადიდებლურ, არამედ კათოლიკურ ეკლესიასაც კი წმინდა ენად მიაჩნდა.

ამ მოკლე მიმოხილვის საფუძველზე შესაძლებელია დავასკვნათ: თავდაპირველად ენგურ-ყუბანის შუამდინარეთის მოსახლეობის ყოველდღიური ურთიერთობის ენად გამოიყენებოდა წინარე ქართველური ენა, რომლის დაშლის შემდგომ იზმარებოდა მეგრული და სვანური მეტყველებები. ადრეულ შუა საუკუნეებში სვანური უპირატესად გავრცელებული უნდა ყოფილიყო კოდორისა და კელასურის ხეობებში, ახლანდელი სოხუმის, გუდაუთისა და გაგრის რაიონების ტერიტორიის ნაწილზე, ხოლო მეგრული უპირატესად გამოყენებული უნდა ყოფილიყო საკვლევი მხარის დანარჩენ ტერიტორიებზე, თუმცა წელთაღრიცხვათა მიჯნის ბერძენი ავტორის კლავდიოს პტოლემეაიოსის ცნობით, ახლანდელი ბიჭვინთის მიდამოებიდან დიოსკურია-სებასტოპოლისამდე სვანო-კოლხებსაც უცხოვრიათ და ეს ტომი ნარევი, მეგრულ-სვანური უნდა ყოფილიყო, შესაბამისად, ამ ზოლში ნარევი მეგრულ-სვანური მეტყველებაა სავარაუდო. დროთა მანძილზე რეგიონში სვანური მეტყველება აშკარად თმობს პოზიციებს და მის ადგილს მეგრული იკავებს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ლ. არბოლიშვილი, 2006 - ლ. არბოლიშვილი, პლინიუს უფროსის „ბუნების ისტორია“, როგორც საქართველოს ისტორიის წყარო, თბ., 2006.
- ლ. ახალაძე, 2005 - ლ. ახალაძე, აფხაზეთის ეპიგრაფიკა როგორც საისტორიო წყარო, I, ლაპიდარული და ფრესკული წარწერები, თბ., 2005.
- ჭ. გამახარია, ბ. გოგია, 1997 - Дж. Гамахария, Б. Гогия. Абхазия - историческая область Грузии (историография, документы и материалы, комментарии). С древнейших времен до 30-х годов XX века, Тб., 1997.
- გ. გარიტი, 1946 - G. Garitte. Documents pour l'etude du livre d'Agathange. "Citta del Vaticano", 1946.
- თ. გვანცელაძე, 2008 - თ. გვანცელაძე, აფხაზეთის ეთნიკური ისტორიის ლინგვისტური საფუძვლები, თბ., 2008.
- მროველი, 2008 - ლეონტი მროველი, მეფეთა ცხოვრება. წიგნში: ქართლის ცხოვრება, თბ., 2008.

- ნარკვევები, 2007 - ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან, აფხაზეთი უძველესი დროიდან დღემდე, თბ., 2007.
- ე. ცაგარეიშვილი, 1993 - ე. ცაგარეიშვილი, „ქართველისა“ და „საქართველოს“ აღმნიშვნელი ტერმინები სომხურ წერილობით წყაროებში. წიგნში: საქართველოსა და ქართველების აღმნიშვნელი უცხოური და ქართული ტერმინოლოგია, თბ., 1993.
- გ. ჯაფარიძე, 1993 - გ. ჯაფარიძე, ქართველებისა და საქართველოს არაბული სახელწოდებები. წიგნში: საქართველოსა და ქართველების აღმნიშვნელი უცხოური და ქართული ტერმინოლოგია, თბ., 1993.
- ჯუანშერი, 2008 - ჯუანშერ ჯუანშერიანი, ცხოვრება და მოქალაქობა ვახტანგ გორგასალისა. წიგნში: ქართლის ცხოვრება, თბ., 2008.
- ჰოდუდ ალ-ალემი, 1937 - წიგნში: ისთაბრი, ჰოდუდ ალ-ალემი, ყაზვინი. თარგმანი შენიშვნებითა და საძიებლითურთ ვ. ფუთურიძისა, თბ., 1937.

ГВАНЦА ГВАНЦЕЛАДЗЕ, ТЕЙМУРАЗ ГВАНЦЕЛАДЗЕ

ЯЗЫКОВАЯ СИТУАЦИЯ В МЕЖДУРЕЧЬЕ ЕНГУРИ-КУБАНИ С ДРЕВНЕЙШИХ ВРЕМЕН ДО XVI ВЕКА

В статье анализируются данные разноязычных (грузинских, греческих, латинских, армянских, арабских) письменных источников, отражающих этнические и языковые процессы на территории между реками Енгури и Кубань с древнейших времен до XVI века.

Выясняется, что первоначально эту обширную область населяли картвельские племена колхов, говорящих на пракартвельском языке. После распада последнего языка в край говорили на мегрельский и сванский диалекты, а потом, когда была создана письменность на общегрузинском языке, местное население в официальном делопроизводстве и богослужении употребляло этот язык.

К V веку на северо-западной окраине анализируемой территории, вблизи г. Никопсия появляется абхазо-абазиноязычное племя джиков, которое впоследствии постепенно расширил границы своего обитания в юго-восточном направлении.

Как в античное время, так и после этой эпохи в причерноморских городах-колониях появляются греческие колонисты, а впоследствии и римляне, которые, по нашему мнению, не смогли серьезно повлиять на языковую ситуацию: греческий язык употреблялся в основном в моноэтнической греческой среде и в узких кругах местной аристократии и купцов. Более слабое влияние оказал и латинский язык в период гегемонии римлян.

შპარ გითოლენდი

პოლისემიის ზოგი ასპექტი ქართულში

ძველი ქართული ტექსტები და ლექსიკონები საშუალებას იძლევა დავინახოთ ძველ ლექსიკურ ერთეულთა დღეისათვის გამჭრალი თუ შენარჩუნებული კონკრეტული სემანტიკა და თანამედროვე ქართულთან შეპირისპირებით, სიტყვის სემანტიკური განვითარების ისტორიაზე დაკვირვებით თვალი გავადევნოთ ერის მატერიალური და სულიერი კულტურის, აზროვნების განვითარების ისტორიას, აქედან გამომდინარე, ენის ლექსიკის სემანტიკური განვითარების ისტორიასაც. სტატიაში განიხილება ქართული ენის პოლისემიისათვის დამახასიათებელი რამდენიმე ტენდენცია.

1. ქართულ ენაში იკვეთება პოლისემიურ სიტყვათა ჯგუფი, რომელთა სიტყვიერი ფორმა, დღევანდელი აღქმით, დაცლებულია შინაარსს, ანუ ერთი ფონეტიკური გარსი მიმართებაშია საგანთა რამდენიმე კლასთან, თუმცა პარადიგმის ანალიზით და ასევე ისტორიული ვითარების გათვალისწინებით შეიძლება მათი გამაერთიანებელი ნიშნის პოვნა და გაწყვეტილი კავშირის აღდგენა. საილუსტრაციოდ განვიხილავთ **მდელო** პოლისემიურ ერთეულს, რომლის მნიშვნელობებია, ერთი მხრივ, ბალახი, მწვანილი, მოლი; „თივა-ცენებული“; „მწუანე“, მეორე მხრივ, საბონი; „განსაწმენდელი“.

პირველ შემთხვევაში **მდელოს** ყველა განმარტება (ბალახი, მწვანილი, მოლი; „თივა-ცენებული“; „მწუანე“) ერთიანდება ბალახის სემანტიკურ ველში. მეორე შემთხვევაში კი დღეისათვის გაუგებრობას იწვევს, რატომ ჰქვია **მდელო** განსაწმენდელს, საბონს, რადგან **განსაწმენდელი** სიტყვის არც ფორმა და არც ამოსავალი შინაარსი თითქმის არ გვაგარაუდებინებს მდელოს/ბალახს ან სიმწვანეს. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, არ ჩანს უშუალო სემანტიკური კავშირი მდელო-ბალახის, მწვანისა და საბონის მნიშვნელობებს შორის. შესაბამისად, შეიძლება გვეფიქრა, რომ საქმე გვაქვს ომონიმისთან, მაგრამ ეს გაწყვეტილი კავშირი შესაძლებელია აღუადგინოთ არა მარტო ლინგვისტური, არამედ ეთნოლოგიური მონაცემების გათვალისწინებითაც.

სიტყვა **მდელოს** სულხან-საბა ორბელიანი ასე გახმარტავს: „**მდელო** - ყოველივე მწვანილი ველისა, ხოლო **მდელო-ე** - საბონი. **მდელო** - (19,6 ესაია) ესე არს ყოველივე მწვანილი ველისა. 3,2 მალაქია წინასწარმეტყველისა წიგნთა წერილ არს, ვითარცა მდელო-ე მრ(ე)ცხელისა არა რა სხვაჲ არს, გარნა არიან მდელონი, რომელი სარცხელსა განასპეტაკებს, ხოლო მსოფლიონი მდელოსა ზროხის ახალსა სკორეს უწოდენ, რამეთუ შართა და ხამთა იგიცა განასპეტაკებს. ZA” (ა-ს. ორბელიანი, 1966, გვ. 454).

სულხან-საბა ორბელიანის განმარტებას უახლოვდება ნიკო ჩუბინაშვილი-სეფელი ახსნაც: „**მდელო**“ (ბალახი) მწვანილი, არიან მდელონი განმასპეტაკებელნი სარცხისანი, ვითა მდელო მრცხელისა“ (ნ. ჩუბინაშვილი, 1961).

ზურაბ სარჯველაძის ძველი ქართული ენის ლექსიკონშიც **მდელო-ე** აღნიშნავს საბონს (ზ. სარჯველაძე, 1997, გვ. 460).

ჩვენი აზრით, **მდელო** საბონის, განსაწმენდლის მნიშვნელობით მეორეულია. მდელოსა და საბონი/განსაწმენდლის სემანტიკურ კავშირს ხსნის სიტყვა საბონის ანალიზი.

სიტყვა **საპონი** დასტურდება XI ს. უძველეს ქართულ სამედიცინო ძეგლში „უსწორო კარაბადინი“, სადაც იგი დასახელებულია როგორც სამკურნალო საშუალება (ქ. სიხარულიძე, 1987, გვ. 31).

სულხან-საბას ლექსიკონში აღნიშნულია: „საპონი ფრანგულია, ქართულით შენაზავები და განსაწმედელი აღუწერიათ, ხოლო იერემიას წიგნში და დანიელის წიგნსა შინა მდებოდა აღუწერიათ, ხოლო რამეთუ არიან მდებლონი ესევეთარნი, რომელი ფრიად განრცხიან და განასპეტაკებენ სასარცხლოსა და განბანს მწიკვლსა კაცთასა“ (ს.-ს. ორბელიანი, 1966). აქ უნდა დავაზუსტოთ, რომ საბა ზედსართავ სახელს **ფრანგული** ხშირად იყენებდა არა მარტო ფრანგული ენის, არამედ ლათინურის აღმნიშვნელად. მაგრამ საბას მოსაზრება მცდარი ჩანს: სიტყვა **საპონი** წარმოშობით არაბულია, მაგრამ შესაძლებელია იგი ქართულ ენაში შემოსული იყოს უშუალოდ არაბულიდან (შდრ. არაბ. **საბუნ** (<http://ka.glosbe.com/sw/ka/sabuni>), ან სპარსულის თუ თურქულის შუამავლობით.

ინტერესს იმსახურებს მცენარეთა ის სახელები, რომლებშიც **საპონ** ფუძე გამოყენებული: **საპნის ხე** (*Sapindus Saponaria* da *Koelreuteria paniculata*); **საპონა** (ლათ. *Saponaria Officinalis* L). კახ. დიალექტში - **საპნიყვავილა**; **საპონელა** (*Anagallis coerulea* Schreb და *A. phoenicea* L.). **საპონელას** დიალექტური ვარიანტებია **ბუჟუჟა**, **ხელბუჟუჟა** (გურ., ქვ.იმერ.), **საპონელა** (იმერ.), **ხელსაბანი** (ლეჩხ.), **თავედა** (მეგრ.) (ა. მაყაშვილი, 1961).

ქ. სიხარულიძის მიერ ქართულში ჩაწერილი ეთნოგრაფიული საველე მასალის მიხედვით, „**საპონა** ბალახი იყო. მოცისფრო-მოლურჯო ფერის ყვავილები აქვს. მინდვრებში იზრდება... მოვლევადით, იმის ყვავილს ხელში მოვსრესდით. როგორც საპონი აქაფდებოდა. პირსა და ხელს ვიბანდით. ათეთრებდა სახეს. რაზან ქაფდებოდა, საპონიანი ვიტყოდით“ (ქ. სიხარულიძე, 1987, გვ. 32).

ლეჩხუმური მასალებით, „ხელსა და პირს **საბანელა ბალახით** იბანდნენ. ერთგვარი ბალახი იყო, ლალისფერყვავილებიანი და კარტოფილის მაგვარი ბოლქვით. კოჩიტას „კვანაკუნჩას“ ეძახდნენ. ამის ბოლქვს გაჩქქავდნენ. კარგი ყვები (ქაფი) იცოდა“ (ც. ბეზარაშვილი, 1985, გვ. 109).

საპონაც და **საპონელა/საპონელა** შეიცავს საპონინებს და მსგავსი თვისებებით ხასიათდებიან.

საპონელას ქართული სინონიმებია: კახური **აბრეშუმა**, **ბეჭედა**, **გველდობე/გველისლობე**, **საპონელა**, მოხეური **საბეჭდიანი**, თუშური **გველისმიძე**, მესხურ-ჯავახური **გაბლანდულა**, ერწოური - **ჭინჭრის ძაფი**, რაჭული - **გველივენახი**, **ბუწავა**, ლეჩხუმური **გველიძაფი** (ა. მაყაშვილი, 1961; ქ. სიხარულიძე, 1987, გვ. 33).

საპონა ბალახი ქაფუნა ასეთ სინონიმებს გვაძლევს დიალექტებში: ქიზიყ. **თქაფუნა**, **კაბუნა**, **თიაქარა**; თუშური - **საპონა ბალახი** (ა. მაყაშვილი, 1961).

ქაფუნა (მესხ.) - ბალახია, წყალში ქაფდება საპონივით (ალ. ღლონტი. 1984, გვ. 563).

საპონი ზოგადი სახელია ჰიგიენური საშუალებებისა, რომელიც მზადდებოდა: 1. ბალახებისა და მცენარეებისგან, 2. თიხამინერალებისაგან, 3. ბალახოვანი მცენარეებისაგან, 4. ფრინველთა და ცხოველთა ცხიმებისაგან და ნაცრისაგან/სოდისაგან (ქ. სიხარულიძე, 1987, გვ. 34).

ამ სახელთაგან ყურადღებას იპყრობენ იმ მცენარეთა აღმნიშვნელი სიტყვები, რომლებიც ვერბალურ მარკირებას ახდენენ შესაბამის მცენარეთა

აქაფების ან რეცხვის თვისებასთან: საპნის ხე, საპონა, საპონა ბალახი, საბნიყვავილა, საპონელა/საპონელა (აქ ვ თანხმოვანი გვიანი ჩანართია), ბუჟუჟა, ხელბუჟუჟა, ხელსაბანი, საბანელა ბალახი, ქაფუნა. მათგან უმრავლესობა გამჭვირვალე ეტიმოლოგიისაა, მცირედ განმარტებას მოითხოვს მხოლოდ გურულ-ქვემოიმერული სახელები ბუჟუჟა და ხელბუჟუჟა: ამ სამეტყველო ერთეულებში ბუჟუჟი ქაფს ნიშნავს, რაც ცხადად აჩვენებს ამ სახელთა სახელდების მოტივაციას - მცენარეს სახელი აქაფების თვისების გამო შერქმევია. აქვე უნდა გავაერთიანოთ ქიზიყური თქაფუნა-ც, რომელშიც თ თანხმოვანი გვიანი ჩანართი ჩანს: ქაფუნა > თქაფუნა.

როგორც ითქვა, ტერმინი საპონი საქართველოში XI საუკუნიდან მოწმდება („უსწორო კარაბადინი“), მაგრამ უფრო ძველადაც მიიჩნევენ (ქ. სიხარულიძე).

როგორც ჩანს, სამედიცინო წიგნებიდან აღნიშნული ტერმინი გავრცელდა ზალხში და ჩაენაცვლა ყოფაში მანამდე არსებულ სხვადასხვა მცენარეულ თუ მინერალურ ჰიგიენურ საშუალებას და იგი დასაბან და გასარეცხ ჰიგიენური საშუალების ზოგად სახელად იქცა (ქ. სიხარულიძე, 1987, გვ. 34).

ეთნოგრაფიული ლიტერატურიდან ცნობილია, რომ ძველად საპონს ცხიმით, ნაცრითა და წყლით ამზადებდნენ.

სავარაუდოა, რომ ტერმინი საპონი ჩაენაცვლა მსგავსი თვისების მქონე მცენარის სახელს, რომლის სახელი შემდგომ დაიკარგა (იქვე), ანდა დიალექტურ სახელად დარჩა.

ზემოთ განხილული მასალის გათვალისწინებით ვფიქრობთ, რომ სახელი მდელი არა კონკრეტული ბალახის, არამედ მცენარეული ჰიგიენური საშუალებების გამაერთიანებელი ზოგადი სახელი იყო. ამ ვარაუდის არგუმენტად შეგვიძლია ის, რომ მდელის პირველი მნიშვნელობები (ბალახი, მწვანელი, მწიკი; „თივა-ცენებული“; „მწუანე“) ასევე ზოგადი სახელებია.

გამოდის, რომ სახელები მდელი და საპონი სემანტიკურად საკმაოდ ახლოს მიიყვანება ერთმანეთთან. მდელი ბალახის სემანტიკით არის საერთო უნდა კუთვნილება, ხოლო საპნის მნიშვნელობა მას განუვითარდა განსხვავებულ, საყოფაცხოვრებო გარემოში. დროთა განმავლობაში ქართული განსაწმენდელი და მდელი შეცვალა ნასესხებმა საპონმა. საბას ლექსიკონში ნათელია მდელი სიტყვის საპნის მნიშვნელობით გამოყენება: საპონი ფრანგულია, ქართულად მდელით შენაზავები და განსაწმენდელი ეწოდების, ხოლო სოფლურად მდელი (ს. ს. ორბელიანი, 1966).

XV საუკუნიდან საპონი სამკურნალო საშუალებადაც სახელდება. ფოლკლორული და ეთნოგრაფიული მონაცემების მიხედვით, ქართველები სამკურნალოდ უძველესი დროიდან იყენებდნენ სხვადასხვა სახის მცენარეებს, მინერალურ თუ მინერალურ საშუალებებს. საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ ქართული ზღაპრებისა და თქმულებების პერსონაჟები (ყამარი, მინდია...) სამკურნალო ხელოვნებას საკმაოდ კარგად ფლობდნენ (ნ. მინდიაძე, 1981, გვ. 6).

ამრიგად, ირკვევა, რომ სიტყვა მდელი ქართულ ენაში თავდაპირველად ფართო მნიშვნელობის მქონე პოლისემანტიკური სახელი ყოფილა და ერთდროულად აღნიშნავდა ბალახს (ზოგადად), მოლს (კოინდარს), მწვანეს და იმ მცენარეებს, რომლებიც სარეცხ-საბან, ან სამკურნალო საშუალებად გამოიყენებოდა. საკვლევი სიტყვის უკლებლივ ყველა ეს მნიშვნელობა ერთიმეორესთან უმჭიდროეს სემანტიკურ კავშირში

იყო და ამოდიოდა ბალახის მნიშვნელობიდან, მაგრამ დროთა მანძილზე ამ უწყვეტ სემანტიკურ ჯაჭვს გამოაკლდა ზოგი მნიშვნელობა (მაგალითად, საპნისა), რაც გამოუწვევია ენაში არაბულიდან საპონი სიტყვის სესხებასა და ფართოდ გავრცელებას.

2. ქართული ენის პოლისემიურ ლექსიკაში გამოიყოფა სიტყვათა ჯგუფი, რომელთა მნიშვნელობები ერთმანეთისგან გამომდინარეობენ. ყველა მნიშვნელობა ერთიმეორესთან მჭიდრო კავშირშია და ენაში დასტურდება სემანტიკური ჯაჭვის უკლებლივ ყველა რგოლი. მათი ანალიზის შედეგად მნიშვნელობებს შორის კავშირი თვალსაჩინო ხდება. საილუსტრაციოდ მოვიყვანთ პოლისემიურ ერთეულს **ბორბალი**, რომლის მნიშვნელობები ძველი ქართული ენის ლექსიკონის მიხედვით არის: „**ნიაქქარი**“, **გრიგალი**, **ქარიშხალი**; „**მორგუ**“. აქედან პირველი სამი მნიშვნელობა ერთმანეთის მიმართ სინონიმებია, ხოლო **მორგუ** - ახალი მნიშვნელობა.

ბორბალი სიტყვა დღეს პოლისემანტიკურია და შემდეგი მნიშვნელობები აქვს: „1. რკალისებური საგანი, რომელიც ბრუნავს ღერძის გარშემო და ამოძრავებს გადასაზიდ საშუალებებს (ეტლს, ვაგონს) ანდა მანქანის მექანიზმებს (შდრ. ურმის თვალი, გოგორა); 2. დისკო; 3. ძვ. ერთგვარი **მბრუნავი** ისარი (საბა); 4. იგივეა, რაც **ბორბალ-ქარი**“ (ქეგლ, 1950). იგივე სიტყვა პირველი სემანტიკით ცნობილია ძველქართული ტექსტებიდან: „დამბრუნებელი ფერვითა თჳსთა ბორბლისა“ (ისო ზირაქ. 38.32) (ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, 1990, გვ. 57).

ჰ. ფენრიხი და ზ. სარჯველაძე გამოყოფენ **ბორ** ძირს, რომელიც **ბორბალ-** ფორმაში რედუქციურიებული სახითაა წარმოდგენილი. **ბორ** ქართული „**ბორბალი**“, „**ბორბალა**“, „**ობობა-ს**“ ნიშნავს. მას მოეპოვება მეგრული **ბორბოლი** და ლაზური **ბომბულა** შესატყვისები, რომლებიც მეგრულშიც და ლაზურშიც „**ობობას**“ აღნიშნავს. ჰ. ფენრიხისა და ზ. სარჯველაძის აზრით, **ბორბალ** ფუძესთან **ობობის** მნიშვნელობის შეთავსება არ არის მოულოდნელი. ქსლის ქსოვისას **ობობა** ტრიალებს, ბრუნავს, მაშასადამე: **ბორბალ-ა** „**ტრიალა**“ > **ობობა**) გ. კლიმოვმა ქართულ-ზანური ერთობისათვის აღადგინა **ბორბალა** არქეტიპი (ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, 1990, გვ. 57).

შესაძლებელია ვივარაუდოთ, რომ **ობობას** აღმნიშვნელად ამ სიტყვის გამოყენება უკავშირდებოდა ცრურწმენას, რის გამოც ერიდებიან **ობობას** მოკვლას, ქსელის დარღვევას, რადგან მიაჩნიათ, რომ ეს ცუდის მომასწავებელი შეიძლება იყოს. ამდენად, არ არის გამორიცხული ამ მწერის აღსანიშნავად საანალიზო სიტყვის გამოყენება ტაბუირების მაგალითი იყოს.

ბორბალ-ი ფორმისგან მომდინარე ვარიანტი **ბორბალ-ა** არის სახასიათო - **ცხვირა**, **ნაცარა**, **მშვიანა** ტიპის წარმოების სიტყვა და აღნიშნავს საგანს, რომელსაც ახასიათებს ბორბალივით ტრიალი, ბრუნვა, მოუსვენრობა.

თანამედროვე ქართულში **ბორბალას** მნიშვნელობებია: 1. ძვ. **ობობა**; 2. მსხლის ჭიში ერთგვარი; 3. მთის სახელი (მდებარეობს თუშეთის, კახეთისა და ფშავ-ხევსურეთის საზღვარზე) (ქეგლ, 1950).

ბორბალი კავშირშია მრგვალის, რგოლის, რკალის სემანტიკასთან. მსხლისა და მთის სახელად ამ ფუძის გამოყენება მოტივირებული უნდა იყოს მათი მრგვალი ფორმით.

რადგან ძვ. ქართულის ლექსიკონში **ბორბალ** სიტყვის ერთ-ერთი მნიშვნელობა არის **მორგუ** (იხ. ზემოთ), აქ წარმოვადგენთ ამ უკანასკნელი სიტყვის მნიშვნელობებსაც, რათა დავადგინოთ ორივე სიტყვის ერთიმეორესთან კავშირი.

ძვ. ქართულში **მორგუ** არის მეჭურჭლის ბორბალი, ჩარხი. მაგ.: „ფერწითა თუსთა იქცევინ **მორგუთა**“//„დამბრუნებელი ფერწითა თუსთა **ბორბლისა**“. მოყვანილი მაგალითებიდან აშკარად ჩანს, რომ სიტყვები **მორგე** და **ბორბალ** ერთმანეთის სინონიმებია.

თანამედროვე ქართულში **მორგვი** განმარტებულია როგორც: 1. ურმის თვლის ან საერთოდ ბორბლის კუნძი, რომელშიაც გაყრილია ღერძის თავი და დამაგრებულია სოლები; 2. მოკლე და მსხვილი მორი; კუნძი. 3. მრგვალად, ბრუნვით დახვეული ძაფი - გორგალი (ქეგლ, 1958).

აქ წამოიჭრება საკითხი: ხომ არ არის **მორგუ** და **მრგვალი** სიტყვების ძირები იდენტური და ხომ არ არის ისინი სხვადასხვა მორფოლოგიური საშუალებებით გაფორმებული? შდრ.: **მო-რგუ** და **მრგვალი** < ***მო-რგუ-ალ-ი**. ამგვარი ვარაუდის გამოთქმის უფლებას გვაძლევს შესაძარებელ სიტყვათა სემანტიკური სიახლოვე:

მორგუ - მეჭურჭლის ბორბალი, ჩარხი.

მრგვალი - მთელი, მთლიანი. შდრ. **ი-რგვ-ლ-ივ**.

მორგვი და **ბორბალი** ერთმანეთთან სინონიმურ მიმართებებს ამყარებენ და ერთ ლექსიკურ-სემანტიკურ ველს განეკუთვნებიან. ხოლო **მორგვი**, **მრგვალი**, **მრგვლივ**, **მრგულობა** - ერთი ამოსავალი სიტყვის ლექსიკურ-გრამატიკული ვარიანტებია. გამაერთიანებელ აზრობრივ ღერძს წარმოადგენს სიმრგვალის, სიმრთელის აღნიშვნა.

ცნება **მრგვალი** გულისხმობს იმას, რაც წრის მოყვანილობისაა, ან ჭრილში წრეს იძლევა. მაშასადამე, **მრგვალი** არის მთელი, დასრულებული (არადანაწევრებული) და თუ სიტყვები **მორგვი** და **მრგვალი** საერთო წარმომავლობისაა, რაშიც ჩვენ დარწმუნებული ვართ, **ბორბალი** სახელი **გარეგნულ-ფორმობრივი** მახასიათებლებიდან გამომდინარე უნდა დარქმეოდა საკუთრივ ბორბალს, მორს, კუნძს, დისკოს, მრგვალად დახვეულ ძაფს, მსხლის ჭიშსა და მთას, ხოლო **წრისებური მოძრაობის** საფუძველზე შეერქმეოდა ქარსაც, გრიგალსაც და ობობასაც.

იგივე სემანტიკაა შენარჩუნებული იმ ფრაზეოლოგიზმებშიც, რომლებშიც მთავარი კომპონენტი სიტყვა **ბორბალი** არის:

ცის ბორბალი - ძვ. გადატანით ცის მრგვალი კამარა. „რისხვით მობრუნდა ბორბალი ჩვენზედა ცისა შვიდისა (რუსთაველი)“ (ქეგლ). აქ შემორჩენილია სიტყვის სემანტიკური კავშირი **წრიულობასთან**, **სიმრგვალესთან**;

ბორბალი წუთისოფლისა - გადატ. მბრუნავი, დაუცხრომელი, ცვალებადი წუთისოფელი. მაგ., „იმას რომ ჰკითხო, იგი მოვლინებულისა, რომ წუთისოფლის ბორბალს ღერძი გამოუცვალოს და თავისი ბრძანებისა და წესისამებრ ატრიალოს ცა და ქვეყანა (ილია) (ქეგლ, 1950). სრულიად ცხადია, რომ ეს გადატანითი მნიშვნელობა უკავშირდება **ტრიალის**, **ბრუნვის** სემანტიკას.

დროთა მანძილზე მომხდარი **ბორბალ** სიტყვის სემანტიკური ცვლილებები ემყარება ასოციაციურ აზროვნებას და მნიშვნელობის გაფართოებას.

3. პოლისემიის წარმოქმნის ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული ტენდენციაა სიტყვის მნიშვნელობის დეტალიზება, ანუ სვლა ფართო სემანტიკიდან უფრო ვიწროსაკენ, ზოგადიდან კონკრეტულისკენ, გვარეობითი ცნებიდან - სახეობითისაკენ. ასეთ შემთხვევებში სიტყვა იწყებს გამოყენებას სხვა ცნებების გადმოსაცემად ან აღსანიშნის ფორმობრივი, ან აზრობრივი მახასიათებლების

თუ ასოციაციური ასპექტების წინ წამოწევის საფუძველზე, ოღონდ სემანტიკური ბირთვი უცვლელი რჩება.

განვიხილავთ ორიოდ ტიპურ მაგალითს ზემოთ აღნიშნულის საილუსტრაციოდ:

ილია აბულაძის ძველი ქართულის ლექსიკონში **გამოსადინელი** განმარტებულია როგორც: (წყალ-)სადინელი, მილი, „ძარღუ“, ზვრელი; წყაროს თავი. მაგ., „დასხნა ქუეყანად წყურიელი **გამოსადინელად** წყალთა“; „განაჟმეს **ძარღუნი** მისნი“; „გამოჴდის ნოტიად უჩინოთაგან **გამოსადინელთა**“.

სიტყვა **გამოსადინელი** ნაზმნარი სახელია, ვნებითი გვარის მიმღეობაა და მომდინარეობს -დენ-/-დინ- ძირისგან. იგი არ განეკუთვნება **ღრუს**, **ზვრელის** სემანტიკურ ველს, გაზაზავს საგნობრივ კუთვნილებას მილოვანი სტრუქტურის, არხის სემანტიკურ ველთან. შესაბამისად, ზედსართავი სახელი თავდაპირველად მსაზღვრელის სახით დაკავშირებული უნდა ყოფილიყო შესაბამისი სემანტიკის მქონე არსებით სახელებთან, მაგალითად, **ხურელ** სიტყვასთან. მომდევნო ეტაპზე არსებითი სახელის გამოყენება „ზედმეტი“ აღმოჩნდა და მისი სემანტიკა გადაეცა ზედსართავ სახელს, ანუ მოხდა ზედსართავი სახელის სუბსტანტივაცია.

პოლისემიის ამ კერძო შემთხვევას, როცა ორი სიტყვა ერთად იხმარება, ისე რომ მათი მნიშვნელობა შერწყმულია და ისინი მხოლოდ ერთ ნიშანს ქმნიან, ყურადღება მიაქცია ფრანგმა ენათმეცნიერმა მ. ბრეალმა. ორი ერთმანეთთან დაკავშირებული სიტყვიდან ზოგჯერ ერთი ქრება; ამის გამო დარჩენილი სიტყვა თითქმის უეცრად იცვლის მნიშვნელობას, ნამდვილად კი გადარჩენილი სიტყვა, რომელიც მთელი შესიტყვების მემკვიდრე ხდება, მისგან „ისრუტავს“ მთელ მნიშვნელობას. მაგალითად, ჩვენს შემთხვევაში, **წყაროსთავიდან/ზვრელიდან სითხის გამოსასვლელი ღრუ ზვრელი > გამოსადინელი**. საბოლოოდ ზედსართავი (**გამოსადინელი**) „გამდიდრდა“ ნავარაუდვეი არსებითი სახელის (**ზვრელის**) მნიშვნელობით. სხვა შემთხვევებში ზმნები შეიწოვენ დამატებით მნიშვნელობას, რომელიც ამიტომ შეიძლება გამოტოვებული იქნეს და ა.შ. (მ. ბრეალი, 1924, გვ. 151-154). ეს მოვლენა დაკავშირებულია (წარმოშობით) სოციალურ დიალექტებთან და მეტად ზშირია სხვადასხვა პროფესიისა და განსხვავებული ხელობის (დარგის) ენებში (ბ.ფოჩხუა, 1960, გვ. 118).

ძველ ქართულში დადასტურებული საანალიზო სიტყვის მნიშვნელობებიდან ცხადი ხდება, რომ **გამოსადინელის**, ახუ იგივე სითხის გამომტანი მილოვანი სტრუქტურის, ან არხის ფორმობრივი მახასიათებლის საფუძველზე აღინიშნებოდა მსგავსი ფორმის მქონე ცნებები: (წყალ-)სადინელი, მილი, ძარღვი, ზვრელი; წყაროს თავი. პირველი სამი მნიშვნელობა (**წყალსადინელი, მილი, ძარღვი**) ერთმანეთის მიმართ სინონიმურნი არიან, ხოლო **ზვრელი** და **წყაროს თავი** არის ახალი მნიშვნელობები, რომლებსაც არ დაუპარგავთ კავშირი ამოსავალ სემანტიკასთან.

საანალიზო სიტყვის უკლებლივ ყველა მნიშვნელობას აქვს ერთი სემანტიკური ბირთვი - **მილოვანი სტრუქტურის ქონა, რომლის ფუნქციაა გაატაროს სითხე**. ამ სიტყვას თანამედროვე ქართულშიც შემორჩა ძველი მნიშვნელობები: **გამოსადინელი** იგივე **სადინარი** - რაშიც (სადაც) რაიმე დის, მიედინება, - **სადენი**; **სადინელი** - [მდინარის] სადინელს მთლად იჭერდა გველუშაპი უზარმაზარი (ვ.ბარნ.) (ქველ, ტ. VI, 1960). გარდა ამისა, **სადინარი** გამოიყენება საიმედიცინო ტერმინოლოგიაში **მილის**, **ნაწლავის**, **არხის**, **არტერიის** აღსანიშნავად.

ძველი ქართული **გამოსადინელის** ფარდი სინონიმური სიტყვაა **ძარღვი**. ილია აბულაძის ლექსიკონში ძველ ქართულში **ძარღუ** სიტყვას აქვს შემდეგი განმარტება: ძარღვი, „გამოსადინელი“ (დაჰსენეს ძარღუნი ჳელთა მკლავთა მათთან; „ძარღუ რკინისაჲ არს ქედი შენი“) (ი. აბულაძე, 1973).

თანამედროვე ქართულ სალიტერატურო ენაში სიტყვა **ძარღვი** პოლისემანტიკურია და აქვს შემდეგი მნიშვნელობები:

ძარღვი: 1. სისხლის სადინარი, ელასტიკური ღრუ მილი ცხოველის ორგანიზმში, სისხლძარღვი; 2. იგივეა რაც მყესი; 3. იგივეა რაც ნერვი („ერთი ძარღვიც არ შერხეულა მის პირისახეზე“, ვაჟა); 4. ბოტ. ერთ-ერთი წვრილი ხაზთაგანი, რომლებითაც დაფარულია მცენარის ფოთლები და მწერის ფრთები; 5. გეოლოგ. რაიმე მადნით ამოვსებული ნაპრალი დედამიწის ქერქში („იმის ნაშრომ-ნაღვაწს ისე უნდა უყურებდნენ, როგორც ოქროს მადნეულის ძარღვს“, აკაკი); 6. იგივეა რაც ძარღვიანობა („პური სჯობია დიკას ძარღვით, კარგად იზილება“, შინამრეწვ.); 7. ტელეფონის კაბელის მავთული.

ასევე მრავალმნიშვნელობიანია მისგან ნაწარმოები ზედსართავი სახელი **ძარღვიანი**:

ძარღვიანი: 1. ძარღვების მქონე („დედალ-მამალ ჭიანჭველებს ასხია ძარღვიანი ფრთები“, ი. გოგებ.) 2. კარგად ჩასხმული, მკვრივი - დაძარღვული; 3. რაც იწველება (ძარღვიანი ცომი; თიხა ძარღვიანია, კევივით იწვეა... (ი. გოგებ.), ძარღვიანი წებო; 4. მოქნილი, მახვილი (სიტყვა, აზრი...) (ქეგელ, 1964).

ძარღვის საერთო სემანტიკურ კომპონენტებად გამოიყოფა გრძლივობა, ხაზოვნება და/ან ღრუს მქონე გრძლივობა, რომლის ფუნქციაა რაიმე ნივთიერების (უპირატესად სითხის) გამტარობა.

საყურადღებოა **ძარღვის** მიმართება წებოსთან და ცომთან, ორივე წელვადია, წელვის დროს წარმოიქმნება გრძლივი ძარღვები.

ზედსართავ **ძარღვიან**-ის მეორე და მესამე მნიშვნელობები წარმოქმნილია მეტაფორული გადააზრიანების შედეგად.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ი. აბულაძე, 1973 - ი. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი (მასალები), თბ., 1973.
- ც. ბეზარაშვილი, 1985 - ც. ბეზარაშვილი, ჩაცმულობა ლექსუმი, კრებ. ლექსუმი, თბ., 1985.
- მ. ბრეალი, 1924 - Michel Breal, Essai de semantique, 1924.
- ა. მაყაშვილი, 1991 - ა. მაყაშვილი, ბოტანიკური ლექსიკონი, თბ., 1991.
- ნ. მინდაძე, 1981 - ნ. მინდაძე, ქართული ხალხური მედიცინა (ალმოსავლეთ საქართველოს მთიელთა მასალების მიხედვით, თბ., 1981.
- ს.ს. ორბელიანი, 1966 - სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, წიგნი I, თბ., 1966.
- ზ. სარჯველაძე, 1997 - ზ. სარჯველაძე, ძველი ქართული ენა, თბ., 1997.
- ქ. სიხარულიძე, 1987 - ქ. სიხარულიძე, ხალხური ჰიგიენური ტრადიციის ასახვა წერილობით წყაროებში, მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის, ტ. XXIII, თბ., 1987.
- ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, 1990 - ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბ., 1990.

- ქეგლ, 1950 - ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. I, თბ., 1950.
 ქეგლ, 1958 - ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. V, თბ., 1958.
 ქეგლ, 1960 - ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. VI, თბ., 1960.
 ქეგლ, 1964 - ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. VIII, თბ., 1964.
 ბ. ფოჩხუა, 1960 - ბ. ფოჩხუა, პოლისემიის საკითხისათვის, იბერიულ-კავკასიური
 ენათმეცნიერება, ტ. 12, თბ., 1960.
 ა. ლლონტი, 1974 - ა. ლლონტი, ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, თბ.,
 1974.
 ნ. ჩუბინაშვილი, 1961 - ნ. ჩუბინაშვილი, ქართული ლექსიკონი რუსული
 თარგმანით, თბ., 1961.
<http://ka.glosbe.com/sw/ka/sabuni>.

TAMAR GITOLENDIA

SOME ASPECTS OF POLYSEMY IN GEORGIAN LANGUAGE

Old Georgian texts and dictionaries allow us to see lost or retained contextual semantics of the lexical units. By comparison with their semantics in modern Georgian language the history of semantic development shows the history of development of national material and spiritual culture, and thinking, and therefore the history of semantic development of Georgian vocabulary.

In the article several tendencies in polysemy in Georgian language are presented.

1. The polysemous group of words, which word forms, by the present perception, diverged from the content, stands out in the Georgian language. That is their phonetic shells correlate with several classes, but by paradigm analysis and considering historical development it is possible to find unifying features and restore associations. The polysemous word მდელო will be considered to illustrate this, its meaning, on the one hand, is ბალახი (grass), მწვანელი (salad greens, green herbs), moli (field): თივა-ცენებული (hay); მწვანე (green), on the other hand, მდელო means - საპონი (soap), განსაწმედელი (cleanser).

2. In the polysemous vocabulary of Georgian language a group of words is also identified the meanings of which are derived from each other. All meanings are closely related to each other and all links of the semantic chain in the language are confirmed. Their analysis makes the relation between their meanings more obvious. As illustration the polysemous word ბორბალი will be used, which according to the dictionary of Old Georgian language has the following meanings: niavqari (breeze), გრიგალი (hurricane), ქარიშხალი (hurricane); მორგე (circle).

3. One of the most common tendencies of the origin of polysemy is the specification of word meanings. That is move from wider meaning towards the more concrete meaning, from the common concept to the specific term. In such cases, the words begin to be used to convey the other concepts based on putting forward formal and semantic features, or association aspects while semantic core remains unchanged (for example, გამოსადინელო, ძარღვი).

თეონა გომიზგერიძე

ლია სტურუას პოეზიები

თავიდანვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ლია სტურუას პოეტურ სამყაროზე საუბარი გარკვეულ სიფრთხილესა და ხანგრძლივ ფიქრს, ერთხელ გაჩენილი აზრის გადამოწმება-გადასინჯვას მოითხოვს. ძნელია სწორხაზობრივად გამოკვეთო მისი ლექსებისა და პოემების ათვლის წერტილი, მიაგნო სათავესა და ბოლოს, შეუზიარდე პოეტის ჩანაფიქრს, განვლო ის გზა თუ გზები, რომელსაც მისი ლირიკულ-წარმოსახვითი პერსონაჟები გადიან. ლია სტურუას ლექსები უეცრად გაჩენილი იმპულსებივითაა, რომლებსაც მხოლოდ იმწამიერი, ანუ გაჩენისთანავე შეძენილი, სახე მალემალ ეცვლებათ და რამდენჯერაც წაიკითხავ, იმდენჯერვე მოითხოვს შენგან მისთვის მისადაგებულ განწყობილებას. ასე რომ, ეს ლექსები თანდათან ცნაურდებიან თავიანთი მრავალწახნაგოვნობით, თანდათან იზრდებიან და რამდენიმე არჩევანის წინაშე გვაყენებენ.

ლია სტურუას პოეზია თავისუფალი ლექსის, თხრობითი რიტმულობის, შეუბოძავი, უკალაპოტო ლირიკის თავისებური გამოვლინებაა. პოეტი სწორედ მაშინ გამოჩნდა, როცა ჩვენში ცოტა ხნით ადრე ანუ გასული საუკუნის 60-იანი წლებიდან ერთგვარად გამოიკვეთა ვერლიბრის მოძალება, გამოჩნდა და მალე მიიქცია ყურადღება არატრადიციული აზროვნებით, უცნაური სითამამითა და პოეტური ენერგიების ახლებური გამოვლინებით. როცა იმ დროის ლიტერატურულ თაობაზე, განსაკუთრებით კი თავისუფალი ლექსის ამადორძინებელ ავტორებზე, იწყება საუბარი, ლია სტურუა ერთ-ერთი პირველთაგანია მათ შორის (იგულისხმება ბესიკ ხარანაული, მამუკა წიკლაური, ჯარჯი ფხოველი და სხვ.).

თუ რამ გამოიწვია ვერლიბრისადმი გაცხოველებული ინტერესი, თუ რა სირთულეები შეხვდა მას დამკვიდრებისას, როგორია მისი შინაგანი ბუნება, პოეტიკა და, კონკრეტულად, ლია სტურუას შემოქმედებამ რამდენად მიიპყრო მკითხველის ყურადღება, როგორ გამოირჩევა მის პოეზიაზე გამოქვეყნებული წერილების პათოსი, და კიდევ, არაერთ არსებით საკითხთა გაახალიზება "შორს წაგვიყვანს".

ამჯერად ჩემი მიზანია წარმოგიდგინოთ ლია სტურუას ადრეული პოემები: „ფიქრები მზის მიწურულში“, „ზღვის მოქცევა“ და „წრეში“.

პირად ცნობისმოყვარეობასთან ერთად ამ პოემებით ჩემი დაინტერესება იმანაც გამოიწვია, რომ ჩვენს ლიტერატურულ კრიტიკაში მათ შესახებ მხოლოდ გაკვრითაა საუბარი. გასაგებია, რომ ლია სტურუას ლექსებში გამოვლენილი მხატვრული შესაძლებლობანი გარკვეული თვალსაზრისით თავმოყრილია მის პოემებში და, ერთი შეხედვით, ისინი ვრცელი ლირიკული ლექსების შთაბეჭდილებას ტოვებენ, მაგრამ კარგად თუ დაეკვირდებით მათი პოეტური სივრცის მრავალფეროვნებას, აშკარად ხელშესახები აღმოჩნდება ლირიკული პოემისათვის დამახასიათებელი ელემენტები, სათქმელის სხვადასხვა განზომილებით წარმოსახვა და ნაფიქრის განშტოება.

თუმცა ღია სტურუას პოემები ტრადიციული, ანუ კლასიკური, პოემის ფაქტურასთან მიმართებით ვრცელ ლექსადაც რომ წარმოვიდგინოთ, ამით მაინცდამაინც არაფერი გაფუჭდება, მაგრამ რაბან ისინი მხოლოდ რამდენიმე ლექსის ხელოვნურ ნაერთს არ წარმოადგენენ და ლირიკული გმირის სახე, მისი ემოციები და განწყობილებები ფართოდაა გაშლილი, საგრძნობლადაა გამოკვეთილი საზღვრიდან საზღვრამდე, ანუ ცალკეულ თავებში მისი პიროვნული მსოფლმხედველობის პერიპეტიები, საბოლოოდ შეკრული წრე ნათლად მიგვანიშნებს, რომ ჩვენს წინაშეა ჩამოყალიბებული და მომწიფებული პოემა.

ნათქვამის დასადასტურებლად გავიხსენოთ ღია სტურუას „ფიქრები მზის მიწურულში“ (ლ. სტურუა, 1981, გვ. 65-80). პოემის ხატოვან სახელწოდებაში წინასწარაა ჩადებული მინიშნება მკითხველის შესამზადებლად, რომ ფაქტიურად მას მოსასმენი ექნება ხუთ ნაწილად დანაწევრებული მონოლოგი.

აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ღია სტურუა ახერხებს მონოლოგი არ გადააქციოს მძიმედ მოსასმენ პროცესად და ცდილობს რეალისტური სურათების მოშველიებით მკაფიო და ხელშესახები გამოჩინდეს პოემის ლირიკული გმირის ტკივილები, მწვავე განცდები. პოემაში მარტოობაზეა საუბარი და ნაჩვენებია ამ მარტოობის რევმატიული თვისებები, ავადმყოფობა, რომელიც ნაწარმოების დასაწყისიდანვე იგრძნობა და ყველა მცდელობაა მოსინჯული მისგან დასახსნელად.

ადამიანი, მისი ყოველდღიურობა ურთულესი ელემენტებისაგან შედგება. ძნელია ყველაფერს უერთგულო, გაიაზრო, მიიღო და შეითვისო. როგორც ჩანს, ამ შეუგუებლობისგან წარმოშობილმა სტრესმა მიიყვანა იგი მარტოობის სურვილამდე, მაგრამ, რამდენადაც ირკვევა, მაინც ვერ რჩება ადამიანი მარტო, რადგან ნებაყოფლობით იზოლირებულს უკვე მწარე ფიქრები ეძალება და ეს მოჩარული განცდები ახსენებს განვლილ გზას და იმდენად შეცბუნებულია, უეცრად წამოცდება: „ძალი მაინც ამეყვანა“, ერთგულების ნამდვილი გემო რომ მეგრძნო.

აქვეა ნაჩვენები დაღლილი, გამოფიტული ადამიანის სასოწარკვეთა, რომელსაც მიაჩნია, „რომ გონებით სიარული უფრო ძნელია, ვიდრე თუნდაც რევმატიული ფეხებით“. ამასთანავე, ძალზედ ხელშესახები და გამოკვეთილია პოემაში უმწეობა ისეთი არსებისა, რომელიც რეაგირებას ნებისმიერი დაბრკოლების გადაულახაობისას განიცდის. მისი ცხოვრება ნემსებითა და ქინძისთავებით ამოწვევრილ სივრცეზე სიარულია. აქვე ისიც უნდა ითქვას, რომ პოეტი ხასხასით მიუთითებს, რამდენად გამაღიზიანებელია ადამიანისთვის ბევრის ცოდნა და ხსნის გზის ძიებისას წამოიძახებს, საიდან ჯობია ცხოვრების დაწყება, ისევ თავიდან, პირველყოფილობიდან, თუ რაღაც ახალი გამოსავალი უნდა მოიძებნოს. ერთი შეხედვით მარტოობა წარმოადგენს მოსამზადებელ მდგომარეობას განწმენდისათვის.

თუმცა ჩემი დასკვნები ერთჯერად შთაბეჭდილებებად უნდა ჩაითვალოს, ვინაიდან, როგორც ყოველთვის ხდება ხოლმე ღია სტურუას პოეტური ნიმუშებთან შეხვედრისას, პირველი განწყობილებები ხშირად იცვლება და ყოველთვის დაეჭვებული ხარ, ზუსტად მიაგენი თუ არა პოეტის ჩანაფიქრის გასაღებს.

„ზღვის მოქცევა“ (ლ. სტურუა, 1980, გვ. 68-86) უფრო რთული ამოცანის წინაშე გვაყენებს, გვიჭირს ამ მართლაც უამრავი სურათით გამორჩეულ პოემაში გზის გაგნება. პოეტი პატარ-პატარა ელემენტებისაგან, ნაკუწებისაგან,

ნამცეცებისაგან აშენებს თავის ფიქრის გორას, რომელსაც უთვალავი საცეცი აქვს; გინდა ყველა ერთად დაინახო, წაიკითხო, ჩაჭედ მათ გუგებში და იმათგანვე გამოიხედო მათივე სატიკვარიოთა და სურვილებით. აქაც ძნელია რაიმე ერთი ზელშესახები თემის გამოკვეთა, თუმცა გვერდითი, ირიბული მინიშნებები რამდენადმე გვეხმარებიან დავიჭეროთ პოემაში გატარებული აზრი ლირიკული გმირის ორეულის შექმნის შესახებ. ფაქტიურად აქაც გრძელდება ნერვიული ძარღვების იმპულსული კრთომა. ასეთი შეგრძნებები განსაკუთრებული ხედვის მქონე ადამიანს უყალიბდება ხოლმე, ამიტომაც არ გვეპარება ეჭვი, რომ ლირიკული გმირი მეტაფორად გარდასახული თავად პოეტია. მთელი პოემა არაწვეულებრივი აზროვნებაა; საკვირველიც კია, საიდან იბადება ამდენი თამამი ფიქრი, საკუთარი თავის წარმოსახვა ნებისმიერ ჭრილში, განსაკუთრებით კი დანამცეცება ხორციელი სულიერი ნაკადების შერკინებისას.

პოემის ლირიკული პერსონაჟი მართლაც გაორებულია, ერთი ჩვეულებრივი, მიწიერი ადამიანური სახის მქონეა, ხოლო მეორე მისი ნეკნიდან ამოსული არსებაა, რომელიც უკიდვანო სამყაროსკენ მიიღწევს, ყველა განზომილებას მოსინჯავს, რაც მიუწვდომელია ხოლმე ჩვეულებრივი მოკვდავისათვის. და ისევ თუ გაუჩნდება სურვილი უკან მოხედვისა, დაბრუნებისა საკუთარ მშობელთან, ესაა მის გარეშე, აქაურობაში მისი არყოფნის დროს განვლილი გზის წარმოსახვა; დარწმუნება იმაში, რომ გაორება ილუზიაა, რომ ადამიანი ვერასდროს გაცდება მისთვის განკუთვნილ ადგილს. ზღვის მოქცევა ამ დაბრუნების სინონიმი შეიძლება იყოს პოემაში „ზღვის მოქცევა“, ზღვის მოქცევა, რომელსაც ყველაფრის წალეკვა და გადაშლა შეუძლია, მაგრამ ეს არ მოხდება. ადამიანი მყარადაა მოქცეული მისთვის განკუთვნილ კალაპოტში და იქიდან მას ვერანაირი ძალა ვერ გააგდებს, მხოლოდ ფიქრებისა და ოცნებებისა. სწორედ ეს ბრძოლაა დაკანონებული ადამიანისთვის. ვეგუებით თუ ვერ ვეგუებით ჩვენს ზეედს, რამდენად ტკივილიანი ვართ, რამდენად ამოუწურავი და დაუმთავრებელია ჩვენი დრამატულობა, საღ ვიწყებით და საღ ვმთავრდებით, რომელ საზღვრებში ვართ მოქცეული და კიდევ უამრავი სხვა კითხვა იბადება ამ პოემაში, მაგრამ პასუხი არც ერთზე არაა გაცემული, რადგან ამის აუცილებლობაც არ არსებობს. სწორედ ესაა ცხოვრების მარადიული სახე, მარადიული სიმართლე, რომლის აღიარება და შემჩნევა ყველაზე მტკივნეული და საზიფათოცაა პოეტისთვის, მისი უმეტეს ისეთი პოეტისთვის, რომელიც არანაირად არ ერიდება ყველაზე ურთულეს და უმკაცრეს მდგომარეობაში განგებ ჩააყენოს საკუთარი თავი.

სწორედ ამიტომაც, რომ ამ პოემების გაცნობისას გვიჩნდება აზრი, ადამიანი მხატვრული ქმნილებასავით რთული კომპოზიციური ნაერთი რომაა ღია სტურუასათვის. იგი ცდილობს, რაც შეიძლება წერტილ-წერტილ წაიკითხოს ადამიანი და უპირველეს ყოვლისა ამის მაგალითად საკუთარი ლირიკული გმირი, ანუ საკუთარი პიროვნება, მოჰყავს.

მსგავსი განწყობა გვიჩნდება პოემა „წრეში“ (ლ. სტურუა, 1980, გვ. 86-115) წაკითხვისას. აქაც წინა პლანზე წამოიწევა ლირიკული გმირის ჭიდილი საკუთარ მესა და გარე სამყაროს შორის. ამ წუთისოფელში მგრძნობიარე ადამიანები თოკზე გამავალ მუშაითებს გვანან, თუმცა რაც უფრო მეტი სიფრთხილის, მეტი ემოციის, მგრძნობელობის გამოვლენის უნარი გააჩნიათ, უფრო ავადმყოფდებიან, უფრო მეტ ტკივილებში გაიხილართებიან. ალბათ ეს

ბედისწერაცაა. ჩვენი გონება გამუდმებით ეძიებს გასაქანს, გზას, ბევრ რაიმეს ყოფითს, გამაღიზიანებელს, ამასო გამოუცხადოს პროტესტი. ყოველი დღე უკეთესზე უკეთესის ძიებითაა დაკავებული, მაგრამ წარამარა ქრებიან ეს დღეები, იღლება ადამიანი, ამოიწურება ხოლმე და გამოთავდება. ადამიანი საწყისისა და დასასრულის წრეში მოქცეული მსხვერპლია. მხოლოდ მისი გონი გადის კოსმიურისკენ, მაგრამ მასაც ნელ-ნელა უნელდება ლტოლვა და ისიც ზემოთ ხსენებულ წრეში ექცევა.

ღია სტურუას ხსენებულ პოემებში განშტოებულია ნერვიული ძარღვები. მძაფრი რეალისტული სურათები ექსპრესიულად მისდევნენ ერთმანეთს და იმდენად რთულ განცდებს ბადებენ ბახის სიმფონიასავით, რასაც არაერთხელ ახსენებს თავად ღია სტურუა, მკითხველი ძალაუვნებურად ზვდება მათ გარემოცვაში. ეს კავშირი შესაძლებელია ზოგჯერ უნებლიე იყოს, ბევრი რამ გაუგებარი დარჩეს მკითხველისთვის, მაგრამ ეს იმდენად საგანგაშო არაა, რადგან ყველაფერი ბუნებრივი პროცესით მიედინება. თავად ამ პოემებს გააჩნიათ თვისება მიიზიდონ და ჩააფიქრონ მკითხველი, შეგაგრძნობინონ და წაგაკითხონ საკუთარი თავი, აღმოგაჩენინონ ბევრი რამ, თუნდაც წვრილმანიც კი, რასაც შენგან დაუკვირვებლად უარსებია და უმოქმედია შენში. ეს კი ამ პოემების მხატვრულ ენერგიულობაზეც მიუთითებენ და იმაზეც, რამდენად მაღლიერი რჩება მკითხველი მათი ზემოქმედებისგან.

და ბოლოს, ვფიქრობთ, საინტერესოა ოთარ ჭილაძის მიერ ღია სტურუას შემოქმედების შესახებ გამოთქმული მოსაზრება: „ღია სტურუა საერთოდ დაპირისპირებების პოეტიკა, უფრო სწორად, ისეთ კონტრასტულ ცნებებს უყრის თავს ერთ ჭერქვეშ, შეიძლება მისი პოეტური სამყარო ვინმეს „ზამთრის ბაღად“ მოეჩვენოს, მაგრამ ამ ბაღში იმდენი ცხოვრებისეული ეკალია, ძნელი წარმოსადგენია, განყენებული მსჯელობებისთვის მოიცალოს მკითხველმა. როგორც ყველა პოეტი, ღია სტურუაც ერთდროულად ზევ არის და მეზღვეც, რომელიც მხოლოდ თვისებებით გავს სხვა მეზღვეებს, ხილი კი განსაკუთრებული მოჰყავს. ამიტომ, გამორიცხული არ არის, ზოგს ეუცხოოს კიდევ იგი; მაგრამ ვინც ერთხელ მაინც იხილავს ამ ხილს, მართლაც, საკმაოდ უჩვეულოს თავისი ფერისა და სურნელის გამო, ის უსათუოდ მეზღვესაც იკითხავს, ანუ გულგრილი ვერ დარჩება იმ სამყაროს მიმართ, რომელსაც ღია სტურუას პოეზია ჰქვია“ (ო. ჭილაძე, 1980, გვ. 4-5).

დამოწმებული ლიტერატურა

- ლ. სტურუა, 1980 - ღია სტურუა, ლექსები. ორი პოემა, თბ., 1980.
 ღია სტურუა, 1981 - ღია სტურუა, ლექსები. პოემა, თბ., 1981.
 ო. ჭილაძე, 1980 - ღია სტურუა, ლექსები. ორი პოემა, შესავალი წერილი, თბ., 1980.

TEONA GOGIBERIDZE**LIA STURUA'S POEMS**

Discussing the poetic world of Lia Sturua requires certain caution, extensive thinking and thorough reconsideration of formed opinions. It is quite difficult to directly outline a starting point of her poetry and poems, discover the beginning and the end, become part of the poet's intention, and follow the path of the characters of her lyrics.

Our aim is to present Lia Sturua's early poems such as "Thoughts at Sunset", "The Flood Tide", and "In the Circle". Apart from curiosity, the fact that they have been rather briefly discussed by literary critics sparked my interest.

The above-mentioned poems by Lia Sturua depict an expressive succession of intensive realistic images leading to such complex emotions, that the readers automatically become engulfed.

ქეთევან გოდერაძე

ტერმინოლოგია - კალენდარული და კანონიკური სახელები და კალენდარულ-კანონიკური სახელთა სამი რიგისათვის

ა. რას ნიშნავს კანონიკური და კალენდარული სახელები და რა მიმართებაა მათ შორის? წინასწარ ვიტყვი - ისინი ერთმანეთს განაპირობებენ, ერთმანეთის ეკვივალენტურია, აქედან გამომდინარე, იდენტურიც.

სიტყვები - კანონიზაცია, კანონიკური - ასოცირდება ეკლესიასთან. კანონიკური სახელები - ესაა ეკლესიის მიერ დადგენილი (დაკანონებული) სახელები. კანონიკური სახელები, შეიძლება ითქვას, ესაა კანონიზაციის კანონიზაცია, ანუ სახელთა კანონიზაცია ხდება პირთა კანონიზაციის საფუძველზე მათი მოწამეობისა თუ რწმენისა და ერისათვის თავდადებული ცხოვრების გათვალისწინებით. ამასთან, პირთა კანონიზაცია არა ოდენ საკუთარი სახელით მარკირდება, არამედ ერთდროულად კანონიზდება წმინდანთა წამებისა თუ დაბადება-გარდაცვალების (რიცხვი და თვე) დღეები. ამრიგად, ეკლესიის მიერ დგინდება ერთმანეთის განაპირობებელი სამი მოვლენა. ესაა:

1. ადამიანის წმინდანად კანონიზაცია;
2. წმინდანის საკუთარი სახელის კანონიზაცია;
3. მოწამეთა წამების (ან დაბადება-გარდაცვალების) კალენდარული თვისა

და რიცხვის კანონიზაცია.

ასე რომ, კანონიზებულია არა მარტო წმინდანი და მისი საკუთარი სახელი, არამედ წმინდანთა წამების, დაბადებისა თუ გარდაცვალების დღეც. ზოგად კალენდარულ სისტემაში ასე გამოიყო ცალკე ჯგუფად ეკლესიის მიერ კანონიზებული კალენდარული დღეები, რომელთა ქრონოლოგიად (ანუ იმ დღის აღმნიშვნელ ონიმად) იქცა შესაბამის დღეს აღსრულებული მოვლენის სუბიექტის (ანუ წმინდანის) საკუთარი სახელი, კანონიკურად ქცეული. ამრიგად, კანონიკური სახელი მიუთითებს არა მარტო მისით სახელდებულ წმინდანზე, არამედ, ამავედროულად, მისით სახელდებულ შესატყვის კალენდარულ დღეზეც. ამიტომ იწოდება საეკლესიო კანონიკური სახელები კალენდარულ სახელებადაც. ამ რიგისაა: მარიამი, ქეთევანი, ნიკოლოზი... ამასთან, ქრონოლოგიად გამოყენებისას კანონიკურ-კალენდარული სახელებს ემატება -ობა სუფიქსი: მარიამი - მარიამობა (15/28 აგვისტო), გიორგი - გიორგობა (23 ნოემბერი), ნინო - ნინობა (14/27 იანვარი), ქეთევანობა (13/26 სექტემბერი), ბარბარობა (4/17 დეკემბერი).

წმინდანად კანონიზებულ პირთა ყველა კანონიკური სახელს შეესატყვისება შესაბამისი კანონიკური კალენდარული დღე, მაგრამ საერო სივრცეში -ობა სუფიქსით გაფორმებული წმინდა დღეებიდან მხოლოდ მათი ერთი ნაწილი დომინირებს. მაგალითად, არ არის დამკვიდრებული: ავქსენტობა, ზაქარიობა, ვახტანგობა და ა. შ. ზოგი წმინდანის კალენდარული დღე მისი ზედწოდებით აღინიშნება.

ამრიგად, კალენდარული სახელები — ეს ის კანონიკური სახელებია, რომლებიც ზოგად კალენდარულ სისტემაში გამოყოფენ საგანგებო დანიშნულების წმინდა დღეებს (თვესა და რიცხვს). ამასთან, ერთი სახელით მონათლული რამდენიმე წმინდანის კალენდარული დღე მათი მოწამეობის (ან დაბადების) დღის მიხედვით განსხვავებულია. მაგალითად, მარიამ კონსტანტინეპოლი (9.08), მარიამ მაგდალინელი (22.07), მარიამ მეგვიპტელი (1.04)... ასევე, 25-მდე წმინდანია **ალექსანდრეთი** სახელდებული, ათამდე წმინდანი — **ილიათი** სახელდებული. მათგან ილია მართლის დღე (**ილიაობა**) საქართველოში აღინიშნება. შესაბამისად, ალბათ სხვადასხვა ერი, **გარდა საყოველთაო წმინდა დღეებისა**, აღნიშნავს თავისი წმინდანის დღეს.

ამასთან, საეკლესიო სივრცის იერარქიის გათვალისწინებით, ეპითეტისა და კალენდარული დროის მითითების გარეშე დასახელებულ ერთსახელიან წმინდანთაგან მოიაზრება **საყოველთაოდ ცნობილი წმინდანი**, მაგალითად, 22 წმინდა გიორგიდან — გიორგი კაბადოკიელი, 8 წმინდა ნიკოლოზიდან — ნიკოლოზ მირონ-ლუკიის მთავარეპისკოპოსი. ასევე **საყოველთაო ილია თეზბიტელის დღე** (9 წმინდა ილიადან), მაგრამ საქართველოში ილია მართლის წმინდანად კურთხევის შემდეგ ეპითეტის გარეშე ოდენ საკუთრივ კანონიკური სახელით წარმოქმნილი **ილიაობა**, ვფიქრობთ, უფრო ილია მართალს მოიაზრებს (მიუხედავად ილია თეზბიტელთან დაკავშირებული უდიდესი სასწაულისა — მისი ცოცხლად მყოფობა უფალთან, მისი მოსასხამის სვეტიცხოვლის ტაძარში დავენება...)

პარალელურად, ჩვენს საერო ცხოვრებაშიცაა დამკვიდრებული: **ვაჟაობა**, **შოთაობა**, **საბაობა**. საბა, შოთა და ვაჟა კანონიკური სახელებიცაა, მათგან ვაჟა და შოთა ქართველი წმინდანის სახელებია (ასი ათასი მოწამიდან), მაგრამ ჩვენში შოთაობა, ვაჟაობა და საბაობა შოთა რუსთაველს, საბა ორბელიანსა და ვაჟა-ფშაველას მოიაზრებს როგორც საერო პირებს. ასე რომ, **ერთიან კალენდარულ სისტემაში გარკვეული კალენდარული დღეების აღსანიშნად გამოიკვეთა -ობა სუფიქსით წარმოქმნილ სახელთა ორი წყება**: საეკლესიო კალენდარული სახელები და საერო კალენდარული სახელები. მათგან ოდენ ორსიტყვიან სინტაგმაში „კალენდარული სახელები“ საეკლესიო კანონიკური ანთროპონიმები მოიაზრება. რადგან ტერმინად არ არის გამოკვეთილი „საერო კალენდარული სახელები“. ეს ტერმინი კიდევ რომ დამკვიდრდეს, ვფიქრობთ, ტერმინი „კალენდარული სახელები“ რელიგიურ სივრცეში დარჩება „კანონიკურ სახელთა“ სინონიმად.

დაბოლოს, გვერდს ვერ ავუვლით ერთ-ერთი ჟურნალისტის მიერ რესპოდენტისადმი დასმულ პარადოქსულ კითხვას, რომელსაც სამ ნაწილად წარმოვადგენთ: 1. „ლამის მოღად იქცა ბავშვებისთვის წმინდანთა სახელების დარქმევა“; 2. „თქვენ რა აზრის ხართ“; 3. „ეს კარგია თუ ცუდი“ (ანუ წმინდანთა სახელის დარქმევა, ქ.გ.) (გაზ. „ასავალ-დასავალი“, 2013, 4-10 მარტი). სახელთა მოღურობა ანთროპონიმიკის ერთ-ერთი საკითხია, მაგრამ აბსოლუტურად გაუგებარია — რას ნიშნავს წმინდანთა სახელის მოღურობა? ე.ი. თავად სახელის დარქმევაა მოღა? ხომ არ ერევა ამ კითხვის ავტორს ერთმანეთში „მოღა“ და „მოტივაცია“?

ასევე რას ნიშნავს, უფრო ზუსტად, აზროვნების რომელი იდეალური კონცეფციის გამოვლინებაა კითხვა: წმინდანთა სახელის დარქმევა „კარგია თუ ცუდი?“

ბ. ახლა შევჩერდებით კანონიკურ-კალენდარულ სახელთა სამ რიგზე. ამ საკითხს ვეხებით წიგნში „ქართველური ანთროპონიმის ძირითადი საკითხები“ (ქ. გოდერძიშვილი, 2012, გვ. 30-31). ამჯერად ვეცდებით, უფრო თვალსაჩინოდ გამოვყოთ სახელთა ეს სამი რიგი, რომელთა წარმოჩენა კალენდარულ სახელებად ნაკლებად ხდება.

კანონიკური ანთროპონიმის ძირითადი ნაწილი ბერძნულ-ებრაულ-რომაული სახელებია. მათგან დიდი უმეტესობით ქარბობს ბერძნული სახელები, შემდეგ - ებრაული, შემდეგ კი - ლათინური. თითო-ორი არის სლავური (გლეხი, ვლადიმირი, ვლადისლავი), გერმანული (გერვასი)...

ქართულ საეკლესიო თუ საერო სივრცეში ბერძნულ-ებრაულ-ლათინურ კანონიკურ სახელთა მხოლოდ ნაწილია დამკვიდრებული. ყველა კანონიკური სახელი პრაქტიკულად არ არის გამოყენებული, ანუ ქართულ საეკლესიო პირთა სახელებად ან ნათლობისას დარქმეულ სახელებად კალენდარულ სახელთა სიიდან მხოლოდ ერთი ნაწილია გამოყენებული. მაგალითად, ქართულ სინამდვილეში ადაპტირებული ფორმითაც პრაქტიკულად არ არის რეალიზებული: ევსიგნი, ერმიოსი, თეოქტირისტე, იაკისქოლე, ქრისოგანი... რეალიზებულ სახელთაგან კი ბევრი თითქმის ეროვნულ სახელებადაა მიჩნეული, რა თქმა უნდა, მეორეული ეროვნულობით (ქ. გოდერძიშვილი, 2012, გვ. 24).

კანონიკური სახელები, ერთი შეხედვით, თითქმის მოიცავს ბერძნულ-ებრაულ-ლათინურ სახელებს. ერთი შეხედვით იმიტომ, რომ კანონიკურ სახელთა შესწავლამ დაგვანახა, რომ საეკლესიო ანთროპონიმის გაცილებით ფართო დიაპაზონისა და გარდა ბერძნულ-ებრაულ-ლათინური სახელებისა, მოიცავს სხვაენოვან სახელებსაც, რომელთაგანაც გამოყვავით სამი ჯგუფი:

1. აღმოსავლური სახელები;
2. წმინდა ქართული ინდიგენური (აბორიგენული, ლოკალური) სახელები;
3. წარმოქმნილი სახელები.

კანონიკურ აღმოსავლურ სახელებად ქრისტიანულ კალენდარულ სიაში შეტანილია:

1. თურქული სამყაროდან ნასესხები სახელები: ხათუნა, ელგუჯა, თენგიზი, აღმასხანი, ასლანი...

2. ირანული სამყაროდან ნასესხები სახელები: ბაგრატი, ანდუყაფარი, როსტომი, ზაალი, ლუარსაბი, გურამი, ზურაბი, ედიშერი, შადიმანი, ბეჟანი, თეიმურაზი, მურზაყანი, ბაკური...

3. არაბული სამყაროდან ნასესხები: რამაზი, შერმადინი, ავთანდილი, ოთარი, ასმათი...

საგანგებოდ შევნიშნავთ, რომ სპარსული სახელები (ნაკლებად, არაბულიც) კალენდარულ სახელთა შემადგენლობაში ოდითგანვე მოიპოვებოდა, მაგრამ ჩვენს რეალობაში არ შეიმჩნეოდა, რადგან ეს აღმოსავლური სახელები უცხო იყო ქართული სინამდვილისათვის. ამ ტიპისაა: აზადანი, აითალა, აკეფსი, არეთა, ბაქტისი... ამიტომაც იყო შეუმჩნეველი ჩვენი თვალსაზრისით.

I. კანონიკურ სახელთა ახლოს გაცნობამ დაგვანახა, რომ მის სივრცეშია არა მხოლოდ ჩვენთვის უცხო სახელები, არამედ ქართულ სინამდვილეში გათავისებული აღმოსავლური სახელებიც (ხათუნა, ელგუჯა, რამაზი ტიპისა).

რა იყო მიზეზი ამ ერთგვარი გაკვირვებისა?

1. სამეცნიერო ლიტერატურაში ეს სახელები კალენდარულ სახელებად არ შეგვხვედრია, პირიქით, ზოგი მათგანი (როსტომი, ზაალი, ლუარსაბი) ზოგი მეცნიერის მიერ არაკანონიკურ სახელებადაცაა მიჩნეული;

2. მეტიც, ქართულ სინამდვილეში დამკვიდრებული აღმოსავლური სახელები თითქოს არც საეკლესიო სივრცეში იყო გათავისებული კანონიკურ სახელებად. ამის დასტურად დავასახელებთ ერთ ფაქტს რეალური ყოფიდან: დაახლოებით 35 წლის წინ ერთ-ერთ ეკლესიაში მონათლეს დები რუსუდანი და ხათუნა. მამამ მოითხოვა მხოლოდ სახელ **ხათუნას** შეცვლა საეკლესიო კალენდარული სახელით და დაარქვეს ანა, მაშინ როცა რუსუდანი და ხათუნა ერთი და იმავე დონისაა კალენდარულ სახელთა სიაში მათი ჩართვის მიხედვით. კერძოდ, ამ ორი სახელის კანონიკურად მიჩნევის მოტივაცია, როგორც ჩანს, იყო ერთი კონკრეტული მოვლენა – 1226 წელს ჯალალედინის მიერ 100 000 წმინდანის მოწყვედა. შესაბამისად ერთია მათი ხსენების დღეც – 11/24 დეკემბერი.

ისმის კითხვა, რატომ არ იქნა **რუსუდანი** გააზრებული არაკანონიკურ სახელად (**ხათუნასთან** ერთად). ამის მიზეზი, ვფიქრობთ, არის შემდეგი: სახელი **რუსუდანი** ქართულმა სინამდვილემ უფრო გაითავისა ეროვნულ სახელად, რადგან ეს ანთროპონიმი, გარდა „რუსუდანიანისა“, უფრო ადრინდელი პერიოდის, კერძოდ, ბაგრატიონთა დინასტიის ცნობილი მანდილოსნების სახელებია: **რუსუდანი** – საქართველოს მეფე; **რუსუდანი** – თამარ მეფის მამიდა, გიორგი III-ის და; **რუსუდანი** – თამარ მეფის ნახევარდა; **რუსუდანი** – დემეტრე II-ის ასული (რომელიც მეფემ მიათხოვა არღუნ ყაენის პირველ ვეზირს ბულას, რამაც განაპირობა აღმოსავლეთ საქართველოში მონღოლთა ძალადობის შემსუბუქება) და კიდევ სხვა. რაც შეეხება ხათუნას – ესაა ქართველთა მენტალიტეტისათვის აღმოსავლელი ქალბატონის აღმნიშვნელი აპელატივი, რომელიც, მართალია, იქცა საკუთარ სახელად, მაგრამ მასში დღემდე დომინირებს თურქული სემანტიკა – ქალბატონი (რისი ერთ-ერთი განმაპირობებელია „ვეფხისტყაოსნის“ პერსონაჟი ფატმან-ხათუნი).

ამასთან, უნდა დავძინოთ, რომ არსებობს საერო სივრცისთვის ნაკლებად ცნობილი – წმინდა ხათუნას ხატი...

II. კალენდარულ-კანონიკურ სახელთა მეორე ჯგუფად გამოიყო ოდინდელი ეპოქის, წარმართულ ხანაში ჩასახული წმინდა ქართული სახელები, რომელთაც ვუწოდებთ ინდიგენური (ავტოქთონური) სახელები, ესენია: დედისიმედი, მამისიმედი, მზეთვალა, მზექალა, მზეხა, მზეხათუნი, მზისთანადარი, ხვარამზე, მამამზე, გულქანი, ღვთისავარი, მნათობისა, ვარსკვლავისა, ლერწამისა, მონავარდისა, გულჯავრი, თმაგიშერა, ჭიკჭიკა, მეტია და მისთ.

ამრიგად, ქართულ სინამდვილეში არათუ აღმოიფხვრა ქართული კოდით გაჯერებული წარმართული სახელები, მათი უმრავლესობა თანაარსებობს კანონიზებულ სახელებთან ერთად კანონიკურ სახელებად.

ამასთან, კალენდარულ სახელთა სიაში კანონიკურ ანთროპონიმებად გვხვდება არა მარტო ქართული, არამედ ბერძნული წარმართული ეპოქის ღმერთების სახელებიც: აპოლონი, არესი, ბაკხუსი, მერკური, ღიანა...

III. დაბოლოს, რაგინდ გასაკვირიც უნდა იყოს, ღირსთა მამათა და დედათა სახელებად დასტურდება სახელთა წარმოქმნილი ფორმებიც. ამათგან შედარებით ნაკლებ გაკვირვებას იწვევს **მაკა, ანუკა, თუნდაც დათუნა** ფორმები (**ანუკა ბატონიშვილის** გათვალისწინებით, **ანუკას** ლამის ოფიციალური სახელის სტატუსი ენიჭება, **მაკა ზ. ჭუმბურიძეს** საერთოდ დამოუკიდებელ სახელად აქვს აღქმული). გაკვირვებას კი იწვევს კალენდარულ სახელთა სიაში ისეთი ფორმების მარკირება, როგორიცაა: **ბაჭუკი, ბუჭულა, გლაზუა, იაგორა, ლომიტა, გუგულა, გუჯა, მათუნა, კაკა, თიკო** (კალენდარი, 1999, 2003). მეორე მხრივ, სასულიერო სივრცისათვის მიუღებელია წარმოქმნილი სახელების ნებისმიერი (კერძოდ, დაუკანონებელი) ნაირობა (**ქეთინო, ქეთუთა, რუსიკო, რუსკა, ლიკუნა...**).

ცხადია, აქ წარმოდგენილ სახელთა სამი ჯგუფის კანონიკურობა განაპირობა ამ ანთროპონიმებით სახელდებულ მოწამეობრივად აღსრულებულ პირთა კანონიზებამ. ერთი შეხედვით, მართლაც გასაკვირია სახელთა აღნიშნული ჯგუფების (განსაკუთრებით მესამე ჯგუფის) მიჩნევა კალენდარულ სახელებად, მაგრამ ეს ფაქტი, როგორც აღვნიშნეთ, გამოიწვია 1226 წელს ერთდროულად მრავალი ადამიანის, ხალხის დიდი მასის, მოწამეობამ, ხოლო კალენდარულ ანთროპონიმიკონში თითოეული მათგანის იდენტიფიკაციისა და მარკირების აუცი-ლებლობამ განაპირობა მათი სახელების საიდენტიფიკაციო ფორმათა კანონიზება.

როგორც ვხედავთ, ქართულ სინამდვილეში, სახელების გათვალისწინებით, საერო ცხოვრება მოქცეულია რელიგიურ ანთროპონიმულ სივრცეში.

დამოწმებული ლიტერატურა

ქ. გოდერძიშვილი, 2012 - ქ. გოდერძიშვილი, ქართველური ანთროპონიმიკის ძირითადი საკითხები, თბ., 2012.

კალენდარი, 1999 - საქართველოს ეკლესიის კალენდარი, თბ., 1999.

კალენდარი, 2003 - საქართველოს ეკლესიის კალენდარი, თბ., 2003.

KETEVAN GODERDZISHVILI**ON TERMS “CALENDAR” AND “CANONICAL” NAMES
AND THREE GROUPS OF CALENDAR-CANONICAL
PROPER NAMES**

Canonical proper names refer not only to the relevant saints but also to particular days in the calendar. That is why canonical names are also called calendar names.

The paper deals with the three groups of canonical-calendar names such as:

- a) Oriental names (those borrowed from Turkish, Persian, Arabic languages): Khatuna, Elguja, Tengizi, Ramazi, Zurabi, etc.);
- b) Purely Georgian names (Dedisimedi, Mamisimedi, Mzetvala, Khvaramze, Mamamze, Ghvtisavari, etc.); also, the Greek pagan names (Apoloni (“Apollo”), Aresi („Ares”), Diana, etc.);
- c) Derivatives are attested as the names of Reverend Fathers and Mothers (Bachuki, Buchula, Glakhua, Lomita, Guja, Tiko, etc.).

At a glance, it is indeed surprising that the above-mentioned groups of names (especially the third group) are regarded as calendar names. However, this is a result of killing of the hundred thousand martyrs by Jalal ad-Din’s army in 1226.

The martyrdom of a large part of population and the need for identification and marking of each of them in the calendar anthroponymicon made it possible to canonize their names through identified forms.

ნატო გულუა

ზრიდრის ნიცუმს ფილოსოფიური ასპექტები ლევან გოთუას „სერაფიტში“

XX საუკუნიდან მოყოლებული ქართული ნიცუმელოგია ვითარდებოდა ევროპული ნიცუმელოგიის აქტუალურ საკითხთა შესაბამისობაში. იმდროინდელი ქართველი მოაზროვნეები, ფილოსოფოსები, მწერლები (ქიქოძე, დანელია, ჩხენკელი, კაპანელი, გაფრინდაშვილი...) აქტიურად მიმართავდნენ ფ. ნიცუმეს ფილოსოფიას და იყენებდნენ მას ეროვნული იდეოლოგიური პრობლემების კვლევისას; ცდილობდნენ ნიცუმეს მსოფლადქმასა და ქართულ სინამდვილეს შორის გამოენახათ საერთო. XX საუკუნის დასაწყისში ქართული კულტურული სივრცე იყო ორგანულად მთლიანი, იგრძნობოდა მჭიდრო კავშირი ფილოსოფოსებსა და მწერლებს შორის (ე. ელიზბარაშვილი, 2013). პროფესიონალი ფილოსოფოსები - კონსტანტინე კაპანელი და სერგი დანელია - სცილდებიან მაკარ ფილოსოფიურ ჩარჩოებს და იწყებენ ლიტერატურაზე საუბარს. ამავე დროს, ნიცუმეს ფილოსოფიის ძლიერ გავლენას განიცდიდნენ ისეთი ცნობილი შემოქმედები, როგორებიც იყვნენ ნ. ლორთქიფანიძე, გ. რობაქიძე, კ. გამსახურდია და სხვები. ტრაგიკულმა წლებმა და მძაფრმა ქართველებმა განაპირობა, რომ მათ თავიანთი პოლიტიკური იდეალები მწერლობაში განეხორციელებინათ.

XX საუკუნის მეორე ნახევარშიც არ შემცირებულა ნიცუმეს ფილოსოფიის მიმართ ინტერესი. ამიტომ 60-90-იან წლებში ქართული ნიცუმელოგია ჩართული აღმოჩნდა ეგზისტენციალურ-ჰუმანიტარული მოდერნიზაციის პარადიგმაში, რამაც გავლენა მოახდინა ამავე პერიოდის ქართველ მწერლებზე. რობაქიძისა და გამსახურდიასეული „მითიური რეალიზმი“ კვლავ წარმოიჩინა XX საუკუნის მეორე ნახევრის ქართველი მწერლების მხატვრულ ნააზრევში. მათ შემოქმედებაში შეინიშნება მითოლოგიური აზროვნების მიმართ ინტერესი. თანამედროვე ლიტმცოდნეობაში არსებობს კიდევ ამ მოვლენის შესაბამისი ტერმინი - „თანამედროვე პირველყოფა“. ამ საკითხთან დაკავშირებით ინტერესს იწვევს ლ. გოთუას შემოქმედება, კერძოდ, მისი მოთხრობა „სერაფიტი“, რომელიც მწერალმა სიცოცხლის მიწურულს შექმნა. მასში აშკარად იგრძნობა ნიცუმეს ფილოსოფიის კვალი.

ჩვენი მიზანია შედარება-შეპირისპირების მეთოდის გამოყენებით ვაჩვენოთ ნიცუმეს ფილოსოფიის ზოგიერთი ასპექტი ქართულ მხატვრულ აზროვნებაში, გამოვავლინოთ ახალი პარალელები გერმანელი ფილოსოფოსის ნააზრევსა და ლ. გოთუას „სერაფიტში“ დასმულ პრობლემებს შორის. ლ. გოთუამ „სერაფიტში“ მოგვცა სხვადასხვა სახისა და მიმართულების ტრადიციების მხატვრული სინთეზი. ამავე დროს აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ მწერლის შემოქმედებაში უკვე გამოკვეთილი იყო პოსტმოდერნიზმისათვის დამახასიათებელი თვისებები. ლ. გოთუასა და მისი თანამედროვე მწერლებისათვის ამ მიმართულების მხოლოდ რამდენიმე შტრიხი შეიქნა მისაღები და ათვისებული, რადგან ჯერ კიდევ დიდი დრო უნდა გასულიყო, სანამ ქართველი მკითხველი სრულყოფილად გაიცნობდა პოსტმოდერნიზმის მითოლოგიზებულ კოსმოსს.

იმისათვის, რომ ნათლად გამოეხატა თავისი ღრმა განცდები, ლ. გოთუამ ჩამოაყალიბა მითოლოგიური სივრცე, რითაც მოგვცა სამყაროს ახალი გაგება და გამოკვეთა მასში ადამიანის როლი. მან თავად შექმნა მითი, რომელმაც აზრი გარდაქმნა ფორმად, საგნად, ხატად. მითი ხომ თავისი სიმბოლოებით შესაფერისი ენაა იმისათვის, რომ შემოქმედმა აღწეროს პირადი თუ საზოგადოებრივი ქცევის მარადიული მოდელი. ამიტომაც მიიჩნევდა მ. ფუკო, რომ მითის ენა ფარავს ნამდვილ, ღრმა აზრს (მ. ფუკო, 2004, გვ. 127). ჩვენს შემთხვევაშიც მწერლისათვის მითი შეიქმნა ის ქსოვილი, რომელშიც თავისი ნამდვილი აზრი გაახვია; მითში განივთდა რეალობა, რომლის წარმოსახვაც სურდა ავტორს. „სერაფიტში“ ავტორმა მითოლოგიურ ასპექტში გვიჩვენა გმირები, თუმცა მოთხრობაში აქცენტი მითზე წარმოადგენს მხატვრულ ხერხს, რასაც მითოპოეტურ დამოკიდებულებამდე მივყავართ, რომელიც სწავლობს მხატვრულ ტექსტში მითოლოგიურ სახეებს, მოტივებს, მათ ფუნქციებს და სამყაროს მოდელირების მითოლოგიურ ფორმას მიიჩნევს რეალური სინამდვილის სტრუქტურების საშუალებად. თუმცა ისიც გასათვალისწინებელია, რომ მითი არ არის ერთადერთი აზრი ამ ნაწარმოებისა. ის თანაარსებობს რეალობასა და ისტორიასთან. მოთხრობაში ერთმანეთთანაა შერწყმული მითური, რეალური და ისტორიული.

ლ. გოთუა თავისი მსოფლმხედველობით და, რა თქმა უნდა, შემოქმედებითაც დაპირისპირებული იყო არსებულ სინამდვილესთან. შემოქმედი ადამიანის ამბოხი მეტ-ნაკლები სიცხადით აისახა მის პროზაში: „ყინცვისის ანგელოზი“, „ლემკვი ლომისა“, „გმირთა ვარამი“, „ნისლი ნახატარის ტყეში“... „სერაფიტში“ კი მთელი სიძაფრით წარმოჩინდა. ამ მოთხრობის გმირში - მართაზში (თავის ორეულში) განასახიერა ავტორმა თავისუფალი სულის ხელოვანი, რომელსაც არ შეუძლია „მარტო ჰყიოდეს და არ ათენებდეს“, რადგან ქეშმარიტი მწერალი, რომელიც უანგარო შუამავლია ცხოვრებასა და ხელოვნებას შორის, „უნდა წერდეს და იბრძოდეს კიდევაც მალე გათენებისათვის“.

ნაწარმოებში სამი გამოკვეთილი მხატვრული სახეა, სიყვარულის სამკუთხედს რომ ქმნის: სერაფიტი - ქსეფარნუგ დიდი მეფის პიტიახშის - ზევახის უმშვენიერესი ასული; მართაზ - ქვის მწიგნობარი და ოდმანი - ეზოსმოძღვარი, სახელოვანი სარდალი. სერაფიტი, მოთხრობის მიხედვით, მარტო ლეგენდად ქცეული ულამაზესი და სათნოებით აღსავსე ქალი კი არ არის, რომლის სამარის ქვის აღმოჩენა ახალი ფურცელი გახდა ჩვენი ქვეყნის ისტორიისა, არამედ სიმბოლოა, განზოგადებული სახეა სილამაზისა და მშვენიერებისა, სიკეთისა და სათნოებისა. ის იგივე მზეა, სითბოა, იმედი და სიყვარულია, სამშობლოა, „ყოველ გამარჯვებათა, ჩვენათა და აღმოჩენათა დვრიტა“. ავტორი არ გვაწვდის სერაფიტის ფიზიკურ პორტრეტს, ამიტომ მის სახეს ბოლომდე დაჭრავს ერთგვარი ილუმალება; ილუმალება არმაზის ბილინგვას სტელასი: „მე სერაფიტი, ასული ზევახისა... იმდენად კეთილი და მშვენიერი იყო, რომ არავინ იყო მსგავსი სილამაზით...“ სერაფიტი, როგორც ბუნების სრულყოფილი ქმნილება, ერთგვარად ხელოვნებაა და ამიტომ არის უკვდავი, მარადიული; ის უნდა განმეორდეს და აღდგეს ფენიქსივით. ავტორი სერაფიტში ხედავს ერის სულს და არსს, რაც ასევე უკვდავია და აღდგენადი, რომლის გადასარჩენად იბრძვის მართაზი.

მოთხოვნაში აღწერილი გარემო მონათმფლობელური ქვეყნის ტიპური სახეა. ის არის ტირანული სახელმწიფო, სადაც არსებობს ადამიანთა გარკვეული ჯგუფი, - მონები (მათ შორისაა მართაზიც), რომლებიც იჩაგრებიან საზოგადოების გარკვეული ნაწილის (ოდმანი, ზევახი) მხრიდან, მათი ინტერესები ნიველირებულია. ისევე როგორც ნიცშეს იდეაში, ნაწარმოებშიც მიმდინარეობს ინდივიდის ბრძოლა საზოგადოებრივი ტირანიისაგან გათავისუფლებისათვის. თავისუფლებისათვის ბრძოლას მართაზი იმით იწყებს, რომ განუდგება საზოგადოების მიერ დაწერილ ნორმებს, რელიგიას (ამსხვრევს არმაზის კერპს). სწორედ ეს არის ინდივიდის ღირებულებითი რეაბილიტაცია, რაც ქართულ ნიცშელოგიაში ნიცშეს ფილოსოფიის ღერძად მიაჩნდათ.

მართაზის ბრძოლის მიზანი იყო, რომ სიცოცხლე, თვალჩილული სამყარო, ამქვეყნიური ცხოვრება გამხდარიყო საზოგადოების ყველა წევრისათვის მისაღები. თუ კარგად დავუკვირდებით, მართაზის ბრძოლის მეთოდებიც ნიცშესეულია. რაც უფრო ღრმად ადამიანის ცხოვრებაში ტანჯვა, მით უფრო ძლიერდება მასში სიცოცხლისა და შემოქმედების იმპულსი. მართაზში ტანჯვამ კიდევ უფრო გააძლიერა სამყაროს წყობის მიმართ ამბოხი, რომელსაც შემოქმედებითი ხასიათი ჰქონდა და რამაც მიიყვანა იგი სამყაროს ახალი საზრისის შექმნამდე. ე. ი. მართაზმა გაიარა ნიცშეს გზა, რადგან, ქართველი ნიცშეანელების აზრით, მუდმივი შემოქმედებითი ამბოხი, ტიტანური ნების გამოვლენა არის ქეშმარიტი ქართული სულის გამოხატულება.

მართაზი იბრძვის არა მარტო სატეხით, არამედ ხმლითაც და გამჭრიახი გონებითაც; როგორც მედროშეს - ომის გუთნისდენად - თავისი წვლილი შეაქვს ქვეყნის ფიზიკურად გადარჩენის საქმეში. თუმცა ვერას შველის სერაფიტს - ერის სულს; იგი მაინც დასწრულდება და მოკვდება იმ ეპოქისათვის, რომელშიც ნაწარმოების გმირები ცხოვრობენ; მოკვდება, რადგან მისი, ზევახის, ოდმანის, მართაზის საუკუნეს უსაშველოდ აკლდა სიკეთე. მას ადრე მოუხდა დაბადება, ამიტომ მეორედ უნდა მოვიდეს, მაგრამ ეს არ მოხდება მანამ, სანამ ოდმანებისა და ზევახების ეპოქა არ გადაივლის, „ვიდრე ცხოვრებაში არ ჩადგება ბურჯად სიკეთე“. 21 წლის ასაკში გარდაცვლილმა სერაფიტმა დატოვა ანდერძი, რომ ის კვლავ მოვა 2000 წლის შემდეგ. სწორედ ესაა ნიცშესეული მარადიული განმეორება, რომლის მიზნდვით მარადიულად მეორდება ყოველი მოვლენა, თავად ადამიანის სიცოცხლეც, რადგან წარსულის კვლავგაცოცხლება მომავლის ენერგიას გვაძლევს. თამაზ ბუაჩიძე „ესე იტყოდა ზარატუსტრასადმი“ დართულ წინასიტყვაობაში (თ. ბუაჩიძე, 1993) მარადიული მობრუნების ორ ასპექტს გამოყოფს: ონტოლოგიურსა და ზნეობრივს. ონტოლოგიური ასპექტი გვეუბნება იმას, რომ წარმავალი, ამქვეყნიური არის მარადიული, მხოლოდ იმიტომ, რომ ის მარადიულად მეორდება. ზნეობრივი ასპექტის მიხედვით კი ადამიანმა უნდა იცხოვროს და იმოქმედოს ისე, თითქმის უნდოდეს თავისი საქციელის მარადიულად განმეორება. ეს მას გადაიყვანს ზნეობრიობის სფეროში. სწორედ ზნეობრივი ასპექტით ხელმძღვანელობდა ლ. გოთუა, როცა თავის პერსონაჟებს ქმნიდა, ზნეობრივ გმირებად აყალიბებდა და მათ მეორედ მოსვლას წინასწარ-მეტყველებდა.

მართაზიც, სერაფიტის მსგავსად, უდროოდ დროს, მგელკაცების ხანაში დაიბადა და ისიც იღუპება, მაგრამ როგორც განათლებული ადამიანი, ზელოვანი

კაცი, „ქვის მწერალი“, შინაგანად თავისუფალია, თავისებურად აღმატებულია ამა ქვეყნის მოკვდავ ძლიერებზე და მონობას ბუნებით ვერ ეგუება. მას გათავისებული აქვს, რომ მისი პროფესია ბრძოლაა ძალმომრეობასთან, მონობისაგან თავდახსნა ერთგვარად, რადგან ქვეშარიტი შემოქმედება უკვდავია, მონობა - წარმავალი. ის მარტო ღღევანდელი ღლით არ ცოცხლობს; აწმყოში ყოველთვის მომავალს ქვრეტს. მისი ქმნილებებიც ხომ ისეთ მასალითაა შექმნილი, დრო-ჟამი რომ ვერაფერს აკლებს. მარადისობასთან ნაზიარები მართაზი იბრძვის თავისი და ერის თავისუფლებისათვის, რამეთუ არ სურს ნიამორად, მორჩილად, მონად მოკვდეს: „ვისაც დამონებული ან გაქვავებული სული აქვს, ქვას ვერ მოსტეხს“. ამიტომაც „ერის ტყავში“ ზის და წერს, რადგან ბედნიერ მონობას უძლური თავისუფლება ურჩევნია. მართაზმა კარგა ხანს იცხოვრა სხვისი მორჩილების ქვეშ, მაგრამ ბოლოს მისთვისაც დადგა ისეთი ღლე და საუკუნე, „როდესაც კაცურმა კაცმა ყველაფერი თავზე უნდა შემოივლო და ერისკაცად თუ გუშაგად იქცე!“ (ლ. გოთუა 1981, გვ. 325).

მართაზისთვის მთავარია რწმენა იმისა, რომ სერაფიტი განმეორდება და „თავად არის ხვალინდელი ღლე“, რაც აიძულებს და ამოძრავებს მოთხრობის ავტორსაც: „და თუმცა მე მართაზივით წარმართი არ ვარ, მაინც მწამს - სერაფიტი მეორედ მოვა!.. ეს სიტყვა ხომ ცეცხლოვანს ნიშნავს! არ დაიღუპა საქართველოში მოდგმა სერაფიტისა და მართაზისა!“ (იქვე, გვ. 303). მართალია, ავტორი გამოკვეთილად არსად საუბრობს მართაზის მეორედ დაბადებაზე, მაგრამ მის მიერ შექმნილმა ბერძნულ-არამეულმა ეპიტაფიამ (არმაზის ბილინგვამ) ხელმეორედ რომ იხილა სინათლე, სწორედ ამ ფაქტში უნდა მოვიპოვოთ მართაზის მეორედ დაბადებაცა და მარადიულობაც.

როგორც ცნობილია, მითისა და პოსტმოდერნიზმის კავშირის მნიშვნელოვან მომენტს წარმოადგენს თანამედროვე აზროვნებაში არქაული მითოლოგიების ფუნქციონირება, რომლებიც გაიგება როგორც მითის სტრუქტურული ერთეული, ჩაკეტილი და თვითმკარი აზრობრივი სქემა, ადამიანის მითოლოგიური აზროვნების თანმხლები ატრიბუტი. მათგან გამოყოფენ ორ საბაზო მითოლოგიას: „დიდ დედას“ და „კულტურულ გმირს“. ლ. გოთუას მოთხრობის მიხედვით, სერაფიტი უნდა მოვიპოვოთ როგორც „დიდი დედა“, რომელიც სიცოცხლის წყაროსა და უკვდავების სიმბოლოს წარმოადგენს; მართაზი კი - „კულტურულ გმირად“, რადგანაც ის დაკავშირებულია კულტურის სფეროში აქტიურ შემოქმედებით-ინოვაციურ საქმიანობასთან. ამ პოზიციიდან მართაზი დემიურგია, რომელიც ქმნის ახალ წესრიგს, მონაწილეობს კულტურული უნივერსუმის ორგანიზებაში. ამავე დროს ის გვევლინება ძველი ტრადიციების, ნორმებისა და ღირებულებების დამანგრეველად.

ლ. გოთუამ მოქმედებისაკენ, აქტიურობისაკენ მოუწოდა მკითხველს, როგორც ნიცშემ, რომლის აზრით, სწორედ ის არის ძლიერი, ვინც იბრძვის. თვით ოდმანიც ძლიერია მაშინ, როდესაც თავისი ქვეყნის დასაცავად თავგამოდებით იბრძვის, მაგრამ ნაწარმოების მიხედვით, ქვეშარიტი სიძლიერე ოდმანში კი არაა, მართაზშია - სულიერად ძლიერ პიროვნებაში. ოდმანი, ანუ „მგელკაცა“, მკვეთრად გამოხატული სახეა იმ ტლანქი მეომრისა, რომელიც თავისი სხეულითა და ხმლით დგას ქვეყნის სადარაჯოზე, თუმცა არც სათავისოს ივიწყება ოდესმე. ბრძოლაში ხერხიანი და სასტიკი სარდალი ტიპური

ახალგამდიდრებული და ამიტომაცაა საშიშრად ხარბი და უსამართლო; ყველა და ყველაფერი თავისი ხელისა ჭგონია, ბოროტად სარგებლობს ხელქვეითების ნიჭით, უნარით, პატიოსნებით. მასზე ზედგამოჭრილია შემდეგი ფრაზა მართაზის მიერ შეთხზული „ნიამორების დატირებიდან“:

„ყოველ დამპყრობელს ჰგონია -

ბედს სწია თავის პყრობილი“...

ოდმანის უბემ ბუნებას ერთი წუთითაც ვერ ალტობს სერაფიტისადმი სიყვარული, პირიქით, უმძაფრებს, უმკვეთრებს მას ისედაც ხისტ ხასიათს, უმახვილებს მიზანსწრაფვას: „სერაფიტავ! შენი სიყვარული გამახლებდა, რომ არ მყავდეს ასაჩეხი ქალი და კაცი! შეიწიროს შენმა სათნოებამ!...“ (იქვე, გვ. 312) - ესაა მისი სულის გამოძახილი. „ქვესკნელისანი“ ოდმანი, თავისი მტაცებლური ხასიათის გამო, არაფრად აგდებს სერაფიტის სულის ფაქიზ ხაზებს. არ ინდობს თავისი მეუღლის საყვარელ ნიაშორებს, პირის გემოს კარგად უთავსებს ეჭვიანობას და ქორწილის დღეს, თავის მეგობრებთან ერთად გემრიელად მიირთმევს მათ მწვადებს. დაკლულთა ტყავებზე კი, სერაფიტის თხოვნით, მართაზი ნიაშორის დატირებას დაწერს, რომელშიც მესამე ნიაშორად საკუთარ თავს იგულისხმებს. მაგრამ, მოთხრობის მიხედვით, მესამე ნიაშორი თვით სერაფიტია, რომლის მშვენებას ოდმანის უხიაკობა დააჰკნობს, ზოლო მართაზი, თუმც ცოცხლად ჩაწვება ჭეაბში, უკანასკნელ ამოსუნთქვამდე წერს შთამომავლობისათვის გადასაცემ სიმართლეს და თავისუფლებაში კვდება. „შენ არ ყოფილხარ მონა! - მიმართავს მას განცვიფრებული ბრძენი შუპრია, როცა დაინახავს, სერაფიტის სიყვარულში როგორ ვაჟკაცურად შეეცილება მართაზი ოდმანს, - მაგრამ ადრე დაბადებულხარ!.. ეს მონობაზე უარესია... აუტანელ ცხოვრებასა და ადრე სიკვდილს ნიშნავს“ (იქვე, გვ. 345).

ხანმოკლე და მტანჯველი იყო მართაზის სიცოცხლე, მაგრამ ღირსეული-
მან შეუბღალავად ატარა ქვის მკოდველის, მწერლის, მეომრის, მედროშის
სახელი და მხოლოდ იმიტომ არ მოკლა მეტოქე, რომ ქვეყნისათვის საჭირო
მეომარი დაინახა მასში: „ჩემგან სიკვდილიც რომ გეკუთვნოდეს... მე ჩემს
ხმაღს იმ კაცის სისხლს არ გავაკარებ, რომელმაც სამშობლოს მრავალი
გამარჯვება მოუპოვა!“ (იქვე, გვ. 347). ან მარტო ის რად ღირს, გადამწყვეტი
ბრძოლის წინ ოდმანს ნაბაღს მზრუნველად რომ დაჰხურავს. მაშინ ოდმანს
მართაზი მეტოქეს კი არა, სპასალარს, გმირს, თავდაუშოვავ მეომარს ხედავდა
საბოლოოდ მაინც იძლია ოდმანი მართაზისაგან; იძლია ზნეობრივადც და
ფიზიკურადც. მისი ცოცხლად დარჩენა, ნაწარმოების მიხედვით, დამარცხება
და არა გამარჯვება, რადგან ოდმანიც, როგორც ყველა მედროვე, მხოლოდ
დროებით იმარჯვებს, „განსაკუთრებით შინ“, მისი აღზევება და წარმატება
ისევე წარმავალია, „როგორც უქამური, უმპრაზი წყლის მზაკვრობა“.

ისევე წარმავალია, „როგორც უქვეშაო, უსამართლო წყლის ნაკადი“ მოთხრობაში ოდმანი ასოცირდება არმაზის კერპთან, რომელმაც თავისი დრო უკვე მოჰამა. ნაწარმოების პერსონაჟების დამოკიდებულება არმაზის მიმართ და, საერთოდ, ახალი ღმერთის ძიება ძალიან საინტერესო შრეა ნაწარმოებისა, რაც მას კიდევ ერთი ნაბიჯით აახლოვებს ნიცშეს ფილოსოფიასთან. მოთხრობის გმირები, თავიანთი მსოფლმხედველობით, მრწამსით, წარმართები არიან. მათი „ცის სიმაღლე დედამიწის ბედნიერებით განიზომება“ და უფრო შორს არ მიდის. მაგრამ ეს დროებითია, რადგან მართაში ჩაბუდებული დღე

და უსაზღვრო სიყვარული თანდათან ბადებს ექვს მასში ტრადიციული
„სერაფიტების“ მიმართ, ე. ი. „საღრმეთი აერევა“. არმაზის კერპი, მართაზის
გამოყვებითი კი, თვალნათლივ ჰგავს ოდმანს, ამიტომ არმაზი მის
უკვე ღმერთი აღარაა, მხოლოდ კერპია - უსულგულო, მკაცრი, უზნეო
„სერაფიტი“ უნდა დაიმსხვრეს, მოისრას, რათა ახალ ღვთაებას დაეთმოს
ახალი ღვთაება კი სერაფიტში განხორციელებული სიყვარული, სათნოება,
და სილამაზეა. ნაწარმოებში აშკარად იგრძნობა სერაფიტის
დასრულებული არმაზის მრისხანე კერპთან - იგივე ოდმანთან. „ერს
სერაფიტთანა ლამაზი ღვთაება სწადს და ეწამება!“ (იქვე, გვ. 300) - მიმართავს
გარდასული ჟამის ღმერთებს. ის, რომ სერაფიტი განმეორდება,
ოდმანი დარჩება წარსულში, იმის მიმანიშნებელია, რომ ძველი ღმერთები
განმეორდნენ, მწუხრის კერპებად იქცნენ, რადგან კაცის მიერ შექმნილი კერპი
არ შეიძლება ღვთაება იყოს, ხოლო ძველი რწმენა ახლით, პროგრესულით
შეიცვალოს.

„სერაფიტი“ მომავალ თაობას ანდერძად უძღვნა ავტორმა, რომ მოუპაროს
„ოდმანისა და თაობის სახეს, ხატოვან ავლადიდებას“, სიყვარულს, სათნოებას,
კეთილს, რათა ყველამ დაძებნოს და იპოვოს თავის თავში სერაფიტი,
„დაიღოს ამ სასწაულში“. მოთხოვნა აღსავსეა რწმენით, რომ მაშინ,
როცა სამყაროში სათნოება და სიყვარული დაივანებს და ქვეყნის არსებობა
აღსა და სისასტიკეზე არ იქნება დამოკიდებული, სერაფიტი ხელმეორედ
მოვა, როგორც ბუნების სრულყოფილი, მარადიული ქმნილება და ჭეშმარიტი
სიბრძნით აღავსებს ადამიანთა გულებს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ❖ ბიბილეიშვილი, 2011 - ლ. ბიბილეიშვილი, ტრაგიკული პარალელები
კ. გამსახურდიასა და გრ. რობაქიძის პროზაში. ბურუსი. <http://burusi.wordpress.com/2011/05/05/bibileishvili/>
- ❖ გოთუა, 1981 - ლ. გოთუა, სერაფიტი, თხზულებათა კრებული, ტ. V, თბ.,
1981.
- ❖ ელიზბარაშვილი, 2013 - ე. ელიზბარაშვილი, ნიცშე და საქართველო.
რეალური ისტორია. <http://comfortably.wordpress.com/2013/02/08/nietzsche-2/>
- ❖ ნიცშე, 1993 - ფ. ნიცშე, ესე იტყოდა ზარატუსტრა, თბ., 1993.
- ❖ ფუკო, 2004 - მ. ფუკო, სიტყვები და საგნები, თბ., 2004.

NATO GULUA

FRIEDRICH NIETZSCHE'S PHILOSOPHICAL ASPECTS
IN LEVAN GOTUA'S "SERAPHITI"

In 1960s-1990s Nietzscheology had a tremendous influence on the Georgian writers of the period under question. From this perspective Levan Gotua's works, particularly his story "Seraphiti", is of interest. Here the obvious traces of Nietzsche's philosophy are easily identifiable. We have attempted to show how some concepts of Nietzsche's philosophy have been manifested in the worldview of story's characters.

The novel depicts the individual's struggle for freedom against the tyranny of the majority. The story's character – Martaz begins his struggle for freedom by breaking with the prevailing norms of the society, and religion (smashing the idol of Armazi). The attitudes of the novel's characters towards the idol of Armazi and the search for a new god represent an interesting layer that brings the story closer to Nietzsche's philosophy.

Seraphiti - the main character of the story dies because of a complete lack of humanity of her times, therefore she has to be reborn. This is exactly Nietzsche's Eternal Return of the Same according to which every single thing, including a human life, eternally recurs. The story illustrates an overwhelming belief that as soon as the universe becomes abundant with love Seraphiti will be reborn as a perfect, eternal being filling the human hearts with the true light.

მეცნიერებათა გუგუნი

დიდი მოურავის ლიტერატურული პერსონაჟი პავლე ქართულ პოეზიაში

ქართლის დიდი მოურავის გიორგი სააკაძის სახელი ყოველთვის იწვევდა ჩვენს ურთიერთსაწინააღმდეგო მოსაზრებებს. მასზე მრავალი თქმულა და დამოკიდებულია. ისტორიულ ქრონიკებში დაცული მასალების მიხედვით, დიდ მოურავს უნდა ჰქონოდა უარყოფითი გმირად წარმოაჩენენ, ვიდრე დადებითად.

ჩვენი ქვეყნის არსებობის ხანგრძლივ ისტორიაში მე-17 საუკუნის პირველი ნახევარი ერთ-ერთი ყველაზე ბნელით მოცული მონაკვეთია, რაც ძირითადად დაკავშირებული იყო ჯერ თურქთა და ყირიმელ თათართა, შემდეგ კი შაჰ-აბასის შემოსევებთან, რომლის სახელიც ჩვენი ხალხის ცნობიერებაში სისხლისმსმელი ტრადიციის სიმბოლოდ დამკვიდრდა. სწორედ მათ წინააღმდეგ ბრძოლებში დაიწყო გიორგი სააკაძის დიდი პიროვნება.

წარმოდგენილიც იქნებოდა, რომ ქართლის დიდი მოურავის სახე მართლაც ისტორიულ ქრონიკებს შემოენახა და ქართულ მწერლობას სიტყვა არ ეთქვა მასზე. ქრონოლოგიურად სააკაძის ეპოქასთან ყველაზე ახლოს მყოფმა იოსებ ბოლქვამ (სააკაძე) (1620-1688) მას უძღვნა პოემა „დიდმოურავიანი“, ხოლო პეტრე პოეტმა არჩილმა (1647-1713) პოემაში „გაბაასება თეიმურაზისა და ლუარსაველისა“ (მეორენაირად მას „თეიმურაზიანსაც“ უწოდებენ) წარმოაჩინა სააკაძის, როგორც დიდი პატრიოტისა და შესანიშნავი მხედართმთავრის, ლიტერატურული პერსონაჟი.

არჩილი არცთუ მცირე ადგილს უთმობს გიორგი სააკაძის საგმირო ნაწარმოების გადმოცემას. იგი თხრობას თეიმურაზ პირველთან მისი დაახლოების დროიდან იწყებს და ბაზალეთის ომით ამთავრებს. მთხრობელი გახლავთ მეფე თეიმურაზი, რომელიც უშუალოდ სააკაძემ გაამეფა ქართლში. პოემის ავტორს აქვს იმედი, რომ სააკაძის სახელთან დაკავშირებული არც ერთი მნიშვნელოვანი მოვლენა და სათანადოდ აფასებს მათ, თუმცა უფრო დაწვრილებით ამ ფაქტებს აღწევს იოსებ ბოლქვამ, რომელშიც დაწვრილებითაა მოთხრობილი სააკაძის სახელთან დაკავშირებული უფრო ადრინდელი ამბებიც (ტაშისკართან ლუარსაბ მეფესთან ურთიერთობა, საქართველოდან განდევნა...) ამბის მთხრობელი თავად გიორგი სააკაძეა. ორივე პოეტი ცალსახად აღნიშნავს, რომ დიდი მოურავი ქართლის თავადების მოშურნეობისა და შინა ინტრიგების მსხვერპლად იქცა. ცნობილი ფაქტია, რომ სააკაძეს დაუპირისპირდა ქართლის დიდი ჯიშის, როგორც მდაბიო აზნაურს, მაგრამ უნარმოსილს, აღზევებულს, დაზღუდებულს... როგორც წესი, პოლიტიკურ ამინდს ქვეყანაში სამეფო კართან დაახლოებული თავადები ქმნიდნენ მეფესთან ერთად და არა ყმაგლეხობა, რომელიც ყოველთვის სააკაძის მხარეზე იდგა. ხალხს უყვარდა სააკაძე, როგორც მათი წინააღმდეგ გამოსული გმირი, უძლეველი მხედართმთავარი, „დიდი პოლიტიკოსი და ღრუბალ ნიჭიერი კაცი“ (ნ. ბერძენიშვილი). სააკაძეც ზრუნავდა ქვეყნის საინტერესო ძალაზე - ყმაგლეხობაზე. სამხედრო ძლიერება სათავადოებზე უფრო დამოკიდებული და კრიტიკულ დროს მეფე ზღუდად დარჩენილა მათგან

იმედგაცრუებული. აუცილებელი იყო ცვლილებების განხორციელება და სააკაძემ დაიწყო ზრუნვა მეფის ცენტრალური ხელისუფლების გაძლიერებისათვის, რასაც, ბუნებრივია, დიდგვარიანების ალაგმვა უნდა მოჰყოლოდა. თითოეულ მათგანს თავისი საბრძანებლის მეფედ წარმოედგინა თავი. ამდენად, სააკაძე იყო იმ დროის პროგრესული ძალა, რომელიც თავისთავად იძენდა უამრავ მტერს, ვინაიდან მის უმთავრეს იდეალს ძლიერი სამეფო ხელისუფლების ქვეშ გაერთიანებული საქართველო წარმოადგენდა. სააკაძის მისწრაფებას შეიძლება ფრთებიც კი შესხმოდა მას შემდეგ, რაც იგი სამეფო ოჯახის უახლოესი კაცი გახდა (მეფე ლუარსაბმა სააკაძის და ცოლად შეირთო), მაგრამ იმთავითვე ამოქმედდა მოწინააღმდეგეთა ბანაკი, რომლის წინაშეც მეფე ლუარსაბი არათუ უძლური, უსუსურიც აღმოჩნდა.

ზოგიერთები ტენდენციურ ნაწარმოებად მიიჩნევენ იოსებ თბილელის „დიდმოწავიანს“ მისი ავტორის გიორგი სააკაძესთან ახლო ნათესაობის გამო (მოიაზრება დიდი მოურავის ძმისშვილად). ამდენად, აღნიშნული პოემის პასაჟები შედარებით ნაკლებადაა გაზიარებული ჩვენი ისტორიკოსების მიერ. სამაგიეროდ ისინი პატივისცემით ეპყრობიან ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობებს, რომელიც ხშირად, არც მეტი, არც ნაკლები, ზიზღითაც კი იხსენიებს მოურავს, რისი მიზეზიც ბაგრატიონთა სამეფო სახლთან (ლუარსაბთან, თეიმურაზთან) დაპირისპირება უნდა იყოს. მეფე-პოეტი არჩილი დიდი სიმართლისმოყვარეობით გადმოგვცემს იმდროინდელ ვითარებას, მაგრამ სამართლიანობა მოითხოვს იტყვას, რომ ერთგვარად ბუნდოვანია „გაბაასების“ ის მონაცემი, რომელშიც ავტორი თეიმურაზისა და სააკაძის დაპირისპირებას ეხება. სწორედ აქ იყო საჭირო მეტი სიმკვეთრე. რა უნდა მომხდარიყო მარტყოფისა და მარაბდის ომების შემდეგ, უახლოეს წლებში, რომ თეიმურაზ მეფეს სასიკვდილოდ გაეწირა სააკაძე. მკითხველისათვის საკმარისი არ არის ყველაფრის მოშურნე თავადებზე მიბრალება. არჩილისაგან განსხვავებით, ამ დაპირისპირებაზე დაწვრილებით მოგვითხრობს იოსებ თბილელი. არჩილ მეფე, როგორც ჩანს, თავს არიდებს საკითხის დაწვრილებით აღწერას. ამიტომ მკითხველი მკაფიოდ ვერ არკვევს დაპირისპირების მიზეზს. შეიძლება ვიფიქროთ, რომ არჩილიც, როგორც ბაგრატიონი მეფე, რამდენადმე თეიმურაზის მხარეს დგას, თუმცა იმასაც ვითვალისწინებთ, რომ ეპიკური ნაწარმოებისათვის დამახასიათებელ ნიუანსს არ წარმოადგენს ყველა წვრილმანის ზედმიწევნით აღწერა და მინიშნებებსაც უნდა დავჯერდეთ, მაგრამ ამ შემთხვევაში, ვფიქრობთ, რომ სათქმელი მკაფიოდ უნდა თქმულიყო - რა გახდა ბაზალეთის ომის მიზეზი - სააკაძის მედიდურობა თუ მეფე თეიმურაზის უმაღლესობა. ვის მიუძღოდა ბრალი. ასეთი პოზიცია - „ვით მოიქნიოს მონამან პატრონსა ზედა ხმალი“ ან „მონასა პატრონსა ზედა აროდეს გაუმარჯვნია“ - საკითხს ნათელს ვერ ჰფენს, მით უმეტეს, ოთხი საუკუნის წინათ მომხდარ ფაქტებს. ასეთ შემთხვევაში უმჯობესია დასკვნა შედგეიდან გამოვიტანოთ. შედეგის მიხედვით კი სააკაძის თავდადებამ ქვეყანა გადაგვარებისაგან იხსნა.

აუცილებლად დასაფასებელია, რომ თვით მეფე არჩილი შეეზო ამ საკითხს და თავადების საძულველი სააკაძის საქვეყნო სამსახურს ობიექტურად მისცა უდიდესი შეფასება, „ფაქტებს პოეტი თავისი თვალთახედვით ანალიზებს და გარკვეულ შეფასებას აძლევს, პირუთვნელად ახასიათებს ისტორიულ პერსონაჟებს“ (კ. კეკელიძე, ა. ბარამიძე, 1954, გვ. 369), მაგრამ ეტყობა, რომ საკითხის სრულად წარმოჩენას რაღაც აკლია, სწორედ ეს „რაღაც“ არის

დღემდე საჩოთირო, ამიტომ ბოლომდე გაუჩვენებელი. საზოგადოების ერთი ნაწილი ეროვნულ გმირად სახავს დიდ მოურავს, მეორე ნაწილი კი აძაგებს მას. თბილისი, თავისი პოემის დასაწყისშივე, არსებული დაპირისპირების განუმარტაობის" გამო, არჩილ მეფეს საყვედურნარევი ტონით მიმართავს:

„ამ ამბისა განმარტებით, არა გქონდა მოხსენება,
ვით გაუწყრა მოურავსა, მეფეს ანუ ვით ენება“ (ჩვენი საუნჯე, 1960, გვ. 321).

აქედან გამომდინარე ჩანს, რომ არჩილი თავს არიდებს თეიმურაზ მეფის კრიტიკას, რაც გასაგებია, მაგრამ მკითხველი ზომ მეტ სიცხადეს ითხოვს. უკვე ჩავლილია მარტყოფისა და მარაბდის ომები, ქსნის ხეობაში მიღწეული მოწინაველე გამარჯვება. სააკაძის საარაკო გმირობის შედეგად ქართლში შაჰ-მამის მიზნები განუზრციელებელი დარჩა. ახლა ერთიანობა ჰაერით საჭიროა, მაგრამ ვერა და ვერ შეინარჩუნეს სიმშვიდე. ამჯერად არეულობის თავი და თავი თეიმურაზსა და სააკაძეს შორის ჩამოგდებული მტრობა გახდა, რის მიზეზადაც „დიდმოურავიანის“ ავტორი „ბოროტ კაცთა“ მიერ მეფესთან სააკაძის დაბეზღებებს მიიჩნევს. მეფე თეიმურაზს არ აღმოაჩნდა ერთგული მოწველი, რომ ჩაეგონებინა, თუ რა დამართეს ქვეყანას იმავე ბოროტ კაცთა მიერ ლუარსაბ მეფესთან მიტანილმა ავმა ენებმა. პოემაში ვკითხულობთ, რომ თეიმურაზს დიდი მოურავის დაღუპვა განუზრახავს, შეთქმულებაც მომზადებულია და მეორე დღეს სააკაძეს სასიკვდილო განაჩენი უნდა გამოუტანონ. „რცხილვანს“ მეფე შვებით, მას თან ახლდა მოურავი“. სწორედ რცხილვანს საიდუმლოდ ატლენ მოურავს თავისი ერთგული კაცები („სამნი კაცნი მოურავთან მოვლენ ატლენ მოხსენებად“) და როცა დიდი მცდელობის შემდეგ დაადებინეს თავიანთი შეთქმულების ფიცი,

„მაშინლა ჰკადრეს: „სიკვდილი შენი ზვალ დანამტკიცია“,
ერთმა თქვა: „მოღალატენი უთუოდ მართლა ვიცია“ (იქვე, გვ. 322).

ჩანაფიქრი ძალზე მუხანათური ჩანდა. ინტრიგების ქსელი ისე ოსტატურად დაბლართული, რომ სააკაძის ახლობლად მიჩნეულმა პიროვნებებმა არაფერი შეადგინეს და თავიდან არც დაიჭერეს ნათქვამი.

მათ უთხრეს: ნუ დაიჭერებ, არა გავს სიტყვის მსგავსება,
ზოგთ უნდა გარდაკიდება, ქართლის ჩხუბითა ავსება,
შენ რომ არ იყო, დღეს ქართლისა მიხედება სანთლის დავსება“ (იქვე, გვ. 323).

ამბის მომტანი კაცები კი მაინც დაჟინებით ირწმუნებოდნენ შეთქმულების განმადილეს. სააკაძემ

ჰკითხა კიდევ: „რა სიტყვა თქვეს, რად სწრაფობენ ჩემად მკვლელად?
მათ უთხრეს თუ: „ის შეიქნა ლუარსაბის სისხლის მღვრელად;

კვლავ: მან ჯარი დაიხვია, არ ეტევის მინდორ-ველად,
თავს არ გვიდევს საპატრონყმოდ, წყალობისა არ მადლმზდელად“ (იქვე, გვ. 323).

თუმცე სააკაძე ძლიერი ფეოდალია, „ჯარი დაიხვია“, ამაყია და არა დადარეკილი („თავს არ გვიდევს საპატრონყმოდ“) და მიაჩნიათ „არ მადლმზდელად“, ალბათ იმ „წყალობისათვის“, რომ ამ მდაბიოს ქართლის მიწაზე ცნობრების უფლება მისცეს.

სააკაძემ ერთგულ კაცთაგან „ავალიშვილი დომენტი, ჭკვიანი კაცი მროველი“ მოიპოვა მეფესთან გაგზავნა და შეუთვალა: „მეფეო ის ვჰქმენ საქმენი, რაც

თქვენმან გულმან ინება“ და რად მწირავ სასიკვდილოდო. თეიმურაზმა სასტიკად იუარა („...ეგე საქმე არ გავლია ჩემსა გულსა“) და თავის მხრივ მოუარეს შემოუთვალა: „ვინც რომ გითხრა ეგ ტყუილად, შევიქ დამწვარ-დადაგულსა“, სააკაძემ, რა თქმა უნდა, არ გასცა „ამ ტყუილის“ მთქმელები, რომლებიც ისევ დაჟინებით უმეორებდნენ:

„დაგვიჯერე, ნუ მოელი მეფისაგან ზვალ დანდობას,
ლუარსაბის სიკვდილს გადებს, სულ ამას იქს სიტყვის თხრობას“ (იქვე.

325).

სააკაძემ ისევ გაგზავნა მროველი და მასთან ერთად სხვა ერთგული კაცები, რომლებმაც თეიმურაზს ლუარსაბ მეფის სიკვდილზე ჩამოუგდეს სიტყვა-ამჯერად კი:

„მეფეს ებრძანა: „აწ გითხრა სიტყვა უტიფრად მთელია,
ქვეყანამ იცის, შენ იყავ იმისი სისხლის მღვრელია“.

ბოლოს კი ასე დასძინა:

„მაგრამ მე მის სისხლს არ ვეძებ, შენ იყავ შენთვის მჯდომარე“... (იქვე.

325).

სააკაძეს, ბუნებრივია, ეჭვიანობით ცნობილი თეიმურაზის ეს ბოლო სიტყვები ვერ დაამშვიდებდა. როგორც ვხედავთ, მეფემ ფარდა ახადა საიდუმლოს და გაამჟღავნა მტრობა მოუარავის მიმართ.

სააკაძის დაპირისპირება თეიმურაზ მეფესთან ერთობ საკამათო საკითხია. სააკაძე მაშინ განუზომელი ავტორიტეტით სარგებლობდა მთელს აღმოსავლეთ საქართველოში და არა მარტო იქ. შეეძლო მეფის გვირგვინიც დაედგა თავზე. მოსახლეობის დიდი ნაწილიც გაჰყვებოდა და მოქიშპე თავადებზეც იყრიდა ჯავრს, მაგრამ მან ადვილად დაძლია შურისძიების გრძნობა. მეზობელ თავადებს, რომლებმაც გადაუწყვეს სახლ-კარი, შეუკრეს გასაქცევი გზები და გაწირეს მოსაკლავად, აბატია - ახლა სხვა საქმე გვაქვს საკეთებელი, არ არის მტრობის დროო. ამის შემდეგ გაანადგურა 30-ათასიანი სპარსული ურდო მარტყოფზე და გათავისუფლებული ქართლ-კახეთის მეფედ გონიოს ციხეში თავშეფარებული ბაგრატიონი თეიმურაზი მოიწვია. არც ლუარსაბმა, თავის დროზე, და არც თეიმურაზმა ყურად არ იღეს სააკაძის შეგონებანი. არჩილ მეფე ხაზგასმით წერს, თუ ქვეყანაში უწყსობათა შედეგად „...რამდენი ავი რამ იქნა, რა ცრუ ფიცობა, რა ზაკება, უნამუსობა, რა ლიქნა“. თავის დროზე დიდი მეფე აღმაშენებელი „წვრილ ხალხს“ (საზოგადოების ძირითად მასას, უმრავლესობას) დაეყრდნო. გვერდით დაიყენა ჭყონდიდელი და მასთან ერთად განახორციელა უპირველესი რეფორმა - ურჩი ფეოდალების ალაგმვა. ლუარსაბმა და თეიმურაზმა დიდგვარიანთა „ლიქნას“ ყური ვერ მოსწყვიტეს და ქვეყნის გაერთიანებისაკენ სწრაფვის პროგრესული აზრები, იმავე თავადთა რჩევა-დაპირებით, მდაბიოს „მჩურჩნელობად“ მიიჩნიეს.

ცნობილია, რომ ქართლიდან განდევნილი მოუარავი ირანს გადაიხვეწა და შაჰს მიუვიდა. ირანის მბრძანებელმა დიდად გაიხარა და სააკაძე თავის სამსახურში ჩააყენა. სააკაძის მონაწილეობით დაიპყრეს ავღანეთი, წარმატებულად ებრძოდნენ ინდოეთსა და თურქეთს. სააკაძე თან ახლდა კახეთის ასაოხრებლად მომავალ შაჰს, რის გამოც ხშირად ისმის მის მიმართ საყვედური. ახლახან ერთ-ერთ შაჰს, რის გამოც ხშირად ისმის მის მიმართ საყვედური. ახლახან ერთ-ერთ ინტერნეტ-ბლოგში გამოქვეყნებულ წერილში „გიორგი სააკაძე - გმირი თუ მოღალატე“ - ავტორი კახეთის აოხრებაში მონაწილეობისათვის ძალზე საყვედურობს მოუარავს და აღნიშნავს, რომ კახეთის ლაშქრობაში მონაწილეობას

მაშინ თავი აარიდა შირაზის მმართველმა ქართველმა ალავერდი-ხან უნდილაძემ. თუ აღნიშნული წერილის ავტორს ნამდვილად ჰგონია, რომ უნდილაძემ, შაჰის სურვილის წინააღმდეგ, თავის არიდება შეძლო, ხოლო სააკაძის მონაწილეობა მოსიყვარულის გამონათქვამი იყო, ვეტყვი, რომ უმართებულოდ მიგვაჩნია ამ საკითხის ასე წარმოჩენა (მუხრანის ველზე ყარჩიხა ხანის მიერ მოწყობილი კბელი თავდაზნაურობის სასაყლაოს შესახებ საიდუმლო ინფორმაციის გაცემაში მოურავის ხელი რომ ერია, შაჰს, რა თქმა უნდა, უყურადღებოდ არ დარჩენია და იმიტომაც ითხოვდა სააკაძის მოკვეთილ თავს). უნდილაძეს თავისი საქმე უნდა შაჰის კარზე და სააკაძეს - თავისი. მოურავს ძალზე ბევრი უნდა ემსახურა, რომ უნდილაძემდე ამალღებულყო შაჰის თვალში. მას დიდი სურთხილე მართებდა, ხოლო უნდილაძეების ქართველობა აქ აღარც კი გამოვლინდა. ისინი სპარსეთის მკვიდრნი იყვნენ და მათი შური და ბოღმა აღარავის გააჩნდა ჩვენში. უნდილაძეები შაჰის უერთგულესი მსახურები იყვნენ და, შესაბამისად, სარგებლობდნენ პატრონის განსაკუთრებული პატივისცემით. უნდილაძის გავლენა ჰქონდათ მთელს ირანზე და თითქმის შაჰ-აბასზეც, მაგრამ ეს დაგვიწყდება, რომ იმამ ყული-ხან უნდილაძეს, რომელმაც დამსახურებულად დადიბარა მამის (ალავერდი ხანის) ყველა ტიტული და მიაღწია უდიდეს წარმატებას, თეიმურაზის შვილების წამებაზე ხელის აღება ორჯერ ურჩევია შაჰისთვის. პოლიტიკურ-დიპლომატიური თამაშების დიდოსტატ შაჰსაც ორჯერვე „მეუსმენია“ პირველი ვეზირის რჩევა, მაგრამ მესამედ მაინც თავისი გაუტანია. ამან გავიხსენოთ, რომ ირანის შაჰმა უშუალოდ უნდილაძეს დაავალა ქეთევან დედოფლის წამება. პირველმა ვეზირმა უნდილაძემ თავი ვერ აარიდა შაჰის ბრძანებას და აწამებინა თეიმურაზის დედა. მან ქეთევანის სიკვდილით დასჯასაც ვერ მიაღწია, რათა არ დაეშანათ და არ დაესაზიჩრებინათ უდანაშაულო ქართველი დედოფალი. მიუხედავად ამისა, მას თეიმურაზმა „გაუფო“, უფრო მეტიც, თეიმურაზი უნდილაძეს აქებს:

„შირაზის ხანის ქებასა ვერ იტყვის ბრძენთა ენანი,
მდაბალი, ტკბილი, მოწყალე, აქებენ სრულად ქვენანი“ (თეიმურაზ პირველი, 1933, გვ. 130).

უნდილაძეს უცდია შაჰის დარწმუნება დედოფლის წამების უსაფუძვლობაში, მაგრამ ამოდ. ასეთი იყო შაჰის სურვილი და იმიტომ (საბოლოოა, რომ აბას I-ის შემდგომმა შაჰ-სეფიმ (აბასის შვილიშვილმა) თითქმის ყველა უნდილაძეს ერთად დააყრევინა თავები მთავარ მოედანზე). შაჰის ჯარში კიდევ მრავალი ქართველი ირიცხებოდა. ვერც მათ აარიდეს თავი კახეთში დაშვრობას, მაგრამ პასუხს მხოლოდ სააკაძეს ვთხოვთ.

მეფე-პოეტი არჩილი ვრცლად გვიყვება შაჰის მიერ კახეთის აოხრების შესახებ, მაგრამ მასში მოურავის სახელს ერთხელაც არ ახსენებს. ბრალს არ ადებს მას. პოეტ არჩილს გააჩნია ნამდვილი მეფური ხედვა, საკითხის მთელი სურტიც დაწვრილდა უნარი. კარგად ესმის, სააკაძე ვერ შეაფერხებდა შაჰს და მანად ირანის სახელმწიფო პოლიტიკის წინააღმდეგ ვერ წავიდოდა (ამის საშუალება მას მიეცა მარტყოფში და წარმატებითაც გამოიყენა იგი). უფროსტყაოსანი ტარიელისა არ იყოს - „დამეშალა, ვერ დავშლიდი, დამრჩებოდა უმეცრებად“ - თქვა მან ნესტან-დარეჯანის გათხოვებასთან დაკავშირებით უმართულ დარბაზობაზე და დაელოდა ხელსაყრელ დროს.

ზოგიერთებმა სააკაძე მოღალატედ შერაცხეს, მაგრამ, მიგვაჩნია, რომ მას დიდ მოხერხებულებასა და დიპლომატიურ ხიჭზე შეტყვევლებს შაჰისაგან

ნდობის მოხვეჭა, რომლის დაკარგვის შემთხვევაში მარტყოფის გმირიც აღარ გვეყოლებოდა და ქვეყანა ურთულეს ვითარებაში აღმოჩნდებოდა. მეფე არჩილი სიტყვას არ ძრავს კახეთის აოხრებაში სააკაძის მონაწილეობაზე. მით უმეტეს, ამბის მთხრობელი აოხრებული კახეთის მეფე თეიმურაზია. უდავოა, პოეტ არჩილს სჯეროდა, სააკაძე კახეთში საკუთარი ნების წინააღმდეგ მოქმედებდა. მარტყოფის კატასტროფამ უკიდურესად გააცოფა შაჰ-აბასი, მთელს სპარსეთში ითხოვებოდა საძულველი ამბები დიდი მოურავის შესახებ. კარის მსახურები ჩვენშიც ბევრ გამოგონილს მიაწერდნენ მის სახელს, მაგრამ არასდროს ცდება საზოგადოება, მისთვის მოჩვენებითი და თავსმოხვეული აზრი დროებითია და საბოლოოდ ყველაფერს არქმევს თავის სახელს. იმ დროიდან მოყოლებული სრულიად ქართლი, და არა მარტო ის, უდიდეს სიყვარულს გამოხატავდა და გამოხატავს სააკაძის მიმართ, ვინაიდან ბოლომდე მისი არც ლუარსაბის სიკვდილში მონაწილეობისა სჯერა და არც კახეთის აოხრებით დაინტერესებისა, მით უფრო, რომ უცნობია, როგორი როლი შეასრულა სააკაძემ აღნიშნულ მოვლენებში.

არჩილი „გაბასებაში“ ერთგან შაჰის ღვენისა და მტრობისაგან შექირებულ თეიმურაზს ათქმევინებს:

„თუ მე მებრალეზს პაპისას ძველს რასმე დანაშაუვებსა,
ლუარსაბ მეფეს რადლა ჰკლავს, პირად მზეს, არ თუ შავეებსა“ (იქვე, გვ.

189).

აქ სააკაძის ბრალზე მინიშნებაც არ არის. ლუარსაბ მეფის სიკვდილის მოურავზე მიბრალება, აქაც და სპარსეთშიც, სააკაძესთან დაპირისპირებული ძალების გამოგონილს ჰგავს (ევროპელი მისიონერების ცნობებიც, უმეტესად, მათზე დაყრდნობით უნდა იყოს გაზიარებული). ლუარსაბ მეფის მკვლელობის სააკაძეზე დაბრალება ხელს აძლევდა მოშურნე თავადებს. ექვიან და პატივმოყვარე თეიმურაზს იქნებ თავადაც აღარ მოსდიოდა მოურავი თვალში. იგი ხომ სააკაძემ აღადგინა ამჯერად უკვე გაერთიანებული ქართლ-კახეთის მეფედ. ამის შემდეგ მოურავი მისთვის უდავოდ ზედმეტი გახდა და ლუარსაბ მეფის მკვლელობის დაბრალება ხელს უხსნიდა მასთან დასაპირისპირებლად. სააკაძეს ჰქონდა ლუარსაბთან მტრობის მიზეზი. ჭბუკმა მეფემ, ფაქტობრივად, შეურაცხყო სააკაძის ოჯახი. იოსებ თბილელი დაწვრილებით მოგვითხრობს, რომ მეფეს შეუყვარდა სააკაძის და, რომელიც მიღე ცოლად შეირთო, მაგრამ ხუთიოდე თვის შემდეგ გასცილდა და უკან დაუბრუნა მოურავის ოჯახს. მიზეზი საყოველთაოდ ცნობილია - განდიდებულმა თავადებმა არ იკადრეს აზნაურ სააკაძის ოჯახის შვილი დედოფლად (საკაძე გრძნობდა, რომ ასეც იქნებოდა და თავიდანვე წინააღმდეგი იყო ამ ქორწინების). ლუარსაბმა ვერ შეძლო პირადი ოჯახის ინტერესის დაცვა. მიუხედავად არამტკიცე ხასიათისა, ლუარსაბ მეფემ მაინც უკვდავყო თავისი სახელი, არ მიიღო შაჰის წინადადება გათათრების თაობაზე და საკუთარი სიცოცხლე გაწირა. ჩანს, ღვთის ნება იყო და მან შეძლო ქრისტიანული რწმენის სიკვდილამდე დაცვა.

მართებულად მიგვაჩნია ის მოსაზრება, რომ ლუარსაბ მეფის დაღუპვა დააჩქარა ქართველების გამუდმებულმა ელჩობამ ერთმორწმუნე რუსეთის მმართველებთან, რათა ეშუამდგომლათ შაჰთან ლუარსაბის გასათავისუფლებლად. ცბიერ და ბოროტ შაჰს მხედველობიდან არ რჩებოდა ქართველთა მოძრაობის არც ერთი ხიუანსი. რუსეთისაკენ ხედვა აცოფებდა მას. ამიტომ დაასწრო რუსთა მოსალოდნელ შუამდგომლობას და ლუარსაბ მეფე დააბრჩობინა.

„დიდმოურავიანის“ მიხედვით, სააკაძე ცდილობს თეიმურაზ მეფეს დემოტიკოს თავისი უდანაშაულობა ლუარსაბ მეფის სიკვდილში და განუმარტავს, რომ ქართლის მეფე შადიმანმა დაარწმუნა შაჰის მოსალოდნელ წყალობაში და წამოჰყვა იმერეთიდან, შადიმანი „...თავის უფალ შეიქნა, მე ვარ აწ ცრემლთა ღრთა, მის წილ მე ვკვდები, შექმნილვარ ლაზვართა დასაშენითა“. სააკაძე იმერეთიდან ლუარსაბის გადმოყვანას და შაჰთან შეხვედრას დიდ შეცდომად თვლის და თეიმურაზს ასე მიმართავს:

„თუ სჯობდა, თქვენც რად არ მოხველ, არა ჰქენ შემოყრილობა, თუ ის წყალობას ელოდა, თქვენც რად არ იღეთ წილობა?“ (იქვე, 345).

იქვე მოურავი თეიმურაზს შეახსენებს ყველა დიდ თუ მცირე ომს, რომელიც მას თავს გადახდომია. მოსათხოვრი ბერთომ ბევრი აქვს. თავი ახსოვს დაუზოგავს და ყოველთვის ქვეყნისა და მეფის სამსახურისთვის დღეწოდა. „აბა, მიბრძანეთ სხვის კაცის ეს სამსახური მეფეთა“ და სინანულს გამოთქვამს, რომ მხოლოდ უმადურობასა და მეფის რისხვას იმკის, მაგრამ უკან არ იხევს და თავი ამაყად უჭირავს:

„არვის მივსცემ თავს საკლავად, რაცა გწადდა იგი ქენით, ამ საქმეთა გამბედავი როგორ მოვკვდე ცუდის ენით, ერთს აზნაურს ვის უქნია ჩემოდენი ზმლისა შენით“ (იქვე, 360).

მიუხედავად იმისა, რომ „მეფემ შესთვალა: რაც გითქვამს, სრულ მართალია თქვენი“, „თავდებად მოგცე, არ მოგკლა, უცილოდ ძელი ცხოველი“ საქმეს არ უშველა. „არღარა მოჰხდა, არ იქნა, შეწება, ცუდად რიგება, გაყრა ზნაით, ველარ ქნეს ერთად სიტყვისა მიგება“.

იოსებ სააკაძე მძიმედ განიცდის დარღვეულ ერთობას: „რა მოიშალა, ვინ უღის, რა წყობა რა გარიგება“. პოეტი ამ წინააღმდეგობაში მაინც თეიმურაზის უმადურობას ხედავს, რომელმაც ავ ენებს უსმინა და სააკაძის დიდ საქმეებზე თვლი დახუჭა. ამიტომ სააკაძე სინანულით, მაგრამ გულწრფელად, პირდაპირ მოხელის მეფეს:

„ზოგთ ბაგრატიონთ ასე სჭირთ, არ ახსონს სამსახურია, რაგინდ რომ ბევრი აამო, ბოლოს არ გიგდონ ყურია, მამეზღარს სიტყვას უსმენენ, ვის ვისთვის რომ აქვს შურია, ვის რა გაოდა ქართლშია, მეც რომ მეჭამა პურია“ (იქვე, 361).

არჩილი კი თეიმურაზის მხარეს დგას. თეიმურაზი თითქოს ნანობდა სააკაძის უკუდგომას:

„მე ეს მითხრა: ღმერთმა იცის, ქართლი მოგეცე, ჩემი თავიც“ (იქვე, 228).

ცნობილი ფაქტია, რომ თეიმურაზს მომეტებული ექვიანობა ახასიათებდა. მეფის ამ სუსტი მხარით თავის დროზე კარგად ისარგებლა სპარსეთის მმართველმა და მოაკვლევინა კახეთის დაცვის ბურჯი, შესანიშნავი სარდალი ქაიხოსრო ჩოლოყაშვილი („ომანიანის“ ავტორი), რითაც მან წინასწარ გაიიოლა კახეთისაკენ სალაშქრო გზა. მოშურნე თავადების ჩაგონებით, თეიმურაზმა სალაშქროებით ირწმუნა სააკაძის ბრალეულობა ლუარსაბ მეფის დაღუპვაში. უკნით უკვე ითქვა, რომ კიდევაც შეთქმულან და მოურავის სიკვდილი დაეზრახათ. აქვე გავიხსენოთ ისიც, რომ თეიმურაზმა ქართლის მმართველად დანიშნული სიმონ ხანის (გამაჰმადიანებული ბაგრატიონის) მკვლელი ზურაბ ერისთავი ამავე მიზეზით მოაკვლევინა. სააკაძის ცოლისძმა ზურაბ ერისთავი მმართველის ომში თეიმურაზის მხარეს იბრძოდა თავისი მრავალრიცხოვანი მხარდებით. ამან, ძირითადად, განაპირობა სააკაძის დამარცხება. მოურავი,

როგორც დაკვირვებული და თადარიგიანი კაცი, დროულად აფრთხილებდა ზურაბს (ამის შესახებ ორივე პოემა გვამცნობს), არ ჩაედინა ასეთი საქციელი, თორემ დღეს მე მომიღებს ბოლოს და ზეალ იმავეს შენ მოგივლენსო. განდიდების დაუოკებელი წყურვილით შეპყრობილმა ზურაბმა არ შეისმინა ეს გაფრთხილება, მოიმიზეზა, პატრონს არ ეღალატებაო. ამავე დროს ვინაიდან იგი თეიმურაზის სიძე გახლდათ (ქალიშვილის ქმარი). მოურავმა დაამოყვრა ერისთავი მეფესთან.

არჩილი გადმოგვცემს სიძე-სიმამრის ურთიერთგადამტერების ამბავსაც. ზურაბი შაჰის მიერ ქართლის მმართველად დანიშნულ სიმონ-ხანთან გაიქცა. „მამას უხმობდა სიმონ ხან“, მაგრამ ერთხელაც, ჭურჭისას, ზურაბმა მოღალატურად მოკლა იგი, მოჰყვითა თავი და თეიმურაზს გაუგზავნა, რითაც შეირიგა სიმამარი. თეიმურაზი (იმხანადაც ქართლ-კახეთიდან გადახვეწილი) ისევ თავის ტანტს დაუბრუნდა. აწი კი განდიდებული ზურაბი აღარ მოსდიოდა თვალში და საფურცლეს, სიმამართან სტუმრობისას, სუფრასთან მჯდომ ზურაბს მალულად დაჰკრეს მახვილი თავში („გვერდს მიჭდა, ვბრძანე სიკვდილი, მან სისხლი ჩემს წინ გაუშო“). მიზეზი, რამდენადაც ცინიკური არ უნდა იყოს, თეიმურაზის ბაგრატიონი ნათესავის - სიმონ-ხანის მკვლელობა იყო, მაგრამ „გაბაასების“ ავტორი აქაც ავ ენებზე საუბრობს და სიმონის მკვლელობა ისევე არ მიაჩნია ზურაბის დაღუპვის მიზეზად, როგორც ლუარსაბის მკვლელობა სააკაძის ბრალეულობად.

„დიდმოურავიანის“ პერსონაჟი (პოემას ერთი პერსონაჟი ჰყავს - გიორგი სააკაძე, თუ არ ჩავთვლით ავტორისეულ შეფასებებსაც) ვრცლად ჰყვება გავლილი გზის შესახებ. ძირითადად იხსენებს ბრძოლებს, რომლებშიც მას მონაწილეობა მიუღია. თითქმის არც ერთი წაგებული ბრძოლა არ გვხვდება. ბაზალეთის ძმათამკვლელ ომს კი სააკაძე შეცდომად მიიჩნევს და ამბობს:

„რაცა მოხდა სრულ ვიცოდი, არ მინდოდა ესე ომი,

ყმა არ უნდა პატრონისა ბრძოლისა და შებმის მდომი!“ (იქვე, 367).

სააკაძე გრძნობდა, რომ ისეთ მტრობასა და შურს, როგორსაც მის მიმართ ავლენდნენ, არ იმსახურებდა. ამავე დროს, მიხვდა, რომ თეიმურაზი საქვეყნო საქმის მეფე-პატრონი ვერ იქნებოდა და მან ისევ ბაგრატიონთა შორის დაიწყო ახალი მეფის კანდიდატურის ძებნა. ომი გარდაუვალი გახდა. სააკაძე მოუწოდებლად შეხვდა ომს. თავად თითქმის არც ჩაბმულა ომში. მოწინააღმდეგე მხარემ მისი ამ ომში უტილობელი სიკვდილი დაგვგმა. ვალდებულების მკისრებელიც (კახელი თავადი ედიშა ვაჩნაძე) ძალზე იკვენინდა, რომ ამ ბრძოლაში სააკაძეს პირისპირ შეეგზოდა და ბოლოს მოუღებდა. მაგრამ უამრავ ომში ნაცადმა სააკაძემ თავად იმსხვერპლა მკვებარა თავადი.

„თითზე გადავიხვიეთ“ ბაზალეთის ომი. კიდევ არაფერი გვიჭირდა, რომ ეგ იყოს ერთადერთი. მრავალი ბაზალეთის მსგავსი იცის ჩვენმა ისტორიამ მანამდეც და მის შემდეგაც, მათ შორის სრულიად ახალიც, ჩვენ თვალწინ მომხდარი, ჯერ კიდევ შეუფასებელი და წაყრუებული.

სირცხვილის გრძნობას იწვევს ის ფაქტი, რომ სააკაძის ადგილი არ აღმოჩნდა ქართლში. როგორც ჩანს, ბევრი რამ სათქმელი თავის დროზეც არ თქმულა. იმ დროის „მემათიანეები... თეიმურაზ პირველის შთამომავალთა ინტერესებს ითვალისწინებენ და აშკარად უწევენ ანგარიშს“ (ჯ. ლვინჯილია, 1989, გვ. 81). სააკაძის დაუოკებელი ლტოლვა საქართველოს გაერთიანებისაკენ საგულდაგულოდ მიჩქმალულია. ამ საკითხის წიხ წაშოწვევა თავ-თავიანთ

სათვადოებში „გამეფებულ“ არც ერთ დიდებულს ხელს არ აძლევდა. ისეთი ფაქტების მოხმობაც შეიძლება, როცა თვით მეფეც კი შეწინააღმდეგებია ჯერთიანების იდეას. უფრო დასანანი ისაა, რომ სააკაძის ტრაგედია არც პირველია და არც უკანასკნელი. სამწუხაროდ, ჩვენმა ისტორიამ კიდევ მრავალი ასეთი ფაქტი იცის, თუნდაც სულ ახლო წარსულში, განათლებულ და წიგნიერ საქართველოში. საბედნიეროდ, ისტორია ყველაფერს თავის სახელს არქმევს, მაგრამ დასანანია, რომ ეს ხდება ძალიან გვიან.

ორივე პოემაში აღწერილია მარაბდის ომი. მაშინ სააკაძე თითქმის რთვითაა შორის დააყენეს, არ გაიზიარეს სპარსელებთან მისი ურთიერთობის დიდი გამოცდილება და ცოდნა, რაც მას გააჩნდა, არც მისი საომარი ტაქტიკა, რომელიც მტრის მაღლობებში შემოტყუებას ითვალისწინებდა. არჩილი ხაზს უსვამს, რომ მოურავმა წამოაყენა ყველასაგან განსხვავებული ომის გეგმა, რომელიც მტრის მაღლობებში შემოტყუებას ითვალისწინებდა, ვინაიდან გაშლილ ველზე, თაკარა სიცხეს ნაჩვევ სპარსელებთან ბრძოლა ქართველთა ჯარს ეწეოდა. მან მიანიშნა იმ მოსალოდნელ უბედურებაზე, რაც შეიძლებოდა მოჰყოლოდა პირისპირ შეხმას: „ქვეითობა იქ არ ვარგა, სიცხეა და მისჭირდება, ღმერთმა ნუ ქნას დაგვიმარცხდეს, სრულ ერთპირად ამოსწყდება“. სააკაძის პირი მხოლოდ ბაადურ ციციშვილმა გაიზიარა: „დაგვიმარცხდეს ქვეითობა, სადღა მორჩეს თქმა არ უნდა, თუ ამოსწყდეს გლეხიკაცი, საქართველო დაიშენდა“.

სააკაძის მოსაზრება უარყვეს და პირისპირ შეხმას ირჩევდნენ ზურაბ ერისთავი, მუხრანის ბატონი თეიმურაზი და მისი ძმა ქაიხოსრო, იესე ქსნის ერისთავი, საბარათიანოს სარდალი ბარათა ბარათაშვილი, რომელიც საკუთარი მხედრის განადგურებით იყო აღშფოთებული. უმრავლესობას ემხრობოდა მანუჩარ აბაშიძე და კახელთა მხედრობა. სააკაძის წინააღმდეგობას აზრი აღარ ჰქონდა და ისიც ჩაჰყვა ქართველთა ლაშქარს. მარტყოფის გმირს ამჯერად აღარ მოუწევს მთავარსარდლობა და იგი მეფე თეიმურაზმა იკისრა.

როგორც ვხედავთ, სააკაძე მაინც უმცირესობაში აღმოჩნდა. ორივე პოემის ავტორები სააკაძის გმირობას სამართლიანად აქებენ და საკვირველად მოიწვევენ. მოურავის წინასწარმეტყველება გამართლდა. ომის ველზე უმოწყალოდ გათვლითა ყმაგლენობა. სააკაძის პირადმა მაგალითმა საქმეს ვერ უშველა. მან ყველაფერი გააკეთა ქართველთა სულიერი მხნეობის ასამაღლებლად და მარცხელთა დასათრგუნავად („მოურავმა ამ ომშიგან მუშარადი არ დაიდგა“). თუთუნავე არ ჰქონდა პირისპირ ომის მოგების იმედი. ქართველებმა ომი წაიგეს და სააკაძეს მრავალი რთული ღონისძიების გატარება მოუხდა მარცხის შედეგების დასაძლევად. მაინც შეძლო სპარსელთა თარეშის აღაგმვა. სულ მალე, ქსნის ხეობაში სააკაძის მიერ ათი ათასი სპარსელის გაჟლეტამ წელში დატოვა შაჰის ძალები ქართლში.

ორივე პოემა გარკვეულ ადგილს უთმობს პაატა სააკაძის ტრაგედიას. არჩილი დაბეჭდილებით საუბრობს იმაზე, რომ სააკაძეს შაჰის საწინააღმდეგო გეგმა სპარსეთში მოუფიქრებია. წამოსვლისას პაატა შაჰმა თავისთან მიძვლად დატოვა. მოურავმა თავისი გეგმა გზაში გაანდო ზურაბს, რომლის ცოლიც ახლად სპარსეთში დარჩა. ზურაბმა უსაყვედურა - იქ გეთქვა და ცოლსაც მოუფიქვანდიო. სააკაძემ კარგად იცოდა, რომ ცოლს არ გამოათანდნენ და ახლად არ გაუშვილა თავიდანვე, ვინაიდან ზურაბის აზიარებას შეიძლება გეგმა მოეხდინა. „გაბაასების“ ამ სტროფების კითხვისას რჩება ისეთი შთაბეჭდილება,

რომ სააკაძე ჩვეულებრივ ადამიანს არ ჰგავს. თავად არჩილის აზრით, „ეს ყველასგან უძნელეა...“, მოუწავი სხვაგვარად ფიქრობს და აზროვნებს. მან, რამდენადაც წარმოუდგენელი არ უნდა იყოს, შვილი გაწირა. გასწია უდიდესი რისკი - მარცხის შემთხვევაში ქვეყანას ვეღარ უშველიდა, შვილიც უშედეგოდ გაიწირებოდა. სააკაძის მსგავს საქციელს უმრავლესთაგან განსხვავებული ღირებულებების მქონე ადამიანი თუ ჩაიდენდა მხოლოდ. „...ქვეყნის სამსხვერპლოზე შვილის მიყვანა არჩილს ადამიანის უდიდეს და უკეთილშობილეს ქცევად მიაჩნია. „გაბაასებაში“ გამოკვეთილია სამშობლოსათვის თავდადებულ გმირთა შესანიშნავი სახეები, მათ შორის ერთ-ერთი უბრწყინვალესია გიორგი სააკაძე“ (ქართული ლიტერატურის ისტორია, 1966, გვ. 388). პოემის მიხედვით:

„ესე საქმე მოუწავმა უცხო ქნა საკვირვალი,
ვით შემართა ამ საქმესა, თუცა არის გულად რვალი!
ეს ყველასგან უძნელეა, სხვა სახელიც ქნა მრავალი,
უსაცილოდ მართალია, არ ტყუილი, არ საკრძალი.
სახელისთვის მათ ცოლ-შვილი ორთავ დათმეს - ეს იცოდეთ,
ვინ არ მიჰყვით მათ საქმესა, არ იცით რომ დიდად სცოდეთ?
რჯულისა და ქვეყნისათვის რა იქნების რასაც ჰყოფდეთ?

აწც ეს ქენით ქართველებო, ანდერძსავით შვილს ეტყოდეთ“ (იქვე, 217). ამ სიტყვებში ავტორი ხაზს უსვამს სააკაძის უდიადესობას. არჩილი მოგვიწოდებს, შთამომავლობას გადავცეთ მამულისათვის თავგანწირვის შეუდარებელი მაგალითი. მოშურნენი გაფაციცებით თხზავენ დიდი მოუწავის განმაქიქებელ ფაქტს, თითქოს შაჰის ცნობილი წერილის (სააკაძის მოკვეთილ თავს რომ ითხოვდა) შემდეგ დაუპირისპირდა მას მოუწავი და პაატაც უნებლიეთ გაწირა. სააკაძე უკვე კარგა ხანია ცდილობდა თავადაზნაურთა შემორიგებას იმ წერილმა დიდი როლი შეასრულა სააკაძის სასარგებლოდ ქართველთა გაერთიანებაში. ასეთი წერილის გამოგზავნა, შიკრიკის მეშვეობით, სპარსეთის მმართველის დიდი შეცდომა იყო. აღნიშნული წერილი ხომ სააკაძეს ჩაუვარდა ხელში.

ვფიქრობთ, გიორგი სააკაძე უდავოდ დადებითი მოვლენაა საქართველოს ისტორიაში. იოსებ თბილელზე რომ არაფერი ვთქვათ, მეფე არჩილიც კი აღფრთოვანებულია მისი პიროვნებით და ქება-დიდებათ ავსებს მას. „გაბაასებაში“ არ გვხვდება სააკაძის საძაგებელი არც ერთი სიტყვა ვისაც „დიდმოუწავიანის“ ავტორი ტენდენციური ჰგონია, საინტერესოა, რას იტყვის არჩილის ნაქვებ სააკაძეზე. მიუხედავად იმისა, რომ მეფე არჩილი თემიურაზის კრიტიკულ განსჯას თავს არიდებს, ოდნავადაც არ ამცირებს სააკაძის უდიდეს როლს ქვეყნის გადარჩენის საქმეში. პირიქით, არჩილის პოემა უმნიშვნელოვანესი ისტორიული წყაროცაა, რომელიც დიდ დახმარებას გვიწევს ქართლის დიდ მოუწავის რთული პიროვნების უკეთ შეცნობაში. არჩილს კარგად აქვს გააზრებული სააკაძის სიდიადე. სწორედ მან, მეფე-პოეტმა არჩილმა, აიღო ხელში კალამი და სააკაძის „საქმენი საგმირონი“ მთელ საქართველოს გააცნო.

შთამომავლობა მოვალეა გიორგი სააკაძის მადლიერი იყოს. ასევე, მოვალეა იყოს მადლიერი მეფე არჩილისა და იოსებ თბილელის, რომლებმაც ჩვენი ისტორიის ერთ-ერთი რთული პერიოდი ობიექტურად შეაფასეს და ვრცელ პოეტურ ქმნილებებად წარმოგვისახეს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- თეიმურაზ პირველი, 1933 - თეიმურაზ პირველი, თხზულებათა სრული კრებული, პირველი გამოცემა, თბ., 1933.
 კეკელიძე, ალ. ბარამიძე, 1954 - კ. კეკელიძე, ალ. ბარამიძე, ძველი ქართული ლიტერატურა, ტ. I, თბ., 1954.
 ქართული ლიტერატურის ისტორია, 1966 - ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. II, თბ., 1966.
 ლენჯილია, 1989 - ჯ. ლენჯილია, გიორგი სააკაძის პიროვნება, თბ., 1989.
 საუნჯე, 1960 - ჩვენს საუნჯე, ტ. IV, თბ., 1960.

TENGIZ GUMBERIDZE

GRAND MOURAVI'S LITERARY CHARACTER
 IN OLD GEORGIAN POETRY

It would certainly be unimaginable to have the name of Giorgi Saakadze, the Grand Mouravi of Kartli preserved only in historical chronicles, without reflecting his character in the Georgian literature. Concerning the very issue, poets of the Renaissance period deserve special mention, namely, King Archil for his poem "The Dialogue between Teimuraz and Rustveli" and Iosif Tbileli (Saakadze) for his poem "Didmouraviani" (The Life of the Great Mourav).

Archil provides a remarkable evaluation of Giorgi Saakadze's patriotic self-sacrifice and urges to inform the future generations about Saakadze's exceptional heroism. The author also deals with the issue of the battle at Lake Bazaleti, however, avoids criticizing King Teimuraz.

From the very first lines of his poem Iosif Tbileli reproaches King Archil for not explaining conflict between Teimuraz and Saakadze; the author attempts to shed more light on this matter. The poet provides the details of Saakadze's heroism, noting that the latter did not deserve such enmity and envy of ungrateful nobles of Kartli.

It is undoubtful that Saakadze represented progressive forces of his time whose vision of the united Georgia integrated a powerful king. This great idea was fiercely confronted by Kartli's feudals who drove Saakadze into exile twice. Both King-poet Archil and Iosif Tbileli point out that the Grand Mouravi fell victim to envious Kartlian nobles and the intrigues.

შპს ღაღიანი

-ც ნაწილაკიანი ფორმები ტაოურში*

ც(ა) ნაწილაკი ქართულში სხვადასხვა ფუნქციით გამოიყენება, კერძოდ: 1. კითხვითი ნაცვალსახელისა და ზმნისართისაგან აწარმოებს მიმართებით ნაცვალსახელს ან ზმნისართს; 2. აძლიერებს სიტყვის მნიშვნელობას; 3. გამოხატავს დამატებითობას; იმავეს, რასაც „აგრეთვე“ ფორმა (ბ. ჯორბენაძე..., 1988).

-ც ნაწილაკი თითქმის ყველა მეტყველების ნაწილს შეიძლება დაერთოს (ძველ ქართულ ტექსტებში ზმნასთანაც დასტურდება: ჰხედვიდაცა...)

სახელთან ხმარებული -ც ნაწილაკი ყველა ბრუნვის ფორმასთანაა შესაძლებელი, გარდა წოდებითისა (ა. შანიძე, 1973).

საანალიზო ნაწილაკი თანამედროვე ქართულ სალიტერატურო ენასა და დიალექტებში ძირითადად ხმოვნის გარეშე იხმარება. -ც ნაწილაკს ყოველთვის წინ უძღვის ხმოვანი: ბრუნვის ნიშანი (კაც-ი-ც) ან მავრცობი (ემფატიკური) ელემენტი, როცა ბრუნვის ნიშანი თანხმოვნით ბოლოვდება (კაც-ს-ა-ც, კაც-ის-ა-ც)...

ტაოურში -ც ნაწილაკი უმთავრესად ხმოვნის გარეშე გამოიყენება, იშვიათად -ც-ა ვარიანტიც გვხვდება.

ნაწილაკი ძირითადად გაანალიზებულია 2011-2013 წლებში ტაოში ჩვენ მიერ მოპოვებული დიალექტური მასალა. ტექსტები ჩაწერილია ტაოს სხვადასხვა სოფლებში (ხევაი, ქობაი). შედარებისთვის გამოყენებულია გამოქვეყნებული მასალა (შ. ფუტყარაძე, 1993; მ. ფალავა..., 2005). -ც ნაწილაკიან ფორმათა წარმოების თვალსაზრისით აღნიშნული სოფლების მეტყველება ქართული ენის სხვა კილოებისაგან განსხვავებულ ვითარებას გვიჩვენებს.

-ც ნაწილაკი ტაოურში, ჩვეულებრივ, წარმოდგენილია სახელის სხვადასხვა ბრუნვის ფორმასთან. ხშირად გვხვდება სახელობითისა და მიცემითის ფორმებთან; შედარებით იშვიათია დანარჩენი ბრუნვის ფორმებთან. საილუსტრაციო მასალა: სახელობითი:

თვალიც რომ ემეიქნას, მეწყინება; დედამთილიც მის სახლად ზის; აში ტყიშალიც ქოშო არი; შენ კად იქნები, მოზოხელიც კად იქნება; ზოგნიც არ იბურვენ; ცუდი ინსნებიც არიან (ქობაი)...

მოთხრობითი:

იმან ბევრი იცოდა, ა იმანაც იცის დალუზა (კარგად); ჩემ ღენჭეფთაც (ვაჟებმაც) გურჯიჯა არ იციან, ზალმაც არ იცის, კაცმაც არ იცის...

მიცემითი:

ლონჯას თესვენ და სამყურსაც თესვენ; ფილაგსაც აბლ ცეცხლში მოვბარშავთ; სხვა საჭმელსაც ვიჭამთ; მარილსაც ჩუაყრით; ისკამსაც იტყვიან; იმასაც დააყრი; იმათაც შეჭამთ...

ნათესაობითი:

ბეჭმეზი ყურზენისაც იქნება (შ. ფუტყ., 1993, გვ. 180).

*შაკითხულია მოხსენებად XXXII რესპუბლიკურ დიალექტოლოგიურ სამეცნიერო სესიაზე, ქუთაისი, 2012 წლის 16-17 ნოემბერი

მოქმედებითი:

ნიჩფითაც ემეთ, გუბრეთ (ნაკელს) დუყრით ნიჩბითაცა.

-ც ნაწილაკი დაერთვის აგრეთვე ზმნისართებს, ნაწილაკებს:

მერეც თონით მოვთხრით; მემრეც თივა მოვთიბავთ ასე; ჩვენ ზამანში (დროში) აქ არც ჭედრანი (შუქი) იყო, არც არაბა (მანქანა) იყო, არც რამ

ტაოელთა მეტყველებაში დასტურდება -ც ნაწილაკადართული სახელის ფორმები, რომლებიც აგებულია ნათესაობით ან მიცემით ბრუნვას მოგვაგონებს, თუმცა სახელობითი ბრუნვის ფუნქციით გამოიყენება.

აღნიშნულ ტიპის ფორმათა სტრუქტურა ასეთია: სახელობითი ბრუნვის ფორმა + ს + ა + ც ნაწილაკი. გვხვდება როგორც მხოლოდობითში, ისე მრავლობითში.

მხოლოდობითი:

ბიჭისაც იქ არი, ელთისაც (რძალიც) იქ არი, მაზლი იქ არი, მაზლისი (ბიჭები) იქ არიან; ღარტები იქ არიან, თორუნები (შვილიშვილები) იქ არიან, ბიჭისაც იქ არი; ბგანოსაც იკითხავს, ბიჭისაც იკითხავს; ჩვენი ნაწველისაც დერმანია (წამალია), ყველი, ნაწველი დერმანია; მანგლისაც გუაქტა, მანგალი აგზე არი; ნაძვი, კატარი (ფიჭვი), ყავალი (ალვის ხე), ყავალისაც არი; "ზავიწი" თხელი კადა არ არი, სიქელისაც არა, ჯიხელი (ზომიერი); ღორისაც მუა, ღორი თხრისა ყართოფსა; პირველათ მანგანებ არ იყო, გზასაც არ იყო; ამისი დედმესაც ჩვედა იქა; ფასულიესაც (ლბიოც) ემეზე წასულა ეგერ სარებზე...

მრავლობითი:

კაცებისაც მუშაობენ; კაცებისაც ზიდვენ; ქალები ისე, კაცებისაც (ცელით) თიბენ; ქალებისაც მოდიან; ქალებისაც ბოძნანი ვიხურავთ; მანგანადვთ, გოგოებისაცა, ჩვენცა; მალეებისაც (საქონელიც) სახში შევლენ; ზოგნი თხელი შეშქამენ, ზოგნისაც სიქელი...

წარმოდგენილი ნიმუშების მიხედვით, -ც ნაწილაკიანი ფორმები მხოლოდ მხოლოდობით ბრუნვას აღნიშნავს. კონსტრუქციაში -ც ნაწილაკიანი ფორმები მხოლოდობით უამნაწილაკო სახელების გვერდით. ეს განსაკუთრებით კარგად გამოიხატება შემთხვევაში, როცა საგნები თუ ფაქტები ჩამოთვლილი.

არსებით სახელთა მსგავსად არის გაფორმებული ზედსართავი და მოქმედითი სახელები, აგრეთვე კუთვნილებითი ნაცვალსახელები. მაგ.:

ზედსართავი სახელი:

ალაბალუდი (თევზის სახეობა) დიდისაც არი, ბატარადსაც არი; სოლანი (მეფე) წვრილ-წვრილისაც არი.

მოქმედითი სახელი:

ერთისაც თა ზემო არი, ქუაბაგი; ერთისაც ჩვენში კეცი, კეცი "არის". კუთვნილებითი ნაცვალსახელი:

კადა, კადა, ჩვენისაც ადნია (იგივეა); ჩვენისაც ქართულია, თქვენისაც; მანგანდან ქი (რომ) მოსულან თქვენისაც დედებ, ჩვენისაც დედები...

საც დაბოლოება შეგვხვდა მოთხრობითის ფორმასთანაც: ბგანომა გურჯიჯა არ იცის, ბიჭმა, ბიჭმასაც თურქმა არ იცის.

ჩვენ შევისწავლეთ -საც დაბოლოებიან ფორმათა გამოყენების შემთხვევები ტაურში ცალკეული სოფლების მიხედვით. ამ მხრივ ჩვენ მიერ მასალა შეტ-ნაკლებად განსხვავებულ სურათს წარმოაჩენს. კერძოდ,

-საც დაბოლოებიანი ფორმები ხშირია ხვედის თემის სოფლებში, ქობაშიშედარებით იშვიათია. მსგავსი მაგალითები არ დასტურდება გამოცემულ ტაოურ ტექსტებში (შ. ფუტყარაძე, 1993, მ. ფალავა, 2005); არ არის დაფიქსირებული ქართული ენის სხვა კილოებშიც.

საინტერესოა -საც დაბოლოებიან სახელობითის ფორმათა გაჩენის საფუძველი ტაოურში. ამ შემთხვევაში თურქული ენის გავლენა გამოირიცხება, ვინაიდან თურქულს მსგავსი წარმოება არ ახასიათებს. საანალიზო ფორმათა გაჩენის მიზეზი საკუთრივ ტაოური დიალექტის წიაღშია საძიებელი. აღნიშნული ფაქტი ანალოგიით შეიძლება აიხსნას; კერძოდ, არსებით, ზედსართავ, რიცხვით სახელთა და კუთვნილებით ნაცვალსახელთა -საც დაბოლოებიანი სახელობითის ფორმები გაჩენილი უნდა იყოს III პირის ნაცვალსახელთა -საც დაბოლოების ანალოგიისა და განზოგადების საფუძველზე.

III პირის ნაცვალსახელები ტაოურში გვხვდება როგორც შეკვეცილი (ის/ეს), ისე სრული ვარიანტებით (ისი/ესე). -ც ნაწილაკის დართვისას ნაწილაკის წინ ხმოვნები, როგორც წესი, დაცულია: ისიც/ესეც, ისაც/ესაც...

საგულისხმოა ის ფაქტი, რომ ტაოურში (განსაკუთრებით ხვედის სოფლებში) ის/ეს ნაცვალსახელთა -ც ნაწილაკიანი ფორმები უმთავრესად ა ხმოვნითაა წარმოდგენილი (ისაც/ესაც). ი/ე ხმოვნიანი ვარიანტები (ისიც/ესეც) იშვიათია. მაგალითად:

ისაც იმისი კარია; ჩემი ხუთი თანე მე წუასხამ, ისაც წაასხამს; დოღენჯიანკარი, ისაც სოფელი, მაალე¹ა; ქართველია ისაც; ი მეელე-რი, ესაც სოფელი ჳევეგი; ესაც ბოჟე შტიდი-რვა ქილომეთრია; ა, ესაც ქართველია... ესაც სოფელი ახალთია (შ. ფუტყ., 1993, გვ. 171); ესაც პარხალია (იქვე, გვ. 172).¹

ის ბეღელია, ის სათიბი, შო. ყანა ჰაფი, ესაც ბარეც ჰაფი (მ. ფალავა, 2005, გვ. 166).²

შდრ.: ქობაშიშე ის/ეს ნაცვალსახელთა -ც ნაწილაკიან ფორმებთან ძირითადად ი/ე ხმოვნები გამოვლინდება (ისიც/ესეც). მაგ.:

ისიც ზულჭიე დულმაზია; ისიც მოიდა; ისიც ჩათალი, სხვა არ არი; ისიც ერთი ლუკმა, ასე დავჭრით... ესეც ერთი ხეა; ესეც ქართოლია, ფათათესი...

ბარალელურად გვხვდება -ისაც დაბოლოებიანი სახელობითის ფორმებიც: „აგარა“ ერთისაც ა იქ ზემო არი, დეინახით? ფურებისაც მიჰყავან.

ისაც ნაცვალსახელი ქართული ენის სხვა დიალექტებშიც გვხვდება, მაგ.: ჯავახ.: ისაც რა დღიები ყოფილა; მოიყვანეს ისაც (ა. მარტიროსოვი, 1984, გვ. 57); მესხ.: ესაც მოიტანა (შ. ძიძიგური, 1956, გვ. 227); მოხ.: ისაც გოხმარებოდაკე; ისაც დეთანხმა (ი. ქავთარაძე, 1985, გვ. 39); მთ.-გუდ.: ისაც გაიძმობილა (ი. გიგინეიშვილი..., 1961, გვ. 70); რაც მგელს გადარჩაო, ისაც უწყლოუდაროდ არიანო (იქვე, გვ. 91); კახ.: ისაც მოვიდა; მოდით შენცა და ისაც (ა. მარტიროსოვი, გრ. იმნაიშვილი, 1956, გვ. 77).

იმერზეული: ისაც წისქვილის ქუეები არი; ისაც არი უშუუზლებელი საქმე; კაცი მევიდა, ისაც დაწვება; ისაც ამისი რაცხა არი; ხარისაწოლთი, ისაც არი აქა; გუშინ წევიდა ისაც...

¹ შ. ფუტყარაძის ტაოური ტექსტები ჩაწერილია იუსუფელიდან პარხლამდე

² მითითებულია მასალის ჩაწერის ადგილი: სოფ. ცუტეკარი

აღნიშნულ კილოებში -საც დაბოლოება, გარდა III პირის ნაცვალსახელისა, შემთხვევებში არ ფიქსირდება.

ტაოს სოფლებში III პირის ის/ეს ნაცვალსახელთა -ც ნაწილაკიანი ფორმებში -საც დაბოლოება ერთიან მორფემად ჩანს გააზრებული; აქედან ზოგადად სახელებზე გავრცელდა.

შდრ.: I-II პირის ნაცვალსახელები, ჩვეულებრივ, დაირთავენ -ც(ა) ნაწილაკს: წამოალ თქვენს უკან; ჩვენც ვილოცავთ; შენც ადნი ხარ? თქვენც მოხვლით...

-ც ნაწილაკის წინ ა ხმოვანი იშვიათად აქაც გამოვლინდება. მაგ.: მეაც ვარ (შ. ფუტკ., 1993, გვ. 179); შენაც იქ ძიხარ? (იქვე, გვ. 176).

-საც დაბოლოების ერთიან მორფემად ქცევაზე მიანიშნებს ის ფაქტიც, რომ ის ასევე ანალოგიით დაერთვის ზმნისართებსაც. მაგ.:

იმის ძირიდანსაც ჭედლიანკარი (სოფლის სახელი), ენ ქომოსაც ცერეკარ "არი"; ახლასაც ფეხით იარებიან; ი მერესაც ცარიელია; იქსაც ჭალები ვაფილა; აქსაც არი ჭესტივალი; "სათივრე" თავადსაც, ძირაჲ, თავადსაც (თუნუქი) დაბურული; საურთათშისაც კედო რუ მუყვანია თამარასა; ღელისაც ვიზურავ; იმაშისაც ერთანე მეცხვერე"ა", ის იმათ აძოებს; სახშისაც ღლაჲ ავდგებით; ხანჩისაც თქვენ მოდიხართ (ხევაი).

აქსაც ვერ დავდგებით, ბევრი თოვლი არი; აქსაც მოვლენ; მოხრაკავ, აქსაც შეჭამ; ენ ძირაჲ ყათშისაც ბოსელი"ა"; ახლასაც ჩემ ანასი სახელი დავტარქუნეს; ქომო გაღმასაც ფექ "არი"... (ქობაი)...

დასტურდება იმერხელშიც: დილაზესაც ცხრაზე გავგზავნით ჩომას (საქონელს).

ამდენად, ტაოურ მეტყველებაში -საც დაბოლოებიანი სახელობითის ფორმათა გაჩენა და გავრცელება განპირობებული ჩანს პირის ნაცვალსახელთა დაბოლოების განზოგადების საფუძველზე (ის-აც/ეს-აც). ანალოგიის წესით ეს ჯერ სახელებზე, შემდეგ კი სხვა სიტყვებზე (ზმნისართებზე) გავრცელდა, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ ტაოურში -საც ერთიან მორფემად არის წარმოდგენილი. მსგავსი ფაქტები ქართული ენის სხვა დიალექტებში ცნობილი არ არის. ის სპეციფიკური ჩანს ტაოური მეტყველებისათვის. განხილული შემთხვევები ნათლად წარმოაჩენს ტაოურში დიალექტური თავისებურებების წარმოშობა-განვითარების ტენდენციებს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ბაბუნაშვილი, 1957 - ე. ბაბუნაშვილი, ნაწილაკები ძველ ქართულში, თსუ შრომები, ტ. 67, 1957.
- გიგინეიშვილი., 1961 - ი. გიგინეიშვილი, ვ. თოფურია, ი. ქავთარაძე, ქართული დიალექტოლოგია, I, ქრესტომათია, თბ., 1961.
- მარტიროსოვი, 1964 - ა. მარტიროსოვი, ნაცვალსახელი ქართველურ ენებში, თბ., 1964.
- მარტიროსოვი, 1984 - ა. მარტიროსოვი, ქართული ენის ჯავახური დიალექტი, თბ., 1984.
- მარტიროსოვი, გრ. იმნაიშვილი, 1956 - ა. მარტიროსოვი, გრ. იმნაიშვილი, ქართული ენის კახური დიალექტი, თბ., 1956.

- მ. ფალავა, 2005 - მ. ფალავა, მ. ცინცაძე, ე. მაკარიძე, რ. დიასამიძე, ლ. თანდილაშვილი, ტაოური მეტყველების ნიმუშები, ბათუმის უნივერსიტეტის კრებული, IV, ბათუმი, 2005.
- შ. ფუტყარაძე, 1993 - შ. ფუტყარაძე, ჩვენებურების ქართული, ბათუმი, 1993.
- შ. ფუტყარაძე, 1995 - შ. ფუტყარაძე, ქართული ენის სამხრულ-დასავლურ დიალექტების თავისებურებანი ისტორიული ტაო-კლარჯეთისა და მუშაჭირი ქართველების მეტყველების მიხედვით, სალოქტოლოგიის დისერტაცია, თბ., 1995.
- ი. ქავთარაძე, 1985 - ი. ქავთარაძე, ქართული ენის მოხერხებული დიალექტი, თბ., 1985.
- შ. ძიძიგური, 1956 - შ. ძიძიგური, ქართული დიალექტების ქრესტომათია ლექსიკონითურთ, თბ., 1956.
- ბ. ჭობენაძე, 1988 - ბ. ჭობენაძე, მ. კობახიძე, მ. ბერიძე, მორფემებისა და მორფოლოგიის ელემენტების ლექსიკონი, თბ., 1988.
- 2011-2013 წლებში ტაოში ჩაწერილი დიალექტური მასალა (დაცულია აკადემიური წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევით ცენტრში).

EKA DADIANI

FORM WITH -C PARTICLE IN TAOAN

In the speech of Taoan Georgians the forms of nouns, adjectives, numerals and pronouns with -c particle are attested which formally resemble Genitive/Dative case, being used as Nominative, however. They occur both in singular and plural as follows: *bi isac* (=bi ic) *ik ari*; *mangalisac* (=mangalic) *gvakva*; *sopani* ('a'vi) *vril-bi isac* (=vril-vrilic) *ari*; *čvenisac* (=čvenic) *kartulia*, *tkvenisac* (=tkvenic), etc. *kacebisac* (=kacebic) *mušaoben*; *kalebisac* (=kalebic) *modian*, etc.

Forms with -sac ending are frequent in the villages of Khevai community, while they are relatively rare in Kobai.

We think that the forms under discussion are produced on the basis of analogy and generalization of third-person personal (/demonstrative) pronouns that include -sac particles.

It is interesting that in Taoan (especially in the villages of Khevai) mostly a vowel occurs in *is/es* (that/this) pronoun forms that include -c particle (*isac/esac*). Cf.: In Kobai villages mainly *i/e* vowels occur in relevant forms (*isic/esec*).

-sac seems to be perceived as a single morpheme in Khevai villages; except for nouns, adjectives, numerals and pronouns -sac ending occurs also in adverbs: *ko'i meresac* (=merek) *carielia*; *aqsaq* (=aqac) *ari pešivali*; *isesac* (=isec) *še a*, etc.

The discussed facts seem specific to the Taoan speech.

The paper deals with the dialect materials that we obtained during the expedition in Tao in 2011-2013.

ბერი თევდორე „პრაზი, ქრისტეს ზვარაკი“

ედვინება ჩვენი დიდებული პატრიარქის,
ილია მეორის 80 წლის იუბილეს

ბერი თევდორეს მითოსური სახე სავსებით შეესაბამება იმ მხატვრულ მოდელს, რომელსაც პროფ. რ. სირაძე „კულტურულ წარსულს“ უწოდებს. ნებაყოფლობითი თავგანწირვა სამშობლოსათვის ზნეობრივი მოვლენა და მწიგნობრის საინტერესო გამოხატულებაა.

თვითმწიგნობრის მოვლენის შესწავლა ქრისტიანული ლეგენდების, მითების, თქმულებებისა და საისტორიო წყაროების გაუთვალისწინებლად შეუძლებელია. ერთ-ერთი საინტერესო მომენტი, ვფიქრობთ, უნდა იყოს ის, როგორ და რამდენად იჩინა თავი თევდორე მღვდლის თვითმწიგნობრის ფაქტმა, როდესაც, ქრისტიანული ლიტერატურის ისტორიასა და ქართველ შემოქმედთა ტექსტებში. საგულისხმოა, რომ ეს ინტერესი ზემოაღნიშნულ ამბავთან დაკავშირებული სულიერი პროცესების ასახვისაკენ იმთავითვე იყო მიმართული.

უპირველესად, უნდა შევნიშნოთ, რომ ისტორიულ-ფოლკლორული მითებისა და თანამედროვე მხატვრული ტექსტების ავტორთა დამოკიდებულება თვითმწიგნობრისადმი, თუკი ის სამშობლოს გადარჩენის მოტივით ხორციელდება, უმეტესწილად პოზიტიურია. ეს გარემოება ისტორიულ-ფოლკლორული მითების სიზუსტესა და მწერალთა ტექსტების ღირებულებაში დაქვევების განსაზღვრას ნამდვილად არ იძლევა. დღეს ალბათ ბევრი დაეთანხმება შეხედულებას, რომ თევდორე მღვდლის თვითმწიგნობრის აქტი, სხვადასხვა ისტორიულ სწავლებების მოძალების ფონზე, რამდენადმე ჩრდილშია მოქცეული.

გამო ზედმეტი არ იქნება მართლმადიდებლობის განმტკიცების მიზნით თვითმწიგნობრის მიმართ ადრე გამოჩენილი ყურადღების უფრო მეტად გამაზვიანება. თევდორე მღვდლის თვითმწიგნობრის ირგვლივ არცთუ ისე დიდი ხნის წინ დაიწყო დოკუმენტების მიხედვით, „1606 წელს გარდაიცვალა მათე და გამეფდა მისი ძე ლუარსაბ მეორე. 1609 წელს, ირან-ოსმალეთის ომის მიმდინარეობის დროს, ქართლში ოსმალთა ჯარი შემოიჭრა.

ქართლის აოხრება და ცხირეთის ციხეში მყოფი მეფე ლუარსაბის დაპყრობა ჰქონდათ განზრახული. სოფელ კველთაში მათ მღვდელი თევდორე და ცხირეთის ციხისაკენ მეგზურად გაყოლა უბრძანეს. თევდორე დათანხმდა, სინამდვილეში კი მტერი სულ სხვა მიმართულებით წაიყვანა.

ოსმალები მიხვდნენ, თევდორე ხმლით აჩეხეს. საქართველოს ეკლესიამ თევდორე წმინდანად შერაცხა, მისმა გმირობამ ქართველებს დროის მოგების შესაძლებლობა მისცა. სასწრაფოდ შეიკრიბა ჯარი და გიორგი სააკაძის მეთაურობით ქართველებმა სასტიკად დაამარცხეს და უკუაქციეს მტერი“ (სირაძე, 2005, გვ. 70).

დღევანდელი ამონარიდით ფაქტობრივი მოქმედების არენა მაქსიმალურად და რეალობასთან მიახლოებულია. ამასთან, მოცემულობა ძლიერ დახვეწილია. მიუხედავად იმისა, რომ აქა-იქ ძუხწად გვხვდება განსაზღვრებები,

რომელთაც ვერავითარ შემთხვევაში ეპითეტს ვერ ვუწოდებთ, ამბის რელიგიურ-ემოციური ზემოქმედების ძალა უმთავრესად მის პროზაულ ბუნებაშიც კი იჩენს თავს. ამ მონაცემის დამაჯერებლობა არა გამოხატვის ლაკონურობაშია, არამედ ექსპრესიის ძალაში, რაც თვითშეწირვის ფორმის ერთმნიშვნელოვანი ხასიათით ვლინდება.

მივუბრუნდეთ ისევ თვითშეწირვის ფენომენს, უფრო კონკრეტულად მისგან დასახულ მიზანს. იაკობ გოგებაშვილი თავის „ღედა ენაში“ წერს: „წამებულს თევდორე მღვდელს სრული იმედი ჰქონდა, რომ ის თავისი სიკვდილით იხსნიდა ქვეყანას უბედურებისაგან. ეს იმედი სავსებით ასრულდა. ქართველებმა მოასწრეს შეტყობა მტრის მოახლოებისა, სწრაფად შეჰყარეს ჯარი და შეებრძოლნენ მტერს“ (ი. გოგებაშვილი, 1912, გვ. 240-242). ცხადია, ავტორს მიზნად ჰქონდა კონკრეტული სინამდვილის ხატი შეექმნა და ამიტომ თევდორე მღვდლის ზრახვათა ილუსტრირების საკმაოდ თვალსაჩინო სურათი მივიღეთ. თავისებური პლასტიკური სიცხადე ამ პასაჟს არც საერთოდ აკლია, მაგრამ მის არეალზე განსაკუთრებით მკაფიოდ მაინც თვითშეწირვის მიზანდასახულობა იხატება. გამოიკვეთა მოვლენის როგორც გარეგნული, ისე შინაგანი მხარეები, რაც ისევ და ისევ სულიერი შინაარსის წარმოჩენას ემსახურება. აღნიშნულ თხზულებაში პერსონაჟის სხეულებრივი სახე, ე. წ. პორტრეტი, სავსებით ისე იგნორირებული არ არის, როგორც ეს მარტიროლოგიური ჟანრის ქართულ ჰაგიოგრაფიულ ძეგლებშია. თევდორე მღვდლის სახისადმი ინტერესის აღსაძვრელად მწერალი „შინაგანი გარსის“ წარმოჩენას ანიჭებს უპირატესობას. ამით კი ი. გოგებაშვილი, გარკვეული ღოზით, მისდაუნებურად ეხმარება ლესინგის შეხედულებას იმის შესახებ, რომ შემოქმედისათვის გარეგნული გარსი „შეიძლება ერთი უმნიშვნელო საშუალებათაგანი იყოს მისი სახეებისადმი ინტერესის აღსაძვრელად. ხშირად იგი სულაც არ იძლევა პერსონაჟის გარეგნულ სახეს, რადგან სჯერა, როცა მისი გმირი მოიპოვებს ჩვენს კეთილგანწყობას და დავიპყრობს ხასიათის კეთილშობილური თვისებებით, მის შემოქმედებაზე არც ვფიქრობთ, ან უნებურად თვითონ მივანიჭებთ თუ ლამაზს არა, ყოველ შემთხვევაში არც საზიზღარ გარეგნობას“ (ლესინგი, 1957, გვ. 96).

თვალი მივადევნოთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევებს, სადაც ვკითხულობთ: „მტერს ცნობა ჰქონდა, რომ ლუარსაბი ცხირეთში მცირე ამალით იმყოფებოდა და ყოველ ღონეს ხმარობდა სწრაფად გაჭრილი ცხირეთისაკენ, გზად სოფელ კველთას ოსმალებმა თევდორე მღვდელი დაიჭირეს და მეგზურობა უბრძანეს. მხარშეკრული ზუცესი ორ ჯარისკაცს ცემა-ტყეპით მიჰყავდა და გზის ჩვენებას ავალებდა, თევდორე მღვდელმა დიდი გმირობა ჩაიღინა, სამშობლოსათვის თავი გაწირა და მტერი სხვა გზით წაიყვანა. მან მტერი გოსტიბიდან ერთაწმინდაზე ჩამოიყვანა, ცხირეთის გზა აუქცია და სოფელ ქვენადრისისაკენ წაუძღვა. ოსმალები უკვე საკმაოდ დაცილებულნი იყვნენ ცხირეთს, მღვდელს ეშმაკობას რომ მიუხვდნენ. ოსმალებმა გმირი ზუცესი ჯერ აწამეს და მერე თავი მოჰკვეთეს. მისმა თავგანწირვამ მრავალი ადამიანის სიცოცხლე იხსნა“ (ნარკვევები, 1973, გვ. 225). ეს ეპიზოდი კიდევ ერთხელ გვარწმუნებს, რომ მეტყველი შტრიხების საშუალებით მაშინაც შეიძლება შეიქმნას თვითშეწირვის ნათელი პლასტიკური სახე, როცა ოფიციალური ქრონიკის ტიქსტი გამოსახვის მხატვრულ ფორმებს მაინცდამაინც არ დაგიდევთ.

ნაწყვეტი ჩვენ ახალს ბევრს არაფერს გეთავაზობს, მაგრამ ისტორიული ფაქტის გასაცნობიერებლად მაინც გონების გამაზვილებათა საჭირო. აქედან გამომდინარე, აღნიშნულ ამონარიდშიც თვითშეწირვის ისეთი ქმედება შეინიშნება, რომელიც თვალსაჩინოებას არ არის მოკლებული.

ჩვენთვის ხელშესახებ ცნობას ვხვდებით მ. ჩიქოვანის ადრინდელ ნაშრომში „ქართული ფოლკლორი“. ავტორი წერს: „თევდორე მღვდელი, მღვდლის ეკლესიის მსახური. მანგლისიდან ცხირეთს მიმავალ თათარხანის მღვდლის გზა აუბნია. ამით ისარგებლა ქართველთა მხედრობამ და მხოლოდველად მომზადება მოასწრო. მტერმა თევდორე წამებით მოკლა, ქართლი კი აოხრებას გადაჩა (მ. ჩიქოვანი, 1946, გვ. 281). ობიექტური სწავლების კონკრეტული სიტუაციით გამოკვეთის ცოტად თუ ბევრად შესაძლებელია მაგალითს ვხვდებით ციტირებულ ფოლკლორულ წყაროში, რაც გვაძლევს ამ მიმართებით მსჯელობისათვის ხელშესახებ მასალას. ცხადია, მეცნიერი საფუძვლით შეგნებულად და გამიზნულად გამოკვეთს თვითშეწირვას და გვითვალსაჩინოებს მას. აღსანიშნავია ისიც, რომ ჩვენ მიერ განხილული თვითშეწირვის არც ერთ ცნობასთან პირდაპირი გზით საერთოდ არ დაგვიკავშირებია ფოლკლორი. გვაქვს აგრეთვე თვითშეწირვის მეორე, რა თქმა უნდა, ამ შემთხვევაშიც წმინდა ფოლკლორული ასპექტი - თევდორე მღვდლის გმირობის ახალ გეოგრაფიულ გარემოსთან (ქართლის ნაცვლად კახეთი) ლოკალიზებული გადმოცემა. „ხალხური სიბრძნის“ კორპუსში დაბეჭდილი ვერსიის თანახმად, „კახეთში ცხოვრობდა თურმე ერთი მღვდელი, სახელად თევდორე. ეს ის დრო იყო, როდესაც აღმოსავლეთ საქართველოს გამუდმებით აოხრებდნენ თათრები და ლეკები. ერთ დღეს ლეკების ჯარი წასულა გრემის ციხის ასაღებად. გზაში დაუჭერიათ თევდორე მღვდელი. ლეკების უფროსს უთქვამს: გრემის ციხესთან მოკლე გზით მიმიყვანე და უხვად დაგასაჩუქრებ, თუ არადა თავს მოგკვეთო. მღვდელი თევდორე დასთანხმებია. იქ ერთი სოფელი გლეხი დაუნახავს და ჩუმად მისთვის რაღაც გადაულაპარაკებია. ის გლეხი გრემის ციხეში გაქცეულა, თევდორეს კი ლეკების ჯარი ალაზნის პირას, დაბურული ტყეებისაკენ წაუყვანია. მთელი დღე უტარებია ლეკები ამ ტყეში. ლეკების უფროსი მიხვდარა, მეგზური გვატყუებსო, აუღია და ერთ ადგილას ჯვარი დაუსვა მსახურს. თევდორეს ეს ვერ შეუნიშნავს და ერთი-ორი საათის შემდეგ ლეკების ჯარი იმავე ადგილას მიუყვანია. ლეკებს დაუნთიათ დიდი კოცონი და თევდორე მღვდელი დაუწვავთ. ამასობაში გლეხი, რომელიც თევდორემ შიკრიკად გაგზავნა, თურმე გრემში მივიდა. ქართველთა ჯარი ლეკებს გზად დახვდა და კარზე მისული მტერი ამოუღიჭა. იმ ადგილას კი, სადაც თევდორე დაწვეს, თევდორეს სახელობის ტაძარი ააშენეს“ (ხალხური სიბრძნე, 1964, გვ. 111-112). ამ ცნობაზე დაკვირვება გვაფიქრებინებს, რომ მართლაც, ფოლკლორი აქ ისტორიულ წყაროდ იქნას მიჩნეული. აშკარად ჩანს, რომ თევდორე მღვდელთან დაკავშირებულ თითქმის ყველა თხზულებაში სხვადასხვა წყაროების გვერდით ზეპირსიტყვიერი ლექსმენტიც რომ არის გამოყენებული. ეს არც არის გასაკვირი, რადგან საქართველოს ისტორიის მეცნიერული შესწავლის საქმეში ფოლკლორის დიდ მნიშვნელობას აღიარებდნენ ისეთი გამოჩენილი მეცნიერები, როგორებიც იყვნენ: თ. მაჭარატიონი, ბ. იოსელიანი, ს. ბარათაშვილი, დ. ბაქრაძე, მ. ჯანაშვილი, მ. ჯანაშვილი, თ. ჟორდანი, ი. ჯავახიშვილი და სხვები.

თევდორე მღვდლის თვითშეწირვის სიუჟეტის შედარებით-ისტორიული შესწავლისას მაინცდამაინც დიდი ფილოლოგიური დაბრკოლება არ გვედგება: ისტორიული მონაცემები თითქმის ახალი ჩაწერილია, ხოლო ხალხური მასალები ზეპირსიტყვიერების საშუალებით არის მოღწეული. მიუხედავად ამისა, მოჩვენებითი უხერხულობის დაძლევა ფოლკლორისა და ისტორიული წყაროების ურთიერთშეჯერების მეოხებით მაინც შესაძლებელია. ამ შეხედულების გასამყარებლად მრავალი მაგალითის მოყვანა შეიძლება, მაგრამ თვალსაჩინოებისათვის, ვფიქრობთ, მ. ჯანაშვილის მოსაზრების წარმოჩენაც საკმარისია. ცნობილია, რომ მ. ჯანაშვილს საქართველოს მეცნიერული ისტორიის, მათ შორის მარტივლ-წმინდანთა ღვაწლის შესახებ რაიმე ღირებულის დაწერა შეუძლებლად მიაჩნია წერილობით წყაროებთან ერთად ზეპირსიტყვიერი, ფოლკლორულ-ეთნოგრაფიული მასალების გარეშე. მეცნიერის აზრით, უძველესი ისტორია იწყება ზეპირი გადმოცემების სახით, რომელიც შემდეგ ისტორიულ ქრონიკებში შევიდა. მ. ჯანაშვილის ვარაუდით, „ყველა ერის ისტორიის დასაწყისი ხანას ჭვარავს გავლილ საუკუნეთა წყვედიადი. ისტორია ერისა, ვიდრე გაჩნდებოდა დაწერილი მატთან, ზეპირად გადმოცემის, თაობანი და მოდგმანი ამკობენ მას თავისი წინაპრების საგმირო მოთხრობებითა და ამბებით. როდესაც ეს გადმოცემანი და მოთხრობანი ეფინებიან მთელს ერს და მის საერთო საკუთრებად ხდებიან და ამ ერში იღვიძებს საერო თვითცნობიერება, მაშინ იბადება აგრეთვე მოთხოვნილება ყველა ეს გადმოცემანი დაიწეროს, შესდგეს წერილობითი მატთან საგულისხმეოდ შთამომავლობისა“ (მ. ჯანაშვილი, 1906, გვ. 4-5). ვფიქრობთ, ეს სიტყვები ზუსტად მიესადაგება თევდორე მღვდლის თვითშეწირვის უკვდავოფის მიზეზ-შედეგიანობისაგან გამომდინარე მოცემულობას.

არ არის სადავო, რომ თვითშეწირვა ზნეობრივი გმირობის გამოვლენის ერთ-ერთი უმაღლესი ფორმაა. „ადამიანის მიერ მამულისათვის თავგანწირვის შემთხვევაში მითორიტუალური მოდელი ზნეობის, სიყვარულის გასაძლიერებლად ფუნქციონირებს, რადგან სამშობლოს სიყვარული ყოველგვარ რწმენაზე ძლიერია, ამიტომ თვითშეწირვის რიტუალი და რიტუალის მეტაფორა მარადიულია“ (რ. ცანავა, 2005, გვ. 317-321). ამის შესახებ მოგვითხრობს იოსებ ტფილელის „დიდმოურავიანიც“. ქართულ ენციკლოპედიასაც არ გამორჩენია თევდორე მღვდლის მოწამებრივი აღსასრულის ამბავი. დამოწმებული ციტატების მრავალფეროვნების მიუხედავად, უფრო მეტი დამაჯერებლობისათვის, ამ გამოცემიდანაც შეიძლება ინფორმაციის ილუსტრირება: „თევდორე კვლეთელი, თევდორე მღვდელი (გარდაიცვალა 1609 წ.) ოსმალ დამპყრობთა წინააღმდეგ მებრძოლი ქართველი გმირი. 1609 წელს ოსმალთა ჯარი ქართლში შემოიჭრა და ცდილობდა გზა გაეკვლია მეფის ბანაკისაკენ. ოსმალებმა სოფ. კველთის მღვდელი თევდორე შეიპყრეს და მეგზურობა უბრძანეს. თევდორე კველთელმა მტერი სხვა მიმართულებით გაიტყუა და დააშორა ცხირეთის ციხეს, სადაც მეფის ბანაკი იდგა. ბოლოს ოსმალები მიუხვდნენ განზრახვას და წამებით მოკლეს. თევდორე კველთელის თავგანწირვამ მრავალი ადამიანის სიცოცხლე იხსნა და საშუალება მისცა მეფე ლუარსაბ მეორეს, მტერს მომზადებული დახვედროდა“ (ქსე, 1979, გვ. 63). ამ ეპიზოდთან და „დიდმოურავიანიდანაც“, კახური თქმულებისაგან განსხვავებით, აშკარად ჩანს, რომ თვითშეწირვასთან დაკავშირებული ინციდენტი ხდება ქართლში. თვით თევდორე მღვდლის, როგორც

ისტორიულად ნამდვილად არსებული პიროვნების, იდენტურობა კი ექვის გარეშეა აღიარებული.

ცნობილი ისტორიკოსი ლ. სანიკიძე თავის პოპულარულ ნაშრომში „წიგნი მოწამეთა“ მოგვითხრობს თევდორე მღვდლის ამბავს. მოკლე ინფორმაციული აღწერისაგან განსხვავებით, იგი ცდილობს თხზულება მხატვრული ტექსტის ფორმით წარმოადგინოს. ლ. სანიკიძე მიჰყვება გავრცელებულ სიუჟეტს, მაგრამ წინა პლანზე თევდორე მღვდლის გრძნობად-სულიერი შფოთვის პლასტიკა წამოწეული. თევდორე მღვდლის ფიქრები ლაიტმოტივის სახით გასდევს ნაწერს. ცხადადაა გამოკვეთილი შეგნებული თვითშეწირვის მოტივი, რაც სამეცნიერო ლიტერატურაში ნებაყოფლობითი თვითშეწირვის სახელითაა ცნობილი და რაც, ჩვენი აზრით, ერთობ მნიშვნელოვანია. პატრიოტულ გრძნობასთან ერთად, ქრისტიანულ-მართლმადიდებლური მცნებების ერთგულ თევდორე მღვდელს, ყოველგვარი ყოყმანის გარეშე, თავიდან აქვს განსაზღვრული თავისი ბედ-იღბალი. მისი ფიქრებით, „საწუთრო ესე ცალკე კაცისა არის წამიერ და წარმავალ, ხოლო ცხოველ მარადჟამეული არის ქრისტე და არის საქართველო, სამშობლო ჩემი“. „მე ვარ მწყემსი კეთილი და სულსა ჩემსა დავსდებ ცხოვართათვის. მე ვარ მწყემსი სოფელ კველთის მცირე სამწყსოსი, ხოლო სული ჩემი უნდა დავსდვა დიდი სამწყსოსთვის - საქართველოსთვის“ (ლ. სანიკიძე, 2010, გვ. 37). თევდორე მღვდლის ფიქრების კვალდაკვალ მწერლის მიზანია იმ ზნეობრივ-ინტელექტუალური წიაღსვლების წარმოჩენა, რასაც თვითშეწირვისას განიცდის წმინდანი. ვისა და სამშობლოს სიყვარულს შეუძლია მოთმენა, ხელეწიფება წამების ატანა, რადგან თევდორე არ შეურიგდება მათ, ვინც საქართველოს წაბილწვას შეეცდება.

გარკვეულ დონეზე სული ეძებს ღმერთს, ხოლო უფალი პასუხობს მას, მაგრამ აქაც, არსებითად, რელიგიურთან ერთად პატრიოტული გრძნობებია პრიორიტეტული. თუმცა თევდორეს სურს ის, რაც ღმერთს უნდა ქვეყნისთვის, ისეთი რამ სურს, რაც გადაარჩენს საქართველოს. თევდორესათვის განმტკიცებული სულიერების უცილობელი ნიშანი საკუთარი პიროვნების მსხვერპლად მიტანის რწმენაა, რაც ამავდროულად თვითშეწირვის მისტერიის ქვაკუთხედიცაა, თვითშეწირვა მორწმუნე სულისათვის ბუნებრივია. ძნელი იქნებოდა თევდორესათვის თავისი ბუნებისა და მეობის დათმობა, ამიტომაც არ ეშინია მტრების ტანჯვის. თვითშეწირვის გზით თევდორე არა მარტო ქვეყანას, არამედ საკუთარ სულსაც გადაარჩენს. როგორც ჩანს, თევდორე მღვდელი მიჰყვება მათეს სახარების პრინციპს, რომლის მიხედვითაც „კაცის ძე კი მიდის, როგორც დაწერილია მისზე, მაგრამ ვაი იმ კაცს, ვის მიერაც გაიცემა ძე კაცისა“ (წერილები, 2003, გვ. 56). თევდორეს წამებამ გააუკეთესა გარემომცველი სამყარო. თუმცა ამასთან ერთად განგების მიერ მოვლენილმა უმაღლესმა გამოცდამ კეთილ თვითკმარობასთან შეჩვევის მომენტებიც წარმოაჩინა. აქედან გამოდის, რომ უფლის მცდელობა - იხსნას ყველა და თითოეული - თევდორესთან მიმართებით გამართლდა.

წამებულ მღვდელს ეძღვნება შოთა ნიშნიანიძის საკმაოდ ვრცელი მრავალმხრივი პლასტიკის შეცველი ლექსი „თევდორე“, რომელსაც ეპიგრაფად ზალხური თქმულება უძღვის. ტექსტში ენის მხატვრული ნიშნების რეალიზაციის ფარგლები შინაგანი თავისებურებებითა და მხატვრულ გამოოქმითაა სტილური

ორიგინალობით ხასიათდება. ენის ფუნქციონირება აქ შეიძლება უმაღლესი სრულყოფილების თვალსაზრისით იქნას განხილული. ლექსის აღქმის პროცესში იკვეთება თქმის რეალიზმის პრინციპი, რის გამოც მხატვრულ ტექსტს სისადავისა და ხალხურობის ელფერიც ეძლევა. სტრიქონების რიტმული სისტემით დაცულია საზომის აქცენტური მოდელი, რითაც ტრაგიკული ამბის მხატვრულ პოეტურ ფორმაში წარმოჩენის მიზანი მკვეთრად იკვეთება. ავიღოთ თუნდაც ერთი პასაჟი ლექსიდან, სადაც რიტმი და რითმაც თანაბარი სიძლიერით წარმოჩინდება: „მოდგენ ანგელოზები, ანაფორის ნაკუწები მოაქვთ ავგაროზებად, გალობაში შეხვდებიან და შემოსეს ლეგენდებით, თუ გაჭირდა, მტერს და ორგულს ლეგენდითაც ვეკვეთებით. შენი ჯვარი, ოქროს ჯვარი, როგორც გახიზნული ჩიტი, როგორც სული, შენი სული - ფერად გასისხლული შინდი, გამოება ენად ზარებს, სუდრის დაუნჯებულ ზარებს და მზე უძღვის ჩალისფერი ქართლის გამარჯვებულ ჯარებს“ (შ. ნიშნიანიძე, 1979, გვ. 399-402). მსგავსი ტიპის სტრიქონები ლექსში ბევრია, ამიტომ მათ დაწვრილებით არ ვენებით. არსებითად ამ საკითხის შესახებ მსჯელობა თითქმის სცილდება განსახილველ თემას. აღვნიშნავთ მხოლოდ, რომ ის იდეა, რომელიც პოეტური აზრის საშუალებით გადმოსცა შ. ნიშნიანიძემ, არ დარჩენილა ლიტერატურათმცოდნეობის საზღვრებს მიღმა. ამის თვალსაჩინო მაგალითია ს. სიგუას ანალიზი აღნიშნული მხატვრული ტექსტის შინაგანი კონფიგურაციის შესახებ: „ჯვარი, ჯვარცმა, გალობანი, ბიბლიური ლეგენდები ნაკლებად შემოდის შ. ნიშნიანიძის პოეზიის საუფლოში. ალბათ, ერთი ასეთი ლექსი, რომლითაც მან მიმართა ჰიმნოგრაფიის საღაროს, არის „თევდორე“. ზოგიერთი სტროფი განწყობილია სასულიერო პოეზიის ლოცვისებური ინტონაციით: „შენ ხარ ვენახი აჩეხილი, მესიის სურვილი ამხდარი, ღვთის სახლი, სათნო სახლი დაჩეხილი, წაქცეული, დაქცეული საყდარი. მამაო, გალობა ხარ შეწყვეტილი, მამაო, სანთელი ხარ დამწვარი“. მაგრამ ეს ლექსი პატრიოტულ იდეალებს ემსახურება. ქრისტიანული მისტიკის პოეტიზირებით შევიგრძნობთ კოლორიტს, ზოლო პოეტის სიმპათია ეკუთვნის წარმართობას, პირველქმნილ სიჯანსაღესა და უშუალობას, აღდგენილს თანამედროვე თვალთახედვით და არა ისეთს, როგორიც ის ოდესღაც იყო. მასთან მიმართება განსაზღვრულია არარელიგიური მოტივებით. წარმართობა და ქრისტიანობა შ. ნიშნიანიძის მიერ რელიგიებად არც აღიქმება. ორივე არის სასიცოცხლო კონცეფცია, დამოკიდებულების ფორმა სამყაროსადმი. მაგრამ წარმართობა გვაახლოებს მიწასთან, ბუნებრივ ძალებთან, მშვენიერებასთან, ქართული ყოფის პირველ საწყისთან. ამდენად, მხოლოდ ამ ნიშნით ერთიანდება ლეგენდები, ზღაპრები, თქმულებანი, თანამედროვე ეთიკა, ქრისტიანული მრწამსი და დიონისური თხრობის სასიცოცხლო მისტერია. ასე განიცდება ისტორიის ბარბაროსული სრბოლა“ (ს. სიგუა, 1984, გვ. 158).

გივი გეგეჭკორის ლექსში „თევდორე“ თვალში საცემია სიღრმისეული სტრუქტურა, მისი აზრობრივი და ემოციური მხარე, მჭიდროდ დაკავშირებული მთავარ სათქმელთან. ამასთან, გაცდებისა და ფიქრების ვიბრაციათა არეალზე პოეტი პირდაპირ ან უხილავი ძაფებითაა დაკავშირებული მძაფრი პოეტური სახეებისა და მამხილებელი გამოთქმების სინთეზთან. „მკვანე შეძახილივით“ უღერს პოეტის პესიმისტური სიტყვები: „ხალხს და ქვეყანას ეწირება მხოლოდ თევდორე, ხალხმა არ იცის, საქართველო რომ იღუპება, რომ განსაცდელი

კარს მოსდგომია, რომ შუბი უკვე აღმართულია“. პოეტის მიერ მოხმობილი ყველა გამოთქმა გულისტკივილიდან მომდინარეობს. ეს ელემენტი ლექსის კონტექსტში ყველგან დომინირებს, მაგრამ ამით ელემენტთა ურთიერთკავშირის ესთეტიკური ხარისხის აღქმა არ ფერმკრთალდება. ლექსში აზრი და შეფარული ემოცია თავიდან ბოლომდე ხშიანობს. მთლიანობაში კი პოეტური ტექსტი მკითხველის ცნობიერებაში წარმოაჩენს პასუხისმგებლობისადმი თევდორეს დროინდელი საზოგადოების არცთუ ისეთ მაღალ ხარისხს. თევდორე მღვდელთან მიმართებით გ. გეგეჭორის ლექსის მოქალაქეობრივი პათოსისა და პატრიოტული მოტივის თუ ტენდენციის ირგვლივ ყველაზე უკეთ ამ პოეტური ტექსტის ბოლო სიტყვები ღაღადებენ: „ვაჟარი ძღვენით მისდგომია მეფის პალატებს, ზალზმა არ იცის, არც მამაცმა და არც ლაჩარმა, გულქვამ, გულჩვილმა, არც ერთგულმა, არც მოღალატემ, რომ იღუპება საქართველო. ფიქრად არა აქვს ქვეყნად არავის – არცა ხელმწიფეს, არც ქვეშევრდომებს, წინ გაგდებული, სისხლიანი, ლახტით ნაცემი, რომ ყველას მსხვერპლად ეწირება მხოლოდ თევდორე!“ (გ. გეგეჭორი, 1993, გვ. 216).

ყოველივე ზემოთ თქმული არცთუ ისე გაუგებარია, მაგრამ ხშირად მარტივი და გასაგები არაა ხოლმე ყველასათვის რომელიმე მწერლის მიერ გამოთქმული არაორდინალური მოსაზრება. სწორედ ასეთ მოულოდნელ „დეფინიციას“ თუ ერთგვარ მხატვრულ „აბსტრაქციას“ გვაწვდის ოტია იოსელიანი თავის ერთ-ერთ მხატვრულ ტექსტში „ქალი გამოვიდა ქმრის საღალატოდ“. აღბათ ტრაგიკულის შეგნება ჰბადებს ასეთ სულიერ „კონტრაპუნქტს: „თევდორე მღვდელს თუ არ დაიჭერდნენ მტრები და მისგან არ მოითხოვდნენ სამშობლოს ღალატს, თევდორეს ბევრიც რომ ეძახა, ქვეყნის ერთგული ვარო, როგორც მღვდლების არა ვიცით რა, არც მისი გამორჩეული თავგანწირვა შეიძლება აღიქვამოდა. რა თქმა უნდა, მტერი თავისთვის იღვწოდა, მაგრამ ჩვენთვის მტერი გააკეთეს, ვიდრე თავისთვის“ (ო. იოსელიანი, 2010, გვ. 113).

არ შეიძლება მხედველობიდან გამოგვრჩეს ისტორიული თემატიკის მხატვრული რეალობით წარმოჩენის საუკეთესო ნიმუში, ცნობილი ქართველი მწერლის ო. ჩხეიძის ორმოქმედებიანი დრამატული პიესა „თევდორე“, რომელიც 1967 წელს ახლად აღორძინებული მესხეთის თეატრის სცენაზე დადგა ახალგაზრდა რეჟისორმა ნ. დემეტრაშვილმა. საუკუნეებიდან გამოხმობილი ზნეობრივი გმირის პოეტური სახე ქართული სულის აღორძინების სიმბოლოდ იქცა მოდერნიზებული მესხეთის კულტურულ სივრცეში.

წმინდა ბერის სახელთან დაკავშირებით საინტერესოა კიდევ ერთი პოეტური ტექსტი, დავით თევდორაძის „თევდორე“, რომლის დასაწყისი ტაეპის გამოცა საქართველო ბერმა თავგანწირვითა“ პათოსი ბოლომდე რეფერენად მხატვრულ მთელ ლექსს. ნაწარმოებში ძალიან კარგადაა გამოხატული ის სულიერი დრამატურობა, რომელიც თევდორეს თვითშეწირვის მიზეზითაა გამოწვეული: „მეტი ერთხელ დამასიზმრა ის თეთრწვერა ბერი; კვლევით ცხირეთს მიმავალი კვლევით და მღერით. ვეძებ, ვეძებ მის ნაკვალევს, მოდგმას მისას ვეძებ, მოდგმება, მითენდება საქართველოს გზებზე. იდიდგულე, შვილო ჩემო, წინაპრით და მშობით, ათქმევინე იმპერიებს - გვარზე ხტისო კვიცი“ (დ. თევდორაძე, 2013, გვ. 117).

ამრიგად, ზემოთ მოყვანილი მაგალითები რელიგიური და პატრიოტული მომენტების შერწყმით ხასიათდება. უფრო უკეთ, ესაა სულიერი ტკივილისა და თვითშეწირვის აქტის თანმხლები პროცესების სინქრონიზაცია, როცა თევდორე მღვდლის ცნობიერი და ჰვეცნობიერი პლასტები შიშვლდება, ავტორთა თხრობაში კი ისინი შკითხველისათვის ვიზუალურ სიცხადეს იძენენ. ამ უნივერსალურ მხატვრულ მეთოდთან მიახლოებულ სიმაღლეს ზემოაღნიშნული ფოლკლორული ნიმუშები, ფაქტობრივი მონაცემები თუ ავტორები ასე თუ ისე თავს ართმევენ. თევდორე მღვდლის სულში შეღწევა, მისი „მიღმა“ მხარისა თუ უზილავი ნაწილის გაცხადება არაა იოლი საქმე, მაგრამ ამის გაკეთებას მაინც შეეცადა აქ წარმოდგენილი მასალა. წამებული ბერის მთელ აზროვნებას მსჭვალავს „აზრი ქვეყნის ხსნისა“, ხმა - არც ერთ პატრიოტს მოსვენებას რომ არ მისცემს. თევდორეს დროინდელი საქართველოსა და ქართული სულის რეალური სურათი თითქოს ერთი ამოსუნთქვით დაწერილ ტექსტებში მოგვცეს ფოლკლორისტებმა, ისტორიკოსებმა თუ მწერლებმა. თევდორე მღვდელი თვითშეწირვით წარმოიჩინდა როგორც ეროვნული სულის მკურნალი, მისი ტკივილებისა და წყლულების საკუთარ ზურგზე გადამტანი. ამ მისიით მოგვევლინება ის სამომავლოდაც, ალბათ, ისტორიის სხვადასხვა ეტაპზე. თევდორეს დიდი რწმენისათვის, ანუ ქვეყნის გადარჩენის იმედისათვის, ღვათებრივი საფუძველი აქვს. ეს სულისკვეთება იგრძნობა ჩვენ მიერ მოხმობილი შ. ნიშნიანძის ლექსის ერთ-ერთ პასაჟში, რიტორიკული შეძახილის მხატვრულ ხერხს რომ მოუხმობს ავტორი: „თევდორეეე, თევდორეეე!... შენისთანა მეკვლე გვინდა, შენი ერი კიდევ ბევრჯერ გამოგიხმობს წარსულიდან!“

დიახ, მხოლოდ უფლის მიერ შთაგონებულ ადამიანს შეეძლო ასეთი გმირობის მოხდენა. თევდორეს თვითშეწირვას, უამრავ მეორეხარისხოვან, ამქვეყნიურ გარჯა-გაბრძოლებასთან შედარებით, დავიწყება არასოდეს უწერია.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ბ. გეგეჭკორი, 1995 - ბ. გეგეჭკორი, ერთტომეული, თბ., 1995.
 ი. გოგებაშვილი, 1912 - ი. გიგებაშვილი, დედა ენა, II ნაწილი, თბ., 1912.
 მ. ვაჩნაძე, 2005 - მ. ვაჩნაძე, ვ. გურული, მ. ბახტაძე, საქართველოს ისტორია, თბ., 2005.
 დ. თევდორაძე, 2013 - დ. თევდორაძე, როცა სული მთხოვს, ბათუმი, 2013.
 ო. იოსელიანი, 2010 - ო. იოსელიანი, მოთხრობები, თბ., 2010.
 ნარკვევები, 1973 - საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, თბ., 1973.
 შ. ნიშნიანძე, 1979 - შ. ნიშნიანძე, ერთტომეული, თბ., 1979.
 ლ. სანიკიძე, 2010 - ლ. სანიკიძე, წიგნი მოწამეთა, II ნაწილი, ქართული პროზა, ტ. 37, თბ., 2010.
 გ. ლესინგი, 1957 - G. Lessing, Лаокоон, М., 1957.
 ს. სიგუა, 1984 - ს. სიგუა, აღთქმული ქვეყნის ძიება, თბ., 1984.
 ი. ტფილელი, 1939 - ი. ტფილელი, დიდმოურავიანი, თბ., 1939.

- ქსე, 1979 - ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. IV, თბ., 1979.
 მ. ჩიქოვანი, 1946 - მ. ჩიქოვანი, ქართული ფოლკლორი, თბ., 1946.
 რ. ცანავა, 2005 - რ. ცანავა, მითო-რიტუალური მოდელები, სიმბოლოები ანტიკურ მწერლობაში და ქართული ლიტერატურულ-ეთნოლოგიური პარალელები, თბ., 2005.
 წერილები, 2003 - ქრისტიანულ-ბერძნული წერილები, თბ., 2003.
 ხალხური სიბრძნე, 1964 - ხალხური სიბრძნე, ტ. III, თბ., 1964.
 მ. ჯანაშვილი, 1906 - მ. ჯანაშვილი, საქართველოს ისტორია, ტ. I, თბ., 1906.

KETEVAN DEKANOZISHVILI

MONK TEVDORE (THEODORE) – “THE LAMB, THE SACRIFICE TO GOD”

The focus of the article is to explore to what extent does the sacrifice of Priest Theodore – the folk legend's character – aiming to save his motherland correspond to a mythical-ritual model and how this historical fact has been reflected in oral literary monuments, historical and scientific works, and literary texts.

In the course of the centuries monk Tevdore has been identified in the consciousness of the Georgian nation as a restorer of the national spirit whose suffering he personally endured. His mission would be the same in further historical periods.

Observation of extant original materials which are sufficiently extensive leads us to assume that the authors' attitude towards an act of sacrifice for one's own country is absolutely positive being considered to be the highest form of moral heroism. The texts manifest religious and patriotic motives. Only the one who had received divine inspiration would be capable of such act of heroism.

ღარაქან დვალ-დამეტრაქი

გერმანული და ქართული სუფრის ფესვები (მოაოვებელი ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით)

გერმანული და ქართული სუფრის წესებს შორის არსებობს განსხვავებები. ერთ-ერთი ქართველი ფილოლოგი ქალბატონი მოგვითხრობს იმის შესახებ, თუ რა იყო მისთვის უცხო და გაუგებარი გერმანიაში ერთ-ერთ ოჯახში სტუმრად ყოფნის დროს:

„გერმანიაში ერთ ჩემს მეგობარ ქალთან ეცხოვრობდი როგორც სტუმარი. ერთ დღეს სასადილო ოთახში ვისხედით და ვსადილობდით, გვერდითა ოთახში კი ჩემი მასპინძლის ნაცნობი იჯდა და ჟურნალს ათვალთვლებდა. მე ვერ შევძელი ჩემი გაოცების დაფარვა და ჩემს მეგობარს ხმალაბლა ვკითხე, თუ რატომ არ იჯდა მისი ნაცნობი ჩვენთან ერთად სუფრასთან. „მან სახლში უკვე ჭამა და ჩვენთან ერთად ივანშემეს“ - იყო ჩემი მასპინძლის პასუხი. მეორე შემთხვევა ასეთი იყო: ერთმა ჩემმა გერმანელმა ნაცნობმა მე და ჩემი მეგობარი თავისთან სახლში მიგვიწვია. ჩვენ მასთან 18 საათზე უნდა მივსულიყავით. რადგან ქართული წესით სახლში მიპატიჟების შემთხვევაში ყოველთვის იგულისხმება სუფრის გაშლა და ჭამა-სმა, ჩვენც წინასწარ არაფერი მიგვირთმევია. მასპინძელმა გულითადად მიგვიღო და ოთახში შეგვიძღვა. მივუსხედით მაგიდას, რომელზეც სამი ძალიან პატარა თევზი იდო, ერთ თევზზე სამი ალუბალი იყო, მეორეზე ნამცხვრის ოთხი პატარა ნაჭერი და მესამეზე - ოთხი მრგვალი პატარა კექისი ფორმის ნაჭერი. ჩვენმა მასპინძელმა ქალმა გერმანული ენის გრამატიკის სხვადასხვა საკითხზე დაიწყო საუბარი. თავიდან დიდი გულისყურით ვუსმენდით, მაგრამ მოსმენა თანდათან უფრო გვიძნელდებოდა, რადგან ცარიელმა კუჭებმა შეგვაწუხა. ასე გავიდა სამი საათი, ბოლოს წამოვდექით და მშვირები სახლისაკენ ლასლასით გავეშურეთ. მესამე შემთხვევა: ერთმა კარგად ნაცნობმა მამაკაცმა ერთხელ გერმანიის ერთ-ერთ ქალაქში თავის დასთან წამიყვანა სტუმრად. მისმა დამ ჩვენი სტუმრობის შესახებ წინასწარ იცოდა. მანქანიდან გადმოვედით და სახლში შევედით. მისალმების შემდეგ დამ გვკითხა: „მოიტანეთ რაიმე საჭმელი თუ რესტორანში წახვალთ?“ მე თავში კეტხარტყმულივით დავრჩი“.

ქართველი ფილოლოგის მონათხრობი სამი შემთხვევა მისი გერმანიაში პირველად ყოფნის პერიოდს შეეხება. მას შემდეგ, რაც ქალბატონმა გერმანული ქცევის წესები კარგად გაიცნო, ის ბევრ რაიმეს უკვე სხვა თვალთი უყურებს, მას აღარაფერი აოცებს და აბრაზებს. ბევრი რამ, რაც მისთვის ადრე წარმოუდგენელი და მიუღებელი იყო, ახლა ლოგიკურად და გონივრულად მიაჩნია. ამის გარდა, მან იცის, რომ ცალკეული შემთხვევები არ შეიძლება განზოგადდეს. ის მიხვდა, თუ რამდენად მნიშვნელოვანია გერმანელებსა და ქართველებს შორის არსებული ინტერკულტურული განსხვავებების ცოდნა, რათა თავიდან იქნას აცილებული კულტურული შოკი.

ორი გერმანელი ენათმეცნიერი გადმოსცემს თავის შეხედულებას ქართული სუფრის შესახებ. ისინი აღწერენ გერმანული და ქართული სუფრის წესებს

შორის არსებულ განსხვავებებს, თუ როგორ გამოიყურება ქართული სუფრა და რა აოცებთ მათ. იოანიმ ლაუბი წერს: „უკვე საუზმეზევე გველოდა რამდენიმე სიურპრიზი. როდესაც სასადილო ოთახში შევედით, დავინახეთ უზარმაზარი მაგიდა, რომელზეც ყველაფერი იდო, რაც კი საუზმედ შეიძლება წარმოიდგინო: ძხვები, ყველი, კვერცხები, პური, კარაქი, ჯემი, ხიზილალა, იოგურტი, მწვანელი, ხილის წვენი, მინერალური წყალი და ღვინოც კი. მალე შევიტყვეთ, რომ ჩვენთვის ეს უხვი და მრავალფეროვანი საუზმე მხოლოდ I თავი (საუზმეული) ყოფილა რამდენიმე ცხელი კერძის შემოტანამდე. მოგვართვეს აგრეთვე ხაჭაპური (ცხელი ყველიანი პური), ხინკალი (ცომი ცხიმოვანი დაკეპილი შიგთავსით), ცხვრის შემწვარი ხორცი და მრავალი სხვა გემრიელი კერძი. იმ კერძთა რაოდენობა, რაც მე საქართველოში საუზმეზე მივირთვი, დაახლოებით იმდენივეს უდრის, რასაც გერმანიაში მთელი დღის განმავლობაში ვიღებ“.

ენათმეცნიერი ჰელგა კოტშოფი წერს: „უცხოელმა სტუმრებმა, რომლებიც ქართულ სუფრასთან საჭმელად და სასმელად სხდებიან, უნდა იცოდნენ, რომ ისინი ისეთ სიტუაციაში ხვდებიან, რომელიც თავიანთი სამშობლოს სუფრის წესებისგან ძლიერ განსხვავდება. ჭამა-სმის ქართული კულტურა სტუმრებთან ერთად ინტერკულტურულად ძლიერ განსხვავებულად რეალიზდება. ცერემონიალური სუფრებისთვის საქართველოში მრავალი საბაბი არსებობს, მაგალითად ქორწილი, დაბადების დღე, დისერტაციის დაცვა, შვილის შეძენა, მოგზაურობიდან შინ დაბრუნება, გარდაცვალება და გარდაცვალების მრგვალი თარიღები. მიზეზის მიხედვით, ლხინის სუფრა ჭირის სუფრისგან განსხვავდება. ორივე სუფრა ერთმანეთისაგან კერძებით და სადღეგრძელოების თემატიკით განსხვავებულია.“

საქართველოში ყველა ერთად იკავებს ადგილს ერთ ან რამდენიმე მაგიდასთან. ქართველები ხელში ღვინის ჭიქით ისე არ დარბიან, როგორც ეს ჩვენს წვეულებებზე ხდება, რათა აქა-იქ წავისაუბროთ. როდესაც სტუმრები მოდიან, ჩვეულებრივ, მაგიდაზე უკვე არის არააღკოვლოლური სასმელები, ყველი, სალათები, ბოსტნეულის ცივი პაშტეტები (ფხალეული), პური, საწებლები, ცივი თევზი და ხორცი. სტუმრებს მყისვე სუფრასთან იწვევენ. მოგვიანებით ოჯახის ქალ წევრებს ცხელი კერძები ერთმანეთის მოყოლებით მოაქვთ მაგიდასთან. საქართველოში გარდაუვალია სუფრაზე სასმელ-საჭმელის სიუხვისა და მრავალფეროვნების დემონსტრირება. სტუმართა პატივისცემის ნიშანი მათთვის სეზონზე არსებული კერძების მთელი სისრულით შეთავაზებაა.

საქართველოში სადღეგრძელოს წარმოთქმის გარეშე არც ერთი წვეთი ღვინო არ შეისმება. ამ სადღეგრძელოებს სუფრის რიგითი წევრი კი არ ამბობს თავდაპირველად, არამედ ე. წ. თამადა - სუფრის ცერემონიამაისტერი. თითოეული სადღეგრძელო თემატურად რომელიმე ობიექტის პატივისცემისთვისაა განკუთვნილი, მას ყოველთვის ერთი ან რამდენიმე პიროვნების საკეთილდღეოდ წარმოთქვამენ. თამადა თავის თავში სხვადასხვა თვისებებს უნდა აერთიანებდეს, ის ზოგჯერ ძალიან ძლიერი მსმელი უნდა იყოს, ზოგჯერ კი - მჭევრმეტყველების ოსტატი. სადღეგრძელოთა თემატური თანმიმდევრობა დაახლოებით ასეთია: მეგობრობის სადღეგრძელო, სტუმართა სადღეგრძელო, ოჯახის კეთილდღეობისა და ზანგრძლივი სიცოცხლის სადღეგრძელო, ნათესავთა და მასპინძლის სტუმართა მეგობრების სადღეგრძელო, მშობლებისა და წინაპრების, გარდაცვლილთა და

წმინდანთა ხსოვნის სადღეგრძელო, სუფრასთან მსხდომი ქალების, სიყვარულის, იქ მყოფთა დედების და ზოგადად დედის სადღეგრძელო, მთელს მსოფლიოში მშვიდობის სადღეგრძელო, სამშობლოს, მასპინძლის სახლის და დიასახლისის სადღეგრძელო“.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ი. ლაუბი, ჰ. კოტჰოფი, 2006 - I. haub, H. Kotthoff, Deutsch für georgische Germanistikstudenten, 2006.
- თ. სესიაშვილი, ბ. სესიაშვილი, 2006 - თ. სესიაშვილი, ბ. სესიაშვილი, გერმანული ენა გერმანისტიკის სპეციალობის სტუდენტებისათვის, თბ., 2006.

DAREJAN DVALI-DEMETRADZE

GERMAN AND GEORGIAN CUSTOMS OF FEASTING (SUPRA) (ACCORDING TO ETHNOGRAPHIC MATERIALS)

Georgian and German feasting rules are among the German-Georgian intercultural differences. Knowledge of these differences is essential for avoiding culture shock.

The article deals with the considerations of a Georgian philologist concerning the German hospitality and feasting traditions that she has observed during her stay in Germany. The paper also deals with the German scholars' considerations concerning the Georgian feasting tradition. In fact, they have encountered these traditions in Georgia and further provided a detailed description of the Georgian menu, a function of Tamada (a toastmaster) and a thematic variety of toasts.

მეყენის ტრაგედიისა და აღამიანთა გედის
ურთიერთმიმართებისათვის
ლაშა თაბუკაშვილის პიესაში
„მერე რა, რომ სველია სველი იასამანი?“

მთავარი საცვლელი პრაქტიკის განსაზღვრისათვის, ფაქტობრივად, რომ უსიღრმესად საფაქიზო და საყურადღებო თემა გახლავთ ქართული დრამატურგიის

მდგომარეობა მე-20 საუკუნის 90-იანი წლების შემდეგ, ანუ ქვეყნის დამოუკიდებლობის მოპოვების მერე და, შესაბამისად, ლაშა თაბუკაშვილის პიესის „მერე რა რომ სველია, სველი იასამანი?“ პრობლემატიკის განსაზღვრა. ფაქტია, რომ სუბიექტური თუ ობიექტური მიზეზების გამო პოსტსაბჭოური ქვეყნებიდან ყველაზე უფრო საქართველოს გაუჭირდა. ვფიქრობთ, ეს პროცესი მეტ-ნაკლები ინტენსივობით გრძელდება დღესაც. ხშირად გვითქვამს და ნათქვამი და ნაწერი შესაბამისი ფაქტებითა და არგუმენტებით გაგვიმყარებია კიდეც, რომ, მიუხედავად მე-20 საუკუნის 90-იან წლებში საქართველოს კატასტროფულად დაცემა-გაპარტახებისა, თუ რაიმე გადარჩა მატერიალური და სულიერი ყოფის სფეროდან, ეს გახლავთ ქართული მწერლობა. მართალია, ჩვენ ამ მოსაზრებას სკეპტიკოსებიც ჰყავს, მაგრამ ფაქტია, რომ ეროვნული მწერლობის საინტერესო კლასიკოსების გვერდით სწორედ ამ პერიოდში გამოჩნდნენ უაღრესად საინტერესო ახალგაზრდა მწერლები, რომლებმაც ქართული კულტურის, ვფიქრობთ, ყველაზე გამოჩენილ, საესავ და საჭირო ბასტიონს, სიტყვაკაზმულ ქართულ მწერლობას, ახალი შთამბეჭდავი ვარაყ-ჩუქურთმა, სიმაღლე და სიმტკიცე შესძინეს. ჩვენ ამ შემთხვევაში კონკრეტული გვარების დასახელებისაგან თავს შევიკავებთ, თუმცა დაბეჭდილებით შეიძლება იმის თქმა, რომ ჩვენისთანა მცირერიცხოვანი ქვეყნის კვალობაზე, ჩვენდა სასიხარულოდ, ისინი არცთუ ცოტანი არიან. ზოგიერთი ლიტერატურათმცოდნის განაწყენება და ახალი, იმედისმომცემი ახალგაზრდა ნიჭიერი მწერლების ვერ და არ შემჩნევა ჩვენთვის გასაგებია, რამეთუ ლიტერატურის კრიტიკოსთა ერთი ნაწილი უპირატესად მაინც ძველი გვარდიაა (თუმცა არცთუ ცოტა ახალგაზრდაც მათებურად აზროვნებს - ლ. დ.). მწერლის მხატვრული ნაწარმოების შეფასებას ხშირად შეუწონადებს შემოქმედის მოქალაქეობრივ პოზიციას და, რაოდენ სამწუხაროც არ უნდა იყოს, ზოგიერთი საინტერესო, იმედისმომცემი ახალგაზრდა მწერლის ადამიანურ-მოქალაქეობრივ-მამულიშვილური პოზიცია სასურველს ხშირად დიდადაა დაცილებული. შესაბამისად, კრიტიკოსთა ერთი ნაწილიც აღნიშნული ფაქტიდან მიღებული უარყოფითი დამოკიდებულებით წარმოაჩენს არგასაზიარებელი მორალურ-მამულიშვილური პოზიციის შემოქმედის მხატვრულ ქმნილებასაც.

ლაშა თაბუკაშვილი მეოცე საუკუნის მიწურულში სამწერლო ასპარეზზე გამოსულ მწერალთა ერთ-ერთი ნიჭიერი წარმომადგენელია. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ხშირად მატერიალურად და კულტურულად დაწინაურებული ქვეყნების დრამატული მწერლობა, თავისი სპეციფიკიდან გამომდინარე, ვერ უწევს შესაბამის ტოლსწორობას იმავე სახელმწიფოს მწერლობის სხვა ჟანრებს და რა გასაკვირია, თუ ქართული დრამატული მწერლობა ქვეყანაში დაუდუღებელ-დაუშუშებელი, მუდმივმდუღარე პრობლემების გამო უფრო შესამჩნევად ფერმკრთალად გამოიყურება, ვიდრე ქართული მწერლობის სხვა შენაკადები. მიუხედავად ამისა, შეიძლება დარწმუნებით ითქვას, რომ მთლიანობის ულიმდამო ფონიდან შთამბეჭდავად გამოიყურება, ვფიქრობთ, ქართული დრამატურგიის საინტერესო შენაძენი ლ. თაბუკაშვილის „მერე რა რომ სველია, სველი იასამანი“. პიესაში შთამბეჭდავად ალწერილი დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგდროინდელი საქართველოს ცხოვრება. მიუხედავად იმისა, რომ პიესა ქვეყანაში მომხდარ რეალურ ამბებს ფაქტიურად შეულამაზებლად გადმოგვცემს, პიესა შთამბეჭდავია გადმოცემის ფორმების მოზაიკური სიმრავლითა და ფერადოვნებით. რეალისტურ-ნატურალისტურ პასაჟებთან ერთად, ამ ტკბილ-სევდიან დრამაში პერსონაჟების ერთი ნაწილი გვსტუმრობს ირეალური,

ტრანსცედენტული სამყაროდან. მწერალ-დოკუმენტალისტ-მემატიანეს ხშირად მყისიერად ცვლის ფანტასტიკური ირეალური ამბები. იქნება პიესის მხატვრული ქსოვილის ინტერჟანობრივი ფერადოვანი ქარგა, რომელიც მთლიანობაში ძალიან უწყობს ხელს, მკითხველი ზუსტად გაერკვეს პრობლემის არსში. ზღაპრულ-ფანტასტიკური ამბებისა და ნატურალისტური სიზუსტით აღწერილ-მოთხრობილი ეპიზოდების ერთობლიობა იშვიათი შთამბეჭდავობით გვიხატავს მაშინდელი ქართული საზოგადოებისა და ქვეყნის ცხოვრების გულისშემძვრელ სურათებს. მიუხედავად იმისა, რომ დღესაც ჩვენს ქვეყანაში მატერიალური თვალსაზრისით ცხოვრება დიდად არ გაუმჯობესებულა, ფიქრობთ, თანამედროვე მკითხველი, რომელსაც იმ ეპოქაში არ უცხოვრია, ძნელად დაიჭერებს და ირწმუნებს იმას, რაც ამ შესანიშნავ თხზულებაშია გადმოცემული.

„მერე რა, რომ სველია სველი იასამანი?!“ პირუთენელი მატეანეა მე-20 საუკუნის 90-იან წლებში საქართველოში განვითარებული მოვლენებისა.

ცნობილი ფაქტია, რომ დამოუკიდებლობის მოპოვება დიდი მსხვერპლის, სისხლისა და ცრემლის ფასად უჯდება ყველა ქვეყანას. თავის დროზე დიდი აკაკი მრავალმხრივ გააზრებულ-გაანალიზებულ, ტკივილნარევი ირონია-ხუმრობით იტყოდა: თავისუფლება ისურვე და იმასაც დაკარგავ, რაც გაქვსო. სწორედ ეს პრობლემა დასმული და შესაბამისი ინტერპრეტაციით წარმოჩენილი ლაშა თაბუკაშვილის მრავალმხრივ საყურადღებო პიესაში. ქართული მწერლობა, და მით უფრო ქართული დრამატურგია, ჯერ კიდევ ვალშია მხატვრული განსხეულება მოუძებნოს აფხაზეთისა და სამაჩაბლოს დაკარგვით გამოწვეულ უზარმაზარ ეროვნულ ტრაგედიას. ამ ფონზე ლაშა თაბუკაშვილის ეს საინტერესო პიესა სასიამოვნო მცირედი გამოწაკლისია.

მწერალი ჟამთააღმწერელ-მემატიანის პირუთენელობით გვიამბობს მეოცე და ოცდამეერთე საუკუნეთა გზაგასაყარზე ჩვენი ქვეყნის პოლიტიკური, სოციალური, კულტურულ-ზნეობრივი დეგრადაციისა და „ჟამიანობის“ ამბავს. მკითხველი გრძნობს, რომ პიესის ავტორი თავისი ქვეყნისა და მისი თითოეული მცხოვრების გულშემატკივარია. იგი თხრობის თავისებური მანერით, მხატვრული ტექსტის სადა, ზომიერი გაფორმებით, შემძვრელი ექსპრესიითა და ტკივილით გაჭერებული სტრიქონებით წარმოაჩენს საქართველოში მცხოვრები ადამიანების გაუკუღმართებულ ბედსა და გაუსძლის ყოფას.

ორმოქმედებიან პიესას, შეიძლება ითქვას, მეტისმეტად ცოტა მოქმედი პირი ჰყავს. სულ რვა პერსონაჟია. მაგრამ ამათგან მხოლოდ ოთხია მთავარი პროტაგონისტი, რომელთა დიალოგებისა და მოქმედება-საქმიანობის ჩვენებით ფაქტიურად მკითხველის თვალსაწიერზე სრულყოფილად წარმოჩინდება იმდროინდელი გაუბედურებული ქვეყნის დეგრადირებულ-გადაგვარებული მოსახლეობის თითქმის სრული სპექტრი. ესენია: აფხაზეთისა და სამაჩაბლოს ომში პატრიოტულ-მამულიშვილური აღტკინებით წასული განათლებული ჭაბუკები, მაგრამ დამარცხებული ქვეყნის უამრავი უბედურების მწაზველები, უკვე გადაგვარებულნი, აპათიურნი, ხელჩაქნეულნი, ოპიუმ-კოკაინისა და ათასგვარი გამაბრუებელი წამლის მომხმარებელი ბიჭები: გიო, ბაჩა და კოსტა; ყოველგვარ უსამართლობის ზღვარსგადასული „სამართლის“ დამცველი პოლიციელები; შავი სამყაროს ქურდული ავტორიტეტები და მათთან მიტმასნილი კუნთმაგარი და გონებასუსტი „კაი ბიჭობის“ მაძიებელნი; ქმრების უნიათობით გაბოროტებული და გამეძავებული ცოლები; უდანაშაულო, უბედობის ბედით დასჯილი ბავშვები; ბრმა ტყვიით დაჭრილ-გაუბედურებული მოზარდები; რეალურ

მდგომარეობაში გაურკვეველი, გაბურბუსალეული ფსევდოინტელიგენცია; ქვეყნის „მოამაგე“ ღიდაცობა-ჩინოვნეები; ბიზნესმენად გადაკოსმეტიკებული ვაჭარი და პარალელური სამყაროდან მოსული იმედის სხივი ნია, ანუ იღუპალებით მოსილი „ბეიბისითეთრი“.

გიო, ბაჩა და კოსტა სამაჩაბლოსა და აფხაზეთში გმირულად ნომარი 25 წლის ჭაბუკები, ერთ დროს იმედისმომცემი, განათლებული ახალგაზრდები, „უჟამო ჟამის“ გამო თვითონ ქცეულან კრიმინალებად და ახლა აფხაზეთში დაღუპული ძმაცაცის, კახას ბინაში იმალებიან. ფულს და „წამალს“ ბარიგების დაყჩაღებით შოულობენ და კოკაინისა და ოპიუმის ბანგში ჩაძირულები შემადრწუნებელი სიჩქარით მიექანებიან ცხოვრების ფსკერისაკენ. არადა ერთ დროს ამაღლებული სულის, რაინდი ჭაბუკები იყვნენ. გალოთებულ-განარკომანებული ბიჭების სადღეგრძელოებში ხშირად გამოკრთის დაკარგული თაობის რომანტიკულ-რაინდული სული. „კახა, შენ გაგიმარჯოს, ძამიკო! - იცი, სად გიპოვეთ? გარიჟრაჟზე, თეთრი იასამნით გადაპენტილ ბაღში! ცრიდა! ცალი ხელი მოგლეჩილი გქონდა, ორი რაჟოკი მთლიანად დაცლილი, ბოლო ვაზნამდე! ათ ნაბიჯში ლამაზი აფხაზი ბიჭი იწვა, წელში გადაცხრილული... იქით კიდევ თენგო და ორი კაზაკი... დიდი, სველი იასამნის ბუჩქზე იყავი გადაწოლილი... და ის თეთრი იასამანი შენი სისხლით იყო შევად შეღებილი!“ გიო, ბაჩა და კოსტა, მეოცე საუკუნის 80-იანი წლების მეორე ნახევარში საქართველოს სულიერი აღორძინებისა და გამოღვიძების მნახველები, ვეღარ ახერხებენ მათი თანამედროვე 90-იანი წლების ჯოჯოხეთური საქართველოს ზმანებასთან შეგუებას. მათ აღარ უნდათ, არ სურთ, როგორც თვითონ ამბობენ, „იდიოტური სიფხიზლე“, მაგრამ ახლა უკვე დაბინდული, ერთ დროს ხალასი და ნიჭიერი გონების პატრონები, იმდენს ვერ აცნობიერებენ და ახერხებენ, რომ ლოთობა და კოკაინი რეალობის გაკოსმეტიკების უნიადაგო მცდელობაა, რომელიც წვიმაში მოხვედრილი შეღებილი დედაბერივით ნაწვიმარზე კიდევ უფრო შესაზარი შესახედი გახდება. ამ პირქუში რეალობის ერთადერთი ნათელი ნაბერწყალია თითქოს სხვა სამყაროდან მოსული ბეიბისითეთრი (ბავშვის მომვლელი) ნია. მისი მიმართვა ნომარი ბიჭებისათვის, ყოველი ქართველისათვის, ყოველ დროში საგულისხმო გაფრთხილება იქნება. „ბევრი გაიღეთ და ცოტა მიიღეთ! ბევრი დაკარგეთ და ცოტა იპოვეთ, მაგრამ ნურავის დაამადლით ამას. საკუთარ ერს არ ებუტებიან!“ პიესის სხვა პერსონაჟები უფრო ფრაგმენტულად ჩანან მხატვრული ტექსტის ქსოვილში, თუმცა მწერალს მათი პოზიციები ისე ზუსტად აქვს შერჩეული, რომ ეს ფრაგმენტი ხშირად მთელი ამბის დამტევია, ბევრის მოქმედია იშვიათი მახვილგონივრული ქვეტექსტებით.

ლაშა თაბუკაშვილის სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ ანალოგიური შინაარსის თხზულებათა დიდი ნაწილის ფინალი უდიდესი იმედგაცრუებითა და სკეპტიციზმით მთავრდება. ამ პიესაში კი, მიუხედავად იმისა, რომ მთელი ტექსტი გაჟღენთილია შემზარავი, ჯოჯოხეთური ამბებით, თხზულება სასიამოვნო, სარწმუნო და შთამბეჭდავი, იმედისმომცემი ფინალით სრულდება. „იქ, იმ ნანატრი საქართველოდან“ მოსული ნია წამიერად მოახერხებს დეგრადირებული პერსონაჟების გამოფხიზლება-გამთლიანებას და საერთო სასიკეთო საქმეებისთვის მობილიზებას. მის მოწოდებაზე ყველანი ერთმანეთის გვერდიგვერდ დგებიან და ნიას თხოვნა-მოწოდებას ასრულებენ: „მოიკრიბეთ ძალა, გამაშვებინეთ ეს ბავშვები მშობლებთან, იმ ნანატრ საქართველოში, რასაც თქვენ თვითონ მოესწრებით, თქვენს გამწარებულ საქართველოში“. უნდა ვირწმუნოთ, რომ

მთავარი პერსონაჟის სიტყვებში გამჟღავნებული მწერლის სურვილი-წინასწარმეტყველება აუცილებლად ასრულდება, რამეთუ ჩვენს სამშობლოს ამაზე უარესი ისტორიული მეზობატება ახსოვს, მაგრამ ღირსეულად გაუძლია.

პიესის მთავარი პერსონაჟები, ერთ დროს სულიერად და ფიზიკურად შეშფოთებული, რომანტიკოსი და რაინდი ახალგაზრდები, თავიანთი განათლებითა და ცნობიერება-მსოფლმხედველობით ამაღლებული ადამიანები მშვიდობიან, ღირსეულ ქვეყანაში ყველასთვის საჭირო, გამორჩეული პიროვნებები იქნებოდნენ, მაგრამ საქართველოსნაირი უმძიმესი ტრაგიკომიკური ბედის ქვეყანაში პრობლემებს თვითონ უქმნიან სახელმწიფოსაც, საზოგადოებასაც და, უპირველეს ყოვლისა, საკუთარ თავს.

ეს პიესა ტრაგიკული ბედის სამშობლოს, უმიზნოდ და უსაგნოდ დაკარგული ღირებულებების თაობის მხატვრული მათიანია.

დამოწმებული ლიტერატურა

ლ. თაბუკაშვილი, 1997 - ლ. თაბუკაშვილი, მერე რა, რომ სველია სველი იასამანი?! ჟურნ. „XX საუკუნე“, №6-7, თბ., 1997.

LUKADVALISHVILI

ON AN INTERRELATIONSHIP BETWEEN TRAGEDY OF A COUNTRY AND HUMAN DESTINY IN LASHA TABUKASHVILI'S PLAY “DOES IT MATTER IF WET LILAC IS WET?!”

It is a well-known fact that Independence of any country is achieved through sacrifices. The great Georgian poet Akaki Tsereteli's ironic phrase (deserving comprehensive analysis) concerned independence as something desperately desired, though easily lost. Lasha Tabukashvili's very important play “Does it Matter if Wet Lilac is Wet?!” focuses on the very issue.

Our nation's tremendous tragedy resulted from the loss of territories of Abkhazeti and Samachablo has not been fully reflected in Georgian literature, especially in drama. However, L. Tabukashvili's play is an exception.

The author as a chronicler being filled with anguish accurately demonstrates a terrible tragedy of Georgia of 1990s as well as unbearable daily life for most people.

The main characters of the play – spiritually and physically healthy young people who are well-educated and conscious, would succeed and lead a distinguished life in a peaceful country; however, in such a tragic country as Georgia they cause problems for the state, the society as well as for themselves. This play is a certain literary chronicle depicting a lost generation of our tragic motherland.

ი ა ზ ა ზ ა კ ი ა

აკადემიური წერა ქართული განათლების სისტემაში

არც ისე დიდი ხანია, რაც ქართულ უმაღლეს სასწავლებლებში იკითხება „აკადემიური წერა“ - არასპეციალობის ძირითადი საგანი; ის საზღვარგარეთის საუნივერსიტეტო პროგრამების გავლენით დაინერგა ჩვენს განათლების სისტემაში. სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილი განმარტების თანახმად, კურსის მიზანია, სტუდენტებმა გამოიმუშაონ არგუმენტირების, კრიტიკული აზროვნებისა და შეფასების უნარი, თავი გაართვან ისეთ ამოცანებს, როგორცაა:

- სტანდარტული სამეცნიერო თხზულების შექმნა შესაბამისი წყაროების მოძიების, დამუშავების, კვალიფიციურად გამოყენებისა და დამოწმების საფუძველზე;

- სპეციალური ტექსტის მომზადება საჭარო გამოსვლისათვის და სხვ. (ლ. წულაძე, 2006)¹.

საბჭოთა პერიოდის სკოლაში ვისაც უსწავლია, კარგად ემახსოვრება, რომ უფროსკლასელებს, მორიგი ლიტერატურული ტექსტის შესაბამისად, ევალუბოდათ, მოემზადებინათ განსაზღვრული პარაგრაფი ე.წ. „გარჩევის“ სახელმძღვანელოდან; „გარჩევის“ სახელმძღვანელო წარმოადგენდა საბჭოთა კრიტიკოსთა მიერ ნაწარმოების ერთხელ და სამუდამოდ შემუშავებულ ინსტრუქცია-განხილვას, რომლის „ცოდნაშიც“ ცალკე ნიშანი იწერებოდა კალენდარული გეგმით გათვალისწინებულ „გარჩევის“ გაკვეთილებზე. ტექსტის გარჩევა-განხილვაში, ბუნებრივია, ცუდი არა-ფერი იქნებოდა, რომ არა წინასწარ დადგენილი თვალსაზრისების საზეპირობივით დასწავლა, საკუთარი აზრის გამოხატვის გარეშე; ყოფილი საბჭოური დისციპლინების საპირისპიროდ, აკადემიური წერის საგანი ერთგვარ ბიძგს აძლევს აზროვნების თავისუფლებას და ამზადებს ახალგაზრდებს სამყაროზე დამოუკიდებელი ხედვის ჩამოყალიბებისათვის, რაც დადებით მოვლენად უნდა ჩაითვალოს.

„აკადემიური წერის“ შემოღებას ცუდი შედეგიც მოჰყვა:

პოსტსაბჭოურ სინამდვილეში საქართველოში „აკადემიური წერის“ კურსით ჩანაცვლდა ქართული სალიტერატურო ენის დაცვაზე ორიენტირებული დისციპლინა - ქართული მეტყველების კულტურა, რომელიც 1978 წლის მოვლენების შემდგომი პერიოდიდან სავალდებულო საგნად ითვლებოდა უმაღლეს საგანმანათლებლო პროგრამებში; სანუგეშოდ ისღა დარჩა, რომ ბევრ უმაღლეს სასწავლებელში „აკადემიური წერის“ სწავლება დევალატი ქართული ენის სპეციალისტებს, რომელთაც „აკადემიური წერის“ კურსში ნაწილობრივ ასახეს „მეტყველების კულტურის საკითხები“ (მსგავსი პრაქტიკა არ არის ევროპულ გამოცდილებაში; იქ თავის ადგილას ზის ნორმირებული მეტყველების კულტურის კურსი).

საქართველოში ქართული ფილოლოგიის გარდა, როგორც წესი, დღეს უმაღლეს სკოლაში აღარ ისწავლება ქართული სტანდარტული ენის ნორმები;

¹ <http://www.ucss.ge/publication/014%20Academiuri%20Cera.pdf>

არადა, სტუდენტებთან პედაგოგიური მუშაობის ხანგრძლივი გამოცდილება გვარწმუნებს, რომ ბაკალავრთა თუ მაგისტრთა მნიშვნელოვან ნაწილს არ შეუძლია სტანდარტული ქართული წერა, შესაბამისად, მხოლოდ „აკადემიური წერის“ სწავლების შემთხვევაში მათ შეიძლება ისწავლონ სამეცნიერო ნაშრომის აგების წესები, მაგრამ, თუკი რაიმე არ შეიცვალა, არ ეცოდინებათ ქართული სამწიგნობრო ენის ნორმები.

არცოდნის მიზეზი სხვადასხვაა, მაგრამ განსაკუთრებით გამოსაყოფია სასკოლო განათლება და, ზოგადად, ქვეყანაში არსებული ვითარება; კერძოდ, ამჟამინდელ სახელმწიფოში მოშლილია სახელმწიფო ენის სტატუსის დაცვის მექანიზმი, სალიტერატურო ენაზე მეთვალყურეობის სახელმწიფოებრივი მექანიზმი, საჯარო სკოლებში კი საერთოდ აღარ ისწავლება ქართული ენის სისტემური კურსი; ნაკლები დრო ეთმობა მოსწავლეთა ზეპირი თუ წერიტი მეტყველების კულტურის განვითარებას; ამ ფონზე განსაკუთრებით იკაფავს გზას უცხოენოვანი გავლენები, პოლიტიკოსთა თუ რეიტინგული სატელევიზიო გადაცემების („საქართველოს ვარსკვლავი“, „ცეკვავენ ვარსკვლავები“...) მონაწილეთა არანორმატიული, ბარბარიზმებითა და კალკებით გაჭერებული მეტყველება. ეს ყოველივე უარყოფითად აისახება ჩვენი ახალგაზრდობის საუბრის სტილზე, სიტყვათა მარაგზე და სხვ.

ქვემოთ განვიხილავთ სტუდენტთა ნამუშევრებში დაშვებული შეცდომებს და წარმოვადგენთ შესაბამის რეკომენდაციებს.

სტუდენტთა წერიტი ნამუშევრების შეცდომები ვრცელი თემაა; რამდენიმე საკითხით შემოვიფარგლებით:

პირველ რიგში, თვალში საცემია ე.წ. კლავიატურული შეცდომები. შეიძლება ითქვას, რომ ქართული კლავიატურის არარსებობის გამო, ინგლისურ კლავიატურაზე წერა-კითხვას ვსწავლობთ თავიდან. ამას მოწმობს ორთოგრაფიული უზუსტობებიც, როდესაც, მაგ., ერთმანეთშია არეული: წ-ჭ; ღ-რ; თ-ტ ასოები, ასევე, არაიშვიათია ბგერათა მონაცვლეობის ისეთი შემთხვევები, როგორიცაა: შშ (< ინგლ. sh) - შ; ცჟ (< ინგლ. ch) - ჩ; ღზ (< ინგლ. dz) - ძ; წწ (< ინგლ. ff) - ვ და სხვ.; მაგ.: უმაგლესი, თექსტი, წინდოუსი ვასჰლი, ქუტჰის ბიჭი, ვარადაშჰილი... ერთ-ერთი სტუდენტი, როგორც მისი განმარტებიდან გახდა ცნობილი, გვერდზე ფორმას წერდა არა ქართული ორთოგრაფიის გათვალისწინებით, არამედ - ინგლისური კლავიატურის შიხედვით; შდრ.:

ქართ. d - ინგლ. ღზ (ქურდაძე - Kurdadze);

(საუბ.) გვერძე - (ორთ.) გვერდზე...

ასევე ხშირია სიტყვაში ასოთა გადანაცვლებისა თუ დაკარგვის - ე.წ. „გადაპვის“ შემთხვევები; ინგლისურენოვან ველში ასეთი ტიპის მექანიკურ შეცდომებს „მართლმწერი“ ასწორებს, ქართულ სინამდვილეში კი აკადემიური მართლმწერის კომპიუტერული პროგრამა ჯერ არ შექმნილა („მართლმწერის“ პროექტის განხორციელება პირდაპირ კავშირშია ქართული ენის ტექნოლოგიზაციასთან, მომცველობით ლიგვისტურ კორპუსთან და სხვ. ამ მიმართულებით დადანი სამუშაოა ჩასატარებელი).

დღევანდელ სტუდენტთა ნაშრომებში მრავლადაა ლექსიკურ-სტილისტური შეცდომები, რომლებიც გამოწვეულია წერიტი მეტყველების დაბალი კულტურითა და ლექსიკური მარაგის სიმწირით (წიგნის სამყაროსთან ნაკლები სიახლოვეთ); ამავდროულად წარმოვადგენთ რამდენიმე ხიბულს:

სიტყვის გამეორება:

- იქიდან გამომდინარე, რომ საქართველოს და ქართული მენტალიტეტიდან გამომდინარე და ისტორიიდან გამომდინარე, ქალს და კაცს აქვს თავის ადგილი, იციან რა შეიძლება და რა არა.

- მარტო უცხო ქვეყანა ვერ დაგვეხმარება, თუ ჩვენი ქვეყნის შიგნით არ იქნება მყარი შინაგანი კავშირი, რადგან ძალა ერთობაშია.

- მწერალი აკრიტიკებს კრიტიკოსებს, რომლებსაც ამოჩემებული ჰყავთ ერთი ავტორი და გამუდმებით აკრიტიკებენ.

- ქალის მუშაობა შეიძლება პრობლემადაც გადაიქცეს, რადგან თუ ქმარი არ მუშაობს და ცოლი მუშაობს, ეს პრობლემად იქცევა.

- მასში არ არის ის გაუგებარი ადგილები, რომლებიც შეიძლება მკითხველს ვერ გაეგო.

- ერეკლე მეფის მეფობის პერიოდში...

სიტყვათა სიჭარბე:

- საქართველო, მიუხედავად იმისა, რომ დახმარება ვერ მიიღო დასავლეთისგან, ის მაინც რჩება პროდასავლური ორიენტაციის მქონე ქვეყნად.

- უნდა აღინიშნოს ის, რომ ქალი თავისი ბუნებით ძალიან ძლიერია.

- ისინი ქმნიან ნახევარფაბრიკატებს, რადგან არა აქვთ შემოქმედების სრულფასოვნად შექმნის უნარი.

- ვერ ქმნიან სრულფასოვან და კარგ შედეგებს²...

სიტყვის, ფორმის არასწორი შერჩევა, ფრაზის უმართებულო აგება:

- ავტორი კრიტიკოსის უფლებების შეზღუდვას ცდილობს...

- წარუშლელი გაბოროტება აიძულებს შური იძიოს ავტორზე.

- ავტორი საუბრობს რუსული სიტყვების გავლენაზე, რაც ასე ნათლად გვიმახინჯებს სისხლითა და ოფლით შენარჩუნებულ ენას.

- მოგვხსენებათ, ოდითგანვე კაცს უდიდესი როლი ეჭირა ცხოვრებაში.

- რაც უფრო ვაბიჯებთ ფეხს ახალ ერაში, მით უფრო იცვლება როგორც კანონები, ისე ადამიანების ვალდებულებებიც.

- აქვთ ამოკვიატებული ინტერესი მწერლის მიმართ.

- შორს წაგვიყვანს იმ მნიშვნელობების საუბარი, თუ რა როლი აკისრია მამაკაცს სამყაროში.

- ქართველ მეფეებს ხშირად არასწორი ნაბიჯების გადადგომა უხდებოდათ.

- ამ ტექსტთან დაკავშირებით, შეგვიძლია პარალელი გავავლოთ წარსულში.

- საქართველო დამოუკიდებელი გახდა რუსეთზე...

მინდა საგანგებოდ აღვნიშნო, რომ ახალგაზრდები, რომელთა ნაშრომებიდანაც ეს ხარვეზები ამოვიწერე, ძალიან კარგი ქართველები არიან. ყველაზე დაბალი მოსწრების სტუდენტებიც კი მოქალაქეობრივად უდგებიან ქართული ენის სიწმინდისა და თავისთავადობის შენარჩუნების საკითხს. ამაში დამარწმუნა მათ მიერ დაწერილმა შეფასებებმა, როდესაც გავაცანი მ. ჯავახიშვილის 1934

² შედეგრი საერთაშორისო სიტყვაა [ფრანგ. chef-d'oeuvre] - სანიმუშო ნაწარმოები - ხელოვნების, ოსტატობის უდიდესი მიღწევა (მ. ჭაბაშვილი, 1989, გვ. 546); ამდენად, მასთან სრულფასოვნებისა და კარგის გამოყენება ზედმეტია.

წელს დაწერილი წერილი: „ისევ ქართული ენის შესახებ“ (მ. ჯავახიშვილი, 1980, გვ. 35-36) და გაზეთ „ყველა სიახლეში“ 2012 წელს დაბეჭდილი ინტერვიუ გ. პეტრიაშვილთან, სათაურით: „რა ჯანდაბაა ეს „ვაუ“ და რით სჯობს ჩემს „აუჰსს?““ (გ. პეტრიაშვილი, 2012).

აღნიშნული თვალსაზრისების შეპირისპირების პროცესში წარმოჩნდა სტუდენტების პოზიცია; მათი ტკივილი ქართული ენის მდგომარეობის გამო; კერძოდ: მიუხედავად იმისა, რომ მ. ჯავახიშვილის წერილსა და გ. პეტრიაშვილთან ინტერვიუს თითქმის ერთსაუკუნოვანი პერიოდი აშორებს, პრობლემები იგივე რჩება; ეს არის, მ. ჯავახიშვილის სიტყვების მიხედვით, ქართული სალიტერატურო ენის დაავადება და უარესად ატალახება მისთვის არაბუნებრივი, მიუღებელი ფორმებით, რომელთა აღმოფხვრაც მხოლოდ ხელისუფლებისა და საზოგადოების ერთიანი ძალისხმევით არის შესაძლებელი.

ჩვენი შემაჯამებელი მსჯელობა ასე შეიძლება წარმოვადგინოთ:

საზღვარგარეთის საუნივერსიტეტო პროგრამების გავლენით, უმაღლეს ქართულ სასწავლებლებში დაინერგა აკადემიური წერა - საუნივერსიტეტო სავალდებულო საგანი. მისი მიზანი ითვალისწინებს დამოუკიდებელი პროცესებისთვის ბიძგის მიცემას აკადემიურ ფორმატში, რაც დადებით მოვლენად უნდა ჩაითვალოს; სამწუხაროდ, პოსტსაბჭოურ სინამდვილეში აკადემიური წერის კურსით მოხდა სალიტერატურო ენის დაცვაზე ორიენტირებული დისციპლინის - ქართული მეტყველების კულტურის ჩანაცვლება; აკადემიურმა წერამ შეითავსა აღნიშნული კურსის ძირითადი საკითხები, რამდენადაც უმაღლეს სკოლაში ქართული სტანდარტული ენის ნორმები აღარ ისწავლება.

სტუდენტებთან პედაგოგიური მუშაობის გამოცდილებამ დაგვარწმუნა, რომ ბაკალავრთა თუ მაგისტრთა მნიშვნელოვან ნაწილს ჯერ კიდევ დიდი მუშაობა სჭირდება კვალიფიციური ნაშრომის შექმნამდე. არცოდნის მიზეზთა შორის გამოსაყოფია, ზოგადად, ქვეყანაში არსებული ვითარება, როდესაც მოშლილია სალიტერატურო ენაზე მეთვალყურეობის სახელმწიფოებრივი მექანიზმი, საჯარო სკოლებში აღარ ისწავლება ქართული ენის სისტემური კურსი; დრო არ ეთმობა მოსწავლეთა ზეპირი თუ წერითი მეტყველების კულტურის განვითარებას; ამას ემატება პოლიტიკოსთა თუ რეიტინგული სატელევიზიო გადაცემების მონაწილეთა არანორმატიული მიტყუილება, რაც უარყოფითად აისახება სტუდენტების საუბრის მანერაზე, სიტყვათა მარაგზე და სხვ. მაშასადამე, სტუდენტთა ნამუშევრებში არსებულ ხარვეზებს ღრმა საფუძველი აქვს.

ქართული სალიტერატურო ენის დაცვა არაბუნებრივი, უმართებულო ფორმებისაგან ხელისუფლებისა და საზოგადოების ერთიან ძალისხმევაზე დამოკიდებულია.

დამოწმებული ლიტერატურა

- o. ვაშაკიძე, 2012 - ი. ვაშაკიძე, 2012, აკადემიური წერისა და სტილის საკითხები, თბ., 2012 (ელექტრონული ვერსია დევს სულხან-საბა ორბელიანის სასწავლო უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში).

- თანამედროვე ქართული, 1970 - თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმები, პირველი კრებული, თბ., 1970.
- გ. პეტრიაშვილი, 2012 - გ. პეტრიაშვილი, „რა ჯანდაბაა ეს „ვაუ“ და რით სჯობს ჩემს „ვაუშს“? - ინტერვიუ, „ყველა სიახლე“, 14-07-2012 <http://www.ambebi.ge/books/57151-guram-petriashvili-qra-jandabaa-es-qvauq-darith-sjobs-chems-qauhsqq.html>;
- ლ. წულაძე, 2006 - ლ. წულაძე, აკადემიური წერა, ინტენსიური სემინარი სოციალური მეცნიერებების მაგისტრანტებისათვის, თბილისი, 2006 <http://www.ucss.ge/publication/014%20Academiuri%20Cera.pdf> ;
- მ. ჭაბაშვილი, 1989 - მ. ჭაბაშვილი (შემდგენელი), უცხო სიტყვათა ლექსიკონი, მესამე შესწორებული და შევსებული გამოცემა, თბ., 1989.
- მ. ჯავახიშვილი, 1980 - მ. ჯავახიშვილი, ისევ ქართული ენის შესახებ, თბილისი, ტომი VI, თბ., 1980.

IA VASHAKIDZE

ACADEMIC WRITING IN GEORGIAN EDUCATIONAL SYSTEM

Academic Writing was implemented in Georgian higher educational institutions as a main university subject under the influence of foreign university programs. Its main goal to encourage independent thinking within academic format must be positively evaluated. Unfortunately, in the post-soviet reality the discipline oriented on preserving literary language - Culture of Spoken Georgian was replaced by the course of Academic Writing; Academic Writing assumed major issues of the abovementioned course due to the fact that norms of Georgian standard language are no longer taught at higher educational institutions; but the pedagogical experience of working with students persuaded us that bachelors, as well as masters need to work harder in order to improve their skills until they create qualified work.

One of the reasons of lack of knowledge is the situation of the country in general, when there is no political mechanism controlling literary language, systemic course of Georgian language is no longer the part of public school curriculums; no time is dedicated to the development of the students' written or oral speech; in addition to this, we can witness non-standardized speeches of politicians and participants of popular TV programmes that have negative influence on our students' manner of speech, vocabulary, etc.

The shortcomings that occur in the students' works have more profound basis; preserving Georgian literary languages from unnatural, incorrect forms depends on common effort of both the authority and the society.

6060 პაპაშვილი

სამხრეთ კავკასიის რესპუბლიკათა საღაზო ტერიტორიული პრობლემების შრტიერთშეთანხმების გზით გადაწყვეტის მცდელობა 1918-1920 წლებში

თანამედროვე მსოფლიო პოლიტიკურ პროცესებში სამხრეთ კავკასიას* უმნიშვნელოვანესი ფუნქცია ეკისრება. ამ ფუნქციის კარგად გააზრება, შესაბამის პოლიტიკურ ნაბიჯთა გადადგმა რეგიონის სახელმწიფოთა მესვეურების მხრიდან ისტორიული გამოცდილების გაანალიზებას და გათვალისწინებას მოითხოვს. წარსულში გაჩენილი ერთაშორისი და სახელმწიფოთაშორისი კონფლიქტის ბუნებისა და დეტალების ცოდნა მათი წარმატებით გადაჭრის უმთავრეს ინსტრუმენტს წარმოადგენს.

პირველი მსოფლიო ომის შემდგომმა პოლიტიკურმა კატაკლიზმებმა სამხრეთ კავკასიაში დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა შექმნა განაპირობა. სამივე რესპუბლიკას შესათანხმებელ პრობლემათა მთელი სპექტრი ჰქონდა, მათ შორის უმნიშვნელოვანესი სახელმწიფოებრივი საზღვრების საკითხი აღმოჩნდა.

აზერბაიჯანთან შეხების ზონაში, თურქული ჯარების ევაკუაციისთანავე, ორ რესპუბლიკას შორის წამოიჭრა ტერიტორიული დავა, რაც არ გადასულა შეიარაღებული წინააღმდეგობის სტადიაში. აზერბაიჯანის დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობამ საქართველოს წაუყენა პრეტენზიები ზაქათალის ოლქზე, აგრეთვე, ნაწილობრივ მუსულმანებით დასახლებულ სიღნაღის, ბორჩალოსა და თბილისის მაზრების ნაწილზე (F. Kazemzadeh, 1951, გვ. 155). მას შემდეგ, რაც ოფიციალურმა თბილისმა კატეგორიულად უარყო ეს პრეტენზიები, აზერბაიჯანის მთავრობამ, არ გააჩნდა რა ძალები და სახსრები საქართველოსთან შეიარაღებული ბრძოლისა, გადაწყვიტა მოეხსნა, უარეყო თავისი პრეტენზიები ყველა დასახლებულ ტერიტორიაზე, გარდა ზაქათალის ოლქისა, რომელზედაც მალევე ჩამოყალიბდა კონდომინიუმის მსგავსი ვითარება. (იქვე, გვ. 226).

1918 წლისათვის ტერიტორიული გამიჯვნის აუცილებლობის საკითხი წარმოიშვა ასევე საქართველოსა და სომხეთის სახელმწიფოებს შორის. იმ დროისათვის საქართველოს მთავრობა მტკიცედ იდგა ყოფილი თბილისის გუბერნიის სამხრეთის საზღვრების შეუქცევადობაზე და შესაბამისი ოფიციალური განცხადება გააკეთა: „სახელმწიფოს საზღვარი სამხრეთით გადის მცირე კავკასიის ქედზე, გადადის გოგჩის ტბის ჩრდილო ნაპირებამდე, უზვევს ჩრდილოეთით მდინარე აღსტაფაზე, მიდის სადგურ ძეგამამდე, შეიცავს საინგილოს და თავდება სიღვათის მთით“ (Из истории..., 1919, გვ. 10).

*მთავარი რედაქტორის შენიშვნა: კავკასიის ნაწილია ტაო-კლარჯეთ-ლაზეთიც, შესაბამისად, ჩრდილოეთ კავკასია არის კავკასიის ჩრდილოეთი ნაწილი (დაღესტან-ჩეჩენეთ-ინგუშეთი...); ცენტრალური კავკასია – საქართველო, სომხეთი, აზერბაიჯანი; სამხრეთ კავკასია – ტაო-კლარჯეთ-ლაზეთი...

სომხეთის წამომადგენლობა კი ამტკიცებდა, რომ ყოფილი საიმპერიო გუბერნიების საზღვრები არ უნდა იქნეს მხედველობაში მიღებული, რადგან არ შეესაბამება არც ეთნიკურ, არც ისტორიულ საზღვრებს. სომხეთის მთავრობამ ქართულ მხარეს შეახსენა აგრეთვე იმის შესახებ, რომ 1917 წელში პეტროგრადში ამიერკავკასიის სამხარეო კონფერენციის მსვლელობისას ქართველი სოციალისტები, რომლებიც ერთი წლის მთავრობას ხელმძღვანელობდნენ, დაჰპირდნენ სომხეთის ნაციონალისტურ პარტიებს მთელი რიგი ადმინისტრაციული საზღვრების გადახედვას ეთნიკური პრინციპების შესაბამისად. ამ დანაპირების საფუძველზე, სომხეთის დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა საქართველოსაგან მოითხოვდა უარი ეთქვა მთელს რიგ სასაზღვრო ტერიტორიებზე, რომელზედაც ეთნიკური სომხები შეადგენდნენ მოსახლეობის უმრავლესობას (იქვე, გვ. 69-70).

საქართველოს მთავრობის მტკიცების თანახმად, სომხური მხარის მიერ მითითებული მოლაპარაკებები არ იყო საკუთრივ მოლაპარაკებები, არამედ - მხოლოდ კონსტრუქციული ინიციატივის გამოვლენა, რომელიც ეხებოდა ერთიანი ფედერალური სახელმწიფოს ფარგლებში (რეფორმირებულ რუსეთის იმპერიაში) გამიჯვნას მხოლოდ და მხოლოდ სამეურნეო-ეკონომიკური საქმიანობისა და ადმინისტრირების მოხერხებულობისათვის. მსგავსი განცხადებები, - ამტკიცებდნენ საქართველოს მთავრობის წარმომადგენლები, - გაკეთებული იყო საქართველოსა და სომხეთის მიერ დამოუკიდებლობის გამოცხადებამდე და არ შეიძლება იყოს მიღებული სახელმწიფო საზღვრების განსაზღვრისას (იქვე, გვ. 63).

ამგვარად, 1918 წლის შემოდგომაზე საქართველოსა და სომხეთს შორის არ არსებობდა თანხმობა ორი მაზრის - ბორჩალოსა და ახალქალაქის მომავალი კუთვნილების გამო. ამას გარდა, სომხურმა მხარემ წამოაყენა პრეტენზია გორის მაზრის პატარა ნაწილზე, სთავაზობდნენ ცხრაწყაროს უღელტეხილზე საზღვრის გავლებას.

დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა მომავალი განვითარება მოითხოვდა სადავო საკითხების გადაჭრას და ურთიერთშეთანხმებულ მოქმედებას. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით საინტერესოა 1918-1920 წლებში გამართული სამხრეთ კავკასიის რესპუბლიკათა კონფერენციები.

სადავო საკითხთა გადაწყვეტას ისახავდა მიზნად საქართველოს მთავრობა, როცა სამხრეთ კავკასიის რესპუბლიკებს 3 ნოემბრს თბილისში კონფერენციის მოწვევის წინადადებით მიმართა. კონფერენციას უნდა განეხილა შემდეგი საკითხები: „1) ურთიერთცნობა სახელმწიფოთა დამოუკიდებლობისა, რომელთა მთავრობები მოწვეულნი არიან კონფერენციაზე; 2) ყველა სადავო, მათ შორის საზღვრების საკითხის გადაწყვეტა დაინტერესებულ სახელმწიფოთა შეთანხმების გზით, ხოლო ასეთი შეთანხმების მიუღწევლობის შემთხვევაში - არბიტრაჟის მეშვეობით; 3) ურთიერთვაღდებულება, არ შევიდეს სხვა რომელიმე სახელმწიფოსთან ისეთ ურთიერთობაში, რომელიც ენებას მიაყენებს კონფერენციის მონაწილე ხალხს; 4) სოლიდარული ურთიერთმხარდაჭერით გამოსვლა მსოფლიო კონგრესზე, რესპუბლიკათა დამოუკიდებლობის ცნობისა და მათი ინტერესების დაცვის მიზნით“ (გაზ. სახალხო საქმე“ 1920, №791, გვ. 45-46).

სომხეთის მთავრობა მოითხოვდა კონფერენციის პროგრამიდან საზღვრების შესახებ საკითხის ამოღებას და მის გადაჭრას დაინტერესებულ მხარეთა წინასწარი შეთანხმების გზით. სომხეთის პოზიცია განპირობებული იყო კენჭისყრის დროს უმცირესობაში დარჩენის შიშით. სადავო ტერიტორიების მხრივ მას მწვავე პრობლემები გააჩნდა აზერბაიჯანთან და ფიქრობდა, რომ აზერბაიჯანი-საქართველოს ალიანსი არასასურველ მდგომარეობაში ჩააყენებდა. სომხეთისათვის არასტაბილურობის გამუდმებული წყარო იყო აზერბაიჯანის მიმართულება. ტერიტორიულ საკითხებში სომხეთის დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობას მეტი წინააღმდეგობები გააჩნდა აზერბაიჯანის დემოკრატიული რესპუბლიკის ზღმძღვანელობასთან, ვიდრე საქართველოს მთავრობასთან.

10 ნოემბერს დანიშნული კონფერენცია არ ჩატარდა სომხური მხარის გამოუცხადებლობის გამო. გაგრძელებული დიპლომატიური მოლაპარაკებების პროცესში გამოიკვეთა, რომ სომეხი საზოგადო მოღვაწეები გამობატავდნენ გარკვეულ ტერიტორიულ დათმობებზე წასვლის მზადყოფნას, თუკი საქართველოს მთავრობა მხარს დაუჭერდა მათ ტერიტორიულ პრეტენზიებს თურქეთისა და აზერბაიჯანის მიმართ: „მოლაპარაკებები მთავრობასთან და სეპარატისტული მოლაპარაკებები ტიგრანიანთან მარწმუნებენ, რომ სომხები მზად არიან წავიდნენ დათმობაზე, რა მძიმეც არ უნდა იყოს ეს მათთვის, თუკი ჩვენ დავპირდებით მხარდაჭერას აზერბაიჯანთან მიმართებაში ყაზახის მხარის ჩარტაჟის მთიანი ნაწილის მოთხოვნასთან დაკავშირებით“ (R. Hovannisian, 1982) - აღნიშნავდა თავის ანგარიშში საქართველოს დიპლომატიური წარმომადგენელი ერევანში ს. მდივანი.

საქართველოს მთავრობამ მსგავსი დაპირება არ გასცა, რადგან ერიდებოდა სამხრეთ კავკასიაში პოტენციურ მოკავშირესთან ურთიერთობის გამწვავებას.

ანტანტის სახელმწიფოთა გამოჩენამ სამხრეთ კავკასიაში სომეხთა ტერიტორიულ პრეტენზიებს მეტი სტიმული მისცა საქართველოს წინააღმდეგომის გასაჩაღებლად. ინგლისელთა სამხედრო ძალების განლაგების პირობებში, მათივე ჩარევით საომარი ოპერაციები 1918 წლის 31 დეკემბერს შეწყდა.

სომხეთის ტერიტორიული მოგება (მიწის მცირედი ხაზი ბორჩალოს მაზრაში) არარაობა იყო იმასთან შედარებით, რომელსაც მისი ლიდერები ომის მსვლელობისას ვარაუდობდნენ. გარდა ამისა, გადაისროლა რა ყველა თავისი ძალა საქართველოსთან ომში, სომხებმა დაკარგეს ერევნის გუბერნიის სამხრეთით (ნახიჭევანი და შარური) გაცილებით დიდი და მნიშვნელოვანი ტერიტორიის თავის სტაბილური კონტროლის ქვეშ მოქცევის შესაძლებლობა.

სამხედროები - როგორც ქართველები, ასევე სომხები - თვლიდნენ, რომ ომი ფაქტიურად მათმა მხარემ მოიგო და ანტანტის სახელმწიფოებს იმაში ადანაშაულებდნენ, რომ მათ თავიანთი ჩარევით „ხელიდან გამოსტაცეს გამარჯვება“. ორივე ქვეყნის საზოგადოებაში წარმოიშვა და განმტკიცდა გაუცხოება, მრისხანება და გააცოცხლა ძველი აკვიატებული აზრი მეზობელი ხალხის წინააღმდეგ. ომის ერთ-ერთი შედეგი იყო საქართველოსა და სომხეთს შორის სატრანსპორტო კავშირების დესტაბილიზაცია, რამაც არსებითად გააძნელა სომხეთში უამისოდაც სატირალი ეკონომიური მდგომარეობა, სრულიად მოაქცია რა რესპუბლიკა გარე სამყაროსაგან იზოლიაციაში“ <http://iberiana.wordpress.com/armenia-georgia/somxet-saqartvelos-omi-4/#1>.

დღეს ისტორიკოსთა აბსოლუტური უმრავლესობა თანხმდება იმაზე, რომ 1918 წლის დეკემბრის ომმა ახლადშექმნილი ორი სახელმწიფოს რეპუტაციას უმძიმესი ზარალი მიაყენა და არსებითად შეამცირა მათი წარმატების შანსები პარიზის სამშვიდობო კონფერენციის ფარგლებში, მათ შორის მათი დამოუკიდებლობის აღიარებასაც (R. Hovannisian, 1982, p. 129-230).

კონფერენციისა და საზღვრების ირგვლივ კონსულტაციები კვლავ განახლდა 1919 წლის გაზაფხულზე. საქართველოს მთავრობის ინიციატივით 1919 წლის 27 აპრილს თბილისში ჩატარდა „ოთხთა კონფერენცია“ საქართველოს, აზერბაიჯანის, სომხეთისა და მთიულთა რესპუბლიკის მონაწილეობით.

საქართველოს მხრიდან კონფერენციის მუშაობაში მონაწილეობას იღებდნენ: ევ. გეგეჭკორი, ნ. რამიშვილი, კ. კანდელაკი; სომხეთის რესპუბლიკის მხრიდან: ს. მამიკონიანი, ს. ტიგრანიანი, ს. არუთინიანი; აზერბაიჯანის რესპუბლიკიდან - კანტემირი, ფანშულაევი და ბუტაევი.

კომისიამ აირჩია 7 კომისია ორ-ორი კაცის შემადგენლობით თითოეული რესპუბლიკიდან. კონფერენციის უმთავრესი საკითხი იყო ტერიტორიული გამიჯვნის პრინციპების შემუშავება საერთაშორისო ტრადიციებისა და პრაქტიკის საფუძველზე ადგილობრივი სპეციფიკის გავალისწინებით.

კონფერენციის მსვლელობისას დელეგაციებმა წამოაყენეს პრობლემისადი მათი დამოკიდებულების გამომხატველი თეზისები. საქართველოს თვალსაზრისი ტერიტორიულ საკითხზე ამგვარი იყო: „სადავო ტერიტორია შეიძლება იყოს მხოლოდ უშუალოდ სასაზღვრო რაიონი. ამავე დროს სადავო ტერიტორიის მიკუთვნების დროს ხალხის ნება-სურვილის გარდა საჭიროა ვიხელმძღვანელოთ ისტორიულ-სტრატეგიული საზღვრებით და რაიონის ყოფა-ცხოვრების მიხედვით“ (გაზ. საქართველოს რესპუბლიკა, 1919).

სომხეთისა: „ყოველ სახელმწიფოს უნდა მიეცეს ის ტერიტორია, რომელზეც ამ სახელმწიფოს ერის უმრავლესობა ცხოვრობს“ (იქვე).

აზერბაიჯანის მხარე აცხადებდა: „სადავო ტერიტორიად შეიძლება მიჩნეულ იქნას მხოლოდ ის ტერიტორია, რომელიც უშუალოდ საზღვართანაა. ამ დავის გადაწყვეტის დროს მხედველობაში უნდა იქნას მიღებული ხალხთა თვითგამორკვევის პრინციპი. თუ დავა გამოცხადდება იმ რაიონზე, რომელიც თავისი მეურნეობით, ისტორიული პირობებით დაკავშირებულია სხვა უდავო რაიონთან, მაშინ რეფერენდუმი უნდა მოხდეს“ (ს. კილაძე, 1919).

კონფერენციის მსვლელობისას სომეხი დელეგატები კატეგორიულად მითხოვდნენ მათი წინადადებების მიღებას. წინააღმდეგ შემთხვევაში ისინი პრობლემის პარიზის საზავო კონფერენციაზე გატანით იმუქრებოდნენ.

ხანგრძლივი კამათის შემდეგ დაადგინეს, რომ ტერიტორიული დავა დაინტერესებულ რესპუბლიკათა შეთანხმებით უნდა მოხდეს. თუ საკითხი მაინც ვერ გადაიჭრება, საქმეში ჩაერევა არბიტრაჟი.

ფორუმის მუშაობის დროს მიიღეს საგანგაშო ცნობა დენიკინის არმიის მთიულთა რესპუბლიკაზე თავდასხმის შესახებ. 9 ივნისის პლენარულ სხდომაზე ევ. გეგეჭკორმა თანადგომა გამოუცხადა მთიულთა რესპუბლიკის დელეგაციას და წამოაყენა წინადადება ანტანტის საზავო კონფერენციისთვის საპროტესტო ნოტის გაგზავნის შესახებ (დენიკინი მათთან შეთანხმებით მოქმედებდა). რეზოლუციას მხარი არ დაუჭირა სომხეთის წარმომადგენელმა და არგუმენტად

შემდეგი გარემოებები დაასახელა: „1) დენიკინის საფრთხე გაზვიადებულია და სომხეთს საშიშროება მხოლოდ ოსმალეთის მხრიდან მოელის, 2) დელეგაციას სომხეთიდან არავითარი ღირეპქტივები არ მიუღია ამ საკითხზე და იგი ვერ გადააჭარბებს თავის კომპეტენციას“ (გაზ. საქართველოს რესპუბლიკა, 1919).

იმავე სხდომაზე საქართველოს წარმომადგენელმა სამივე რესპუბლიკას შესთავაზა სამხედრო ხასიათის ხელშეკრულება საერთო მტრის წინააღმდეგ. სომხეთის დელეგაციამ არაკომპეტენტურობა მოიმიზეზა და უარი თქვა პროექტის შემუშავებაზე. 12 ივნისს საქართველომ ხელი მოაწერა სამხედრო შეთანხმებას აზერბაიჯანთან. მოგვიანებით ასეთი შეთანხმება დაიდო მთიელთა რესპუბლიკასთან.

მთიელთა რესპუბლიკაზე დენიკინის თავდასხმის გამო ამ ქვეყნის დელეგაცია სამშობლოში გაემგზავრა. ამას დაემატა ყაზახში, ყარაბაღსა და სხვა ადგილებში სომეხი და აზერბაიჯანელი მოსახლეობის შეტაკება, რის გამოც დელეგატთა შორის უნდობლობამ დაისადგურა. ფაქტიურად, კონფერენცია ჩაიშალა. თუმცა უნდა აღინიშნოს ამ შეხვედრების გარკვეული პოზიტიური როლი სომხეთ-საქართველოს ურთიერთობაში. მოგვიანებით ორ სახელმწიფოს შორის გაფორმდა ხელშეკრულება სადავო საკითხების შესახებ: „ხელშეკრულების დამდები სახელმწიფოები - საქართველო და სომხეთის რესპუბლიკა ვალდებულია იღებენ, რომ ყველა არსებული, აგრეთვე მომავალში მათ შორის აღმოცენებული დავა, გადაწყვეტილი იქნას შეთანხმების გზით, ხოლო უკანასკნელი თუ ვერ იქნება მიღწეული, მაშინ არბიტრაჟის მეშვეობით“ (გაზ. სახალხო საქმე, №791, 1920).

სამხრეთ კავკასიის რესპუბლიკებს შორის დაძაბული ურთიერთობის, შეიარაღებული შეტაკების გამომწვევი მიზეზების აღმოსაფხვრელად საქართველოს მთავრობის ინიციატივით 1920 წლის 9 აპრილს თბილისში ისევ შეიკრიბნენ სომხეთისა და აზერბაიჯანის დელეგაციები. გაზ. „სახალხო საქმე“ ამ ფაქტთან დაკავშირებით აღნიშნავდა: „კიდევ ერთხელ უნდა შეიკრიბონ ამიერკავკასიის რესპუბლიკათა წარმომადგენლები და შეთანხმდნენ იმ საშიშროების წინაშე მაინც, რომელიც უკვე კარს მოგვადგა. ჩვენ არაერთხელ აღგვინიშნავს, რომ აზერბაიჯანი და სომხეთი აწარმოებენ ისეთ პოლიტიკას, რომელიც ზემოხსენებულ თათბირებსა და კონფერენციებს ყოველგვარ აზრსა და მნიშვნელობას უკარგავს. ეხლაც, სამწუხაროდ, მდგომარეობა ძველსაა წააგავს. ყარაბაღსა და ზანგეზურში სისხლი იღვრება. ნამდვილი ომია და არც ერთ მხარეს არ ესმის თუ რა დიდ განსაცდელ უმზადებს საკუთარ საქმეს, თავის ქვეყნის თავისუფლებას... იგი ეხება საქართველოსაც, ამიტომ ვამბობთ: მათ ნება არა აქვთ მიუტევებელი კინკლაობისა“ (იქვე).

სამხრეთ კავკასიის რესპუბლიკათა მეორე კონფერენციის სხდომებს სომხეთის მხრიდან ესწრებოდნენ: ა. ოჰანჯანიანი, ს. ხაჩატურიანი, ტ. ბეკზადიანი და მამიკონიანი, აზერბაიჯანიდან - ჰასანბეგ აგაევი, თარის ვედიქოვი და ოლეგ კრიჩინსკი. საქართველოდან კონფერენციის მუშაობაში მონაწილეობდა ევ. გეგეჭკორი, გრ. ლორთქიფანიძე და გ. მამრადე.

აზრთა გაცვლა-გამოცვლის შემდეგ დღის წესრიგმა ასეთი სახე მიიიღო: 1) სისხლისღვრის შეწყვეტის საკითხის განხილვა; 2) ამიერკავკასიის მუდმივი ორგანოს შექმნა; 3) ტერიტორიული საკითხი; 4) საგარეო პოლიტიკაში

შეთანხმებული მოქმედება; 5) კონფერენციის საკითხებზე წინასწარი აზრთა გაზიარება; 6) ეკონომიკური საკითხი.

დასახული პრობლემების მოგვარება სამხრეთ კავკასიაში შექმნილი კლიმატის განმუხტვას და საგარეო პოლიტიკური მდგომარეობის განმტკიცებას შეუწყობდა ხელს. მით უმეტეს, რომ კარს იყო მომდგარი საბჭოთა რუსეთის მხრიდან აგრესიის საფრთხე.

დაძაბულობის შენელების ამოსავალ წერტილად მაინც ტერიტორიული დავის გადაჭრა უნდა მივიჩნიოთ. ეს ფაქტი კარგად ესმოდათ სომხურ საზოგადოებრივ წრეებშიც, რისი დასტურიც ერევნის პრესაში გაქვეყნებული თვალსაზრისია: „ამიერკავკასიის კონფერენცია ბოლოს და ბოლოს უნდა რომელიმე გამორკვეულ შეთანხმებამდე მივიდეს და ეს ყველაზე მეტად საჭიროა საზღვრების საკითხში. სანამ ამიერკავკასიაში „სადავო ოლქები“ დარჩებიან ურთიერთინტრიგების ბუდედ და მოკლებული იქნებიან ნორმალურ ცხოვრებას, ლაპარაკი არ შეიძლება არა თუ ამიერკავკასიის ერთა სოლიდარობაზე, არამედ ამიერკავკასიის მშვიდობიანობაზე. აუცილებელი საჭიროებაა ამიერკავკასიისთვის, რომ გადაიჭრას საზღვრების საკითხი“ (ს. კილაძე, 1919).

კონფერენციაზე სერიოზური მსჯელობა მიდიოდა სისხლისღვრის შეწყვეტის შესახებ. სომხეთისა და აზერბაიჯანის დელეგაციებს შორის გამართული ურთიერთბრალდებების შემდეგ, საქართველოს წარმომადგენლის ინიციატივით შეიქმნა შერეული, ექვსკაციანი კომისია გ. მახარაძის თავჯდომარეობით. სისხლისღვრის შეწყვეტის მიზნით შეიარაღებული კომისია გაიგზავნა კონფლიქტის ზონაში, ყაზახის რაიონში.

კომისიის მიერ წარმოდგენილი დასკვნების გათვალისწინებით 22 აპრილს კონფერენციამ მიღო რეზოლუცია: „ყაზახის რაიონში აღდგენილ იქნას „სტატუს ქვო“ - პირვანდელი მდგომარეობა, ფეთქებად საშიში ადგილიდან გაყვანილ იქნას ჯარები და გაივლოს სადემარკაციო ხაზი ღროებით“ (იქვე).

მსგავსი კომისია აღშობაის თავჯდომარეობით გაიგზავნა ყარაბაღსა და შუშაში. კომისიამ განიხილა ამიერკავკასიის რესპუბლიკათა მუდმივი ორგანოს „რესპუბლიკათა საბჭოს“ წესდების პროექტი და დააზუსტა ცალკეული მუხლები და ტერმინები <http://iberiana.wordpress.com/armenia-georgia/somxet-saqartvelos-omi-4/#1>.

აზერბაიჯანში განხორციელებული ბოლშევიკური გადატრიალების შემდეგ იგი სრულიად სხვა პოლიტიკურ ორბიტაში მოექცა და სამხრეთ კავკასიის რესპუბლიკათა დაახლოებისთვის დაწყებული მუშაობა შუა გზაზე შეჩერდა.

ამგვარად, 1918-1920 წწ. გამართულ კონფერენციებს არსებითი პოზიტიური შედეგი არ მოჰყოლია. სომხეთის რესპუბლიკა პარიზის საზავო კონფერენციისადმი გადაჭარბებული იმედით გადიოდა კავკასიური პოლიტიკის ორბიტიდან. ზოგადად, სადავო-ტერიტორიულ საკითხებზე სამხრეთ კავკასიის ერთა სოლიდარობას ხელს უშლიდა განსხვავებული ინტერესები და საგარეო-პოლიტიკური ორიენტაცია. პოლიტიკურ პროცესთა დინამიზმი და რყევა შეთანხმებას შეუძლებელს ხდიდა.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა

- სკსსა, საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფ. 1864, ანაწ. 1, საქმე 31, ფურც. 37; ფ. 1833, ანაწ. 1, საქმე 240, ფურც. 15.
- ს. კილაძე, 1919 - ს. კილაძე, საქართველო და ამიერკავკასიის რესპუბლიკებს შორის ურთიერთობა, გაზ. „ახალგაზრდა ივერიელი“, №112, 1919.
- გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, № 1918, 1919.
- გაზ. „სახალხო საქმე“, № 791, 1920.
- Из истории..., 1919 - Из истории Армяно-Грузинских отношений в 1918 г., Тиф., 1919.
- R. Hovannisian, 1982 - R. Hovannisian, The Republic of Armenia, Vol. I-IV, Los Angeles, 1982.
- F. Kazemzadeh, 1951 - F. Kazemzadeh, The Struggle for Transcaucasia, Oxford, 1951..
- <http://iberiana.wordpress.com/armenia-georgia/somxet-saqartvelos-omi-4/#1>.

NINO VASHAKMADZE

ATTEMPT TO RESOLVE TERRITORIAL DISPUTES BETWEEN
THE REPUBLICS OF SOUTH CAUCASUS
THROUGH MUTUAL AGREEMENT IN 1918-1920

South Caucasus has a very important function in the political processes of the modern world. The post-World War I political cataclysms led to the creation of independent states in South Caucasus. Different political climates within and beyond the borders of these states were resulted from fluctuations in global political processes. However, further development of independent states required the solution to disputes and coordinated actions. Solutions to the above problems were intended by the government of Georgia when offering the republics of South Caucasus to organize a conference in Tbilisi on November 3, 1918.

The conference did not take place due to the absence of the Armenian side. The latter demanded the removal of the issue of borders from the conference program, and insisted on a solution to this problem by means of preliminary agreement between the interested parties. There were severe problems between Armenia and Azerbaijan. Armenia considered that the proposed alliance between Azerbaijan and Georgia would contribute to an undesirable situation.

Conferences held in 1919-1920 were unsuccessful. The work commenced with a goal of encouraging close relations between the republics of South Caucasus stopped due to the outbreak of Bolshevik revolution in Azerbaijan.

During the conferences it became clear that elaboration of principles for the solution to disputed territorial issues, and implementation of a coordinated foreign political orientation was impracticable.

რუსულან კაშია

შინაგან სწავლებათა სამკურნალო საშუალებები ხალხურ მედიცინაში (ძველი იმერეთის ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით)

ქვემო იმერეთში ეთნოგრაფიული მასალის მოძიება-გაცნობამ დაგვარწმუნა, რომ ხალხური მედიცინის საამაყო მრავალსაუკუნოვანი ტრადიციები კვლავაც გრძელდება და ხალხურმა მეცნიერებამ დღემდე შემოინახა წინაპართა სამკურნალო ცოდნა-გამოცდილება. შინაური წამლის დამზადების რეცეპტები, საოჯახო სამედიცინო პრაქტიკა მემკვიდრეობით გადაეცემოდა. საოჯახო-საგვარეულო მედიცინა დღესაც ინარჩუნებს სამედიცინო-კულტურულ ტრადიციებს, თუმცა გარკვეულ ცვლილებებს განიცდის.

უნდა აღინიშნოს, რომ დღესდღეობით რეცეპტის დაცვის ტრადიციულ წესები შესუსტებულია, რადგან მკურნალობა ძირითადად პროფესიული მედიცინის ხელში გადავიდა. სავსე სამუშაოების დროს შევხვდით ხალხური მედიცინის მცოდნე მკურნალებს, რომელთაც უანგაროდ გაგვიზიარეს წინაპრებისაგან მიღებული „ექიმბაშური“ ცოდნა.

სამედიცინო-ფილოსოფიური მსოფლმხედველობით სამყაროს წარმოშობის სათავედ აღიარებულია ოთხი სტიქია: ცეცხლი, ჰაერი, მიწა და წყალი. ჰიპოკრატეს მიერ ჩამოყალიბებული კონცეფციის მიხედვით, ადამიანის ჯანმრთელობას ოთხი მაცოცხლებელი სითხის: სისხლის, ბალღამის (ლორწო), შავი (სევდა) და ყვითელი (ზაფრა) ნაღველის ურთიერთშესაბამისობა განსაზღვრავდა. ზაზა ფანასკერტელ-ციციშვილის „სამკურნალო წიგნში“ განმარტებულია, რომ ადამიანის სხეულში არსებული ოთხ სითხეს ზემოაღნიშნულ ოთხი ელემენტი (ცეცხლი, ჰაერი, მიწა და წყალი) შეესაბამებოდა (მ. სააკაშვილი, ა. გელაშვილი, 1956, გვ. 58). ძველი სამედიცინო მსოფლმხედველობით ოთხი სითხისა და ოთხი ელემენტის წონასწორობა განაპირობებდა ადამიანის ჯანმრთელობასა თუ სნეულობებს (ნ. მინდაძე, 2002, გვ. 122-124).

უძველეს ქართულ კარაბადინებსა და სამკურნალო წიგნებში გარკვეულადგლი უჭირავს შინაგან სნეულებათა სამკურნალო მეთოდებსა და საშუალებებს. მკვლევარი ნ. მინდაძე აღნიშნავს: „არ არის გამორიცხული, სწორედ ქართულ ოფიციალური მედიცინის გავლენით დამკვიდრდა ხალხურ მედიცინაში ზოგიერთი სამკურნალო საშუალება“ (ნ. მინდაძე, ნ. ჩირგაძე, 2005, გვ. 53). ამ მიზნით ჩვენი მასალა შევაჯერეთ სამკურნალო წიგნებში მოცემულ რეცეპტებს, შევეცადეთ დაგვედგინა, რომელი სამკურნალო საშუალებებია შემონახული „კარაბადინების“ და სამკურნალო წიგნების გავლენით.

ამ მოსაზრების სისწორეს ადასტურებს ხონში მცხოვრები სულხეიბ-ოჯახის საქმიანობა, განთქმული თავიანთი შინაური წამლებით. სამედიცინო ცოდნა შთამომავლობას ბებიამ გადასცა (გვარად ჭილაია, სოფ. ნახაბულა, რომელსაც „ნამზითვი კარაბადინის“ დახმარებით აუთვისებია რამდენიმე სამკურნალო მეთოდი.

ნაშრომი ეყრდნობა იმ მასალას, რომელიც აწესუ ქართველური ლიტერატურის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის მომხიებელთა ჯგუფის მიერ იქნა ჩაწერილი. ქვემო იმერეთის სოფლებში შინაური წამლებით მკურნალობენ: კანის დაავადებებს, დამწვრობას, „დაჩრდილივით“ გამოწვეულ თავის ტკივილებს, გაციებას, ბრონქიტს, თმის ცვენას და ა. შ. ცხადია, ერთი სამეცნიერო სტატია სრულად ვერ ასახავს მთელი იმერეთის სამედიცინო ცოდნას. ამ შემთხვევაში ჩვენ შევეცადეთ წარმოგვეჩინა შინაგან სნეულებათა (თირკმელი, კუჭ-ნაწლავი, ნაღველი, ღვიძლი) სამკურნალო საშუალებები ხალხურ მედიცინაში. კვლევის პროცესში გამოვლინდა მეცნიერებისათვის დღემდე უცნობი შინაური წამლის რეცეპტები.

დაავადებული **თირკმლის** სამკურნალოდ ხალხურ მედიცინაში არსებობს არაერთი ეფექტური სამკურნალო საშუალება: 1) ნიახურის ნახარში, 2) მრავალძარღვასა და ასკილის ნახარში, 3) ქონდრის ნაყენი, 4) შავი ბოლოკისა და ქარხლის წვეს დამატებული 1 ჭიქა თაფლი და არაყი, 5) ლიმონის წვენის, ზეთისა და თაფლის ნარევი, 6) მათიტელასა და მაყვლის ძირის ნახარში. იმერეთში ჩამოსახლებულ სვანურ მოსახლეობაში კენჭის დაშლის საშუალებად მიჩნეულია რძეში არეული კანაფის თესლი.

ოკრიბის მასალის მიხედვით, თირკმლის სამკურნალოდ გამოიყენება ნიახურის, სიმინდის ფოჩისა და ასკილის ნახარში (დ. შავიანიძე, 2005, გვ. 78).

ქართლის მთიანეთში დაავადებული თირკმლის სამკურნალოდ იყენებენ ასკილის ჩაის, ასევე დათვის, ზღარბისა და კალმანხის ნაღველს. ავადმყოფი ვრიდება ცხიმოვან, მლაშე საკვებს, ძირითადად იღებს რძის ნაწარმს, უშარილო ზაჭოს (ნ. მინდაძე, 1981, გვ. 55).

კახეთში დაავადებული თირკმლის, შარდის შეკავენის დროს ხალხური მედიცინა გამოიყენებს სიმინდის ფოჩის, მათიტელას, ასკილის, ვირისძუას, სენიტრის ფესვების ნახარშს. ასევე ლენცოფას ფესვების ნახარშის ცხელ აბაზანებს (ნ. მინდაძე, ნ. ჩირგაძე, 2005, გვ. 34).

ძველ ქართულ სამკურნალო წიგნებში თირკმლების სამკურნალოდ მოითხოვებოდა: „თუ აბანოს მივიდეს და ნელსა წყალსა შიგან ჩაჯდეს, კარგი არის“ (წიგნი სააქიმოი, 1936, გვ. 363). თანამედროვე უროლოგიურ პრაქტიკაშიც მცირე ოდენობის კენჭების დროს ავადმყოფებს ურჩევენ ფიზიკურად იშრომონ, ცხენით იჯირითონ და სხვ. რეკომენდებულია აგრეთვე თბილი აბაზების მიღებაც.

XVI ს. სამკურნალო წიგნი „იადიგარ-დაუდი“ გვთავაზობს: „ზაფრანა თირკმლისა, გრილის ღვიძლისათვის მწოვედ კარგი არის და ორისვე ტკივილს უშველის. წყლის წიწმატი თირკმლის ქვასა დაღუნს... თალგამის ჭამა თირკმელს გაამაგრებს... ნუში ან ამისი ზეთი ჭამოს, თირკმელსა მწოვედ არგებს“. სამკურნალო წიგნი თირკმლით სნეულს ურჩევს მკაცრ კვებით დიეტას (დავით ბაგრატიონი, 1985, გვ. 361).

ქვემო იმერეთში ეთნოგრაფიულ მასალაზე მუშაობის დროს ჩავიწერეთ მრავალი ეფექტური საშუალება დაავადებული **ნაღველის** სამკურნალოდ: 1) თაფლში არეული გატარებული ოხრაბუში, 2) მრავალძარღვას წვენს დამატებული მანისის თაფლი, 3) ნაღველში და საშარდე ბუშტში არსებული კენჭების შემთხვევაში უმი ქარხლის წვენი, 4) სიმინდის ფოჩის, ბლის ან ალუბლის ღეროს ნახარშს

დამატებული თაფლი, 5) ნაღველში კენჭის არსებობის დროს ხალხური მედიცინა გვთავაზობს გამხმარი ბალახის „დათვის ყურის“ ნაყენს.

მომხიებელთა ჯგუფის მიერ სამეგრელოში ჩაწერილ მასალაში ნაღველის სამკურნალოდ მითითებულია: მრავალძარღვასა და სიმინდის ფოჩის ნახარშს დამატებული თაფლი.

ოკრიბაში ჩაწერილია შემდეგი რეცეპტი: ორი კვირის წყალდაუსხმელ ალოეს აყრიან შაქარს. სამი დღის შემდეგ უმატებენ უცეცხლურ თაფლს, 5 დღის შემდეგ შეიძლება მიღებული ნაყენის დაღვეა (დ. შავიანიძე, 2005, გვ. 77).

იმერეთში ჩავიწერეთ დაავადებული ღვიძლის სამკურნალო რამდენიმე ხალხური საშუალება: 1) პიტნის ნახარში, 2) ეფექტურია პიტნის ნახარშისა და ბროწეულის წვენი მიღება უზმოზე, 3) ნიახურის ნაყენი, 4) უკვდავს ნაყენი. ამავე დროს ხალხური მედიცინა ღვიძლით დაავადების შემთხვევაში მიმართავს მკაცრ კვებით დიეტას.

სამეგრელოს მასალებში ღვიძლის სამკურნალოდ მითითებულია მრავალძარღვასა და პიტნის ნახარში.

ღვიძლის ტკივილის გამომწვევად მთიელები მძიმე ფიზიკურ შრომას ან „ზედმეტ ჭამას“, არყის სმას, გაციებასა და „სისხლის მეტობას“ მიიჩნევენ. სამკურნალოდ ხმარობდნენ: პიტნის, თავშავას, ვარდკაჭაჭას, მრავალძარღვას, მელისკულის ნახარშს ან ნაყენს, კოწახურისა და მაყვლის ფესვების ნახარშს. განსაკუთრებით ეფექტურად მიიჩნევენ არყის, ნივრისა და თაფლის ნაზავს. გამოიყენებოდა ასევე წყალში „გალესილი“ - გახსნილი ირმის რქის ფხვნილი ან ერთი ე. წ. „ღვიძლის“ კენჭად წოდებული ქვა, ერთ ჭიქა წყალში „გათქვეფილი“ თოფის წამალი (თუშეთი) და სხვასხვაგვარი სათბურები (გაცხელებული მარილი და ნაცარი). „სისხლის მეტობით“ გამოწვეულ ღვიძლის ტკივილს სისხლის გამოშვებით მკურნალობდნენ.

კახეთში ღვიძლის სამკურნალოდ გამოიყენება პიტნა, თავშავა, ფარსმანდუკი, ვარდკაჭაჭა, კრაზანა, მათიტელა, ტყის მარწყვი, მაყვლის ფესვების ნახარში (ნ. მინდაძე, ნ. ჩირგაძე, 2005, გვ. 33).

აჭარის ეთნოგრაფიული მასალის მიხედვით ღვიძლის სამკურნალოდ იყენებენ: 1) ალოეს, სიმინდის ფოჩის, თაფლის, ევკალიპტისა და შაქრის ნახარშს, 2) მაისის თაფლში შეზავებულ გატარებულ ოხრახუშს უზმოზე მისაღებად.

უძველესი ქართული მედიცინა, სამკურნალო კარაბადინები დიდ ყურადღებას უთმობენ ღვიძლის მკურნალობას. ზაზა ფანასკერტელ-ციციშვილის „სამკურნალო წიგნში“ ვკითხულობთ: „თუ პირსა სისხლი წამოვარდებოდეს და ღვიძლისგან სჭირდეს... სვას ფურცელი მრავალძარღვასი, ხათმისა და ქერის ფქვილი დანაყილი და გაცრილი“ (ზ. ფანასკერტელ-ციციშვილი, 1978, გვ. 379).

ღვიძლის დაავადებებიდან, რომლებიც ძველ ქართულ სამედიცინო ძეგლებშია წარმოდგენილი, განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს სიყვითლის ნიშნით გაერთიანებული სნეულებანი. სიყვითლის ნიშნად მიჩნეულია ტემპერატურის მომატება - „ცხრო“, ხოლო ატროფიული ციროზი ძველ ქართულ სამედიცინო ტრაქტატებში გვხვდება სახელწოდებით „ასტაცე“ (მ. სააკაშვილი, ა. გელაშვილი, 1956, გვ. 353, 357).

XVI ს. სამედიცინო კარაბადინი „იადიგარ-დაუდი“ დვიძლით დაავადებულებს საკვებად ურჩევს ქინძს, ისპანახს, ქარხალს, ნიახურს (დავით ბაგრატიონი, 1985, გვ. 356).

ხალხურ მედიცინაში მრავალი ეფექტური სამკურნალო საშუალებაა ცნობილი კუჭისა და ნაწლავური დაავადებების სამკურნალოდ.

ძველ ქართულ სამკურნალო წიგნებში კუჭის წყლულს „კუჭში მჭდომს“ უწოდებდნენ, იხსენიებენ, ასევე, როგორც „მჭამელასა“ და „კირჩხიბს“ (მ. სააკაშვილი, ა. გელაშვილი, 1956, გვ. 345).

კუჭ-ნაწლავის სამკურნალოდ იმერულ ეთნოგრაფიულ მასალაში მოიპოვება არაერთი შინაური რეცეპტი: 1) კუჭის წყლულის სამკურნალო ხალხური საშუალებაა: ა) 100 გრ. დინდგელს ასხამენ ნახევარ ლიტრ სპირტს და 8 დღის შემდეგ ასმევენ ჭამის წინ, ბ) ალოეს წვენი და გ) წყალში გახსნილი თაფლი უზმოზე; 2) კუჭის ტკივილს უზღდება თაფლში არეული ქონდარი, 3) მალალი მჟავიანობის დროს კარგია სტაფილოს წვენი, 4) დაბალი მჟავიანობისას - მრავალძარღვას ნაყენი, 5) კუჭ-აშლილობის შემთხვევაში გამოიყენება ბროწეულისა და მუხის ქერქის ნახარში, ბავშვებისათვის - კამის თესლის ნახარში; ასევე უზმოზე თოხლო კვერცხი, 6) ნაწლავური პრობლემებისა და ნაღვლის დაავადებების დროს კარგია ბუშმალის ფოთლის ნაყენი, 7) კუჭ-შეკრულობას უზღდება ბალახის „წალიკას“ ნახარში, 8) ჭიის წამალია: ა) დანაყული ბროწეულის კანის ნაყენი, ბ) ნივრიანი იყენები ზეთით, გ) გოგრის თესლი, ე. წ. „ხანტრაპუცი“, დ) თაფლში არეული ქონდარი, 9) ბუხასილის დროს ასმევენ დაფნის ფოთლის ნაყენს. მალამოს სახით მიიღება: ა) ღორის ქონზე დასხმული ქაფური, ბ) სამკურნალოდ გამოიყენება ცხელ წყალში გახსნილი შაბის ან ფითრის ორთქლი აბაზანის სახით.

სამეგრელოს მომძიებელთა ჯგუფის მიერ ჩაწერილ ტექსტებში კუჭ-აშლილობის წამლად დასახელებულია ანწლის ნაყენი.

ოკრიბაში კუჭის ტკივილის დროს იყენებენ მრავალძარღვას ნახარშს, ასევე ბუშმალის, ლეღვის ფოთლის, ჭინჭრისა და ევკალიპტის ნახარშს (დ. შავიანიძე, 2005, გვ. 77).

მთიანეთში „ნაწლავთ ტკივილის“ დროს ავადმყოფს აძლევენ ორნახად არაყს, „ნიორარაყს“, მუხის ქერქის, პიტნის ნაყენს, „ნაცარწმენდილს“ (აღუღებულს და გაწურულს ნაცარი), წყალში გახსნილ დათვის ნაღველს.

კუჭის ტკივილის დროს გამოიყენებოდა მელისკუდა, მრავალძარღვა, კულმუხის, თავშავასა და აბზინდის ნაყენი. ავადმყოფს აძლევენ ასევე: კარაქში შერეულ უცეცხლო თაფლს, კვერცხის ნაჭუჭის ფხვნილს ან არაყში გაზავებულ უცეცხლო თაფლსა და დანაყილ ნიორს.

კუჭ-აშლილობის დროს იყენებენ ტყის პანტის, კატაბალახას, შავბალახას, შალშავას, ცირცელის, მრავალძარღვას ნახარშს. შეკრულობის დროს ჭამენ ცხიმოვან საკვებს, უზმოზე იღებენ მაწონსა და ყველის შრატს (ნ. მინდაძე, 1981, გვ. 49).

აჭარის ეთნოგრაფიული მასალის მიხედვით, კუჭ-ნაწლავის დაავადებების, მჟავიანობის დროს იყენებენ კრაზანის ნაყენს, ანწლის, მოცვისა და ასკილის ნაყენს.

კუჭ-შეკრულობის დროს აჭარაში იყენებენ ჭარხლის ძირის, ასევე ხეშავას ნახარშს. ბუასილის სამკურნალოდ დათვის ქონისაგან ამზადებენ მალამოს, ქრონიკული აშლილობისას — თხმელის ან მურყანის გირჩების, დვარულას ფესვებისა და მოცვისაგან დამზადებულ ნახარშს (რ. კაშია, დ. შავიანიძე, 2011, გვ. 122).

ნაწლავურ დაავადებებს მკურნალობენ ასევე ნეგოს, კრაზანის, თიას, დვალურის, დინდგელის სპირტიანი ნაყენით (ნ. ჩირგაძე, 2008, გვ. 306-307).

კახეთის მასალების მიხედვით, კუჭის ტკივილის დროს გამოიყენება პიტნისა და ცაცხვის ყვავილის ნახარში. ყაბჯობის დროს უზმოზე იღებენ 1 სუფრის კოვზ ზეთში ან წყალში გახსნილ მაწონს. კუჭ-აშლილობის დროს ანწლის, ბროწეულის ქერქის, პანტა მსხლის, ლოლოს თესლის ნახარშს. კუჭ-ნაწლავის დაავადებების დროს იყენებენ მათიტელას, თავშავას, მრავალძარღვას, ქრისტესისხლას, მაკრატელას, მოცვის, ფარსმანდუკის ნახარშს ან ნაყენს (ნ. მინდაძე, ნ. ჩირგაძე, 2005, გვ. 31-32).

ნაწლავური დაავადებების შესახებ ძველ ქართულ სამკურნალო წიგნებში ვკითხულობთ: „თუ სტომაქისა ტკივილი მრავლისა და ბევრისა საქმლისაგან იყოს... მისი წამალი პიტნისა, შარაბიცა კარგი არის“ (ქანანელი, 1940, გვ. 265).

„მრავალძარღვა მწარედ გრილი და ხმელი არის, შემკრავი არის. კაცსა, რომე რწყევა აუვარდეს და ამა მრავალძარღვას წვენი სვას მაშინვე რწყევას უკუაგდებს“ (დავით ბაგრატიონი, 1985, გვ. 179).

სამკურნალო კარაბადინებში გაუვალობა „ყოლინჯის“ სახელითაა ცნობილი. კუჭ-აშლილობის შემთხვევაში „იადიგარ-დაუდი“ გვირჩევენ: „ვინცა კურდღლის დვრიტა გაახმოს, დანაყოს და გაეცრას, და თონლო კვერცხშიგა მარილის ალაგას ჩააყაროს და ჭამოს, და სამსა დილასა უზმოგან სამ-სამი კვერცხი ჭამოს... ვინცა პირველ ბრინჯი მოხრაკონ... ხმელი დო წყლითა გამოლესონ და კარგად ნიორი ურიოს, რაგინდარა კაცი მწოვედ გახსნით იყოს, მაშინცა შეჰკრას“ (დავით ბაგრატიონი, 1985, გვ. 435).

ნაშრომი შინაგან სნეულებათა მკურნალობის ეთნოგრაფიული კუთხით შესწავლის ცდას წარმოადგენს.

დღესდღეობით მოსახლეობა ძირითადად კვალიფიციურ სამედიცინო სამსახურს მიმართავს, ამავდროულად დროს, ხალხური მეცნიერება მნიშვნელოვან სამედიცინო ცოდნას ინახავს და ამ მიმართულებით სამეცნიერო კვლევის გაგრძელება აუცილებელ და საჭირო საქმედ მიგვაჩნია.

დამოწმებული ლიტერატურა

- დავით ბაგრატიონი, 1985 - დავით ბაგრატიონი, იადიგარ-დაუდი, თბ., 1985.
 ქანანელი, 1940 - ქანანელი, უსწორო კარაბადინი, თბ., 1940.
 ლ. კოტეტიშვილი, 1936 - ლ. კოტეტიშვილი, მედიცინა ძველ საქართველოში, წიგნი სააქიმოი, თბ., 1936.
 ზ. ფანასკერტელ-ციციშვილი, 1978 - ზ. ფანასკერტელ-ციციშვილი, სამკურნალო წიგნი, თბ., 1978.

- ნ. მინდაძე, 1981 - ნ. მინდაძე, ქართული ხალხური მედიცინა, თბ., 1981.
- ნ. მინდაძე, 2002 - ნ. მინდაძე, ტრადიციური ქართული მედიცინა ევრაზიულ სივრცეში, კრებ. ქართველური მემკვიდრეობა, ტ. VI, ქუთაისი, 2002.
- ნ. მინდაძე, ნ. ჩირგაძე, 2005 - ნ. მინდაძე, ნ. ჩირგაძე, ქართული ხალხური სამედიცინო ტრადიციები (კახეთი), თბ., 2005.
- მ. სააკაშვილი, ა. გელაშვილი, 1956 - მ. სააკაშვილი, ა. გელაშვილი, საქართველოს მედიცინის ისტორია, ტ. III, წ. 3, თბ., 1956.
- ნ. ჩირგაძე, 2008 - ნ. ჩირგაძე, მკურნალობის ხალხური საშუალებები აჭარაში, კრებ. ტბელობა, სხალთა, 2008.
- დ. შავიანიძე, 2005 - დ. შავიანიძე, ოკრიბა, ქუთაისი, 2005.
- რ. კაშია, დ. შავიანიძე, 2011 - რ. კაშია, დ. შავიანიძე, ხალხური სამედიცინო ტრადიციები. მკურნალი ზემო აჭარიდან - არჩილ წულუკიძე (აჭარის ეთნოგრაფიული მასალის მიხედვით), კრებ. წელიწდეული, ტ. III, ქუთაისი, 2011.

RUSUDAN KASHIA

REMEDIES FOR INTERNAL DISEASES IN FOLK MEDICINE

(ACCORDING TO KVEMO IMERETI (LOWER IMERETI)
ETHNOGRAPHIC MATERIALS)

There are many renowned and effective medications for treating internal diseases (those of kidneys, liver, gall-bladder, and gastrointestinal disorders) in folk medicine.

Traditional folk remedies hold a particular place among Ethnological materials obtained by the staff of the Scientific-Research Institute of Kartvelian Dialectology in Kvemo Imereti. Numerous unknown pharmaceutical recipes for home remedies have been recorded, i.e. cure for skin diseases, headaches, fever, bronchitis, hair loss, etc.

The materials found in Kvemo Imereti are compared to the findings obtained in other regions of Western Georgia as well as Kakheti and mountainous regions of Kartli. The materials are checked against the pharmaceutical recipes found in the oldest Georgian Karabadins and books on medical treatment in which the methods and means of treating internal diseases occupy a particular place.

მერაბ კეკელიძე

ქუთაისის წმ. დავით აღმაშენებლის საკათედრო ტაძრის (სობორის) ნიშნ-სამკაული

1003 წელს ნაკურთხი ქუთაისის ღმრთისმშობლის მიძინების (ბაგრატის) ტაძარი რვა საუკუნეზე მეტი ხნის განმავლობაში (მცირეოდენი წყვეტილობით) ჯერ ქუთაისის ეპარქიის, ხოლო ბოლო ნახევარი საუკუნე იმერეთის ეპარქიის კათედრალს წარმოადგენდა (XVIII-XIX საუკუნეებში კათედრალი გახლდათ ბაგრატის სამხრეთ კარიბჭეზე არსებულ მინაშენებში განთავსებული ეკლესია). 1871 წლიდან იმერეთის ეპარქიის საკათედრო ტაძარი გახდა ახალნაკურთხი ქუთაისის წმ. ალექსანდრე ნეველის ეკლესია, რომელიც 1919 წლიდან გაუქმებამდე (1923) წმ. დავით აღმაშენებლის სახელს ატარებდა. ისე როგორც ბაგრატის ტაძარს, ამ ეკლესიასაც ორი ეპარქიის კათედრალად მსახურება მოუწია: 1871-1917 წლებში იმერეთის ეპარქიისა, ხოლო 1917-1923 წლებში ავტოკეფალია-აღდგენილი საქართველოს ეკლესიის ქუთაისის ეპარქიისა.

წმ. ალექსანდრე ნეველის ეკლესიის კათედრალად გამოცხადებამ განაპირობა ყოფილ საკათედრო ტაძარში დაცული საეკლესიო ნივთ-სამკაულის აქ გადმოტანა, მათ შორის რამდენიმე - ბაგრატის ტაძრის კათედრალის დროინდელი, ზოგიერთი კი - XIX საუკუნის პირველ ნახევარში სხვადასხვა ეკლესია-მონასტრებიდან გადმოტანილი თუ სხვადასხვა პირთა მიერ ნებაყოფლობით დაბრუნებული. ასეთი გახლდათ 1819 წელს გელათის მონასტრიდან გადმოტანილი ბიჭვინთის ღმრთისმშობლის ხატი თავისი ბუდით, რომელიც შემდეგ გაყიდეს. 1818-1840 წლებში გელათის მონასტრიდან და ზონის წმ. გიორგის ეკლესიიდან გადმოტანილი ათეულობით ძვირფასი საეკლესიო ნივთი. 1840-იან წლებში ნებაყოფლობით დაბრუნებული რამდენიმე ღირსი სიწმინდე, მათ შორის პანაღეა მაცხოვრის სამსკვალის ნაწილით, რომელიც მოგვიანებით დაიკარგა, და სხვა მრავალი საეკლესიო ნივთ-სამკაული შეემატა ტაძარს 1921 წელს გელათის მონასტრიდან.

სანამ წმ. დავით აღმაშენებლის საკათედრო ტაძარში დაცულ ნივთ-სამკაულს შეეცვებოდეთ, თვით ტაძრის ისტორიაზე აღვნიშნავთ, რომ ქუთაისში ახალი საკათედრო ტაძრის აგება განპირობებული იყო ძველი საკათედრო ტაძრის სიმცირით და მდებარეობით (იგი XIX საუკუნეში ქალაქის განაპირას აღმოჩნდა). ტაძრის აგება გადაწყდა 1847 წელს, რისთვისაც შეიქმნა სპეციალური სამშენებლო კომიტეტი და შეიკრიბა საწყისი თანხა - 2000 მანეთი (ვერცხლით). 1851 წელს ქუთაისის იმჟამინდელმა გუბერნატორმა, გენერალ-მაიორმა ა. ი. გაგარინმა კავკასიის მეფისნაცვალ ს. მ. ვორონცოვს წარუდგინა ცნობილი მხატვრის, გრ. გაგარინის მიერ შედგენილი ტაძრის გეგმა და ფასადი და თხოვა, სხვადასხვა ფორმალბების გარეშე (მათ შორის პროექტის) მიეცა აგების ნება. სავარაუდოდ, მშენებლობა ჯდებოდა 40 000 მანეთი, რისი საშუალებაც იმჟამად ქალაქს არ გააჩნდა. ს. მ. ვორონცოვმა ეს წინადადება მოიწონა და დაპირდა რუსეთის უწყმინდეს სინოდში შეამავლობას დაფინანსებაზე.

ა.ი.გაგარინმა კი იმერეთის ეპარქიის იმჟამინდელი მმართველის მიტროპოლიტ დავითის (წერეთელი) დახმარებით ქუთაისის გუბერნიის თავადაზნაურობაში შეაგროვა ნებაყოფილობითი შეწირულობით 5 000 მანეთი, რითაც 1852 წელს საფუძველი ჩაუყარა ღმრთისმშობლის მიძინების ტაძარს, რომელიც 500 კაცზე იყო გათვლილი (ტევადობით). ტაძრის მშენებლობა შეაჩერა რუსეთ-თურქეთის (ყირიმის) 1853-1856 წლების ომმა. ამ დროისათვის ტაძარზე დახარჯული იყო 17 944 მანეთი. ომის დამთავრებიდან მალე გადაწყდა მშენებლობისა და შეწირულობის განახლება, კერძოდ, იმერეთის ეპარქიაში მცხოვრებ 30 000 კომლზე უნდა აკრებილიყო თითოეულზე 20 კაპიკი, რაც შეადგენდა 6 000 მანეთს. ეს, რა თქმა უნდა, მშენებლობისათვის არასაკმარისი იყო. გრძელდებოდა თანხის შეწირულობითაც შეგროვება, 1862 წლიდან უკვე მთელი რუსეთის იმპერიაში, რაც დაევალა მთავარბუცეს ზებედევს და გელათის მონასტრის ბერ-დიაკონს თეოდორეს (ერისთავი). ამ დროისათვის უკვე შედგენილი იყო არქიტექტორ ვასილევის მიერ (ქუთაისის გუბერნიის ყოფილი არქიტექტორი) ტაძრის პროექტი და ხარჯთაღრიცხვა, რომლის მიხედვითაც მშენებლობა წდებოდა 32 909 მანეთი (ვერცხლით). სამშენებლო კომიტეტი ამ თანხასაც არასაკმარისად მიიჩნევდა და ვარაუდობდა, რომ მშენებლობა საეარაუდოდ 40 000 მანეთი დაჭდებოდა და დაჩქარებით მოითხოვდა მშენებლობის განახლებას, რამდენადაც 10 წლის წინ აგებულ ტაძრის საძირკველს კლიმატური პირობების გამო განადგურება ემუქრებოდა. ტაძრის მშენებლობა სულ მალე განახლდა და 1871 წლის 17 აპრილს საზეიმოდ ეკურთხა რუსეთის ეკლესიის წმინდანის ალექსანდრე ნეველის სახელზე. ტაძარი, რომელიც 19 წელი შენდებოდა და რომლის აგება ბატონყმობის გაუქმებამდე საკმაოდ ადრე დაიწყო, ყოველთვის მოიხსენიებოდა როგორც ქუთაისის გუბერნიის გლეხთა ბატონყმობისაგან განთავისუფლების სამახსოვროდ აგებული ტაძარი.

საკათედრო ტაძარში დაცული ნივთ-სამკაულის შესახებ ძირითადი ცნობები თავად ამ საგანძურის აღწერებშია დაცული, რომელთაგან ჩვენამდე მოღწეულია 1878 და 1923 წლების აღწერები, ძველი (ბაგრატი) საკათედრო ტაძრის კი ოთხი აღწერაა შემონახული: 1826, 1843, 1847 და 1848 წლების.

როგორც აღვნიშნეთ, ახალ ტაძარში გადმოტანილ იქნა ძველი კათედრალიდან მნიშვნელოვანი ნივთ-სამკაული. კერძოდ, 1878 წელს აღწერილი 273 დასახელების 450 ნივთიდან 140-მდე დასახელების 200-მდე ნივთი, რომელთაგან უმნიშვნელოვანესი იყო პალიასტომისა და ბიჭვინთის ღმრთისმშობლის ხატები. 1878 წლის აღწერაში აღარ ჩანს ძველ აღწერებში ნახსენები ბიჭვინთის ხატის ვერცხლის ბუდე. საკითხის შესწავლით გაირკვა, რომ აღნიშნული ხატის ბუდისთვის თვით ეკლესიის მესვეურთ ჯერ აუძვრიათ მაცხოვრისა და თავთამოციქულთა პეტრესა და პავლეს ხატები და თვლები, ხოლო შემდეგ 1848 წელს დავით მიტროპოლიტის ნებართვით აღნიშნული ბუდე, რომლის წონა იყო 5 გირვანქა და 117 მისხალი (დაახლოებით 2,5 კგ ვერცხლ; ერთი გირვანქა = 405 გრ, 1 მისხალი = 4,2 გრ). მაკარიის ბაზრობაზე წაიღო ქუთაისელმა ვაჭარმა ივანე მამუკას ძე ნიკოლაძემ და გადაცვალა ვერცხლით მოჭედილ მაცხოვრის ხატზე. მეორე ქუთაისელმა ვაჭარმა გაბრიელ ენდრონიკოვმა ამავე ზომისა და ღირსების ღმრთისმშობლის ხატი ჩამოიტანა, რომელიც აღსავლის კარის მარჯვნივ და მარცხნივ განიოფისეს. XX საუკუნის დასაწყისში უბუდოდ დარჩენილი თავად ბიჭვინთის ღმრთისმშობლის ხატის

გაძარცვა მოხდა, კერძოდ, 1908 წლის 4 მარტს ეკლესიის დეკანოზმა იოსებ ჭეიშვილმა ტაძრის დათვალიერებისას ველარ იპოვა სკივრში შენახული ამ კარედიანი ხატის ორი კარი, რომელიც ქუთაისის საოლქო სასამართლოს მიერ 300 მანეთად იქნა შეფასებული. თავად გაძარცვის საქმე კი 1910 წელს ამავე სასამართლოს მიერ დახურულ იქნა. უფრო დიდი დანაკლისი იყო 1907 წლის 18 ნოემბერს ტაძრის დეკანოზ იოსებ კიკაჩიშვილისა და დიაკონ ისიდორე სვანიძის მიერ შენიშნული სანაწილის დაკარგვა, რომელშიც მაცხოვრის სამსჯვალის ნაწილი იდო 24 სხვადასხვა წმინდა ნაწილთან ერთად. სამწუხაროდ, მათი მოპარავის ვინაობაც უცნობი დარჩა, ნივთი კი სამუდამოდ დაკარგული აღმოჩნდა. აღნიშნული ფაქტების გამო 1908 წელს ჩატარებულა ტაძრის ნივთ-სამკაულის აღწერა. სამი წლის შემდეგ, 1911 წელს ტაძრის ნივთ-სამკაულის კვლავ შემოწმებისას დაკარგული აღმოჩნდა: ხუთი საეკლესიო წიგნი, ერთი გულსაბნევი, სამი წყვილი საყურე, რამდენიმე შესამოსელი და, რაც მთავარია, პალიასტომის ხატზე დამაგრებული ბრილიანტის ჯვარი და ოთხი დიდი და ხუთი პატარა მარგალიტი.

1919 წლის 30 ოქტომბერს საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში შექმნილი მდგომარეობის (საომარი ოპერაციების საფრთხე) გათვალისწინებით, სრულიად საქართველოს საკათალიკოსო საბჭომ მიიღო უმნიშვნელოვანესი განჩინება იმერეთის, რაჭისა და სამეგრელოს ეკლესია-მონასტრების ძვირფასი და დიდმნიშვნელოვანი საეკლესიო ნივთების კონცენტრაციის შესახებ, რის საფუძველზეც ქუთაისის საეპარქიო საბჭომ, კერძოდ, ჭრუჭის, კაცხისა და ჭელიშის მონასტრის ქონების გელათის მონასტერში მოთავსება გადაწყდა. აღნიშნული განჩინების საფუძველზე 1919 წლის 27 ნოემბერს ქუთაისის საეპარქიო საბჭომ დაადგინა „ძვირფასი და დიდმნიშვნელოვანი ნივთების ჭრუჭის მონასტრიდან გელათის მონასტერში გადმოტანა“. ნივთები დარკვეთის სადგურიდან გელათის სადგურამდე რკინიგზით, აქედან მონასტრამდე კი ურმით საკათედრო ტაძრის წინამძღვარს დეკანოზ ვასილ დოლაბერიძეს უნდა ჩამოეტანა და მონასტრის წინამძღვარ არქიმანდრიტ ნესტორისათვის ჩაებარებინა, რაც ფაქტობრივად აღსრულდა. სულ ჩამოტანილ იქნა 47 დასახელების საეკლესიო ნივთი. ჭრუჭიდან ჩამოტანილი ამ განძეულობის დიდი ნაწილი 1920 წლის 23 ნოემბერს გელათის მონასტრის კუთვნილ ნივთ-სამკაულებთან ერთად საქართველოს მთავრობის განკარგულებით გადატანილ იქნა ქუთაისის ხაზინაში დასაცავად. გელათში ეს განძეულობა წამოსადებად გაუმზადებია არაეკლესიური პირს, რაც იქიდან ჩანს, რომ ყველა ჩამოტანილ ნივთს ისტორიული და სახელოვნებო ღირებულება არ გააჩნდა, ამიტომაც იყო, რომ 1921 წლის 21 თებერვალს ექვთიმე თაყაიშვილმა მათგან მხოლოდ 101 ნივთი ცნო სამუზეუმოდ, დანარჩენი კი ხელწერილით ჩაუბარებია მიტროპოლიტ ნაზარ ქუთათელის წარმომადგენლისათვის, რომელსაც, ჩვენი ვარაუდით (ამის თქმის უფლებას გვაძლევს საკათედრო ტაძრის 1923 წლის აღწერილობა), გადაუტანია საკათედრო ტაძარში (ძირითადად ვერცხლის ნივთები და სახარებები).

საქართველოში 1921 წელს საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებას სულ მალე მოჰყვა დიდი ანტირელიგიური კამპანია, მათ შორის ქუთაისშიდაც. რასაც საკათედრო ტაძარი შეეწირა. 1923 წლის 8 მარტს ტაძარს ჯვარ-მოგლიჯეს, ხოლო ქუთაისის სამაზრო აღმასკომის დადგენილებით შექმნილ სპეციალურმა კომისიამ, რომლის წევრებიც იყვნენ: იოანე კობახიძე, ალექსანდრე

ნიკოლავა, ამბერკი კეკელია, ალექსანდრე ჭიჭიძე, პლატონ ქუთათელაძე და დავით ლაითაძე, ასევე მოწვეული პირები: ტაძრის წინამძღვარი დეკანოზი ვასილ დოლაბერიძე და ტაძრის კანდელაკი პლატონ ცქიტიშვილი და ოქრომჭედელი ექსპერტები ისაია ვოლოზი და კოწია ცაგარეიშვილი, 19 მარტს მოახდინა ტაძრის ქონების აღწერა და გადაბარება იოანე კობახიძეზე, როგორც კომისიის თავჯდომარეზე. ცოტა მოგვიანებით მოხდა ამ ქონების შეფასება, რომელშიაც მონაწილეობდნენ: ი. ვოლოზი, ს. ციბაძე, კ. ცაგარელი (ცაგარეიშვილი), ივ. ასათიანი, ტ. ჯაფარიძე და ევ. მიქელაძე. როგორც 1922 წლის 16 მაისს ამ კომისიის შედგენილი აქტიდან ჩანს, კომისიას ორ დღეს უმუშავია, შეუმოწმებია ყველა ძვირფასი ნივთი, მათ შორის ვერცხლის ხატები დაუშლია და ასე შეუფასებია: „ხუთი პანაგია, ხუთი არქიმანდრიტის ჯვარი, შვიდი ორდენი, ვერცხლის ვარსკვლავები და ერთი დაშლილი პანაგია, სამი მიტრა - ოთხი ათას ხუთას ოთხმოცდაექვს მანეთად ათშაურად ოქროთი (4, 586 მ. 50 კ.). ვერცხლის ნივთები და დაშლილი ხატების ვერცხლი აიწონა და აღმოჩნდა ერთი ფუთი და 31 გირვანქანახევარი (1 ფ. 31 1/2 გირ.) ვერცხლი. გირვანქა ვერცხლი 7 მანეთად შეაფასეს, სულ ხუთას მანეთად და ათ შაურად (500 მ. 50 კ.) ოქროთი. ამნაირად ძვირფასი ნივთები შეფასდა სულ ხუთი ათას ოთხმოცდაშვიდ მანეთად ოქროთი, 5, 087 მან, როგორც მასალა, როგორც საეკლესიო ნივთები, მეტად ღირან.“ აქტიდან ვგებულობთ, რომ ამ თანხაში შეტანილი არ არის მუზეუმისათვის გადაცემული ნივთები - 2 დიდი ხატი, რამდენიმე ძვირფასი თვლებით და აგრეთვე პატარა ვერცხლის ხატები და ერთი ოქროს ხატი, ასევე არქეოლოგიური მნიშვნელობის სხვა ნივთები. შეფასებაში არაა ასევე შეტანილი მღვდელმსახურთა შესამოსები და ზოგიერთი სხვა ნივთი.

1923 წლის 19 მარტის აღწერით, ტაძარში დაცული აღმოჩნდა 489 დასახელების 700-მდე ნივთი, რომელთაგან იმავე წლის მაისში ქუთაისის საისტორიო მუზეუმს გადაეცა 81 დასახელების 88 ნივთი, მათ შორის 69 ხატიდან - 33, 7 ჯვრიდან - 3, 11 პანალიდან - 2 (მუზეუმს არ გადასცეს წმ. გაბრიელ ეპისკოპოსისადმი რუსეთის იმპერატორ ალექსანდრე მესამის ნაჩუქარი ძვირფასი პანაღეა (ჯილდო), რომელშიც 40 მხოლოდ ბრილიანტის თვალი იყო), 5 არქიმანდრიტის ჯვრიდან - 3, 6 მიტრიდან - 3, ყველაზე დიდი რაოდენობით მუზეუმს ჩაბარდა მატერიალურად შედარებით ნაკლებღირებული მღვდელმსახურთა შესამოსები, 7 დასახელების 22 ცალი.

გადაცემული ნივთებიდან უმნიშვნელოვანესი იყო: პალიასტომის ხატი, ბიჭვინთის ღმრთისმშობლის ხატი, სოლომონ მეფისეული იოანე ნათლისმცემლის ვერცხლის ხატი, ხეზე ამოჭრილი მაცხოვრის ჯვარცმის ხატი, წმ. გიორგის ძველი ქართული ხელოვნების ხის ხატი და სხვ.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები

- თ. ქორიძე, 1999 - თ. ქორიძე, აფხაზეთის საკათალიკოსოს მფარველი ხატი, ჟურნ. საქართველოს საპატრიარქო, №1, 1999.
 ვ. ტყეშელაშვილი, 2006 - ვ. ტყეშელაშვილი, გელათის საგანძური, ქუთაისი, 2006.

- მ. კეზევაძე, 2006 - მ. კეზევაძე, გელათის მონასტერი ეგზარქოსობის დროს, ქუთაისი, 2006.
- მ. კეზევაძე, 2012 - მ. კეზევაძე, ქუთაისის საკათედრო (ბაგრატის) ტაძრის ნივთ-სამკაული მე-19 საუკუნეში; ილია ჭავჭავაძის სახელობის ქუთაისის სამეცნიერო ბიბლიოთეკის მესამე საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, ქუთაისი, 2012.
- სსა - საქართველოს საისტორიო არქივი, ფონდი 489, ანაწერი 1, საქმე 37431.
- ბა - ქუთაისის ცენტრალური არქივი, ფონდი 296, საქმე 153; ფონდი 21, საქმე 263ა; ფონდი 21, საქმე 2918; ფონდი 21, საქმე 4295.
- ქიბ - ქუთაისის ისტორიული მუზეუმის ზღნაწერთა განყოფილება ე/192.

MERAB KEZEVADZE

ITEMS AND JEWELLERY OF DAVID AGHMASHENEBELI CATHEDRAL (SOBORO) IN KUTAISI

Since 1871 the newly built Alexander Nevsky Church of Kutaisi (instead of the Church of the Dormition of the Mother of God Kutaisi – the church built onto the wall of Bagrati Cathedral) has become a cathedral church of Imereti Eparchy. The items and jewelry preserved at the former cathedral church (including some of those dated back to the times when Bagrati Cathedral served as a cathedral church) have been transferred to the Alexander Nevsky Church of Kutaisi. Since 1919 the Church has been named after David Aghmashenebeli, and was demolished in 1924. For decades the items and jewelry have been expanded with newly acquired ones. Only a small part of the above-mentioned treasures were saved up to the modern times. A major part of the treasure was destroyed during the initial period of the Soviet rule, while some part of it was lost during the times of the Exarchate.

The article deals with the detailed discussion of the origin of the above treasure as well as the fate of different items.

ივორ კეკელია

აფხაზეთის ისტორიული ტოპონიმებიდან (სიდა, სუბეში/სუბი, წყაბა)

სიდა სოფელი და თემის ცენტრია ქირის მარჯვენა შენაკადის - სიდაწყარის ხეობაში. სოფელი ზ.დ. 20 მ-ზე მდებარეობს და გალს 8 კმ-ით არის დაშორებული.

სიდა არქანჯელო ლამბერტისა და 1654 წელს შედგენილ ე. წ. ლათინურენოვან რუკაზე Suddas-ის ფორმითაა აღნიშნული ერისწყლის მარცხენა მხარეს, ხვითს ქვემოთ. სოფლის სახელწოდების ადგილობრივი ვარიანტია *სედა*. პ. ცხადაისა და ვ. ჯოჯუას ცნობით, 1930 წლისათვის არსებობდა სიდა-ნაბაკევის სასოფლო საბჭო, რაც შემდეგ სიდას, ზემო ბარლებისა და ქვემო ბარლების სასოფლო საბჭოებად დაშლილა (პ. ცხადაია, ვ. ჯოჯუა, 2003, გვ. 293). მეკლერებს მოხმობილი აქვთ „სიდის“ ხალხური ეტიმოლოგია: „ღელისპირას ოჩოკოი (მეგრ. „ტყის კაცი“) და ქალიშვილი შეხვედრიან ერთმანეთს. შეშინებული ქალიშვილი ოჩოკოს ასე დაუშოშმინებია: სი და ღო მა ჯიმა („შენ და და მე ძმა“). ამის მერე დარქმევია სიდა“ (იქვე).

სახელწოდება სიდას „ახლებური“ ინტერპრეტაცია შემოგვთავაზა აბაზა ეთნოლოგმა მ. თხაიწუხოვმა. ოიკონიმ „სიდას“ ავტორი აფხაზურ სახელ „სიტ“-ს უკავშირებს და მიიჩნია, რომ სოფლის სახელი მისგანაა წარმოქმნილი. თვით სიტ კი, მ. თხაიწუხოვის აზრით, აბაზათა ბაშილბაის ტომს უნდა უკავშირდებოდეს (მ. თხაიწუხოვი, 2006, გვ. 156-157).

ტოპონიმ **სიდას/სედას** შინაარსის ამოცნობის თვალსაზრისით გარკვეული ინტერესის შემცველია „სიდა“ სიტყვის მეგრული მნიშვნელობების მიმართება საკლევ სახელთან. კერძოდ, ესაა „შავმიწა, ფოსფორიანი, მალა მიწა“, ან „სინათლიანი, ნათელი, მზით განათებული ადგილი“ (შდრ. ა. ქობალია, 2010, გვ. 592).

ნიშანდობლივია ის ფაქტი, რომ ადგილი სიდას/სედას ფორმით დამოწმებულია აგრეთვე მარტვილის რაიონის სოფ. ვახაში. ასე ეწოდება საბალახოს შიზიწყარის მარჯვენა ნაპირას, ფერდობზე. იქვე სერს მაგირძიმედასა და მდ. ვახას შუა სიდაშ გონგი ეწოდება (პ. ცხადაია, 2012, გვ. 546).

სუბეში/სუბეი ისტორიული სოფელია. ფიქრობენ, რომ ასე ეწოდებოდა დასახლებულ პუნქტს გალის რაიონში, ოქუმიწყარის ხეობაში, სადაც ამჟამად მდებარეობს სოფელი და თემის ცენტრი აჩიგვარის სახელწოდებით (პ. ცხადაია, ვ. ჯოჯუა, 2003, გვ. 173-174, 232).

XVII ს. იტალიელი მისიონერის არქანჯელო ლამბერტისა და ე. წ. ლათინურენოვან „სამეგრელოს რუკაზე“, მდ. ოქუმის მარჯვენა მხარეს აღნიშნული **შუბეის** სწორედ აჩიგვარაში ლოკალიზდება (ვ. ზუზბაია, 1998, გვ. 133; კ. ოკუჯავა, 2002, გვ. 96).

სუბეში გვხვდება მალაქია კათალიკოსის მიერ ბიჭვინთის ტაძრისადმი შეწირულობის წიგნში: „ამას გარეთ სუბეის სასახლე გამოკეთებია, საყდარი დამიდგამს...“ (ქსდ, III, გვ. 50). 1621 წლით თარიღდება „აფხაზეთის საკათალიკოზო ეკლესიების დიდი დავთარი“, სადაც სოფელი „სუბეისა“ და „სუბეის“ ფორმითაა აღნიშნული: „მრთებს სუბეის ღუჯაგაის მონაღობა? თოსკუამიას პეტრიას მყოფობა?“ (ს. კაკაბაძე, 1914, გვ. 3). იმავე დავთრიდან ირკვევა, რომ „სუბეის სასახლე“ სოფ. მუხტურის მაჩლობიდან მდებარეობს, მისი „მიმდგამია“. იქვე მოთვლილია მუხტურელ და სუბეისელ საეკლესიო გლეხთა გვარები: კიტია,

პერტია, ქორჩოლუა, ჯაკონია, ღუაჭაგია, არტონია, ხუნგია, მიქელია, ბიგუა, ჯიმია... (იქვე, გვ. 31-33).

ბ. ინგოროყვას მოსაზრებით, სუბეში ერქვა აგრეთვე ნავსადგურს აფხაზეთის ჯიქეთში, მდ. ახელუნას (ახლანდ. მდ. შახე) შესართავთან. ამასთანავე, სუბეში იყოფილა პარალელური სახელწოდება მდ. შახესი, რასაც მოწმობს XIX ს-ისა და XX ს-ის დასაწყისში შედგენილი რუკებიც. კერძოდ: ლ. ლიულის რუკაზე (1857 წ.) აღნიშნულია მდ. შახე (სუბეშის), ხოლო ა. მარქსის ატლასში (1905 წ.), მდ. შახეს შესართავთან – пост Головинский (Субеших) (ბ. ინგოროყვა, 1954, გვ. 166).

კ. ოკუჩავა იმოწმებს გენერალ გოლოვინის 1839 წლით დათარიღებულ ერთ-ერთ პატაკს, სადაც აღნიშნულია, რომ მდ. შახეს შესართავიდან ერთი ვერსის დაშორებით, ჩრდილოეთით, ზღვაში ჩაედინება მდ. სუბაში. მას იცნობს XVII ს. იტალიელი მისიონერი ჯოვანი და ლუკა. თურქი მოგზაურის - ევლია ჩელების მიერ მოხსენიებული ნავსადგური „უსუვიში“ ციხესიმაგრითურთ - სწორედ სუბაში უნდა იყოს. მაშასადამე, მდ. შახეს შესართავთან, ჩრდილოეთით, ერთი ვერსის დაშორებით, ზღვაში ჩაედინებოდა მდ. სუბაში და მის ნაპირას, ზღვის შესართავთან, მდებარეობდა ამავე სახელწოდების სოფელი (კ. ოკუჩავა, 2012, გვ. 43-44).

ბ. ინგოროყვა ტოპონიმ „სუბეშში“ გამოყოფდა ფუძე-სიტყვას *სუბ?* და ზანურ ბოლოკიდურ ფორმანტს *-ეშ-ი*. ამასთანავე, *სუბ-ს* (სუბ-ი/სუბ-უ) მიიჩნევდა *სუბ-ი//ზუფ-უ* გეოგრაფიული სახელწოდების სახესხვაობად. მეცნიერის დაკვირვებით, ზანური *-ეშ-ი* ზოგადქართული *-ის-ი* სუფიქსის იდენტურია. როგორც ფუძით, ისე გრამატიკული აღნაგობით, გეოგრაფიულ სახელებს - სობისსა (სოფლები გორის რაიონში. აკონკრეტებენ: ზემო და ქვემო სობისი) და სუბეშს ასევე იდენტურად მიიჩნევდა (იქვე, გვ. 166).

კ. ოკუჩავას დაკვირვებით, „სუბაშში“ უნდა გამოიყოს *სუბ-* ძირი და ზანურ-სვანური გეოგრაფიული სახელების მაწარმოებელი *-აშ-ი* სუფიქსი. მკვლევარი ფიქრობს, რომ *სუბ-* ძირის ფონეტიკური ნაირსახეობა უნდა იყოს *ზუბი* (ასე ეწოდება სოფლებს ცაგერისა და ზობის რაიონებში) და *ზუფუ* (ახლანდ. ლიხნი) (კ. ოკუჩავა, 2012, გვ. 44-45). „სუბ- ძირიანი ტოპონიმები, - წერს კ. ოკუჩავა, - არა მხოლოდ დასავლურ-ქართული, არამედ საერთო ქართული უძველესი სატომო სახელიდან მომდინარედ შეიძლება ჩავთვალოთ“ (კ. ოკუჩავა, 2012, გვ. 45).

აღნიშნულ საკითხს მკვლევარი ადრე გამოქვეყნებულ ნაშრომშიც შეეხო: *სუბ-//ზუფ-* ძირი და ზანური *-ში* სუფიქსი კ. ოკუჩავას მაშინაც აფიქრებინებდა, რომ *ზუფუ* და სუბეში ქართული სუფიქსებით გაფორმებული და, მაშასადამე, ქართული წარმოშობის ტოპონიმები იყო. ამასთანავე, გვიანი შუა საუკუნეების ქართულ საისტორიო წყაროებში დადასტურებულ „სუბე“ ვარიანტში იგი გამოყოფდა *-ვი* სუფიქსს და მას ჩვეულებრივ, ტოპონიმების მაწარმოებელ ქართულ სუფიქსად მიიჩნევდა. კ. ოკუჩავას აზრით, სწორედ *-ვი* სუფიქსი გამოიყოფა ტოპონიმებში: მოქვი, ლიახვი, არაგვი, თმოგვი, კეხვი და ა. შ. (კ. ოკუჩავა, 2002, გვ. 78, 96).

ფიქრობთ, საისტორიო წყაროებში დადასტურებული ტოპონიმ *სუბეშისა* (ნათესაობითი ბრუნვის *-იშ* სუფიქსისა და სახელობითი ბრუნვის *-ი* სუფიქსით) და მისი ვარიანტის - *სუბეის* ამოსავალი უნდა იყოს მეგრული *სუბე*, *სუბეი*, *სუბი*, რაც „მაღლობს, მემადლობას“ ნიშნავს. სამეგრელო-სამურზაყანოში ამ მნიშვნელობით გამოიყენება აგრეთვე სიტყვა *ზუბი*.

ა. ქობალია „მეგრულ ლექსიკონში“ ამ სიტყვის შემდეგ მნიშვნელობას გვთავაზობს: „**ზუბი** ბორცვი, გორაკი; მთის უღრანი ტყე“ (ა. ქობალია, 2010, გვ. 311). ამავე ლექსიკონის მიხედვით, სუბეიში იგივეა, რაც „მაღლობისა“ (იქვე, გვ. 596).

მაშასადამე, *-(რ)ში კოლხური სუფიქსით ნაწარმოები დასახლებული პუნქტის სახელწოდება სუბეი-ში შინაარსობრივად ისეთივე მნიშვნელობისაა, როგორისაც სამეგრელოში დამოწმებული ტოპონიმები: გაგურუში, გაგურუ, გუგურო, გუგურუ, გუგურე ბორცვი, შემადლება“* და ა. შ.

წყაბა. გამოთქმულია მოსაზრება, რომ დრანდას (დანდარს) ორი სახელწოდება ჰქონდა: *წყებუნი (წყებენი)* და მისი პარალელური ფორმა *წყება/წყუბა*. თვით სახელწოდების ფუძე-სიტყვას *წყებ/წყუბ* პ. ინგოროყვა დაკავშირებდა ცნებას „ტყუბი“ ძველი დიოსკურიის სახელწოდების - *ტყუბენის* შესაძლოდ. შეადარეთ აგრეთვე წყებ-ი და წყვლ-ი (წყვილი), აგრეთვე ძველ-ქართული რწყუმა (შერწყუმა, რაც შეწყვილებას, შეერთებას ნიშნავს).

ამრიგად, ეს მეორე სახელწოდებაც დრანდისა *წყებენი*, დიოსკურიების უძველეს თქმულებასთან არის დაკავშირებული და აგრეთვე ქართული წარმოშობისა“ (პ. ინგოროყვა, 1954, გვ. 168). სახელწოდების ამ ფორმას პ. ინგოროყვა მეორად სახეობად და წყება ფორმიდან მომდინარედ მიიჩნევდა (იქვე, გვ. 168, სქოლიო 2).

ნ. დადიანის „ქართულთ ცხოვრებაში“ გვხვდება პუნქტი „წყაბას“ ფორმით: ამისთვის ვერა დასდგა ასლან-ბეგ მოქვს და წარვიდა. წარვედით ჩვენცა, და რა მივედით წყაბას და დავებანაკეთ, მოვიდა იქ სილარუფუ მარშანია...“ (ნ. დადიანი, 1962, გვ. 209-210).

წყაბა და, საერთოდ, *წყ/წყე* კომპლექსის შემცველი ზმნური თუ სახელური ფუძეების მნიშვნელოვანი ნაწილი ქართულსა და მის დიალექტებში სემანტიკურად და მასალობრივად, როგორც ჩანს, სითხის, წყლის ცნებასთანაა დაკავშირებული. მისი ძირითადი მნიშვნელობაა „სველი, ნოტიო, წყლიანი ადგილი; ლენჭი; მინდორში დამდგარი წყალი; დაბალი, წყლიანი ადგილი, სადაც ფეხი ეფლობა; გამდნარი თოვლისაგან ან წვიმისაგან დამდგარი ტბორი, ჭანჭრობიანი ტყე ან მინდორი“.

სამეგრელოში ამ მნიშვნელობით გამოიყენება აგრეთვე: ლენჭი (ლენჭი), ჟღება (ჟღები, ჟღებო, ჟღებაუ), ჭეჭი (ჭენჭი), ჭყენჭი, ჭეჭი, ჭყეპო, ჭყოჭყო და ა. შ.

საგულისხმოა ის გარემოება, რომ გ. ელიაშვილის მიერ აბაშის რაიონის სოფ. ონტოფოში ჩაწერილი და დაზუსტებული ლოკალიზაციის გარეშე დასახლებული ტოპონიმი *წყიბუ-წყაბუ* და მისი ვარიანტი *ჭიბუ-ჭაბუ* განმარტებულია, როგორც „ჭაბიანი ადგილი“ (გ. ელიაშვილი, 1977, გვ. 17).

პ. ცხადაიას მოსაზრებით, წალენჯიხის რაიონში, წყავაშალის ხეობაში მდებარე ტყე-ნაკრძალისა და გასული საუკუნის პირველი ნახევრის მიწურულს ნასოფლარად ქცეული დასახლებული პუნქტის სახელწოდება *წყავაში/წყაბაში* სვანური ტოპონიმური სუბსტრატი უნდა იყოს. გ. კლიმოვის ნაშრომზე მითითებით მკვლევარი დაასკვნის, რომ ტოპონიმი *წყაუ-აშ* ქართული *მწყავ-*, „წყავ“ ძირის კანონზომიერი შესატყვისის - მეგრ. *წყ-ი* და სვან. *წყაუ/წყეუ* ძირის შემცველია (პ. ცხადაია, 2004, გვ. 203).

საფიქრებელია, რომ *წყავაშის/წყაბაშისა* და აფხაზეთში ლოკალიზებული *წყაბას* ამოსავალი იყოს წყლიანი ადგილის (ხევის, ხეობის), ჭენჭყოს აღმნიშვნელი *წყაბა, წყაბუ, წყიბუ*. შიდა: ა. ქობალიას განმარტება: „**წყაბელი** აშშორებული წყალი, გუბე“ (ა. ქობალია, 2010, გვ. 703). გვარი *წყაბელიაძე* „წყაბელს, წყაბიდან წამოსულს“ ნიშნავს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ნ. დადიანი, 1962 - ნ. დადიანი, ქართველთ ცხოვრება; ტექსტი გამოსცა, წინასიტყვაობა, გამოკვლევა, კომენტარები, საძიებლები და ლექსიკონი დაურთო შ. ბურჯანაძემ, თბ., 1962.
- გ. ელიავა, 1977 - გ. ელიავა, აბაშისა და გეგეჭკორის რაიონების ტოპონიმია, თბ., 1977.
- ვ. ზუხბაია, 1988 - ვ. ზუხბაია, აფხაზეთი ჩემო, 1998.
- მ. თხაიწუხოვი, 2006 - М. Тхайцухов, Абазинь. Страницы древней и средневековой истории. Черкесск-Карачаевск, 2006.
- პ. ინგოროყვა, 1954 - პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, ქართველი მწერალი მეათე საუკუნისა, თბ., 1954.
- ს. კაკაბაძე, 1914 - ს. კაკაბაძე, აფხაზეთის საკათალიკოსო დიდი დავთარი, ტფ., 1914.
- ა. ლამბერტი, 2011 - ა. ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, თბ., 2011.
- კ. ოკუჩავა, 2002 - კ. ოკუჩავა, ჩრდილო-აღმოსავლეთ შავი ზღვისპირეთის ტოპონიმების საკითხები, თბ., 2002.
- ა. ქობალია, 2010 - ა. ქობალია, მეგრული ლექსიკონი, თბ., 2010.
- ქსძ, 1970 - ქართული სამართლის ძეგლები. საეკლესიო-საქანონმდებლო ძეგლები (XI-XIX სს.); ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დონდუამ, თბ., 1970.
- პ. ცხადაია, ვ. ჯოჯუა, 2003 - პ. ცხადაია, ვ. ჯოჯუა, სამურზაყანოს გეოგრაფიული სახელწოდებანი, თბ., 2003.
- პ. ცხადაია, 2004 - სამურზაყანოს ისტორიული და თანამედროვე ტოპონიმია, თბ., 2004.
- პ. ცხადაია, 2012 - პ. ცხადაია, სამეგრელოს გეოგრაფიული სახელწოდებანი, VI, მარტვილის რაიონი (ჩრდილოეთი ნაწილი), თბ., 2012.

IGOR KEKELIA

FROM THE HISTORICAL TOPONYMY OF APKHAZETI
("SIDA", "SUBEISHI", "TSQABA")

The paper provides the analysis of history and etymology of three Abkhazian toponyms attested in Georgian written sources. Discussion is offered on geographic names such as "Sida", "Subeishi" and "Tsqaba". Specialists have proposed differing assumptions concerning their origin and content. Structural and etymological analysis provides an opportunity to reconsider all three toponyms as names of Kartvelian, particularly, Megrelian origin.

მანა კიკვაძე

წოდებითი ბრუნვა სამხრულ კილოებში

დიალექტურ მეტყველებაზე დაკვირვება ნათლად წარმოაჩენს თავად დიალექტთა შორის მსგავსება-განსხვავებას და მათ მიმართებას საერთო ქართულთან. ეს კი უფრო და უფრო იპყრობს მკვლევართა ყურადღებას.

საინტერესოა სამხრული კილოების ფონეტიკური, მორფოლოგიური და სინტაქსური სტრუქტურა. განსაკუთრებით საინტერესოდ გვეჩვენება სახელთა ბრუნვა და მასთან დაკავშირებული თავისებურებანი.

ძველსა და ახალ ქართულში წოდებითი განსხვავებულია სახელობითისაგან. სამხრულ კილოებში წოდებითს, მსგავსად საერთო ქართულისა, ახასიათებს განსხვავებული ინტონაცია, დაბოლოება და წინადადების სხვა წევრებთან სინტაქსური კავშირის უქონლობა.

საანალიზოდ გამოყენებულია: ნიკო მარი, შავშეთსა და კლარჯეთში მოგზაურობის დღიურები (პროფ. მ. ფაღვას საერთო რედაქციით, 2012) და ორდულ მუჭაჭირთა მეტყველების ნიმუშები (2012 წლის ექსპედიციის მასალები). „მოგზაური ყურადღების მიღმა არ ტოვებს არაფერს, ზოგჯერ თითქმის უბრალო წერილმანსაც კი. უპირველესად მას აინტერესებს კუთხის სიძველეები... აქაურთა მეტყველება, ფოლკლორი, ტრადიციები, ყოფის ელემენტები“ (ნ. მარი, 2012, გვ. 10). ნ. მარის შავშეთსა და კლარჯეთში მოგზაურობის დღიურებში, პატარა მოთხრობებში ჩვენთვის საინტერესო ფორმები დაიძებნა.

წოდებითი ქართულში ძირითადად მიმართვის ფორმადაა გამოყენებული. მას „სიტყვა-მოწოდებასაც“ უწოდებენ (სბიქე, გვ. 46). წოდებითში დასმული სახელი ხან ერთი სიტყვაა, ხანაც ფრაზა. ანალოგიური ვითარებაა სამხრულ კილოებში: იგი ხან წინადადების თავშია, ხან შუაში, ხანაც ბოლოში.

განსაკუთრებით ქარბობს წოდებითიანი ფორმები ლექსებში: გოგოვ, გოგოვ, ბიწკინაო, შენმა ხელმა მიპწკინაო... ქოო, გოგო ჰად გაათხვე? ნენევ, მალე გამათხვე, ძალღან ვარ გაჭირვებული (მუჭაჭ.).

წოდებითში დგას მარტივი და წარმოქმნილი ფუძეები, კომპოზიტები.

1. -ო, -გ: დაერთვის საზოგადო თანხმოვანფუძიან და ხმოვანფუძიან სახელებს როგორც ცალკე აღებულს, ისე მსახლვრელ-საზღვრულთან ერთად: შუუხტი ბიჭო, მოგიხდება, დანიშნული მოგიკტება; კაცო, იმდენი არ ვიცი.

წოდებითის ორმაგი -ო დართულია იმავე ფუძეზე: ვინაა აქ ფეხებზე, კაცოო; ხოჯავ, ვისი სახშიაო, იტყვილებიო... გოგოვ, თუ ხარ იგი მაცხა... შენ სომეხო, შენ ფოშაო... წახდენილი მაქ ზაკონი, ნაჩელიკო, მემიგონე, ზალუან დავრჩი მოწყენილი (ბარბარისშია წოდებითში).

ბოლონმოვნიანი საზოგადო სახელები წოდებითში გვხვდება როგორც სრული ფუძით, ისე მარცვალდაკლებულად: შუუხტი ბიჭოვ შეგშვენდება, ლამაზი გოგო დაგშვენდება; თლათ დაკტენ, ქო!... შენ ბლებს ესხმის, გო! ...ევიმე, გაღმოიარა, გოვ, ძირეულობა მოსვარა!

იმერზეულში მთლიანი საწყისი მარცვლის ჩამოცილების შემთხვევა გვაქვს **ჰოვ** ან **ჰო**ში, თუ ეს არის შეკვეცილი ფორმა სიტყვისა „**ბიჰო**“? - სვამს კითხვას მ. ფალავა. ალბათ, ეს უნდა იყოს შეკვეცილი ფორმა „**ბიჰო**“ სიტყვისა. ანალოგიურია **გოვ**. ერთ მარცვალზე მეტ ბოლოზმოვნთან სახელებს -**ოს** ნაცვალს -**ვ** ან **ვს** დაკარგვით ნული დაბოლოება მოუღის.

დადასტურდა თანხმოვანფუძიანი სახელი წოდებითში ფუძის სახითაც: **საყვარელ**, შენი ჭირიმე, ამოგაკონო-და თვალები...

წოდებითშია წარმოქმნილი სახელი: **კაბალახიანო**, თვალი გეიხილე. იქაურები მეტყველებაში ხშირად იყენებენ ლექსება „**ღმერთს**“. ზოგჯერ ღმერთის ნაცვალად მოხსენიებულია „**გამჩენელი**“. ჩვენს საანალიზო ტექსტებშიც ამის მაგალითები მრავლადაა: **ღმერთო**, კაი გაზარდე! **ღმერთო**, შენაც გეხვეწები, გემიყვანე ლამაზ დღეში! **ღმერთო**, შენ ის მომიკალ! **გამჩენელმა** გადმოგვხედა, მოგვიქროლა ერთი ქალი... „**ღმერთი**“ ისმის დალოცვისა და წყევლის ფორმულებში.

2. საკუთარი სახელები წოდებითში

ადამიანთა საკუთარ სახელებს წოდებითში უმეტესად -**ვ** უჩნდებათ: რა საქმე გაქ, **ემიავ**, ქალაქში? დაჰკლანდა, **მელიქევ**, რაზე არ მიყურავ... შენი თვალების ჭირიმე, **ნანულავ**!... **მუხამედავ**, არ გეწყინოს, თუ წეგიკითხეს ბარათი (ნ. მარი, გვ. 175); **მუხსინევ**, შენ პირშავო.. გელინ, **სუზანავ**, მოი ნენი... **ხასანვო**, მე აქიდან ჰაცხან გიდიმიყვამ; ჰაჭი **უსუფავო**, ჩემი ბუზისთინ გუუჯლიკინებიან... (-**ოს** წინ ჩართულია -**ვ**) (ნ. მარი, გვ. 85); წოდებითშია ერთდროულად საზოგადო და საკუთარი სახელები: **გოგოვ**, **გოგოვ**, **თინიკოვ**, გუშინ შენთან ვინ იყო (მუჰაჯ.).

3. წოდებითშია **კომპოზიტები**. ზოგჯერ კომპოზიტის ორივე ნაწილი ქართულია, ზოგჯერ კი ერთი ქართულია, მეორე - თურქული. ნ. მარის დღიურებში შეტანილია სიმღერების ტექსტები, ერთ-ერთი ასეთია „**კატა და თაგვი**“.

თაგვი ავად გამხდარიყო, კატა მივდოდა სანახავათ:

(კატა) „რა გჭირს, ჩემო **ყურჩქმეტიავ**?

(თაგვი) „შე რა გინდა, შე **ყურ დიდო**“ (ნ. მარი, გვ. 184);

შენ **პირშავო**, რუ უყავ ჩემი დოღოფალი?

შერწყმულ წინადადებაში ერთგვარი წევრებიდან ერთი ქართულია, მეორე - თურქული: რა ლამაზი საქმე გიქნია **ზითვალავ**, **ტავშანთვალავ**;

4. II პირის ნაცვალსახელი გვხვდება **შენ** // **შე** სახით: **შენ** რა გინდა, **შე** **ყურ დიდო**? ვოი, ვოი, **შე** თაგვო, რას ებლაყუნები?

5. მსაზღვრელ-საზღვრული წოდებითში:

ა) მსაზღვრელი ფუძის სახითაა, საზღვრული წოდებითშია: გელინ **კიკილო**, რაფრა გიტრო;

ბ) მსაზღვრელი მართულია: ჩემი ბაბოი იტყოდა: „**ხახნელო**, ვირის **მქამელო**“...

გ) დადასტურდა ინვერსიული წყობის შემთხვევაც: „შენ რა გინდა, შე **ყურ დიდო**“.

წოდებითიანი მსაზღვრელ-საზღვრული ძირითადად ლექსებში ქმნის რითმას: **გოგოვ**, **გამეიხედე** კარში,

კას მამამთილს შაგახვედრე, ტურფავ გელინო.

კას მოზობლებს მოგაცილე, ტურფავ გელინო.

კას მოზობლებს შაგახვედრე, ტურფავ გელინო.

წოდებითიან ფორმას ახლავს წოდების აღმნიშვნელი „აღა“: ზაბით-აღა,

მუშაგონე!

წოდებითში დასმული სახელი: ა) წინადადების თავშია: ზაფთიებო, ზაფთიებო, არ გამაგზავნოთ უქუმათში; მუხამედავ, არ გეწყინოს, თუ წეგიკითხეს მართი;

ბ) შუაშია: მუხტი, ბიჭო, მოგიხდება; ვუიმე, გადმოიარა, გოვ, ზირეულობა მომდარა; წუყუყურდი, იბრაიმ, დადექი ერთი; არა, ბიჭო, რა საწუხარი არი;

გ) ბოლოშია: ედ კიდი, ქართველო! რა ლამაზათ წერავ, ომ! გავ! შენ მღებს ესხმის, გოვ; აქ ვინმე არ ყოფილა, გაგნებიევა, ბიჭო? (მუშაჯირები).

ნ. მარის დღიურებში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს საქორწილო ტრადიციებს შავშეთსა და კლარჯეთში, რაც ყურადღების მიღმა არ რჩება მოზაურს. იგი აღწერს ქორწილს იმერხევში. წოდებითის ფორმები გამოყენებულია საქორწილო სიმღერებში. ტექსტები თურქულია: კიზ, სენინ გუზელლულუნ ოფი მუზაელ ვერურ (ქორწილში რომ წავლენ გოგოს სახლში); ბუირუნ, ყელდინ, ნაზილლამა, ევი სუფურ, თოზეილამა (როცა დედოფალი მიჰყავთ ქართან) (ნ. მარი, გვ. 182-183).

შავშეთსა და კლარჯეთში ნ. მარი ასახელებს ცეკვის სახეებს: კოლსარმა, კარმიბერი, დელი ხორუმი, ალაფრანკა, სარმა, თითრამა, შემორბენილად, ღართულად, ხელგაშლილად. განსაკუთრებით ცნობილია ხორუმი, რომელიც სრულდება სიმღერასთან ერთად. ტექსტში გამოყენებულია წოდებითის ფორმები: „სახლის გაღმა ეწრის ფაცხა, ვად!, ფაციავ, რაფერ დამცხა“;

„შამ-შალახო, შალახო, მოგლეგილო ბალახო,

თეთრი კაბა გაცვია, ბახალ არ გაატალახო.

„შამ-შალახო, შალახო, მოგლეგილო ბალახო“.

იმერხეველები სიკვდილის წინ იწვევენ ხოჯას, რომელიც მომაკვდავს უკითხავს ყურანს. მამის მიერ შვილის დატირების ნიმუშში ჩანს წოდებითის ფორმები.

„კაიმე, შვილო, მარტივი დამტოვი,

რა დღეს მოვესწარ? შვილი არა მყავს,

ვინ უნდა მემიაროს?“

ოჯახში მოსული ნათესავების ტირილში ისმის ნუგეშიც:

ნუ იტირებ, შვილო!

ეს არის ღმერთის ემრი!... (ნ. მარი, გვ. 93).

წოდებითშია სახელი წყევლისა და შელოცვის ფორმულებში:

შაკიკის ლოცვა: შაკიკის შამამპარველსა სამშაბათსა დილასა, მარიავ, რას ჩივი, მარიავ, რას ტირი, მარიავ რას კოკოტოფი? ადაზე, მადაზე, ზეწო, გამოი ფიჭაზე, გამოი და გეფენე, გაღმა კორდის ბალახზე. ამოსივამ ზელს, მოგიჩეხა;

ღმერთო, იგი მომიკალი, დიგიკლა ყურბან ხარი! (წყევლა).

შეიძლება ითქვას, სამხრულ კილოებში წოდებითი ბრუნვა ძირითადად გვხვდება ლექსებში. წოდებითი იხმარება მოწოდების, მიმართვის დროს, ამა

თუ იმ პირის ყურადღების მისაპყრობად. წოდებით, მსგავსად საერთო ქართულისა, აქვს განსაზღვრული ფუნქცია, ხოლო მისი ადგილი წინადადებაში არაა განსაზღვრული.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ე. დადიანი, მ. მიქაუტაძე, 2009 - ე. დადიანი, მ. მიქაუტაძე, მიმართვის ფორმები იმერხელში, საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის (ტბელობა) მასალები, ხულო, 2009.
 - ვ. თოფურია, 1956 - ვ. თოფურია, წოდებითი ბრუნვისათვის; სახელთა ბრუნების ისტორიისათვის ქართველურ ენებში, თბ., 1956.
 - ვ. თოფურია, 2002 - ვ. თოფურია, შრომები II, თბ., 2002.
 - ნ. მარი, 2012 - ნ. მარი, შავშეთსა და კლარჯეთში მოგზაურობის დღიურები, ბათუმი, 2012.
- ორდულელ მუჭაჭირთა მეტყველების ნიმუშები (მასალები).
სბიქე, 1956 - სახელთა ბრუნების ისტორიისათვის ქართველურ ენებში, თბ., 1956.

MAIA KIKVADZE

VOCATIVE CASE IN DIALECTS OF SOUTHERN GEORGIA

In southern dialects, similar to the literary Georgian, a vocative case is characterized by a different formation, intonation and syntactic effect.

The analysis involves the following works: Nicholas Marr's dairy of his travels to Shavsheti and Klarjeti (M. Paghava (ed.), 2012), and speech samples of the Ordu Muhajirs (materials of the 2012 expedition).

In Georgian the vocative case is mainly used in addressing someone. A noun in a vocative case might represent a word or a phrase. There is a similar situation in Southern dialects: it (a noun in a vocative case) occurs either at the beginning and in the middle, or at the end of the sentence.

In the vocative case -o and -v markers occur in common nouns with consonant-final and vowel-final stems: these markers are attested both in separate nouns and syntagms: ბიჭოვ *bičov*, ჭო ლო, გო *go*, გოვ *gov*, etc. ტურფავ *turpav*, გელინო *gelino*, ვირის მჭამელო *viris mčamelo*, etc.

In the vocative case -v and -o markers also occur in proper noun such as human names: ემიავ *emiav*, ნანულავ *nanulav*, მუხამედავ *muḥamedav*, სუზანავ *suzanav*, უსუფავო *usupavo*, etc.

Compound nouns also occur in the vocative case: ყურჩქმეტიავ *qurčkmetiav*, ყურ დიდო *qur dido*, etc.

In Southern dialects the vocative case is used in addressing others, appealing, or for attracting somebody's attention. The vocative case has a defined function, while its place in the sentence is not fixed.

ზაქარია კიკნაძე

სახელმწიფოს მართვის პრინციპები ქართულ მფარველობაში

სახელმწიფოს რაობისა და დანიშნულების შესახებ სხვადასხვა ქვეყანასა და ეპოქაში თითქმის ერთგვაროვანი აზრი ჩამოყალიბდა. მას ძირითადად განიხილავდნენ ადამიანთა თავისუფალი ნების გაერთიანებად, რომელიც დაფუძნებული იყო სამართლებრივ პრინციპებზე. ჯერ კიდევ ანტიკურ პერიოდში ფილოსოფოსები მსჯელობდნენ მის რაობაზე. პლატონის თანახმად, სახელმწიფო ტრანსცენდენტური სიკეთისკენ მიმართავდა მოქალაქეებს. ფილოსოფოსს მიაჩნდა, რომ სახელმწიფო იყო სამართლის შვილი. მოქმედებდა სამართლის მიხედვით და იცავდა ადამიანებს სამართლის მეშვეობით (ფილოსოფიის ისტორია, 2008, გვ. 38). არისტოტელეს თითქმის იმავე თვალსაზრისს ემხრობოდა და თვლიდა, რომ ყოველი სახელმწიფო ერთგვარ კავშირს წარმოადგენს, ნებისმიერი კავშირი რაიმე სიკეთის მიღწევას ისახავს მიზნად, რადგან ყველა ყველაფერს აკეთებს ამისათვის, რაც სიკეთე ჰგონია. არისტოტელე გადამწყვეტ მნიშვნელობას ანიჭებდა პოლიტიკურ დამოუკიდებლობას, რომლის გარეშეც სახელმწიფო წვედეს არსებობას და გაურკვეველ ტერიტორია-აბსტრაქტად იქცევა. სახელმწიფო საქმიანობას არისტოტელე აზროვნებას უკავშირებს, აზროვნების ადგილსამყოფელად კი სულს მიიჩნევს. სულს ის რაციონალურ, ანუ გონიერ და ირაციონალურ, ანუ გრძნობიერ (რომელსაც ის უგუნურსაც უწოდებს - ზ.კ.) ნაწილებად ყოფს. ალბათ აქედან იღებს სათავეს რაციონ-ს ცნობილი ფენომენი, რომელიც შემდგომში მთელი ევროპული მენტალიტეტის საფუძველი გახდა.

ქართულ ენაში კონცეპტი „სახელმწიფო“ ითავსებს იმ განმარტებას, რომლის თანახმადაც ერთ ტერიტორიაზე მცხოვრები მონათესავე ხალხისაგან შემდგარი გაერთიანება იურიდიული გაფორმების საფუძველზე ყალიბდება ერთ ქვეყნად; ასევე, იმ აზრობრივ დატვირთვასაც, რაც მასში ჩაიდო ჯერ კიდევ საუკუნეთა წინათ. ქვეყნის სახელმწიფოებრივი მოწყობა მის წევრთა კანონმორჩილებისა და თავისუფლების შენახვის შედეგად ხდება იდეალური. ამიტომ სახელმწიფოს მმართველის ფუნქციები და უფლებები მეტ-ნაკლებად ლიმიტირებული იყო სამართლის ნორმებით, რათა, როგორც კანტი მიუთითებდა, სახელმწიფო არ მისულიყო დესპოტიზმსა და განუკითხაობასთან. ამდენად, განმანათლებლობის ეპოქაში მიაჩნდათ, რომ სახელმწიფო უნდა ყოფილიყო საზოგადოების მსახური და არა ბატონი, ხოლო მისი მმართველი - გონიერებითა და სამართლიანობით აღჭურვილი პირი.

ბიბლიის თანახმად, მეფობა, ხელმწიფობა ღვთისაგან შეიქმნა. ასეთი პოზიცია დისტურდება უძველეს შუმერულ-აქადურ ტექსტებშიც, რომელთა მიხედვით მეფობა - „ნამ-ლუგალ“ ზეციდან დაეშვა. ასეთ მსოფლმხედველობრივ დამოკიდებულებაში ფიქსირებულია ის მოსაზრება, რომ სახელმწიფოს განმკარგველი უნდა ყოფილიყო ყველაზე აღმატებული ადამიანი, ვინც ფლობდა ასეთ პიროვნულ თვისებებს, რომლებიც მას უზრუნველყოფდა მმართველად,

ხელისუფლად, რომელსაც ძალუძდა საკუთარი ქმედებით განესახიერებინა ღვთაებრივი წესრიგი.

სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონში ტერმინ „ხელმწიფე“-ს მნიშვნელობა ახსნილია, როგორც შემძლებელი, ანუ იმ საქმეთა შემსრულებელი, რომლებიც დაკავშირებული იყო სახელმწიფოს მართვასთან (ს-ს. ორბელიანი, 1993, გვ. 421). ხელისუფალი უნდა მიმსგავსებოდა ზეციურ ძალებს. ანგელოზთა იერარქიის განსაზღვრისას წმინდა მამები (ეს დადგენილია ლაოდიკიის კრებაზე - ზ.კ.) მიუთითებენ, რომ ანგელოზთა საშუალო იერარქიას შეადგენენ უფლებანი, ძალნი და ხელმწიფებანი, რომლებიც ადამიანებს ეშმაკის საცდურთაგან განარიდებდნენ და ბოროტ გულისთქმებთან ბრძოლაში ეხმარებოდნენ (ე. ქელიძე, 2011).

ქართული ეთნოსის სახელმწიფოებრივი ფორმირებისათვის დამახასიათებელი ნიშნები, იურიდიული გაფორმების გარდა, თავისებურ ასახვას პოულობს მწერლობაში. ადრეულ მხატვრულ ტექსტებში ემპირიული სინამდვილე ისტორიული ნარატიულობით ფიქსირდება. იკვეთება მმართველთა ტიპები, რომელთა სახის მთავარ ფუნქციად ითვლება მათი ასოცირება უფლის რჩეულთან. კონცეპტი „უფალი“ ითავსებს როგორც ღვთის, ასევე ბატონისა და პატრონის გაგებას, ხოლო კომპოზიტი „ხელისუფალი“ იერთებს რა „უფლის“ გაგების ამ მნიშვნელობებს, მთლიანობაში გამოხატავს ქვეყნის მმართველის განსაკუთრებულ მისიას, - იყოს თავისი ქვეყნის მფლობელიცა და განმკარგველიც. იქმნება მმართველი მონარქის იდეალური ხატი. არსებული და სასურველი თანხვედრა ერთმანეთს, თუმცა მწერლები ლიტერატურის მხოლოდ სახოტბო ფუნქციას არ ჩეხრდებიან და ქმნიან არსებულის გარდაქმნის, სასურველის მიმზიდველ წარმოსახვის პრეცედენტს.

ჯერ კიდევ შავიოგრაფიულ ტექსტებში ხელმწიფობა ითვალისწინებს ამქვეყნად ღვთაებრივი წესრიგის დამყარებას, რაც უნდა შეძლოს მეფემ, რომლის დეტერმინატივი არის ღვთისმსახური. ეს არის უმთავრესი ეპითეტი, რომელიც თითქმის ყოველთვის გამოიყენება ხელმწიფის აღსანიშნავად ქრისტიანულ მწერლობაში. გრიგოლ ხანძთელი აშოტ კურაპალატს უწოდებს დავით წინასწარმეტყველისა და უფლისა მიერ ცხებულ შვილს, რომელიც უფალ-ყვანა ღმერთთან ქუეყანისა განგებისათვის, ანუ მოანიჭა ქვეყნის მართვის უფლებამოსილება. ქართულ ლიტერატურაში ეს არის ბაგრატიონთა ბიბლიური დავითის შთამომავლებად პირველი აღიარება.

სამეფოს მართვის სიმბოლური ნივთების ტრადიცია ისევ ბიბლიიდან იღებს სათავეს. სამეფო ტახტი, გვირგვინი, სკიპტრა და სამოსელი - ეს ის რეგალიებია, რომლითაც მეფემ უნდა მართოს, ანუ მწყოს, თავისი ქვეყანა. ამიტომ, როცა როსტევანი თინათინს მეფედ აღიარებს და გადასცემს აღნიშნულ ნივთებს, ფაქტობრივად მათი სიმბოლური დატვირთვით გადასცემს ხელმწიფობის პრინციპს: შვილიც იყოს ისეთივე მმართველი, როგორიც - მამა. აქ ხაზი ესმება ქვეყნის სამართლებრივი მართვის პრინციპს: თუ როსტევანი იყო „მოსამართლე და მოწყალე“, მისმა მემკვიდრემაც უნდა დაიცვას ეს წესი და იზრუნოს ქვეყანაში გაამრავლოს მხარდამჭერები, რაც გულუხვობითა და მათდამი დამოკიდებულების თანაბრობით მიიღწევა. აქვე უნდა გავიხსენოთ

დარბაზობის წესი, - ესოდენ დამახასიათებელი ადრეული შუასაუკუნეების საქართველოს მმართველობაში. მეფე მნიშვნელოვან საკითხს, როგორცაა მონარქის ცვლა, განსასჯელად ვაზირთა კრებაზე წარადგენს.

„ვეფხისტყაოსანი“ აფიქსირებს მართვის იმ პრინციპს, რომელიც დამახასიათებელი იყო XI-XII საუკუნეებისათვის. პოემაში აქცენტირებულია ქვეყნის მართვის პატრონობითი ჩვეულება. სხვადასხვა მოქმედი პირები ერთმანეთთან მიმართებით მოხსენიებული არიან, როგორც მამა და შვილი, შაგალითად, როსტევენი და ავთანდილი, ავთანდილი და შერმადინი, ფარსადანი და სარიდანი, ფარსადანი და ხატაეთის მეფე რამაზი და ა.შ. ყველა შემთხვევაში ხელმწიფის ფაქტორი ეფუძნება ოჯახური ტიპის მმართველობას. მეფე არის პირობითად „მამა“, ანუ პატრონი, რომელიც ვალდებულია იზრუნოს თავის ოჯახსა და მის წევრებზე. დამოკიდებულების ასეთი ფორმა მიიჩნევა იდეალურად და სახელმწიფოებრივი მოწყობის ჰარმონიულ სახედ.

გვიანი შუასაუკუნეების ქართულ ლიტერატურაში მართვის იდეალურ ფორმად მიიჩნევა მწყობა. უნდა გავიხსენოთ, რომ დავითი, სანამ მეფე გახდებოდა, იყო მწყემსი, ანუ საკუთარი ფარის - სამწყსოს მფარველი და შემნაზავი. ხელმწიფეც მწყემსობის პოზიციიდან უნდა მართავდეს ქვეყანას. „სიბრძნე სიკრთისაში“ მემკვიდრის აღზრდის უმთავრეს პოსტულატად ითვლება ის, რომ მან უნდა იცოდეს საკუთარი მოსახლეობის ყველა სოციალური ფენის მდგომარეობა და განსჯისას პრობლემურ საკითხს შეხედოს არა მხოლოდ მეფის პოზიციიდან, არამედ განსასჯელის მხრიდანაც. „მრავალნი მწყემსნი უმჯობეს არიან უგვანთა მეფეთა. მწყემსი ხამს ცხოვართათვის იჭირვოდეს... ესე თუ ვერა ყოს, სამწყსო შეუმცირდეს. ეგრეთვე მეფე ესეთი ხამს: გლახკათა, მონათა, გლეხთა, მსახურთა, აზნაურთა, თავადთა, დიდებულთა და ხელმწიფეთა წესი... იცოდეს“ (სს. ორბელიანი, 1986, გვ. 49).

რადგან მეფის ხელისუფლება ადრეულ ეპოქებში ითავსებდა მოსამართლის ფუნქციას, ერთ-ერთი აუცილებელი ნიშანი მართვისა აქაც კვლავ რჩება სამართლიანობა. დავით გურამიშვილი ხელმწიფობის განსაზღვრისას აქცენტს აკეთებს „ქვეყნის მჭირობაზე“, მაგრამ აქვე ეფუძნება ზოგადფილოსოფიურ შეხედულებას და მიაჩნია, რომ სახელმწიფოს მართვის ფუნდამენტი, „ვით ბრძენთა დაუწერია“, უნდა იყოს სამართლებრივი დამოკიდებულება.

შეიძლება ითქვას, რომ ძველ ქართულ ლიტერატურაში სახელმწიფოს მართვის პრინციპის საყრდენი დებულება ნასაზრდოვებია ბიბლიური ტრადიციით. ხელისუფალი არის ღვთისგან მოვლენილი პიროვნება, ხოლო მისი ქმედება, ქვეყნის მართვა, უნდა იყოს უფლისმიერი სრულყოფილების გამოვლენა, რაც გამოიხატება სამართლიანობასა და მოწყალებაში.

რომანტიკულ პერიოდში, როცა საქართველოში სახელმწიფოებრივი არსებობა შეწყვეტილია, მწერლობა იწყებს სახელმწიფოს მოწყობისა და მმართველობის ფორმის ფილოსოფიურ განსჯას; ქვეყნის განკარგვის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს პრობლემად იქცევა თავისუფლების საკითხი. სასურველი მშვიდობის მოპოვება თითქმის მთელი ერის მორჩილების სანაცვლოდ მიიღწევა. „ბედი ქართლისაში“ ავტორი სვამს საკმარად რთულ კითხვას: აქვს თუ არა მეფეს უფლება თავის სამწყსოს განუბოძოს თავისუფლება? ამ კითხვაზე პასუხი

უნდა დაემყაროს მეფობის წარმომავლობის ბიბლიურ ახსნას. თუ ხელისუფალ ღვთაებრივი წესრიგის ამქვეყნიური განმასახიერებელია, მაშინ მან ჩვეულებრივ მოკვდავთა ხვედარი თავისი შეხედულებისამებრ უნდა განაგოს. თუმცა თეოლოგიური სწავლებით თავისუფლება ადამიანთა არსებობის აუცილებელ პრეროგატივაა.

წმინდა ანტონ დიდის სწავლებით თავისუფალი ნება შემოქმედი ღმერთის მიერ ყოველი ადამიანისათვის ბოძებული ნიჭია, რომელიც მას ყოველგვარ ქვეყნიურ ხელმწიფებაზე, იძულებასა და მთავრობაზე აღმატებულად შეიქმნა. თუ ამ განმარტებას დავეყრდნობით, სახელმწიფოს არსებობის საფუძველზე შენდება თავისუფალი ნებელობის გამოვლენაზე. მის გარეშე სახელმწიფო იქცევა ტირანულად. ქვეყნის სახელმწიფოებრივ ერთეულად მოწყობის იურიდიულ სტატუსი ითვალისწინებს არა მხოლოდ კანონის უზენაესობას, არამედ კანონის ერის სასიცოცხლო პრინციპებთან შესაბამისობაში არსებობას. ამიტომ თავისუფლების ძიება იდენტურია დაკარგული სახელმწიფოებრივი არსებობის ძიებასთან, რაც მარადიული იდეის ფორმით ვლინდება რეალიზმში და განაგრძობს არსებობას მოდერნიზმში. ეს არის პერიოდი, როცა ბატონობს პრინციპი „ღმერთი მოკვდა“. ამიტომ უნდა მოკვდეს ყველაფერი, რაც მასთან არის დაკავშირებული, მათ შორის სახელმწიფოს მმართველობის ის პრინციპებიც, რომლებსაც ეყრდნობოდა ადრინდელი პერიოდის ხელმწიფობა.

ლიტერატურულ თხზულებებში კვლავ აქტუალური ხდება უფლის, როგორც ქვეყნის მმართველის, ფუნქციური გააზრება, ოღონდ არა მხოლოდ ადრინდელ მნიშვნელობით, არამედ განსხვავებული გაგებით.

კომპოზიციების „ხელისუფალი-სა“ და „თავისუფალი-ს“ გამაერთიანებელი სიტყვაა „უფალია“. თუ ყველა ადამიანი იბადება თავისუფალი, მაშინ, გრ. რობაქიძის აზრით, ადამიანის თავისუფლებას ღვთიური ელემენტი განსაზღვრავს. „ადამიანის გული ხორცადქცეული ნაწილია მითითრად გაგლეჯილი ღმერთის“ (გრ. რობაქიძე, 1992, გვ. 55), მთავარია ამ ნაწილების შეერთება იმისათვის, რომ კვლავ აღდგეს დავიწყებული ღვთაებრივი არსი. ნაწილთა შეერთება პიროვნებათა ნებელობაზეა დამოკიდებული. ეს ქმედება ხალხის, ერის გაერთიანებისა და ერთი ნებელობის გამომხატველია, რომელიც აუცილებლად უკავშირდება ხელისუფლებას, როგორც საკრალურ მოვლენას.

ადამიანი-პიროვნება-ერი-სახელმწიფო ეს ის მთლიანობაა, რომელშიც უნდა გამოვლინდეს ღვთაებრივი სრულყოფილება. მაგრამ თუ რომელიმე ნაწილი იწყებს რღვევას, ეს პროცესი ვერ იქნება ლოკალური და გადადის აღნიშნული მთლიანობის ყველა კომპონენტზე. თუ იშლება ღვთაებრივი, ადამიანში იხშობა პიროვნული, ანუ თავისუფლების გამომხატველი არსი. ამიტომ ადამიანში სულის ჩაკვლა გაიზრება როგორც თავისუფლების აღმოფხვრა და სახელმწიფოს მართვაში ადრინდელი პრინციპების განადგურება. ეს თავისთავად მიანიშნებს იმას, რომ ღვთაებრივის დაშლით ბატონდება ახალი ძალა, რომელსაც თეოლოგიური სწავლება სატანურს უწოდებს. ასეთივე ცნებით დაახასიათა სახელმწიფოს რეგრესიული ქმედებანი გრ. რობაქიძემ, როცა საბჭოთა კავშირის დროს არსებულ მოვლენებს „სატანოკრატია“ უწოდა (ა. ბაქრაძე, 1995, გვ. 153).

მოგვიანებით მწერლობა ირგებს ერთგვარ ნიღბს, იყენებს გარდათქმას. არსებულის უარსაყოფად და სასურველის რაგვარობის დასადგენად მიმართავს.

პარაბოლურ ფორმებს. სახელმწიფოს მართვის პრინციპი უკავშირდება ადამიანის ნებელობის მართვას. მწერლები ქმნიან ტირანული სახელმწიფოს ლიტერატურულ მოდელს, თავისი საყრდენი მეთოდებით, რომლებითაც ადამიანები იქცევიან უპიროვნო, საკუთარი აზრისა და შეხედულების არმქონე მასად. ის ადვილად სამართავია იმდენად, რამდენადაც მისი რეალობის შესამეცნებელი შესაძლებლობები წულოვან ზღვრამდეა დასული.

„დათა თუთაშხიაში“ დემავოგიური ქმედებით სეთური აღწევს, ჭონებადაჩლუნგებულ ადამიანებს უსასტიკესი დამცირება, თითქმის მონობა, აუტანელი ყოფა ბედნიერებად წარმოადგენინოს. ტოტალიტარულმა რეჟიმმა იცის, როგორ მოკლას პიროვნება. „მეს“ მოკლებული ბრბო კმაყოფილია იმით, რაც აქვს. ამდენად, მათ სააზროვნო ველში თუთაშხიას მამხილებელი სიტყვები მხოლოდ უკმაყოფილებასა და აგრესიას იწვევს და რჩება „ხმად მლაღადებლისა უღაბნოსა შინა“. თვალყურდამშული მასა საკუთარ „მარჩენალს“ აძლევს უფლებას, განსაზღვროს მათთვის აუცილებელი და სასურველი.

ქართულ ლიტერატურაში კვლავ შემოდის ფილოსოფიური განსჯის ნაკადი. ემპირიულ რეალობაში არსებულის კრიტიკა შეცვლილია წარმოსახვით რეალობაზე ფიქრით. სახელმწიფოს არსებობის პოლიტიკურ გაგებას ენაცვლება ფსიქოლოგიური არსებობის გაგება, ხოლო მართვის პრინციპში იგულისხმება პიროვნებაში არსებული სახელმწიფოს განკარგვა. ამიტომ ემპირიაში არსებულ იმპერიას უნდა დაუპირისპირდეს უფრო ქმედითი ძალა, ეს ჭილაძისეული სიყვარულის იმპერიაა. ადამიანი უნდა დაუბრუნდეს აველუმობას - იყოს თავისუფალი მოქალაქე, ამისათვის კი მან პირველ რიგში თავისუფლების ნება უნდა გამოავლინოს, რაც ჭილაძესთან წარმოდგენილია როგორც ადამიანური ყოფიერებისა და ცნობიერების უღრმესი სტრუქტურა, ძირითადი სასიცოცხლო იმპულსი (მ. კვაჭანტირაძე, 2008, გვ. 43). მწერალი იგივეობის ნიშანს სვამს თავისუფლებასა და ბრძოლის უფლებას შორის. ამ შეხედულების გამოძახილს ვაფიქსირებთ ჯ. ქარჩაძის „განზომილებაში“. ავტორი მიმართავს ქართულ ფოლკლორს და ინტერტექსტუალური ვარიაციებით სახელმწიფოს განკარგვის უძველეს მოდელს გვთავაზობს. კერძოდ, ხელმწიფოების დასაუფლებლად უფლისწულმა უნდა შეიცნოს საკუთარი თავი; იხეტილოს ქვეყნიერებაზე, თუნდაც ეს ქვეყნიერება ერთი მთლიანი გველეშაპი, ანუ ბოროტების საუფლო ღრუს; მიაგნოს უფლობაში (ღვთის გაგებით) არსებულ ჭეშმარიტებას და მისწვდეს მის ორ უმთავრეს პოსტულატს - თავისუფლებასა და სიყვარულს.

ადამიანი მონობაში ყოფნისას, სანამ ახსოვს, რომ მონაა, ჯერ კიდევ თავისუფალია, საბოლოოდ კი მაშინ იქცევა მონად, როცა იფიქრებს, რომ მონაა. ამიტომ იდეალური სახელმწიფოს არსებობა ეფუძნება თავისუფალი ადამიანების ნებელობას.

თავისთავად ჩნდება კითხვა: რა არის თავისუფალი ნებელობა? თუ ჭილაძესთან ის ბრძოლის უფლებაა, ქარჩაძესთან სიყვარულია. „სიყვარული თავისუფალი ნების ცნობიერებამდელი გამოხატულებაა, რომელიც ნაწილობრივ შემოდის ცნობიერებაში, ნაწილობრივ კი არაცნობიერში რჩება, რითაც ერთგვარი ხიდის მოვალეობას ასრულებს. სწორედ ამიტომაც იგი თავისუფლებასთან ერთად ყოფიერების უზენაესი კატეგორია“ (ჯ. ქარჩაძე, 2008, გვ. 593).

სახელმწიფოს რაობის ძიებისას დაგვინტერესა ცნობილი გერმანელი იურისტის ჰუფენდორფის განმარტებამ, რომლის თანახმადაც სახელმწიფო არის რთული მორალური პიროვნება, რომლის ნებაც განიხილება თითოეული პიროვნების ნების სახით (ფილოსოფიის ისტორია, 2008).

შეიძლება ითქვას, რომ სახელმწიფოს მართვის პრინციპები ქართული მწერლობის მიხედვით ეფუძნება მმართველის ნებელობის გამოვლენას, რასაც განსაზღვრავს უფლისმიერი სამართლებრივი წესრიგი. რიგ შემთხვევაში კი ამ ჰარმონიის დარღვევისას ლიტერატურა გვთავაზობს სახელმწიფოს უფალი-მმართველის გადაქცევას ადამიანი-სახელმწიფოს მმართველად, ანუ თავის-უფლად. რომლის მორალურ პიროვნებად ყოფნას განაპირობებს თავისუფლების დამკვიდრების ორი პრინციპი: ბრძოლის უფლება და სიყვარული.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ანტონ დიდი, სათნოებათმოყვარეობა. წმინდა მამათა გამონათქვამები თავისუფლებაზე //www.sibrdzne.ge
- ა. ბაქრაძე, 1995 - ა. ბაქრაძე, კარდუ, თბ., 1995.
- მ. კვაჭანტირაძე, 2008 - მ. კვაჭანტირაძე, „განგაშის რომანები“, ლიტერატურული პალიტრა, №4, 2008.
- ს.-ს. ორბელიანი, 1993 - ს.-ს. ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ტ. II. თბ. 1993.
- ს.-ს. ორბელიანი, 1986 - ს.-ს. ორბელიანი, სიბრძნე-სიცრუისა, თბ., 1986.
- გრ. რობაქიძე, 1992 - გრ. რობაქიძე, ჩაკლული სული, თბ., 1992.
- ფილოსოფიის ისტორია, 2008 - ფილოსოფიის ისტორია, ტ. I, შემდგენელი ი. მარტინი, თბ., 2008.
- ჯ. ქარჩხაძე, 2008 - ჯ. ქარჩხაძე, განზომილება, თბ., 2008.
- ირ. წაქაძე, 2003 - ირ. წაქაძე, ადამიანის ღირსების დაცვის კონსტიტუციური სამართლებრივი გარანტიები, აღმანახი, №18; საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია, თბ., 2003.
- მ. პელოძე, 2011 - მ. პელოძე, ანგელოზთა იერარქიის შესახებ //library.church.ge
- ო. ჭილაძე, 1995 - ო. ჭილაძე, აველუმი, თბ., 1995.
- Civil - ენციკლოპედიური ლექსიკონი. www.nplg.gov.ge.

ZEINAB KIKVIDZE

PRINCIPLES OF STATE GOVERNANCE
IN GEORGIAN LITERATURE

Features characteristic to the state formation of Georgian ethnos, apart from legal arrangements, find specific depiction in Georgian literature. In early fictional texts empirical reality is described in historical narrative. The types of governors are identified the main function of which is their association with the one chosen by God. The concept 'upali' ('Lord') incorporates the meaning of both a master and a patron while a compound word 'khelisupali' ('Ruler') having combined the two meanings of the word 'Lord' expresses a particular mission of a state ruler in its entirety – as an owner (patron) and a ruler of the country. The reality and the desired coincide, though the writers go beyond the eulogistic function of literature and establish a precedent for transforming the extant, making the desired more attractive.

During the Romantic era when the statehood of Georgia was terminated the Georgian literature started philosophical discussions concerning the state structure and the form of governance that is reflected in the form of eternal idea in Realism and beyond in Modernist literature.

In parallel the stereotype of the governor with the meaning of 'Lord' is introduced again, but not with its previous meaning but with a completely new connotation and ideological function.

Later writing fits a kind of mask and uses restating. For rejecting the reality and determining the qualitiveness of something desired parabolic forms are referred. The principle of state governance is connected with ruling the human will. A new stream of philosophical reasoning is again introduced in literature. But the difference is obvious: The critique of the extant within the empirical reality is substituted by the thoughts about imaginary reality. A political concept of statehood is replaced by a concept of psychological existence. Governing principles imply governance of the state existing in every individual.

Lord-governor of the empirical state becomes the ruler of a one man state i.e. one's own master.

უკუთქმითი არა, არ ნაწილაკების ისტორიისათვის ქართულში

არა, არ, ვერა, ვერ, ნუ უკუთქმითი ნაწილაკებია. ისინი უარყოფითობას ანიჭებენ ზმნით აღნიშნულ მოქმედებას. ანტონ პირველის აზრით, „ზმნისზედანი, რომელნიმე ითქმიან უკუთქმითად, რამეთუ ზედ მონაკიდნი ზმნასა ასაჩინებუნ უკუთქმითად მოქმედებათა ანუ ვნებათა“ და ჩამოთვლის უკუთქმით „ზმნისზედებს“: არ, ნუ, არც, არცა, არა... (ანტონ I, 1885, გვ. 298).

ქართული გრამატიკოსების მიერ უარყოფითი არ, ვერ, ნუ ნაწილაკები გაგებულია ზმნისზედად ან კავშირად. პირველმა მ. კელენჯერიძემ მიიჩნია ისინი ნაწილაკებად. ქართულში სამი უარყოფითი ნაწილაკია: არ, ვერ, ნუ.

არ ნაწილაკით გამოხატული უარყოფა კატეგორიული და მკაფიოდ გამოხატული უარყოფაა, რომელიც მოქმედის ნება-სურვილზეა დამოკიდებული (ვ. თოფურია, 1923-24, გვ. 74-116). სპეციალურ ლიტერატურაში არა გამოხატულ უარყოფას მარტივ უარყოფასაც უწოდებენ (ა. ლლონტი, 1980, გვ. 143-149). სულხან-საბა ორბელიანი არა ნაწილაკს ასე განმარტავს: „უქონლობის უარი“ (ს.-ს. ორბელიანი, 1949, გვ. 14).

თანამედროვე ქართულში შეიძლება გამოვყოთ არ (არა) ნაწილაკის შემდეგი ფუნქციები:

1. არ ნაწილაკი იხმარება უარყოფითი ბრძანებითის საწარმოებლად. ძველ ქართულში წართქმით ბრძანებითის საკუთარი ფორმები მოეპოვებოდა, ხოლო უკუთქმითის საკუთარი ფორმები არასოდეს ჰქონია. ა. შანიძე აღნიშნავდა: „როცა ბრძანებითის კილოზე ვლაპარაკობთ, მხედველობაში გვაქვს დადებითი ბრძანებითი კილო, ნაწარმოები ნამყო სრულის ან ნამყო უსრულის ფუძისაგან. რაიცა შეეხება ბრძანებით კილოს უარყოფითი ხასიათისას, იგი ფორმებს საკუთარს უქონლობის გამო სხვა კილოებისაგან სესხულობს. ნატვრითისაგან (როცა არა ნაწილაკია ნახმარი) ან აწმყოს თხრობითისაგან (როცა უარყოფითი ბრძანება ნუ ნაწილაკითაა გამოხატული) არ ნაწილაკი დაერთვის კავშირებით კილოს ფორმებს და აქცევს მათ უარყოფით ბრძანებითად“ (ა. შანიძე, 1981, გვ. 49-261).

კ. კუხალაშვილი შენიშნავს: არ ნაწილაკიანი უარყოფითი ბრძანებითი როგორც ახალს, ისე ძველ ქართულში კავშირებითისაგან იწარმოება (კ. კუხალაშვილი, 1952-53, გვ. 149-158).

2. არ (არა) ნაწილაკის ფუნქციას უარყოფითად გადმოსცეს წინადადებაში გამოთქმული აზრი, მაგალითად: არა იცია ამბავი ვისისი და რამინისი? (ქპ, 1982, გვ. 244, 17). ზოგჯერ უარყოფითი არ ნაწილაკი გაძლიერებულია ც(ა)-თი, მაგ., თქვენი არცა ღზინი მინდა, არცა შექცევა (ქპ, 1983, გვ. 30, 8). ასევე უარყოფითის გასაძლიერებლად წინადადებაში ზოგჯერ განმეორებულია არ (არა) ნაწილაკი, მაგ., ...არა ზრუნავ არავისთვის, რამეთუ არა თუალადებ პირსა კაცისასა (მ., 22, 16).

არ (არა) ნაწილაკი დაერთვის ვინ, რა კითხვით ნაცვალსახელებს და ვლდებულობით უარყოფით ნაცვალსახელებს: არავინ, არარა (არა > არარა) უარყოფით ნაცვალსახელად ხშირად გვხვდება ფშაურ კილოში (გ. ცოცანიძე, 1978, გვ. 272). არა უარყოფითი ნაცვალსახელის წარმოშობის გზა ასეთია: არარა>არრა>არა. თანამედროვე ქართულში არა უარყოფითი ნაწილაკია, ხოლო უარყოფითი ნაცვალსახელის როლში გვევლინება „არაფერი“. არ (არა) უარყოფითი ნაწილაკია (არასრული სახეა შედარებით გვიანდელი არ ნაწილაკისა), ხოლო ვერა ასეთივე გვიანდელი სახეა ვერ ნაწილაკისა (ბ. ჯორბენაძე, 1984, გვ. 136-166).

არა ძირითადად უპასუხებს კითხვას დიალოგში, ე. ი. იგი უარყოფს კითხვითი წინადადებით გამოთქმულ აზრს; ამ შემთხვევაში არა ხშირად მთელი წინადადების ბადალია. არა/არ ფორმები უარყოფითი ნაცვალსახელების წარმოებისას თავისუფლად ენაცვლებიან ერთმანეთს (შლრ. არავინ //არავინ, არრა//არარა...). ამ შემთხვევაში არ და არა თითქმის ერთ სიბრტყეზე თავსდებიან, მაგრამ თუ გავითვალისწინებთ ისტორიულ გარდაქმნებს, ადვილი დასანახია, რომ არვინ, არვის ფორმები გვიანდელია, მიღებული არავინ, არავის ფორმათაგან შუა ხმოვნის ამოღებით: არავინ>არვინ, არავის>>არვის. ის ფაქტი, რომ ჰადიმისა და ჯრუჭ-პარხლის ოთხთავებში არავინ და არავის რამდენიმე ათეულობით არის, ხოლო არვინ და არვის – არც ერთი, სწორედ იმაზე მიუთითებს, რომ საქმე გვაქვს სამმარცვლიან არაბუნებრივ ფორმათა ორმარცვლიანად მოქცევასთან.

ა. შანიძე აღნიშნავს: „ზოგიერთ ერთმარცვლიან ზმნასთან სტილისტური მიზნით არა იხმარება: „არა აქვს, არა ჰყავს, არა მგავს“ (ა. შანიძე, 1980, გვ. 656).

არა ახალ ქართულში ძირითადად მიგებითი ფუნქციით იხმარება. იგი ხშირად მთელი წინადადების როლშიც გამოდის. ამ ფუნქციით არ თანამედროვე ქართულში არ გვხვდება. არ აწარმოებს უარყოფით ბრძანებითს. ასევე, იგი უარყოფითობას ანიჭებს წინადადებით გამოთქმულ აზრს. ამავე ფუნქციით ზოგჯერ არა'ც გვხვდება, რაც სტილისტური დანიშნულებით აიხსნება.

არ/არა ფორმები თავისუფლად ცვლიან ერთმანეთს. ზოგჯერ არ/არა ნაწილაკი სიტყვათაწარმოებელი პრეფიქსის როლშიც გამოდის. არ/არა ნაწილაკზე დას დართვით მიღებულია აღარ (<არღარა) ნაწილაკი, რომელშიც უარყოფითობის მაწარმოებელია თავკიდურა ა(<არ), ხოლო რ რა კითხვითი ნაცვალსახელის ნაშთი უნდა იყოს. ასევე უარყოფითი ნაცვალსახელის ფუნქციით აღარაფერი იხმარება.

ნ. ჩუბინაშვილი ასე განმარტავდა არღა, არღარა ნაწილაკს: „აღარ შემდგომ დროს არა... К тому не, уже не, более нет უკუთქმით მომავლისა დროისათვის“ (ნ. ჩუბინაშვილი, 1961, გვ. 140).

არ უკუთქმითი ნაწილაკია. „არ მარტივად უარყოფს („არ ჭამს“). იგი ცალკეც იხმარება და სხვა ნაწილაკების დართვითაც (ა. შანიძე, 1973, გვ. 610). არა-ც უკუთქმითი ნაწილაკია, რომელიც ერთიანდება მიგებით ნაწილაკებში. მიგებითი ნაწილაკები ორგვანია: დადასტურებითი (ჰო, კი, დიალ (დიახ) და უკუთქმითი (არა, ვერა). ეს ნაწილაკები იხმარება კითხვის პასუხად და მთელი წინადადების მაგივრობას ეწევიან. არა და არ დღეს ყურადღებას იპყრობენ განსხვავებული აზრებით, რომლებიც იცვლება ენის გახვითარებასთან ერთად:

ძველ ქართულში არა უსწრებდა როგორც ფლექსიური ხმოვნით, ისე თანხმოვნით დაწყებულ ფორმებს. ძველ ქართულში გვაქვს მხოლოდ არა, საშუალო ქართულში ძველი არა-ს ადგილზე გვაქვს როგორც არა, ისე არ ვარიანტი. ეს ვარიანტები საშუალო ქართულში თავისუფლად მონაცვლეობენ. ახალ ქართულში კი არა და არ ვარიანტებს განსხვავებული პოზიციები აქვთ (თ. ზურაბიშვილი, 1972, გვ. 44-57; თ. უთურგაიძე, 1986, გვ. 23 და შემდეგ).

არა ნაცვალსახელი არასოდეს კარგავს ბოლო ა ხმოვანს.

მაგალითები:

ხოლო იესუს ვითარცა ესმა, ჰრქუა მათ: არა, უკმს ცოცხალთა მკურნალი, არამედ სნეულთა (ა. შანიძე, 1979, გვ. 9).

და იყო მისა უწყებულ სულისაგან წმიდისა არა ხილვად სიკუდილი, ვიდრემდე იხილოს ცხებული უფლისაჲ (იქვე, გვ. 2).

...იხილე, რასა ზმენ მოწაფენი შენნი შაბათსა შინა, რომელი არა ჯერ-არს ყოფად (იქვე).

ესრე ვითა უმაწნოთა შექამადთა ჭამასა მაშენეთა სჯობს და არა ჭამა უადვილეა (ქპ, 1982, გვ. 500).

ვისის გონება ტვინსა გასჯდომოდა და სახე მისი თვალთაგან არ მიეფარებოდა (იქვე, გვ. 313).

...სახლ-სამყოფ არა ჰმართებს, ცამცა გაიდარბაზესა (შ. რუსთაველი, 1951, გვ. 685).

თანამედროვე ქართულ დიალექტებში, კერძოდ იმერულშიც, არა და არ ვარიანტები, ისევე როგორც სალიტერატურო ქართულში, ინაწილებენ პოზიციებს: არა გვხვდება ძირეული ფონემებით ან ფუნქციადაკარგული ხმოვნით დაწყებული ფორმების წინ, ხოლო გრამატიკულ ფუნქციის მქონე ხმოვნებისა და ზმნისწინების წინ კი დგას არ ვარიანტი. მაგ.: ...რანაირათ წამიყვან, მამის სასახლე უნდა გვეიაროთო, იმის მეტი კარი არა აქო (ი. გიგინეიშვილი..., 1961, გვ. 449); ...თუ არა უნდა წვეციყვანო სახში მეო... (მ. კუხალაშვილი, 1985).

უნდა აღინიშნოს, რომ ზემოთხსენებულში ჩნდება მიდრეკილება არ ვარიანტის განზოგადებისა ყველა პოზიციაში. მაგ.: არაფერი არ გვყვანდა ჩვენო? (ი. გიგინეიშვილი..., 1961, გვ. 444).

მოსალოდნელი არა-ს ადგილზე არ ძალიან იშვიათია. ძირითად წესს ვერ არღვევენ. ავიღოთ არ ყამდათ და არ გვყვანდა: გაცილებით ხშირია არა ყანდათ და არა გვყვანდა. კონკრეტულ შემთხვევაში არ ნაწილაკიანი გამოთქმები შეიძლება შემთხვევითად ჩავთვალოთ, მაგრამ არაფერი არ, ხო არ, ე.ი. მრავალნაწილაკიანი ფორმები შეიძლება ერთგვარ შტამბებს ქმნიდნენ და ამით იყოს გამოწვეული ძირითადი წესის დარღვევა. არ მქონია, არ ქნენ შეიძლება კატეგორიულ უარყოფას უკავშირდებოდეს და აქ საქმე გვქონდეს არ ნაწილაკის სტილისტურ განპირობებულობასთან, როგორც ა. შანიძე ვარაუდობდა. მაგ., ...თუ შოუძლია ჩვენ სასიძო კაცს მისი გაკეთება, მივათხოვეფთ ჩვენ ქალსო, თუ არა და ვერაო (შ. ძიძიგური, 1974, გვ. 309).

აქედან გამომდინარე შეიძლება დავასკვნათ, რომ:

1. ძველი ქართული არა ნაწილაკი არ არჩევს ზმნის დასაწყისს, ყველა შემთხვევაში მის წინ ზის არა ფორმით.

2. საშუალო ქართულში გვაქვს როგორც არა, ისე არ. ისინი თავისუფლად მონაცვლეობენ.

3. ახალ ქართულში, კერძოდ იმერულში (რაჭულშიც) ძველ ქართულის არა წარმოდგენილია არა და არ ვარიანტებით. ვარიანტები პოზიციებით განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან: არა გვხვდება იმ ზმნების წინ, რომლებიც იწყება ფუძისებული თანხმონით ან ფუნქციადაკარგული ხმონით. მათ წინ შესაძლებელია პირის ნიშანი; არ კი გვხვდება ზმნისწინის, გვარის ან ქცევის ნიშნის მქონე ზმნების წინ.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ანტონ I, 1885 - ანტონ I, ქართული ღრამმატიკა, შედგენილი ანტონ I-ის მიერ, გამოცემული ალექსანდრე ეპისკოპოსის საფასით, ტფ., 1885.
- ი. გიგინეიშვილი..., 1961 - ი. გიგინეიშვილი, ვ. თოფურია, ი. ქავთარაძე, ქართული დიალექტოლოგია, I, თბ., 1961.
- თ. ზურაბიშვილი, 1972 - თ. ზურაბიშვილი, ემფატიკური ა ქართულში, ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, წ. I, 1972.
- ვ. თოფურია, 1923-24 - ვ. თოფურია, ორმაგი უარყოფა ქართულში, ქართული საენათმეცნიერული საზოგადოების წელიწადი, I-II, თბ., 1923-24.
- კ. კუბლაშვილი, 1952-53 - კ. კუბლაშვილი, ბრძანების კილოს ზოგიერთი ფორმის შესახებ ძველ ქართულში, ქუთაისის პედაგოგიკის შრომები, ტ. XI, 1952-53.
- ს.-ს. ორბელიანი, 1949 - სულხან-საბა ორბელიანი, სიტყვის კონა ქართული, რომელ არს ლექსიკონი, ს. იორდანიშვილის რედაქციითა და წინასიტყვაობით, 1949.
- შ. რუსთაველი, 1951 - შ. რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი, თბ., 1951.
- თ. უთურგაიძე, 1986 - თ. უთურგაიძე, ქართული ენის სახელის მორფოლოგიური ანალიზი, თბ., 1986.
- ქპ, 1982 - ქართული პროზა, ვისრამიანი, წ. II, 1982.
- ქპ, 1983 - ქართული პროზა, რუსულიანიანი, წ. IV, 1983.
- ა. ღლონტი, 1980 - ა. ღლონტი, არ და ვერ ნაწილაკები ქართულში, ფილოლოგიის ჩანაწერები, თბ., 1980.
- ა. შანიძე, 1979 - ა. შანიძე, ქართული ოთხთავის ორი ბოლო რედაქცია, თბ., 1979.
- ა. შანიძე, 1980 - ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თბზულებანი 12 ტომად, ტ. III, თბ., 1980.
- ა. შანიძე, 1981 - ა. შანიძე, სუბიექტური პრეფიქსი მეორე პირისა და ობიექტური პრეფიქსი მესამე პირისა ქართულ ზმნებში, თბზულებანი 12 ტომად, ტ. II, თბ., 1981.
- ნ. ჩუბინაშვილი, 1961 - ნ. ჩუბინაშვილი, ქართული ლექსიკონი რუსული თარგმანითურთ, ალ. ღლონტის რედაქციითა და გამოკვლევით, თბ., 1961.
- გ. ცოცანიძე, 1978 - გ. ცოცანიძე, ფშაური დიალექტი, თბ., 1978.
- შ. ძიძიგური, 1974 - შ. ძიძიგური, ქართული დიალექტოლოგიის მასალები, თბ., 1974.
- ბ. ჯორბენაძე, 1984 - ბ. ჯორბენაძე, უარყოფის გამომხატველ ფორმათა ნაირსახეობისათვის ქართულში, ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, წ. VI, თბ., 1984.

MARINE KUKHALASHVILI

ON THE HISTORY OF NEGATIVE "ARA", "AR" PARTICLES
IN GEORGIAN

Negation as a linguistic category is represented in Georgian through specific linguistic means.

Affirmation and negation are opposite categories.

There are three groups of negative particles in Georgian, namely: "ar", "ver", "nu". Three groups of negative particles occur also in Megrelian and Svan.

"ar" expresses categorical negation. It also forms negative imperative forms.

"ara" is a full form of *ar* negative particle. "*ar//ara*" is applied according to certain regularity. "*ara*" is mainly used as an answer to an interrogative sentence, while in all other cases negation is expressed by "*ar*" form.

In modern Georgian *ara* is mainly used as a particle having a responsive function. It often serves as a whole sentence. *ar* does not have the same function in modern Georgian.

ar is applied when giving negative commands. In addition, it makes sentences negative. Sometimes, the same function is assigned to *ara* as well that could be explained by stylistic function.

In other cases, *ar//ara* forms are easily interchangeable.

MARINE KUKHALASHVILI

ON THE HISTORY OF NEGATIVE "ARA", "AR" PARTICLES
IN GEORGIAN

Negation as a linguistic category is represented in Georgian through specific linguistic means.

Affirmation and negation are opposite categories.

There are three groups of negative particles in Georgian, namely: "ar", "ver", "nu". Three groups of negative particles occur also in Megrelian and Svan.

"ar" expresses categorical negation. It also forms negative imperative forms.

"ara" is a full form of *ar* negative particle. "*ar//ara*" is applied according to certain regularity. "*ara*" is mainly used as an answer to an interrogative sentence, while in all other cases negation is expressed by "*ar*" form.

In modern Georgian *ara* is mainly used as a particle having a responsive function. It often serves as a whole sentence. *ar* does not have the same function in modern Georgian.

ar is applied when giving negative commands. In addition, it makes sentences negative. Sometimes, the same function is assigned to *ara* as well that could be explained by stylistic function.

In other cases, *ar//ara* forms are easily interchangeable.

ქეთევან მარგიანი

ახლოსავლური წარმომავლობის ანთროპომიმები სვანურში

სხვა ქართველურ ანთროპომიმებთან შედარებით სვანური ხასიათდება -ხან, -ყან, -ბი, -შირზა/მურზა/მგრზა... ფორმანტიანი საკუთარი სახელების საოცარი სიმრავლით; ამ ტიპის ანთროპომიმებია: აღიმხან, მელეხან, სიდიხან, აშტერხან, მისირხან/მისგრხან, სირმახან, დარისხან, ორსახან/ჟორსახან, სოფილხან, რაღიმხან, ჯამირხან/ჯამგრხან, ვარახან, რისიმხან, სალდათხან, ჰემლეხან, სერეხან, ჟაზმარხან, კესემხან, ჯარემხან/ჯამგრხან, დაურხან, დიგორხან, მაიფხან, სიდახან, ინგლისხან, ერქახან, დევლეთხან, ქაბახან, თათარხან, ძუმუმხან... მგზა, მგზალაძე, მგრზაბეგ, შეხზა, აყზა, შემზა, ყამგრზა, ნამგრზა, ბეხზა, ემუზა, ბენმგრზა, ბექმგრზა, შემზა, ათმგრზა, ბიმურზა, მამურზა... ასლანბი/ასლანბი, ბექგრბი, ბათგრბი, ქელესბი/ქელეზბი, ქერთბი, ყარანბი, ყელეზბი/ყელეზბე, შგრემბე, მგრანბი, მუსანბი, თანბი, მგჰანბი, სარბი, თაუბი, ქეგრბი, კადგრბი, ყარანბი, მარანბი, ქაუშუბი... მურზაყან, თათარყან, ბაბიყან, თელყან, გუაშაყან, თაყყან, ყანგეზ, ყანგი, ყანსაჟ...

საანალიზო მასალა ამოკრებილია სვანური პროზაული ტექსტებიდან, X-XVIII საუკუნეების სვანეთის წერილობითი ძეგლებიდან, სვანური ენის ქრესტომათიიდან, ადრეული პერიოდის საეკლესიო დავთრებიდან, სამეცნიერო ექსპედიციებისა და სხვა მუშაობის დროს ასაკოვან ინფორმატორთაგან საგანგებოდ ჩაწერილი მასალებიდან... ირკვევა, რომ ამ ტიპის საკუთარი სახელები განსაკუთრებული სიხშირით არის დამახასიათებელი ბალსქვემო სვანეთის მთავარ დადემშქელიანთა გენეალოგიებისათვის. შეიძლება ითქვას, რომ სვანურ ანთროპომიმიაში ამგვარი სახელები მრავლდება სწორედ ისტორიულ არენაზე (XV ს.) დადემშქელიანთა გამოჩენის პარალელურად. მთავარ დადემშქელიანთა შესახებ ხალხში სხვადასხვა ლეგენდა-გადმოცემა, ისტორიოგრაფიაში სხვადასხვა ვარაუდი, დოკუმენტებში კი რამდენიმე გენეალოგია არსებობს, შედგენილი სრულიად სხვადასხვა პირთა მიერ. მათ შორის უზუსტესად მიიჩნევენ პეტრე უსლარისეულ გენეალოგიას. ბალსქვემო სვანეთის მებატონე დადემშქელიანები XV ს. საუკუნის მიწურულამდე არ ჩანან ისტორიულ არენაზე. მანამდე სვანეთის მთავრები ყოფილან რიჩეგვიანები/რუჩეგვიანები, რომელთა ამოწყვეტა ახლოსავლურ დადემშქელიანებმა მოახერხეს კარისკაცების - ციქვილ ცალანისა და აზნაგებ გერლიანის მოსყიდვით (ე. გაბლიანი). ლეგენდის თანახმად დადემშქელიანები ჩრდილო კავკასიიდან მოსულებად ითვლებიან. გაურკვეველია და დაუდგენელი გვარის ეტიმოლოგია. გადმოცემით ეცერში პირველად მოსული მომხიბვლელი სილამაზისა და აღნაგობის ვაჟაკის, დადემშქელიანთა უშუალო წინაპრის პირველი ნათქვამიდან „დაშდან გელან“, რაც მის ენაზე ნიშნავდა „მოვედი ამ მთებიდან“, ეცერელებმა აწარმოეს მისი გვარი დადემშქელიანი ფორმით (ე. გაბლიანი, 1925, გვ. 60-61); უფრო დამაჯერებელია ისტორიოგრაფიაში გამოთქმული მოსაზრება, რომ დადემშქელიანი ეპონიმური გვარსახელი უნდა იყოს - ნაწარმოები კომპოზიტიური ანთროპომიმისგან - დადიშველა (ე. გასვიანი, 1991, გვ. 144). მართალია, სულთა მატეანეებსა და XV საუკუნეებში ადრინდელ ძეგლებში გვარი

დადემშქელიანი არ დასტურდება, მაგრამ მამაკაცის სახელად ზშირად გვხვდება დადიშგელა. მეშვიდე მათიანის მიხედვით, ეცერის მკვიდრნი სხვა მრავალ შემომწირველთა შორის არიან დადიშგელა წარეკელიანი და დადიშგელა აშტიანი. საინტერესოა ასევე მსგავსება გვარსახელებისა - დადიანი-დადემშქელიანი; ორივეში უნდა გამოიყოფოდეს ძირეული დად ელემენტი; ისტორიულ არენაზე სწორედ დადემშქელიანთა გამოჩენის პარალელურად სვანეთის წერილობით ძეგლებში ჩნდება -ხან, -ყან, -ბი, -მირზა/მგრზა ფორმანტიანი საკუთარი სახელები: თათარყან, ყანგეზ, თემირყან, მგრზაბეგ, ყელეზბი, თაუბი, შინხსანუყ, მაჰთუყ, მალყარუყ... უცხოენოვან ანთროპოფორმანტებთან დაკავშირებით ონომასტიკური თვალსაზრისით, ზოგადად, საინტერესოდ გვეჩვენება ის ფაქტიც, რომ გვხვდება საკუთარი სახელები თითქმის ძირეული მორფემის გარეშე, ნაწარმოები ნასესხებ ანთროპოფორმანტთა სხვადასხვა კომბინაციით: ბი-მურზა, კინი. ფორმა: ბი-მგრზ-ოლ, მურზა-ყან, მგრზა-ბეგ, მირზა-ყუ...

-ყან: პოლისემანტიკური თურქული სიტყვაა: 1. სისხლი, 2. მეფე. ფართო გავრცელება ჰპოვა ადიღურ ენებში მნიშვნელობით „აღმზრდელი“ და სახელებსა და გვარებს აწარმოებს ამოსავალი მნიშვნელობით „ვიღაცის აღმზრდელი“. მაგ., ურუსყან „რუსის აღმზრდელი“ (დ. კოკოვი, 1973, გვ. 144). -ყან სუფიქსიანი სახელები არ გვხვდება ადრეული პერიოდის სვანეთის წერილობით ძეგლებში, სულთა მათიანეებში. -ბი და -ხან ფორმანტიან სახელებთან შედარებით ისინი ნაკლებადაა გავრცელებული დღევანდელ სვანურშიც. სამაგიეროდ ზშირია დადემშქელიანთა საგვარეულოს მათიანეებში, განსაკუთრებით კი XVIII ს. მოსახსენებლებში. „უფალო ღმერთო, აღაშენე და აკურთხე სახლი და საყოფელი... დიდებულის ბატონის გელახსანის, ახლავ დადემშქელიანისა, მირზა-ყანს, გელახსანს, კაკუს, ზოსის, თათარყანს, თემირყანს... (მოსახ. 13, სქდ, 1988, გვ. 283). „კრება შეგიყარეს, ახლავ რუჩეგიანისა ღირსიანად უყავ, ამენ, ღმერთო! კერმეგ რუჩეგიანისა, ახლავს, ბათარს, ურუს-ყან რუჩეგიანისა, მის მეთოფეს დადაუს, თათარსავ რუჩეგიანისა... (მოსახ. 32, სქდ, 1988, გვ. 297).

-ხან: თურქულენოვან და მონღოლურ ხალხებში ფეოდალ მმართველთა ტიტულის აღმნიშვნელი -ხან ელემენტი თავდაპირველად ფართო გავრცელებას პოულობს მამაკაცთა, ზოლო შემდგომ დესემანტიზაციით ქალთა სახელებშიც: სალიმხან, ზულიხან, შამხან (დ. კოკოვი, 1973, გვ. 48). ცნობილი თვალსაზრისია, რომ ანთროპონიმთა სესხება, შეთვისება ჩვეულებრივი მოვლენაა ყველა ხალხისა და ნებისმიერი ენისათვის. გამონაკლისს ამ მხრივ არც ქართველური ენები წარმოადგენენ, სადაც საუკუნეთა მანძილზე არაერთი თურქული ანთროპონიმი დამკვიდრებული. მათი შემოსვლის წყაროდ მიჩნეულია ანატოლიური თურქული, კავკასიის თურქული ენები, ყარაჩაულ-ბალყარული და ყუმიხური. იტორიულად ცნობილია აგრეთვე ქართველთა ურთიერთობა ხაზარებთან, პაქანიკებთან, ყივჩაღებთან (მ. ჭიქია, 1973, გვ. 212). სვანურ ანთროპონიმიში მთელი ფენა, საკმაოდ დიდი ჯგუფი შეიძლება გამოიყოს -ხან, -ყან, -ბი ფორმანტიანი თურქული წარმომავლობის საკუთარი სახელებისა, რაც საუკუნეთა მანძილზე სვანთა და ყარაჩა-ბალყარელთა ცხოველი კულტურულ-ეკონომიკური ურთიერთობის შედეგია: ხან-ით ნაწარმოები სახელები ფართოდაა გავრცელებული დღევანდელ სვანურში, XIX ს. საუკუნის საეკლესიო ჩანაწერებსა და განსაკუთრებით დადემშქელიანთა გენიალოგიურ ტაბულებში. ისტორიიდან ცნობილია საბატონო სვანეთის მთავრის - ციოჟ დადემშქელიანის - დედა დიგორზანი, ფაქტიური

მართველი თავისი შვილის სამთავროსი. 1832 წლის ზამთარში დიგორხანი გადავიდა კავკასიის ქედზე ყაზარდოში და ნალჩიკში მყოფ გენერალ ლორიზნოსტოვს განუცხადა შვილის - ციოყის რუსეთის ქვეშევრდომობაში შესვლის სურვილი. იქვე მძევლად ჩააბარა ციოყის შვილი ბექერბი, თვითონ ზოზრენთან გაემგზავრა ტფილისში და მოაწერა ხელი რუსეთთან შეერთებაზე. 1843 წელს ეცერის მთავარი თათარხანი დაეცა დადგმქელიანთა სასახლეს. დიგორხანი გადმოხტა ციხიდან და ტრაგიკულად განუტევა სული; „სვანეთის დედოფალი - მდინარეების ბახსანის, ყუბანის, დალისა და ენგურის ზემო დინებათა მბრძანებელი“ - ასეთი იყო ტიტული დიგორხან დადგმქელიანისა (ე. ჯაბლიანი, 1925, გვ. 72); ცნობები არსებობს ასევე სხვა მანდილოსნების შესახებაც. სალდათხანი - თენგიზ დადგმქელიანის და - 1860 წელს ბაქსანში ცოლად გაჰყოლია თავად აღინგერ ურუსების და ქრისტეს რჯულზე მოუნათლავს ქმარი და ოთხი შვილი. ამ დროისთვის ეს იყო ერთადერთი ქრისტიანი ოჯახი მთელ ბაქსანში (ბ. ნიჟარაძე, 1962, გვ. 167); ამ ტიპის სახელები გვხვდება წერილობით ძეგლებში: „ბეჩუეს ამა კრებასა მოეგება და სული შეჰვედრა ელჩი ჩადაისა, ასიანისა, ბურღუ-ხან-ისა, კვირიკე ბაბიანისა, მეულღესა მისა ბურთუ-ხან-ისა“ (მატ. XII, პ. ინგ. გვ. 155). ყურადღებას იქცევს ის გარემოება, რომ ორიოდ გამონაკლისის გარდა თანამედროვე სვანურში -ხან დართული სახელები, როგორც ეს მასალების ჩაწერა-შეკრებისას გამოიკვეთა, ძირითადად ჰქვიათ ქალებს, მანდილოსნებს: სიდახან გოშთელიანი, დევლეთხან კახბერიძე, დაურხან გუჯეჯიანი... მისირხან/მისგრხან გულბანი, ინგლისხან გოშთელიანი, სირმახან,დარისხან, ორსახან/ჟორსახა, სოფილხან, რადიმხან, ჯამირხან/ჯამგრხან, ვარახან, რისიმხან, სალდათხან, ჰემლენხან, სერენხან, ყაზმარხან, კესემხან, ჯარგმხან, ჯამგრხან, დიგორხან, მწიფხან, სიდახან, ერქახან იოსელიანი, ქაბახან, თათარხან, აღიმხან, მელენხან, აშტერხან, ძუმუმხან...

მირზა/მგრზა/მურზა: მამაკაცთა სახელების ფართოდ გავრცელებული მაწარმოებელია: მომდინარეობს სპარსული მირზადან; რომელიც აღმოსავლეთის ზოგიერთ ხალხებში სახელს ერთოდა ხან წინ, ხანაც ბოლოში და გამოხატავდა: 1. ტიტულს არისტოკრატიულობისა, 2. განათლებულობას, 3. მდივან-მწიგნობრობას (დ. კოკოვი, 1973, გვ. 58). ონომასტიკურ ლიტერატურაში არსებობს სხვაგვარი ახსნაც: მირზა მომდინარეობს არაბულ-სპარსული სიტყვებიდან: ამირზადე „ამირის შვილი“. ამირი შუა აზიაში არაბთა მოსვლის დროიდან ეწოდებოდა მხედართმთავარს, მმართველს, ...ამირობით დაიწყო თავისი კარიერა თემურ-ლენგმა, რომელმაც ეს ტიტული არ გაცვალა უფრო საბატოო წოდებაზე, ხან-ზე (ამ ტიტულს ატარებდნენ მონღოლთა ბელადის ჩინგის-ხანის შთამომავლები, თემური კი მათ არ ეკუთვნოდა). მირზა/მგრზა-ს თავდაპირველი მნიშვნელობა არის „უფლისწული, ბატონიშვილი“. ამ მნიშვნელობით ის სახელს მოსდევს, ხოლო წინ დაისმის მდივან-მწიგნობრობაზე მიმართვისას (ზ. ჭუმბურიძე, 1992, გვ. 131). მაგალითები ქრესტომათიიდან: უფალო ღმერთო, აღაშენე და აკურთხე სახლი ახლავს დადგმქელიანისა, მირზაყანს, თემირყანს, თათარყანს... (სჟდ, 1988, გვ. 283). „აშვზ ისგე ზოშამ მგრზა ხაშხენა. მგრზა გუნ ლგმშაში ზოჩა მეთხვარ ლგმარ“ (ქრესტ., 1978, გვ. 225).

-ბი: როგორც არაერთგზის აღინიშნა, მახლობელი აღმოსავლეთის ანთროპონიმიკის ერთ-ერთი თავისებურებაა ტიტულთა და წოდებათა საკუთარ

სახელად ან მის კომპონენტად გამოყენება: სულთანი, ხანი, ბეგი, მირზა... შდრ. ქართ. გვარი ბეგაშვილი. ბეგი უმაღლესი სამხედრო წრის წარმომადგენელი იყო. ოსმალთა იმპერიაში ბეგი დაერთოდა დიპლომატიების, თარჯიმნებისა და დიდი მოხელეების სახელებს. დროთა განმავლობაში იგი მიმართვის ფორმის კომპონენტად იქცა. ყარაჩაულსა და ბალყარულში ბეგი (ბეჯ) წარმოითქმის ბი-დ (ბიჯ) (მ. ჯიქია, 1973, გვ. 213); დ. კოკოვს აღნიშნული აქვს, რომ -ბი ელემენტი მოჩვენებითად, არასწორადაა ასოცირებული ომონიმურ ყაბარდოულ სიტყვასთან ბი, რაც ნიშნავს „მტერს“. მაგალითად, მეორე მსოფლიო ომის დროს დაბადებულ ბიჰს უწოდეს გერმანზი - „გერმანიის მტერი“ (დ. კოკოვი, 1977, გვ. 57); -ბი ელემენტს ყაბარდოულის ლექსიკაში სხვა სახის კორელატები, სემანტიკურ ნიუანსები მოეპოვება; ყაბარდ. ბეჟ / აღიდ. ბაჟ „მდიდარი“. ბეი ერთ-ერთი ცნობილი ყაბარდოული გვარიცაა. საუკუნეების მანძილზე ცხოველი კონტაქტების შედეგად ყარაჩაულ-ბალყარულიდან შეთვისებული-ბი ფორმანტიანი სახელები ფართოდაა გავრცელებული სვანურ ონომასტიკონში: პსლამბი/პსლანბი, ბეჟგზბი, ბათგზბი, ქელესბი/ქელეზბი, ქერთბი, ყარამბი, ყვლგზბი/ყვლგზბე, შგრგზბე, მგრამბი, მუსამბი, თანბი, მგჰამბი, სარბი, თაუბი, ქგზგზბი, კადგზბი, ყარამბი, მარამბი, ქაჰმუზბი... ჯამაბეგ, მგრზამეგ... ინტერესს მოკლებული არ უნდა იყოს სვანეთის დიდი მემანტიანის ბესარიონ ნიჟარაძის ცნობა, რომ ლეგენდა-გადმოცემებში ცოცხლობს სახელი ძლიერებით, გონიერებით განთქმული ქავშუბისა, მულახის საზოგადოების მახვშისა, რომელიც პურობისას ვერაგულად მოუკლავთ უშგულში (ბ. ნიჟარაძე, 1962, გვ. 82). -ბი ელემენტიანი სახელები გვხვდება XIX საუკუნის საეკლესიო ჩანაწერებში, რუსუდან ხარაძის მიერ შედგენილ გენეალოგიებში, მეტ-ნაკლებად დღევანდელ სვანურ ანთროპონიმიაშიც, X-XVIII საუკუნეების წერილობითი ძეგლებისათვის კი ამ ტიპის სახელები უცნობია. თუ მხედველობაში არ მივიღებთ რამდენიმე სახელს (კიბიბი, ლიბი, რაბი, საგუბი, ქერობი...) რომელთა სემანტიკა და -ბი ელემენტის გამოყოფა, ბუნებრივია, სრულიად უმართებულოდ მიგვაჩნია: კიბიბი (სვანური გრაფიტები, სწდ, 1988, გვ. 520). რაბი (მატიანე VII, სწდ, გვ. 538). -უყვ/უყ/ყვა: უფრო ხშირია წერილობით ძეგლებში, ზღაპრებსა და ლეგენდა-გადმოცემებში, ვიდრე თანამედროვე სვანურ ანთროპონიმიაში: ამ ტიპის სახელებია: დუდარუყუ, ლეფსუყუ, მამსრუყუ, ხანთუყუ, მანთუყუ, თანდუყუ, შტოგვარი თანდუყარ, ნამსრუყუ, იელბერდუყუ, მალყარუყუ, ყაფსუყუ, გეყვა... ყაფსუყ გოშთელან, ჯეფს ლგჰაშვიდი ყაფსუყელა „ხევში ქებული ყაფსუყ გოშთელიანი“ (სვანური პოეზია, 1939, გვ. 160). ოჟ, საბრალე ჯარაშდუყი, ქავ ჯიშგვმინან აშდარხანი „ოი, საბრალო ჯარაშდუყ, რომ გეთხოვა აშდარხანი (იქვე). „სვანურში გვხვდება ჩერქეზული წარმომავლობის გვარებიც, რომლებიც -ყვა, -ყა (უდრის ქართ. „ძე, შვილი“) სუფიქსიანად აღიქმება, როგორც მთლიანი საკუთარი სახელი და დაირთავს შტო-გვარების მაწარმოებელს: გენჯაყვაშა შავაშლ „გენჯაყვანთ შავილი“ (ი. ჩანტლაძე, 1967, გვ. 297). ირკვევა ასევე, რომ გვარი პირველი სვანურ ანთროპონიმიაში შემოსულია ადიღურის (ჩერქეზული) ენიდან სპარსულ-არაბული წარმოშობის ფირ-ველნ ანთროპონიმის სესხების გზით. თურქულ ენაში ფირ-ველნ ნიშნავს „მოხუცი მმართველი“, იგულისხმება ვილაიეთის ან სხვა ადმინისტრაციული დანაყოფის გამგებელი. თურქულიდან ადიღურის მეშვეობით შემოდრეული ანთროპონიმი ფირ-ველი რიცხვით სახელთან „პირველი“ გაიგივებულა და ამ მიხედვით სვანურ გვარად დამკვიდრებულა

(გ. ბედოშვილი, 1997, გვ. 12). ამ დებულების სისწორეზე უნდა მიუთითებდეს ის ფაქტიც, რომ დღეს საკმაოდ მრავალრიცხოვანი და დიდი სვანური გვარი **პირველი** არ გვხვდება X-XVIII საუკუნეების სვანეთის არც ერთ წერილობით ძეგლში. უცხოენოვან ანთროპოფორმანტთა გამოყენების კუთხით საინტერესოა წერილობით ძეგლებში წარმოდგენილი შემდეგი პარალელური ფორმები: თათარ/თათარყან, თემურ/თემურყან, რწდიმ/რწდიმზან, სოფილ/სოფილზან, ბათერ/ბათერბი, მუსა/მუსაბი...

ამრიგად, ანთროპონიმთა სესხება, შეთვისება ჩვეულებრივი მოვლენაა ყველა ხალხისა და ნებისმიერი ენისათვის. მირზა, ზან, ბეგ... წოდებათა და ტიტულთა საკუთარ სახელად ან მის კომპონენტად გამოყენება არის მახლობელი და შუა აღმოსავლეთის ანთროპონიმების ერთ-ერთი თავისებურება (მ. ჭიქია). ქართულ-მეგრულთან შედარებით სვანურში თურქულენოვან ანთროპონიმთა და ზოგადად, -ზან, -ყან, -ბი... ლექსემებით მარკირებულ საკუთარ სახელთა ფართოდ გავრცელება ჩრდილო კავკასიის ენებთან - ადიღურ-ყაბარდოულთან, ყარაჩაულთან და ბალყარულთან მეზობლობამ, უშუალო კონტაქტმა, სოციალ-ეკონომიკური, სამეურნეო, კულტურული და სხვა სახის კონტაქტებმა განაპირობა. ქრონოლოგიურად, როგორც ეს ვ. სილოგავას რედაქტორობით გამოცემულ X-XVIII საუკუნეების სვანეთის წერილობითი ძეგლებზე დაკვირვების შედეგად შეიძლება ითქვას, სვანურში აღმოსავლური (თურქული) წარმომავლობის -**ზან**, -**ყან**, -**ბი**, -**მირზა/მგრზა**... ანთროპოფორმანტიანი საკუთარი სახელები არ გვხვდება ადრეული პერიოდის მოსახსენებლებში, სულთა მატრიანეებში, XVI საუკუნეზე ადრინდელ წერილობით ძეგლებში. ირკვევა, რომ ამ ტიპის საკუთარი სახელები განსაკუთრებული სიხშირით არის დამახასიათებელი ბალსქვემო სვანეთის მთავარ დადგშქელიანთა გენეალოგიებისათვის. შეიძლება ითქვას, რომ სვანურ ანთროპონიმიაში ამგვარი სახელები მრავლდება სწორედ ისტორიულ არენაზე (XV ს.) დადგშქელიანთა გამოჩენის პარალელურად. ბალსქვემო სვანეთის მებატონეთა გვარის ერთ-ერთი ცნობილი პირები არიან მურზაყან თათარყან, დიგორზან... დადგშქელიანები. თანამედროვე სვანურ ონომასტიკონში კი უკვე იკვეთება ტენდენცია აღმოსავლური წარმომავლობის ანთროპონიმთა მკვეთრი შემცირებისა, შეიძლება ითქვას, გაქრობისაც კი წინა საუკუნეების მონაცემებთან შედარებით.

დამოწმებული ლიტერატურა

- გ. ბედოშვილი, 1997 - გ. ბედოშვილი, რიცხვითი სახელების შესახებ ქართულ ანთროპონიმიაში, რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური სამეცნიერო სესიის თეზისები, თბ., 1997.
- ე. გაბლიანი, 1925 - ე. გაბლიანი, ძველი და ახალი სვანეთი, ტფ., 1925.
- გ. გასვიანი, 1991 - გ. გასვიანი, ნარკვევები შუა საუკუნეების სვანეთის ისტორიდან, თბ., 1991.
- დ. კოკოვი, 1973 - დ. კოკოვი, ადიღური (ჩერქეზული) ანთროპონიმების საკითხები, ნალჩიკი, 1973.
- ბ. ნიჟარაძე, 1962 - ბ. ნიჟარაძე, ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები სვანეთში, თბ., 1962.

- სვან. პოეზია, 1939 - სვანური პოეზია, თბ., 1939.
 სწმ - სვანეთის წერილობითი ძეგლები, თბ., ტ. I - 1986; ტ. II - 1988.
 ქრესტომათია, 1978 - სვანური ენის ქრესტომათია, თბ., 1978.
 ი. ჩანტლაძე, 1967 - ი. ჩანტლაძე, შტო-გვარის აღმნიშვნელ სახელთა წარმოება
 და ბრუნება სვანურში, მაცნე, თბ., 1967.
 ზ. ქუმბურიძე, 1992 - ზ. ქუმბურიძე, რა გქვია შენ? თბ., 1992.
 მ. ჯიქია, 1973 - მ. ჯიქია, თურქული წარმომავლობის ანთროპონიმები ქართულში,
 აღმოსავლური ფილოლოგია, ტ. III, თბ., 1973.

KETEVAN MARGIANI

ANTHROPONYMS OF ORIENTAL ORIGIN IN SVAN

The Svan anthroponymy is characterized by a large number of proper nouns with – ხან, (-'an), ყან (-qan), ბი (-bi) formants; borrowings of anthroponyms and their adaptation is an ordinary phenomenon for any nation or language. The use of ranks and titles such as Mirza, Khan, Beg as proper nouns or their components is one of the features of the anthroponymy of Near and Middle East (M. Jikia).

In Svan the wide spreading of anthroponyms of oriental origin, and generally, of proper nouns with markers ხან (-'an), ყან (-qan), ბი (-bi) lexemes, was a result of the neighboring location, social-economic, cultural and other contacts with the North Caucasian languages (Adyghe-Kabardian, Karachay and Balkar).

The material analyzed in the article is selected from the Svan prosaic texts, literary monuments of Svaneti, the Chrestomathy of the Svan Language, etc. Based on the observation of literary monuments it can be noted that in Svan the nouns of Turkish origin formed with ხან (-'an), ყან (-qan), ბი (-bi) anthropoformants are not attested in the books of remembrance and Synodal Records of an earlier period, and in the literary monuments written prior to the 16th century. As it turned out these kinds of nouns are especially typical to the Genealogies of the house of Dadeshkeliani – the rulers of Balskvemo Svaneti. While a tendency of rapid decrease in (or even withdrawal of) the anthroponyms of oriental origin (compared to the data of earlier centuries) is already highlighted in modern Svan Onomasticon.

ქართული მართველური-სუბარო

კვლახ ევიდენციულოგიისთვის¹ სვანურ ზმნაში

ქართულ სალიტერატურო ენასთან შედარებით, სვანურში ევიდენციულოგიის კატეგორია გაცილებით ფართო არეალს მოიცავს. მისი ორგანულად გამოხატვის უმთავრესი წყარო კი ზმნაა, რომელიც, მწკრივთა რაოდენობის თვალსაზრისით, მნიშვნელოვნად განსხვავდება ქართული ზმნის უღლების პარადიგმისგან.

უცხოურ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულია არაერთი მოსაზრება ევიდენციულოგიის შესახებ ქართველურ ენებში: „ქართულ ენაში გვაქვს ევიდენციულოგიური პერფექტი ევიდენციულოგიის ფართო გაგებით, შემდგომი ასპექტების გარეშე“ (T. Willet, 1988, გვ. 75); სვანურს, ისევე როგორც ქართულს, ირიბი ევიდენციულოგიური ფორმების შემდგომი, დეტალური დიფერენცია (ეპისტემიკა, ინფერენცია...) არ ახასიათებს, თუმცა თავად ევიდენციულოგიური ფორმათა მნიშვნელობა საკმაოდ ტევადია, ფართოა“ (H. Сумбатова, 2007, გვ. 329).

სინამდვილეში, სვანურში არა მარტო პერფექტული ფორმებია ევიდენციულოგიური, არამედ ზოგი სხვა მწკრივიც, რომელთა სმშუალეებით მხოლოდ და მხოლოდ ინფერენციული (და არა გადმოცემითი ან უნახაობის გამოხატველი) ინფორმაცია გადმოიცემა. ამ მწკრივებს (ტრადიციული დასახელებით: მყოფადი უსრული, ძირითადპრევერბიანი მყოფადი სრული, პირობითი უსრული და სრული, ჩვენ მიერ ბოლო დროს დაფიქსირებული დრო-კილოთა პერფექტული ფორმები: პირობით-შედგობითი I და პირობით-შედგობითი II) საკუთრივ სვანურიც შეიძლება ეწოდოს (ისევე, როგორც უნახაობის მწკრივებს — I სერიის თურმეობითებს), ვინაიდან დღევანდელ სალიტერატურო ქართულში მათი ზუსტი შესატყვისი ფორმები არ მოიპოვება. ეს ის მწკრივებია, რომელთა ერთადერთი მნიშვნელობა მოვლენის შესახებ არა მყარი, არამედ დაუდასტურებელი, საფარაუდო ცოდნის გამოხატვაა; მთქმელისთვის ინფორმაცია, რომელსაც ის გადმოსცემს, საეჭვოა, დაუზუსტებელია არა იმიტომ, რომ თავად თვითმხილველი არ არის (უნახაობა-გადმოცემითობის სემანტიკა ამ ფორმებში არ ფიგურირებს), არამედ იმიტომ, რომ ის ინფერენციის², საკუთარი ცოდნა-გამოცდილების განზოგადების საფუძველზე მსჯელობას, ვარაუდს

¹ ევიდენციულობა საერთაშორისო ლინგვისტური ტერმინია და ქართულად მას დადასტურების კატეგორია მიესადაგება, მაგრამ ვინაიდან საკითხს დიდი ხანია აქტიურად იკვლევნ მსოფლოს თითქმის ყველა ენაში და პრობლემა ტიპოლოგიურადაც მეტად საინტერესო აღმოჩნდა, ვარჩიეთ უცხოური ტერმინის გამოყენება, რათა შემდგომში პრობლემათა დაინტერესებულ პირებს სხვა ენათა მონაცემებთან (რომლებიც უცხოურ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში ძირითადად გლოსირებულია სწორედ საერთაშორისო ტერმინოლოგიის გათვალისწინებით) შეპირისპირებისას საქმე გაეუადვილოთ.

² ინფერენცია - ეს არის დასკვნა, რომელსაც აკეთებს მთქმელი საკუთარი ფონური (კოდნისა და რეალური ცხოვრებისეული მოვლენების საფუძველზე (T. Willet, 1988; H. Козинцева, 1994).

გადმოგვცემს; აქედან გამომდინარე, ეს ზმნური ფორმები ეპისტემიკური (საეჭვო-სავარაუდო) მნიშვნელობისანი არიან.

ამგერად ნაშრომში ვიმსჯელებთ მხოლოდ იმ ზმნურ ფორმებზე, რომელთა შესახებ ინფორმაცია და სემანტიკური დახასიათება სპეციალურ ლიტერატურაში ან არასრულია, ან საერთოდ არ არის. როგორც ცნობილია, სვანურის ე. წ. „მეტი“ მწკრივები (ა. შანიძე), ტრადიციული შეხედულებით, მყოფადუსრული და I სერიის თურმეობითებია. ჩვენმა ძიებამ კი დაადასტურა, რომ ზოგი სხვა მწკრივის ორგვარი წარმოების შემთხვევაში მათ შორის სემანტიკური სხვაობა ლიტერატურაში გათვალისწინებული არ არის. ასეთებია **სრული მყოფადი** და **სრული პირობითი**. სინამდვილეში კი სხვადასხვაგვარი წარმოების მყოფადებსა თუ პირობითებს შორის სწორედ დადასტურებულობა-დაუდასტურებლობის (საეჭვო-სავარაუდოობის) სემანტიკა საოპოზიციო ნიშანი (ჩუიზბი „შეჭამს“ : ჩულაზხუტენე „შესაძლოა/ალბათ/იქნებ შეჭამს“);

სრული მყოფადი ძირითადად ორგვარი წარმოებისაა: ა) აწმყოს ფორმიდან მხოლოდ ე. წ. „წინდებულ-თანდებულთ“ (ჟი-, ჩუ-, სგა-, ქა-) ნაწარმოები და ბ) ძირითადი პრევერბითა (აღ-, ან-, ლა-, ეს-) და სუფიქსით (-ინე, -ისგ...) ნაწარმოები (არის მესამე სახის წარმოებაც, როცა ზმნას წინდებულ-თანდებულ და ძირითადი პრევერბი ერთდროულად დაერთვის, მაგრამ ამ შემთხვევაში სემანტიკა ძირითადპრევერბიანის იდენტურია). მყოფადის ეს ორი სახეობა სპეციალურ ლიტერატურაში (ვ. თოფურია, 1967, გვ. 115; ზ. ჭუმბურიძე, 1986, გვ. 184; ალ. ონიანი, 1998, გვ. 131) დაფიქსირებულია როგორც სემანტიკურად და ფუნქციურად იდენტური, მხოლოდ და მხოლოდ მოდელით განსხვავებული ერთი მწკრივი. კვლევის შედეგად დადასტურდა, რომ ამ ფორმათა არა მხოლოდ მოდელი, არამედ **სემანტიკაც** ერთმანეთისგან განსხვავებულია (ამიტომაც, ალბათ, სწორი იქნება თუკი უღლების პარადიგმაში მათ ერთი მწკრივის ქვესახეობების კვალიფიკაცია მაინც მიეცემა); მყოფადის ეს სახეობები შეიძლება განვიხილოთ როგორც **ნეიტრალურობისა** (კატეგორიულობის, პირდაპირეიდენციალურობის) და **ეპისტემიკურობის ოპოზიცია**: **ჩუ-ა-დგარ-ი** „მოკლავს“ - **ჩუ-ა-დგრი-ნე** „შესაძლოა მოკლავს“ (/ინფერენციული ფრაზა: „...რომ მოკლას...“); შესაბამისად განსხვავებულია ამ ფორმათა სინტაქსური ფუნქციაც: ეპისტემიკური სემანტიკის მქონე ფორმები ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციაში მთავარი მოვლენის წინაპირობას გამოხატავენ. ძირითადად გვხვდებიან პირობითდამოკიდებულ წინადადებაში და მაქვემდებარებელი კავშირის გარეშე ქმნიან ქვეწყობას: **ლგც ებთბიდღღ, ექას ჩუ იყვედი გვერე** (სვ. ტექსტები, 1939, გვ. 257) - „წყალს [რომ (ჟ)] დაასხამთ, მაშინ დამშვიდდება ტყავი“. ამ რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში დამოკიდებული წინადადება პირობითია, ზმნა-შემასმენლის მწკრივიც ძირითადპრევერბიანი, ინფერენციული (და არა ოდენ „წინდებულ-თანდებულნი“. კატეგორიული - **ჟი-ხაზბდღ** „დაასხამთ“) მყოფადია, მთავარში კი ძირითადპრევერბიანი, კატეგორიული (და არა ინფერენციული - **აღ-ყუდღი** „დამშვიდდეს იქნება“) მყოფადის ფორმა გამოყენებული, ვინაიდან მთქმელი შედეგს საეჭვოდ არ მიიჩნევს დამოკიდებულში გამოთქმული პირობის შესრულების შემთხვევაში.

იგივე ვითარებაა სვანურში პირობითის სახელით ცნობილი მწკრივის ფორმებშიც; სრული პირობითი ქართულისებური წარმოების ზოლმეობითან ქმნის ოპოზიციას: ჩუჰარა და დაწერა [ჩუ]-აღ-გრ-ნ-ა „აღბათ დაწერა“, „[...რომ/თუ] დაწერა“:

ლეთი ღუნ ქჷმ ასჷდ ი თხერე ჩუადეგლგრან „წუხელ ხბო გარეთ დარჩა და მგელი დაგლეჯდა „აღბათ“; შდრ. ღუნუჰრ ხუჷჷჷ ქჷმ ნისდენდახ ი თხერე ჩუადეგრა (ქართულისებური წარმოების ზოლმეობითი): „ხბორები ბევრჯერ გარეთ გვრჩებოდა („გვრჩებოდნენ“) და მგელი დაგლეჯდა „ზოლმე“.

აქტიურ და მედიოაქტიურ ზმნებში ბოლო დროს დავადასტურეთ ორი პერფექტული მწკრივი, რომლებიც სვანური ზმნის უღლების ტრადიციულ პარადიგმაში არ ფიქსირდებოდა. ამ მწკრივებს, მათი ფორმისა და შინაარსის გათვალისწინებით, პირობით-შედევობით (resp. ეპისტემიკური რეზულტატივი) I-სა და II-ის კვალიფიკაცია მივანიჭეთ და ინვერსიული წარმოების, პერფექტულობისა და დატიური კონსტრუქციის გამო III სერიას მივაკუთვნეთ³. ისინი ზემოაღნიშნულ ოპოზიციას ქმნიან ეპისტემიკის თვალსაზრისით ნეიტრალური შედეგობითი I-II-ის ექსპერიენციული⁴ მნიშვნელობის უპრევერბო ფორმებთან (თავადაც უპრევერბონი არიან); ოპოზიციის წევრთა შორის სემანტიკური განსხვავების ერთადერთი ნიშანი ეპისტემიკაა, შესაბამისად, მათი წარმოშობის მიზეზიც ამ მნიშვნელობის საჭიროება უნდა ყოფილიყო; შდრ. ოპოზიციები:

შედევობითი I — ხ-ო-მ-ა „უჷჷამია=ნაჷჷამი აჷჷეს მას ის“ (ფაქტი მთქმელისთვის ცნობილია, უალტერნატივო): პირობით-შედევობითი (resp. ეპისტემიკური შედეგობითი) I: ხ-ე-მ-ი „აღბათ (შესაძლოა/სავარუდოა), უჷჷამია = ნაჷჷამი ეჷჷნება მას ის“ (მთქმელი ვარაუდობს მისთვის ცნობილი სხვა ფაქტების საფუძველზე, მაგრამ ალტერნატივას უშვებს);

შედევობითი II — ხ-ო-მ-ჷჷ „უჷჷამია = ნაჷჷამი ჰჷჷონდა მას ის“ : ხ-ე-მ-ოლ „აღბათ (შესაძლოა/სავარუდოა), უჷჷამია, ნაჷჷამი ჰჷჷონდა = ნაჷჷამი ეჷჷნებოდა მას ის“.

ეს ზმნები შეიძლება შემდეგნაირად დახასიათდეს:

I — საანალიზო ფორმები (პირობით-შედევობითი I და II) პერფექტულია და მოეპოვება ყველა რელატიურ თუ აბსოლუტურ ბრუნვაცვალებადსუბიექტიან ზმნას;

II — ისინი საკუთრივ ინფერენციული მწკრივებია და მათი სემანტიკური კომპონენტები, პერფექტულობასთან ერთად, არის ექსპერიენციულობა და ეპისტემიკა (ინფორმაციის წყარო - ინფერენცია);

³ კვლევისას გამოიკვეთა, რომ III სერიის (პერფექტული დროების) ჩამოყალიბების პროცესში დრო-კილოთა I სერიის ყველა ფორმის ინტერპრეტირება, გადააზრიანება უნდა მომხდარიყო, ქართულ ენაში ეს უკვე ცნობილი და დადასტურებულია, მაგრამ თანამედროვე ქართულში I სერიაში ჩვენ სამი მარკირებული მწკრივი გვაქვს, ბუნებრივია, რომ III სერიაც ამავე რაოდენობის მწკრივებს მოიცავს, სვანურში კი, როგორც ცნობილია, I სერიაში მწკრივთა რაოდენობა მეტია, ამიტომაც, ვფიქრობთ, III სერიის მონაცემთა ახლებური გააზრება ლოგიკურია.

⁴ ექსპერიენციულობის მნიშვნელობა განისაზღვრება როგორც მოქმედების განხორციელება წარსულში თუნდაც ერთხელ; აქცენტი თავად მოქმედების ფაქტზეა (B. Comrie, 1976, გვ. 58).

III — ისინი ინვერსიულნი არიან ინვერსიის ტრადიციული გაგებით: საანალიზო ფორმებში რეალურ სუბიექტს მორფოლოგიური ობიექტის ნიშანი აქვს;

IV — ქმნიან დატიურ კონსტრუქციას ისევე, როგორც III სერიის დანარჩენი მწკრივები;

V — სემანტიკური ნიშანი, რომლითაც ეს ზმნები უპრევერბო I და II შედევგობითის უსრულ, ექსპერიენციულ ფორმებს უპირისპირდებიან, არის საეჭვობა-სავარაუდლობა;

რაც შეეხება გენეზისს, სავარაუდოდ, მათ იგივე გზა განვლეს, რაც I და II შედევგობითის უსრულმა ზმნებმა — თუ მათთვის ამოსავალი სტატიკური ზმნების სასხვისო/საზედაო ქცევის აწმყო და ნამყო ძირითადი იყო, საანალიზო ფორმებისთვის ამოსავალი სტატიკური ინფერენციული აწმყო და უსრული პირობითია:

1. *ხედრი* (ზს.) ა) „აღბათ უწერია ის მას = მისთვის იქნება დაწერილი“ (სტატიკური ინფერენციული აწმყო/მყოფადი);

ბ) „აღბათ უწერია = ექნება ნაწერი მას ის“ (აქტიური ზმნის პირობით-შედევგობითი I);

2. *ხედრლ* (ბზ.), *ხედრიტ* (ბქ.) ა) „აღბათ ეწერა ის მას = მისთვის იქნებოდა დაწერილი“ (სტატიკური უსრული პირობითი);

ბ) „აღბათ ეწერა = ექნებოდა ნაწერი მას ის“ (აქტიური ზმნის პირობით-შედევგობითი II).

სტატიაში აღარ ვიმსჯელებთ იმ ზმნურ ფორმებზე (უსრული მყოფადი, უსრული პირობითი), რომელთა ტრადიციულ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში მოცემული ქართული განმარტებები ისედაც თავისთავად ცხადყოფენ მათ ინფერენციულობას (*აძრუნი* „წერდეს იქნება“, *აძრუნლ* „წერდა იქნება“). შევნიშნავთ, რომ საანალიზო ზმნურ ფორმათა გადმოქართულებისას ან ზოგიერთ ინდოევროპულ ენაზე თარგმნისას სემანტიკური თანხვედრის მიღწევა შეუძლებელია მოდალური ლექსემების („აღბათ“, „იქნება“, „შესაძლოა“, „ეტყობა“...) გამოყენების გარეშე, რაც დასტურია მოსაზრებისა: „თუ თარგმანში მოდალური სიტყვები აუცილებელია, ეს იმას ნიშნავს, რომ წყარო-ენაში (ძირითად მეტყველებაში) ზმნური ფორმა კომპლექსურად გამოხატავს ინფერენციულობას და გამონათქვამის არასრულფასოვანი სარწმუნოების (სანდოობის) მოდალურ მნიშვნელობას. წყარო-ენაში ასეთი ფრაზები უშვებს მინიმუმ ორი ალტერნატიული სიტუაციის არსებობის შესაძლებლობას“ (В. Храковский, 2007, გვ. 616-618).

ამრიგად, შეიძლება ითქვას, რომ სვანურში ევიდენციალობა სრულად განვითარებული და გრამატიკულ დონეზე გამოხატული კატეგორიაა; სვანურ ზმნაში კი ევიდენციალობის ყველა ძირითადი სახეობა (პერცეფციული, ვერბალური, ინფერენციული), მრავალი დამწერლობის მქონე ენისგან განსხვავებით, ცალ-ცალკე, სათანადო მწკრივით, ორგანული ფორმებით (და არა მხოლოდ აღწერითად!) არის გადმოცემული.

დამოწმებული ლიტერატურა

- გ. თოფურია, 1967 - გ. თოფურია, შრომები, I, სვანური ენა, ზმნა, თბ., 1967.
 აღ. ონიანი, 1998 - აღ. ონიანი, სვანური ენა, თბ., 1998.
 სვანური ტექსტები, 1939 - სვანური პროზაული ტექსტები, ტ. I (ბალსზემოური
 კილო, ტექსტები შეკრიბეს ა.შანიძემ და ვ. თოფურიამ), თბ., 1939
 ზ. ჭუმბურიძე, 1986 - ზ. ჭუმბურიძე, მყოფადი ქართველურ ენებში, თბ., 1986.
 B. Comrie, 1976 - B. Comrie, Aspect: An Introduction to the Study of Verbal
 Aspect and Related Problems. Cambridge, 1976.
 T. Willet, 1988 - T. Willet, A Crosslinguistic Survey of Grammaticalization of
 Evidentiality, *Studies in Language*, 12 (1), pp. 51-97, 1988.
 Н. Козинцева, 2007 - Н. Козинцева, Типология категории засвидетельствован-
 ности, Эвиденциальность в языках Европы и Азии, Санкт-Петербург,
 2007.
 Н. Сумбатова, 2007 - Н. Сумбатова, Категория эвиденциальности в сванском
 языке, Эвиденциальность в языках Европы и Азии, Санкт-Петербург,
 2007.
 В. Храковский, 2007 - В. Храковский, Эвиденциальность, эпистемическая
 модальность, (ад)миративность, Эвиденциальность в языках Европы и
 Азии, Санкт-Петербург, 2007.

KETEVAN MARGIANI-SUBARI

AGAIN ON EVIDENTIALITY OF VERB IN SVAN

In the Svan language the category of evidentiality is expressed more widely and thoroughly compared to the Georgian literary language. Verbs are the main source for this. In terms of the number of screeves the Svan verbs significantly differ from the conjugation paradigms of Georgian verbs.

According to traditional considerations, the so-called "extra" screeves (A. Shanidze) include only imperfective future and inferential screeves of the 1st series. Our research has confirmed that the modern Georgian language lacks equivalents of the forms of those distinctive screeves or screeve sub-types which are represented in the Svan language. Generally, occurrence of screeve elements is the basis for a large number of screeves in a language; evidentiality appears to be such distinctive screeve element in Svan, unlike Georgian.

დამანა მელიქიშვილი

მეთოდოლოგიური პრობლემები ქართული ენის გრამატიკულ ლიტერატურაში და მათი გადაჭრის გზები

ედღენება არნ. ჩიქობავას და ბ. ჯორბენაძის ხსოვნას

ქართულ გრამატიკულ ლიტერატურაში მეთოდოლოგიური ხასიათის საკითხებზე ყურადღება გამამხვილა არნ. ჩიქობავამ ჯერ კიდევ გასული საუკუნის 30-იან წლებში თავის სადოქტორო დისერტაციაში „მარტივი წინადადების პრობლემა ქართულში“, რომლის პირველი გამოცემა 1928 წელს გამოქვეყნდა, ხოლო მეორე - 40 წლის შემდეგ, 1968 წელს. ამ ფუძემდებლურ ნაშრომში, რომელშიც თეორიული დებულებები ემპირიული მასალის სამაგალითო ანალიზით იყო გამაგრებული, ავტორმა დასვა პრინციპული საკითხი ენათმეცნიერებაში „მეთოდოლოგიური იმანანტიზმის“ შესახებ, რაც გულისხმობს და მოითხოვს, რომ განსახილველი მასალისა და გრამატიკული მოვლენების აღწერითი ანალიზისას ენობრივი მასალისა და მოვლენების სისტემატიზაცია, კლასიფიკაცია და კვალიფიკაცია ხდებოდეს შესასწავლი ობიექტიდან, კონკრეტული ენის ბუნებიდან და მასალიდან ამოსვლით (ეს მოთხოვნა არა მხოლოდ გრამატიკულ, არამედ ნებისმიერ ემპირიულ მეცნიერებას უნდა ედოს საფუძვლად).

ამ მეთოდოლოგიური საკითხის წამოწევა საჭირო გახდა იმის გამო, რომ აღწერითი გრამატიკების „სხვადასხვა მიმდინარეობა სტრუქტურულ ცნებათა ჩამოყალიბებისას ემყარება ფუნქციის ნიშან-თვისებებს. ამ მიმართულებებში (იგულისხმება ლოგიკიზმი, ფსიქოლოგიზმი) ანგარიში არ ეწევა ისტორიულ-შედარებითი ენათმეცნიერების ძირითად დასკვნას: ერთი და იგივე აღსანიშნავი სხვადასხვა ენაში (ერთსა და იმავე ენაშიც მისი განვითარების სხვადასხვა პერიოდში) შეიძლება გადმოიცეს სხვადასხვაგვარად: ფუნქციის ერთგვარობა სტრუქტურის ერთგვარობას ვერ განსაზღვრავს. ერთი სიტყვით, ვერ გამართლდა რაციონალური გრამატიკის (resp. ფილოსოფიური გრამატიკის) ძირითადი დებულება, თითქოს ლოგიკურ კატეგორიათა ერთიანობა შესაძლებელს ხდიდეს „უნივერსალურ“ („ზოგად“) გრამატიკას: „უნივერსალურად“ („ზოგადად“) ეს გრამატიკა მიაჩნდათ იმიტომ, რომ იგი „რაციონალური“ იყო, ლოგიკურ კატეგორიებს ემყარებოდა“ (არნ. ჩიქობავა, 1968, გვ. 09).

1959 წელს მოსკოვში რუსულ ენაზე გამოქვეყნდა მისი ასევე ფუძემდებლური ზოგადენათმეცნიერული ნაშრომი „პრობლემა ენისა, როგორც ენათმეცნიერების საგნისა“, რომელშიც უცხოური ენათმეცნიერული აზროვნების ანალიზის საფუძველზე გამოტანილია დასკვნები ზოგად ენათმეცნიერებაში არსებული ამ უძირითადესი პრობლემების თაობაზე და დასმულია მომავალში განსაზოციელებელი ამოცანები. სამწუხაროდ, არც ერთი ამ ნაშრომთან არ გასცდენია „საბჭოთა კავშირის“ სა(ენათ)მეცნიერო წრეების ფარგლებს. მეტიც, ამ ნაშრომების თეორიულად თუ პრაქტიკულად სახელმძღვანელო და უადრესად მნიშვნელოვანი დასკვნები და დებულებები (მიუხედავად არნ. ჩიქობავას დიდი მეცნიერული ავტორიტეტისა), სათანადოდ არ ყოფილა გააზრებული, გათვალისწინებული და გამოყენებული არც ქართულ სასწავლო თუ

სამეცნიერო ლიტერატურაში. სამწუხაროდ, 60-70-იან წლებში სამეცნიერო ასპარეზზე გამოსული ახალი თაობის უაღრესად ნიჭიერი, ერუდირებული და ნაყოფიერი მკვლევრების ნაწილი, რომელიც გატაცებული იყო იმ დროს ჩვენში ახლად შემოსული „დესკრიფციული ენათმეცნიერებით“, ამ ნაშრომების ავტორს ისტორიულ-მედიარებითი ენათმეცნიერების მოძველებული მეთოდოლოგიის მიმდევრად თვლიდა.

ამიტომ საჭიროდ მიმაჩნია, გავიხსენოთ არნოლდ ჩიქობავას რამდენიმე პრინციპული დებულება მისი ფუძემდებლური ნაშრომის - „მარტივი წინადადების პრობლემა ქართულში“ - მეორე, 1968 წლის გამოცემის წინასიტყვაობიდან:

1. „*უნივერსალური გრამატიკა*“ შეუძლებელია იმიტომ, რომ არ არსებობს უნივერსალური გრამატიკული სტრუქტურა (თუმცა სხვადასხვა ენების სტრუქტურაში გამორიცხული არაა გვექონდეს ცალკეული საერთო სტრუქტურული ნიშნები).

2. ენის მცნიერული შესწავლა გულისხმობს როგორც *სტრუქტურის*, ისე *ფუნქციის* შესწავლას, მაგრამ შეუძლებელი ხდება სტრუქტურა (სტრუქტურული კატეგორიები) *აღწერით* ფუნქციის (ფუნქციონალურ კატეგორიათა) მიხედვით და პირუკუ.

3. *სტრუქტურული* ცნებები *სტრუქტურული* ნიშნების მიხედვით უნდა ჩამოვადგინოთ, *ფუნქციონალურიც*, შესაბამისად - *ფუნქციონალური* ნიშნების მიხედვით: მანძილი არ გაიზომება წონის ერთეულებში (კილოგრამებით).

4. ენის აღწერისას ჩვენთვის სახელმძღვანელო პრინციპს წარმოადგენს *ჰომოგენურობის პრინციპი*, როგორც საფუძველი „მეთოდოლოგიური იმანენტურობისა“: ცნება უნდა შეიცავდეს ნიშნებს, რომლებიც იმანენტურია აღსაწერი ობიექტისათვის, შესასწავლი ობიექტისათვის შინაგანად დამახასიათებელია. ერთი ენის გრამატიკა ვერ იქნება მეორე ენის გრამატიკის „თარგმანი“: ერთი ქალაქის გეგმის მიხედვით ვერ დავათვალიერებთ (ვერ გავცნობთ) მეორეს (არნ. ჩიქობავა, 1968, გვ. 010).

არნოლდ ჩიქობავა პრინციპულად იცავდა თავის დებულებებს, ლოგიციზმისა და ფსიქოლოგიზმის წინააღმდეგ გრამატიკაში (რაც დიონისე თრაკიელის „*Tech, grammatikh*“-დან მოყოლებული, დანერგილი იყო აღწერითს გრამატიკებში), რადგანაც ეს პოზიცია მეცნიერულად სწორად მიაჩნდა.

ჩვენ სიტყვას აღარ გავაგრძელებთ იმის თაობაზე, თუ როგორ წინააღმდეგობას წააწყდა მისი ეს დებულებები იმ დროში, როდესაც ენის სტრუქტურის (ფორმის) შესწავლა „ითვლებოდა „ფორმალუზმად“ ამ სიტყვის კვლავ ცუდი გაგებით, ე.ი. ითვლებოდა იდეოლოგიურად მანვე *საქმიანობად*“ და არც იმის თაობაზე, რომ „ტერმინ „იმანენტურობის“ ხმარება საკმარისად მოიწინეს იმისათვის, რომ ავტორი იმანენტური ფილოსოფიის დამკველად გამოეცხადებინათ, თუმცა ცნობილია, რომ „იმანენტურ ფილოსოფიას“, როგორც გნოსეოლოგიურ მოძღვრებას, შემეცნების პროცესში სიმძიმის ცენტრი გადააქვს სუბიექტზე, მეთოდოლოგიური იმანენტურობი კი ენის შესწავლისას მოითხოვს ობიექტის თვისებებიდან ამოსვლას, მოითხოვს გამოვავლინოთ ის ნიშან-თვისებები, რაც ობიექტს შინაგანად ახასიათებს, რაც ობიექტისთვისაა იმანენტური“ (იქვე, გვ. 012).

ეს, თითქოს სრულიად ნათელი, გასაგები, მტკიცედ არგუმენტირებული და უცილობელი პრინციპები დავას არ უნდა იწვევდეს, მაგრამ ისინი ქართული

ზმნის კატეგორიების განსაზღვრისას და კვალიფიკაციისას, ასევე, ზმნური ფორმების ანალიზისა და სისტემატიზაციისას ზშირადაა დარღვეული, რასაც ბევრი აუხსნელი შეუსაბამობა და ენობრივი ფაქტების მცდარი შეფასება მოსდევს. სამწუხაროდ, არნ. ჩიქობავა აღარ მიბრუნებია ამ თეორიული დებულებების საფუძველზე ქართული მასალის ანალიზს. მან თავისი მეცნიერული ენერგიისა და უაღრესად ნაყოფიერი მოღვაწეობის დიდი წილი დაუთმო ჩრდილო კავკასიური ენების მეცნიერული კვლევის სკოლის ჩამოყალიბებას...

გასული საუკუნის 80-იან წლებში, როდესაც ქართულ საენათმეცნიერო წრეებში დაცხრა კამათი და დისკუსიები ენაში ფორმისა და ფუნქციის ურთიერთმიმართებასთან დაკავშირებით, რომელიც ცხარედ მიმდინარეობდა 60-70-იან წლებში, ერთი მხრივ, სტრუქტურული (დესკრიპციული) ენათმეცნიერებისა და, მეორე მხრივ, ისტორიულ-შედარებითი ენათმეცნიერების მომხრეთა შორის, ენობრივი ფორმისა და ფუნქციის ანალიზის მეთოდოლოგიური საკითხები კვლავ დასვა **ბესარიონ ჯორბენაძემ**. მან ეს პრობლემები საფუძვლიანად დაამუშავა როგორც ზოგადი, თეორიული თვალსაზრისით, ასევე ქართული ენობრივი მასალის სამაგალითო ფორმოებრივი და ფუნქციური შეპირისპირებითი ანალიზის გზით თავის ბრწყინვალე სადოქტორო ნაშრომში - „ქართული ზმნის ფორმოებრივი და ფუნქციური ანალიზის პრინციპები“, რომელიც გამოქვეყნდა 1980 წელს. ამ ნაშრომით მან გააგრძელა არნ. ჩიქობავას მეთოდოლოგიური ძიებანი, რომელთა შორის პირველ რიგში გათვალისწინებული იყო შექმნა ნაშრომისა, რომელშიც განხილული უნდა ყოფილიყო **„ენის ანალიზის მეთოდები: ერთი მხრივ - ენის ისტორიის შესწავლის მეთოდები, ხოლო მეორე მხრივ - ენის სისტემის აღწერის მეთოდები“** (არნ. ჩიქობავა, 1959, გვ. 3). ბ. ჯორბენაძემ წინ წამოსწია სწორედ ეს პრობლემები, რომელთა განხილვასაც ალბათ აპირებდა არნ. ჩიქობავა ზემოთ დასახელებული თეორიული ხასიათის ზოგადენათმეცნიერული ნაშრომის მეორე ნაკვეთში: კერძოდ, XX საუკუნის ენათმეცნიერული აზროვნების პერიპეტეიების საფუძვლიანი განხილვის შემდგომ ბ. ჯორბენაძე კვლავ მიუბრუნდა **ენის ფორმოებრივი და ფუნქციური კვლევის სფეროების შემოსაზღვრის საკითხს**: „**ფორმოებრივი კვლევა გულისხმობს ენობრივი ფორმის იმანენტური თვისებების, ფორმოებრივ ელემენტებს შორის მიზეზ-შედეგობრივი კავშირის შესწავლას... შესაბამისად, ფუნქციური კვლევა ვარაუდობს ენობრივი ფუნქციების (მნიშვნელობების) სტრუქტურის, მათი ურთიერთმიმართებების განხილვას... ცალკე პრობლემაა ფორმისა და ფუნქციის ურთიერთობა**“ (ბ. ჯორბენაძე, 1980, გვ. 115). ამ საკითხების კვლევას ეძღვნება მისი ნაშრომის შემდგომი ნაკვეთები. მისი კვლევის პრინციპი შემდეგში მდგომარეობს: როდესაც კვლევა ენობრივი ფუნქციიდან ამოსვლით ხდება, კვლევის ამოცანაა გარკვეული ენობრივი ფუნქციის სხვა ფუნქციებთან მიმართებების შესწავლა და ფორმოებრივი რეალიზაციის ყველა შესაძლებლობის გამოვლენა და არა განსაზღვრული ფორმის განსაზღვრული ფუნქციით არსებობის კონსტატაცია. ხოლო, როდესაც კვლევა ფორმიდან ამოსვლით წარიმართება, „**ფორმა ჯერ იმანენტური მონაცემების საფუძველზე შეისწავლება, როგორც ელემენტი გარკვეული ფორმოებრივი სისტემისა, მისი სხვა ფორმებთან მიმართების გათვალისწინებით. შემდეგ კი ისიც უნდა დადგინდეს, თუ რომელი ფუნქციით ხერხდება მისი აღჭურვა და ამის რა საფუძველს იძლევა თვით ეს ფორმოებრივი სტრუქტურა**“ (იქვე, გვ. 116). იგი თვლის, რომ ანალიზის ამგვარი კრიტერიუმების მოხმარების საკითხი დეტალურ დამუშავებას

მოითხოვს, მაგრამ „თავისთავად ასეთ კვლევებზე იმედის დამყარება მართებულად გვეჩვენება. ყოველ შემთხვევაში, იგი შესაძლებლობას მოგვცემს, ყოველგვარი გამოწვევისგან და ანომალიების გარეშე ვილაპარაკოთ ენობრივ მოვლენებზე და გლობალურად მოვიცვათ ამა თუ იმ კატეგორიასთან დაკავშირებული საკითხები“ (იქვე, გვ. 116-117). განსაკუთრებით ყურადღას იმისი ამ მსჯელობის დასკვნითი სიტყვები: „**რისამე უგულვებელყოფა მისი თავიდან აცილების მიზნით წინასწარ დაგეგმილ ზიფათს ჰგავს: უგულვებელყოფილი ფაქტი ზშირბშირად შეგვახსენებს ზოლმე თავს კვლევის დროს და, რაც უფრო ღრმად ვცდილობთ ენობრივ სამყაროში შეჭრას, მით უფრო მძიმე საზღაურს მოითხოვს**“ (იქვე, გვ. 117). სამწუხაროა, რომ მისი ამ ნაშრომის მნიშვნელობა დღემდე არ არის სათანადოდ გაგებული და გაცნობიერებული და ამ კვლევის შედეგებიც არ არის გათვალისწინებული და გამოყენებული ქართულ ენათმეცნიერულ წრეებში. სამწუხაროდ, თვითონ მასაც ამ პრინციპებით პრაქტიკული კვლევის გაგრძელება არ დასცალდა.

მას მერე გავიდა ათეული წლები, მაგრამ ქართულ გრამატიკულ ლიტერატურაში „ლოგიკის ექსპანსიის“ პრობლემა დაძლეული არ არის და იგი განსაკუთრებით ქართული ზმნის გრამატიკული კატეგორიების კვალიფიკაციისა და უღლებადი ფორმების სისტემატიზაცია-კლასიფიკაციისას იჩენს თავს, როდესაც გრამატიკულ ლიტერატურაში დამკვიდრებული აზრის გადაღახვა ჭირს და ზშირად მასალის მოწმობის უგულვებელყოფა „**მისი თავიდან აცილების მიზნით**“ ახალი დასაბუთებული აზრის მიღებას აბრკოლებს და გზას უკეტავს „**შესაძლებლობას, რომ ყოველგვარი გამოწვევისგან და ანომალიების გარეშე ვილაპარაკოთ ენობრივ მოვლენებზე**“ და შესასწავლი საგნის, გრამატიკის შესატყვისი მეთოდოლოგიით განვიხილოთ ამა თუ იმ გრამატიკულ კატეგორიასთან დაკავშირებული საკითხები ქართულ გრამატიკულ ლიტერატურაში არსებული იმ პრობლემების, დაბრკოლებებისა და დარღვევების მაგალითებზე, რაც ძირითადად გამოწვეულია სემანტიკური /ლოგიკური და გრამატიკული/ კატეგორიების აღრევითა და ცნების დაყოფის ლოგიკური წესის დარღვევით და სათავეს იღებს ჯერ კიდევ დიონისე თრაკიელის გრამატიკიდან, რადგანაც ჯერ კიდევ არ არის დაძლეული დიონისე თრაკიელიდან გამოსული ფროპული გრამატიკული ლიტერატურის გაუღენა: ამ გრამატიკების თვალთახედვითაა გააზრებული და კვალიფიცირებული ქართულ ზმნასთან დაკავშირებული სპეციფიკური საკითხები.

ჩვენი მიზანია ვაჩვენოთ ეს შეცდომები, მიზეზები ამ შეცდომებისა და „მეთოდოლოგიური იმანენტიზმის“ პრინციპიდან გამომდინარე, მოვახდინოთ ქართული ზმნის უღლებადი ფორმების სისტემატიზაცია გრამატიკული კლასიფიკაციის საფუძველზე, შემოვსაზღვროთ ენის ფორმოებრივი და ფუნქციური კვლევის სფეროები; ასევე, ერთი მხრივ, ენის ისტორიის შესწავლის მეთოდები, ზოლო მეორე მხრივ - ენის სისტემის აღწერის მეთოდები, რაც, თავის მხრივ, ქართული ზმნის გრამატიკული კატეგორიების სწორი კვალიფიკაციის საშუალებას მოგვცემს.

ბირველ რიგში პასუხი უნდა გავცეთ კითხვას, რომელიც მუდმივად ისმის ზემოთ დასახელებულ ნაშრომებში: რა არის გრამატიკის შესწავლის საგანი და. შესაბამისად, ამ საგნიდან გამომდინარე, ენობრივ შესასწავლი ობიექტის - სიტყვის (იქნება ეს სახელი თუ ზმნა) სწორი საკლასიფიკაციო კრიტერიუმი.

გრამატიკის საგანია: 1. მორფოლოგიისა: სიტყვის ფორმის ანუ სტრუქტურისა და 2. სინტაქსის: შესიტყვების, სინტაგმის წევრების (ანუ ერთი სიტყვის მეორესთან ურთიერთობის) სტრუქტურა-მექანიზმის შესწავლა.

თუ ეს ასეა, და ამ საკითხში შეთანხმებულნი ვართ, მაშინ ზმნის უღლებადი ფორმების შესწავლისას ამ ფორმათა საკლასიფიკაციო ნიშნად უნდა ავიღოთ ზმნის სტრუქტურა და კონსტრუქცია.

ასე მოიქცა ქართული გრამატიკული აზრის სისტემატიზატორი აკაკი შანიძე, როდესაც მან გადაუხვია პრინციპს, რომლის მიხედვითაც ევროპული ენების გრამატიკებში ზმნის დრო-კილოთა ფორმების საკლასიფიკაციო ნიშნად, ანუ გვარეობით ცნებად კილოს კატეგორიაა მიღებული, დროის ფორმები კი თითოეული კილოს შიგნით სახეობით ქვეგვარუბრებად წარმოდგენილი. მან ქართული ზმნის დრო-კილოთა სისტემატიზაციისას საკლასიფიკაციო ნიშნად (კრიტერიუმად) ზმნის ფუძის სტრუქტურა მიიღო, რასაც სინტაქსური კონსტრუქციაც უჭერს მხარს: I სერიაში ერთიანდება რთულთემიანი (ე. წ. თემისნიშნის) და ფუძედრეკადი ზმნები ე გახმოვანებით, გარდამავალი ზმნებისათვის ნომინატიური კონსტრუქციით, რომლებიც უპირისპირდებიან ამავე ზმნების II სერიაში გაერთიანებულ მარტივთემიან და ფუძედრეკადთა ფორმებს ი გახმოვანებით და გარდამავალი ზმნების ერგატიული კონსტრუქციით. III სერია გვიანდელი ჩამოყალიბებულია და აერთიანებს I და II სერიის სტრუქტურის გარდამავალი ზმნების დატიური (ინვერსიული) კონსტრუქციის ფორმებს: სამი სერიის გამოყოფა ისტორიული თვალსაზრისითაც გამართლებულია: ასეთი კლასიფიკაცია ქართული ზმნის დრო-კილოთა ფორმირების, დიაქრონიული განვითარების სურათს ემთხვევა და ადეკვატურად წარმოაჩენს.

მაგრამ ქართული ზმნის უღლების ტიპებად კლასიფიკაციისას აკაკი შანიძე გაჰყვა ევროპული გრამატიკების კვალს: კლასიფიკაციის პრინციპად მან აიღო გვარის კატეგორია და გამოყო სამი ტიპი უღლებისა: I. ტიპი - მოქმედებითი გვარის ზმნათა (აქტივის) უღლება, II ტიპი - ვნებითი გვარის ზმნათა (პასივის) უღლება, III ტიპი - საშუალი გვარის ზმნათა (მედიუმის) უღლება (2 ქვეტიპით: მედიოაქტივი და მედიოპასივი). თუმცა ამ შემთხვევაშიც არ უღალატა ძირითადი პრინციპისათვის: გვარის სემანტიკური კატეგორიის გვარეობითი ცნების ქვეშ კლასიფიკაციას გრამატიკული (მორფო-სინტაქსური) საფუძველი მოუძებნა: მოქმედებით გვარში გააერთიანა აწმყოს R-0 სტრუქტურის ერგატიული კონსტრუქციის ზმნები, ხოლო აწმყოს R-ებ-ი სტრუქტურის მქონე ნომინატიური კონსტრუქციის ზმნები მიიჩნია აქტივის (მოქმედებითის) კონვერსიული პასივის (ვნებითის) ფორმებად. ანუ პასივის მახასიათებლად გამოყო ფორმალური, სტრუქტურული ნიშანი. რაც შეეხება ე.წ. მედიუმს (საშუალ გვარს), მასში გამოყო ორი ქვეგვარე: ერგატიული კონსტრუქციის მედიოაქტივთა (რომელთა მყოფად-წყვეტილის „ნაკლული“ ფორმები, მისი აზრით, ი- პრეფიქსიანი აქტივისაგან აქვთ ნასესხები) და ნომინატიური კონსტრუქციის მედიოპასივებისა (რომელთაც ნაკლული მწკრივები თითქოსდა „პასივის“ ფორმებით ევსებათ). ამასთან, ეს უკანასკნელი ახლა უკვე სხვადასხვა (მათ შორის სემანტიკური) თვალსაზრისით კიდევ ორ ქვეგვარედ აქვს დაყოფილი, რის გამოც დარღვეულია კლასიფიკაციის პრინციპი (ფორმალური პრინციპი

იცვლება სემანტიკურით), რაც ცნების დაყოფის ლოგიკურ წესს ეწინააღმდეგება და კლასიფიკაციის ნაკლზე მიუთითებს.

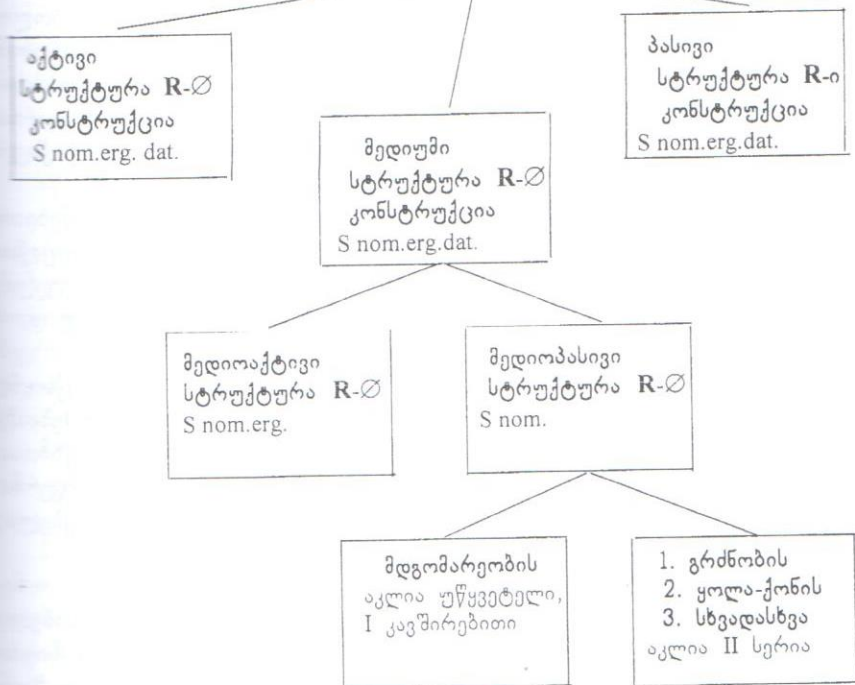
აკაკი შანიძე ამ კლასიფიკაციისას ინტუიციით ცდილობს დაიცვას მორფო-სინტაქსური პრინციპი, მაგრამ ეს პრინციპი, როგორც დაგინახეთ, მან დაუმორჩილა სემანტიკურ კრიტერიუმს, კერძოდ, კლასიფიკაციის ამოსავალ პრინციპად - „გვარეობით ცნებად“ გამოყო „გვარის გრამატიკული კატეგორია“, რომლის ქვეშაც თითქოს გრამატიკულად განმასხვავებელი ნიშნების მიხედვით დააღაგა აქტივის, პასივის და მედიუმის ჯგუფები. კერძოდ, „ვნებითი გვარი“ მიიჩნია R-(th.suf)-0 სტრუქტურის აქტივის გრამატიკულად მარკირებულ R-(th.suf)+-ი სტრუქტურის ოპოზიციურ ცალად. ამიტომ ეს კლასიფიკაცია ბევრ აუხსნელ კითხვას ბადებს, რომელთაგან შთაერია:

არის თუ არა გვარი ზოგადგვარეობითი გრამატიკული კატეგორია, რომელიც შეიძლება საფუძვლად დაედოს ქართული ზმნის უღლების ტიპებად კლასიფიკაციას?

განვიხილოთ ა. შანიძის კლასიფიკაციის სქემის ის რგოლები, რომლებიც ფარკვეულ კითხვებს ბადებენ, მაგრამ მათზე ამ კლასიფიკაციის ფარგლებში მასშტაბის გაცემა შეუძლებელია:

ა. შანიძის ს ქ ე მ ა

გ ვ ა რ ი

I. „ვნებიანი გვარი“

1. აკაკი შანიძემ 1943 წელს „აკადემიის მოამბეში“ გამოქვეყნებულ ცნობილ სტატიაში, რომლის სათაურია „აქტივი და პასივი ურთიერთის მიმართ მრავალპირიანი ზმნის ჩვენებით“, რომელშიც მწყობრი ლოგიკური არგუმენტაციის საფუძველზე აჩვენა, რომ თითქმის ქართული „მრავალპირიანი“ აქტიური ზმნის პირის კლების შედეგად, როგორც წესი, მიიღება ორ და ერთპირიანი პასიური (პასიურსუბიექტიანი). მაგრამ თუ დაეტოვებოდა საყოველთაოდ მიღებულ უნივერსალურ სემანტიკურ დეფინიციას - „აქტიური გვარისაა ზმნა, თუ მისი სუბიექტი მოქმედია და ეს მოქმედება გადადის პირდაპირ ობიექტზე“, ხოლო „პასიურია, თუ მისი სუბიექტი განიცდის მოქმედებას“, ასეთ შემთხვევაში არის თუ არა ქართულ ენაში მოქმედებითი გვარის ზმნათა კონვერსიული ებ-ი სტრუქტურის ფორმები (დაიმალა მან ის / იმაღავს ის მას — დაიმალა ის / იმაღება ის; ან დაუმალა მან მას ბავშვი — დაემალა ბავშვი მას; აჯახებს ის მას მას — ეჯახება ის მას) პასიური შინაარსისა, ან ყოველთვის ასეთი შინაარსისა? ანუ: შეიძლება თუ არა ეს მახასიათებელი მივიღოთ პასივის ნიშნად? სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ქართული „მრავალპირიანი“ ზმნის შემთხვევაში კონვერსია ამ ფორმით ყოველთვის იძლევა თუ არა პასივის შინაარსს და შეიძლება თუ არა ამ სტრუქტურის ზმნათა უღლებას დაერქვას ვნებითი გვარის უღლების ტიპი? უფრო რომ დავაზუსტოთ, არის თუ არა პასივის ფორმალურ მახასიათებლად მიჩნეული ებ-ი სტრუქტურის ფორმები ერთმანეთთან ტრადიციული გაგებით „გვარის“ თვალსაზრისით დაპირისპირებული? თუ ეს სტრუქტურა საზიაროა მოქმედებითისთვისაც, ვნებითისთვისაც და კიდევ რეფლექსივისთვისაც, ხოლო საკუთრივ (და მხოლოდ და მხოლოდ) ვნებითის ფორმა, რითიც ის მოქმედებითთან ოპოზიციას ქმნის, აღწერითი წარმოებაა (ჩანთა დაიმალა მის მიერ კი არა, არამედ — „ჩანთა დაიმალულ იქნა მის მიერ“)? აქ კი საკმე გვაქვს არა გვარის კატეგორიასთან (მისი ტრადიციული გაგებით), არამედ სხვა მორფო-სინტაქსურ გრამატიკულ კატეგორიასთან, რომლის სემანტიკური ქვესახეა გვარი?

ასეთ შემთხვევაში -ი /-ე პრეფიქსებს შეიძლება თუ არა მიეცეს ვნებითი გვარის მორფოლოგიური ნიშნის კვალიფიკაცია? ხომ არ არის -ი პრეფიქსი რეფლექსივის (სუბიექტისკენ მიმართული თვითმოქმედების) გამომხატველი, ხოლო -ე პრეფიქსი - პირთა საკორელაციო ნიშანი (ისევე, როგორც -უ და -ა)?

2. „თბება“ ტიპის ზმნები — ე.წ. „უნიშნო ვნებითები“ და -დ სუფიქსიანი ზმნები („თეთრდება“, „ქვევდება“) კონვერსიის გზით მიღებული ფორმებია?, თუ პირიქით, „თბება“ ტიპის ზმნებისაგან კაუზატიური წარმოების გზითაა მიღებული აქტივის „ათბობს“ ტიპის ფორმები? -დ სუფიქსი ვნებითის მარკერია თუ რაღაც სხვა კატეგორიისა? მაგალითად, სახელისაგან ზმნის მაწარმოებელი, მოქმედების ინტენსივობის გამომხატველი სუფიქსი?

II. „საშუალო გვარი“

3. ე.წ. „მედიოაქტივის“ მყოფად-წყვეტილის -ი პრეფიქსიანი ფორმები, აქტივის „სათავისო ქცევის“ ფორმებისაგანაა ნასესხები, თუ ეს რეფლექსივის -ი პრეფიქსია, რომელიც ძველ ქართულში და თანამედროვე ქართულის ზოგ პარადიგმაში ისევე, როგორც მეგრულსა და სვანურში, აწმყოფს ფორმებშიცაა სისტემურად დადასტურებული? (თუ ასეა, ეს საკუთარი ფორმებია და არა ნასესხები. ასეთ შემთხვევაში კი საფუძველი ეცლება „მედიოაქტივის“ გამოყოფას).

„მედიოპასივის“ — გრძნობა-აღქმის („მიყვარს“ ტიპის) გამომხატველი სუბიექტი სუბიექტის მდგომარეობის (სტატიკური) დეფექტური ზმნებია. თუ არა მათ გაგრძელებად ჩაითვალოს „შემიყვარდა“ დინამიკური ზმნის, რომელიც სინამდვილეში „მიყვარდება“ ზმნის პარადიგმას ეკუთვნის? თუ არა, მაშინ საფუძველი ეცლება „მედიოპასივის“ გამოყოფას.

II მედიოპასივის II ქვეჯგუფში ა. შანიძეს ფორმალური კრიტერიუმის საფუძველზე სემანტიკური კრიტერიუმში შემოაქვს და ამის მიხედვით ანაწილებს ზმნებს ზმნას, რომელიც ვერც ერთ „კალათაში“ ვერ მოთავსდა, ძირითადად სინამდვილია და სინამდვილეში სისტემის გარეთაა დარჩენილი.

განვიხილოთ დასმული კითხვები:

I „ვნებითი გვარი“

1. რამდენად სწორია **R-ი** სტრუქტურა მივიღოთ პასივის მახასიათებლად, თუ **ა-ი/ე-ი** პრეფიქსები და **დ** სუფიქსი ვნებითის მორფოლოგიურ ნიშნებად (მითითებულად)? რა არის საკუთრივ ვნებითის ფორმა, რომლითაც იგი მოქმედებითს ემთხვევა და მასთან ოპოზიციას ქმნის?

საზოგადოდ, გვარის კვალიფიკაცია ეძლევა ისეთ ზმნურ ფორმებს, რომლებიც ერთმანეთს ენაცვლებიან სემანტიკისა და სინტაქსის ერთეულებს შორის შესატყვისობის შებრუნების შემთხვევაში: კერძოდ, სუბიექტ-ობიექტისა და ქვემდებარე-დამატების ურთიერთშენაცვლების (კონვერსიის) შემთხვევაში: აქედან კვალიფიცირებულია ზმნის ფორმა, რომლის სუბიექტიც მოქმედია, აქედან (რეალურად ქვემდებარის შესატყვისია), პასივად კი სახელდება ფორმა, რომლის სუბიექტიც მოქმედების განმცდელია, პაციენსია (რეალურად დამატების შესატყვისია). ამრიგად, „გვარის“ ფორმები ერთმანეთის მიმართ კონვერსიულ დამოკიდებულებაში არიან, ანუ ერთის სუბიექტი შეესატყვისება მეორის პირდაპირ ობიექტს (*მხატვარი ხატავს სურათს > სურათი იხატება მხატვრის მიერ*).

სწორედ კონვერსიის ეს თვისება დაუდო საფუძველად ვნებითი გვარის (პასივის) გამოყოფას აკაკი შანიძემ თავის სპეციალურ ნაშრომში, რომლის სათაურია „აქტივი და პასივი ერთურობის მიმართ მრავალ-პირიანი ზმნის ზნებით“ (1943, გვ. 375). ამ პატარა სტატიაში მეტად მნიშვნელოვანი საკითხია წამოჭრილი და ლოგიკურად არგუმენტირებული: ნათლად არის გამოკვეთილი კონვერსიის არსი: „ურთიერთობა მოქმედებით გვარსა და ვნებითს შორის ანუ აქტივსა და პასივს შორის ისეთია, რომ ერთი წარმოადგენს მეორის მობრუნებულ სახეს“.

მაგრამ ქართულში ეს წესი ყოველთვის (და, შეიძლება ითქვას, რომ უმეტეს შემთხვევაში) არ მუშაობს, განსაკუთრებით მაშინ, როცა სუბიექტი სუბიექტია):

1. აქტივის **R-0** სტრუქტურის ოპოზიციური **ი/ე-R-th.suf.-ი** (იმალება), **R-ებ-ი** (თეთრდება), **R-ი** (თბები) ფორმებიდან მხოლოდ I ტიპი („ი/ე-მალება“) არის მიღებული კონვერსიის გზით. ამასთან, თუ კონვერსიული ფორმის სუბიექტი სუბიექტია, და მით უფრო - ადამიანი (პერსონა), იგი ყველა შემთხვევაში აქტიური სუბიექტის მქონეა: მაგ. დედამ ბავშვი და(ი)მალა > ბავშვი დაიმალა (თვითონ). დედა ბავშვს (ი)მალავს > ბავშვი იმალება; დედამ ბავშვი დაუმალა მეზობელს > ბავშვი (თვითონ) დაემალა (ე-მალება) მეზობელს. კონვერსიული ფორმის სუბიექტი აქტიურია, თვითონ მოქმედებს, ი- პრეფიქსიანი

ზმნა უკუქცევითი შინაარსისაა, მისი ორპირიანი ე- პრეფიქსიანი ფორმა კი მოქმედი, აქტიური სუბიექტის შემცველია: **R-ი** სტრუქტურის ე- პრეფიქსიანი რელატიური ზმნების უმრავლესობა, მაგ. „მეტყველება“ წრის ყველა ზმნა (ელაპარაკება, ეუბნება, ესაუბრება, ეჩუჩჩულებს, ებუტბუტება, ედუდუნება, ეხმაურება, ედუდუნება, ებუზუნება, ეწუწუნება, ელაქლაქება, ეკამათება და სხვ.), ასევე, ევაჭრება, ეჩხუბება, ეჯაჯვრება, ებლარძუნება, ედავება, ემუქრება, ემტერება, ეხუტება, ეალერსება, ესიყვარულება, ეამბანავება... და სხვა (იხ. დ. მელიქიშვილი, 2001, პარადიგმა №11(45), რომელშიც ასეთი 500-ზე მეტი ზმნაა)¹ თუ ამათ რიცხვს ი- პრეფიქსიან ე.წ. დეპონენსებს დავამატებთ (როგორებიცაა ილანძღება, ილოცება, იგრიხება, ისუსხება და სხვა, რომელთა რაოდენობა 100-მდე აღწევს), ასევე, ახტება, აცხრება (თავს) (და)ადგება და სხვა ასეთები, ამათ ემატება, ასევე, **R-ებ-ი** სტრუქტურის ი-/ე- პრეფიქსიანი (იმალება/ემალება ტიპის) ზმნების დიდი რაოდენობა, რომელთა სუბიექტი აქტიურია. ასე რომ, ამ ტიპის ზმნათა უმრავლესობა აქტიურსუბიექტიანია, ე.ი. არ არის ვნებითის შინაარსისა და, აქედან გამომდინარე, ვერ ვიტყვით, რომ ი-/ე- პრეფიქსები ვნებითი გვარის ნიშნებია: ი- პრეფიქსი რეფლექსივის, მოქმედების სუბიექტისკენ უკუქცევის, სასუბიექტო მიმართების, ვერსიის ნიშანია, ხოლო ე- პრეფიქსი საობიექტო მიმართებისა.

2. II და III ტიპი, ანუ -დ სუფიქსიანი და უნიშნო დინამიკური ზმნების ფორმები არ არის **R-0** სტრუქტურის კონვერსიული: პირიქით, „თბება“ ტიპის ფუძე თვითონაა ამოსავალი აქტიურსუბიექტიანი **ა-თბ-ობ** ტიპის კაუზატიური წარმოებისათვის. ამასთან, ამ ტიპის ზმნები შინაარსით რეფლექსივებია, მათი სუბიექტი თვითმოქმედი, „ავტოაქტიურია“ (მოხუცი მზეზე / ღუმელთან თბება). ამ ტიპის ზმნების ფუძიდან მხოლოდ მ- პრეფიქსიანი მიმღეობა იწარმოება, რომელიც სუბიექტს მიემართება, სასუბიექტო შინაარსისაა (თბება-დან > გა-მ-თბ-არ-ი არის ის, რაც გათბა თვითონ. ათბობს > გათბობ-ილ-ი - რაც გაათბეს, ანუ გათბობილ იქნა სხვის მიერ). ქეთევან ლომთათიძემ საგანგებო სტატია მიუძღვნა ამ ზმნებს (ე.წ. III ტიპის ვნებითებს) და სწორედ იმის საფუძველზე, რომ მათი ფუძიდან ნაწარმოები მიმღეობა კონვერსიის გზით მიღებული ზმნებისაგან განსხვავებული წარმოებისაა (რადგანაც ეს უკანასკნელნი იყენებენ შესაბამისი აქტივის საობიექტო მიმღეობის ფორმებს: მალავს > დამალ-ულ-ი, ახმობს > გახმობ-ილ-ი), არნ. ჩიქობავა ამ ტიპის ზმნებს ისტორიულად უგვარო დინამიკურ ზმნებად მიიჩნევს, თუმცა კი თანამედროვე ქართული ენის სისტემაში მათ ვნებითი გვარის ზმნათა რიგში ათავსებს, რადგანაც **R-ი** სტრუქტურა მასაც ვნებითის მახასიათებლად მიაჩნია.

ასევე, კონვერსიის შედეგად არ არის მიღებული -დ სუფიქსიანი დინამიკური ზმნები. მათი სუბიექტი, ისევე როგორც „თბება“ ტიპის ზმნებისა, თვითმოქმედი

¹ აღსანიშნავია, რომ ამ **R-ი** სტრუქტურის ორპირიანი ე- პრეფიქსიანი ფორმებს, როგორც წესი, შეესატყვისება **R-0** სტრუქტურის ერთპირიანი რეფლექსივები (ელაპარაკება - ლაპარაკობს, ესაუბრება - საუბრობს, ეჯაჯვრება - ჯაჯვრობს, ეამბანავება - ამბანავობს, ედავება - დავობს...), რაც კიდევ ერთი არგუმენტია, ერთი მხრივ, იმის სასარგებლოდ, რომ ეს ე- პრეფიქსი პირთა რელაციის ისეთივე ნიშანია, როგორც უ- და ი- პრეფიქსები, ხოლო, მეორე მხრივ, **R-0** სტრუქტურის ერთპირიანი (ლაპარაკობს, კანკალებს...) ფორმები ისტორიულად ი- პრეფიქსიანი რეფლექსივებია: ელაპარაკები ისე შეიფარდება ლაპარაკობ ფორმას, როგორც ე-მალები - ი-მალები ფორმას (მაგრამ ამაზე ცოტა ქვემოთ).

(ანუ მისი მოქმედება თავისი თავისკენაა მიმართული). ისინი ძირითადად სახელისგანაა ნაწარმოები **-დ** სუფიქსის დართვით, რომელსაც მადინამიკურებელი, მაინტენსივებელი, პროცესის, მოქმედების დაწყებითობის ფუნქციის გამოხატვა აკისრია, ანუ სახელისაგან მოქმედების, პროცესის აღმნიშვნელი სიტყვის წარმოქმნა შეუძლია (იხ. დ. მელიქიშვილი, 2001, პარადიგმა №10(44)), ისეთივე ფუნქცია აქვს, როგორიც **-ობ** სუფიქსს ერგატიული კონსტრუქციის ნასახელარი რეფლექსივების, ავტოაქტივების (*მეფე>მეფობს* ტიპის) წარმოებისას და **-ებ** კონფიქსს ნასახელარი (*თეთრი > ა-თეთრ-ებ-ს*) აქტივების წარმოებისას. შემთხვევითი არ არის, რომ იგივე **-დ** სუფიქსი აწარმოებს აწმყოსაგან „უწყვეტლისა“ და „მყოფადის ხოლმეობითის“ ფორმებს, რომელნიც აშკარად ინტენსიურ მოქმედებას, პროცესს გამოხატავენ.

ამასთან დაკავშირებით ნიშანდობლივია და აღსანიშნავი ის, რომ თანამედროვე ქართულში **-დ** სუფიქსიანი წარმოება ახასიათებს მთელ რიგს ზმნებისა, რომლებიც ძველ ქართულში **ი-** პრეფიქსით იწარმოებოდა (იხ. ლ. ნოზაძე, 2008, გვ. 6. მაგ.: *რახთა დამიბარილოს, შეიერთნეს კმანი, შეიზავების ქრისტეს მიერ, დაიმეგობრნეს ურთიერთას..*), რაც დამატებითი საბუთია იმისა, რომ ეს **-დ** სუფიქსი უკუქცევითობის შინაარსითაა დატვირთული.

რომ ე.წ. „ღონიანი“ და „უნიშნო“ „ვნებითები“ მართლაც აქტიურ-სუბიექტიანი რეფლექსივები, ანუ „ავტოაქტივებია“, ამას მხარს უჭერს და ადასტურებს სვანური და მეგრული მასალაც, სადაც ამ ტიპის ზმნებს **ი-** პრეფიქსიანი ფორმები შეესატყვისება (იხ. ვ. თოფურია, ვ. დანელია, ასევე, ნ. ფუტყარაძისა და თ. ბიკაშვილის სამაგისტრო ნაშრომები: *მეგრული: იკითარებუ, წითლდება, იაბრაგებუ „აბრაგდება“, იანთასებუ „ათასდება“, ისირისტებუ „ნესტიანდება“, იჯანყებუ „ჯანყდება“, იჯვემებუ „ძველდება“; ირტუაფუ „ლბება“, იგემუანებუ „ტკება“, იტიბუაფუ „გათბება“*. სვანური: *იბგი „მაგრდება (ჯიუტდება)“, იეკრძიიხ „ნათესავდებაიან, მოყვრდებაიან“, ილღედი „ფასდება“, იმბუი „ოცდება“, იმჩი „ბერდება“, იფშირი „მრავლდება“, ისყი „კეთდება“, იხრინი „ბრაზდება“, იჟრელი „ჭრელდება“, იწრნი „წითლდება“; იბზი „ძრება“, იგნი „ღგება“, ინყი „ცხვება“, იტბიდი „თბება“, იჭკნი „ჭკნება“* და სხვ. ამას მხარს უჭერს, ასევე, „თბება“ ტიპის ზმნათა მიმღეობის ფორმების წარმოების ტიპი: *გამთბარი, გამზმარი, მშრალი... არის ის, რაც გათბა, გაზმა, გაშრა... თვითონ* (იხ. ქ. ლომთათიძე, 1953).

ამგვარად, თუ **ი-/ე-** პრეფიქსიან ფორმებს მიეუმატებთ **R-ი სტრუქტურის** **-დ** სუფიქსიან და უნიშნო დინამიკურ ზმნათა დიდ რაოდენობას, რომელთა სუბიექტი, ასევე, აქტიურია და არა პასიური, აღმოჩნდება, რომ აწმყოს **R-ი** სტრუქტურა არ ყოფილა (ან ყველაზე ნაკლებად ყოფილა) ვნებითის მახასიათებელი. ამ სტრუქტურას იყენებენ ავტოაქტივებიც და აქტივებიც, ხოლო პასიურ შინაარსს იგი ყველაზე იშვიათად გადმოსცემს (უსუსლო სუბიექტის შემთხვევაში, და ამ შემთხვევაშიც არა ყოველთვის: მაგ.: *მზის სხივები ეფინება დედამიწას, ყვითელი ფოთლები მოეფინა მინდორს*).

ძველ ქართულში ვნებითის შინაარსის გამოხატვის საჭიროება ბერძნულისათვის დამახასიათებელი პასიური კონსტრუქციების ადეკვატურად გადმოცემის მოთხოვნილებამ გამოიწვია. მაგრამ პირდაპირობიექტიანი სასუბიექტო ვერსიის ზმნებისა და მათი კონკრისიული ფორმები აორისტში შემთხვევა ერთმანეთს (ომონიმურია) და ამიტომ კონკრისიული ფორმა ყოველთვის

ვერ გადმოსცემდა ვნებიტის შინაარსს და კონტექსტს რთულად გასაგებს ხლდა: მაგ.: აღმოიყვანა მან იგი, მაგრამ: აღმოიყვანა იგი (=ამოყვანილ იქნა იგი); იესუ აღმოიყვანა სულისაგან უდაბნოდ (=ამოყვანილ იქნა) დაევიწყე მე, ვითარცა მკუდარი ფსალ. 30,12 (= დაევიწყებულ ვიქენი), დაიყო პირი, რომელი იტყოდა სიტყუებსა: ფსალ. 62,12; უფლისა მიერ იქოს სული ჩემი ფსალ. 33,1; მაგალითები „ლოცვანთა“ ძველი თარგმანებიდან: საღმრთო პური ცხორებისა საშოსა შენსა შეიცხო და დაიცვა (= გამოცხვა, დაცულ იქნა) უვნებელად, უბიწო; ...შეიწირე, ვითარცა ცხოვარი (= შეწირულ იქენი); წიგნსა შენსა ყოველნივე შთაიწერნეს (= ჩაწერილ იქნენ); რამეთუ ფრიად ვსცოდე და შევიგინე (= შეგინებულ ვიქენი). ამიტომ ძველსავე ქართულში უკვე ჩნდება აღწერითი კონსტრუქციის კონვერსიული ფორმა (მიმღეობა+ იქნა მეშველი ზმნა: რადთა არა განგდებულ ვიქმნნეთ უღებებითა, არამედ რადთა მღუძარედ ვიპოვნეთ, აღდგომილნი საქმითა კეთილითა; ბას. დიდის ლოცვა, გვ. 14), რომელიც საკუთრივ პასივის გამომხატველია და დღეს სულ უფრო ფართოდ იკიდებს ფეხს (განსაკუთრებით სამეცნიერო და პრესის ენაში). ბერძნულიდან თარგმნის პროცესში ქართულმა ენამ გამოავლინა თავისი პოტენცია და ჩამოაყალიბა ახალი, მეშველზმნიანი ფორმები საჭირო შინაარსის გადმოსაცემად. ეს გასაგებია, რადგანაც ბევრი ზმნა საერთოდ ვერ გადმოსცემს ვნებიტის შინაარსს ორგანული R-ი ფორმით. ასე რომ, საკუთრივ ვნებიტის ფუნქციას ჯერ კიდევ ძველსავე ქართულში აორისტის (წყვეტილის) და მყოფადის ჯგუფში „იქმნა—იქ(მ)ნება მეშველზმნიანი აღწერითი წარმოების ფორმები კისრულობენ, აწმყოს ჯგუფში კი ორგანულ ფორმებს ვნებიტის ფუნქციით საჭიროების შემთხვევაში შეიძლება არს მეშველზმნიანი კონსტრუქცია შეენაცვლოს.

ამგვარად, აღმოჩნდა, რომ R-ი სტრუქტურა არ არის მხოლოდ პასიური სემანტიკის მატარებელი, უფრო ხშირად იგი გადმოსცემს როგორც ავტოაქტივის, ისე აქტივის შინაარსსაც, მაშასადამე, მას ისევე, როგორც მის თანმხლებ ი-ი/ე- პრეფიქსებს და -დ სუფიქსს, ვერ ჩავთვლით ვნებითი გვარის ნიშნებად. მათ, როგორც ვნაზეთ, სხვა დანიშნულება, სხვა ფუნქციები აქვთ.

გამოდის, რომ აკაკი შანიძემ ქართული ზმნის უღლების ტიპები ფაქტიურად გვარის სემანტიკური კატეგორიის მიხედვით დააჯგუფა.

11. „საშუალი გვარი“

ახლა შევხებით მედიუმის, „საშუალი გვარის“ საკითხს ამ სქემაში.

როგორც გხედავთ, აკაკი შანიძე „საშუალ გვარში“ ორ ქვეჯგუფს გამოყოფს: I ქვეჯგუფი, ე.წ. მედიოაქტივი, სტრუქტურის მხრივ (R-0) არ განსხვავდება აქტივისაგან. კონსტრუქციის თვალსაზრისითაც იგი აქტივის მსგავსია (კონსტრუქცია ამათაც ერგატიული აქვთ), განსხვავება მხოლოდ იმაშია, რომ ამათ არა აქვთ პირდაპირი ობიექტი, მაგრამ შეიძლება გაუჩნდეთ, და მაშინ ისინი აქტივთა ჯგუფში გადადიან („სწავლობს გიგლა ტიტინა“ — სწავლობს გიგლა გაკვეთილს; გოგონა თამაშობს — გოგონა სახლობანას თამაშობს; ბიჭი კარგად ცეკვავს — ბიჭი „განდაგანას“, ცეკვავს; წუხს ის — წუხს ის მას; ტირის ის — ტირის ის მას და სხვ.). ეს ზმნები მყოფად-წყვეტილის ფორმებში ი-პრეფიქსს დაირთავენ: სწავლობს — ი-სწავლის — ი-სწავლა; თამაშობს — ი-თამაშებს — ი-თამაშა, წუხს — ი-წუხებს — ი-წუხა, ტირის — ი-ტირებს — ი-ტირა, კანკალეbs — ი-კანკალეbs — ი-კანკალა...). ა. შანიძის აზრით, ამ ზმნებს

მყოფად-წყვეტილის ნაკლული ფორმები შევსებული აქვთ შესაბამისი აქტივის სათავისო ქცევისაგან, ე.ი. ი- პრეფიქსი ნასესხები აქვთ მოქმედებითი გვარის სათავისო ქცევისაგან (ამიტომაც იგი მათ „საშუალ-მოქმედებითებს“, ანუ მედიოაქტივებს“ უწოდებს). მაგრამ ძველ ქართულ ტექსტებში (მათ შორის უფელეს, „ხანმეტ“ ტექსტებშიც) მოიპოვება დიდი რაოდენობა მაგალითებისა, სადაც ამ ტიპის ზმნებს აწმყოს ჯგუფშიც აქვთ ეს პრეფიქსი (*ხიტყუ, ხიტყუან, ხიმარებს, ხიტყებს, ხიმარხავს, ხიმოთხვს, ხიტყოდა, ხილუძებდა, ხილოცვიდა, ხილოცვდით, ისწავებს, იბრდლუენს, იბრდლუენდა, ისიძავს, ისიძვიდა, იმუშებდენ, იტყებდა; „ვეფხისტყაოსანშიც“*: „ილოცავს, იტყვის“...) განმედროვე ქართულშიც ორი პარადიგმა (იხ. დ. მელიქიშვილი, 2001: №3 პარადიგმის ნაწილი: *იმღერის, ინანის, იძახის, იჭირვის* და №10 პარადიგმა ნაწილიდან, 50-მდე ზმნა: *იბანაკებს, იბოდიშებს, იბუღებს, იგვიანებს, იძინებს, იფიცებს, ივსებს, ითენებს, იზამთრებს, იმორცხვებს* და სხვა). აწმყოს ჯგუფშიც პრეფიქსს დაირთავს, ხოლო, თუ ამ მაგალითებს დაუშვამტებთ მეგრულ-სვანურისა და სვანურის მასალას, სადაც ამ ტიპის ზმნების დიდ ნაწილს აწმყოში, როგორც წესი, ი- პრეფიქსი დღესაც შენარჩუნებული აქვს (ამის დადასტურებელი უხვი მასალა აქვს მოხმობილი თავის სპეციალურ ნაშრომებში ნოზაძეს, ასევე, იხ. ნ. ფუტყარაძისა და თ. ბიკაშვილის სამაგისტრო ნაშრომები: მაგ. სვანური: *იკლი „კოჭლობს“, იმზირ „ლოცულობს“, იგვნი „ტირის“, ილმსხვარ „მსახურობს“, ითამად „თამადობს“ ილქვმი „მარხულობს“*; მეგრული: *იბიჩვანს „მარხულობს“, იხვამანს „ლოცულობს“, იბურთანს „ბურთაობს“, ინგარს „ტირის“, იგანს „ჭრის“, იგურუანს „სწავლობს“*; ქანური: *იმვირს „ცურავს“, ინგორს „გორავს“, იბურბალს „ბრუნავს“, იგზალს „გზავრობს“, იბირს „მღერის“*), აქედან კი მხოლოდ იმ დასკვნის გამოტანა შეუძლება, ეს პრეფიქსი ნასესხები კი არაა, არამედ ამ ზმნების საკუთარი, ადგილობრივი პრეფიქსია, რომელიც მყოფადის ჩამოყალიბების პროცესში აწმყოს ფორმებმა დაკარგეს. ეს კი უნდა მომხდარიყო გაცილებით უფრო ადრე, ვიდრე დინამიკურ ზმნათა მყოფადის ზმნისწინიანი ფორმები ჩამოყალიბდებოდა: ზმნისწინო ფორმები აწმყოში დარჩა, ხოლო ზმნისწინიანმა ფორმებმა მომავლის მხარის შეიძინეს და მყოფადში გადაირიცხნენ; აქაც ანალოგიურ შემთხვევასთან შედარებით გვეკონდეს საქმე ერთი განსხვავებით: უპრეფიქსო და ი- პრეფიქსიანი ფორმებიდან პრეფიქსიანი ფორმებს უსრულასპექტიანი მყოფადის გამოხატვა უფერიათ. სხვათა შორის, ი- პრეფიქსის დაკარგვის ტენდენცია დღესაც დღევანდელ ქართულში იმ პარადიგმაში, სადაც ეს პრეფიქსი აწმყოში ჯერ კიდევ ცოცხლობს პარადიგმა №3: *ი-მღერის > მღერის, ი-ნატრის — ნატრულობს, ი-კვების — კვებულობს, ი-ნაღვლის — ნაღვლობს, ი-ჩქარის — ჩქარობს, ი-ხარის — ხარობს*), რომ იგი ამ სტრუქტურის ზმნებშიც ისევე, როგორც R-ი სტრუქტურის ზმნებში, რეფლექსივის ნიშანია. ყოველივე ზემოთქმულს მხარს უჭერს არნ. ზეზუაშვილის თვალსაზრისი იმის შესახებ, რომ აორისტის მარტივი ფორმები მომავალია აწმყო-მყოფადის რთული ფუძისათვის. ასე რომ, ი- პრეფიქსიანი ფორმები ამ ტიპის ზმნებისათვის წყვეტილის ჯგუფში აქტივის სასუბიექტო ფორმისაგან ნასესხები ნაკლული ფორმების შემავსებელი კი არ არის, არამედ უფლექსივის საკუთარი ფორმებია.

და, თუკი ეს ასეა, და ი- პრეფიქსიანი ფორმები არ არის ნასესხები უფლექსივის „სათავისო ქცევის“ ფორმებისაგან, საფუძველი ეცლება „მედიო-აქტივის“ ნიშნით გამოყოფას.

მაშ, რომელ გრამატიკულ კატეგორიას მიეკუთვნება ზმნების ეს დიდი ჯგუფი?

II ქვეჯგუფი „მედიოპასივებია“. ეს მცირე რაოდენობის ჯგუფი დეფექტური ზმნებისაგან შედგება, რომლებსაც ა. შანიძე სხვადასხვა კრიტერიუმებით აერთიანებს. იგი მათ კიდეც ორ პატარა, მიკროჯგუფად ყოფს, რომელთაგან პირველში ათავსებს მდგომარეობის სემანტიკის ზმნებს, რომელთაც აქვთ აწმყოს ფორმები, მაგრამ აკლიათ უწყვეტელი და I კავშირებითი; II მიკროჯგუფში კი თავს უყრის ერთ გარკვეულ ჯგუფს, გრძნობა-აღქმის გამომხატველ, ე.წ. „აფექტურ“ ზმნებს, რომელთაც აშკარად განსხვავებული კონსტრუქცია აქვთ (მათი ლოგიკური სუბიექტი მიცემითაა). ამავე მიკროჯგუფში გაერთიანებული სხვადასხვა სემანტიკის დეფექტური (ირეგულარული) ზმნებისაგან, რომელნიც ფაქტიურად უღლების სისტემის გარეთ არიან დარჩენილნი და ამ მხრივ გამონაკლისებს წარმოადგენენ. ამ ზმნების გამაერთიანებელ ნიშნად მიღებულია ის, რომ მათ აქვთ აწმყოს ფორმები და აკლიათ II სერიის ფორმები. ამასთან, მყოფადის ნაკლულ მწყრივებს ივსებენ „ენიანი ვნებითის“ ფორმებით, ხოლო წყვეტილისას „დონიანით“. მაგრამ, გარდა იმისა, რომ აქ დარღვეულია კლასიფიკაციის პრინციპი, ზემოთ ვაჩვენეთ, ე- პრეფიქსი და დ- სუფიქსი არ არის პასივის გამომხატველი და, მაშასადამე, შესაბამისად, „მედიოპასივის“ გამოყოფაც საფუძველს მოკლებულია.

მაშ, უღლების რომელ ტიპს და რომელ გრამატიკულ კატეგორიაში ჯდება ეს ორი „მიკროჯგუფი“, სად არის მათი ადგილი?

და საერთოდ, არის კი გვარი გრამატიკული კატეგორია, რომელიც შეიძლება საფუძველად დაედოს ქართული ზმნის უღლების ტიპებად დაყოფას?

სანამ ზემოთ დასმულ კითხვებს ვუპასუხებდეთ, ორიოდ სიტყვით შევებოთ გვარის გრამატიკული კატეგორიის თეორიის პრობლემებს:

გვარის კატეგორია ზოგადთეორიული გრამატიკის ურთულეს ადსაწერ და შესასწავლ ობიექტს წარმოადგენს. როგორც უნივერსალური კატეგორია, იგი ძირითადად სემანტიკური ნიშნით განისაზღვრება, რასაც კონვერსიის მოვლენა უდევს საფუძველად. ზოგადენათმეცნიერულ თუ კერძო ენათა გრამატიკულ ლიტერატურაში გვარის ცნების ერთიანი გაგება არ არის გამომუშავებული. დიდი სირთულეები ახლავს გვარის განსაზღვრასა და აქტივ-პასივის, მედიუმ-რეფლექსივის, როგორც გვარის საოპოზიციო ცალების, გამოყოფის ფორმალური თუ სემანტიკური კრიტერიუმების დადგენას.²

კონკრეტულ ენებში გვარის განსაზღვრისას თითქმის დაძებნილია გრამატიკული (მორფო-სინტაქსური) კრიტერიუმები (ფუძის განსხვავებული მოდელეები, განსხვავებული პირის ნიშნები, პირდაპირი დამატების ქონა-არქონა...). მაგრამ ირკვევა, რომ ენათა ერთ წყებაში (რომელსაც ქართული ენაც მიეკუთვნება), ზმნური ფუძის ესა თუ ის მოდელი სრულიადაც არ არის დაკავშირებული ერთ რომელიმე გვართან და საზიაროა მეორესთან; ენათა

² გვარის კატეგორიის ასეთი ბუნდოვანი ინტერპრეტაცია უნდა მომდინარეობდეს დიონისე თრაკიელის „გრამატიკის ხელოვნებიდან“, სადაც დარღვეულია ცნების დაყოფის წესი და მორფოლოგიურ-სემანტიკური კრიტერიუმით სამი დიათეზისა გამოყოფილი: აქტივის, პასივის და მედიუმისა. ასეთი დაყოფა დამკვიდრდა ევროპული ენების აღწერისას გრამატიკებში.

მეორე წყებაში (რომელსაც ბერძნული და რუსული ენები მიეკუთვნება) პირის ნიშნები საზიაროა სხვადასხვა გვარისათვის; ასეთ შემთხვევაში ეს საზიარო მოდელები თუ ფორმანტები რამდენად შეიძლება ჩაითვალოს რომელიმე ერთი გვარის მახასიათებლად? გვარის განსაზღვრების არც ერთი კრიტერიუმი (არც სემანტიკური და არც გრამატიკული) არ იძლევა საფუძველს საშუალო გვარის გამოყოფისა. ამის გამო სვამენ გვარის სტატუსის საკითხს სემანტიკურად განსხვავებული, მაგრამ ერთნაირი ფორმის მქონე ზმნათა მიმართ. მაგ., რუსული ენის გრამატიკის აკადემიურ გამოცემაში შემოაქვეთი ძირითადად სემანტიკურად და არა გრამატიკულად (მორფოლოგიური ნიშნით) განსხვავებული სხვადასხვა სახეობის „გვარი“ (залог) რეციპროკი, რეფლექსივი (встречается / встречаются, ругается / ругаются, вертится, крутится).

ამ პრობლემების გადაჭრის მიზნით გასული საუკუნის 60-70-იან წლებში ლენინგრადის ენათმეცნიერულ სკოლაში დაიწყო დიათეზისა და გვარის უნივერსალურ-ტიპოლოგიური კონცეფციის დამუშავება, რასაც არაერთი კოლექტიური თუ ინდივიდუალური შრომა და კრებული მიეძღვნა. მუშაობაში მოსკოვისა და სსრკ-ს სხვა ქალაქების, საზღვარგარეთის ლინგვისტებიც ჩაებნენ, მაგრამ პრობლემა მოუგვარებელი დარჩა, რასაც თვით ამ კონცეფციის მონაწილენიც აღიარებდნენ. ვფიქრობთ, რომ ამ გაურკვევლობისა და ბუნდოვანების მიზეზი კლასიფიკაციის პრინციპების დარღვევა და კრიტერიუმების აღრევაა: აღნიშნული კონცეფციის მიხედვით გვარი განსაზღვრულია (გაგებულია), როგორც „ზნაში გრამატიკულად მარკირებული დიათეზა“. ხოლო დიათეზის გაგება კი ეფუძნება სემანტიკური (სუბიექტ-ობიექტის) პლანისა და სინტაქსური (ქვემდებარე-დამატების) პლანის ურთიერთშესაბამისობას. მაგ., ა. ხოლოდოვიჩის განსაზღვრებით, დიათეზა - ეს არის სინტაქსურ დონესა და სემანტიკურ დონეს შორის შესაბამისობის სქემა, ხოლო გვარი - გრამატიკულად მარკირებული კატეგორია. მაგრამ აღმოჩნდა, რომ გვარი ყოველთვის არ არის გრამატიკულად მარკირებული, ანუ ერთი და იგივე მარკერით შეიძლება იყოს გამოხატული სხვადასხვა გვარის სემანტიკა. მაშასადამე, გამოდის, რომ გვარი არის დიათეზის ქვეკატეგორია სემანტიკური ნიშნით დიფერენცირებული, და არა გრამატიკული ნიშნით. მისი გრამატიკულ კატეგორიად ფორმირება (აქტივისა და პასივის ფორმალური დაპირისპირება) სხვადასხვა ენაში სხვადასხვა დროს უფრო მოგვიანებით ხდება (როგორც, მაგ., ქართულში, ვნებიითი გვარის გრამატიკული ფორმირება, ანუ მოქმედებითი გრამატიკულ საოპოზიციო ცალად აღწერითი კონსტრუქციის ჩამოყალიბება (არა კონვერსიული ფორმები — დამალა / დაემალა, რომლებიც, როგორც ვნახეთ, უფრო ხშირად აქტიურ ან ავტოაქტიურ სუბიექტს გვიჩვენებენ, არამედ: მიმღეობა+მეშველი ზმნა = დამალულ იქნა, აშენებულ იქნა, გამხმარ იქნა).

როგორც ვნახეთ, აკაკი შანიძემ სცადა კლასიფიკაციისათვის სემანტიკურთან ერთად ვნებიისათვის მორფოლოგიური კრიტერიუმიც გამოეძებნა: ვნებიის მოდელად მიიჩნია **R-(th.suf)+ი**, მაგრამ აღმოჩნდა, რომ ამ მოდელის ზმნურ ფორმათა უმრავლესობაში სუბიექტი აქტიურია და, მაშასადამე, ამ კლასიფიკაციაში პასივის დეფინიციასა და ფორმას შორის შესაბამისობა დარღვეულია. რა თქმა უნდა, ეს დაბრკოლებები და შეუსაბამობანი შემჩნეული და აღნიშნულია ქართულ გრამატიკულ ლიტერატურაში. მაგ., სავსათიან ა. შანიძეც აღნიშნავს, რომ ე-პრეფიქსი „სასხვისო ქცევას“ გამოხატავს ისევე,

როგორც უ- პრეფიქსი. მაგრამ მას მაინც ვნებითი გვარის ნიშნად მიიჩნევს, რადგანაც უ- „მოქმედებითი გვარის“ ზმნებსაც ერთვის, ე- კი მხოლოდ R-ი სტრუქტურაში გვხვდება, რომელსაც იგი „ვნებითი“ გვარისად მიიჩნევს (ე-რიცხვება ის მას — ურიცხვებს ის მას მათ — უ-რიცხვება ის მათ); იმასაც აღნიშნავენ, რომ რომ ე- პრეფიქსიან „ვნებითებს“ „ზოგჯერ“ აქტიური სუბიექტიც შეეწყობა (ბ. ჯორბენაძე, მ. სუხიშვილი და სხვ.), რომ „მედიაოქტივებში“ ი-პრეფიქსი ნასესხები არ არის (ლ. ნოზაძე) და სხვ., არნ ჩიქობავა სრულიად სამართლიანად საერთოდ არ ცნობს „საშუალ გვარის“ არსებობას, და ამ ტიპში გაერთიანებულ ზმნებს „უგვარო სტატიკურ“ ზმნებს უწოდებს, მაგრამ ქართული ზმნის სისტემის თანამედროვე, სინქრონიულ ქრილში მათ ადგილს ვერ პოულობს და არ მიუჩენს. ხოლო რაც შეეხება „თბება“ ტიპის ზმნებს, იგი მათ ისტორიულად „უგვარო დინამიკურ ზმნებს“ უწოდებს, მაგრამ სინქრონულ სისტემაში ვნებითი გვარის ჯგუფში ათავსებს, გამომდინარე იქიდან, რომ მასაც -ები სტრუქტურა კონვერსიის შედეგად ჩამოყალიბებული ვნებითის სტრუქტურად მიიჩნია. ასეთი ცალკეული მოსაზრებები პრობლემებს არ ხსნის, რადგანაც, მიუხედავად იმისა, რომ ყველა ეს ავტორი ზედანს პრობლემებს და ცდილობს ახსნაც მოუძებნოს (მაგ., წინააღმდეგობას „გამონაკლისებით“ ხსნის), მაგრამ ამ კლასიფიკაციას ცნობს და მის ფარგლებში ტრიალებს. პრობლემებს კი, როგორც ვნახეთ, სწორედ ეს, ზემოთ განხილული კლასიფიკაცია ქმნის. ამიტომ, ბუნებრივია, მის ფარგლებში ამ პრობლემების გადაწყვეტა შეუძლებელია. ჩვენ ვეცდებით, ქართული ზმნის მაგალითზე ვაჩვენოთ ამ პრობლემების გადაჭრის გზა და ვიპოვოთ გრამატიკული (მორფო-სინტაქსური) კრიტერიუმი, რომელიც საშუალებას მოგვცემს სტატისტიკურ მონაცემებზე დაყრდნობით ლოგიკურად გამართული კლასიფიკაციის პირობებში სათანადო ადგილი მიუძღნოთ „გვარის“ ფორმებს. ამავე დროს, ვაჩვენოთ, თუ რა არის მიზეზი ამ პრობლემების გაჩენისა.

ჩვენი კვლევა ემყარება ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მთელი ზმნური ბაზის (9000-ზე მეტი ზმნური ფუძის) მორფო-სინტაქსურ ანალიზს, რის შედეგადაც გამოვლენილია ქართული ზმნის უღლების ძირითადი, ლოგიკურად გამართული სისტემის სურათი სინქრონიაში, ხოლო დიაქრონიაში ამ სისტემის რგოლებში ცვლილებების ტენდენციები და დინამიკა.

საკლასიფიკაციო პრინციპად აღებულია მორფოლოგიური და სინტაქსური კრიტერიუმი, რომლის საფუძველზეც გამოიყოფა დიათეზის გრამატიკული კატეგორია. დიათეზა არის ქართული ზმნის ძირითადი გრამატიკული კატეგორია, რომელიც ხასიათდება მორფოლოგიური სტრუქტურისა და სინტაქსური კონსტრუქციის ერთიანობით.

სქემიდან ჩანს, რომ „დიათეზა“ წარმოადგენს მორფო-სინტაქსურ დონესა და სემანტიკურ დონეს შორის შესაბამისობის სურათს. გვარი - დიათეზის ქვესახეა, რომელსაც სემანტიკური დატვირთვა აქვს და გრამატიკულად არ არის მარკირებული: ავტოაქტივსა და აქტივს ახასიათებს როგორც R-0, ისე R-ი სტრუქტურა და როგორც ერგატიული, ისე ნომინატიური კონსტრუქცია: პასივისათვის აქედან საზიაროა R-ი სტრუქტურა და ნომინატიური კონსტრუქცია.

დიათეზების ს ქ ე მ ა

I დიათეზა (ერგატიული)

<p>სტატიკური (რელატიური სტატიკა) გვარი: ავტოაქტივი//რეფლექსივი სტრუქტურა: R - Ø; ი-/უ-R [ე/ი]- Ø; (ბრევ.)-R- ა-/ი-/უ-R-th.-Ø კონსტრუქცია არასრული: [ის - მან; ის მას - მან მას]</p>	<p>დინამიკური გვარი: აქტივი სტრუქტურა: ა-/ი-/უ-R-Ø; ა-/ი-/უ-R [ე/ი]-Ø; ა-/ი-/უ-R-th suf.-Ø კონსტრუქცია სრული: [ის მას - მან ის; ის მას მას - მან მას ის]</p>
--	--

II დიათეზა (ნომინატიური)

<p>სტატიკური (აბსოლუტური სტატიკა) უგვარო სტრუქტურა: Ø-/ი-/უ-R-ი კონსტრუქცია არასრული: [ის - ის]</p>	<p>დინამიკური გვარი: ავტოაქტივი, აქტივი, პასივი სტრუქტურა: Ø-/უ-R-ებ-ი; Ø-/უ-R-დ-ებ-ი; ა-R-ებ-ი; ე-R-ებ-ი; ი-/ე-R-ებ-ი კონსტრუქცია სრული: [ის -ის; ის მას - ის მას]</p>
--	---

III დიათეზა (დატიური)

<p>სტატიკური (განმცდელი სუბ.) სტრუქტურა ძირითადი: ი-/უ-R-Ø ი-/უ-R-ი კონსტრუქცია: [მას - მას; მას ის - მას ის]</p>	<p>სტატიკური, დინამიკური (განმცდ. სუბ.) სტრუქტურა წარმოქმნილი: ა-R-ებ-Ø ე-R-ებ-ი კონსტრუქცია: [მას - მას; მას ის - მას ის]</p>
---	--

ამგვარად, გამოიყოფა დიათეზის სამი ჯგუფი, რომელთაგან თითოეულს აერთიანებს მორფოლოგიური სტრუქტურისა და სინტაქსური კონსტრუქციის ერთიანობა. დიათეზა არის გრამატიკულად მარკირებული, სტრუქტურისა და კონსტრუქციის ერთიანობით განსაზღვრული კატეგორია, რომლის სემანტიკური ნიშნით განსაზღვრული ქვესახე არის გვარი.

დიათეზა საერთო ქართველური ზმნის მორფოლოგიური სტრუქტურისა და სინტაქსური კონსტრუქციის ამოსავალი სქემაა, რომელმაც ქართველური ენების განვითარების გზაზე (მეგრული და ლაზური ზმნის უღლების სისტემაში) გარკვეული ცვლილებები განიცადა, მაგრამ საერთო არსებითი ნიშანი - ერგატიული და ნომინატიური კონსტრუქციის ოპოზიცია უცვლელია.

კვლევაში გვიჩვენა, რომ ქართულ გრამატიკულ ლიტერატურაში დარღვეულია შემდეგი აუცილებელი პრინციპები, რომელთა დაცვა განაპირობებს სწორ გრამატიკულ კლასიფიკაციასა და საკვლევი ენის გრამატიკული კატეგორიების სწორ კვალიფიკაციას:

1. კლასიფიკაციისას აუცილებელია დაცულ იქნას ცნების დაყოფის ლოგიკური წესი, რაც გულისხმობს გვარეობითი ცნების სწორად განსაზღვრას და ამ კლასიფიკაციის ფარგლებში მიღებული კრიტერიუმის ბოლომდე დაცვას;

2. კვლევისას გრამატიკული კატეგორიების გამოვლენა უნდა ემყარებოდეს და ამოდიოდეს საკვლევი ენის სპეციფიკიდან, ამ ენის საკვლევი მასალის სტატისტიკური და სისტემური ანალიზის შედეგებზე დაყრდნობით;

3. საკლასიფიკაციო კრიტერიუმი (პრინციპი) უნდა ემყარებოდეს მეცნიერების მოცემული დარგის შესასწავლი ობიექტის (საგნის /მოვლენის) შინაგან, იმანენტურ (არნ. ჩიქობავა) ბუნებას: გრამატიკის შემთხვევაში - მორფოლოგიურ და სინტაქსურ კრიტერიუმებს, კერძოდ, სიტყვის სტრუქტურისა და შესიტყვების კონსტრუქციი კვლევა;

4. კვლევისას გამოყენებული უნდა იყოს დარგის შესაბამისი ცნება-ტერმინები: მართალია, ენათმეცნიერება სწავლობს ენის ფორმასთან ერთად შინაარსსაც, მაგრამ ეს არ ნიშნავს იმას, რომ გრამატიკაში ოპერირება ხდება ლოგიკური (სემანტიკური) ტერმინოლოგიით: გრამატიკული სტრუქტურა და კონსტრუქცია უნდა აღიწეროს გრამატიკულ (მორფო-სინტაქსურ) და არა ლოგიკურ (უნივერსალურ) ცნებათა აღმნიშვნელი ტერმინებით.

5. დასკვნების სისწორე-მცდარობას ორი რამ განსაზღვრავს: ა) წანამძღვრის სისწორე-მცდარობა, რასაც ემპირია/სტატისტიკა ამოწმებს და ხშირად დამოკიდებულია ახალი მასალის მოკვლევისა თუ აღმოჩენებზე, ან ბ) ლოგიკური არგუმენტაციის სიმტკიცე-სისუსტეზე.

აქედან გამომდინარე, კვლევის საწყისი ეტაპზე უნდა მოხდეს ემპირიული მასალის სისტემატიზაცია და კლასიფიკაცია: კვლევა უნდა წარიმართოს ინდუქციიდან > დედუქციისკენ და არა პირიქით. ტრადიციულად დამკვიდრებული აპრიორულად მიღებული დებულება შეიძლება დაარღვიოს ახლად მოპოვებულმა მასალამ (მაგ., დებულება, რომ კონვერსია ყოველთვის იძლევა გრამატიკულ ოპოზიციას აქტივ-პასივს შორის, და აქედან გამომდინარე, -ები სტრუქტურა აპრიორი პასივის გრამატიკული სტრუქტურაა, უარყო სწორედ ქართული „პოლიპერსონალური“ ზმნის ჩვენებამ). ამიტომ გრამატიკული კატეგორიის კვალიფიკაციისას აუცილებელია სტატისტიკური, მათ შორის მონათესავე ენების მონაცემების გათვალისწინება;

4. კვლევისას აუცილებელია სინქრონიისა და დიაქრონიის გამიჯვნა: სინქრონიულ დონეზე ენობრივი ფაქტის კვალიფიკაციისას დიაქრონიული ანალიზის შედეგების, მაგ., მორფო-სინტაქსური მოვლენების რეინტერპრეტაციის ფაქტების გამოყენება და მომარჯვება საჭირო ხდება ფაქტის ახსნის მიზნით, მაგრამ არა სინქრონიულ ჭრილში ამ ფაქტის კვალიფიკაციისთვის (დიაქრონიული ანალიზის შედეგად მათი სათანადო კვალიფიკაცია უნდა მოხდეს სინქრონიულ ჭრილში);

5. დგას მორფო-სინტაქსური ფაქტებისა და კატეგორიების ტერმინოლოგიური დახასიათების პრობლემა: მაგ. ა) ზოგადად „მწკრივთა“ სახელწოდებების საკითხი (კერძოდ, ძველი ქართული ენის გრამატიკაში ტერმინის „კავშირებითის მწკრივები/ი“ გამოყენების შეუსაბამობა, III სერიის მწკრივთათვის ტერმინ

„თურმეობითების“ მიზანშეწონილობის საკითხი როგორც ძველ, ისე თანამედროვე ქართულში და სხვ.); გ) გარდამავლობის, როგორც გრამატიკული კატეგორიის, საკითხი „პოლიპერსონალურ“ ქართულ ზმნაში; დ) ინვერსიის პრობლემა ქართული ზმნის პირების გამოხატვის სისტემაში და ამასთან დაკავშირებით „სუბიექტური“ და „ობიექტური“ პირების გრამატიკული მარკერების განსაზღვრა დიაქრონიულ და სინქრონიულ კრილში და სხვა.

დამოწმებული ლიტერატურა

- თ. ბიკაშვილი, 2009 - თ. ბიკაშვილი, I და II დიათეზის ავტოაქტივების შესატყვისი ზმნები სვანურში (სამაგისტრო ნაშრომი), თბ., 2009.
- კ. დანელია, 1976 - კ. დანელია, ვნებითი გვარის წარმოებისათვის კოლხურში, თსუ ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები, 19, თბ., 1976.
- ქ. ლომთათიძე, 1953 - ქ. ლომთათიძე, „თბება“ ტიპის ზმნათა ისტორიისათვის ქართულში, იკე, ტ. IV, 1953.
- დ. მელიქიშვილი, 2001 - დ. მელიქიშვილი, ქართული ზმნის უღლების სისტემა, თბ., 2001.
- არნ. ჩიქობავა, 1959 - არნ. ჩიქობავა, ზოგი პრეფიქსული წარმოების ისტორიისათვის ქართულ ზმნებში, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. XI, 1959.
- არნ. ჩიქობავა, 1968 - არნ. ჩიქობავა, მარტივი წინადადების პრობლემა ქართულში, თბ., 1968.
- ლ. ნოზაძე, 2000 - ლ. ნოზაძე, ვნებითისა და პოტენციალისის ფორმათა წარმოების ზოგი საკითხი კოლხურში, იკე, ტ. 34, 2000.
- ნ. ფუტყარაძე, 2009 - ნ. ფუტყარაძე, I და II დიათეზის ავტოაქტივების შესატყვისი ზმნები მეგრულში (სამაგისტრო ნაშრომი), თბ., 2009.
- ა. შანიძე, 1943 - ა. შანიძე, აქტივი და პასივი ერთეულის მიმართ მრავალპირიანი ზმნის ჩვენებით, საქ. სსრ. მეცნ. აკადემიის მოამბე, ტ. IV, №4, 1943.
- ბ. ჭორბენაძე, 1980 - ბ. ჭორბენაძე, ქართული ზმნის ფორმოზომი და ფუნქციური ანალიზის პრინციპები, თბ., 1980.

DAMANA MELIKISHVILI

METHODOLOGICAL PROBLEMS
IN GRAMMATICAL LITERATURE OF GEORGIAN

The article is dealing with the methodological problems in grammatical literature of Georgian that are mainly caused by confusion of *semantic-logical and grammatical categories*; *these problems have originally emerged in the grammar of Dionysios Thrax.*

1. *Classification should essentially follow the logical rule of division of a concept;*
2. *While doing a research the identification of grammatical categories should be based on specificities of the language under question;*
3. *a classification criterion must be based on the inner, immanent nature of an object (thing/phenomenon) under question, i.e. morphological and syntactic criteria in case of grammar;*
4. *a research should incorporate concepts and terms relevant to the field; grammatical structures and constructions should be described by applying terms denoting grammatical (morphosyntactic) rather than logical (/universal) concepts.*
5. *Drawing accurate-inaccurate conclusions follow from either accuracy-inaccuracy of the premises or strengths – weaknesses of a logical argumentation;*
6. *Classification should be based on empirical materials;*
7. *While doing a research it is essential to demarcate between synchronic and diachronic data;*
8. *We encounter the problem of terminological definition of morphosyntactic facts and categories.*

მეცნიერება

იდიომატურ გამოთქმათა ერთი ჯგუფისათვის ტაოურსა და იმერხეულში

თანამედროვე ლინგვისტიკის მიერ ენა, როგორც სოციალური ინტერ-
აქციისა და კულტურის შემქმნელი საშუალება, შეისწავლება მრავალი
თვალსაზრისით. რამდენადაც ენა ვერბალიზებული კულტურაა, მასში
(განსაკუთრებით მის ლექსიკაში) ადამიანური ქმედების ყოველგვარი გამოვლინებაა
დალექილი. ლინგვოკულტუროლოგია სწავლობს იდიომატურ გამოთქმებს,
როგორც ერის კულტურული თვითმყოფადობისა და ცნობიერების ამსახველ
მყარ ერთეულებს. ფრაზეოლოგიზმები უკანასკნელი ათწლეულების განმავლობაში
ენათმეცნიერული კვლევების ერთ-ერთ ძირითად საკითხად ითვლება, რადგან
ენისა და კულტურის ანალიზი ფრაზეოლოგიური მონაცემების გარეშე არასრულ-
ყოფილი იქნება, ვინაიდან მასში არეკლილია როგორც ენობრივი, ისე ამ ენის
მატარებელთა კულტურული თავისებურებანი (Cowie, 1998, გვ. 57).

ქართული ენის ფრაზეოლოგიური ერთეულები საკმაოდ კარგადაა
შესწავლილი, თუმცა ჯერ კიდევ გვხვდება საკითხები, რომლებიც ენათმეცნიერთა
ყურადღებას მოითხოვს. ლინგვოკულტუროლოგიური კუთხით ძალზე
საინტერესოა ქართული და თურქული იდიომების შესწავლა-შედარება, რადგან
ის ნათლად წარმოაჩენს ამ კულტურათა დამოკიდებულებას ადამიანთა
ჯანმრთელობასთან, განწყობილებებთან, ფსიქოლოგიურ მდომარეობასთან...
და ენაში მათი ასახვის გზებს.

ადამიანის სხვადასხვა მდგომარეობის (როგორც ფიზიკური, ასევე სულიერი)
გამომხატველი ფრაზეოლოგიური ერთეულები შესაძლებელია დაიყოს თემატურ
ჯგუფებად. მათი დაჯგუფებისას ყურადღება უნდა გავამახვილოთ იდიომების
შემადგენელ ლექსიკურ კომპონენტებზე.

2006-2012 წწ. ტაოსა და იმერხეულში ექსპედიციების დროს მოპოვებული
ფრაზეოლოგიური მასალის დამუშავების, მათი გამოქვეყნებულ იმერხეულ და
ტაოურ დიალექტურ ტექსტებსა (ნ. მარის, შ. ფუტყარაძის, მ. ფაღავას...) და
სხვა ქართველურ მონაცემებთან შედარება-შეპირისპირების შედეგად აღმოჩნდა,
რომ იდიომატურ გამოთქმათა შემადგენელ კომპონენტებად, ძირითადად,
ადამიანის სხეულის ნაწილები გვევლინება.

ეს შემთხვევითი არ არის. თითქმის ყველა ენაში ადამიანის სულიერი
განცდის ამსახველ ფრაზეოლოგიზმებში სემანტიკურად საყრდენი კომპონენტი
ადამიანის სხეულის ნაწილის აღმნიშვნელი ლექსემებია: თავი, გული, ენა და სხვ.

მაგალითად, ტანჯვის, მწუხარების, სიხარულის, სიყვარულის, გაბრაზების
გამომხატველ ტაოურსა და იმერხეულ ფრაზეოლოგიზმებში ძირითადი საყრდენი
ლექსემა არის „გული“:

გულის დაფლეთა (დაკოდვა, წვა, წიწვნა) – ‘ტანჯვა, წვალება’: „გული
დაუფლეთა მის სიტყვებმა ფენა“. ბარ. სალიტ. ქართ.: გულის დაწყვეტა;
გულის გახეთქვა.

გაგულიანდა – ‘გაბრაზდა’: „იმფრა გაგულიანებული იყო დედვი, შემეშინდა და
კარში გვევდი“. ბარ. სალიტ. ქართ.: გულმოსული.

გულმოყვასი - 'გულით მოყვარული': „ფენა გულმოყვასი იყო ნენეი, ყველა უყვარდა“.

გულერთი - 'გულითადი, ერთგული': „გულერთი კაცია მემედი, იტყვის, აკეთებს“. პარ. სალიტ. ქართ.: ერთგული.

გულნაქცეობს - 'მიზეზობს': „ჩემი გელინი გულნაქცეობს, სამი თვის ორსულათაა“. პარ. სალიტ. ქართ.: მიზეზობს, გული ერევა.

ამავე დიალექტებში „თავთან“ დაკავშირებული იდიომები ხშირად „მეთაურის, უფროსის“ სემანტიკას გულისხმობს:

დიდთავა (თავდიდი)/თავდიდი - 'თავარი, უფროსი, ხელმძღვანელი': „თავდიდი კაცი იყო ჩემი ბაბოი“.

„თავთან“ და „ჭკუასთან“ არის დამოკიდებული საქმის მოგვარება-მოუგვარებლობის, მზაობის, განათლება-გაუანათლებლობის, შინაგანი თავისუფლების და ა.შ. გადმოცემა და მოტივირებაც ნათელია:

თავნახევარაი - 'სანახევროდ გაკეთებული': „ასე თავნახევარაი დამჩა და დამჩა ეს წინდა, ვეღარ გავათქმეილე“.

თავი ხელათ არ მაქვს - 'მზად არ ვარ, მაგ საქმისათვის არ მცალია': „ახლაც თავი ხელათ არ მაქ, თვარემ მაქ მეაც წამევდოდი“. პარ. სალიტ. ქართ.: თავი ხელათ მაქვს: ძალიან დაკავებული ვარ, ბევრი საქმე მაქვს და საიდან დავიწყო, აღარ ვიცი.

თავაწველი - 'თავისთავადი, დამოუკიდებელი, ქედმოუხრელი, თავმომწონე': „თავაწველი კაციაო და არ ყუარებია ბეგსა ჩუენი დედი“. პარ. თურქ.: Başını kaldırdı - წინააღმდეგობა გაუწია, აუჯანყდა, დამოუკიდებლობა გამოაცხადა; სალიტ. ქართ.: თავი ასწია, ხმა აიმაღლა, თავი წამოყო.

თავრეხვაი - 'სალანძღავი სიტყვაა (ვულგ. გამ.) 'ზომაზე მეტად მოზრდილი ავის მქონე პიროვნების მეტსახელია': „ვეღარ მეცცილვე მაი თავრეხვაი“. პარ. სალიტ. ქართ.: თავგასიებული ვინმეა.

თავროკაი - 'უსწორმასწორო ზედაპირიანი თავი. გადატ. მნიშვნელობით 'გონებასუსტი': „დედამთილო, თავროკაო, თითი მომე, გავლოკავ“; „თავროკაი, გოროხაი ბაღვი ყავ ერთი“.

ტალავერა ხაპერი - სიტყვ. დახურული თავი (ტალავარი - სახლის ან საბძლის წინა მხარე, გადახურული; ხაპერი - თავი, თავის ქალა, ტვინი, აზრი, ფიქრი; ხაპერაი - დიდთავიანი ადამიანის ეპითეტი) 'ჭკუით სავსე': „ძალიან ბევრი იმასა ტალავერა ხაპერში აქ და გარედან არ ჩანს“.

ხაპერა მეეშალა - 'დათვრა, გონება აერია': „შარაბი სუა და ხაპერა მეეშალა"... პარ. სალიტ. ქართ.: ტვინი აერია.

ხაპრიდან ავათ გახდა - 'შულიერად დაავადდა': „ხაპრიდან ავათ გამხთარა, საცოდვაი"... პარ. სალიტ. ქართ.: ჭკუაზე შეირყა.

ჭკუის თავში ჩამოდება - 'რჩევების მიცემა, სწავლება': „კაია სახლში ოგჯი (მრჩეველი) რომე იქნება, ჭკუას ჩამუთუდებს თავში გენჯებსა"... პარ. სალიტ. ქართ.: თავში უდებს პირდაპირ.

ჭკუა აღარ ევითხვის - 'სრულ ჭკუაზე აღარაა, აღარ დაეყვრება': „ზოვლი დაბერდა ჭკუა აღარ ევითხვის“.

ჭკუაში ჩავარდნა - 'დაჭკვიანება': „ახლა ჩავარდა ჭკუაში და დეეფეჩხა (ცდილობს, წვალობს) საქმეზე. პარ. სალიტ. ქართ.: ჭკუაში ჩავარდნა.

წასულ-მოსული ჭკუა - 'არასტაბილური ჭკუა, გონება': „წასულ-მოსული ჭკვის ქალია ფადიმი და იმითენ არ მომწონან“. პარ. სალიტ. ქართ.: ჭკუაღამჯდარი/ჭკუადაუშჯდარი.

იდიომატური გამოთქმები, რომელთა ლექსიკურ კომპონენტებად „სული“ გვხვდება, თემატურად, ბუნებრივია, დაკავშირებულია გარდაცვალებასთან, სიმწარესთან, გაბრაზებასთან, ძლიერ სურვილთან და სხვ.:

სულ აძლევს - '1. კვდება, სულს ლევს, 2. ძალიან დიდი სურვილი აქვს, სურს': „ისე ენატრება ბაღესა ბაბოი, რომე ემჭაი სულ აძლევს სინატრულისკან“. პარ. სალიტ. ქართ.: სულს ლევს.

სულის მიცემა - 'გარდაცვალება': „ენ სონ სულის მიცემა რომ არის ჩვენ თავზე, ეს არნა დაგვაგინწყდეს“.

სული ყიაში ამუჟდა - 'მოგებრდა, მოთმინების ფილა აევსო': „სული ყიაში ამუჟდა ამდენ მინნეთში და დატია ქალის ოჯადი“. პარ. სალ. ქართ.: სული ყელში ამოუფიდა.

გააშჷნა სული - 'მოკლა, ძალიან დაღალა, შეაწუხა, სული დააღვინა': „იმდენი იარა, გააშჷნა სული ღარქმა“. პარ. სალიტ. ქართ.: გააფრთხოვინა (გააშპოვინა) სული.

იდიომატური გამოთქმები, რომელთა ლექსიკურ კომპონენტებად „ენა“ გვხვდება, თემატურად, ბუნებრივია, დაკავშირებულია საუბართან:

ენაპირიანი - 'კარგი მოლაპარაკე': „იმფერი ენაპირიანი ქალია, რომ შენ ვერ გუჟღერებ ლაპარაკში“. პარ. სალიტ. ქართ.: ენაწყლიანი.

მოყვანილ მაგალითში გვაქვს ფრაზეოლოგიზმი „ლაპარაკში გადგომა“ - 'ლაპარაკში ვერ ჯობნა'. პარ. სალიტ. ქართ.: სიტყვაში/ლაპარაკში მოგება, ჯობნა.

ენა ებმება - 'ენის შეშლა': „ზოვლი ენაფელთეჟი (ენაბლუ) ყოფილა, ენა ებმება ძალიან“. პარ. სალ. ქართ.: ენის დაბმა.

ფენა ენვანი - 'ყბედი': „ფენა ენვანი ქალი დარჩა, სიტყუას არ გადაყლაპავს, თავზე შამოქარავს იმსოლოდში“. პარ. სალიტ. ქართ.: ენაჭარტალა.

მოყვანილ მაგალითში გვაქვს ფრაზეოლოგიზმი „სიტყუას არ გადაყლაპავს“ - 'ენის გაუჩერებლობა'; პარ. სალიტ. ქართ.: ენას არ აჩერებს.

სიტყვის გამოტანა - 'საქმის დასრულება': „ენპილაი (პირველად) დავდვით მარტო ბეჟედი, სიტყვა გამევეტანოთ“.

მსხვილი ენა - 'ბევრი ლაპარაკის მოყვარული': „ერთდრამი გიჟიბაი და რამ სისხო ენა აქვს“. პარ. სალიტ. ქართ. გრძელი ენა, ენად გაკრეფა.

ენის დაფენა - 'ბევრი და მოთაფლული ლაპარაკი მიზნის მისაღწევად': „ოინაბაზი (მატყუარა) კაცი, ჩამოიდა და დიგვიფინა ენა, მოტყვილება უნდოდა, ჰამა არ ჰამა კატამ ნიორი“. პარ. სალ. ქართ.: ენად გაკრეფა.

მოყვანილ მაგალითში გვაქვს ფრაზეოლოგიზმი „არ ჰამა კატამ ნიორი“ - 'ვერ მოატყუა, ვერ დააჩერა'.

ე.წ. ქაჯური ენის გადმოსაცემად ტაოურსა და იმერხეულში გამოიყენება იდიომა „ჩიტის ენა": „ჩიტის ენაზე ლაპარიკობდენ და იცინიდენ ციციები“...

იდიომატური გამოთქმები, რომელთა ლექსიკურ კომპონენტებად „პირი“ გვხვდება, თემატურად, ბუნებრივია, დაკავშირებულია საუბართან, სიკეთე-ბოროტებასთან, სიცოცხლესთან:

შენ პირ შეჟერი - (სიტყვის მასალა) 'ღმერთმა გაგახაროს, ასეთი სასიამოვნო ამბავი რომ მაცნობეს!'. „შენ პირ შეჟერი, დოხტურო, ბაბოი

- თუ მომირ-ჩება, სხუა აფილარ მინდა ამ ღუნიაზე". პარ. სალიტ. ქართ.: შენ პირს შექარი.
- ერთპირაი** - 'ერთბაშად, ერთდროულად': „ერთპირაი მოკდენ ბევრი". პარ. სალიტ. ქართ.: ერთ პირზე ყოფნა - შეთანხმება.
- პირზე რამე არ დაადგება** - 'საიდუმლოს ვერ ინახავს, ყველაფერს ამბობს': „იმფერი ინსანია, პირზე რზემ არ დაადგება". პარ. სალიტ. ქართ.: პირზე არაფერი ამაგრდება.
- პირზე ნური ედგა** - 'კეთილი, გულმოწყალე ადამიანია, ნათელი ადგას პირზე': „ღმერთმა გაახარა მაგისი გამზღელი, პირზე ნური ადგას, იმფერი ინსანია". პარ. სალიტ. ქართ.: პირნათელი, მართალი ადამიანი, პასუხისმგებლობის მქონე.
- პირზე (პირიდან) ძე გადმოღის** - 'ენატკბილი, კეთილი ადამიანია': „პირზე ძე გადმოღის, იმფერი კაცი ყავს". პარ. სალიტ. ქართ.: ენატკბილი.
- პირი მოჟამული აქ** - 'შეცირი გამომეტყველება აქვს, მოღუშულია': „მისობი დღეში პირი მოჟამული აქ. ერთ ღიმან ვერ ღუუნახავ პირზე". პარ. სალიტ. ქართ.: პირმოღუშული.
- პირგამოფყენილი** - 'უჩადრო, პირმოზდილი ქალები': „პირგამოფყენილი იარება სოხახებში, ნამეჭრამ არ ერიდება".
- პირზე ჭეშენემი (ჯოჯონეთი) ახატია/ადგია** - 'დაუნდობელი, სასტიკი ადამიანია': „პირზე ჭეშენემი ახატია. შეხედავ, მიხედები, რა ინსანია". პარ. სალიტ. ქართ.: ჯოჯონეთის მაშალა- შეუხედავი ადამიანი.
- ჩენგე დამღარი (ჩენგე - ქვედა ყბა) - 'უმაღო, ცუდად მქამელი': „სხუაფერი ჩენგედამღარი ბაღვია ესა".**
- ჩენგეშეკრული** - იგივე მნიშვნელობა აქვს. პარ. სალ. ქართ. პირაკრულია.
- ჩენგეს შექანებ/შაქანებია ჩენგე** - 'ძალიან შეწუხება, შეშინება, დანაშაულზე წასწრება': „ჩენგეს აქანებდა, ის ვიცი ჰამა თავი თუ ქონდა, არ მახსოვსო".
- ამავე წინადადებაშია იდიომი „თავი თუ აქვს" - 'თუ შეუძლია'. იგივე ვარიანტია სხვა ქართულურ ქვესისტემებშიც.
- ჟამი აქ ბუჯზე** - 'ნაღველი, დარდი, ტკივილი აქ სახეზე': „ჟამი აქ ბუჯზე, ვერ დეელაპარიკები". პარ. სალიტ. ქართ.: ცხვირ-პირი ჩამოტირის.
- ჟამი დაგაყარე თავზე** - 'წყევლა' ჟამი - სიკვდილი, მოუტრყენილი ჭირი': „ჟამი დაგაყარე თავზე, შენ არგასახარებელო!"
- იდიომების ლექსიკურ კომპონენტებად შეგვხვდა „წვერი":
- თეთრი წვერის მოსწრება** - 'ხანდაზმულობამდე სიცოცხლე, ღრმა მოხუცებულობამდე არსებობა': „ღმერთმა შენი ბაღიშების თეთრი წვერი მოგასტრას".
- წვერი პირში ჩეიდვა** - 'თავი დამნაშავედ იგრძნო, უხერხულ სიტუაციაში აღმოჩნდა': „უდინგლა, უდინგლა და რომ არ დაწონდა, ჩეიდვა წვერი პირში და მოცოცხა". პარ. სალ. ქართ.: შენი სიკვდილი და არგადარჩენა იქნა.
- იდიომატური გამოთქმები, რომელთა ლექსიკურ კომპონენტებად „თვალი" გვხვდება, თემატურად მრავალფეროვანია:
- გულწარბავეს გზას** - 'გზას გაუკვლევს, მიმართულებას მისცემს': „გენჯებსა გზა შენნა გულწარბო".

თვალგამხილო - 'ფხიზელი, აქტიური': „ინსანი თვალგამხილო რომე იქნება, ყუელამფერ მოძებნის“.

თვალეზი გზაში მაქ - 'ველოდები': „თვალეზი გზაში მაქ, დას ველი მემლექეთიდან“... პარ. სალიტ. ქართ.: თვალეზი გზისკენ მაქვს მოქცეული.

თვალეზში ვერვინ ჩახედავს - 'ვერვინ შეხედავს ავი თვალთ, ვერაფერს დააკლებს': „იმფერი ღორი ციცაია, რომე თვალეზში ვერვინ ჩახედავს“... პარ. სალიტ. ქართ.: თვალს ვერვინ გაუსწორებს.

თვალეზ სირისირაი ახილებს - 'თვალეზს მორიგეობით ახელს. ძილი ერევა': „ბადვი თვალეზს სირისირაი ახილებს. ეძინება“. პარ. სალიტ. ქართ.: თვალეზს ძლივს ახელს.

თვალე დუშდგეს - 'წყევლა 'დაბრმავდეს, გადაშენდეს, გაქრეს': „თვალე დუშდგეს ამფერ სიცოცხლესა“. პარ. სალიტ. ქართ.: თვალე დაუდგეს.

თვალნაჭირავი - 'შეყვარებული, თვალე რომ უჭირავს': „თვალნაჭირავი სიმღერები არი ბევრი“. პარ. სალიტ. ქართ.: თვალის ჭერა.

თვალის შერთვა - 'ზილის მწიფობის დასაწყისი': „თვალე შეერთო ჩუნმა ბალმა, შეყირმიზდა“. პარ. სალიტ. ქართ.: შეითვალა.

თვალშიერი - 'გაუმაძღარი, ხარბი': „სხუა სოი თვალშიერი ინსანია მაგი“.

თვალცემარაი - 'ავთვალისანი, ვისაც სხვისი გათვალვა შეუძლია': „ახალ თუარეს შეხედე ქი და მემრე ინსან შეხედე, იმ თვეში თვალცემარაი იქნები“. პარ. სალიტ. ქართ.: ცუდი თვალის მქონე.

თვალ წაკრავს - 'ავი სული შეეყრება, ეშმაკი დაეპატრონება': „ღამე-ღამე არ იარო, თვალ წაკრავს“. პარ. სალიტ. ქართ.: თვალე ეცემა.

თვალწაკრული - 'ავ სულ შეყრილი; ეშმაკის მიერ დაპატრონებული': „ე ბადვი ღამეში, ძილში ბოდავს. თვალწაკრულია, ისე გავ, გამოლოცვა უნდა“. პარ. სალიტ. ქართ.: გათვალულია, თვალე ეცა.

მასალაში დადასტურდა **გათვალვა** ფორმაც: „გაზაფხულზე, საქონლის გამოხამები დროზე, ქიებზე და ტანზე საქონელსა წარნაქ წუთსვამთ, წარნაქით შევრებავთ, არ გეითვალოსო“.

წეიჭიკარტა თვალეზი - 'გადაღალა, დაიბრმავა თვალეზი (რალაც საქმის კეთებას მოანდომა დიდი დრო)': „ციცამ მაგის ქსოვნაში წეიჭიკარტა თვალეზი“; პარ. სალიტ. ქართ.: დაიფსო თვალეზი.

თვალეზი გზაში დიმიჩა - 'მომენატრა ძალიან, ძალიან ველი, ძალიან დიდი სურვილი მაქვს': „მეწვერენით (უღვევლად მოდიხართ, თქვენს მოსვლას ბოლო არ უჩანს, წვერი არ უჩანს) და მოხუალთ. ჩვენი ახრახებიც წამეყუაით ერთი, თვალეზი გზაში დიმიჩა“. პარ. სალიტ. ქართ.: თვალეზი გზისკენ მომექცა, თვალეზი გზაში დამჩა.

შენი თვალ-წარბი მე შემიცვალე - 'შენს თვალ-წარბს ვენაცვალე': „შენი ჭირიმე, შენ გენაცვალე, შენი თვალ-წარბი მე შემიცვალე“. პარ. სალიტ. ქართ.: შენი თვალეზის ჭირიმე.

შენი თვალე გეხილა - 'შენ არ მომიკვდი, ღმერთმა გაცოცხლოს!': „შენი თვალეზი გეხილა! რაფერ ვერ დიგინახე იმათიფეში თუ იყავ?!“...

შენი თვალეზი მომართვი - 'შენ თვალეზს ვენაცვალე': „შენი თვალეზი მომართვი, ციცავ, ერთი ბუზბოლაზიდან წყალი გამეიღვე და მომაწევი პატარა, გული მიხურს ძალუან“.

იდიომატური გამოთქმები, რომელთა ლექსიკურ კომპონენტებად „ხელი“ გვხვდება, თემატურად დაკავშირებულია დანძარებასთან, დამორჩილებასთან, შესაძლებლობა-შეუძლებლობასთან, გაკეთება-გაუკეთებლობასთან:

- ლლიაში ამოგიჩრის** - 'დაგიმორჩილებს, გძლევს, მოგერევა': „მაგან რანა მიყოს, თუ მევიწადინე, ღლიაში ამევიჩრი და ვარბენიფ“.
- ლლიაში გაგახედიებს** - 'დაგიმორჩილებს, დაგცინებს, აბუხად აგიგდებს': „წაყურდეს, თვარამ ღლიაში გავახედიფ“.
- მუუხელფეხებს** - 'ხელს გაუმართავს, საქმის შესრულებაში დაეხმარება, შეუსაბამებს': 'დედამისმა მუუხელფეხა, ხელი შუუწყო და გააქცია ციკაი კაცთან". პარ. სალ. ქართ.: ხელს გაუმართავს, ხელს შეუწყობს.
- ერთხელაი** - 'ერთად, ზიარად': „ჩემი კაცი და ჩემი ძმა ერთხელაი საქმობენ". პარ. სალიტ. ქართ.: მხარდამხარ.
- ხელგადასამული** - 'პირთამდი სავსე, ბოლომდე გავსებული ჭურჭელი': „ხელგადასამული მეიტანა გობით ფქვილი".
- ხელიდან გამოუვა** - 'საქმის მცოდნე, მოხერხებული ადამიანი': „ტადოის ხელიდან გამოუდიოდა-ჭი ი საქმე". პარ. სალიტ. ქართ.: ხელიდან გამოსდის.
- ხელგამუუსლელი** - 'საქმის უცოდინარი, მოუხერხებელი, უგერგილო პიროვნება': „ძიი ძალუან ხელგამუუსლელია, ბაბოს მემრე იდარე რაფერნა ქნას, არ ვიცი". პარ. სალიტ. ქართ.: ხელიდან არაფერი გამოსდის.
- ხელის აყვავება** - 'დალოცვის ფორმულა': „ღმერთმა ხელები იგიყუავა, რა ლამაზი ხელაქმარი ქცოდნია". პარ. სალიტ. ქართ.: ხელი გაგიხარდეს.
- ხელის გაროხრება** - 'ხელის გაფუჭება, საქმის არაკვალიფიციურად გაკეთება': „დაბერებულა და ხელი გაროხრებია, თვარა წინწინ გენჯობაში ზოვლი თერძი იყო". პარ. სალიტ. ქართ.: ხელის გაფუჭება.
- ხელის გაწყობა** - 'საჭიროებისამებრ დახმარება, ხელის გამართვა, მიშველება, მიწოდება': „დუნიადა არ შეეხარება ხელის გაწყობა". პარ. სალიტ. ქართ.: ხელის გაწყობა.
- ხელის დაბანა** - 'ხელის მოცარვა, გაცრუება, წაგება': „მაგ საქმიდან დევბანევიო ხელი ისე გავ?". პარ. სალიტ. ქართ.: მე მაგ საქმეში ბრალი, წილი არ მიმიძღვის.
- ხელის დადება** - 'ქალის დანიშვნა, დათავისება': „ვინმემ ხელი დაადვა ისე მალე თუ?" პარ. სალიტ. ქართ.: 'არჩევა' - მოტივაცია იგივეა.
- ილიომების ლექსიკურ კომპონენტებად გაანალიზებულ მასალაში იშვიათად გვხვდება „მხარი“:
- მხრებ იმტრია** - 'გაიკვირვა': „მხრებ იმტრია ღოდოფალმა"... პარ. სალიტ. ქართ.: მხრები აიჩეჩა.
- ფხრი ქცევა** - 'მხრის ქცევა - ორიენტაციის, მიმართულების დაკარგვა': „გამთენიას ავდექ, ფხარი მექცა და მუთვადი ვედარ მივაგენ, ოზოში გაველ მეგომ". პარ. სალიტ. ქართ.: მხრის ქცევა.
- ილიომატური გამოთქმები, რომელთა ლექსიკურ კომპონენტებად „ფეხი“ გვხვდება, თემატურად მრავალფეროვანია:
- ფეხნაქცევაი** - 'გათხოვილი ქალის პირველად მისვლა მამისეულ ოჯახში, რომელიც, ჩვეულებრივ ქორწინებიდან ორმოცი დღის გასვლის შემდეგ ხდება': „ძალი ფეხნაქცევაი წიეყუანეს და ერთ-ორ კვირას არ იქნება".
- ფეხტატაში** - '1. ფართეტერფებიანი, ბრტყელტერფიანი; გადატ. მნიშვნ. 2. ტყეში გაზრდილი, გამოუსვლელი': „ფეხტატაში ბლაცვები! უნივერსითე რა იციან მაგათა?"
- ფეხშავიანი** - 'ფეხშავი, უბედურების მომტანი ოჯახში': „მე ფეხშვიანი გურჯი არ ვარ". პარ. სალიტ. ქართ.: ცუდი ფეხის მქონე.

ფეხჩვილი - 'სუსტი ყოფაქცევის ქალი': „იმათი თახუმის ქალები ფეხჩვილი არიან, მალე მოტყვილდებიან“. პარ. სალიტ. ქართ.: ფეხსუსტი, ჭკუამჩატე. იდიომატური გამოთქმები, რომელთა ლექსიკურ კომპონენტებად „ყური“

გვხვდება, თემატურად მრავალფეროვანია:

ყურათხვებს - 'პატრონობს, უვლის, ყურადღებას აქცევს': „დედეს ყურათხვებს ზაფხულში“. პარ. სალ. ქართ.: ყურის თხოვება, ყურის გდება.

ყურგახრეტილი - 'ჭკვიანი, განათლებული, ცხოვრების მცოდნე': „ფენა ყურგახრეტილი კაცია ჩვენი აჰმედაი, ყულამფრიდან ხებერი აქ“.

ყურგდებულობს - 'უვლის, პატრონობს': „ხასანი ყურგდებულობსო ავატ-ყოფს, იაშლ დედესო, ხებერი ჩამოვდა“. პარ. სალიტ. ქართ.: ყურის გდება.

ყური მთხვებელი - 'პატრონი, ყურადღების მიმქცევი, მომვლელი': „ყური მთხვებელი ვინ ყავს ნეტაი?!“ პარ. სალ. ქართ.: ყურის თხოვება.

ყურიძირში - 'ძალიან ახლოს, უახლოეს ადგილას': „მისი სახლი იგზეა, ყურიძირში“. პარ. სალიტ. ქართ.: ყურიძირში.

ყური წუჟგდო - 'გაჩუმდა, დაწყნარდა': „ეს რომ გეიგონა, წუჟგდო ყური, კრინტი არ გუჟლია“. პარ. სალიტ. ქართ.: წაყრუება.

ყურწაგდებული - 'გაჩუმებული, დაუდევარი, განურჩეველი, ჩუმი, დადუმებული': „ყურწაგდებული გეიარს-გამეიარს, რამეს არ მიგახტენს“.

იდიომების ლექსიკურ კომპონენტებად გაანალიზებულ მასალაში, ბუნებრივია, შეგვხვდა „ცხვირიც“:

ფოლოს დაშვება (ფოლო - ვულგ. ცხვირ-პირი) - 'შეეშინდა, შეწუხდა, ტირილი დააბირა': „ეწყინა და დუჟშვა ფოლო“, „რა დიგიშვია ფოლო“.

პარ. სალიტ. ქართ.: რას ჩამოგიშვია ცხვირი, ჩამოგიყრია ყურები.

ცხვირი გაშვერა - 'დამდურება, გაბუტვა': „სოფნი ცხვირის გაშვერაც დიმიწყო ძალმა, არ მელაპარაკება“. პარ. სალიტ. ქართ.: ცხვირის აბზუება.

ცხვირი გასტორება - 'სურვილის ასრულება, დაკმაყოფილება': „ასე ადვილაი ცხვირი არ გუჟსტორდება“; „მაგისი ცხვირი გასტორება არ იქნება, ილლა რაცხა ყუსურ ნახავს“.

იდიომების ლექსიკურ კომპონენტებად გაანალიზებულ მასალაში ძალზე იშვიათად გვხვდება „მუცელი“:

მუცელში გარცხა - 'შეშინდა, შიშისაგან კანკალი დაიწყო': „იმფრა იფვირა, რომე ბადვებ მუცელში გარცხა“. პარ. სალიტ. ქართ.: მუცელში დაუარა.

მუცლის ლობიოსთვის ქონა - 'მოუთმენლობა, თავშეუკავებლობა, საჭმლის ზედმეტი სიყვარული': საბრაინინა (მომთმენი) იყო, მუცელი მარტო ლობიასთენ არნა ქონდეს. პარ. სალიტ. ქართ.: ღორმუცელა.

იდიომების ლექსიკურ კომპონენტებად გაანალიზებულ მასალაში არც თუ იშვიათად გვხვდება „ჭიბი“; მათი მოტივაცია ნათელია:

ჭიპზე მიება - 'ალარ მოსცილდა, მიეწება, თან დაჰყვება': „ჭიპზე მეება დედამისს, ალარ გუჟშვა“...

ჭიპზე გარჩევა - 'გაბრაზება, განრისხება, გულზე გასკდომა': „ამფერ უბრალო რამეზე რათ უნდა მაგდენი ჭიპზე გარჩევა“. პარ. სალიტ. ქართ.: გულზე გასკდომა.

ჭიპის მიჭრა - 'მოუტყვილობა, დაცანონება, ჩაფინება, განუშორებლობა': „შენზე ხომ არ მაქ ჭიპი მიჭრილი?! ვისაც მინდა, იმას შეგხედავ“. პარ. სალიტ. ქართ.: ჭიპი ხომ არ მაქვს მასზე დაწერილი.

ჭიბის სახელი - 'ბავშვობის სახელი, პირველი სახელი (საშინაო სახელი)': „იმის ჭიბის სახელი იყო რეჯები, ჰუქუმთმა სხუა დაარქვა“. პარ. სალიტ. ქართ.: ნათლობის სახელი.

გურჯის ჭიბი - 'ნამდვილი ქართველი, სუფთა სისხლის ქართველი': „გურჯი ჭიბი მაქ, გერჩექ ხასი გურჯი ვარ“. პარ. სალიტ. ქართ.: სუფთა ქართველი.

გეიჭიბრა - 'გაიჭინთა; ზომზე მეტ სიმძიმეს შეეჭიდა': „იმდონზენა უნდა გეიჭიბრო კაცმა, რომე ხუანჯარმა არ გიგიწყდეს"... პარ. სალიტ. ქართ.: ფეხები იმხელაზე უნდა გაჭიმო, საბანი რომ გაგწყდეს.

შენგან იზრუგა - 'შენგან მხარდაჭერის იმედი მიეცა, შეგულიანდა': „შენგან იზრუგა ღარჭმა და წევდა სახლიდან". პარ. სალიტ. ქართ.: 'შენგან ზურგი აქვს.

ერთი ზრუგი - 'ერთი წამოკიდება (რასაც ერთი ადამიანი ერთბაშად აიკიდებს)': „ერთი ზრუგი ბალახი ყანაში დამა თოვლქუეშა".

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, შემთხვევითი არ არის, რომ ჩვენ მიერ დამუშავებულ მასალაში ადამიანის სულიერი განცდის ამსახველ იდიომატურ გამოთქმათა შემადგენელ კომპონენტებად, ძირითადად, ადამიანის სხეულის ნაწილები გვევლინება; იგივე ტენდენცია შეინიშნება ბევრ სხვა ენაშიც.

ჩვენ მიერ განხილულმა მაგალითებმა აჩვენა, რომ იდიომატურ გამოთქმათა დიდი ნაწილი ქართული სალიტერატურო ენისა და სხვა ქართველური დიალექტებისთვისაც ჩვეულებრივია. გვხვდება უშუალოდ იმერხეული და ტაოური დიალექტებისათვის დამახასიათებელი ფრაზეოლოგიზმები. მაგ.: ხელის გაროზრება, მხრებ იმტრია, ფეხტატაშაი, ფეხნაქცევაი, წეიჭიკარტა თვალები, მუუხელფეხებს, ხელგადასმული, პირგამოფყენილი, გზას გუუწარბავს, წვერი პირში ჩეიღვა, ტალავერა ხაპერი, წასულ-მოსული ჭკუა, ჭიპზე გარჩევა, ფოლოს დაშვება, ყურგახრეტილი, ჭიპზე მიკერება...

ამას გარდა, ლინგვოკულტუროლოგიური თვალსაზრისით ძალზე საინტერესოა ის პარალელები, რომლებიც თურქულ და ქართულ ფრაზეოლოგიზმებში იჩენს თავს.

ადამიანის სულიერი განცდის ამსახველი იდიომატური გამოთქმები, რომელთა სემანტიკურად საყრდენი კომპონენტი ადამიანის სხეულის ნაწილის აღმნიშვნელი ლექსემებია: თავი, გული, თვალი, ენა და სხვ., ორ ჯგუფად შეიძლება გაიყოს:

1. ფრაზეოლოგიზმები, რომლებშიც ვლინდება „შიდაფრაზეოლოგიური ვალენტობა", რომელიც განსაზღვრავს როგორც მონათესავე, ისე არამონათესავე ენებს შორის ლექსიკურ-სემანტიკურად და სტრუქტურულად ერთნაირი ფრაზეოლოგიზმების არსებობას. აქედან გამომდინარე, თურქულსა და ქართულშიც საკმაოდ მოიპოვება ლექსიკური შემადგენლობით აბსოლუტურად ან ნაწილობრივ განსხვავებული მოტივირებული ფრაზეოლოგიური შესიტყვებები, რომელთა უმეტესი ნაწილი, ადამიანთა აზროვნების საერთო მიზეზ-შედეგობრივ კანონებზე დაყრდნობით, სრულიად დამოუკიდებლად ჩანს წარმოშობილი. მაგ.: გაუხარდა, თურქ.: Gözleri parladı (სიტყვ.: თვალები გაუბრწყინდა) — ქართ.: თვალები გაუბრწყინდა; დანადვლიანდა: თურქ.: Gönlü kapandı (სიტყ.: გული დაეხურა) - ქართ.: გული დაეხურა; შეეშინდა: თურქ.: Yüredi patlandı (სიტყ.: გული გაუსკდა) - ქართ.: გული გაუსკდა და სხვ. კერძოდ, ტანჯვის, მწუხარების გამომხატველ თურქულ-ქართულ ფრაზეოლოგიზმებში ძირითადი საყრდენი ლექსემა არის

„გული“, ხოლო მასთან დაკავშირებული ზმნები კი ერთნაირ სემანტიკურ ჯგუფს განეკუთვნებიან. თურქ.: *Yüređi parçalanmak* (yaralak, yanmak, sızlamak), ქართ.: გულის დაფლეთა (დაკოდვა, წვა, წიწკნა). ასეთ შემთხვევაში მეტაფორა გამჭვირვალეა და ფრაზეოლოგიზმებიც მოტივირებულია (ე. მამულია, 2006, გვ. 7-10).

2. თურქულსა და ქართულში მსგავსი ტიპის ფრაზეოლოგიური ეკვივალენტების არსებობა, როგორც ეს სხვა ენებშიც გვაქვს, შესაძლოა აიხსნას სესხებით, კალკირებით. ქართულ-თურქული ისტორიული ურთიერთობებიდან გამომდინარე, ეს განსაკუთრებით საგრძნობია სწორედ ქართული სალიტერატურო ენის იმერხელუსა და ტაოურ დიალექტებში, რომლებიც ამჟამად თურქეთის რესპუბლიკის ფარგლებშია გავრცელებული (resp. ისტორიული იმერხევი და ტაო). მაგალითად:

Zihnini oynattı - ჭკუა შეუთამაშა 'გადარია, გაასულელა': „ამ ბაღვმა ზოვლი ჭკუა შემითამაშა“. პარ. სალიტ. ქართ.: ჭკუიდან გადაიყვანა.

Yüzü eşek derisi - 'მისი სახე „ვირის ტყავი“ (უსირცხვილო, შუბლმაგარი, უნამუსო)': „მაგაზე აფერი მოქმედებს - პირზე ვირის ტყავი აქ“. პარ. სალიტ. ქართ.: მაგარი შუბლის პატრონი.

Yüreğine kar ağır - გულზე ათოვს 'ეჭვი იპყრობს, ეჭვებში ვარდება': „გულზე მათოვს, არ ვიცი ქალაქში რაგვარ ზის ჩემი ღარჭი. პარ. სალიტ. ქართ.: მის გულს ეჭვის ჭია ღრნის.

Gözünden düşer - 'თვალიდან უვარდება': ოსმანი დედეს თვალიდან უვარდება. პარ. ქართ.: თვალში აღარ მოსდის (ძველ სიყვარულს, ნდობას, პატივისცემას კარგავს).

Bir tahta eksik - ერთი ფიცარი აკლია 'უჭკუოა, არაფერი იცის': მა ღარ-ქსა ფიცარი აკლია, მგონი. პარ. სალიტ. ქართ.: ერთი კრამიტი დაცურებული აქვს.

Devede kulak - აქლემზე ყური 'ძალიან პატარა, მცირედი, უმნიშვნელო': მაი აქლემზე ყურია, ციცა, ნუ ფიქრობ. პარ. სალიტ. ქართ.: ზღვაში წვეთი.

Göz nuru döker - თვალის ჩინს ღვრის 'დიდხანს ყურადღებით მუშაობს': ბაბალმა თვალის სინათლე დააქცია, იმდენი ქნა. პარ. სალიტ. ქართ.: თვალებს იღამებს (იწყალებს), თვალეზინ დათხრაზე აქვს...

დამოწმებული ლიტერატურა

- ქ. გოჩიტაშვილი, 2012 - ქ. გოჩიტაშვილი, ადამიანის ფიზიკური და მენტალური მდგომარეობის აღმნიშვნელი ფრაზეოლოგიზმები ქართულ და ინგლისურ ენებში; თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის რეცენზირებადი ელექტრონული ბილინგვური ჟურნალი „სპეკალი“, №6, 2012, [ინტერნეტრესურსი] <http://www.spekali.tsu.ge/index.php/ge/article/magazinHeadlines/6>.
- ე. მამულია, 2006 - ე. მამულია, თურქულ-ქართული ფრაზეოლოგიური ლექსიკონი, თბ., 2006.
- მ. მიქაუტაძე, 2013 - მ. მიქაუტაძე, ფრაზეოლოგიზმები ლინგვოკულტუროლოგიური თვალსაზრისით (ტაოური და იმერხელის მასალის მიხედვით),

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „თანამედროვე ინტერდისციპლინარიზმი და ჰუმანიტარული აზროვნება“; ნაწ. I; ქუთაისი, 2013.

- შ. ფუტყარაძე, 1993 - შ. ფუტყარაძე, ჩვენებულების ქართული, ბათუმი, 1993.
 Cowie A. P. 1998 - Cowie A. P. Theory, Analysis, and Applications; Oxford Studies in Lexicology. Oxford: Clarendon Press.
 Linguistic... 2011- Linguistic politics and language usage in the debate on political correctness 2011 [ინტერნეტრესურსი] <http://www.grin.com/e-book/94699/linguistic-politics-and-language-usage-in-the-debate-on-political-correctness>.
 Вавилова Л.Н. 2011- Вавилова Л.Н., К вопросу об эвфемизации современной русской речи: [internetresursi] <http://www.ksu.ru/fil/kn7/index.php?sod=11L>.

MAIA MIKAUTADZE

ON ONE GROUP OF IDIOMATIC EXPRESSIONS IN TAOAN AND IMERKHEVIAN

The study of phraseologisms from the lingvo-culturologic viewpoint is very important. Idiomatic expressions reflect both linguistic and cultural features of native speakers. Therefore, the analysis of language and culture remains incomplete without the study of phraseologisms [Cowie]. The study-comparison of the Georgian and Turkish idioms is interesting from lingvo-culturological perspective because it clearly demonstrates the attitudes of these cultures towards health and psychological well-being of humans, and the ways these attitudes are reflected in the language.

Phraseological units denoting different human conditions (both physical and mental) can be divided into thematic groups. Upon dividing into groups attention should be paid to the constituent lexical components of the idioms.

The analysis of data obtained during the 2006-2012 expedition carried out in Tao and Imerkhevi revealed that the constituent components of the expressions are mainly represented by means of human body parts.

When setting different groups for this kind of components the following items are identified separately: the phraseologisms spread in the literary Georgian and other dialects, particularly, Taoan and Imerkhevi, and also the idiomatic expressions transferred from Turkish.

მაკა მჭედლიძე

სუბსტანტიური განსაზღვრების კვალიშეიკაცინათვის

ქართულ ენათმეცნიერებაში არაერთგვაროვანია შეხედულება სუბსტანტიური განსაზღვრების შესახებ. ზოგადად, სუბსტანტიურია ისეთი განსაზღვრება, რომელიც გადმოიცემა ნათესაობით ბრუნვაში მდგარი არსებითი სახელით ან ამავე მნიშვნელობით გამოყენებული სხვა მეტყველების ნაწილით:

ბაზალეთისა ტბის ძირას ოქროს აკვანი არისო;

ემაგ შერცხვენილი **ხმლისა** პატრონი ჩემთან მოსვლასა როგორ ბედავდი? მომაგონდება ყვირილას პირას მაღალი **ბზის** ნათელი ტოტი.

სამეცნიერო ლიტერატურაში არსებული მოსაზრებების მიხედვით სუბსტანტიური განსაზღვრების ირგვლივ წამოჭრილია ორი პრობლემა: 1. წინადადების რომელი წევრია იგი – განსაზღვრება თუ უბრალო დამატება და 2. ნათესაობით ბრუნვაში დასმული მსაზღვრელ-საზღვრულის დაწვევლების დროს სინტაქსური ურთიერთობის რომელ ფორმად უნდა ჩაითვალოს იგი – მართვად თუ შეთანხმებად. ამ პრობლემათა არსებობა სწავლების პროცესში ქმნის გარკვეულ სირთულეს.

აღსანიშნავია, რომ სუბსტანტიური განსაზღვრება მნიშვნელობით სხვადასხვაგვარია: აღნიშნავს კუთვნილებას (მეზობლის ბავშვი); მასალას ან ნივთიერებას (აგურის სახლი, ოქროს საათი); დანიშნულებას (წიგნის მაღაზია); საგანს, რომელიც ეკუთვნის საზღვრულით აღნიშნულ სახელს (სახლის მეპატრონე); წარმომავლობას (ხარის ტყავი, მთის წყარო); პროფესიას (კბილის ექიმი); სხეულის ნაწილს (ქათმის ბარკალი) (ე. ფეიქრიშვილი, 1996, გვ. 144).

სუბსტანტიური განსაზღვრება გადმოიცემულია არსებითი სახელით. ამაზე მიგვანიშნებს ტერმინი „სუბსტანტივი“ (substantivum). ასეთ შემთხვევაში არსებითი სახელი უკავშირდება სინტაქსურად ისევ არსებით სახელს. იგი მართულია ბრუნვაში, დგას ნათესაობითში და უცვლელად უკავშირდება საზღვრულ წევრს. ბრუნვის მიხედვით იცვლება საზღვრული, უცვლელი რჩება მსაზღვრელი.

ნათესაობით ბრუნვაში დასმული კუთვნილების აღმნიშვნელი მსაზღვრელი სახელი ისეთივეა, როგორიც სასხვისო ქცევის ზმნით გამოხატული კუთვნილებითი ურთიერთობა. ასეთ შემთხვევაში თუ სასხვისო ქცევის ფორმა კუთვნილებით ურთიერთობას გამოხატავს (სუბიექტსა და ირიბ ობიექტს შორის ან ობიექტებს შორის), ამავე ზმნათა საარვისო ქცევის ფორმასთან ირიბი დამატება სუბსტანტიურ განსაზღვრებად გადაკეთდება: **მგელს** ლეკვი უკვდება = **მგლის** ლეკვი კვდება; **მონადირე** **მგელს** ლეკვს უკლავს = **მონადირე** **მგლის** ლეკვს კლავს (ლ. კვაჭაძე, 1988, გვ. 181).

როგორც უკვე აღინიშნა, სუბსტანტიური განსაზღვრება, რომელიც უშუალოდ უძღვის საზღვრულს, მართულია ნათესაობითში. საზღვრულის

ბრუნებისას იგი არ იცვლება. მართული განსაზღვრება ახალ ქართულში, ჩვეულებრივ, გაუვრცობელია:

თამბაქოს ბოლი დარბაზს ღრუბელივით ედება;

ტყის ჰაერმა პავლე მალე გამოაცოცხლა;

გადახრილი მზე **დარბაზის სარკმელს** ადგებოდა;

ქოტის ფრთების შრიალი ჰაერში დაიკარგა...

მართული განსაზღვრება იშვიათად შეიძლება შეგვხვდეს გავრცობილი ფორმითაც და ეს უმეტესწილად პოეზიაში ხდება:

ცისა ლაქვარდი, ვით ნაკვერჩხალი, წითლად და ყვითლად მზისგან ჰღლუვოდა;

მალღისა **მთისა წვერზედა** საფლავი გამითხაროდა;

ერთმა ქალმა **ვერცხლისა და ოქროს კოვზები** იყიდა;

მართულ განსაზღვრებას შეიძლება ახლდეს მართულივე განსაზღვრება:

დადიანმა კარგად იცის **მეფის ლაშქრის** მდგომარეობა.

ნათესაობითში დასმულ სახელებს შორის თითქმის შეთანხმებაა, მაგრამ ეს მოჩვენებითია: ნამდვილად აქ ორივე სახელი მართულია თავ-თავისი საზღვრულის მიერ (ლ. კვაჭაძე, 1988, გვ. 182).

მსაზღვრელი სახელი შეიძლება აღმოჩნდეს საზღვრულის გარეშე. განსაკუთრებით ეს ხდება მაშინ, როდესაც მეორდება საზღვრული. საზღვრულად განმეორების თავიდან აცილების მიზნით უკანასკნელს გამოტოვებენ და მასთან დაკავშირებული მსაზღვრელი რჩება საზღვრულს გარეშე, განმარტოვდება და დამატებით დაირთავს გამოტოვებული საზღვრულის ბრუნვის ნიშანს და რიცხვის ნიშანსაც, თუ საზღვრული ივარაუდება სახელობითი ბრუნვის მრავლობით რიცხვში (ა. შანიძე, 1973, გვ. 94). ამის ნიმუშია შემდეგი მაგალითი:

კაკლის ხეები ეზოებში და **ხილისანი** ბაღებსა და ბაღებში შეიკუნწლა ახალის თოვლის ქულითა.

აღნიშნულ წინადადებაში სიტყვა **ხილისანი** მსაზღვრელი უნდა ყოფილიყო სიტყვა **ხეებისა**, რომელიც მრავლობით რიცხვში დგას. საზღვრულის რიცხვის ნიშანი დაერთო მსაზღვრელ სახელს და ეს უკანასკნელი მოსალოდნელი მსაზღვრელის მაგივრად მოგვევლინა თავისი საზღვრულის ფუნქციით (ა. კიზირია, 1987, გვ. 169).

მართული განმარტოებული მსაზღვრელი ირთავს ორმაგ ბრუნვის ნიშანს – ერთს საკუთარს, რომლითაც მართულია საზღვრული სახელის მიერ, ხოლო მეორე ნიშანი გამოხატავს გამოტოვებულ საზღვრულთან შეთანხმებას. ასეთი შეთანხმება გვაქვს სახელობითში, აგრეთვე მოთხრობითში:

დავითის შვილმა ისწავლა, **ვახტანგისამ** – არა.

და მიცემითში:

დედის მაგივრობას ბიცოლა უწევდა, **მამისას** კი – ბიძა.

ლუკაიას გაჩნირული ფეხები **კალიისას** წააგავდნენ.

მაშასადამე, სუბსტანტური განსაზღვრება მართულია ან მართულ-შეთანხმებული.

მცენიერთა ერთი ნაწილის აზრით, ასეთივეა ფორმის თვალსაზრისით ზოგი სახის უბრალო დამატებაც. ამ შემთხვევაში განსაზღვრებასა და უბრალო

დამატებას შორის გარეგნული განსხვავება არაა: ერთიცა და მეორეც მართულია ან მართულ-შეთანხმებული. მაგალითად, ამ წყვილებში: **ამხანაგის წიგნი**, **ამხანაგის წასვლა** – სიტყვა **ამხანაგის** წინადადების სხვადასხვა წევრია. პირველ წყვილში განსაზღვრებაა, მეორეში – უბრალო დამატება. **ამხანაგის** ორივე შემთხვევაში მართული სახელია ნათესაობითში. ახლა ავიღოთ ასე: წიგნმა **ამხანაგისამ**, წასვლამ **ამხანაგისამ**. **ამხანაგისამ** მართულ-შეთანხმებული სახელია. აქაც პირველ წყვილში განსაზღვრებაა, მეორეში – უბრალო დამატება.

სუბსტანტიური განსაზღვრება მართულ-შეთანხმებულია პრეპოზიციური წყობის შემთხვევაშიც, თუ განსაზღვრება გათიშულია საზღვრული წევრისგან ან განმარტოებულია. ა. კიზირია ასეთ განსაზღვრებას დისტანციურ განსაზღვრებას უწოდებს.

დისტანციური მართულ-შეთანხმებული მსაზღვრული სინტაქსურად უკავშირდება საზღვრულს ისე, რომ მსაზღვრელსა და საზღვრულს შორის ჩართულია ზმნა-შემასმენელი ან სხვა წევრი წინადადებისა. სიტყვათა წყობა ამ შემთხვევაში ასეთია: საზღვრული + შემასმენელი + სუბსტანტიური მსაზღვრული თავისი ორმაგი ნიშნით (ა. კიზირია, 1987, გვ. 176):

რად მინდა მაშინ სიცოცხლე, **ლუკმასა** ვკამდე სხვისისა;

ცუდ საქმეებს ლაპარაკობენ **დათასას**.

თ. უთურგაიძის მსჯელობის მიხედვით, მსაზღვრელად გამოყენებული ნათესაობითი ბრუნვის -ის ნიშანი სიტყვამაწარმოებელი სუფიქსია და არა ბრუნვის ნიშანი. მაშასადამე, **ხის კოვზი**, **რკინის კიბე** და სხვათა შესიტყვების დროს სიტყვები **ხის** და **რკინის** ნათესაობითი ბრუნვის ფორმა არ არის. ნათესაობითი ბრუნვის გამოყოფის საფუძველი გვაქვს მხოლოდ თანდებულთა წინ (კაცის მიერ, კაცისკენ...) და „ძალს ეშინია კაცისა“ ტიპის შესიტყვებაში (რ. სალინაძე, 2006, გვ. 163).

თ. უთურგაიძე აღნიშნავს, რომ არსებითი სახელის ნათესაობითი ბრუნვის ფორმა უთუოდ თანდებულთანაა, მსგავსად პირის ნაცვალსახელებისა.

-ის მორფემა უთანდებულოდაც წარმოქმნის სახელს, რომელსაც მსაზღვრელის ადგილი უკავია. -ის მორფემით წარმოქმნილი სახელი ხშირად გათანაბრებულია ნათესაობითი ბრუნვის ფორმასთან ბრუნვის ნიშნისა და წარმოქმნის ელემენტის მატერიალური იდენტურობის გამო, რაც გაუმართლებელია, -ის წარმოქმნის ელემენტია, ბრუნვის ნიშანი ამ დერივატის შემდეგ მოდის და ხშირად ნულოვანი ალომორფით არის წარმოდგენილი, რაც იწვევს აღრევას. ვნახოთ სათანადო ფორმები: **კაცის-0 წიგნი**, **კაცის-0 წიგნი-მა**, **კაცის-0 წიგნი-ს...** ასევე ნულოვანი ალომორფებით შეიძლება იყოს წარმოდგენილი ბრუნვები შებრუნებული წყობის დროსაც: **წიგნი-ი კაცისა-0**, **წიგნი-მა კაცისა-0**, **წიგნი-ს კაცისა-0**, **წიგნის-0 კაცისა-0** (**წიგნი-ის-თვის კაცისა-0**)... ოღონდ ასეთი წყობის დროს უფრო ხშირია მსაზღვრელთა ფორმები არანულოვანი ალომორფებით. ასეთი პარადიგმები ნაკლებია: **წიგნი-მა კაცისა-მ**, **წიგნი-ს კაცისა-ს** (თ. უთურგაიძე, 1986, გვ. 53).

ფორმალური ცვლილებების გასათვალისწინებლად და თავისი პოზიციის გასამყარებლად თ. უთურგაიძე ერთმანეთის გვერდით წარმოგვიდგენს მსაზღვრელის ისტორიულად დადასტურებულ სამივე სახეს:

	I		II		III	
სახ.	კაცისა-მ	ძე-მ	კაცისა-0	ძე-მ	კაცისა-0	ძე-0
მოთ.	კაცისა-მან	ძე-მან	„	ძე-მან	„	ძე-მ (ა)
მიც.	კაცისა-სა	ძე-სა	„	ძე-სა	„	ძე-ს (ა)
ნათ.	კაცისა-მსა	ძ-ისა	„	ძ-ისა	„	ძ-ის (ა)
მოქ.	კაცისა-მთა	ძ-ითა	„	ძ-ითა	„	ძ-ით (ა)
ვით.	კაცისა-დ	ძე-დ	„	ძე-დ	„	ძე-დ (ა)
წოდ.	კაცისა-ო	ძე-ო	„	ძე-ო	„	ძე-ო (/ვ)

მიუხედავად ფონეტიკური სახეცვლილებისა, გრამატიკული შინაარსის მიხედვით სუბსტანტიური მსაზღვრელი არ შეცვლილა. აღსანიშნავია ისიც, რომ ცვლილება გვაქვს ფუძეშიც, რაც ემფატიკური ა-ს დიერემიულ ფუნქციას უკავშირდება. ეს ცვლილება განაპირობა სუბსტანტიური მსაზღვრელის ადგილმა. იგი იზოლირებულია საზღვრულით წინადადების სხვა წევრისგან, ამიტომ მისთვის სრულიად საკმარისია ნულოვანი ალომორფი (იქვე, გვ. 54).

მაშასადამე, ზემოთ აღნიშნული შეხედულებებიდან გამომდინარე, ნათესაობით ბრუნვაში მდგარი უთანდებლო მსაზღვრელი, ანუ სუბსტანტიური მსაზღვრელი, შეიძლება იყოს უბრალო დამატება ან განსაზღვრება. ფორმით ისინი მსგავსნი არიან და სწორედ ამან გამოიწვია სამეცნიერო ლიტერატურაში აზრთა სხვადასხვაობა.

ზემოაღნიშნულ მსჯელობას ჩვენი მხრიდან დავამატებთ შემდეგს: მართალია, ქვის მტებელი // ქვის მოტება - მეცნიერთა ერთ ნაწილს სიტყვა ქვის უბრალო დამატებად მიაჩნია, ხოლო ქვის სახლი // ქვის კიბე - განსაზღვრებად, რადგან პირველ შემთხვევაში სიტყვა ქვის წყვილში შედის ნაზმნარ სახელებთან (მტებელი და მოტება), ხოლო მეორე შემთხვევაში - არსებით სახელებთან (სახლი და კიბე), მაგრამ მიგვაჩნია, რომ ეს საკითხის გართულებაა და სწავლების პროცესში მისი აღქმა ძალიან ძნელდება. ამიტომ მათ ორივე შემთხვევაში უნდა მივანიჭოთ განსაზღვრების კვალიფიკაცია და, როცა საკითხი დაისმება, ამ წყვილებში სინტაქსური ურთიერთობის რომელი სახეა გამოყენებული, უნდა აღინიშნოს, რომ ორივე შემთხვევაში გვაქვს შეთანხმება, რადგანაც, როგორც უ. ფეიქრიშვილი მიიჩნევს, დღეს ენაში აშკარად შესამჩნევია სახელზმნათა არსებით სახელად ქცევის ტენდენცია. ბევრმა საწყისმა თუ მიმდებარე თითქმის სრულად გაწყვიტა სემანტიკური კავშირი ზმნასთან და იქცა არსებით სახელად. ეს პროცესი გრძელდება. სწორედ ასეთ შემთხვევაში პრაქტიკულად ძნელდება საზღვრული წევრის კვალიფიკაცია - არსებითია თუ ჭერ კიდევ ნაზმნარი. ამგვარი უზერხულობა ადვილად მოიხსნება, თუკი ნათესაობით ბრუნვაში დასმულ ყოველგვარ მსაზღვრელს განსაზღვრებად მივიჩნევთ, ხოლო ქვის მტებელსა და ქვის კიბეს - შეთანხმებად.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ლ. კვაჭაძე, 1988 - ლ. კვაჭაძე, თანამედროვე ქართული ენის სინტაქსი, თბ., 1988.
- ა. კიზირია, 1987 - ა. კიზირია, სუბსტანტიური მსაზღვრელი, ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში, №1, თბ., 1987.
- რ. სალინაძე, 2006 - რ. სალინაძე, სახელის პარადიგმა: ქართული ენის ისტორია, ქუთაისი, 2006.
- თ. უთურგაიძე, 1986 - თ. უთურგაიძე, ქართული ენის სახელის მორფონოლოგიური ანალიზი, თბ., 1986.
- ჟ. ფეიქრიშვილი, 1996 - ჟ. ფეიქრიშვილი, ქართული ენის სინტაქსი, ქუთაისი, 1996.
- ა. შანიძე, 1973 - ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თბ., 1973.

MAKA MCHEDLIDZE

ON CLASSIFICATION OF SUBSTANTIVE ATTRIBUTE

The following two problems related to the substantive attributes are outlined in scholarly literature: 1. what part of a sentence is a substantive attribute: an attribute or a facultative constituent? and 2. Should we consider a syntagm in the possessive case as governed or concordant? These problems add to the complexity of teaching process.

An attribute with no postposition in the possessive case i.e. a substantive attribute may be a facultative constituent or an attribute. They are similar in form. That is why differing qualifications are available.

ქვის მტეხელი (*kvis mte'eli stone-crusher*)/ქვის მოტეხა (*to crush a stone*) – according to a certain group of scientists, the word ქვის (*kvis*) is a facultative constituent while ქვის სახლი (*kvis sa'li a stone house*) / ქვის კიბე (*kvis kibe a stone staircase*) – an attribute because in the first example the word ქვის (*kvis*) is in combination with verbal nouns while in the latter case it is in combination with nouns). We suggest that this makes the issue more complex and hinders effective comprehension. We think, it would be efficient to consider any attribute in the possessive case as an attribute while the word combinations ქვის მტეხელი (*kvis mte'eli stone-crusher*) / ქვის კიბე (*kvis kibe a stone staircase*) – as concord. Today converbs have a clear tendency of transforming into nouns.

მერაბ ნაჭყებია

ფინდანთა სახელები და საეკლესიო თემატიკა ქართულ ტოპონიმებში

ქართულ ენათმეცნიერებაში ტოპონიმთა კვლევას არასოდეს მოჰკლებია მკვლევართა ყურადღება. სპეციალისტთა ინტერესს ისიც აღვივებს, რომ ტოპონიმების ყალიბები ქართულში, რომელიც აგლუტინაციური ენაა, გაცილებით მრავალფეროვანია, ვიდრე თუნდაც ევროპულ ენებში; ამასთან, ტოპონიმები არცთუ იშვიათად დასტურდება უძველეს ქართულ ტექსტებში, რაც კვლევისათვის დამატებითი სტიმულია. ქართული წერილობითი ტრადიციის განსაკუთრებული სიძველე (უძველესი ეპიგრაფიკული და სამწერლობო ნიმუშები ქრისტიანობის საწყის პერიოდს ემთხვევა, ხოლო მხატვრული ლიტერატურის უძველესი ნიმუში, რომელმაც ჩვენამდე მოაღწია, მეხუთე საუკუნით თარიღდება) იძლევა საშუალებას, თვალყური მივადევნოთ ტოპონიმთა ფორმალური და სემანტიკური განვითარების პროცესს დიაქრონიულ ქრილში.

ქართველმა ონომასტიკოსებმა შედარებით გვიან დაიწყეს ეკლესიონიმების კვლევა, თუმცა ამ მიმართულებით მაინც საკმაოდ დიდი მუშაობაა ჩატარებული.

ამჯერად ჩვენი ინტერესის საგანია ეკლესიონიმთა რამდენიმე ასპექტის განხილვა ლინგვოკულტუროლოგიური და სოციოლინგვისტური თვალსაზრისით.

საკულტო სახელების მატოპონიმირებელი უნარი უნივერსალურია და, ცხადია, არც ქართული წარმოდგენს გამონაკლისს, თუმცა საკულტო წარმოშობის სახელთა შორის განსაკუთრებული პრიორიტეტების გამოყოფა და, აგრეთვე, სატოპონიმო ფუნქციით ამ ეკლესიონიმთა ერთგვარი დიფერენციაცია ყველა კულტურას თავისებური აქვს. მაგალითად, ქართულში წმ. გიორგის სახელთან ასეულობით ეკლესია-მონასტერია დაკავშირებული. ამ სახელიანი ტოპონიმიც არაერთია (მაგ., გიორგიწმინდა), თუმცა ქართული ენა ხშირად განასხვავებს თავად წმინდანის ანთროპონიმულ მოდელს (კერძოდ, ანთროპონიმულ ყალიბში ყოველთვის გვაქვს წმინდა გიორგი, წმინდა კვირიკე, წმინდა საბა, წმინდა სტეფანე და სხვ.) და აგიონიმურ ყალიბს: აგიონიმებიდან მომდინარე (აგიონიმური კომპონენტი + წმინდა/წმიდა (მაგ.: ნინოწმინდა, ნიკორწმინდა, გიორგიწმინდა, საბაწმინდა, სტეფანწმინდა); მაგრამ აგიონიმური კომპოზიციის სინტაგმატური წყვილის მიმდევრობა ქართველურ ენა-კილოებში შეიძლება სრულად იმეორებდეს ანთროპონიმულ წყვილს; მაგალითად: წმინდა/წმიდა (მეგრული ვარიანტები წიმდა, წინა) წინამავალია მეგრულში: წინავერკვე (> წმინდა კვერკვე) სოფ. მარტვილის რაიონში; წინავერკვე // წმიდა კვერკვე ივლიტა – ნაეკლესიარი სოფ. მუხურჩაში; წინაგოლა – „წმინდა მთა“ სოფ. ხობის რაიონში (მდრ. მთაწმინდა, ნინოწმინდა და ა. შ.).

საინტერესოა შემდეგი ფაქტიც: მიუხედავად იმისა, რომ საეკლესიო მასალებისა და ისტორიული ტრადიციის მიხედვით, საქართველო ღვთისმშობლის წილხვედრ ქვეყანადაა აღიარებული და ღვთისმშობლის სახელზე ჩვენში უამრავი ტაძარია აგებული, ტოპონიმთა საფუძვლად მარიამ ღვთისმშობელთან დაკავშირებულ სახელებს უიშვიათესად თუ შევხვდებით; შეიძლება ითქვას, რომ ღვთისმშობლის სახელს ტოპონიმებში საკრალურობის განსაკუთრებული ზარისხი „არ უშვებს“. ის ფაქტი, რომ წმინდან ქალთა სახელებიც შედარებით იშვიათია ტოპონიმეზაში,

ამასვე უნდა მიუთითებდეს, თუმცა გამონაკლისს წარმოადგენს წმინდა ნინოს - ქართველთა განმანათლებლის - სახელზე არსებული ადგილები, თამარ მეფის სახელობის ქტემატონიმები (თამარ მეფე (1184-1210) საქართველოს ეკლესიის მიერ წმინდანად არის შერაცხული) (სოფ. თამარისი, თამარის ციხე, თამარის ხიდი, თამარის წყარო და სხვ.), მხოლოდ აქა-იქ თუ დასტურდება ქალ-წმინდანთა სახელი ტოპონიმში (მაგ., სოფელი ივლიტა).

მ. ბერიძე მიუთითებს: „ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის სახელთან არის დაკავშირებული სამცხის უდიდესი ტაძრები: ვარძია, აწყურის, საფარის ღვთისმშობლის მიძინების მეთავე საუკუნის ტაძარი და სხვა მრავალი მცირე ეკლესია, მაგრამ ადგილის სახელად იქცა მხოლოდ ერთგან **მარიამწმინდა...** მარიამწმინდაში ჯერ იქნებოდა წმინდა მარიამის სახელობის ეკლესია და შემდეგ ეწოდა სოფელს ღვთისმშობლის სახელი. იგი მდებარეობდა ახალციხის მიდამოებში სოფელ **ივლიტასთან** ახლოს. მეთექვსმეტე საუკუნეშივე უკვე ნასოფლარია“ (მ. ბერიძე, 2010, გვ. 6).

ადგილის სახელებში მამაკაცთა სახელების (გვარების) გამოყენების მაგალითები ძალზე მრავალრიცხოვანია, თუნდაც უკვე დასახელებული: ნიკორწმინდა, გიორგიწმინდა, საბაწმინდა, სტეფანწმინდა და სხვ.

ქართულში ძალიან ხშირია ამა თუ იმ ადგილის აღნიშვნა მნიშვნელოვანი მოვლენის კონტექსტში; თავად ადგილიც (ძველ ქართულში: ალაგი) არცთუ იშვიათადაა მიკროტოპონიმის შემადგენელი ნაწილი - „წმინდა ალაგი“. სალოცავ ადგილს ნიშნავს მეგრულ დიალექტში ოხვამეკარიც. კარი საერთო ქართულშიც „მიდამოს ადგილის, ეზოსა და სახლის“ აღმნიშვნელია, ასე რომ, წმინდა ადგილი (ალაგი), სალოცავი და ოხვამეკარი (ზ. ჭუმბურიძის განმარტებით „ეკლესიის, ტაძრის მისაღები“)¹ ერთი ტიპის ეკლესიონიმებია (ტოპონიმებია). კარკომპონენტიანი კომპოზიტები სხვაც ბევრია. მაგალითად: ალერტკარი² სოფელია სამეგრელოში, რომელსაც ეს დასახელება ტაძრის სახელიდან აქვს მიღებული, ხოლო ტაძრის სახელი ალერტის ხატის საფუძველზეა ჩამოყალიბებული (ალერტობა - წმინდა გიორგის დღესასწაული; ალერტის ეტიმოლოგიას მრავალი მკვლევარი შენებია (ი. ჯავახიშვილი, ნ. მარი, ი. ყიფშიძე, ს. მაკალათია, აბ. ტულუში...), თუმცა ამ ლექსემის წარმომავლობა საბოლოოდ დადგენილად არ ითვლება. ალერტს აფხაზურ-მეგრულ ანთართან (საქონლის მფარველი ღვთაება) აკავშირებენ, თურქულ ალაშვერდთან, მცენარეთა კულტთან (შდრ. საბა: ალერტი „ნედლი თივა“). სხვა შეხედულებით, ალერტი კომპოზიტია და შედგება ორი სიტყვისაგან - ალი „ნათება, სიკაშკაშე“ და ერტი (< ეტლი) „ვარსკვლავი, პლანეტა“. ამ თვალსაზრისის წარმომადგენლები ალერტს წარმართობის დროინდელ თეონიმად მიიჩნევენ. მათი აზრით, იგი მნათობთა კულტის გამოძახილია და ნიშნავს „კაშკაშა მანათობელ ვარსკვლავს“. დროთა განმავლობაში ეს წარმართული კულტი-ღვთაება ქრისტიანულ სალოცავად ქცეულა.³

ყულიშკარი (სოფელი ზუგდიდის რაიონში. 1937 წელს სოფელს ორჯონიკიძე ეწოდა. ყული ხატის სახელია. ყულიშკარი სამეგრელოში წარმართობის დროინდელ

¹ ამ საკითხზე უფრო ფართოდ მსჯელობს პროფ. ზ. ჭუმბურიძე (ზ. ჭუმბურიძე, 1987).

² სოფელი ზუგდიდის რაიონში. 1936 წელს ეწოდა გრიგოლიში, რევოლუციონერ გრიგოლ როგავას ხსოვნის პატივსაცემად. ისტორიული სახელი დაუბრუნდა 1990 წელს.

³ აქ ვსახელებთ ეტიმოლოგიური ძიებების ერთ მაგალითს (დ. ჭითანავა, 2001, გვ. 111-120).

ძლიერ ხატ-სალოცავს წარმოადგენდა. სოფელში დგას XIX საუკუნის ყულიშკარის წმინდა გიორგის სახელობის ეკლესია. ტოპონიმი ყულიშკარი აღადგენს თავდაპირველ ტოპონიმს - ყულს).

უფალკარი - სოფელი სენაკის რაიონში (საბჭოთა პერიოდში - შრომისკარი). ამჟამად იმ ადგილას არის ნაეკლესიარი და სასაფლაო.

ქირსეშკარი - სახნავი ადგილი სოფ. სარაქონში (ჩხოროწყუს რაიონში) ქირსეშკარი < სალიტერატურო ქართულში ქრისტესკარი.

მანცხვარკარი - სოფ. აბაშის რაიონში (საბჭოთა პერიოდში - განათლებისკარი). სოფელში არის მაცხოვრის სახელობის ეკლესია. იგივე სიტყვა ბორცვის სახელად გვაქვს ქ. ზუგდიდში, აქაც მაცხოვრის ეკლესია დგას. მანცხვარკარი < სალიტერატურო ქართულში მაცხოვრის კარი. მაცხოვარი < მეგრ. ვარიანტები: მანცხვარი, მანცხოვარი.

ადგილზე მიმთითებელ ეკლესიონიმ-ტოპონიმთა რიგს ეკუთვნის სენაკიც (ძველი და ახალი სენაკი), რომელიც განდევილი ბერის ბინას (ანუ კვლავ ადგილს) აღნიშნავს.

ტოპონიმია, რომელიც ონომასტიკის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს უბანს წარმოადგენს, ქართული რეალობისათვის ძალიან ფასეულია თავისი სიმყარითა და სტაბილურობით; ქრისტიანულმა ლექსიკა-სიმბოლიკამ თავი შეინახა თვით კომუნისტური ათეიზმის ვითარებაშიც.

და თუმცა სხვადასხვა დროის ექსპანსიებს (მათ შორის კომუნისტურს) მოჰქონდა ზოლმე ტოპონიმთა ცვლაც, მაგრამ თვით ხალხის მეხსიერება ინახავდა, არ ივიწყებდა ტრადიციულ სახელწოდებებს. მაგალითისათვის ზემოთ ხსენებული ყულიშკარის, უფალკარის, ქირსეშკარისა და მანცხვარკარის გარდა დავასახელებთ თუნდაც მარტივს, დასავლეთ საქართველოს ერთ-ერთი კუთხის, სამეგრელოს ქალაქს, რომელსაც ეს ტოპონიმი (მოწამე შდრ. მოწამეთა იმერეთში, მარტივილი ბერძნ. ნასესხობაა) ამ ტერიტორიაზე აღმართული ჯვრის ტიპის ტაძრის სახელწოდებიდან (მარტივილიდან) დაერქვა. კომუნისტებმა ესოდენ აშკარა ქრისტიანული ტოპონიმი თავდადებული ბოლშევიკის ალ. გეგეჭკორის სახელით შეცვალეს, მაგრამ მოსახლეობა ამ ქალაქს მაინც მარტივლად იხსენიებდა. 90-იან წლებში კი სამართლიანობა აღდგა და ქალაქს თავისი ტოპონიმი კვლავ დაუბრუნდა. ანალოგიური მაგალითია ახალი სენაკიც, რომელსაც კომუნისტებმა ბოლშევიკ მ. ცხაკაიას სახელი დაარქვეს, თუმცა ახალ სენაკს კვლავ თავისი ძველი სახელი დაუბრუნდა. ხალხის მეხსიერებამ აქაც იძალა, არაოფიციალურ სახელად სენაკი საბჭოთა პერიოდშიც მუდმივად გამოიყენებოდა.

ქართული საკულტო წარმომავლობის ტოპონიმები თითქმის ყველა იმ სემანტიკურ ყალიბს იყენებენ, რომლებიც დამახასიათებელია ზოგადად⁴ საკულტო ტოპონიმისთვის:

1) აგიონიმებიდან მომდინარე (წმინდა/წმიდა + აგიონიზური კომპონენტი). მაგ.: წმინდანის სახელი, ნინოწმინდა, გიორგიწმინდა...: ქართულში მრავლად ფიქსირდება წარმართობის დროინდელი საკულტო წარმომავლობის ტოპონიმებიც: ჭუმი, ჭუმათი. ჭუმი სოფელია ზუგდიდის რაიონში, ჭუმათი ჰქვია ორ სოფელს ჩხოროწყუს რაიონში. ჭუმი, ჭუმათის ახსნის რამდენიმე ვარიანტი არსებობს; ჩვენთვის მისაღებია მისი დაკავშირება ჭუმი//ჭუმა⁵სთან, რომელიც ქართველური

⁴ იბ., ე. სინენკო, 2009

ტომების - მეგრელების, ლაზებისა და სვანების - წარმართული ღვთაება ყოფილა. ამ ნომენს უკავშირდება ოთხშაბათის მეგრულ-ქანური სახელწოდება ჯუმაშა < ჯუმაშ დლა „ჯუმაშ დლე“, სვანურად ჯუმაშ „ჯუმასი“. ი. ჯავახიშვილის შენიშვნით, „გეოგრაფიული სახელების მთელი რიგია აგრეთვე ამ ჯუმა ან ჯიმა'სთან დაკავშირებული. ამიტომ ეს „ჯიმა“, „ჯიმალი“ შეიძლება ჰერმესის ან მერკურის ძველ ქართულ სახელად ვცნათ (ი. ჯავახიშვილი, 1960, გვ. 138). ი. ჯავახიშვილი არ გამორიცხავდა ზემოხსენებული სახელის დაკავშირებას ქართულ ძმა'სთან (შდრ. ძიებით; ფონეტიკური კანონზომიერება: ძ - ჯ: ძმა - მეგრ. ჯიმა, ქან. ჯუმა).

2) ქორონიმებიდან მომდინარე (შობის, ანდრია პირველწოდებულის, გარდამოსნის...);

3) არტიონიმებიდან მომდინარე (იბერიის ღვთისმშობლის, ლაშარისჯვარი...);

4) აპელატივებიდან მომდინარე (მოწამეთა, სამადლო, სამთავისი...);

5) ტოპონიმებიდან მომდინარე (გერგეთის ტაძარი... [გიორგი-გერგეთი-გერგეთის ტაძარი - გერგეთი ალაგი]; ბერთემი (სალიტერატურო ქართულში: ბეთლემი) - ისტორიული სოფელი სამეგრელოში, სენაკის რაიონში. სახელწოდება მიჩნეულია რელიგიურ-საკულტო მსახურების აღმნიშვნელ ერთეულად; შდრ. ძველ ებრაულ სამყაროსთან და ქრისტიანულ რწმენა-გადმოცემებთან დაკავშირებული ტოპონიმები: თაბორი, ბეთლემი, სიონი, ბეთანია, ელია... სოფ. ოტიდან სამი ვერსის მანძილზე მის ჩრდილო-აღმოსავლეთით არის სოფ. ბეთლემი.⁵

6) ანთროპონიმებიდან მომდინარე - შემოქმედის სახელზე, წმინდანთა სახელზე დაფუძნებული ტოპონიმები, რომელთა მაგალითები ზემოთ უკვე დავასახელეთ.

დამოწმებული ლიტერატურა

მ. ბერიძე, 2010 - მ. ბერიძე, ტაძრები და სახელები, თბ., 2010.

ე. სინენკო, 2009 - Синенко Е.С, Структурно-семантические типы экклезионимов в летописных сводах XI-XVII веков, http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/slz/2009_13/Vuls13_PDF/Sinenko.pdf.

დ. ჭითანავა, 2001 - დ. ჭითანავა, ალერტ-ის ეტიმოლოგიისათვის, კრებ., საქართველოს ქრისტიანობა, 2001.

ზ. ჭუმბურიძე, 1987 - ზ. ჭუმბურიძე, დედაენა ქართული, თბ., 1987.

ი. ჯავახიშვილი, 1960 - ი. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, I, თბ., 1960.

ს. ჯიქია, 1958 - ს. ჯიქია, გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი, თბ., 1958.

⁵ ს. ჯიქია, გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი, თბ., 1958.

MERAB NACHKEBIA

NAMES OF SAINTS AND ECCLESIASTICAL THEMATICS IN GEORGIAN TOPONYMS

The article provides an analysis of several aspects of the ecclesionyms from a lingvo-culturological and a sociolinguistic perspective:

1. anthroponymic model of a saint is differently presented in Georgian:

a) an anthroponymic pattern: Saint + an anthroponymic component: *minda giorgi* (Saint George), *minda kviriķe* (Saint Kvirike), *minda saba* (Saint Saba), *minda ştepane* (Saint Stephane), etc.

b) a hagionymic pattern: a hagionymic component + *Tsminda* (Saint): *ninominda* (NinoTsminda), *niķorminda* (Nikortsminda), *giorgiminda* (Giorgitsminda), *ştepanminda* (Stepantsminda), *sabaminda* (Sabatsminda), etc.

There is a similar situation in Megrelian:

ina ķverķve (<*minda ķverķve* "Saint Kvirike"), *inagola* (< Saint Mountain), etc.

2. Except for the chtematonyms of Saint Nino and Queen Tamar (*tamarisi* (Tamarisi), *tamaris ci'e* (Tamaris Tsikhe, Tamar's Castle/Fortress), *tamaris qaro* (Tamaris Tsqaro, Tamar's spring/source), *ninominda* (NinoTsminda), etc.) the names of female Saints are rare among the Kartvelian toponyms; as though it is prevented due to specific degree of sacrality.

The article also highlights the ecclesionyms derived from choronyms, artionyms, appellatives and toponyms.

ნორა ნიკოლაძე-ლომსიანიძე

ლექსო, ნუ ღაიკარგები!

ხალხის პოეტურ გენიას მცირე მინიატურებიდან დაწყებული ვრცელ პოემებამდე იმდენი „ხელიხელსაგომანებელი მარგალიტი“ შეუქმნია, რომ მათი უყურადღებოდ დატოვება, თუ მეტი არა, წინაპართა მხატვრული მემკვიდრეობის დაუფასებლობას მაინც ნიშნავს. XXI საუკუნის დასაწყისში მართლაც მიუტევებელი ცოდვა იქნება გულგრილობა გამოვიჩინოთ და ყურადღება არ გავამახვილოთ ისეთ ხალხურ ნაწარმოებებზე, რომლებიც არაფრით ჩამოუვარდება პოეტურ ქმნილებებს თავისი სიღრმით, სახეობრივი აზროვნების პათოსით, მოვლენების წვდომითა და მხატვრული გამომგონებლობით, სიტყვის ხელოვნებით. ასეც რომ არ იყოს, ყოველი ზეპირსიტყვიერი ტექსტი, როგორი მცირეც არ უნდა იყოს, ან რა უმნიშვნელოდაც არ მოგვეჩვენოს იგი, უთუოდ იმსახურებს მისი ავტორ-მთქმელისადმი განსაკუთრებულ ყურადღებასა და პატივისცემას.

პოეტურ ფოლკლორშია ასახული მთელი ის სულიერი კულტურა, რომელიც შეუქმნია ქართველ ხალხს თავისი განვითარების მანძილზე, დახვეწილი ფორმით, დიდი პოეტური ნიჭით.

ყოველი ხალხის ფოლკლორს ეროვნული თავისთავადობა გამოარჩევს. ქართულ ზეპირსიტყვიერებაში ძირითადად წარმოჩენილია ჩვენი ხალხისათვის დამახასიათებელი წმინდა, ამაღლებული, საგმირო-რაინდული, ჰუმანური იდეალები, მოტივები.

მაგრამ ისმება კითხვა: ვინ არიან მდიდარი ხალხური შემოქმედების მთავარი ფიგურები? რა როლი აკისრიათ მათ?

ფოლკლორი არსებობს იმდენად, რამდენადაც არსებობს ავტორ-მთქმელი (პირველმთხველი), მთქმელ-შემსრულებელი და მსმენელი.

მ. ჩიქოვანის განმარტებით, „მთქმელი ის პიროვნებაა, რომელიც ფოლკლორულ ნაწარმოებს გადმოგვცემს და ავრცელებს... ასევე გარდაქმნის მისი გემოვნებისა და უნარის შესაბამისად, ხოლო ავტორ-მთქმელი ისეთ პიროვნებას ეწოდება, რომელიც საერთოდ გავრცელებულ ფოლკლორულ ნიმუშებთან ერთად საკუთარ, თავის მიერ შეთხზულ ნაწარმოებსაც ავრცელებს... მთქმელებს ახალ მასალას აწვდის და მათს რეპერტუარს ამდიდრებს“ (მ. ჩიქოვანი, 1946, გვ. 36-37). მისივე თქმით, „ავტორ-მთქმელი ინდივიდუალური პოეტის, განსწავლული ლიტერატურის უშუალო წინამორბედი“ (იქვე).

XIX საუკუნის დიდი ქართველი კლასიკოსის აკაკი წერეთლის აზრით, „ხალხური მოღეჟის მიერ შესანიშნავი შედარებებითა და ეპითეტებით შექმნილი დიდად ოსტატური ნაწარმოები პოეტურ ქმნილებებს აღემატება კიდევ“. აკაკი თავმდაბლურად ასკვნის: „არა თუ დღევანდელი მჭლანელი და მათ რიცხვში მე, თქვენი უმორჩილესი მონა, თვით რუსთაველიც კი მოაწერდა შეურცხვენლად ხელს, და ამგვარი მარგალიტი იშვიათი არ არის ზეპირსიტყვაობაში“ (ა. წერეთელი, 1957, გვ. 503-504).

თ. ქურდოვანიძის შეხედულებით, „ავტორ-მთქმელთა მოძალეობა განსაკუთრებით აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში შეინიშნება, სადაც

მუდამ არსებობდა გამორჩეული პოეტური ტრადიცია“ (თ. ქურდოვანიძე, 2001, გვ. 13).

თუმცა, ვფიქრობთ, ამ მხრივ აღმოსავლეთ საქართველოს არც დასავლეთ საქართველო ჩამოუვარდება, რაშიც ღრმად დამარწმუნა თანამედროვე ავტორ-მთქმელებმა და მათმა რეპერტუარმა. ეს სახალხო მთქმელებია: დიოგენ ლორია, რეზო ხუჭუა, ჯიმშერ ჭიხვაძე, ავთანდილ და იური მეფარიშვილები, იესე სიხარულიძე. ლექსებში ყველა მათგანი ხასიათდება უშუალო გულწრფელობითა და სისადავით, მეტყველების სუბიექტური ნიუანსებით, ენაწყლიანობით და ნატოვანი გამონათქვამებით.

ჩვენი მიზანია, საზოგადოებას გავაცნოთ ნიჭიერი ავტორ-მთქმელები და მათი შემოქმედება, ზეპირსიტყვიერების ნიმუშები, რათა უკვალოდ არ გაქრეს. ამჟამად გავაცნობთ ორ მათგანს: შოთა ხუჭუას (მცხოვრები სამტრედიის რ-ის სოფ. ბულნარში) და გივი ვასაძეს (მცხოვრები ოზურგეთის რ-ის სოფ. ძიმითში).

ავტორ-მთქმელი გ. ვასაძე ლექსებში ღმერთს ევედრება, რომ ცოტა ხნით მაინც დაუბრუნოს ბავშვობა; იგი იხსენებს სოფლის პეიზაჟს, სახლსა და ეზოს, გარდაცვლილ მშობელ დედას, მის საქმიანობას. მას სიჭაბუკე და პირველი ტრფობის ალიც ახსენდება. ერთ ლექსში გამოხატულია მოუშუშებელი გულისტკივილი, დიდი საყვედური და ამასთანავე, შეგონება ყოფილი მეუღლის მიმართ, რომელმაც ვერ დაინახა მისი სიკეთე, ერთგულება და ოჯახი დაანგრევინა.

მეორე ავტორ-მთქმელი შ. ხუჭუა ლექსში ზოტბას ასხამს ვახტანგ გორგასალს; დიდებულ მეფეს მოიხსენიებს როგორც მტრის რისხვასა და ქვეყნის გამაერთიანებელს. „რომანტიკა“ - ასე დაურქმევია მას. ერთი ლექსისთვის, რომელშიც გადმოცემულია ერთი ღამის რომანტიკული თავგადასავალი. შ. ხუჭუას მაღალ მხატვრულ ფერებში აქვს დახატული ფრინველთა მეფის - არწივის სასიკვდილოდ დაჭრის სურათი.

აქვე წარმოვადგენთ სახალხო მთქმელების - გ. ვასაძისა და შ. ხუჭუას რამდენიმე ლექსს.

გივი ვასაძე:

გთხოვ, დამიბრუნო, ღმერთო, ბავშვობა,
სანამ ჩემს თმებში სიბერე მოთოვს,
ეზოდან ტბორში გადავფეხები,
დავიჭერ წვერას, ქაშაპს და ღორჯოს.
მერე მოვრეკავ კახამბალს, ბეჟლას,
გავითხუპნები შავად და ლურჯად,
ცხენს დავინახავ, დავიწყებ ბრბოლას,
გავედევნები გერონტის ლურჯას.
სალამოს წავალ, მოვრეკავ ცხვრებს და
ხბოს დავუკავებ ძროხასთან დედას
და როცა ძროხის წველას მოვრჩებით,
ციცინათელებს დავუწყებ დევნას.
ამოგორდება მწუხრის ჟამს მთვარე,
დედის გამომცხვარ კეცის მჭადივით
ეზოს მოხატავს შუქი მთრთოლვარე
და აპრელდება ღამის მანდილი.

მერე, მთვარე რომ თეთრ ღრუბლებს გასწევს
და ღელის სიო შემოკრავს გრილი,
მე აივანზე გავიშლი ლოგინს
და დავიძინებ ბავშური ძილით.
ცოტა ხნით მაინც მომეც ბავშვობა,
ღმერთო, გთხოვ, ისე ნუ მომახუცებ,
ერთიც ამ გულმა მიიღოს შვება
და მერე თუნდაც მომკალი უცებ.
* * *

ნალიის ქვეშ ცეცხლი ენთო ღიად,
ალუჩასთან ფუტის სუნი იდგა,
სახლს აგებდა აბრეშუმის ქია,
მისი ხილვა ტანში ჟრჟოლას მგვრიდა.
კეცი, როგორც დარდიმანდის ქული,
მიმზობილა კერას წითელთმიანს,
ყივყივებდა ბელურების გუნდი,
თეთრი აბლი მიმოქონდა ნიაფს.
მოუსვენრად კრუხუნებდა კრუხი,
წიწილებში საქმიანად იდგა...
და მამალი ბრიყვი, დიდი - რუხი
თავადივით დადიოდა დინჯად.
ხბო ბოჩოლა, თვალბრიალა, შლეგი,
კუნტრუშებდა, არ ყოფნიდა ეზო,
ალუჩასთან შეშა, ფიჩხი - ნაძვის
ერთმანეთში არეული ეგდო.
ყურპარტყუნა, ბანჯგვლიანი ძაღლი
ჩრდილში ეგდო, როგორც ცოცხალ-მკვდარი,
მთელი ღამის ნათევს, ნაყევს, დაღლილს
ნეტარებით მიელულა თვალი.
ცეცხლის პირას ნეზივრობდა კატა
და ბებია იჯდა სახე-მწყრალი,
აღს ქოთანს წითლად მოებატა,
შავ ლინგეში თუხთუხებდა წყალი.
ბეოლის შხვერით ჩელტებს წნავდა ღედა,
წერილს ეგრძნო მისი გულის სითბო,
ომში მყოფი შვილის გამო სევდა
გულზე ლოდად დასწოლოდა თითქოს.
ქალმა კაცის საქმე შეითვისა,
სულ წესრიგში ჰქონდა სახლი, ეზო,
შრომა იყო სულ დევიზი მისი,
რომ პატარებს ობლობა არ გვეგრძნო.
ახლა, როცა ჩაის ბუჩქებს ვხედავ,
ცას ფიქრით დაეხვევა ნისლი,
უნებურად მახსენდება ღედა,
ზაღბალი და ქალის ქული მისი.

* * *

შენ ცახცახი დაგეუფლა უცებ,
 არ ელოდი ჩემი გულის სითბოს,
 როს ტუჩები შევადღულეთ ტუჩებს,
 ერთ სხეულად გარდვიქმენით თითქოს.
 მაშინ გვწვავდა ერთმანეთის ეშხი,
 სიყვარულით არ გვექონია მოცლა,
 ხელს ჩაფლობდი ჩემს ხუჭუჭა თმებში,
 მერე ყელზე მაკოცებდი მორცხვად.
 ვდუღდი, როგორც ჩაიდანის წყალი,
 ყურს ვუგდებდით ხვეისწყალის ჩქერებს,
 ავი ენა და ბოროტი თვალი
 ჩვენს ორს შუა გაიკლაკნა მერე.
 დღეს სხვისი ხარ, სხვისი კერის სითბო,
 მე გამოვდექე ხეპრე და უვიცი,
 ძველი ცეცხლი არ ჩამქრალა ჯერაც,
 იმ პირველი სიყვარულით ვიწვი.

* * *

გულს გენთო ბოლმის ალები,
 როგორც ჩვევიათ ვერაგებს,
 შენ ჩემი ტანჯვა-წვალებით
 თავს ერთი ბეწოც ვერ არგე.
 ბოროტი, სულთამხუთავი
 ჩირად არ თვლიდი ჩემს სახელს
 და შემადულე სულ თავი,
 გველ-გესლად წარმომესახე.
 გადავეჩვიე შენს ბოდვებს,
 არც ვცდილობ შემობრუნებას,
 ჩემი და შვილების ცოდვა
 არ გაბატია ბუნებამ.
 ბოროტმა ცუდად მიწამე,
 ქმარი ერთგული, მოკეთე,
 დაბოღმილმა და პირშავმა
 შვილებსაც კი არ მოხედე...
 რაც ჩემთვის ცუდი გეწადა,
 თვით შენ მოგეზლო ას წილად,
 ასე მოელის სხვებსაცა,
 ვინც ქმარს და ოჯახს გასწირავს.

შოთა ხუჭუა:

ამბობენ, ვახტანგს ჩაჩქანზე
 თურმე ენატა მგელიო,
 ომში მის გამოჩენაზე
 შიშით კრთებოდა მტერიო.
 მეფე აკუროჩეს ვახტანგი,

ყმაწვილი, პირტიტველაო,
მტერს დაანახა ხმლის ძალა,
მეფობა შეიფერაო.
მტრებმა თქვეს: ველარ ვიპოვით
ჩვენ სხვა ხელსაყრელ დროსაო,
ყმაწვილ მეფესაც დავაფრთხობთ
და ჩვენც მოვიგებთ ომსაო.
ვახტანგმა უხმო სპასალარს:
ვხედავ, გეთამამობს მტერიო,
ფიცხლივ შეგკრიბოთ ლაშქარი,
რომ ვიხსნათ მთელი ერიო.
დედამ დალოცა ვახტანგი,
გფარავდეს ქრისტეს ჯვარიო,
გამარჯვებული მენახე,
შენ და ქართველი ჯარიო.

* * *

რომანტიკა

შემობანდვია ღამე
ხევს, ტყე-ბუჩქნარებს მუქად,
ცამ თოვლი მოახვავა,
ისევ ქარი ქრის, ბუჩქავს.
ვიღაცა გარეთ მიხმობს,
მე მარტოობით ვწუხებარ,
გამომათხიზლა თითქოს
გრგვინვამ, რომ გადიქუხა...
გავალ ამ ბნელში, ქარში,
ფიქრებს დავიყრი მხრებზე,
გრგვინვის რიტმით და მარშით
თოვლს გადავკვალავ მთებზე.
ტურებს გავუხსნი სავალს,
ნაკვალევს დავცემ სერზე,
მერე ერთ ქალთან წავალ,
შეშას დავუყრი ცეცხლზე.
გავუხალისებ კერას,
გაუნათდება სახე,
ტკბილად დაიწყებს ძგერას
ქვრივ-ქალის გული მკვებზე.
აშიშხინდება შაშხი,
ჩამოდგამს დაბალ სუფრას,
მივიღებთ ღვინოს, ვახშამს,
გავხალისდებით სულ მთლად:
მერე ლოგინი თბილი,
ქალის მკერდი და ბაგე...
წამოვალ ადრე, დილით
თოვლს გადმოვკვალავ აქეთ.

* * *

სალ კლდეზე იჯდა არწივი,
 მოწყენით, არა ყიოდა,
 ბუდეში ჩვილი ბარტყები
 შიმშილისაგან წიოდა.
 მზიანი დღეა, მალლა მთებს
 რძისფერი ნისლი ფარავს,
 არწივმა თვალი უწვდინა
 ფერდობზე ცხვრების ფარას.
 თავქვე დაეშვა ფრთოსანი,
 ჰაერში შეინავარდა,
 ბატანს დააცხრა ბრჭყალებით
 და მაშინ თოფიც გავარდა.
 ფრინველთა მეფე დაიჭრა,
 ნადავლს შეუშვა ბრჭყალია,
 კრავი სიბ კორდზე დაეცა,
 საწყალმა სული დალია.
 მკვდარ ბატანს თავზე დაჰყურებს
 და შეებრაღა ჩვილია,
 რატომ წავართვი სიცოცხლე? —
 ისიც ბუნების შვილია.
 გულში დასწყევლა ბუნება,
 მტაცებლად გააჩინაო.
 დამეზოცება ბარტყები
 ჩამომენგრევა ბინაო.
 მწყემსი გამორბის კომბალით,
 გულში ზრახვა აქვს ავია,
 არწივი ველარ გაფრინდა,
 ეკალ-ბარდს მისცა თავია.
 ფრიალო ზრამში მიბობდავს,
 მკერდს ეწვის ცეცხლის ალია;
 ქვა-ლორღი ჩამოეშალა,
 დაფარა სისხლის კვალია.
 ძლივს ჩაადწია ფსკერამდე,
 ჩანჩქერის წყალი დალია,
 სიცოცხლე ბეწვზე ეკიდა,
 უზნელდებოდა თვალია.
 მალლა ახედა ცის ლაქვარდს,
 საუფლო რომ დაენახა,
 კვდებოდა, მაგრამ მტერმა კი
 მისი სიკვდილი ვერ ნახა.

დამოწმებული ლიტერატურა

- თ. ქურდოვანიძე, 2001 - თ. ქურდოვანიძე, ქართული ფოლკლორი, თბ., 2001.
 მ. ჩიქოვანი, 1946 - მ. ჩიქოვანი, ქართული ფოლკლორი, თბ., 1946.
 ა. წერეთელი, 1957 - ა. წერეთელი, თხზულებანი შვიდ ტომად, ტ. VI, თბ., 1957.

NORA NIKOLADZE-LOMSIANIDZE

“VERSE IS NOT LOST”

So many remarkable pieces of poetry (from short miniatures to long poems) have been created by the nation's poetic talent. Not paying due respect to these creations should be considered as a disregard, if not more, for the literary legacy of our ancestors. At the beginning of the 21st century it would indeed be inexcusable to treat such pieces of folklore with indifference, those that are not inferior to other poetry in terms of a depth of meaning and the art of word. Anyway, any piece of the oral literature deserves due attention and respect, no matter how small or insignificant it might seem.

The folk poetry is reflecting an entire spiritual culture that - in its sophisticated form - had been created by an outstanding poetic talent of the Georgian people in the course of their development.

Story-tellers and reciters (of folk poetry) are the main figures of rich folklore.

The article is dealing with the verses of two authors – reciters such as Givi Vasadze and Shota Khuchua. Their works are characterized by sincerity, simplicity and figurative expressions.

ავთანდილ ნიკოლეიშვილი

გერლიბრი გალაკტიონ ტაბიძის პოეზიაში

განსხვავებით გალაკტიონ ტაბიძის შემოქმედების ძირითადი (1914 წლის შემდეგდროინდელი) პერიოდისაგან, როცა მის მიერ შექმნილ ლირიკულ შედევრებში სრულიად ახალი მხატვრულ-გამომსახველობითი ფორმებითა და სიტყვიერი გრძნეულებით გამოვლინდა ქართული პოეტური ხელოვნების შესაძლებლობანი, ლიტერატურული მოღვაწეობის ადრინდელ ეტაპზე დაწერილი ლექსების არცთუ მცირე ნაწილის სტილურ სპეციფიკასა და მოვლენათა აღქმა-წარმოსახვის ბუნებას პირველ ყოვლისა XIX საუკუნისა და უშუალოდ ავტორის დროინდელი ქართულ-ევროპული პოეტური ტრადიციები და უმთავრესი ლიტერატურული პროცესები განსაზღვრავენ მნიშვნელოვანწილად.

მიუხედავად იმისა, რომ გ. ტაბიძემ, როგორც გამორჩეულად ნიჭიერმა პოეტმა, შემოქმედებითი მოღვაწეობის ადრინდელ ეტაპზევე შექმნილი თავისი ლექსებითაც ერთბაშად მიიპყრო ლიტერატურული საზოგადოების ყურადღება, მისი იმჟამინდელი პოეტური ტექსტების დიდი ნაწილი უწინარეს ყოვლისა მაინც ლიტერატურულ ტრადიციებზეა დაფუძნებული და თვისებრივი ხასიათის სიახლეებით ნაკლებად გამოირჩევა. ამ თვალსაზრისით მკვეთრი გარდატეხა გალაკტიონის პოეზიაში 1915 წელს ხდება. ამ დროიდან მის შემოქმედებაში დამკვიდრებული პოეტური სიახლენი დღეს უკვე სავსებით სამართლიანადაა აღიარებული არა მარტო თავად მისი, არამედ მთელი ქართული ლირიკის უმაღლეს საფეხურად და უმნიშვნელოვანეს მონაპოვრად.

მკაფიოდ გამოკვეთილი ერთ-ერთი უმთავრესი ტენდენცია, რომელიც გალაკტიონის მთელი შემდგომდროინდელი პოეტური მოღვაწეობის არსებით თვისებად იქცა და მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრა მკვეთრად ინდივიდუალური მისი ბუნება, რიტმულ-ვერსიფიკაციულ ფორმათა მრავალფეროვნებაა. არ გადავაქარბებთ, თუ ვიტყვით, რომ გ. ტაბიძე ამ თვალსაზრისით ყველაზე მეტად გამორჩეული პოეტი მთელი ჩვენი ლიტერატურის ისტორიაში. ისეთი ქართული ვერსიფიკაციული სალექსო საზომის რეალურად მოძიება, რომლის ანალოგი გალაკტიონის შემოქმედებაში არ გვხვდებოდეს, ფაქტობრივად ძალზე ძნელია (თუ საერთოდ შეუძლებელიც არა).

განსხვავებით შემოქმედებითი მოღვაწეობის ადრინდელ ეტაპზე დაწერილი ლექსებისაგან, რომლებიც რიტმულ-ვერსიფიკაციული სიახლეებით ნაკლებად გამოირჩევიან, 1915 წლიდან გ. ტაბიძის შემოქმედებაში მრავალფეროვანი სალექსო საზომებიცა და სრულიად ახალი რიტმულ-მუსიკალური ინტონაციებიც მკვიდრდებიან ფართოდ და მიზანმიმართულად.

პოეტურ ფორმათა გამრავალფეროვნების ეს პროცესი განუყოფლად აღმოჩნდა დაკავშირებული გალაკტიონის მიერ ჰეტერომეტრულ სალექსო საზომთა ფართოდ გამოყენებასთან. როგორც ცნობილია, მანამდე შექმნილი მისი ყველა ლექსი (გარდა ორიოდ ფრაგმენტისა) კლასიკური ქართული პოეზიიდან კარგად-ცნობილი იზომეტრული სალექსო საზომებით იყო დაწერილი და რიტმულ-ვერსიფიკაციული თვალსაზრისით მათ ბევრი რამ ჰქონდათ საერთო როგორც წინამორბედი, ისე იმდროინდელი პოეტების შემოქმედებასთან.

1915 წელს კი გალაკტიონის პოეზიაში მკვეთრი გარდატეხა ხდება, რის შედეგადაც მკაფიოდ იკვეთება მისი სტილური ინდივიდუალობის განმსაზღვრელი ისეთი ნიშან-თვისებები, რომელნიც ახალ მოვლენას წარმოადგენდნენ იმდროინდელ ჩვენს მწერლობაში.

რიტმულ-ვერსიფიკაციული მრავალფეროვნებით გამორჩეულ გ. ტაბიძის პოეზიაში 1915 წლიდან მოყოლებული ცალკე ნაკადად მკვიდრდება ვერლიბრის, ანუ თავისუფალი სალექსო ფორმით დაწერილი პოეტური ტექსტებიც. მიუხედავად იმისა, რომ თავიანთი მხატვრული ღირსებებით ისინი ოდნავადაც კი ვერ შეედრებიან კონვენციური სალექსო საზომების გამოყენებით შექმნილ მის პოეტურ შედეგებს, მათი უყურადღებოდ დატოვება თუნდაც იმიტომაც არ იქნება გამართლებული, რომ თავისი შემოქმედებითი მოღვაწეობით გალაკტიონმა ქართულ მწერლობაში ძალზე სუსტი ტრადიციის მქონე ამ პოეტური ფორმის მყარად დამკვიდრებაც სცადა აქტიურად და მიზანმიმართულად.

ეს რომ ნამდვილად ასე იყო, ამის დასტურად აქ მისი ამ ჩანაწერის გახსენებაც იქნება საკმარისი: „თავისუფალი ლექსის დაფუძნებისთვის დაწერილია ჩემ მიერ მთელი რიგი ნაწარმოებებისა: „ჯონ რიდი“, „ადგილები „პაციფიზმში“, „რევოლუციონურ საქართველოში“ და „ეპოქაში“. ქართულ თავისუფალ ლექსს არა აქვს ისტორია (თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ანტონ კათალიკოსის ლექსებს, აგრეთვე ე. წ. „სასულიერო პოეზიას“). არ შეიძლება არევა ურითმო ლექსის თავისუფალ ლექსში (ვ. მაჩაბლის რაღაც მიუწვდომელი თარგმანი შექსპირისა არის ურითმო ლექსი“ (გ. ტაბიძე 1975, გვ. 178).

გ. ტაბიძის თავისუფალ ლექსებზე მსჯელობის დროს ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს ის ფაქტი, რომ მათი უმეტესობა პოეტური ზეობის წლებშია დაწერილი და არა სტილური ინდივიდუალობის აქტიური ძიების ხანაში. განსხვავებით ამ პერიოდში მრავლად შექმნილი მისი პოეტური შედეგებისაგან, რომელთა სტილურ სპეციფიკას არსებითად განსაზღვრავს უმაღლეს დონეზე დახვეწილი რიტმულ-მუსიკალური ქდერადობა და მელოდიურობა, ვერლიბრის ფორმით შექმნილი ლექსების უდიდეს ნაწილში გალაკტიონს მიზანმიმართულად აქვს უარყოფილი მისი პოეტური ინდივიდუალობის ყველაზე მეტად წარმომჩენი ეს ნიშან-თვისებები.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ამ შემთხვევაში იმასთან დაკავშირებითაც სავსებით ბუხებრივად გაგვიჩნდება კითხვა, რა იქცა აღნიშნული მოვლენის განმსაზღვრელ უმთავრეს საფუძვლად და რამ განაპირობა ის ფაქტი, რომ გალაკტიონი საკუთარი პოეტური ინდივიდუალობისაგან რადიკალურად განსხვავებული ამ სალექსო ფორმის დამკვიდრებასაც შეეცადა ქართულ პოეზიაში ესოდენ აქტიურად.

ალბათ არ შევცდებით, თუ ვიტყვით, რომ საამისო იმპულსი გ. ტაბიძეს უპირველეს ყოვლისა იმჟამინდელ ევროპულ პოეზიაში ფართოდ გამოვლენილმა პოეტურმა ნოვაციებმა მისცეს, კერძოდ, იმან, რომ XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან მოყოლებული, ევროპის ბევრ ქვეყანაში სწორედ ვერლიბრი იყო ქცეული პოეტური ნააზრვის გამოხატვის უმთავრეს ფორმად.

ზოგიერთი მკვლევარი მეოცე საუკუნის დასაწყისის ქართულ პოეზიაში ხსენებული სალექსო ფორმის დამკვიდრების საქმეში ევროპული ლიტერატურული ტრადიციის როლს იმდენად მნიშვნელოვან ფაქტადაც კი მიიჩნევს, რომ ამ თვალსაზრისით არსებულ ეროვნულ წანამძღვრებს მთლიანად უგულვებელყოფს

და ტოვებს ყურადღების მიღმა. მაგალითად, ი. კენჭოშვილის მტკიცებით, ქართული თავისუფალი ლექსის შექმნის დროს „გ. ტაბიძე და მისი თანამედროვენი მთლიანად ევროპული პოეზიის გამოცდილებას ეყრდნობოდნენ“ (ი. კენჭოშვილი, 1999, გვ. 271).

მიუხედავად იმისა, რომ ევროპულმა (და იმავდროულად ამერიკულმაც) ლიტერატურულმა ტრადიციამ ქართულ პოეზიაში ვერლიბრის დამკვიდრების პროცესზე მართლაც მოახდინა მნიშვნელოვანი ზეგავლენა, ქართულ რეალობაში ამ მოვლენის განმაპირობებელ ფაქტორებზე საუბრის დროს არც ამ პოეტური ქანარის ეროვნული წანამძღვრები რომ უნდა დავტოვოთ ყურადღების მიღმა, ამას ქართულ თავისუფალ ლექსთან დაკავშირებით გ. ტაბიძის თუნდაც ზემოთ დამოწმებული ჩანაწერიც ადასტურებს ნათლად და არაორაზროვნად.

ევროპისაგან განსხვავებით, ქართულ რეალობაში ვერლიბრს იმდენად სუსტი ტრადიცია გააჩნდა, რომ ამ ფორმით შექმნილ ნაწარმოებებს ჩვენს პოეზიაში რაოდენობრივადაც და ხარისხობრივადაც მეტად უმნიშვნელო ადგილი ჰქონდათ დამკვიდრებული. მიუხედავად იმისა, რომ ქართველ მკვლევართა ერთი ნაწილის (მათ შორის გალაკტიონისაც) აზრით, ამ სალექსო ფორმის მქონე პოეტური ტექსტები ქართული მწერლობის განვითარების ადრინდელ პერიოდებშივე შექმნეს ჩვენმა ჰიმნოგრაფებმა, ვერლიბრმა ქართულ პოეზიაში ფეხი მყარად და წარმატებულად ბოლო დრომდე ფაქტობრივად მაინც ვერ მოიკიდა. მართალია, ამ სალექსო ფორმის რამდენიმე ნიმუში XVII-XVIII საუკუნეებში მოღვაწე პოეტებმაც (თეიმურაზ პირველმა, მამუკა ბარათაშვილმა, ვახტანგ მეექვსემ, დავით გურამიშვილმა) შექმნეს, მაგრამ მათი ეს ნაწარმოებები მეტად უმნიშვნელო ადგილს იკავებს მათ შემოქმედებაში.

რაც შეეხება XIX საუკუნეს, ამ პერიოდში ამ სალექსო საზომით მხოლოდ ორიოდ ლექსი დაიწერა - ალექსანდრე ორბელიანის „რუსთაველს“ და აკაკი წერეთლის „ზოგიერთების მამაო ჩვენო“.

გარდა დასახელებულ ავტორთა მიერ თავისუფალი სალექსო საზომის გამოყენებით დაწერილი ხსენებული ნაწარმოებებისა, XX საუკუნის დასაწყისამდე ქართულ პოეზიაში ვერლიბრის ფორმით არც ერთი პოეტური ნაწარმოები აღარ შექმნილა. გასული საუკუნის ათიან და ოციან წლებში კი მდგომარეობა იცვლება და სამოღვაწეო ასპარეზზე იმხანად გამოსული არაერთი პოეტი უკვე ამ სალექსო საზომითაც ცდილობს საკუთარი გულისტქმის აქტიურად გამოხატვას (ტ. ტაბიძე, პ. იაშვილი, კ. ნადირაძე, ტ. გრანელი, ა. მირცხულავა, ს. ჩიქოვანი...).

როგორც ითქვა, აღნიშნული ტენდენციის დამკვიდრების საქმეში მეტად მნიშვნელოვანი როლი იმხანად გ. ტაბიძემაც შეასრულა და პოეტური აღზევების ხანაში მისი ინდივიდუალური შემოქმედებითი ბუნების ყველაზე მეტად წარმომჩენ იმ შედეგებთან ერთად, რომლებიც კლასიკური კონვენციური საზომებით არიან შექმნილნი, იგი ყოველგვარი მეტრული კანონზომიერებისაგან თავისუფალ ტექსტებსაც წერს საკმაოდ მრავლად. განსხვავებით ტრადიციულ სალექსო საზომთა გამოყენებით შექმნილი ლექსებისგან, რომელნიც რიტმულ-მუსიკალური მელოდიურობითა და ბგერითი კეთილზმოვანებით მკვეთრად გამოირჩეულ მაგიურ ჰანგებს ამკვიდრებენ ჩვენს პოეზიაში, გალაკტიონის მიერ ვერლიბრის ფორმით დაწერილი ტექსტების უდიდეს ნაწილს არც რიტმი გააჩნია და არც რითმა.

გ. ტაბიძის პოეზიის ევრისფიკაციულ თავისებურებებზე საუბრის დროს აქ იმ გარემოებასაც უნდა გაეყვას ხაზი, რომ მის შემოქმედებაში სალექსო

საზომთა აღრევით დაწერილი პოეტური ტექსტებიც ხშირად გვხვდება ხოლმე. კერძოდ, წინამდებარე ნაშრომის მიზანდასახულობიდან გამომდინარე, ამ კონკრეტულ შემთხვევაში ჩემთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია იმის ხაზგასმა, რომ გალაკტიონის პოეზიაში ისეთი ნიმუშებიც საკმაოდ მოიპოვება, რომლებშიც ერთმანეთშია აღრეული კონვენციური სალექსო საზომებითა და ვერლიბრის ფორმით დაწერილი ადგილები. ნათქვამისათვის მეტი დამაჯერებლობის მისაცემად დავიმოწმებ ფრაგმენტს ლექსიდან - „ზღვის ეფემერა“ (1927 წ.), რომელშიც სწორედ ზემოთ ხაზგასმული ფორმით ენაცვლებიან ერთმანეთს კლასიკური სალექსო საზომები და ვერლიბრი:

აცნობეთ ქაოსს, აცნობეთ ყველას,
რომ დაგვეჯახა დელვა კვიმატი,
რომ იძირება გემი „იმედი“
და ვითხოვთ შველას...
მეზღვაურებო!
უშიშრად უნდა შევებათ სიკვდილს,
ერთად, მეზღვაურებო!
გრიგალმა დაწეწა ყველა აფრები
და ჩაძირული ხომალდები ამოატივტივა.
მივდივართ... ოდესმე დაღუპული დრედნოუტები,
კრეისერები ქარმა სიღრმიდან ამოისროლა...
ექსპედიცია ეშურებოდა მამაცი კაპიტნის,
დე-ლონგეს, დაკარგული კვალის საპოვნელად
და ვპოვეთ გემთა ჩაძირულთა ყრუ სასაფლაო.

საკუთარი პოეტური ბუნებისაგან რადიკალურად განსხვავებული ვერლიბრის ფორმის ლექსები გალაკტიონმა, როგორც უკვე აღინიშნა, შემოქმედებითი ზეობის ხანაში შექმნა და არა სტილური ინდივიდუალობის ძიების საწყის ეტაპზე. ამით მან არა მარტო თავისი შემოქმედების ვერსიფიკაციული მხარე გაამდიდრა და გაამრავალფეროვნა სრულიად ახალ ფორმათა რეალური შემოტანით, არამედ ქართულ პოეზიაში კლასიკური ლექსის სტრუქტურული ბუნებისაგან არსებითად განსხვავებული ამ სალექსო სტრუქტურის სამომავლო პერსპექტივების წარმოჩენაც სცადა მიზანმიმართულად.

მიუხედავად იმისა, რომ პოეტური ძიების ეს პროცესი იმხანად ხაკლებად წარმატებული გამოდგა და როგორც გალაკტიონის, ისე მისი თანამედროვე სხვა პოეტების მიერ ვერლიბრის ფორმით შექმნილი ტექსტები თავიანთი მხატვრული დონით ოდნავადაც კი ვერ შეედრებიან მათსავე კონვენციურ ლექსებს, ამ მოვლენის უყურადღებოდ დატოვება მაინც თუნდაც იმის გამოც არ იქნება გამართლებული, რომ ვერსიფიკაციული ძიების ამ პროცესმა მნიშვნელოვანწილად მოუშადა საფუძველი გასული საუკუნის 60-70-იანი წლებიდან ქართულ პოეზიაში აღნიშნული ტენდენციის განახლებული ძალით გამოვლინებას.

გ. ტაბიძის პოეზიაში არსებული თავისუფალი ლექსები პირობითად სამ ჯგუფად შეიძლება დავყოთ: პირველ კატეგორიას მიეკუთვნება შერეულ სალექსო საზომთა გამოყენებით დაწერილი გარითმული ნაწარმოებები, რომელთა რიტმსა და მუსიკალურ ჟღერადობას, მიუხედავად მათი ვერსიფიკაციული თავისუფლებისა, მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრავს კეთილშმოვანი რითმების გამოყენება და განსხვავებულ სალექსო საზომთა ხშირი და მიზანმიმართული მონაცვლეობა

პოლიფონიური ტონალობის წარმოსაქმნელად. „აღრეული რიტმული ჟღერადობის“ მქონე ასეთი ლექსები, რომელთაც გარდამავალი ადგილი უჭირავთ ტიპურ ვერლიბრსა და ტრადიციულ კონვენციურ ლექსს შორის, გალაკტიონის პოეზიაში განსაკუთრებით ფართოდ გვხვდება ათიანი წლების მეორე ნახევარსა და ოციანი წლებში.

თუმცა ამ ტენდენციის პირველგამოვლინებანი გარკვეული ფორმით მის რამდენიმე ადრინდელ ლექსშიც გვხვდებოდა. მაგალითად, შემოქმედებითი მოღვაწეობის საწყის ეტაპზევე, 1908 წელს, შექმნილ ლექსში „სალამო“, რომელიც 14 მარცვლიანი სალექსო საზომითაა დაწერილი, რიტმული ჟღერადობის ჰარმონიას ავტორი, ნებისთი თუ უნებლიეთ, საერთო ვერსიფიკაციული ჩარჩოდან ამოვარდნილი ამ სტრიქონებით არღვევს:

მიღუშვებულა გარემო,
ზღვა არ ბოზოქრობს,
ზღვა აღარ დრტვინავს უწინდებურ,
ის მხოლოდ ფიქრობს.

დამოწმებული სტრიქონები ხსენებული თვალსაზრისით გამონაკლისი არ არის და მსგავსი მაგალითები გალაკტიონის სხვა ადრინდელი ლექსებიდანაც შეიძლება გავიხსენოთ („სასაფლაოზე“, „მწვანე ზოლი მთის“, „ლანდი - არამქვეყნიური“, „სამრეკლო უდაბნოში“...).

გ. ტაბიძის პოეზიაში აღნიშნული ტენდენცია განსაკუთრებით ძლიერდება და ახალ-ახალი ნიუანსებით ვლინდება 1916 წლიდან დაწერილ ლექსებში. ნათქვამის ნათელსაყოფად გავიხსენოთ ფრაგმენტი ლექსიდან „ვინ არის ეს ქალი?“

მიმაფრენდა ნაპირებზე ლურჯა ცხენი,
გადვიჩეხე,
უკუზნებლად დაქრილი ვარ...
დამეხსენი!
შეკიდებიან მთვარეს — როგორც მძიმე მტევნები,
თეთრ-ვარდისფერი ალუჩები და შადრევნები.

ამ დროიდან მოყოლებული 30-იან წლებამდე გ. ტაბიძემ მსგავსი რიტმულ-ვერსიფიკაციული სტრუქტურის მქონე არაერთი ლექსი შექმნა („ფარდების შრიალი“, „დომინო“, „შენ გვიანდები“, „სხვები ჩხავიან“, „დროშები ჩქარა“ და სხვ.).

თუმცა, ყოველივე ზემოთქმულის მიუხედავად, ალბათ არ შეეცდები, აქვე იმასაც თუ ვიტყვი, რომ ასეთი სახის ლექსები მხოლოდ პირობითად შეიძლება მივიჩნიოთ ვერლიბრის ნიმუშებად. მართალია, მარცვალთა რაოდენობა მათ სტრიქონებს შორის თავისუფლად მონაცვლეობს და კონვენციური ლექსისათვის მკაფიოდ დამახასიათებელი ვერსიფიკაციული პრინციპები მხოლოდ ნაწილობრივ ვლინდება, მაგრამ კლასიკური ლექსთწყობის ეს ელემენტები მაინც ასრულებენ მეტად მნიშვნელოვან როლს რიტმულ-მუსიკალური ჟღერადობის წარმოქმნის პროცესში.

ამ ტიპის ლექსებისათვის დამახასიათებელი ზემოთ აღნიშნული ვერსიფიკაციული თავისუფლება ზოგიერთ ნაწარმოებში იმდენად ფართო მასშტაბებსაც კი იძენს, რომ რიტმულ-მუსიკალური ჰარმონია და სიმწყობრე პოლიფონიურ მრავალხმიანობაში გადაიზრდება. ნათქვამის დასტურად გავიხსენოთ ფრაგმენტი ლექსიდან „მღვრიე ქარი“ (1924 წ.):

თოვლის მხარე,
 ნისლიანი მთა და ბარი.
 მოვიმხარი მისი გზები, სიცივე და მღვრიე დარი...
 ზარზე ზარი, სწრაფი, ჩქარი მღელვარებათ
 ჩქეფდა ღვარი,
 ტრიალებდა, როგორც ფარი,
 შემოდგომის ჩქარი
 ქარი...
 მეფის კარი,
 ნანგრევები, ნატახტარი...

პირველი ჭგუფის ლექსებისაგან განსხვავებით, მეორე სახეობის ნაწარმოებებში ვერლიბრის სალექსო ფორმისათვის ნიშანდობლივად დამახასიათებელი ნიშან-თვისებები უკვე იმდენად ძლიერდება, რომ რიტმულ-მუსიკალური კეთილზმოვანება და მელოდიურობა მათში მხოლოდ ძნელად აღსაქმელი ფორმითაა გამოვლენილი. ხსენებული ტიპის ლექსებში ამ თვალსაზრისით ყველაზე მნიშვნელოვან ფუნქციას ტექსტში კანტიკუნტად გამორეული ის სტრიქონები ასრულებენ, რომლებიც ამა თუ იმ ტრადიციული სალექსო საზომით არიან გამართულნი. ი. კენჭოშვილის მართებული ხაზგასმით, „მეტრული სიმეტრიულობის რღვევა და აღდგენა გ. ტაბიძის ვერლიბრებში სხვადასხვა საზომების მონაცვლეობით, მწყობრი რიტმის შეწყვეტითა და მასთან ხელმეორედ მიბრუნების სახით ვლინდება“ (ი. კენჭოშვილი 1999, გვ. 272). მაგალითად („აღმოსავლეთი“, 1924 წ.):

ცეცხლით იწვება ქვეყნიერება...
 და, აი, იფეთქა რევოლუციამ...
 აღმოსავლეთით და დასავლეთით
 ისმის ლოზუნგი: ომი ომს!
 აღმოსავლეთით და დასავლეთით
 ეომება ომს — საბრალო ჯარისკაცი,
 დადალული ჯარისკაცი!

რაც შეეხება მესამე ჭგუფის ლექსებს, ისინი მათთვის მკაფიოდ დამახასიათებელი ყველა ნიშან-თვისების მიხედვით ყოველგვარი გადაჭარბების გარეშე უნდა მივიჩნიოთ ვერლიბრის ტიპურ ნიმუშებად ქართულ პოეზიაში. კერძოდ, ამ სახის ნაწარმოებები ვერსიფიკაციული თვალსაზრისით იმდენად თავისუფალნი და შეუზღუდელნი არიან, რომ მათ დიდ ნაწილში კლასიკური სალექსო საზომის რომელიმე სახეობა თუნდაც ელემენტების სახითაც კი აღარაა შემორჩენილი. ვერსიფიკაციული მხარის ამგვარი თავისუფლება, რასაც ხშირ შემთხვევაში ურითმობაც ემატება, არსებითად განაპირობებს იმ ფაქტს, რომ ხსენებული ტიპის ლექსებს არანაირი რიტმულ-მუსიკალური კეთილზმოვანება არ ახასიათებთ და ამ თვალსაზრისით ისინი პროზაული ტექსტებისაგან ფაქტობრივად არც კი განირჩევიან. ასე რომ, ა. ხინთიბიძის შეფასებას თუ გავიმეორებთ, უფრო სწორი იქნებოდა, გალაკტიონის ამ სახის ტექსტები „ლირიკული პროზისათვის რომ მიგვეკუთვნებინა“ (ა. ხინთიბიძე, 1987, გვ. 62).

ყოველივე ზემოთქმულთან ერთად, აქვე ისიც მინდა აღვნიშნო, რომ კლასიკური კონვენციური სალექსო საზომით შექმნილ ცალკეულ ლექსებში პოეტი დროდადრო ზემოთ ხსენებული ფორმის გამოყენებით დაწერილ ფრაგმენტებსაც ჩაურთავს ხოლმე.

ვერლიბრის პირველი ნიმუში გ. ტაბიძემ 1915 წელს დაწერა. ესაა „პირველი ვარდი“, რომელსაც, განსხვავებით მისი მანამდელი პოეტური ტექსტებისაგან, უკვე საერთოდ აღარ გააჩნია კლასიკური კონვენციური ლექსისათვის დამახასიათებელი მუსიკალური რიტმი და მეტრულ-ვერსიფიკაციული სიმწყობრე. ძალზე შემცირებულია რითმის როლიც და იგი მხოლოდ სპორადულად გვხვდება ტექსტის რამდენიმე სტრიქონში. ნათქვამის ნათელსაყოფად გავიხსენოთ ფრაგმენტი ხსენებული ნაწარმოებიდან:

პირველი ვარდი...

მოვიდა პირმშვენიერი მაისი.

რად დაგვავიწყდა -

ძველ ნანგრევებზე ძველი ნავარდი,

კუნძული ჰავაის

და ჰავაელი პატარა ქალი

სახელად ემმა.

ვერლიბრის რიგით მეორე ნიმუში გალაკტიონმა ერთწლიანი პაუზის შემდეგ, 1916 წელს, დაწერა, რომლითაც კიდევ უფრო მეტად გააღრმავა ზემოთ დამოწმებული ლექსით მის პოეზიაში სათავედადებული ახალი ვერსიფიკაციული ტენდენცია. მხედველობაში მაქვს უსათაურო ლექსი „ო, ღღეს შემოდგომაა“. თუ გავითვალისწინებთ იმ ფაქტს, რომ ამ დროისათვის მას უკვე ჰქონდა დაწერილი რიტმულ-მუსიკალური კეთილზმოვანებითა და მელოდიურობით მკაფიოდ გამორჩეული არაერთი პოეტური შედევრი, რომლებიც კლასიკური ქართული პოეზიის საღეჭსა საზომთა გამოყენებით იყო შექმნილი, დაბეჭდვით შეიძლება იმის თქმა, რომ ეს ამბავი სულაც არ წარმოადგენდა შემთხვევით მოვლენას. ასე რომ, ხსენებული საღეჭსა ფორმის მქონე ლექსების შექმნით გალაკტიონი უკვე მიზანმიმართულად ცდილობდა თავის პოეზიაში აღნიშნული ვერსიფიკაციული მიმართულების რეალურად დამკვიდრებას. აი, ხსენებული ლექსიც:

ო, ღღეს შემოდგომაა... შემოდგომა...

სულს აღარ სურს არავინ...

ნაზი ფერების კვდომად, ნაზო მერი,

დაჰჭრი ლანდი ცისფერი...

შემოდგომა შენს ბაგეებს მაგონებს...

ვწუხვართ... მშვიდობით... მერი...

1916 წლიდან მოყოლებული 1919 წლამდე ვერლიბრისათვის საზოგადოდ დამახასიათებელი ნიშან-თვისებების ზუსტი დაცვით გამორჩეული ისეთი ლექსები, რომლებშიც მთლიანად იქნებოდა უგულებელყოფილი მეტრულ-ვერსიფიკაციული სიმწყობრე და რიტმულ-მუსიკალური კეთილზმოვანება, გალაკტიონს უკვე აღარ დაუწერია. ერთადერთი მნიშვნელოვანი სიახლე, ხსენებული პერიოდის მის პოეზიაში რომ ჩნდება, როგორც აღნიშნული ტენდენციის რეალურად დამკვიდრებელი მძლავრი წინაპირობა, რამდენიმე ისეთი პოეტური ნაწარმოების შექმნაა, რომელთაც მეტრულ-ვერსიფიკაციული და რიტმულ-მუსიკალური თვალსაზრისით გარდამავალი ადგილი უჭირავთ კლასიკურ მოწესრიგებულ ლექსსა და ვერლიბრს შორის. მხედველობაში მაქვს ლექსები, რომლებიც კლასიკური საღეჭსა საზომებისა და ვერლიბრის ელემენტების ერთმანეთთან შერწყმითაა დაწერილი. კერძოდ, აღნიშნული საღეჭსა ფორმის გამოყენებით

გ. ტაბიძემ 1916 წელს ხუთი ლექსი შექმნა („ვინ არის ეს ქალი?“ „ფარდების შრიალი“, „დომინო“, „შენ გვიანდები“ და „სხვები ჩხავიან“), 1917 წელს კი - მხოლოდ ერთი („დროშები ჩქარა“).

ამის შემდეგ კი გ. ტაბიძის პოეზიაში აღნიშნული ტენდენცია საკმაოდ შესუსტდა, მხოლოდ რამდენიმე მაგალითით შემოიფარგლა და პოეტის შემოქმედებაში გამოვლენილი ეს ორი მიმართულება (კონვენციური ლექსი და ვერლიბრი) მკვეთრად გაიმიჯნა ერთმანეთისაგან.

ვერლიბრის სალექსო ფორმის გამოყენებით ყველაზე მეტი ლექსი გალაკტიონმა 1919-1930 წლებში შექმნა. 1930 წლის შემდეგ კი მის პოეზიაში ამ მეტრული სახეობით შექმნილი ლექსები საგრძნობლად მცირდება, ხოლო 1934 წლიდან საერთოდ აღარ გვხვდება. გალაკტიონის მიერ ვერლიბრის ფორმით შექმნილი უკანასკნელი ნიმუშია ფრაგმენტი 1934 წელს დაწერილი ლექსიდან „არმიელი ვარ“.

იმისათვის, რომ უფრო ნათელი წარმოდგენა შეგვექმნას გალაკტიონის პოეზიაში ხსენებული სალექსო ფორმის გამოყენების დინამიკაზე, წლების მიხედვით გავიხსენოთ მის მიერ შექმნილი ვერლიბრის ნიმუშები (ცნობისათვის: ქვემოთ დასახელებული ლექსების ერთ ნაწილში თავისუფალი სალექსო ფორმის გამოყენებით მხოლოდ ცალკეული ფრაგმენტებია დაწერილი). 1919 წელი: „ღრუბლები ოქროს ამურებით“, „წარსულის ჩრდილები“, „შიში“. 1922 წელი: „ზღვის ეფემერა“, „ეფემერა - ეს არის სიტყვა საშინელი და უკანასკნელი“, „ეს იყო ოქტომბრის დამლევს“. 1924 წელი: „ქიმიურ საგნებთან“, „ეს ლექსი“, პოემა „ჯონ რიდი“. 1925 წელი: „აგერა, აპანდე“, „თოვლი იყო ირიბი, აღმაცერი“. 1927 წელი: „შენ ყოველთვის ჩემთან ხარ“, „ქალაქი სიბნელეში“, „უკანასკნელი საზღვარი“, „დედოფალა“, „მალაროში“, „მწვანე ბუმბერაზი“, „ოთხი დემონი“, „რას ჰკივის ქუჩა“, „ბავშვი გაზეთებში“, „როდესაც ყველას სძინავდა“, „ქუჩაზე“. 1930 წელი: ლექსები ციკლიდან - „პაციფიზმი“ („ლონდონში მუშა-ქალები...“ „ვარშავა“, „ბირველი მსოფლიო ომიდან“, „გერმანია“, „პარიზი...“). ლექსები ციკლიდან - „რევოლუციონურ საქართველოს“ („თანამედროვე გიგანტიური ხმა უკარნახებს საუკუნეებს“, „თავისუფლების გრძნობაში“, „რიონშესივთ საქართველომ მონახა ახალი ხმები და სახეები“, „მშვენიერი და ძლიერი ადამიანისათვის!“ „კოლექტიური ხელების ეტიუდი“, „ვისთვის უნდა იხედებოდეს ვინმე“, „ვის არ ახსოვს ბატარა, გაყინული სტამბები“, „უღიადესი თუ რაიმე მოვა ხმელეთზე“). რაც შეეხება ვერლიბრის ფორმით დაწერილ პოემას - „ბუშინი“, მისი შექმნის თარიღი უცნობია.

ფიქრობ, ვერლიბრის სალექსო ფორმით გალაკტიონის მიერ შექმნილი პოეტური ნიმუშების ეს ჩამონათვალი, რომელსაც სისრულის პრეტენზია არა აქვს, სავსებით საკმარისია პოეტის შემოქმედებაში ამ სალექსო საზომის გამოყენების მასშტაბებზე ზუსტი და ნათელი წარმოდგენის შესაქმნელად.

ობიექტურობა მოითხოვს ითქვას, რომ მიუხედავად ავტორის აქტიური და მიზანმიმართული მცდელობისა, ვერლიბრის ფორმით დაწერილ ლექსებს მისთვის საგულისხმოდ მნიშვნელოვანი შემოქმედებითი წარმატებები არ მოუტანია, რადგანაც მხატვრული დონით ისინი ოდნავადაც კი ვერ შეედრებიან საქვეყნოდ ცნობილ მისივე შედევრებს.

როგორც უკვე ითქვა, მეტრულ კანონზომიერებებს დაუქვემდებარებელი საკიანისაა ვერსიფიკაციული სტრუქტურითაც და ხშირ შემთხვევებში რიტმულ-

მუსიკალური მხარის სრული მოუწესრიგებლობითაც ისინი პროზაულ ტექსტებად უფრო შეიძლება მივიჩნიოთ, ვიდრე პოეტურ ქმნილებებად. ამას ზოგიერთი მათგანისათვის დამახასიათებელი შინაარსობრივი ბუნდოვანებაც უნდა დაუმატოთ, რაც ავტორისეული სათქმელის არსს საკმაოდ ძნელად შესაცნობსა და გასააზრებელს ხდის.

მართალია, ამგვარი ბუნდოვანება გალაკტიონის არც კონვენციური ლექსების ერთი ნაწილისთვისაცაა უცხო მოვლენა, მაგრამ მათთვის დამახასიათებელი ამ მხარის კომპენსაცია ისეთი ნიშან-თვისებების ფართოდ გამოყენებით ხდება (მძლავრად გამოვლენილი მუსიკალური რიტმი, ბგერითი აკუსტიკის უპრეცედენტოდ მაღალი დონე, მაგიურ ხილვათა და მოულოდნელ წარმოსახვათა წიაღიდან აღმოცენებული მკვეთრად ორიგინალური პოეტური ხატურა...), რომელნიც ვერლიბრის ფორმით შექმნილი ლექსების უდიდეს ნაწილში ნაკლებად შეინიშნება. მაგალითად („მალაროში“, 1927 წ.):

დაკარგული პოლიუსი ირევა სიბნელეში,
როგორც მერყევი ბრბო,
შორიდან მოდის დღის სინათლე,
როგორც ცივი თვალი სინესტეში.
მოსალოდნელია ბიბლიური წარღვნა.
აქ, სადღაც დამალულია გრძნეული ოქრო.
ადამიანები ქედმოხრილნი და ოფლიანნი
ეძებენ მას, მას, რაზედაც ჩუმათ არიან;
ისინი კვნესიან მხოლოდ და თხრიან მალაროს.

30-იანი წლების შუა ხანებიდან მოყოლებული გ. ტაბიძისა და ვერლიბრით დაინტერესებული სხვა იმჟამინდელი პოეტების შემოქმედებაში ამ სალექსო ფორმამ საერთოდ შეწყვიტა არსებობა და ვერსიფიკაციული ძიების ამ პროცესმა თავი განახლებული ძალითა და უფრო დიდი წარმატებით 50-60-იან წლებში სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოსული ახალი ლიტერატურული თაობის შემოქმედებაში იჩინა.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ი. კენჭოშვილი, 1999 - ი. კენჭოშვილი, გალაკტიონ ტაბიძის სამყაროში, თბ., 1999.
- გ. ტაბიძე, 1975 - გ. ტაბიძე, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. XII, თბ., 1975.
- ა. ხინთიბიძე, 1987 - ა. ხინთიბიძე, გალაკტიონის პოეტიკა, 1987.

AVTANDIL NIKOLEISHVILI

VERS LIBRE IN GALAKTION TABIDZE'S POETRY

From 1915 in Galaktion Tabidze's poetry that is distinguished by its rhythmic-versificative diversity the poetic texts written in free verse style can be found as a separate direction. Despite the fact that in terms of artistic values they can hardly be compared with his poetic masterpieces created by using conventional verse rules of meter they still cannot be left without due concern. This is true due to the fact that during his creative life Galaktion actively tried to firmly establish -this poetic form that had a very weak tradition in Georgian literature.

The key defining factor for the above-mentioned situation was first of all the fact that since the second half of the 19th century in many European countries vers libre had been established as a main form of expressing poetic thoughts. However, in this case local traditions should not be left without attention; the very idea is highlighted in Galaktion Tabidze's notes.

The free verses in Galaktion's poetry can conditionally be divided into three categories: the first category includes the rhymed verses written by applying mixed verse metres; the rhythm and music of such verses, despite the freedom of versification, is still largely determined by the use of harmonious rhythms and frequent alternation of different verse metres for attaining polyphonic tonality.

Unlike verses from the first group, the features characteristic to the vers libre in the second type of texts become so intense that rhythmic-musical harmoniousness and melodiousness are not easy to perceive.

As for the third group of verses, without any exaggeration, they can be considered to be the typical examples of vers libre in Georgian poetry according to distinctly defined characteristic features. In terms of versification such texts are so free and unlimited that most of them no longer incorporate at least the elements of any types of the classical verse metres.

Such freedom of versification frequently coupled with absence of rhyming substantially stimulates the verses that are not characterized by any type of rhythmic and musical manifestations of euphony. From this point of view they do not actually diverge from prosaic texts.

Galaktion created most of his vers libre poems during 1919-1930. While since 1930 the number of poems written in the aforementioned metre has considerably decreased having completely disappeared after 1934.

It is fair to say that despite the author's active efforts the vers libre poems did not bring him considerable success as in terms of the artistic quality they cannot even be compared with his world famous masterpieces.

ნიკოლოზ ოთინაშვილი

სოფელ ძეგლეთის ტოპონომასტიკური მასალები

სოფელი ძეგლეთი მდებარეობს ქსნის ხეობაში. ახალგორის რაიონში, რაიონული ცენტრიდან სამხრეთით ხუთი კილომეტრის დაცილებით მდინარის მარცხენა მხარეს, ლომის-ალევის ქედის დასავლეთის განშტოებაზე.

სოფლის სავარგულები ვრცელია და რამდენიმე ათეულ ჰექტარს მოიცავს, ისინი არაგვის ხეობის წყალგამყოფი ადგილებია და აქედან კარგად ჩანს ორივე ხეობის გაღმა-გამოღმა ხედები კავკასიონის მთისწინებამდე.

ამ თხუთმეტი წლის წინათ სოფელში ორმოცი კომლი ცხოვრობდა, რომელთა გვარებია: საბიაშვილი, თამარაშვილი, წიბტაური, იმერლიშვილი, მაწიაშვილი, შულღიაშვილი, თათარაშვილი, მანჭიკაშვილი, ჭოხური, ბედოშვილი, კახიშვილი, რუსიტაშვილი, გიგაური, ქისიევი.

ამჟამად რუსული აგრესიის გამო სოფელში მხოლოდ ხუთი ოჯახია დარჩენილი, დანარჩენი დევნილებად არიან სოფელ წეროვანში, წილკანში და სხვა ადგილებში.

სოფელი რამდენიმე ისტორიულ დოკუმენტშია დასახელებული, მათ შორის მეთვრამეტე საუკუნის მეორე ნახევრის ცნობილი ენციკლოპედისტის - იოანე ბაგრატიონის „ქართლ-კახეთის აღწერაში“, რომელიც ავტორს შეუსრულებია ერეკლე და გიორგი მეფეების დავალებით 1794-1799 წლებში. ნაშრომში დაცულია მასალის აღნუსხვის რეგიონალური პრინციპი და აღნიშნულია როგორც „მოსახლე“ (ი. ბაგრატიონი, 1986, გვ. 36).

უფრო ადრე 1781 წლის „ქსნის ხეობის აღწერის“ მიხედვით სოფელ ძეგლეთში ცხოვრობდნენ: ბერი კახისშვილი, ივანე დოდრიელაშვილი, ფილიპე გიგაური, რომელიც ასევე მოხსენიებულია გიგაურისშვილადაც, ბერუა ჯავახისშვილი, რომლებიც სოფელ იკოთში მცხოვრები აზნაურის ზურაბ ფიცხელაურის ყმები ყოფილან (ი. ჯავახიშვილი, 1967, გვ. 223). აღსანიშნავია, რომ „ქსნის ხეობის აღწერაში“ ხევ-ხეობები ჩამოთვლილია მიცემითი ბრუნვის ფორმით: ქარჩოხს, ცხრაზმას, სოფლები -დამ დაბოლოებით: ძეგლეთადამ, ლამისყანიდამ, ოძისიდამ, ხოლო გვარები ძირითადად -ძე და -შვილით.

1771 წელს საქართველოში იმოგზაურა რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის წევრმა იოჰან ანტონ გიულდენშტედტმა, რომელმაც ზემო ქართლის სხვა მხარეებთან ერთად აღწერა ქსნის ხეობა და აღწერაში დასახელებული აქვს სოფელი ძეგლეთი (ი. გიულდენშტედტი, 1962, გვ. 72).

მეთვრამეტე საუკუნის მეორე ნახევრის შიდა ქართლის მოსახლეობის აღწერის დავთრების მიხედვით, ლიახვისა და დვანის ხეობებში, საამილახვროში შემავალ სოფლებში ყმების აღწერისას გვარები არ გვხვდება მიცემითი ბრუნვის ფორმით და იგი დღევანდელ წარმოებას მისდევს, მაგალითად, სოფელ ქემერტს კასრადე პაატა, ღერკენაშვილი ბერიკა, მეტრეველი კიკოლა. სოფელ ძარწემს ციხადე ხიხია, ჩოჩიელაშვილი ბერა, გოგიძე თამაზა, ძაისურაძე ჭლუტი და სხვა

(აბ. თაბუაშვილი, 2010, გვ. 53-54), ხოლო სოფლები აღინიშნება მიცემითი ზღუნის ფორმით: ქემერტს, ძარწმს, თამარაშენს, საღოლაშენს...

ზემოხსენებული გვარებიდან დღეს ძეგლევში აღარ სახლობენ დოღრიელაშვილი და ჯავახიშვილი.

სოფლის ტობონომასტიკის შესასწავლად, ასევე, ხეობისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს 1822 წელს შედგენილ „თორნიკე ერისთავის შემოსავლის დავთარს“, რომელიც ძვირფას ცნობებს შეიცავს ტობონომიისა და ანთროპონომიის იმდროინდელი ვითარების შესახებ (დ. გვრიტიშვილი, 1959, გვ. 22).

დავთარში მოხსენებულია სოფლების, მათ შორის ძეგლევის გადასახადი სათაურით „სოფელ ძეგლევის ბეგარა“. ძეგლეველები ერისთავისათვის იხდიან როგორც ფულად, ისე პროდუქტების გადასახადს. მათ შორის: პური, ქერი, ერბო, ქათამი, კვერცხი...

ამ დროს სოფელში ცხოვრობდნენ: დავითა, გიორგი, გაბრო ღვთისაგარიშვილები, გიგო ჭოხური, აბრამა, ზაქარია ოსიშვილები, რომლებიც დღეს აღარ არიან, მაგრამ ტობონომასტიკაში დარჩენილია მათი ცხოვრების კვალი. ასევე დარჩენილია დღეს მცხოვრები წიბათაურების, ჭოხურების, ასევე სხვა გვარების ძველი ყოფის ამსახველი მასალები.

სოფლის სამხრეთის მხარეს ცხოვრობდნენ ღვთისაგარიშვილები, სადაც დავადასტურეთ მიკროტობონიმები გიორგი ღვთისაგარიშვილის მიხედვით „გიორგანთ წყარო“, ხოლო ამავე გვარის გაბროს მიხედვით, „გაბროს ნაფუზარი“, ადგილი, რომელიც დღეს ტყე-ბუჩქნარია.

ოსიშვილების გვარის მიხედვით ოსიანთ ველები, ჭოხურების მიხედვით ჭოხურთ დელე, რომელიც ქსნის მარცხენა შენაკადია.

სოფელ ძეგლევს ვრცელი მამულები ჰქონდა ლომის-ალევის ქედის როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთის მხარეს. მათი სახელები სათანადოდ არის ასახული ტობონომიაში, ანთროპონომიაში.

სულ სოფელში აღრიცხული გვაქვს 150 ტოპოგრეთული, რომლებიც წარმოების სხვადასხვა ფორმით გამოირჩევა, მაგრამ ძირითად მისდევს საერთო-ქართულ წარმოებას. არის დიალექტური ფორმებიც, მაგალითად, გურგვალეთი დიალექტში ნიშნავს „მრგვალს“, ჩირდილი – „ჩრდილს“, ვაშიოლევი – დიდ მამულებს, სადაც -ევ, -ებ მრავლობითის ნიშნის დარია.

„1781 წლის ქსნის ხეობის აღწერაში“ სოფელ ძეგლევში ჯერ გვარია მოცემული, ხოლო შემდეგ პიროვნების უახლოესი წინაპრის (მამის ან პაპის) სახელი, რომლითაც შემდეგში აღინიშნებოდა ახლო ნათესავთა გაერთიანების სახელწოდება. მაგალითად:

კახანთ კახის შვილი კომლია, თავი ა ბერი

დოღრიელას შვილი კომლია, თავი ა ივანე

გიგაურას შვილი კომლი ა, თავი ა ფილიპე

ზურაბ ფიცხელაურის ყმა ჯავახიშვილი კომლი ა, თავი ა ბერუა...

ტრადიციით სამმა-ოთხმა თაობამ დღესაც კარგად იცის, თუ ვისი წამომავალი იყო და იციან ნათესაობა.

წელზე მდებარეობს, შუღლიაშვილი საძვეურებიდან, რუსიტაშვილი ქსნის მარცხენა შენაკად ჭურთხულას ხეობის სოფელ მშველიეთიდან, ბედოშვილი ქსნის ხეობის მარცხენა შენაკად საფერშეთის ხეობიდან, თამარაშვილი სოფელ მახიარეთიდან, გიგაური სოფელ იკოთიდან, ქისიევი იწერება ქისიშვილადაც ლომისადან (ამჟამად ნასოფლარია).

სოფელი ძეგლვეი გაყოფილია უბნებად და გვარების მიხედვით არის დასახლებული, თუმცა ეს ზღვარი უკვე წაშლილია ურბანიზაციის გამო.

სოფელში ჩამოდის მდინარე ძეგლეურა, რომელიც მდინარე ქსნის მარცხენა შენაკადია, იგი სოფელ მოსაბრუნთან შეერთვის.

ძეგლეურას მარჯვენა შენაკადია კოტრიულა, რომელიც ამავე სახელწოდების მთიდან იღებს სათავეს. სულ ჰიდრონიმული ობიექტები ოცია, რომლებიც მართული წყობის მსაზღვრელ-საზღვრული სახელებია: **გურგვალწყარო**, რომელიც დიალექტში „მრგვალ წყაროს“ აღნიშნავს; სოფლის დასავლეთით **ჩირდილას წყარო**, რაც „ჩრდილის წყაროს“ აღმნიშვნელია მდინარე ძეგლეულას მარცხენა მხარეს; **რუსიტანთ წყარო**, სახელი დარქმეულია რუსიტაშვილების გვარის მიხედვით; **ბატონდიდის წყარო**, სახელი დარქმეულია ქსნის ერთ-ერთი ერისთავის სახელის მიხედვით.

გიგაურების ტბა, სოფლის აღმოსავლეთით, აღნიშნავს როგორც ჰიდრონიმს, ისე სათიბ ადგილებს.

დამბაწყლები, დიალექტში ასე ეწოდება, მაგრამ სინამდვილეში არის **დამბალწყლები**, რომელიც „ჭაობიან ადგილს“ აღნიშნავს.

რამდენიმე ტოპონიმი გვხვდება -**ებ** სუფიქსიანი დაბოლოებით, რომელიც ტოპონიმური ერთეულის სიდიდეს გაზაზავს:

ვაკეები - სოფლის საძოვარი აღმოსავლეთის მხარეს; **საჩიხეები** - საძოვარი ჩრდილოეთის მხარეს; **ლეწინეები** - ჩრდილოეთის მხარეს; **ფხაჭაურები** - აღმოსავლეთის მხარეს, კლდინი ადგილის გამო მიიღო ეს სახელი; **ნაცხვრიები** - ადგილი, სადაც შემოდგომით მთიდან ჩამორეკილ ცხვარს აყენებდნენ; **კენკურები** - მთა-საძოვარი აღმოსავლეთის მხარეს...

ტოპონიმურ სახელთა მეორე კომპონენტად გვხვდება **უბანი**, **ქედი**, **ახო**, **მიწა**, **ან** ერთვის **ზემო**, **ქვემო**, **შუა**: **იმერლიანთ უბანი** (იმერლიშვილი), **მაწიანთ უბანი** (მაწიაშვილი), **შუღლიანთ უბანი** (შუღლიაშვილი), **თათარაანთ უბანი** (თათარაშვილი), **მანჭიკიანთ უბანი** (მანჭიკაშვილი), **ჭოხურიანთ უბანი** (ჭოხური), **კახიანთ უბანი** (კახიშვილი), **ქისიანთ უბანი** (ქისიევი, ქისიშვილი).

ელიანთ ქედი - სოფლის აღმოსავლეთით სახატო ადგილი ელიას მიხედვით არის დარქმეული, **მაღალი ქედი** - სოფლის აღმოსავლეთით, **ჭოხურიანთ ქედი** - სახელი დარქმეულია გვარ ჭოხურის მიხედვით, **სათივე ქედი** - სოფლის აღმოსავლეთით.

ტოპონიმურ სახელთა ერთი ჯგუფი შეიცავს **-ან//**-ანთ მაწარმოებლებს გვარებისა და შტო-გვარების საწარმოებლად: **კახანთ მიწა**, **წიბტაურიანთ ფერდა**, **ელიანთ ახო**, **ბლავილაანთ მასხალი**, **თალიანთ წყარო**, **შუღლიანთ ნაყვერი**, **რუსიტაანთ ღელე** და სხვა.

ტოპონიმებში კომპოზიტიურ სახელთა პირველი კომპონენტი ზედსართავი სახელია: მაღალი ქედი, დიდმიწა, დიდველი, დიდელე, პატარა ვაშლათები, დამპალი ჭაობი, ცხელი ტბა, ციფწყარო და სხვები.

გვხვდება ნა-, სა- პრეფიქსებით ნაწარმოები ტოპონიმები: ნაკაფი, ნაფუძარი, ნავენახევი, ნავენახარი, ნასაყდრალი, სახატო, სათივე, სანახშირო.

სამეურნეო ტოპონიმიში ჩანს მამულების ადგილმდებარეობა: მრგვალი, გაღმა, გამოღმა, შუა, ქვემო, ზემო, სოფლის თავი და სხვა. ხალხური და მეცნიერული ეტიმოლოგიით, ძეგლვეი „ძეგლეს“ ნიშნავს და სათანადო მრავლობითობის აღმნიშვნელი -ევ სუფიქსით არის გაფორმებული (იხ. აკ. შანიძე, 1941). სოფელ ძეგლვისა და სხვა სოფლების ტოპონომასტიკური მასალის შესწავლა დღეს საშუარი საქმეა.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ი. ბაგრატიონი, 1986 - ი. ბაგრატიონი, ქართლ-კახეთის აღწერა, თბ., 1986. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკლევა და საძიებლები დაურთეს თ. ენუქიძემ და გ.ბედოშვილმა.
- დ. გვრიტიშვილი, 1959 - დ. გვრიტიშვილი, თორნიკე ერისთავის შემოსავლის დავთარი (1882), თსუ შრომები, ტ. 77, თბ., 1959.
- ი. გიულდენშტედტი, 1962 - ი. გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, ტ. I, თბ., 1962. გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკლევა დაურთო გ. გელაშვილმა.
- აბ. თაბუაშვილი, 2010 - აბ. თაბუაშვილი, შიდა ქართლის მოსახლეობის აღწერის დავთრები, XVIII საუკუნის მეორე ნახევარი, თბ., 2010.
- აკ. შანიძე, 1941 - აკ. შანიძე, -ევ კილოს კვალი საქართველოს გეოგრაფიულ სახელებში, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. II, №8, 1941.
- ი. ჯავახიშვილი, 1967 - ი. ჯავახიშვილი, საქართველოს ეკონომიკური ისტორიის ძეგლები, წიგნი I, დემოგრაფიული ძეგლები, თბ., 1967.

NIKOLAZ OTINASHVILI

TOPONOMASTIC MATERIALS OF THE VILLAGE OF DZEGLEVI

The village is situated in Ksani Gorge of Akhagori Region, the 5-mile distance from the regional center, of the west of the Lomis-Alevi Slope.

The surnames of the inhabitants of the village are: Sabiashvili, Tamarashvili, Tsiptauri, Imerlishvili, Matsiashvili, Shugliashvili, Tatarashvili, Gajikashvili, Chokhuri, Bedoshvili, Kakhishvili, Rusitashvili, Gigauri, and Kisievi.

The village is mentioned in some historical documents such as „The Census of Kartli-Kakheti” written by Ioane Bagrationi, the famous encyclopedist of the second half of the 18th century.

According to the „The Census of Ksani Gorge” made in 1781, Ivane Dogriashvili, Pilipe Gigauri, Beria Javakhishvili lived in the village of Rgevi; they were the peasants of Zurab Pitskhelauri living in the village of Ikoti.

In 1771 the member of the Russian Academy of Sciences Johann Anton Gldenstdt Guldenshteti, during his travel in Zemo Kartli, recorded data on Ksani Gorge and mentioned even the name of the village Dzeglevi.

Studying the toponomastics of the village is very important for the gorge as well. For example, „Records of income” made by Tornike Eristavi in 1822, provide valuable information about toponymy and anthroponymy of those times. David, Giorgi, Gabro Ghvtisavarishvilis, Gigo Chokhuri, Abrama, Zakaria Osishvilis lived there who no longer live but we can identify the traces of their lives in toponomastics. So can be said about the materials of the lives of the Tsiptauris, Tatarashvilis, Shugliashvilis.

The Ghvtisavarishvilis lived in the south of the village, where the examples of mycrotoponyms were attested as provided in the following forms: Giorgi Ghvtisavarishvili, „Giorgaant Tskaro (i.e.Stream)”. The surname of Gabro corresponds to „Gabro Napudzari”, the former place where they lived though no longer live, and the place is covered with shrubs and forest.

The surname Osishvili corresponds to „Osiaant Valleys”, while Chokhuri corresponds to „Chokhurt Stream”.

In total, there are 50 surnames with different forms but they have the common Georgian endings.

In toponymy we can identify the surnames with -urn suffix such as Kenkuri, Kodalauri, Pkhachuri etc., or the surnames with the ending -ant: Kakhaant, Eliaant, Rusitaant akho, as well as the words with the endings -eb, -an, -et.

მიმოჯა შორშოლიანი

ზრინველის გამოსახულებიანი საბეჭდავი გეგმაჲ ქუთაისის მუზეუმიდან

ქუთაისის აკად. ნ. ბერძენიშვილის სახელობის სახელმწიფო ისტორიულ მუზეუმში დაცულია ძვ. წ. აღ. III ს.-ის ქვევრსამარხი (ქიმ. №9533-A/-761), რომლის კოპლექსის შემადგენელი ნაწილია ფრინველის გამოსახულებიანი ბრინჯაოს საბეჭდავი ბეჭედი, ინტალიონი.

ფარაკზე გამოხატულია არწივი. პროფილში მარცხნივ, ნისკარტი და თავ-კისერი წინ აქვს წაბრილი; გულმკერდი წინ წამოწეული, ტანი ღონიერი და მოქნილი; ძლიერი ფრთა ნახევრად გაშლილია, ზევით ამართული, გამოსახული ზურგის შუა ნაწილზე, გადმოცემულია რელიეფური ზოლებით. ფრთების მოხაზულობა კუთხოვანია: სამად გაშლილი ბოლო უკანაა გაშვერილი; მაღალი ფეხები გამოხატულია სწორი, ხოლო ბრჭყალები - ნახევრად მორკალური ხაზებით; ერთი ფეხი (მარჯვენა) წინ აქვს გადადგმული. ზევიდან დაჰყურებს მისი გულმკერდის გასწვრივ მოთავსებულ ნახევარმთვარეს. რომელიც რქებით გარეთენაა მიმართული.

არწივის ფიგურა მოძრაობაშია გადმოცემული. მისი ტანი ინტალიონის ცენტრალურ ნაწილშია ამოჭრილი, ნაკრთენი გადმოცემულია გულამოდებული წერტილებით. ნისკარტის, ფრთების, კულისა და ფეხების მიმართულებით კვეთის სიღრმე იკლებს.

ტექნიკა: გამოხატულება მთლიანად ავსებს ინტალიონს პირს. შესრულებულია კვეთის წესით. მკაფიოდ არის ამოჭრილი, სუფთა ნამუშევარია. ანაბეჭდზე არა ღრმა და მკაფიო რელიეფს იძლევა.

ზომები: ბეჭდის სიმაღლე – 21,5 მმ. დმ – 2 მმ. ფარაკი 1,5 X 2 სმ.

დაცულობა: ლითონი დაფარულია მწვავე პათინით, რკალი გაბზარულია (სურ. 1). (მ. ჟორჯოლიანი, 1988, გვ. 55-56).

ორნიტომორფული გამოსახულებები ფართოდ იყო გავრცელებული უძველეს დროში, ძველ აღმოსავლეთსა და ანტიკურ სამყაროში. საქართველოს ტერიტორიაზე შემთხვევითი აღმოჩენების და არქეოლოგიური გათხრების შედეგად ცნობილია ფრინველის გამოსახულებიანი უძველესი ძეგლები: ბრინჯაოს კოლხური ცული (ძვ.წ. VIII-VII სს.) სურამუშის განძიდან (დ. ქორიძე, 1965, გვ. 35, სურ. 28, ტაბ. XLIV-7, ლ. ფანცხავა, 1988, გვ. 27, 69, ტაბ. XVIII-1); ბრინჯაოს კოლხური ცული აფხაზეთიდან (ი. ვორონოვი, 1969, გვ. 19, ტაბ. XXXV-3); ბრინჯაოს რიტონი (ძვ.წ. VII ს.) ბომბორის ველის სამარხიდან (ი. ვორონოვი, 1969, გვ. 20, ტაბ. XLVIII-8; ლ. ფანცხავა, 1988, გვ. 81, ტაბ. XXIV); ბრინჯაოს ზარები (ძვ.წ. VI-V სს.) ლეზიდან (გ. გობეჯიშვილი, 1952), სოხუმიდან (ალ. კალანდაძე, 1953), არმაზისა (ა. აფაქიძე, 1955) და ვანის სამაროვნებში (ვ. თოლორდვა, 1976; ნ. მათიაშვილი, 1977; ო. ლორთქიფანიძე, 2002), კლდეეთის სამაროვანზე (გ. ლომთათიძე, 1957) და სხვა რიცხოვრივად მდიდარი, ხასიათით მრავალფეროვანი მხატვრული ხელოსნობის ნიმუშები სხვადასხვა გეოგრაფიული პუნქტებიდან. ძველ საქართველოში ფრინველთა გამოსახვა უკავშირდება „დიდი დედის“ კულტს (გ. ლორთქიფანიძე, 1970, გვ. 118).

მდიდარი, სპეციალური სამეცნიერო ლიტერატურის თანახმად, ფრინველის გამოსახულება ანტიკურ გლობტიკაში ერთ-ერთი გავრცელებული თემათაგანია. ისინი როგორც ქრილა ქვებზე, ლითონის საბეჭდავებსა და ინტალიონ ბეჭდებზე გვხვდება (მ. ლორთქიფანიძე, 1975, გვ. 32).

ფრინველის გამოსახულებიანი საბეჭდავი-ბეჭდები ცნობილია დაბლაგომის ქვევრსამარხებიდან (მ. ლორთქიფანიძე, 1969, გვ. 86-87, №43, 45, ტაბ. IV-43,

სურ. 42); საჩხერის მოდინახეს ელინისტური ხანის სამაროვნიდან (გ. ნადირაძე, 1975, გვ. 38, ტაბ. XII-7; გვ. 50-51, 65, სურ. 11, ტაბ. XXI-2); გუაღიხუს სამაროვნიდან (მ. ლორთქიფანიძე, 1975, გვ. 38); ბატნაოხორუს სამაროვნიდან (იქვე, გვ. 75, სურ. 16, ტაბ. VII-18); ფიჭვნარის ელინისტური სამაროვნიდან (მ. ლორთქიფანიძე, 1975, გვ. 31, სურ. 5, ტაბ. X-33) და სხვა ძეგლებიდან.

როგორც ზემოთ არის აღნიშნული, ფრინველთა გამოსახულებებს ვხვდებით მხატვრული ხელოსნობის სხვადასხვა სახის ნიმუშებზე. ერთ-ერთი საინტერესო და გავრცელებული მოტივია არწივის გამოსახულება. აღნიშნული მოტივი ცნობილია ძველი აღმოსავლეთის ქვეყნების ხელოვნებაში — ხეთები, მესოპოტამია, სპარსეთი და ანტიკურ სამყაროში. რომში იგი სახელმწიფო ემბლემად იყო მიჩნეული.

არწივის გამოსახულებას საქართველოში უძველესი ტრადიცია აქვს, რასაც მის ტერიტორიაზე მოპოვებული არქეოლოგიური მასალები ადასტურებენ. მაგ., ბრინჯაოს ზარები ღებიდან და სოხუმიდან VI-V სს. ჩვ. წ.აღ.-მდე. არმაზისა და ვანის ანტიკური ეპოქის ნიმუშები, საჩხერის მოდინახეს სამაროვნებში, კლდეეთის სამაროვანზე...

არწივის მხატვრული სახის შექმნა უკავშირდება ხალხთა უძველეს რელიგიურ წარმოდგენებს. ზღაპრულ, ჯადოსნურ ფრინველთა შესახებ, რომელთაც ზებუნებრივ თვისებებს მიაწერდნენ. არწივი ყველა ფრინველზე მაღლა ფრენს, მზემდეც კი აღწევს, რათა წამოიღოს ციური ცეცხლი. მკვლევართა აზრით, ეს ფრინველი მზის ღვთაებას განასახიერებს. ამასთანავე, იგი შეიძლება ღვთაების თანამგზავრიც იყოს. წარმართულ მითოლოგიაში არწივი ფრინველთა მეფე, უმაღლეს ღვთაებათა ატრიბუტია: ზევსის ბერძნებთან, იუპიტერისა რომაელებთან, ოდინისა გერმანელებთან. ძველი აღმოსავლეთის ხელოვნების ნაწარმოებებში არწივი ხშირად კლანჭებით რომელიმე ცხოველს გლვავს, რაც მის ძლიერებას გამოხატავს, ზოგადად კი გამარჯვების სიმბოლოს წარმოადგენს (ვ.თოლორაძე, 1976, გვ. 70).

მ. ლორთქიფანიძის კვლევების თანახმად, არწივის გამოსახულება ძველი აღმოსავლეთის გლიპტიკაში, რომელიც ყველგან სამეფო ფრინველად ითვლებოდა ჩამოყალიბებული სახით არქაულისა და სუმერულ ცილინდრებზე გვევლინება. ერთ-ერთი ტიპი არწივის — ფრთაგაშლილი, მჯდომარე ღვთაების წინაშე წარმოდგენილი, მზის ფრინველს (Sonnerogel) განასახიერებს. „მზის ფრინველის“ მნიშვნელობით გამოსახული არწივის თვალსაჩინო მაგალითებს იმ ცილინდრების კომპოზიციები წარმოადგენს, რომლებშიც ფრინველი მზის დისკოებს შორის არის გამოხატული. მ. ვოლენვეიდერი ფრთაგაშლილ მონავარდე არწივს იმის გამო, რომ ღვთაების თავს ზემოთაა მოთავსებული, საღმრთო ფრინველად საზღვრავს, ხოლო თემას ზევსის საღმრთო არწივის წინამავალ მოტივად თვლის. ელამისა და სუმერის გლიპტიკაში ფრთაგაშლილი არწივი (იასილი-კაიას და ეიუკის ხეთურ ძეგლებზე ფართოდაა წარმოდგენილი არწივი (იასილი-კაიას და ეიუკის ბარელიეფებზე გამოხატული ფრთაგაშლილი არწივი, ბოლაზქეში „არწივის ტაძართან“ ნაპოვნი ფირფიტა ანალოგიური გამოხატულებით) ეგეოსის სამყაროში იგი მჭიდროდაა დაკავშირებული იუპიტერთან (მ. ლორთქიფანიძე, 1976, გვ. 162). სირიაში არწივი მზის სიმბოლოა და, როგორც მეცნიერები (ჟ. კონტენო) განმარტავენ, მისი ეკვივალენტია. ითვლება, რომ იგი ცაში მიაცილებს გარდაცვლილ უფლისწულთა სულებს.

ვანში აღმოჩენილი ინტალიოებზე ამოჭრილი არწივები ძლიერ ფრინველებად არიან წარმოსახული და უთუოდ სიმბოლური მნიშვნელობა აქვთ. ისინი უნდა გამოხატავდნენ: საღმრთო ფრინველსა და უზენაეს ძალას ან ძალაუფლებას

(არწივი სამეფო ფრინველადაც იყო ძველ სამყაროში აღიარებული, დაკავშირებული ზევსთან; მარჩენალი ყრმობის დროს, მრჩეველი და მსახური (ნ. კუნი, 1965, გვ. 95-97).

მ. ლორთქიფანიძის მოსაზრებით, თუ გავითვალისწინებთ იმ ძველი ხალხის წეს-ჩვეულებებს, სადაც არწივი მამრობითი სქესის უზენაეს ღვთაებას განასახიერებდა, შესაძლებელია „მეფე-ფრინველის“ მოტივიანი ბეჭდები მხოლოდ მამაკაცებისათვის განკუთვნილ საბეჭდავებად მივიჩნიოთ. ხოლო საბეჭდავი-ბეჭედი გარკვეულ უფლებრივ სიმბოლოდ იქნეს წარმოდგენილი.

ზემოთ აღნიშნულის გათვალისწინებით, შესაძლებელია გამოვთქვათ მოსაზრება, რომ ჩვენ მიერ განხილული საბეჭდავი ბეჭედი სიუჟეტის მიხედვით კულტის მსახურის (მამაკაცის) კუთვნილებას წარმოადგენდა: ქვევრსამარხში დაკრძალული იყო კულტის მსახურებასთან დაკავშირებული პირი.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ნ. ალადაშვილი, 1989 - არწივის სიმბოლიკა შუა საუკუნეების ქართულ ქანდაკებაში, საბჭოთა ხელოვნება, №12, 1989.
- ა. აფაქიძე, 1955 - ა. აფაქიძე, გ. გობეჯიშვილი, ა. კალანდაძე, გ. ლომთათიძე, მცხეთა I, თბ., 1955.
- გ. გობეჯიშვილი, 1952 - გ. გობეჯიშვილი, არქეოლოგიური გათხრები საქართველოში, თბ., 1952.
- ი. ვორონოვი, 1969 - Ю.Н.Воронов, Археологическая карта Абхазии, сухуми, 1969.
- ვ. თოლორაძე, 1976 - ვ. თოლორაძე, მდიდრული სამარხი დაბლაგომიდან. ვანი II, არქეოლოგიური გათხრები, თბ., 1976.
- ალ. კალანდაძე, 1953 - ალ. კალანდაძე, სოხუმის მთის არქეოლოგიური ძეგლები, სოხუმი, 1953.
- ნ. კუნი, 1965 - ნ. კუნი, 1965 ძველი საბერძნეთის ლეგენდები და მითები, თბ., 1965.
- გ. ლომთათიძე, 1957 - გ. ლომთათიძე, კლდეეთის სამაროვანი, თბ., 1957.
- მ. ლორთქიფანიძე, 1969 - მ. ლორთქიფანიძე, 1968 ძველი საქართველოს გლიბტიკური ძეგლების კორპუსი, I, თბ., 1969.

- გ. ლორთქიფანიძე, 1970 - Г.А.Лорткипанидзе, К истории древней Колхиды, Тб., 1970.
- მ. ლორთქიფანიძე, 1981 - მ. ლორთქიფანიძე, უძველესი საბეჭდავი-ბეჭდები იბერიიდან და კოლხეთიდან, თბ., 1981.
- მ. ლორთქიფანიძე, 1975 - მ. ლორთქიფანიძე, კოლხეთის ძვ.წ.V-III სს. საბეჭდავი-ბეჭდები, თბ., 1975.
- მ. ლორთქიფანიძე, 1976 - მ. ლორთქიფანიძე, წარჩინებული კოლხი ქალის საბეჭდავები №8 სამარხიდან, ვანი II; არქეოლოგიური გათხრები, თბ., 1976.
- მ. ლორთქიფანიძე, 1976 - მ. ლორთქიფანიძე, არქაული და „არქაიზირებული“ საბეჭდავი-ბეჭდები ვანიდან. ვანი II. არქეოლოგიური გათხრები, თბ., 1976.
- ო. ლორთქიფანიძე, 1984 - ო. ლორთქიფანიძე, რა საიდუმლოს ინახავს ვანი, თბ., 1984.
- ო. ლორთქიფანიძე, 2002 - ო. ლორთქიფანიძე, ძველი ქართული ცივილიზაციის სათავეებთან, თბ., 2002.
- ნ. მათიაშვილი, 1977 - ლითონის ჭურჭელი, ვანი III, არქეოლოგიური გათხრები, თბ., 1977.
- ჟ. ნადირაძე, 1975 - ჟ. ნადირაძე, ყვირილის ხეობის არქეოლოგიური ძეგლები, თბ., 1975.
- მ. ჟორჯოლიანი, 1988 - მ. ჟორჯოლიანი, ახალი აღმოჩენილი ქვევრსამარხები, ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის კრებული, V, ქუთაისი, 1988.
- ლ. ფანცხავა, 1988 - ლ. ფანცხავა, კოლხური კულტურის მხატვრული ხელოსნობის ძეგლები, თბ., 1988.
- დ. ქორიძე, 1965 - დ. ქორიძე, კოლხური კულტურის ისტორიისათვის, თბ., 1965.
- ა. ჭყონია, 1977 - ა. ჭყონია, ადრეანტიკური ხანის ოქროს საყურები ვანის ნაქალაქარიდან, ვანი III, არქეოლოგიური გათხრები, თბ., 1977.

MIMOZA ZHORZHOLIANI

SEAL WITH BIRD IMAGE FROM KUTAISI MUSEUM

A bronze seal is part of pitcher-grave complex dated to the beginning of the 3rd century BCE preserved at the archeological fund of Niko Berdzenishvili Kutaisi State History Museum. The seal depicts an image of an eagle.

The eagle image is related to the most ancient religious folk beliefs about the fairytale magical birds that had been assigned supernatural features. Eagles fly higher than other birds. An eagle personifies a solar deity, and it might be the deity's companion at the same time. In pagan mythology an eagle – the king of birds is an attribute of the highest deities.

Eagle represents strength in the art of the ancient eastern peoples, being generally a symbol of victory. In ancient Rome, and Islamic world and Christian Byzantium in the Middle Ages an eagle was assigned a meaning of a state emblem.

An artistic image of an eagle has been applied by the Christian world. The eagle motive has the most ancient tradition in Georgia; it has been attested in archeological materials excavated on the territory of Georgia and dated to the period of antiquity and beyond.

პალონა როპაქიძე

ნიკო ბერძენიშვილი ვახუშტი ბაგრატიონის ბიოგრაფიის ზოგიერთი ცნობის შესახებ (ყრმობისა და სიტყავის წლები)

ვახუშტი ბატონიშვილი, ვახტანგ მეფის „უკანონო შვილი“ 1696 წლის აზოლ ხანში უნდა დაბადებულიყო - წერს ნ. ბერძენიშვილი (1967) - ვახუშტი რომ უკანონო შვილი იყო, ამას მოწმობენ ქართული და უცხოური ცნობებიც (მ. ბროსე, 1861, გვ. 289).

ცნობებზე დაყრდნობით, ვახუშტის „უკანონო შვილობას“ იმეორებს ვ. გაბაშვილიც: „ფრანგი მოგზაურის პეისონელის ცნობით, ვახუშტი ნაშობი იყო „უბრალე ყმის დედაკაცისაგან“. ეს ცნობა XVIII საუკუნის I მეოთხედს განეკუთვნება და აშკარად ჩანს, რომ უკვე იმ დროს ვახუშტის დედა მდაბიო დედაკაცად იყო მიჩნეული.

დედას ვახუშტი არსად არ ასახელებს, ქართულად თუ რუსულად დაწერილ საბუთებს ყოველთვის ასე აწერდა ხელს „მეფის შვილი ვახუშტი“ (ვ. გაბაშვილი, 1969, გვ. 290).

„ნაბუშრობა“ და გლეხი დედაკაცის შვილობა მას გაუხსენეს გვიან, როცა ცნობილი გახდა „მრავალთა თავადთა აუგად დაწერა“ მის „ისტორიაში“ და უკიდურესად გამწვავდა ბრძოლა ქართლისა და კახეთის ბაგრატიონებს შორის ქართლში სამეფო უფლების აღდგენისა და შემომტკიცებისათვის (იქვე).

ნ. ბერძენიშვილი გადმოგვცემს: ვინ იყო ვახუშტის დედა, ცნობილი არაა. სად გაატარა და როგორ მომავალმა მეცნიერმა ყრმობისა და ჰაბუკობის ხანა, არც ამის შესახებ ვიცით გარკვეული რამ. ცნობათა სიცარიელეს ავსებს ჩვენ მიერ მოპოვებული ერთი საბუთი (ნ. ბერძენიშვილი, 1967, გვ. 292), საიდანაც ჩანს, რომ ვახუშტის „სიჩხოთავე გამზრდელი“ და „საღმრთო საერომდე მასწავლებელი“ კარისა და ოქონის ხატის დეკანოზი გარსევანიშვილი იესე და განსაკუთრებით მისი ძმა გიორგი ყოფილან:

„ბატონიშვილმა ვახუშტიმ, ძემან ჩვენმა იოვანემ თქვენ, ჩვენთა ერთგულთა, წესისამებრ თავდადებით მრავალგვარად ნამსახურსა კარისა და ოქონის ხატის დეკანოზს გარსევანიშვილს იესეს და ძმასა შენსა სიჩხოთავე ჩვენთა გამზრდელთა და, რაც ძალი უდგა, საღმრთო საერომდე მასწავლებელს გიორგის, შვილთა თქვენთა ნიკოლოზს, გრიგოლს, გარსევანს და ანდრიას, შვილთა და მომავალთა სახლისა თქვენისათა, ოდეს მრავალგვარათ თავდადებით ჩვენს დაჭირების დღეებში გვემსახურენით და ჩვენს გაზრდაში დიდი ჭირი და გაზრდილობა მიგიძღოდა ჩვენზე. ამისდა სანუქჟოდ წყალობას დაგვეაჭე [ნით, ჩვენც] შეგიწყალებ და გიბოძეთ... დაიწერა ბრძანება ესე კათათვის ი, ქკს უთა, ხელთა კარისა ჩვენისა მდივანმწიგნობრის შანშიან მარტიროზის შვილის მდივნის ბეგთა ბეგისათა (ბეჭედი მხედრული წარწერით: „ვახუშტი“) (ნ. ბერძენიშვილი, 1967, გვ. 292)

გიორგი გარსევანიშვილის შესახებ, - წერს ნ. ბერძენიშვილი, - ჩვენ სხვა ცნობაც გაგვაჩნია. მოსკოვს, ვსესვიატსკოვში, ანუ როგორც ქართველები უწოდებდნენ, სესეწკაში ქართული ეკლესიის ეზოში დღემდის დაცულია საფლავის

ქვა მხედრული წარწერით: „პროთოპოპი გარსევანიძე გიორგი“. გარსევანიძე გიორგი მეფის ვახტანგის აღზრდილი და მეფის ბაქარის აღმზრდელი. ამ წარწერის თარიღია 1745 წელი. ცხადია, ეს იგივე გიორგია, რომელსაც ვახუშტი თავის აღმზრდელს და „მასწავლებელს“ უწოდებს. ამრიგად, - ასკენის ნ. ბერძენიშვილი, - ჩვენ ახლა ვიცით, რომ პირველი სწავლა-აღზრდა ვახუშტის თავის ძმა ბაქართან ერთად მეფის კარის დეკანოზისაგან მიუღია. მაგრამ უმეველია, ვახუშტი ამ სწავლის ამარა არ დარჩენილა (იქვე).

ამავე აზრს იზიარებს ვ. გაბაშვილი, როცა წერს: „ხარჭასთან“ ნაშობი შვილი ბატონიშვილ ვახტანგს არასოდეს არ გაუნაპირებია. სხვა შვილებთან ერთად მეფის კარზე ზრდიდა და მზრუნველობასა და ყურადღებას არ აკლებდა.

რაც შეეხება იესე გარსევანიშვილს, - გადმოგვცემს ვ. გაბაშვილი, - იესე იყო „უფლისწულთა“ „საღმრთო საეროს მასწავლებელი“. ეს ხაზგასმულია 1708 წლის საბუთში. სხვათა შორის, XIX ს. I ნახევარში ეს საბუთი ოფიციალურმა ხელისუფლებამ ნაყალბევად გამოაცხადა. მაგრამ ამას მნიშვნელობა არა აქვს, რადგან ყველა წერილობითი ცნობა უფლისწულთა აღმზრდელად ერთნაირად იესე გარსევანიშვილს ასახელებს, ხოლო „საღმრთო საერო“ სწავლა საქართველოში გავრცელებულ ტრადიციულ ცოდნას გულისხმობდა (ვ. გაბაშვილი, 1969, გვ. 20).

მაგრამ XVII-XVIII სს. მიჯნაზე ვრცელდება „ფრანგული“ ანუ ევროპული სწავლაც. ფრანგულ-ლათინური განათლება ამ დროს კათოლიკე მისიონერების საშუალებით ვრცელდებოდა. კათოლიკე პატრებს შორის იყვნენ დახელოვნებული მათემატიკოსებიც, ასტრონომებიც, მკურნალებიც და ინჟინრებიც კი.

გ. ავალიშვილის ცნობით, 15-16 წლის ვახუშტი თბილისში მყოფ მისიონერებთან სწავლობდა. გ. ავალიშვილს ეს ცნობა ზეპირად უნდა ჰქონდეს გაგონილი. ამისდა მიუხედავად, ეს ცნობა ყოვლად სარწმუნო ჩანს. რაც შეეხება ავალიშვილის ცნობის იმ ნაწილს, თითქმის „გაფრანგების“ შიშით ვახტანგმა თავის შვილს კათოლიკე მისიონერებთან ურთიერთობა აუკრძალა, ეს რამდენადმე საეჭვოა: ის არ ეგუება კათოლიკობისადმი ვახტანგის დამოკიდებულებას, რომლის შესახებაც ჩვენ სრულიად გარკვეული და უმეველი ცნობები გავაჩნია, - აღნიშნავს ნ. ბერძენიშვილი (ნ. ბერძენიშვილი, 1967, გვ. 293).

„Царевич Вахушти, побочный сын вахтанга VI получил прекрасное образование не только от лучших воспитателей из числа соотечественников, но и от имевших в Тбилиси свою школу католических миссионеров математики и географии“ (გ. გორგიძე, 1976, გვ. 50).

ანალოგიური აზრია გადმოცემული პროფ. რ. მეტრეველისა და ზ. ტატაშიძის ნაშრომშიც, სადაც ვკითხულობთ: ვახუშტი ბაგრატიონი თვალსაჩინო პოლიტიკური და სახელმწიფო მოღვაწის, ქართლის მეფე ვახტანგ VI-ის შვილი გახლდათ. იგი მეფის კარზე იზრდებოდა და უფლისწულის საკადრისი აღზრდა-განათლებაც მიიღო, რაშიც ოჯახურ გარემოცვასთან ერთად დიდი ღვაწლი მიუძღვით იმ დროის გამოჩენილ მოღვაწეებს - დეკანოზ იესე გარსევანიშვილს და მის ძმას გიორგის, სულხან-საბა ორბელიანს, აგრეთვე თბილისში მცხოვრებ კათოლიკე მისიონერებს (რომელთა შორის იყვნენ მეფე-მთავართა პოლიტიკური მრჩეველები, ელჩები, განთქმული ექიმები და სხვა) (ვ. ბაგრატიონი, 1977, გვ. 57).

ნ. ბერძენიშვილი ნაშრომში გარკვეულ ადგილს უთმობს საკითხს კათოლიკეთა მისიონის თაობაზე და აღნიშნავს, რომ კათოლიკე მისიონერებთან

ვახუშტის ურთიერთობის შესახებ ზეპირი ცნობა აქვს ბროსეს. დაუჯერებელი აქ არა არის რა, - ასკვნის მეცნიერი, - პირიქით, ამ ცნობის გამაგრებაც შეიძლება. 1727 წელს დაწერილ „ვახტანგის“ ფავლენიშვილი ამბობს: „ვახუშტი ქრისტეს მოსავი მის ცნებაზედა დარგული, სულ აღასრულა ყოველი სწავლა ლათინთა ფრანგული...“ (ნ. ბერძენიშვილი, 1967, გვ. 300).

ამ მოწმობით დასტურდება არა მარტო ის ფაქტი, რომ ვახუშტი კათოლიკე მისიონერებთან სწავლობდა, არამედ ისიც, რომ მან სავსებით შეითვისა მისიონერთა მიერ ქართლში შემოტანილი ევროპული ცოდნა („სწავლა ლათინთა ფრანგული“). კერძოდ, შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ვახუშტის თავისი კარტოგრაფიული მუშაობა კათოლიკე მისიონერების თანამშრომლობით უნდა შეესრულებინოს (ნ. ბერძენიშვილი, 1967, გვ. 303).

ამასვე ადასტურებს ვ. გაბაშვილი, როცა წერს: თბილისში, ფრანგთა ქუჩაზე, არსებობდა სკოლა, სადაც აღმზრდელად კათოლიკე მისიონერები იყვნენ და სადაც ფეოდალებისა და მოქალაქეთა შვილები სწავლობდნენ (500-მდე ახალგაზრდა). ერთი ცნობის თანახმად, ვახუშტის სწორედ ეს სკოლა ჰქონდა დამთავრებული (ვ. გაბაშვილი, 1969, გვ. 25).

სკოლაში ზედმიწევნით ეუფლებოდნენ ლათინურ, იტალიურ და ფრანგულ ენებს. ევროპული ენების გარდა, ასწავლიდნენ გრამატიკას, არითმეტიკას, გეომეტრიას, მათემატიკას, ისტორიას, გეოგრაფიას.

ნ. ბერძენიშვილი ვარაუდობს, რომ კათოლიკეებმა სკოლა XVII ს. 60-იან წლებში გახსნეს. 1670 წლიდანვე ქართველებს ორი ადგილი ჰქონდათ დამოუკიდებელი რომის უმაღლეს თეოლოგიურ სასწავლებელში, სადაც იგზავნებოდნენ ტფილისში სკოლადამთავრებული უნიჭიერესი მოწაფენი (ნ. ბერძენიშვილი, 1967, გვ. 300). მ. თამარაშვილის ცნობით, 1676 წელს ტფილისის სკოლაში უკვე 50 ყმაწვილი სწავლობდა (მ. თამარაშვილი, 1902, გვ. 237).

რაც შეეხება ვახუშტის ოჯახს, ნ. ბერძენიშვილი შემდეგ ცნობებს გვაწვდის: 1717 წლის ახლო ხანებში ვახუშტიმ ცოლად შეირთო გიორგი აბაშიძის ქალი მარიამი (ГАФКЭ, Дела Грузинские, №32). 1725 წელს ვახუშტის უკვე ოთხი შვილი ჰყავდა, ორი ვაჟი და ორი ქალი. თავის უფროს შვილს იოანეს ვახუშტი 1723 წლის სიგელში იხსენიებს. მეორე ვაჟი, საფიქრებელია, იმ დროს ჯერ კიდევ არა ჰყოლია. ბროსეს ცნობები ვახუშტის მემკვიდრეობის შესახებ ნიშანდობლივი და სარწმუნო ჩანს - ვარაუდობს ნ. ბერძენიშვილი (ნ. ბერძენიშვილი, 1967, გვ. 252).

მ. ბროსეს მიხედვით, ვახუშტის შემდეგი შვილები ჰყავდა: იოანე, გარდაიცვალა 1783 ან უკეთ 6 დეკემბერს, 1784 წელს; ალექსანდრა, იშვა 1721 წლის 12 აგვისტოს, გარდაიცვალა 8 აპრილს 1789 წელს; დავითი, იშვა 1723 წელს. მისი გარდაცვალების თარიღი უცნობია; დარია, იშვა 1724 წელს, ის 1804 წელს ჯერ კიდევ ცოცხალი იყო; ნიკოლოზი, იშვა 1724 წლის შემდეგ, გარდაიცვალა 1772 წლის უწინ; დომენტი, იშვა 1728 წ. ყრმობაშივე, 9 წლის გარდაიცვალა 1737 წელს; ანა, იშვა 1745 წელს, გარდაიცვალა 1779 წელს (ნ. ბერძენიშვილი, 1967, გვ. 292-293).

სამწუხაროდ, ვახუშტის სახელულობის შესახებ ნ. ბერძენიშვილთან სხვა ცნობები არ ჩანს. ამის შემდეგ იწყება თხრობა ვახუშტის ქსანზე ლაშქრობის შესახებ.

ვახუშტის ოჯახთან დაკავშირებით თავიანთი მოსაზრებანი გააჩნიათ გერმანელ მოგზაურს იოჰან გიულდენშტედტს (ი. გიულდენშტედტი, 1962, გვ. 131) და ვ. გაბაშვილს.

1724 წელს ვახუშტი ბაგრატიონი 28 წლის ახალგაზრდა მამაკაცი იყო, უკვე დაცოლშვილებული და ზევრის დამნაშევი (ვ. გაბაშვილი, 1969, გვ. 69).

1723 წლის ერთ საბუთში დასახელებულია ვახუშტის ვაჟი ივანე. ივანეს გარდა მას სხვა შვილებიც ჰყავდა. რუსეთში შედგენილ ერთ აღწერილობაში დასახელებულია მისი ორი ვაჟი და ორი ასული. კიდევ უფრო დაწვრილშვილდა იგი მოსკოვში ცხოვრების დროს. ცნობილია ვახუშტის შვილების სახელები: ივანე, ალექსანდრა, დარია, ნიკოლოზი, დავითი, დომენტი და ანა. ზოგი მათგანი მალე გარდაიცვალა, ზოგი დიდხანს ცხოვრობდა მოსკოვში. ივანე კი, რომელმაც გენერალის ჩინს მიიღწია, ჯერ კიდევ ცოცხალი იყო XVIII საუკუნის 80-იან წლებში. ამრიგად, ვ. გაბაშვილი თავის ნაშრომში იმეორებს ნ. ბერძენიშვილის მონაცემებს.

XVIII საუკუნის II ნახევარში ი. გიულდენშტედტი ვახუშტისა და მისი შვილების გამო წერდა: „ვახუშტი, მეფე ვახტანგის მესამე ვაჟი, ის გარდაიცვალა მოსკოვში და დასტოვა ორი ვაჟი: ნიკოლაი და ივანე. პირველი ცხოვრობს როგორც კერძო პირი მოსკოვში, მეორე ამჟამად მსახურობს გენერალ-მაიორად რუსეთის არმიაში“ (ი. გიულდენშტედტი, 1962, გვ. 132).

ი. გიულდენშტედტზე დაყრდნობით შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ XVIII ს. 80-იანი წლებისათვის ვახუშტის მეუღლეც და შვილებიც, გარდა ნიკოლოზისა და ივანესი, გარდაცვლილი იყვნენ.

ცნობილია, რომ ვახუშტი დიდ ყურადღებას აქცევდა შვილების შესაფერისად აღზრდას, ზრუნავდა, რათა მათ კარგი განათლება მიეღოთ. მოსკოვის სხვადასხვა სასწავლებლებში. მაგრამ ეს მძიმე ტვირთად აწევებოდა მის ისედაც გაჭირვებულ ოჯახს.

არსებობს ვახუშტის უფროსი ვაჟის - ივანეს განსწავლულობის დამადასტურებელი ცნობა. ანტონ კათოლიკოსი განათლებულ ქართველთა მოკლე და ზოგადი დახასიათებისას წერდა: „მეფის ძე ვახუშტი ნათესავი ჩემი და ძე მისი იოანე, რომელ აღიზარდა ფრიად სწავლულობასა შინა წვრილსა ლათინთასა“.

ვახუშტის ვაჟმა გენერლის ჩინს მიიღწია, ხოლო ბაქარის ძე ლევანი იყო საპატიო წევრი მოსკოვის საიმპერატორო უნივერსიტეტისა (ნ. ბერძენიშვილი, 1967, გვ. 293).

1717 წლიდან დაწყებული ვიდრე 1724 წლამდე ვახუშტი აქტიურად მონაწილეობდა ქართლის სამეფოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში.

1717 წ. ბაქარ ქართლის მეფემ თავის ძმა ვახუშტის აჯანყებული დათუნა ქსნის ერისთავის დამორჩილება მიიწოდო. ვახუშტი ლაშქრით შევიდა საერისთავოში. ამ დროს დათუნა ერისთავი გარდაიცვალა, ხოლო ერისთავის შვილები კახეთს გაიქცნენ, ვახუშტიმ საერისთავო დაიჭირა.

1719 წელს ვახტანგ მეფის ბრძანებით ვახუშტი და ბაქარი ისევ ქსნის საერისთავოში ლაშქრობენ უკუშდგარი შანშე ერისთავის წინააღმდეგ. ბაქარმა ქსნის ხეობა დაიჭირა, ვახუშტიმ - ლიახვის ხეობა (ნ. ბერძენიშვილი, 1964, გვ. 177).

აღნიშნული მასალის გაცნობის შემდეგ ვ. გაბაშვილი ასკვნის, რომ ახალგაზრდა ბატონიშვილი მონაწილეობდა ვახტანგ VI-ის იმ პოლიტიკის განხორციელებაში, რომელიც მიზნად ისახავდა მეფის ხელისუფლების წინააღმდეგი თავადების აღაგმვას.

რაც შეეხება ნ. ბერძენიშვილს, ის ამბავს შემდეგნაირად გადმოგვცემს: ვახუშტი მხარს უჭერდა აგრეთვე ქართლის მეფის გავლენის განმტკიცებას იმერეთის სამეფოში. 1720 წელს ვახტანგ მეფემ ვახუშტი იმერეთს წარავლინა

ლაშქრით. მას უნდა ხელი შეეწყოს ვახტანგ VI-ის დისშვილის - ალექსანდრე გიორგის ძის გამეფებისათვის (ნ. ბერძენიშვილი, 1964, გვ. 293).

ვ. გაბაშვილი ვარაუდობს, რომ შესაძლებელია ამ პოლიტიკურ მიზანთან ყოფილიყო დაკავშირებული ვახუშტი ბაგრატიონის დაქორწინება გიორგი აბაშიძის ასულ მარიამზე. გარკვეული პოლიტიკური მიზნით ნათესაური ურთიერთობის დამყარება იმ დროს ჩვეულებრივ ამბად ითვლებოდა და ფართოდ იყო გავრცელებული (ვ. გაბაშვილი, 1969, გვ. 29).

ნ. ბერძენიშვილი შენიშნავს, რომ 1721 წელს ვახუშტი უკვე საბარათიანოს სარდალი იყო და თრიალეთის ახალ ქალაქში იჯდა (აწინდელი ტაშბაში). მეფის ბრძანებით და ვახუშტის უშუალო მონაწილეობა-ხელმძღვანელობით მოხდა ამ დროს მეწინავე სადროშოს აღწერა. მეწინავე სადროშოს სარდლად იყო ვახუშტი 1722 წელსაც. ამავე წლის აგვისტო-ნოემბერში კი ის სამეფოს განაგებდა, როცა ვახტანგი და ბაქარი პეტრე ხელმწიფის შირვანს მოსვლის მოლოდინში ქართველთა ჯარით განჯის მიდამოებში იდგნენ (მ. ბროსე, 1861, გვ. 27). ამასვე იმეორებს ვ. გაბაშვილი.

1717-1724 წწ. ვახუშტი ბატონიშვილს უხდებოდა სომხით-საბარათიანოს სარდლის, სადროშის გამგებლისა და თვით ქვეყნის მმართველის მოვალეობის შესრულება. ეტყობა, - ასკენის ვ. გაბაშვილი, - ვახტანგ მეფე მხედველობაში იღებდა მის ნიჭსა და უნარს. 1721 წ. ვახუშტი მეფემ დანიშნა ქვემო ქართლის სადროშოს (საბარათიანოს და თრიალეთის) სარდლად. ქვემო ქართლის (ანუ მეწინავე) სადროშო იყოფოდა ორ ძირითად ნაწილად: სომხეთად (ახლანდელი მარნეულის სადროშო, ბოლნისისა და დმანისის სამხრეთი ნაწილები, ბამბაკი, ტაშირი და აბოცი) და საბარათიანოდ (თრიალეთი, ზუსტაკეთი, ქცია, ალკეთი - ახლანდელი წალკისა და თეთრიწყაროს რაიონები), მარნეულის, ბოლნისის, დმანისის ნაწილები და თბილისის სანაპიროები (ვ. გაბაშვილი, 1969, გვ. 25).

ვახუშტი ბატონიშვილს, როგორც სარდალს, დაევალა ამ სადროშოს ტერიტორიის დასახლებული პუნქტების და მოსახლეობის აღწერა. ამგვარი აღწერა 7 წელიწადში ერთხელ ხდებოდა სამხედრო და ფისკალური მიზნით. ქვეყნისა და ხალხის აღწერაში სარდალთან ერთად მეფის მდივანიც მონაწილეობდა. 1721 წელს ვახუშტი ბატონიშვილთან ერთად საბარათიანოს და თრიალეთის აღწერაში მონაწილეობას იღებდა გივი თუმანიშვილი. მათ მიერ 1721 შესრულებულმა აღწერამ ჩვენამდე მოაღწია და გამოსცა აკად. ე. თაყაიშვილმა (ვ. გაბაშვილი, 1965, გვ. 31).

ვახუშტი ბაგრატიონი სამშობლოს დასაცავად წარმატებით ებრძოდა შემოსეულ სპარსელებს ბორჩალოში, მცხეთაში, მარტყოფში. მას მონაწილეობა უნდა მიეღო ვახტანგ მეფის დიპლომატიურ ღონისძიებებშიც.

იმდროინდელი საქართველოს საგარეო პოლიტიკურ ურთიერთობათა მთავარი მიზანი იყო: ქვეყნის მაჰმადიანური გარემოცვისაგან გამოხსნა და მისი ევროპეიზაცია და მომავლის უზრუნველყოფა.

ცნობილია, რომ 1723 წელს ქართლი ოსმალებმა დაიპყრეს. 1724 წელს ვახტანგ VI დახმარების იმედით რუსეთში გაემგზავრა. მას ემიგრაციაში 1208 კაცი გაჰყვა. მათ რიცხვში იყო ვახუშტიც თავისი სახლობით და ამალით. ემიგრაციაში ვახუშტის თან გაჰყვა: მეუღლე, ორი ვაჟი, ორი ქალი, ერთი გამდელი, 13 მოახლე, 25 მსახური, 4 თავადი, 6 ყმა და 19 აზნაური 17 ყმით, სულ 90 სული (ო. გვილავა, 1962, გვ. 413).

ასე დაიწყო ვახუშტი ბატონიშვილისათვის ემიგრაციის ხანა.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ვ. ბაგრატიონი, 1977 - ვ. ბაგრატიონი დიდი მეცნიერი და მამულიშვილი (300) თბ., 1977.
- ნ. ბერძენიშვილი, 1964 - ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, წიგნი 1, თბ., 1964.
- ნ. ბერძენიშვილი, 1967 - ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, წიგნი 4, თბ., 1967.
- მ. ბროსე, 1861 - Переписки грузинских царей с Российскими государями от 1639 г. По 1770 г. Под. ред. Броссе, СПб, 1861.
- ვ. გაბაშვილი, 1969 - ვ. გაბაშვილი, ვახუშტი ბაგრატიონი, თბ., 1969.
- ო. გვილავა, 1962 - ო. გვილავა, ვახუშტი ბაგრატიონის გარდაცვალების თარიღის დადგენისათვის, თსუ-ს შრომები, ტ. 99, 1962.
- ი. გიულდენშტედტი, 1962 - ი. გიულდენშტედტი, მოგზაურობა საქართველოში; გერმანული ტექსტი თარგმნა და გამოკვლევა დაურთო გ. გელაშვილმა. თბ., ტ. 1 - 1962, ტ. II - 1964.
- მ. გორგიძე, 1976 - М. Горгидзе, Грузины в Петербурге, 1976.
- მ. თამარაშვილი, 1902 - მ. თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის ნამდვილი საბუთების შემოტანითა და განმარტებით (XIII საუკუნიდგან), 1902.

MADONA ROBAKIDZE

NIKO BERDZENISHVILI

ON SOME DETAILS OF BIOGRAPHY OF VAKHUSHTI BAGRATIONI
("YEARS OF CHILDHOOD AND ADOLESCENCE")

According to N. Berdzenishvili, Vakhushti Bagrationi's date of birth is 1696. The latter was an extramarital child of Vakhtang VI. The scholar believes that the name of Vakhushti Bagrationi's mother is unknown. However, according to a certain document, archpriest Iese Garsevanishvili and his brother Giorgi were Vakhushti's tutors. He further continued his studies at the school that had been founded by the Catholics in Tbilisi.

Vakhushti married Mariam Abashidze, a daughter of Giorgi Abashidze. They had four children, two sons and two daughters. German traveler J. Güldenstädt and V. Gabashvili had proposed their own considerations concerning Vakhushti Bagrationi's family.

It is a well-known fact that Vakhushti had actively participated in the political life of the Kingdom of Kartli.

In 1724 Vakhushti (together with his family) accompanied Vakhtang VI to Russia. Thus, immigration years started in Vakhushti Bagrationi's life.

ივოლდა რუსაძე

მიხეილ ალავეძე - ლენხუმური დიალექტის მკვლევარი

ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი, საქართველოს რესპუბლიკის უმაღლესი სკოლის დამსახურებული მოღვაწე, საქართველოს რესპუბლიკის მწერალთა კავშირის წევრი, ქართული კულტურის მემკვიდრე, შრომის ვეტერანი, ქუთაისის საპატიო მოქალაქე **მიხეილ ალავეძე** წარმოშობით ცაგერის რაიონის სოფელ საირმოდან იყო. იქ სწავლობდა დაწყებით სკოლაში, საშუალო და უმაღლესი განათლება ქუთაისში მიიღო. ქუთაისის პედაგოგიური ინსტიტუტის დამთავრების შემდეგ იქვე დარჩა სამუშაოდ და გახდა ცნობილი ენათმეცნიერი და ლიტერატურათმცოდნე.

ფართო იყო მიხეილ ალავეძის მეცნიერული მოღვაწეობის სფერო. თავისი ნაწერებით ის იღვწოდა დედაენის სიწმინდისათვის, წერდა ეტიმოლოგიურ-გრამატიკულ სტატიებს, ბეჭდავდა ფილოლოგიურ ნარკვევებს ქართველ კლასიკოს მწერალთა შესახებ, იყო აკაკი წერეთლის რაჭა-ლეჩხუმში მოგზაურობის მემკვიდრე, რასაც მიუძღვნა მონოგრაფია „აკაკის მოგზაურობა რაჭა-ლეჩხუმში“, წარმოაჩინა კინომცოდნე ვასილ ამაშუგელის ღვაწლი. თვალსაჩინოა მ. ალავეძის გაწეული საქმიანობა ლადო ასათიანის შესახებ. ათეულობით სტატია მიუძღვნა საქართველოს ბუნების ქომაგს - პეტრე ჭაბუკიანს. ამოხნა უამრავი ფსევდონიმი და კრიპტონიმი, აღნიშნავდა ცნობილი მეცნიერების მისაღოც თარიღებს, წერდა რეცენზიებს, მაგრამ ამჭერად ჩვენ გვაინტერესებს პროფესორი მიხეილ ალავეძე, როგორც ლენხუმური დიალექტის მკვლევარი, რომელმაც თავისი სამეცნიერო მოღვაწეობა სწორედ ამ საქმიანობით დაიწყო.

მოუხედავად ქუთაისში საქმიანობისა, მას კავშირი არ გაუწყვეტია თავის მშობლიურ რაიონთან და ჯერ კიდევ მეორე კურსის სტუდენტი იყო, როცა ლენხუმის სოფლებში ხალხში გაგონილი თქმულებები, არაკები, ანდაზები, გამოცანები, ხატოვანი თქმები ჩაიწერა და გააანალიზა ფონეტიკურ-მორფოლოგიური და სინტაქსური თვალსაზრისით. მეოთხე კურსის სტუდენტის პირველი საენათმეცნიერო ნაშრომი გურული, ზემოიმერული და ლენხუმური ლექსიკონი 1938 წელს გამოსცა სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალმა (გურულის ავტორია გ. შარაშიძე, ზემოიმერულის - ბ. წერეთელი და ლენხუმურის - მ. ალავეძე). მიხეილ ალავეძემ აქ შეიტანა ისეთი სიტყვები, რომლებიც მოსახლეობის სხვადასხვა საქმიანობასთან არის დაკავშირებული. ეს ლექსიკონი მთლიანად მოიწონა მწერალმა და აკადემიკოსმა კონსტანტინე გამსახურდიამ, თუმცა იმასაც აღნიშნავდა, რომ ის მეტისმეტად სქემატურია: „გურულ ლექსიკონში“ მრავალი ხალასი და კეთილზმევანი სიტყვაა წარმოდგენილი, რომლებიც დიხაზ დაამშვენებდნენ სალიტერატურო ქართულსაც. სხვა ლექსიკონებზე არანაკლებ მასალებს გვაწვდის მიხეილ ალავეძე „ლენხუმურ ლექსიკონში“ და მერე იწონებს რა მიხეილ ალავეძის ნამუშავეს, ე. გამსახურდიამ იქვე ჩამოთვლის ყველა იმ დიალექტურ ერთეულს, რომლებიც ამ წიგნშია მოთავსებული. ასეთებია: გაბჭინვა, გამარჩხალება, გვანგვალი, ღურთვა,

ილექრა, კვარხალი, ლეშვი, პეწკენიკობა-მორიდებულად ჭამა, ოწროწინა, ნოში, სურმუტა, ჭარჭი, ჭოჭმანი - სქელი კაცის ბაჭბაჭი და სხვა. ასეთი ლექსიკური ერთეულების გამოქვეყნება მ. ალავედისაგან იმ პერიოდში, როცა ჯერ კიდევ არ იყო შედგენილი დიალექტური ლექსიკონები, მისასაღმებელი იყო. ცალკეული პიროვნებებისგან ნაკლები ყურადღება ექცეოდა ასეთი მასალების შეგროვებას, აღნუსხვას, გაანალიზებას. სწორედ ამიტომ წერდა კ. გამსახურდია: „ქართული ხალხური მეტყველება ჯერაც უღვეველ საუნჯეებს შეიცავს და ამ სიტყვიერი დოვლათის ერთი მეათედიც არ არის გახშიანებული ქართულ მწერლობაში. ქართულ ენაში თამამად უნდა შემოვეშვათ ქართული დიალექტებისა და ენაკავების წიაღიდან ისეთი სიტყვები და გამოთქმანი, რომელნიც ქართულ მეტყველებას შეაესებნენ და გაამდიდრებენ. ასეთი კურსი უნდა ჰქონდეს არამარტო ქართულ მწერლობას, არამედ ქართულ ლექსიკოგრაფიასაც“ (კ. გამსახურდია, 1965, გვ. 255).

მიხეილ ალავედმ, როგორც ლეჩხუმური დიალექტის მკვლევარი, მხოლოდ ამ ლექსიკონზე არ შეჩერებულა. რადგანაც ენათმეცნიერულ ლიტერატურაში ლეჩხუმურის შესახებ მეტად მცირე ცნობები მოიპოვებოდა, ამ კუთხის მდიდარი და მრავალფეროვანი ხალხური შემოქმედება ჯერ არ იყო ჩაწერილი და დამუშავებული. მეცნიერმა ამ კუთხით მუშაობა განაგრძო და რამდენიმე სოფლის (საირმე, ზოგში, ალბანა, ლაილაში, სურმუში, უსახელო, სპათაგორი, ორბელი, ლაჩანა, თაბორი, ლაბეჭინა) მცხოვრებთა მეტყველების შესწავლის შედეგები სათაურით „ლეჩხუმურის თავისებურებანი“ გამოაქვეყნა ქუთაისის პედინსტიტუტის შრომების მე-2 ტომში (გვ. 229-247). ამ ნაშრომში ავტორმა გააკეთა დასკვნა, რომ ლეჩხუმური მეტყველება ახლოს დგას ზემოიმერულსა და ქვემორაჭულთან. ზანურისა და სვანურის გავლენა განსაკუთრებით საგრძნობია ლექსიკასა და ტოპონიმიაში.

ქუთაისის პედინსტიტუტის შრომების მე-10 ტომში (გვ. 75-101) 1950 წელს მ. ალავედმ გამოაქვეყნა ოკრიბული ლექსიკონი, რომელშიც წარმოდგენილი 327 სიტყვიდან 44 ისეთია, რომელიც ქვემო ლეჩხუმური ლექსიკის ნიმუშია. კერძოდ, აქ შეტანილია ოკრიბის ჩრდილოეთით მოსაზღვრე სოფლებში (დერჩი, დღნორისა, საჩხეური, ჭაშლეთი, ლეხიდრისთავი) შეკრებილი ლექსიკური ერთეულები ფრაზეოლოგიური მასალით.

1951 წელს მ. ალავედმ გამოსცა ლეჩხუმური ზეპირსიტყვიერების ნიმუშებისა და ეთნოგრაფიული მასალების კრებული სათაურით „ლეჩხუმური ზეპირსიტყვიერება“, რომელსაც ტექსტებშივე დართული აქვს ლექსიკური ერთეულების განმარტებანი. წიგნს ცალკე ერთვის ლექსიკონი (გვ. 141-150). აქ ზეპირ გადმოცემებში გამოყენებული ყველა სიტყვის გარდა, უცნობი გეოგრაფიული სახელებიცაა წარმოდგენილი. იმ მიზეზით, რომ „არავის უწარმოებია ლეჩხუმის ისტორიის, ეთნოგრაფიისა და მეტყველების საფუძვლიანი შესწავლა“, მ. ალავედმ ისეთი წიგნი მოამზადა, რომელიც პროზაულ მდიდარ მასალას შეიცავს. აქ წარმოდგენილი ლექსიკონიდან დავიმოწმებთ მხოლოდ რამდენიმე ისეთ სიტყვას, რომლებიც მკვლევრის მიერ ლეჩხუმურშია დადასტურებული. ასეთებია: ასაბია - გათხოვილი ქალის თავისახლობა; ბიკვი - ფუტკრის სახლი; ბინული - წყარო; ერეყანი - მგლის მადა; კაბიშუკა - ვიწრო ბილიკი ტყეში; სპონდო - მჩატე ქვა; ჭაჭვი - ხელისგული, ნახევარი პეწვი და სხვა. ამ შრომაში მოიპოვება იმერული და რაჭული ლექსიკის ნიმუშებიც, რომლებიც ლეჩხუმში, ოკრიბასა და ქვემო რაჭის სოფლებში იხმარება.

„მასალები ლეჩხუმური ლექსიკონისათვის“, რომელიც მკვლევარმა ქუთაისის პედინსტიტუტის შრომების მე-13 ტომში დაბეჭდა 1955 წელს (გვ. 33-72), წარმოდგენილია უკანასკნელ ხანებში ჩაწერილი უცნობი მასალა. აქ თავმოყრილია 560 სიტყვა. ამ მასალის დიდი ნაწილი ქართველურ ენათა ლექსიკოგრაფიულ ლიტერატურაში არ გვხვდება, ნაწილი კი ცნობილია ლექსიკონებიდან, მაგრამ აქ განსხვავებული, დამატებითი, პირდაპირი თუ გადატანითი მნიშვნელობით არის წარმოდგენილი. დავიმოწმებთ რამდენიმე ნიმუშს: ამობალასინება - ამოწყვეტა; აყვე - აქვთ; მაჩვიერი - შეგირდი, ვინც რაიმე პროფესიას ეჩვევა; მოგოიშნება - მოთვინიერება; პორტვა - ბორღღვა, ფორთხვა - შდრ. პორტყალი; ჭუნჭული - გრძელი ბალანი ძაღლის ან მელის კუდზე და სხვა მრავალი.

1955 წელს მ. ალავიძემ საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ენათმეცნიერების ინსტიტუტში ქართული ენის ლეჩხუმური დიალექტის შესახებ დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია ფილოლოგიურ მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. ეს ნაშრომი, გარდა ლეჩხუმურისა, მიეძღვნა იმერულ, რაჭულ და ლეჩხუმურ დიალექტთა ურთიერთმიმართებას, ზანურისა და სვანურის სუბსტრატის საკითხებს. თავის დროზე მ. ალავიძის სამეცნიერო დისერტაციის შესახებ ვრცელი დადებითი რეცენზიები დაწერეს და წარადგინეს ოფიციალურმა ოპონენტებმა, აკადემიკოსებმა გიორგი ახვლედიანმა და ვარლამ თოფურიამ. მ. ალავიძის სადისერტაციო შრომამ საკუთარი ადგილი მიუჩინა ქართულ კილოთა შორის ლეჩხუმურ დიალექტს.

მ. ალავიძის ბევრი გამოკვლევა ეძღვნება ქართველურ ენათა ლექსიკასა და ტოპონიმიკას. საკანდიდატო დისერტაციის დაცვის შემდეგაც მკვლევარი ამ მიმართულებით მუშაობას ნაყოფიერად განაგრძობდა. 1962 წელს პედინსტიტუტის შრომების 24-ე ტომში (გვ. 279-291-ზე) მკვლევარმა წარმოადგინა მასალა „ქართული დიალექტური ლექსიკიდან“. აქ სამზეოზეა გამოტანილი ქართული ენის დასავლურ დიალექტებში (გურულ-იმერულსა და რაჭულ-ლეჩხუმურში) გავრცელებული 320 სიტყვა და გამოთქმა. ახსნა-განმარტებებს ანლავს ფრაზეოლოგია. შეკრებილ მასალას საენათმეცნიერო ლიტერატურა არ იცნობს. 87 ლექსიკური ერთეული აქ ლეჩხუმური და რაჭულ-ლეჩხუმურია. საილუსტრაციოდ წარმოვადგენთ რამდენიმეს: გვიჩიჩი - დაბალი ტანის უშნო კაცი; გიორგელა, გიორგუნა - მარდი ხელიკი; გირგალი - გრიგალი; ზესხმა - თავსხმა და ა. შ. ზებირმეტყველების საუნჯიდან ამოკრებილი ეს მაგალითები და მთლიანად მთელი ნაშრომი შენაძნია ქართული ენის საერთო დიალექტური ლექსიკონისათვის. ლეჩხუმური დიალექტის კვლევას მ. ალავიძემ თავისი ცხოვრების უამრავი წელი მიუძღვნა. მან არა მარტო ლეჩხუმური დიალექტური ერთეულები, არამედ იმერული და რაჭული დიალექტის სალექსიკონო მასალაც მოიპოვა, რომელთა უმრავლესი ნაწილი შესულია ქართული ენის რვატომიან განმარტებით ლექსიკონსა და ალ. ღლონტის მიერ გამოქვეყნებულ „ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონაში“. მ. ალავიძის მიერ მოპოვებული დიალექტური ერთეულები სანდო პირველწყაროა და აუცილებელი და საჭიროა ქართველურ ენათა ისტორიულ-შედარებითი შესწავლისათვის.

ქეშმარიტმა მეცნიერმა ლეჩხუმური დიალექტის შესწავლით წარუშლელი კვალი გაავლო ქართული ლექსიკოგრაფიის შევსებისა და გამდიდრების საქმეში.

საჭიროდ მიგვაჩნია პროფ. მიხეილ ალავიძის სალექსიკონო მასალების ერთ კრებულად შედგენა და გამოცემა.

დამოწმებული ლიტერატურა

- მ. ალავიძე, 1938 - მ. ალავიძე, ლეჩხუმური ლექსიკონი. წიგნში: ქართველურ ენათა ლექსიკა, I; გურული, ზემოიმერული და ლეჩხუმური ლექსიკონები, თბ., 1938.
- მ. ალავიძე, 1941 - მ. ალავიძე, ლეჩხუმურის თავისებურებანი: ქუთაისის პედინსტიტუტის შრომები, ტ. II, 1941.
- მ. ალავიძე, 1950 - მ. ალავიძე, ოკრიბული ლექსიკონი: ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, ტ. X., 1950.
- მ. ალავიძე, 1951 - მ. ალავიძე, ლეჩხუმური ზეპირსიტყვაობა, საბჭოთა მწერალი, თბ., 1951.
- მ. ალავიძე, 1955 - მ. ალავიძე, მასალები ლეჩხუმური ლექსიკონისათვის: ქუთაისის პედინსტიტუტის შრომები, ტ. XIII, 1955.
- მ. ალავიძე, 1962 - მ. ალავიძე, ქართული დიალექტური ლექსიკიდან: ქუთაისის პედინსტიტუტის შრომები, ტ. XXIV, 1962.
- კ. გამსახურდია, 1965 - კ. გამსახურდია, რჩეული ნაწერები რვა ტომად, ტ. VII, თბ., 1965.

IZOLDA RUSADZE

MIKHEIL ALAVIDZE -
RESEARCHER WORKING ON LECHKHUMIAN DIALECT

Mikheil Alavidze had a wide sphere of research interests. Through his writings he had made ceaseless efforts against corrupting the purity of the Georgian language. He had published articles on etymology and grammar, philological essays on Georgian classical writers, and recorded the accounts about Akaki Tsereteli's Journey in Racha-Lechkhumi.

Mikheil Alavidze began his scholarly career by researching the Lechkhumian dialect.

He contributed interesting works on the vocabulary and toponymics of both Lechkhumian and Imeretian dialects: Vocabulary of the Lechkhumian Dialect (1938), Features of the Lechkhumian Dialect (1941), Vocabulary of the Okribian (1950), the Lechkhumian Folklore (1951), Materials for the Lechkhumian Vocabulary (1955), From Georgian Dialectal Lexis (1962), etc.

A true scholar left an ineffaceable mark on the development of the Georgian lexicography.

რუსუდან სალინაძე

ვასალიტეტის აღმნიშვნელი ზოგიერთი ტერმინი ეფემერული ფუნქციით ქართულში

ეფემერული გამოთქმები ქართულში უძველესი დროიდან არსებობს. გამოთქმულია მოსაზრება, რომ „მიმართვის თავაზიანი ფორმები ევროპულ ენებში შემოვიდა ლათინურის გავლენით, თვით ამ ენაში კი ნაცვალსახელთა განსაკუთრებული მნიშვნელობით ხმარების წესი დამკვიდრდა რომის კეისართა მეშვეობით. ეს ჩვეულება შემდეგ და შემდეგ ფართოდ გავრცელდა ევროპის ნაწილებში და ფეოდალური წყობილების დროს ამის ნიადაგზე შეიქმნა ისეთი ტიპის გამოთქმები, როგორიცაა: თქვენო აღმატებულება, თქვენო კეთილშობილება, თქვენო უდიდებულესობა და სხვა“ (არ. მარტიროსოვი, 1964, გვ. 66). ცნობილია ისიც, რომ მონარქები თავიანთ თავს „მრავლობით რიცხვში მოიხსენიებდნენ და ვასალებსაც აიძულებდნენ, ასევე მრავლობით რიცხვში მიემართათ მათთვის, ამასთანავე ირქმევდნენ სხვადასხვა სახელებს, საპატიო ტიტულებს“ (კ. ჯორჯანელი, 1977, გვ. 88). კ. ჯორჯანელის მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ ზრდილობითა და თავაზიანობით წარმოქმნილი ეფემერუმების მნიშვნელოვანი ნაწილი გენეზისურად არის დაკავშირებული საზოგადოების დიფერენციაციის, სოციალური უთანასწორობის ენობრივად ასახვასთან (იქვე, გვ. 87), იზიარებს ბ. ჯორჯენაძე. მას მიაჩნია, რომ „თავდაპირველად ეს (ანუ ეფემეროზიცია – რ. ს.) ფეოდალური იერარქიის პრინციპს ექვემდებარებოდა“ (ბ. ჯორჯენაძე, 1997, გვ. 76). ჩვენც ვფიქრობთ, რომ ვასალიტეტის აღმნიშვნელი ტერმინების ეფემერული ფუნქციით აღჭურვა შეპირობებული უნდა იყოს იერარქიული პრინციპით.

ისტორიულად საქართველოში იერარქიული დამოკიდებულების შეცვლას მოჰყვა შესაბამისი ცვლილება ქართული ენის ლექსიკურ ფონდში: ზოგიერთმა ტერმინმა პირვანდელი სემანტიკაც შეინარჩუნა და ენობრივი ეთიკის დონეზე დამატებითი მნიშვნელობაც შეიძინა. ეს შეეხო როგორც მაღალი, ისე დაბალი იერარქიის (უფალ-მონობა, პატრონყმობა, ბატონყმობა...) აღმნიშვნელ ტერმინებს. შესაბამისად გაჩნდა როგორც მაღალი, ისე დაბალი იერარქიის გამომხატველი ეფემერები. ტერმინ „ეფემეაში“ ზ. კიკვიძე გულისხმობს გრამატიკულ ეფემერუმს. მისი აზრით, „რადგან ტერმინი „ეფემეიზმი“ არ გულისხმობს მის მიერ აღნიშნულ ენობრივ ერთეულთა შესაბამის გრამატიკულ კატეგორიას, მაშინ მსოფლიოს ზოგიერთ ენაში დადასტურებულ გრამატიკულად გაფორმებულ თავაზიანობის კატეგორიის სათანადო ფორმებს შეიძლება ეწოდოს ეფემეა“ (ზ. კიკვიძე, 1999, გვ. 46). ჩვენ ტერმინ „ეფემეას“ ვიყენებთ ლექსიკური ეფემერუმის მნიშვნელობითაც.

როგორც ცნობილია, ნებისმიერი ენის ლექსიკური ფონდი იცვლება სხვადასხვა მიმართულებით: სიტყვები გადის ხმარებიდან, ენაში შემოდის ახალი სიტყვები, ანუ ზდება სესხება, სიტყვები რჩება, მაგრამ მნიშვნელობა იცვლება. სიტყვა იძენს გადატანით მნიშვნელობასაც. ა. თაყაიშვილის აზრით, გადატანითი მნიშვნელობის დამკვიდრება ზდება ნომინატიური მნიშვნელობის მიჩქმალვისა და დაბნელების ხარჯზე (ა. თაყაიშვილი, 1961, გვ. 63). ვასალიტეტის აღმნიშვნელი ზოგიერთი ტერმინის მიზნდევით თუ ვიშსჯელებით, ეს ასე არ მომხდარა: მართალია, დროთა ვითარებაში შეიცვალა საზოგადოებრივი, სოციალური ვითარება, კერძოდ,

„უფალ-მონობა“ (X საუკუნემდე) და „ბატონყმობა“, „ბატონყმობა“ (X-XVIII საუკუნეებში), მაგრამ ამ წყობათა შესატყვისმა ზოგიერთმა ტერმინმა შეინარჩუნა ნომინატიური მნიშვნელობაც, შეიძინა დამატებითი სემანტიკაც და აღიჭურვა ევფემისტური ფუნქციით.

საინტერესოა ის ფაქტი, რომ ქართულმა ენამ დადებითი ემოციური ელფერი მიანიჭა, ევფემებად აქცია დაბალი იერარქიის გამომხატველი ისეთი ტერმინები, როგორიცაა: **მონა, ყმა, მსახური...** ზოგი, მაგალითად, **მონა, ყმა**, სხვადასხვა დონის (საფეხურებრივ) იერარქიას გამომხატავდა საქართველოში. შდრ.: „მონააო ასმათისი...“ ან: „პირველ ყმა ხარ ზორციელი, არვინა გვყავს შენად სწორად“ (შ. რუსთველი, „ვეფხისტყაოსანი“). ქართულში გაჩნდა დაბალი იერარქიის აღმნიშვნელ ტერმინთა განმაზოგადებელი ლექსემა **ქვეშევრდომი** და დადებითი, ევფემისტური გაგებით დატვირთული ევფემა **უქვეშევრდომილესი**, რომელიც თ. სახოკიას განმარტებით, ნიშნავს მეტისმეტად ერთგულ, თავდადებულ, უსაზღვროდ მორჩილ მონა-მოსამსახურეს, ყურმოჭრილ ყმას (თ. სახოკია, 1979, 635). დღეს გამოთქმები **ყურმოჭრილი ყმა** და **ყურმოჭრილი მონა** პარალელურად დასტურდება ენაში.

ყურმოჭრილი მონა – ეს არის ვისიმე მონა-მორჩილი, ნება-სურვილის უსიტყვოდ შემსრულებელი (ძველად, მონებს ყურს აჭრიდნენ, რაც ყურმოჭრილს აიძულებდა ყოფილიყო მორჩილი და ერთგული) (<https://sites.google.com/site/mygeolingu/home/q>).

იგივე მნიშვნელობა აქვს **ყურმოჭრილ ყმას**: „...ამ სამარცხვინო სისტემის განმაზოციელებელი გახლავთ არა რომელიმე გადათიეღი, არამედ ნიჭიერი და განვითარებული ქართველი ბ-ნი უთურგაური, რომელიც ბოლოს წლებში საკვებით გაიჟღინთა ჩინოვნიკური ზედ-მეტი ერთგულებით და გახდა **ყურმოჭრილი ყმა** სამოსწავლებო ბიუროკრატიისა?“ (ი. გოგებაშვილი, დაბალი ლობე ერთა შორის: <https://www.facebook.com/TsereKartulad>);

„ტიენის სიტყვით, ინგლისის სამინისტრო სახელმწიფოს მოსამსახურე არ არის; იგი არის **ყურმოჭრილი ყმა** იმ დასისა, რომელიც სხვადასხვა შემთხვევისა გამო ჰმეტობს პარლამენტში და რომელიც ცვალებადია“ (ი. ჭაჭავაძე, „პარლამენტი თუ სამინისტრო“: <http://geo.allgeo.org>).

ეს ტერმინები, როგორც ევფემიზაციის საშუალება, დასტურდება გამოთქმებში: *თქვენს სამსახურში ვარ; მიმსახურეთ; თქვენს სამსახურში მიგულეთ...*

საინტერესოა და სრულიად მოულოდნელ ვითარებას წავაწყდით სოციალურ ქსელებში. მაგალითად დავასახელებთ გამოთქმას **თქვენი მონა-მორჩილი**. ერთ-ერთი ავტორი (ნანა კორკოტაძე) წერს: „**მორჩილი** ანუ **მონა, მონა-მორჩილი**. თუ დავუკვირდებით, ქართულ მეტყველებაში ეს ორი სიტყვა თითქმის ერთი და იგივე არის გამომხატველია, მაგრამ ღმრთისმეტყველებაში ასე არ არის. „არღარა გიწოდთ მონებად, არამედ მეგობრებად“, – გვეუბნება უფალი და გვანუგებებს, რომ მისი ნების აღმსრულებლებს მონობის დამამკირებელ საფეხურზე კი არ გეტოვებს, არამედ თავისი ღიდების სწორ სიმაღლეში გვიწევს. მორჩილი მონა არ არის, მორჩილი თავისუფალია“ (ნ. კორკოტაძე, 18.10.2009): <http://iverioni.wordpress.com>

მონა-მორჩილი დასტურდება მრავალგვარი გაგებით:

1. პირდაპირი მნიშვნელობით: „რაოდენ სამწუხაროა, როცა ყიდი შენს სახელს, შენს არსებობას, ემორჩილები მტარვალს, ხლები მისი **მონა-მორჩილი...**“ (ვოლტერი):

2. ძველი აღთქმის ერთ-ერთი წიგნის ფრაგმენტის „და სიბას ესხნეს ათხუთმეტ ძე და ოც მონა. მიუფო სიბა მეფესა და ჰრჭუა: ყოველი, რაცა მიბრძანოს უფალმან ჩემმან მონასა ამას თქსა, იგიცა ვყო!“ (ძველი აღთქმა, მეორე მეფეთა, 9, 11) ახალ ქართულ ენაზე შესრულებულ თარგმანში ტერმინ **მონის** შესატყვისია **მორჩილი**: „ათხუთმეტი ვაჟიშვილი და ოცი **მორჩილი** ჰყავდა ციბას. უთხრა ციბამ მეფეს: ყველაფერს შეასრულებს შენი **მორჩილი**, რაც მეფე ბატონმა უბრძანა თავის **მორჩილს**“.

სოციალური ქსელებისა და ფორუმების ენაში (ბოსტის, ბლოგის... გამოსახატავად) ძალიან პოპულარულია გამოთქმა **მონა-მორჩილი**. უნდა ითქვას, რომ მას ევფემისტური გაგებაც ახლავს. ზოგჯერ შეიძლება ირონიის, სარკაზმის ელფერიც დაჰკრავდეს: მაგალითები:

„გტოვებთ თქვენი **მონამორჩილი**“ (დაბოსტვის დრო 11:26. ავტორი Mallorie, საჯლანელი (გვერდის სახელწოდება): <http://networkedblogs.com>

მგოსანი ვულკან ბოგრეშელი 3. „თქვენი **მონა მორჩილი** ვულკან ბოგრეშელი“. <http://www.myvideo.ge>

თქვენი **მონა მორჩილი** – აღმინები: დ:* <https://www.facebook.com>

ლაშა ბესტავაშვილის ბლოგი: გემწვიდობებით თქვენი **მონა-მორჩილი!**

<http://lashaworld.wordpress.com>

„თუ კარგად დაუკვირდებით რასაც ვწერ, ალბათ შეძლებთ იმის გაგებას რისი თქმაც მინდოდა თქვენთვის. თქვენი **მონა მორჩილი** ლაშა ბესტავაშვილი!“ <http://bestavashvili2.wordpress.com>

საუკეთესო სურვილებით, თქვენი „**მონა-მორჩილი**“ Anye Coy;

სიყვარულით და პატივისცემით, თქვენი **მონა-მორჩილი** Anye Coy

<http://coylife.blogspot.com>

საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის ინტერნეტ-ტელევიზიით თქვენი **მონა-მორჩილი** (გიორგი ბუნდოვანი, ბურუსი: თენგიზ ბერუღავას ბლოგი) <http://bundovani.wordpress.com>

გარდა ინტერნეტენისა, პრესის ენაშიც დასტურდება **მონა-მორჩილი** ევფემისტური ფუნქციით: „ბატონო ზვიად, გთხოვთ, გამიგოთ, რომ თქვენი **მონა-მორჩილი**, ვითარცა ქაქუცა ჩოლოყაშვილის სახელობის სრულიად საქართველოს ჩონოსან რაინდთა დასის გამგეობის თავმჯდომარე, ამას გვერდს ვერ აუვლის“ (პროფ. გოგი დოლიძე, გაზ. „რეზონანსი“, 28.02.2013); „თქვენს **მონა-მორჩილსაც** ფრიად მოსწონს თავად იდეა – ეროვნულმა კონსტიტუტმა რომ დაამშვენოს პარლამენტი“ (იქვე).

ღვთის **მონა/უფლის მონა** = მორწმუნე, ღმერთის მორჩილი (რ.ს.)

ენის განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე განსხვავებული სემანტიკით გვევლინება უმაღლესი (უფალი, მეფე/ნეფე, დედოფალი), აგრეთვე მაღალი (პატრონი, ბატონი, ქალბატონი...) იერარქიის გამომხატველი ევფემები:

უფალი:

1. უფროსი, პატრონი:

ჰრჭუა უფალმან მან საყურძნისამან (მამასახლისმა: მსგავს არს სასუფეველი კაცსა მამასახლისსა... – რ. ს.) ეზოის მოძღუარსა თისსა (მათე, 20, 8); ნეტარ იყოს მონა იგი, რომლისა მოვიდეს უფალი მისი და პოოს იგი ესრეთ მოქმედი (მათე, 24, 46)...

2. ღმერთი:

ღმერთის მნიშვნელობით უფალი გავრცელდა როგორც სალიტერატურო ენაში, ისე დიალექტებში.

შენიშვნა: დიალექტური მონაცემები აღებული გვაქვს ქართული დიალექტური კორპუსის მასალებიდან (Text corpus).

მაგალითები:

იმერული/ზემოიმერული: უმფროსმა უთხრა: მე მინდა იმითანა ცოლი, რო მოკეთე უყვარდეს, **უფალი** უყვარდესო (ქ. ძოწენიძე, 1973);

ქართლური: **უფალი** მივიდა და მისცა ერთი ოქროს ჯოხი (ალ. ჭიშიაშვილი, 1938);

რაჭული/ზემორაჭული: ჯაგებში იმალებოდენ, თვალზე მოზდიოდათ ცრემლი, ისე **უფალი** მობრძანდა, თვითონ ი ჩვენი გამჩენი... (შ. ძიძიგური, 1974).

უფალს (ღმერთის გაგებით) უკავშირდება გამოთქმები:

უფლის თვალი ტრიალებს იგივეა, რაც *ღვთის თვალი ტრიალებს* (თ. სახოკია, 1979, გვ. 635): *ღვთის თვალი ტრიალებს* = ბედნიერია, სავსებაა, არაფერი აკლია, ყველაფრით სავსეა (ოჯახი, გინა ყანა) (იქვე, 702);

აგრეთვე: *უფლის ნათლულია* იგივეა, რაც *ღვთის ნათლულია*: *ღვთის ნათლული* = კეთილი და სათნო ადამიანი (იქვე, გვ. 703).

3. ევფემიზაციის საშუალება:

ა) **ბატონი**:

უფალი ბატონის მნიშვნელობით ევფემისტურ გამოთქმაში **უფალი რედაქტორი** გავრცელებულია XIX საუკუნის მეორე ნახევარსა და XX საუკუნის დასაწყისში. ჟურნალ-გაზეთების რედაქტორებს ძირითადად მიმართავენ ასე: *უფალო რედაქტორო...*

ქართულში გავრცელებულია გარდაცვალების აღმნიშვნელი ფრაზეოლოგიური ევფემიზმები, მაგალითად, *მიაბარა სული უფალს*.

ლექსემა **უფალი** არის კომპოზიტების ნაწილი. მაგალითად: **დედოფალი** < **დედაუფალი**, **მამფალი** < **მამაუფალი** (შდრ. **მამაუფალი** = **მამაზეციერი**)....

დედოფალი:

ა) უმაღლესი იერარქიული საფეხური:

დედოფალი/დედუფალი/მეფე-ქალი. ამ მნიშვნელობით დასტურდება ეს ლექსემა სალიტერატურო ქართულსა და დიალექტებში. მაგალითად:

სამცხურ-ჯავახური: თამარ **დედოფალი** [დედოფალის] დროსაც არი გამოჭრილი მალაროები (გრ. ბერიძე, 1988);

ქართლური/ზემოქართლური: თამარ **დედოფალი** ვიყავ, სახელი დიდი გავიგდე (შინამრწველობის მასალები (პირველ-ასლები) (ი. ჯავახიშვილი), 1935);

რაჭული/მთარაჭული/გლოლური: თამარ **დედოფალი** ჩამოვიდა თავისი ბერებით, ერთი არ ეყოლებოდა, ბევრი ეყოლებოდეს (ი. გიგინეიშვილი..., 1961);

დედუფალი არის:

სამცხურ-ჯავახურში: თამარ **დედუფალი** იყო ვარძიაში (ი. გიგინეიშვილი..., 1961); მაინც **დედუფალი** არ დიდნო იმის სიტყვას და სიკვდილისთვის ორმოცი კუბო შეაკრინა ორმოც ეკლესიაში (იქვე);

თუშურში: ქალი მოიდა ცხრის წლისა – ეგ თამარ **დედუფალი**ა, ვერ უჭირავს ლურჯაყი, ფეჭს უკრავ ოქროს ნალიავ; წელში ატანავ მაღალსა, გაშალა, შვიდი მჯარიავ! (თ. უთურგაიძე, 1960).

მეფე-ქალი არის:

კახურში (ქიზიყურში): ამ კოხტაჲ მიაგონდა, რო ამ დევსაო საჩინეთის მეფე-ქალი ცოლათ უნდოდო და ვერა და ვერ მაიყვანა, ვერ შაირთო ეს

ქალი (კახური ტექსტები, არნ. ჩიქობავას სახ. ენათმეცნ. ინსტიტუტის არქივი (1949-1988) (ქართ. დიალექტ. კორპ.)...

ბ) შედარებით დაბალი იერარქიული საფეხური: **დედოფალი** შუშანიკი...
იმერული/ზემოიმერული: **დედოფალი** აზნოურის ქალია და თავადები
რავა ეკადრება ქვეშევრდომთაო! (ქ. ძოწენიძე);

გ) ევფემიზაციის საშუალება:

მეფე-დედოფალი/ნეფე-დედოფალი = მეფე-პატარძალი = სიძე-
პატარძალი;

დედოფალი/დედუფალი:

სამცხურ-ჯავახური: დაინახა რო შვეიდნენ და, ეს **დედოფალი** აღარ
არი, პატარძალი გაიპარა! (მ. ბერიძე, 2005);

რაჭული/მთარაჭული/გლოლური: მერე გაიხედა და მაყრები მოდიან,
დედოფალი მოყავან (შ. ძიძიგური, 1974); ნეფემ მოიკითხა **დედოფალი**,
უთხრეს: შენი **დედოფალი** მოკლეს, ფაშას არ დანებდა და თავი მოიკლაო
(არ. მარტიროსოვი, 1984);

გურული/ქვემოგურული: მეფე და **დედუფალი** გეიყვანეს ცალკე ოთახში
(ივ. გიგინეიშვილი..., 1961);

კახური/შიგნიკახური: მერე უნდა წაიყვანოს ხუთმეტამდე კაცი სიმღერით,
უნდა წაიყვანონ ორი ცხენი: ერთზე ნეფე უნდა შაჯდებ, ერთზე კიდენ **დედუფალი**
(გრ. იმნაიშვილი, არ. მარტიროსოვი, 1956).

მოხეური: გურიგუნიათი **ნეფე-დედუფალი** სულ დიდებებითა და მღერით
გააცილის ხალხმა ურმებამდე და გაისტუმრიან ქალიანთაგა (ი. ქავთარაძე, 1985);

კახური/შიგნიკახური: ვითომ ნეფე იყო, ნეფე, **ნეფე-დედუფალი** (კახური
ტექსტები, არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის არქივი
(1949-1988); **ნეფე-დედუფალი** შამაუელიდნენ სამჯერ, მეჯვარე წინ მუშუძვის
იმ შამოვლის დროს (იქვე);

მეფე-პატარძალი: ჯერ ქორწილი დამთავრებული არც კი იყო, რო
მეფე-პატარძალი გაჰგზავნეს მეორე ოთახში დასაძინებლათ (გრ. იმნაიშვილი,
არ. მარტიროსოვი, 1956);

ინგილოური: **მეფე-პატარძალ** დგანან (ვ. აბაშვილი/კუზიბაბაშვილი),
2009).

3. **უფალი** = რელიგიური მსახური (მღვდელი):

მახსოვს, ნური დაზარმა თქუა, ისტანბულში გურჯი ფაფაზების **უფალი**
გადაიცვალაო (შ. ფუტყარაძე, 1993).

მაღალი იერარქიის სახელთაგან საინტერესოა **ბატონი** (< ლათ. პატრონუს
= მფარველი); მეგრ. **პატონი** > **ბატონი**. საბას ლექსიკ.: **პატონი/ბატონი**.

1. **ღმერთის მნიშვნელობით:**

ეგებ ინებოს **ბატონმა**, გაგმარჯვებოყოსთ მტერზედა (ვაჟა

ჩვენ **ბატონი** გვყავს ზეცაში (მეუფე კალისტრატე, „ქუთაისური საუბრები-
2013“, 17.05.2013).

ბატონი გამჩენელი:

ჩვენებურების ქართული/მუშაჭირული – ზემოაჭარული: ერთი დღე იყო,
დიდი **ბატონი გამჩენელი** გვებნევა ჩუენ, ინსნებს, ერთი ზამანი იყო, რომე
ოქუენ ბაწაწულიანი იყავით; კიოხვას უკან დიდი **ბატონი** ამბობს, რომე ისაქმეოო
(შ. ფუტყარაძე, 1993).

ღმერთი ბატონი:

ჩვენებურების ქართული/მუშაჯირული – ზემოაქარული: ყურანის შეგონებანი: **ღმერთი ბატონი** ანა-ბაბოს კარგობისთვის ასე ბძანოფს; **ღმერთი ბატონი** ბძანოფს, რომ მოწყვეტილი თქვენ გებნევიო, რომე ღმერთ გარეთ არვის ღობადეთი არ უზამოთ, არვის ყულობა არ უზამოთ; **ღმერთი ბატონი** ბძანოფს, რომე ყუელას რომ სული აქ ინსანმა, საქონელმა ყუელამ-ნა მოვკდეთ, ყუელამ სიკდილის სიმწარე-ნა გაწიოთ; **ღმერთი ბატონი** ბძანოფს, სტორე იყავითო, რაცხაფრათ მე მინდაო, ისე იყავითო, ეს თქმა არი; **ღმერთი ბატონი** ბძანოფს, ყურანი ქერიმში ასე ამბობს (შ. ფუტყარაძე, 1993).

2. სოციალური მნიშვნელობის სიტყვა (ბატონყმობის დროს) უფროსის მნიშვნელობით: აცანაში იდგა **ბატონი** ქაიხოსრო ჭაყელი (მ. ბერიძე); ასპინძაში დიასამიძე, დიდი **ბატონი** იყო (იქვე).

ბატონი არის კომპოზიციის **ქალბატონი** შემადგენელი ნაწილი.

ქართული/სამხრული ქართული (ქვემოქართული): მაშინ მოვიდა ბიჭი, დედაკაცი **ქალბატონი** იყო (ივ. გიგინეიშვილი..., 1961).

3. ბატონის, მფლობელის მნიშვნელობით: დუღაძა დეგერმანჩის: რე-იქნა ამ ცხენის **ბატონი**? (იქვე);

ჩვენებურების ქართული/შავშურ-იმერხელი: ერთ შვილის **ბატონი** იყო (შ. ფუტყარაძე, 1993);

ჩვენებურების ქართული/მუშაჯირული – ზემოაქარული: ორმოზდაშვიდი წლისა გავზდი, ცხრა შვილის **ბატონი** ვარ, სიმღერა ახლა მცხუენია, მარა თქვენისთვის-ნა ვიმღერო პაწაი, ამ მობძანებულ დიდ მსტავლობელ ხანუმსა ხათრი-ნა უუშენო (იქვე).

4. ევფემიზაციის საშუალება:

1) პასუხი: **ბატონო!**

2) მიმართვის ფორმა: **ბატონო! ქალბატონო!**

3) თავაზიანი ფორმა:

სამცხურ-ჯავახური/სამცხური: ე **ბატონი** ამბობს: ჰეე, ეხლა მე მიბრძანებენ, ერთი შეხე? (შ. ძიძიგური).

სიძე ბატონი:

კახური: გაგზავნა კაცი და დაიბარე ეს **სიძე ბატონი** სოვდაგრისა (კახური ტექსტები, არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნ. ინსტიტ. არქივი (1949-1988));

ქართულში, სამწერლობო ენაში, აგრეთვე დიალექტებში (უმეტესად დასავლურში), გვხვდება გამოთქმები **დედაბატონი**, **მამაბატონი**.

ინგილოურში დასტურდება **ბატონი ქალი**: დაა, ერ დედაკაც ბეგი ქალ ყოფილ, **ბატონი ქალ**, ესე იგი, ბეგი ქალ ყოფილ, ერთიც არაბოლდი ქალ (ვ. აბაშვილი/კუზიბაბაშვილი, 2009).

ჩვენებურების ქართული/მუშაჯირული – ზემოაქარული: მემლექეთში მულსა ეტყოდენ „**ბატონი შვილს**“, „**ბატონ-ხანუმს**“ (შ. ფუტყარაძე, 1993).

4) გამოთქმები: **ბატონი** ბრძანდებით; **ბატონი** ხართ; შენ ხარ ჩემი **ბატონი**: ქართული/კახური/შიგნიკახური: დაბატიჟეს ხემწიფეს მეორე დღეს, **შენ ხარ ჩემი ბატონი**, მოდდა ხემწიფე; მერე ახლა, მეორეთ რო ჩამაარიგე და რაც ბანკი დადეს, უთხრა, – მაიცა, ადგა, **შენ ხარ ჩემი ბატონი**, და ბევრი რო არ გავაგრძელო, და ძაან არ დავიღალო, რაც წააგო, ის ქონება დაიბრუნა (კახური ტექსტები, არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნ. ინსტიტ. არქივი (1949-1988)); ე მოჯამაფირეს როცა მოეწყინა, **შენ ხარ ჩემი ბატონი**, დილით გაიღვიძა (იქვე);

სამცხურ-ჯავახური: წამოვა, ჩემი ხარ ბატონი, აწყურდიდან და დაეძინება ელაზის თავზე (შ. ძიძიგური, 1974);

იმერული: ხოდა, იმფერი ხე ყოფილა, შენ ჩემი ბატონი, რომე მის უკეთეს ვერ ნახავდა ვერაკაცი (იქვე);

5) ინფექციური ავადმყოფობის სახელი:

ქართული/ქართლური: ბატონები მე ვარო მაგას რა ბატონი სჭირსო?

„დღეს ქართულში ბატონის ხმარება ეკვივალენტია თქვენობით საუბრისა.

როგორც არ შეიძლება დავუკარგოთ ქართულს თავაზიანობის გამომხატველი ზმნები: დაბრძანდი, მობრძანდი, ისე არ შეიძლება ამოვიღოთ ბატონი მიმართვის სიტყვებიდან. იგი იმდენად ფუნქციონირებდა ქართულ დარბაისელთა მეტყველებაში, რომ უმისოდ ქართულს დაეკარგება თავაზიანობისა და ზრდილობიანობის ის იერი, რომელიც მას შეუძენია საუკუნეთა განმავლობაში“ (გ. ახვლედიანი).

ვასალიტეტის აღმნიშვნელ ტერმინთა დამატებითი ან ზოგჯერ სრულიად ახალი სემანტიკით დატვირთვა, მიმართვის ფორმებსა და თავაზიან გამოთქმებში გამოყენება, საბოლოოდ კი ენობრივი ეთიკის სფეროში მოქცევა ისტორიულად ქართული საზოგადოების მაღალგანვითარებულობის მაჩვენებელია.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ვ. აბაშვილი (კუზიბაბაშვილი), 2009 - ვ. აბაშვილი (კუზიბაბაშვილი), ქართული ენის ინგილოური დიალექტი, თბ., 2009.
- გრ. ბერიძე, 1988 - გრ. ბერიძე, ქართული ენის ჯავახური კილო, თბ., 1988
- მ. ბერიძე, 2005 - მ. ბერიძე, პირდაპირი რეპორტაჟები წარსულიდან, მესხეთი და მესხები 1918-1944 წლებში, თბ., 2005.
- ივ. გიგინეიშვილი., 1961 - ივ. გიგინეიშვილი, ვ. თოფურია, ი. ქავთარაძე, ქართული დიალექტოლოგია, თბ., 1961.
- ა. თაყაიშვილი, 1961 - ა. თაყაიშვილი, ქართული ფრაზეოლოგიის საკითხები, 1961.
- გრ. იმნაიშვილი, არ. მარტიროსოვი, 1956 - გრ. იმნაიშვილი, არ. მარტიროსოვი, ქართული ენის კახური დიალექტი, თბ., 1956.
- ზ. კიკვიძე, 1999 - ზ. კიკვიძე, თავაზიანობის გამომხატვის საშუალებები, თბ., 1999.
- არ. მარტიროსოვი, 1964 - არ. მარტიროსოვი, ნაცვალსახელი ქართველურ ენებში, თბ., 1964.
- არ. მარტიროსოვი, 1984 - არ. მარტიროსოვი, ქართული ენის ჯავახური დიალექტი, თბ., 1984.
- თ. სახოკია, 1979 - თ. სახოკია, ქართულ ხატოვან გამოთქმათა სიტყვის კონა, თბ., 1979.
- თ. უთურგაძე, 1960 - თ. უთურგაძე, თუშური კილო, თბ., 1960.
- შ. ფუტყარაძე, 1993 - შ. ფუტყარაძე, ჩვენებურების ქართული, ბათუმი, 1993.
- ი. ქავთარაძე, 1985 - ი. ქავთარაძე, ქართული ენის მოხეური დიალექტი, თბ., 1985.
- შ. ძიძიგური, 1974 - შ. ძიძიგური, ქართული დიალექტოლოგიის მასალები, თბ., 1974.
- ქ. ძოწენიძე, 1973 - ქ. ძოწენიძე, ზემოიმერული კილოკავი, თბ., 1973.

- ა. ჯიშიაშვილი, 1938 - ა. ჯიშიაშვილი, ქართული ტექსტების კოლექცია (ხელნაწერი), 1938.
 კ. ჯორჯანელი, 1977 - კ. ჯორჯანელი, ევფემიზმები და სიტყვის ტაბუ, თბ., 1977.
 ბ. ჯორბენაძე, 1997 - ბ. ჯორბენაძე, ენა და კულტურა, თბ., 1997.
<http://www.mygeorgia.ge/gdc/About.aspx> (Text corpus)
<https://sites.google.com/site/mygeolingua/home/q>
<https://www.facebook.com/TsereKartulad>
<http://geo.allgeo.org>
<http://iverioni.wordpress.com>
<http://networkedblogs.com>
<http://coylife.blogspot.com>

RUSUDAN SAGHINADZE

EUPHEMISTIC FUNCTION OF SOME TERMS DENOTING VASSALAGE IN GEORGIAN

Euphemistic expressions have occurred in Georgian from ancient times. "From the beginning it followed the principle of feudal hierarchy" (B. Jorbenadze). This must have resulted in inclusion of euphemistic function in the terms that denote vassalage.

Historically, the change in hierarchic attitude in Georgia revealed itself in the lexical fund of the Georgian language: some terms both preserved the primary semantics and obtained an additional meaning on the level of language ethics. This influenced the terms denoting both high and low hierarchy.

Euphemisms denoting high hierarchy such as *upali* (lord, master), *mepe/nepe* (groom), *dedopali* (bride) *p'aṭroni* (protector, patron, guardian), *baṭoni* (lord, master, landowner), *kalbaṭoni* (lady), etc. sometimes interchange on various phases of the language development: *mibrṣane*, *upalo* (tell me, lord, master (= boss, chief)), etc.

Among the terms denoting low hierarchy *mona* (slave), *qma* (serf; servant; vassal), *msa'uri* (servant; maid), etc. expressed different levels of hierarchy in Georgia.

These terms – as a euphemization mean – are attested in the following expressions: *šen 'ar čemi baṭoni* (Know what I mean?); *tkveni mona-morčili* (your humble servant); *tkvens samsa'urši var, mimsa'uret, tkvens samsa'urši migulet* (I'm at your service).

Inclusion of additional or sometimes completely new semantics into the terms that denote vassalage, their use in addressing and polite expressions, and phraseologisms, and finally, their incorporation into the sphere of language ethics highlights a high level of development of the Georgian society.

მანანა ტაბიძე

მაჰმადიანური რელიგიისა და მისი მიმდევრების მარკირების საკითხისათვის ქართულში

ქართულ ენას უძველესი ტრადიცია აკავშირებს ქრისტიანულ ტერმინოლოგიასა და სიმბოლიკასთან; გაცილებით ნაკლებია ისლამური რელიგიური ტერმინოლოგიისათვის ქართული შესატყვისების დაძებნის გამოცდილება. თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ მაჰმადიანურ სარწმუნოებასა და კულტურას საქართველოში შორეული წარსულიდან იცნობდნენ და, ცხადია, ენობრივადაც გაიაზრებდნენ. ამიტომაცაა, რომ ქართულს ძალზე მრავალფეროვანი ენობრივი შესატყვისებიც აქვს შერჩეული და მისადაგებული ამ სარწმუნოებისა და მისი მიმდევრებისათვის.

მაჰმადიანთა და მაჰმადიანობის ლექსიკური მარკირება ქართულში სამი ძირითადი მიმართულებით ხდებოდა: ა) მაჰმადიანები ძირითადად საქართველოს წინააღმდეგ მებრძოლ ძალად აღიქმებოდნენ, რომელიც არა მხოლოდ ქართველთა შემუსვრას, არამედ მათთვის ქრისტიანობის წართმევასა და საკუთარი სარწმუნოების იძულებით თავს მოხვევას ცდილობდა, ბ) პოლიტიკური მტრობის მიუხედავად, ჩვენში ძველი დროიდანვე ითარგმნებოდა მაჰმადიანური სამყაროს ლიტერატურული შედეგები, რომელთა თარგმანს რჯულის ლექსიკა-ფრაზეოლოგიაც შემოჰყვებოდა; გ) მაჰმადიანობა და მაჰმადიანები ე.წ. დიპლომატიის ენით უნდა აღნიშნულიყვნენ, რათა ისტორიული დაპირისპირების ნეგატიური კონოტაცია შერბილებულიყო.

მაჰმადიანობასთან დაკავშირებული ლექსიკა ქართულში ძალზე მრავალრიცხოვანია და აუცილებლად იმსახურებს მკვლევართა ყურადღებას. კონკრეტულ შემთხვევაში ჩვენ მხოლოდ რამდენიმე საკითხზე შევჩერდებით:

დღეს ქართულში ორთოგრაფიული ნორმა გვთავაზობს ტერმინებს: მაჰმადიანი//მუსლიმანი, მაჰმადიანური//მუსლიმანური; მაჰმადიანობა//მუსლიმანობა; თუმცა მედიეწასა და პოლიტიკოსთა მიტყვევებაში უფრო ხშირად მუსლიმი, მუსლიმური, მუსულმანობა დასტურდება, რაც მიუთითებს, რომ ნორმამ რყევა დიწყო (უნდა ვივარაუდოთ, რომ ნორმის არამდგრადობა ყველაფრის ინგლისურ ყაიდაზე გაწყობის ბოლოდროინდელმა ტენდენციამ განაპირობა: შდრ. სტამბოლი (ტრადიციული ქართული ნორმა) და დღეს საყოველთაოდ გავრცელებული - სტამბულ-ი); ძველ ქართულში დადასტურებული ფორმებიდან (მუსულმანი, მუსლუმანი, მუსურმანი, მუსურმანთა), ზოგიერთი დღეს დიალექტებშია შემონახული; ასეთია: მუსლუმანი, მუსურმანი...

მოვიხილოთ რამდენიმე მაგალითს „ქართლის ცხოვრებიდან“:

მუსლუმანი:

„და ვითარ ამისთჳსცა ესევითარად დალექსავს მლექსაჲ ვინმე და იტყჳს: შენ ვახტანგის სანატრელ ხარ, შენთჳს ღმრთისა მქენებრისა, ცნამცა შენი მტერთა ძლევა, თჳთონ მზეებრ მშუენებრისა, მუსლუმანთა ამწყუედლისა, ქრისტიანთა მშენებრისა.“

და ვინ დაგბადა, მასვე ნებავე დაბადება შენებრისა”.

„შენ გიბრძანებია ქართველთათვის აღებად ჭრმალი მუსლუმანთა ჯოჯად”.

მუსლუმანი:

„და მწუხრი მივიდეს სოფელ-ქალაქსა მუსლუმანსა, რომელი მოაოჯრეს და განისუენეს სადამე”;

მუსლუმანი:

„შამელნი, რომელნი ტყუედ გიყოფიეს, ესენი არიან მუსლუმანი; არა არს ბრძანებული მაჰმადისა, ვითარმედ მუსლუმანი ტყუე ყოს მაჰმადიანმან. ესენი მომეც, რათა თავისუფალ ვყო”);

მაჰმადიანი:

„არა არს ბრძანებული მაჰმადისა, ვითარმედ მუსლუმანი ტყუე ყოს მაჰმადიანმან.”

არაერთგვაროვანია მუჰამედის სახელის გაფორმება ძველ ქართულსა და დაილექტებში: ძველ ქათულში მუჰამედი შემდეგი ფორმებით შეგვხვდა: მოჰმედი („მოჰმედის მოძღუერება ესრეთ იყო...”; „ესე არცა რომელ ჭრმალი დიდისა მოციქულის მოჰმედისა”; „მე ნუქარდინ, სულტანი ყოვლისა ცისა-ქუეშისა უმაღლესი... მოვლინებული დიდისა მოჰმედისაგან...”), მოჰმადი („თაყუანის-ცეს ჩათრსა ჩემსა, სასოება იგი თქუენი ჭუარი წინაშე ჩემსა დაღეწოს და მოჰმადი აღიაროს”); მუჰამედი („მცნობელმან ამისმან საღღების ძის ძემან, სახელით მუტაფრადინ, აღარ დამხედმან მშობელთა არნებობისამან და დამგდებელმან მუჰამედისმან, სჯულისა ტკბილისამან...”); „არს ქალაქსა ამას შინა ჭაბუკი ერთი, რომელი იყო ბუნებით სარკინოზ და განზრდილ და ცხორებულ შჯულისთა მით, რომელი მომცა ჩუენ მაჰმედ, მოციქულმან ჩუენმან” („აბოზ წამება”);

მაგ., გამოთქმა: „ღვთის მადლით”, მუსლიმანს აქვს „ალაჰის მადლით/წყალობით”, თუმცა ფორმულა „ღვთის მადლით” მისთვისაც სავესებით მისაღები უნდა იყოს (როგორც უკვე აღვნიშნეთ). ამავე რიგისად დაჩნდება კამათი თემაზე, უნდა უნიფიცირდეს თუ არა ისეთი ტერმინები, როგორიცაა: წინასწარმეტყველები, მოციქულები, ანგელოსები და მათი სახელები: ჯიბრაილი (ჯიბრილი), მიქაილი (მიქაელი, შდრ. ქართულ ხალხურ სიტყვიერებაში მიქელ-გაბრიელი), აბრაამი (იბრაჰიმი), ასევე თანხვედრა ძვ. აღთქმის ლექსიკასთან; კვლავ საკუთარ სახელებს რომ მივუბრუნდეთ: ევა - ჰავვა, მოსე - მოშე და მუსა, სოლომონი და სულეიმანი, ისა და იესო...

ისეთი ლექსიკური ერთეულები, რომლებიც ქრისტიანის მიერ ოდენ ქრისტიანულად აღიქმება, აქტიურ გამოყენებაშია ქართულ საკულტო-ისლამურ წიგნებშიც, რაც ბუნებრივად შეგვახსენებს ყოველთა ქართველთა ერთიანი ქრისტიანული სარწმუნოებრივი წარსულის ამბავს; ამგვარი ლექსიკიდან დავასახელებთ მხოლოდ რამდენიმეს: ღმერთი, ღვთისა, წმინდა, მორწმუნე, შემოქმედი, უზენაესი ღმერთი, ღვთისმეტყველი, დალოცოს, რწმენა და სხვ.

მაგალითად:

„რომლის მსგავსი ადამიანების შესახებ ამბობდა მუსლიმთათვის უსაყვარლესი და ღვთის ბოლო წმინდა შუამავალი მუჰამედი (ალლაჰი დალოცავს და მიესალმება მას) - „მათ ფერხითთ სამოთხის გასაღები ძევს”.

წმინდა მუჰამედ შუამავალი ბრძანებდა: „იცოდეთ, ხალხო რომ აქვს) მორწმუნეს (განსაკუთრებულს) შორსმჭვრეტელობა! ჭეშმარიტად, ის უყურებს

შემოქმედის სინათლის მეშვეობით” (იხ. ას-სუჟუტი ჯამ ალ-ჯამი‘ ას-სალირ [მცირე კრებული]. ბეირუთი: ალ-ქუთუბ ალ-ილიმია, 1990).

„რას ბრძანებს უზენაესი ღმერთი წმინდა წერილში? „ჰეშმარიტად, ვინც მორწმუნეა (უზენაესის მიმართ გულითადად და კეთილშობილურად იღვწიან)“, ისინი, როცა მათი ქმედება როგორღაც უკავშირდება ეშმაკულს (როცა მათ მიადგებათ სულიერი ტკივილი, ან ჩაესმით ეშმაკული ხმები), მაშინვე ფიზიკურიდან (კიდევ ერთხელ იძენენ სიფიზიკეს, აგონდებათ რა უზენაესი და იღვწიან მისი მოწყალებისა და მფარველობის მოსაპოვებლად.), და ზედ, რომ ისინი ხდებიან ხილულნი (დამნახველნი და შორსმჭვრეტელნი) (რომლებიც ზედ, თუ რაში მდგომარეობს საქმე – ასხვავებენ ბოროტს - კეთილისაგან, საზიანოს - სასარგებლოსგან, ამოებას - საქირო და აუცილებელი საქმებისგან (იხ.: წმინდა ყურანი, სურა 7 აია – 201).

ერთხელ ერთ მუსლიმან ღვთისმეტყველსა და წმინდა მოციქულის თანამოაზრეს უთქვამს: - „ეხლა რომც ცა გაიხსნას და კაბადონზე ასასვლელი კიბე გამოჩნდეს, ეს მაინც არ შეცვლის ჩემ რწმენას“.

„ჩვენ ყველა განსხვავებულნი, ინდივიდუალურნი და განუმეორებლები ვართ, მაგრამ ყველას გვაქვს მონიჭებული ის, რაც გვაერთიანებს. მუშააშვედ შუამავალი (დაე, დალოცოს ის უზენაესმა და მიესალმოს) ამბობდა: „უნარი, გამოიწვიო სხვა ადამიანი (მნიშვნელობა არ აქვს, ვინ არის ის და ვინ ხართ თქვენ) სიმპათია (პატივისცემა, სიყვარული) - ეს (წონადი) გონების ნახევარია (მორწმუნე ადამიანისა)“ (იხ.: ას-სუჟუტი. ალ-ჯამი‘ ას-სალირ. გვ. 204, ჰადისი № 3399, „ჰასან“).

„თქვენ რომ შეგეძლოთ, სრულფასოვნად მიენდოთ უზენაესს, თქვენც ფრინველების მსგავსად, თქვენი ზეედრი გერგებოდათ. ფრინველები დილით ზომ ცარიელი კუჭით მიფრინავენ, მაგრამ სავსეთი ბრუნდებიან” (ალ იჰსან ფი თაქრიბ საჰიჰ იბნ ჰაბბან. ტომ. 2, გვ.509, ჰადისი № 730; ალ-ბაგა მ.მუშთასარ სუნან ათ-თირმიზი. გვ. 337, ჰადისი № 2345, „ჰასან, საჰიჰ“).

გ) საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ ლენინური ათეიზმისაგან გათავისუფლებამ პოსტსაბჭოთა საზოგადოება მიაბრუნა რელიგიისაკენ, მათ შორის მაჰმადიანები - ისლამისაკენ (თუმცა კომუნისტური რეჟიმის სიმკაცრის მიუხედავად, საბჭოთა პერიოდში მაჰმადიანები ყველაზე ნაკლებად მოსწყდნენ საკუთარ რწმენას), კონფესიისადმი საზოგადოებრივი ჩვეულების დამოკიდებულების განმსაზღვრელი ლექსიკიდან საყურადღებოა მორწმუნეობის, მიმდევრობის, აღიარების, უარყოფისა და სხვა მიმართებათა აღმნიშვნელი ლექსიკა-ფრაზეოლოგია. მაგალითად, ტერმინი **მრევლი** მოიხმარება მაჰმადიანების მიერაც (იხ., „საქართველოს მოქალაქე მუსლიმი მრევლის უფლებების რეალიზება...“ (ქართველ მუსლიმთა კავშირის“ განცხადება);

დ) საბჭოური რკინის ფარდის აწევის შედეგად მოჰყვა თურქულ-ქართული და ირანულ-ქართული სოციალურ-კულტურული კონტაქტების გაფართოება, რაც თარგმანისათვის დამატებით სტიმულს წარმოადგენს.

დასახელებული გარემოებები ცხადყოფენ, რომ თანამედროვე სოციალურ-პოლიტიკურ დისკურსში საგანგებოდ უნდა იქნას გააზრებული ისეთი მგრძნობიარე თემა, როგორიცაა სხვადასხვა კონფესიის ხალხთა ურთიერთობისას მოქმედი ლექსიკა, რომელიც არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება იყოს დისკრიმინაციული.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ქართლის ცხოვრება, 1973 - ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა; ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, თბ., 1973.
- ას-სუიუტი ჯამ ალ-ჯამი ას-სადირ [მცირე კრებული]. ბეირუთი: ალ-ქუთუბ ალ-‘ილიმია, 1990.

MANANA TABIDZE

ON THE ISSUE OF MARKING ISLAM AND ITS FOLLOWERS
IN GEORGIAN

Muslim religion and culture has been well-known in Georgia from distant past, therefore it has been well-perceived through language. In Georgian the vocabulary related to Islam is very extensive and surely deserves the attention of researchers. We will particularly point out only a few issues:

a) currently, according to the orthographic norms of Georgian the following terms are in use: *mahmadiani* (Muslim)//*muslimani* (Muslim), *mahmadianuri* (Islamic)//*muslimanuri* (Islamic), *mahmadianoba* (Islam)//*muslimanoba* (Islam);

However, *muslimi* (Muslim), *muslimuri* (Islamic), *musulmanoba* (Islam) more frequently occur in media language and in the speech of politicians which means that the norm started to fluctuate. Some of the forms attested in old Georgian (*musulmani* (Muslim), *muslumani* (Muslim), *musurmani* (Muslim), *musurmanta* (of Muslims)) are currently preserved in dialects.

b) Forms of the name Muhammad in old Georgian and the Georgian dialects are diverse; namely, the following forms are encountered: *mohmedi*, *mohmadi*, *muhamedi*, *mamadi*:

Contacts between Georgia and the Muslim world became particularly active at the turn of the 21st century. Within the modern social-political discourse a sensitive issue such as the vocabulary applied in interconfessional relations must be specifically considered; the very vocabulary should by no means be discriminatory.

წელი უბრახელიძე

ზახტანგ მუქაშის მიერ სპარსულიდან თარგმნილი თხზულებები

საქართველო, რომელიც ძველთაგანვე აღმოსავლეთისა და დასავლეთის მიჯნაზე მდებარეობდა, საუკუნეთა მანძილზე მჭიდროდ იყო დაკავშირებული ირანთან, მის კულტურასთან. განსაკუთრებით შორეული ისტორიული ფესვები აქვს ქართულ-სპარსულ ლიტერატურულ ურთიერთობას. ქართულმა წყაროებმა შემოგვინახეს ირანული საგმირო თქმულებების გმირთა სახელები უძველესი ირანული და, აგრეთვე, ფალაური ფორმებით. ეს კი იმაზე მეტყველებს, რომ ჩვენში უძველესი დროიდან სკოდნიათ ირანული თქმულებები და ძველი ირანული ლიტერატურული ძეგლები, რომლებმაც საკმაო გავლენა მოახდინა ქართული ლიტერატურისა და ფოლკლორის განვითარებაზე (ალ. გვახარია, 1987, გვ. 5-12).

ქართულად სპარსული ლიტერატურის ძეგლთა თარგმანებს განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა აღორძინების ხანაში, როცა მრავალი შესანიშნავი თხზულება იქნა გადმოთარგმნილი თუ გადმოღებული ქართულ ენაზე, მაგრამ ეს საქმე უფრო მაღალ საფეხურზე ავიდა ვახტანგ მეექვსის მოღვაწეობის დროს. ეს იყო ქართულ-სპარსული ლიტერატურული და კულტურული ურთიერთობის ახალი ეტაპი. ამ დროს ქართულად ითარგმნება სპარსული ლიტერატურის უმშვენიერესი ძეგლები. განსაკუთრებული პოპულარობით სარგებლობდა საგმირო, სამიჯნურო და დიდაქტიკური ჟანრის თხზულებები.

ვახტანგ VI-ს მძიმე პირობებში მოუხდა ცხოვრება, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მას ქვეყნისათვის სასარგებლო საქმიანობა არასოდეს შეუწყვეტია. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მისი წვლილი მთარგმნელობით საქმიანობაში. ჩამოთვლაც კი სპარსულიდან ნათარგმნი ძეგლებისა, რომლებიც უშუალოდ ვახტანგის სახელს უკავშირდება, ნათელყოფს იმ დიდ ღვაწლს, რომელიც მას მიუძღვის ქართული მწერლობის განვითარებაში. ვახტანგი კარგად იცნობდა საქართველოსთან ისტორიულად დაკავშირებული ირანის უმდიდრეს კულტურას, მის მწერლობას. ამით უნდა აიხსნას მისი დიდი დაინტერესება სპარსული ლიტერატურით. იგი ქმნის მთარგმნელთა სკოლას და მისი ინიციატივითა და ბრძანებით ითარგმნება სპარსული ხალხური პროზის შესანიშნავი თხზულებები „ბაზთიარ-ნამე“ და „ბარამგულანდამიანი“. ამას გვაძნობს ამ ძეგლების თავსართები, სადაც ვკითხულობთ: „ბაზთიარ-ნამე“ სპარსულისაგან ქართულად გადმოთარგმნული ბრძანებითა საქართველოს გამგის ბატონიშვილის ვახტანგისათა. მრავალ ჟამიერ ყოს უფალმან ორსავე შინა ცხოვრებასა“. ანდა: „კარი პირველი ბარამისა და გულანდამისა სპარსულისაგან ქართულად გადმოთარგმნული ბრძანებითა საქართველოს გამგებლის ბატონიშვილის ვახტანგისათა. მრავალ ჟამიერ ყოს უფალმან ორსავე ცხოვრებასა შინა. ამინ“ (ალ. გვახარია, 1983, გვ. 70). აღსანიშნავია, რომ „ბარამგულანდამიანის“ ერთ-ერთ ხელნაწერში ვახტანგი მთარგმნელადაც კი მოიხსენიება: „ესე წიგნი აღრე არის საკითხავი სპარსელთაგან, თარგმანული ქართველოავე მეფისა ვახტანგისაგან“ (იქვე, გვ. 159). ვახტანგის

სახელს უკავშირდება საინტერესო ძეგლი „მირიანი“. სანკტ-პეტერბურგის საჯარო ბიბლიოთეკაში დაცულ ხელნაწერ კატალოგში აღნიშნულია, რომ ხელნაწერი გადაწერილია ვახტანგ VI-ის ხელით, როცა ის ჯერ კიდევ უფლისწული იყო (იქვე, გვ. 175).

გარდა ამისა, ვახტანგი უშუალოდ თვითონ თარგმნიდა სპარსულიდან ქართულად. პირველი თხზულება, რომელიც მან სპარსულიდან თარგმნა, არის XI საუკუნის ცნობილი თხზულება „ყაზუს-ნამე“. ეს დიდაქტიკური ჟანრის ძეგლია, რომელიც ზიარიანთა ცნობილ წარმომადგენელს, ყაზუსის შვილიშვილს ქეი-ქაუსს ქუთის დარიგების მიზნით დაუწერია თავისი ვაჟის გილანშაჰისათვის. თარგმანისათვის ვახტანგს „ამირნასარიანი“ უწოდებია. „ამირნასარიანის“ ქართული თარგმანი საკმაოდ შემოკლებულია. თხზულების 144 თავიდან ვახტანგს შერჩევით უთარგმნია 11 თავი, მაგრამ სრულად არც ეს თავები გადმოუღია. შიგადაშიგ ზოგი რამ გამოუტოვებია, ცოტაც თავისი დაუმატებია. ეს ნაწარმოები საყურადღებოა თავისი მახვილგონივრული დარიგებებით, ბრძნული შეგონებებით, მიმზიდველი მხატვრული ფორმით. იგი ქადაგებს ჰუმანურობას, სულგრძელობას, კაცთმოყვარეობას, ღარიბთა შეწყალებას და მართლმსაჯულებას. უნდა აღინიშნოს, რომ ვახტანგის დაინტერესება ასეთი ხასიათის თხზულებით შემთხვევითი არ ყოფილა. საქართველოს აღმოსავლეთ ნაწილში პოლიტიკურმა ვითარებამ უარყოფითად იმოქმედა ქართველობაზე. ამიტომ საჭირო გახდა ზრუნვა ადამიანთა ზნეობისა და სულიერების განმტკიცებისათვის. ქართულად არსებობს ამ თხზულების ორი ვერსია - პროზაული და გალექსილი. და ორივე ქართული ვერსია ვახტანგს ეკუთვნის. მან ჯერ კიდევ ქართლის გამგებლობის დროს (1703-1712) სპარსულიდან პროზაულად გადმოიღო, ზოლო თავისი თარგმანი მოგვიანებით მოსკოვში გალექსა. ამის შესახებ ცნობები დაცულია მის თარგმანთა სათაურებსა და ბოლოსიტყვებში. პროზაული ტექსტის სათაურში ვკითხულობთ: „ამირ-ნასარი თქმული სპარსთა ენისაგან ქართულად ბატონიშვილის გამგებლის ვახტანგისაგან“ (თ. აბულაძე, 1990, გვ. 132). ზოლო გალექსილ თარგმანს წინ უძღვის: „წიგნი პირველი ამირ-ნასარი, სპარსულისაგან ქართულად ნათარგმნი ამბად მეფეთ-მეფის ვახტანგის მიერ და ბოლოდ მოსკოვს მის მეფისგანვე გალექსული“. (ალ. გვახარია, 1983, გვ. 70). ვახტანგი თხზულების თარგმანს თავისუფლად ეპყრობა. აქართულებს მას და აახლოებს მისთვის ნაცნობ სინამდვილესთან.

1712 წლის გაზაფხულზე ირანის შაჰმა ვახტანგი ისპაჰანს მიიწვია. სწორედ ირანში ყოფნის წლები იყო მისთვის მთარგმნელობით საქმიანობაში ნაყოფიერი მუშაობის პერიოდი. ამ დროს უკავშირდება სპარსული ძეგლის - „ქილილა და დამანას“ თარგმნა. ამ ძეგლის თარგმნა დაუწყია კახეთის მეფე დავითს, მაგრამ მან მხოლოდ პროზაული ნაწილი თარგმნა. დავითის დაწყებული საქმე გააგრძელა ვახტანგმა. მან კარგად იცოდა ამ თხზულების მნიშვნელობა და დამხმარე პირებად მოძებნა ვიღაც სპარსელი, რომელმაც ქართული ცუდად იცოდა და სომეხი, რომელმაც სპარსული არ იცოდა. ამიტომ მათი თარგმანი ძალიან სუსტი გამოვიდა. ვახტანგმა ეს თარგმანი დედანს შეუდარა, შეასწორა და რედაქტიულად გამართა. მაგრამ, ვინაიდან მას ეს თარგმნილი ტექსტი არ მოსწონდა, თვითონ თარგმნა თავიდან. მან ტექსტი სიტყვასიტყვით თარგმნა და ლექსები პროზად გადმოიღო. მაგრამ მის ტექსტს ჯერ კიდევ სჭირდებოდა დამუშავება და ვახტანგმაც იგი თავის კარის მდივანს - ონანას გამოუგზავნა

გასამართად. ონანამ პროზას ხელი არ ახლო. მან მხოლოდ სათანადო ადგილები გალექსა (გ. პაიჭაძე, 1981, გვ. 81). საბოლოოდ, ვახტანგის თარგმანი სულხან-საბა ორბელიანმა მთლიანად გადაამუშავა როგორც ლექსითი, ასევე პროზაული ნაწილი.

გარდა ლიტერატურული ძეგლების მთარგმნელობითი საქმიანობისა, ვახტანგმა სპარსული ენიდან საკმაოდ მრავალრიცხოვანი სამეცნიერო ნაშრომი თარგმნა ქართულ ენაზე. პირველ რიგში უნდა დავასახელოთ ცნობილი შუა აზიელი მეცნიერისა და ასტრონომის ულურ-ბეგის (XV ს.) ასტრონომიული ტრაქტატი „ზიჯი“ - ვარსკვლავთა კატალოგი (ლ. მენაბდე, 1966, გვ. 171). ულურ-ბეგი თავის ნაშრომში ემყარება იმ ვარსკვლავთა მდებარეობას, რომლებიც უშუალოდ მის მიერ შექმნილ სამარყანდის ობსერვატორიაშია განსაზღვრული და საკუთარ დაკვირვებებს ეფუძნება. სწორედ ამ კატალოგმა მიიპყრო ირანელთა ტყვეობაში მყოფი ვახტანგის ყურადღება და იგი მშობლიურ ენაზე გადმოიღო.

ამ ნაშრომის ქართულ ენაზე გადმოღება უკვე ნიშნავდა, რომ ვახტანგს საქართველოში ასტრონომიის აღორძინება ეროვნული მეცნიერული აზროვნების დონეზე ესახებოდა (რ. ჩაგუნავა, 1990, გვ. 93). ვახტანგის თარგმანი ორიგინალთან მიმართებით უაღრესად ზუსტია. იგი პირდაპირ მისდევს სპარსულ ტექსტს. აქვე გვხვდება მისი ჩანართებიც. ეს ჩანართები მიზნად ისახავს ქართული ქორონიკონის მიმართების ჩვენებას სპარსულ, არაბულ, რუმის ქორონიკონებთან. ვინაიდან ვახტანგი საგანმანათლებლო და პრაქტიკული მოსაზრებებით ხელმძღვანელობდა, ამიტომ ამ ნაშრომის ქართულ თარგმანში გარკვეული ცვლილებებიც შეიტანა, რაც იმაში გამოიხატა, რომ ზოგი უმნიშვნელო ადგილი გამოტოვა, ზოგიც საგანგებოდ განმარტა და თავის თარგმანს სპარსულ-ქართული ასტრონომიულ-ასტროლოგიური და სხვა სიტყვების რამდენიმე განმარტებაც დაურთო. ამავე დროს, მას ნაშრომში ზოგიერთი შესწორებაც შეაქვს, კერძოდ, „ზიჯისაგან“ განსხვავებულად ნაჩვენები აქვს არზრუმის, ალუმოს, ყაზვინის, არდებილის, ბასრას, დამასკოს, ისპაჰანის, მექას, ქაშანის, შირაზის კოორდინატები, რომლებიც მას სხვა წყაროებში აქვს მოძიებული. თარგმანს ერთვის ოთხი მცირე და ოთხი ვრცელი ლექსიკონი, რომლებშიც აღმოსავლური სიტყვებია განმარტებული. ეს თარგმანი ემსახურებოდა „ზიჯის“ ეროვნულ ნიადაგზე ასტრონომიული კვლევის წამოწყებას ქართულ სინამდვილეში (რ. ჩაგუნავა, 1990, გვ. 104).

გარანაკლებ მნიშვნელოვანი იყო ვახტანგის მიერ „მარსკვლავების წიგნის“ („ჰიდაათ ალ-ნუჯუმის“) შედგენაც. „ზიჯის“ მსგავსად, აქაც მრავალი პრაქტიკული მითითებაა მნათობთა მდებარეობის გასარკვევად; მოცემულია პლანეტების ურთიერთქმედებათა შედეგად გამოწვეული მოვლენების დახასიათება, როგორიცაა: მზისა და მთვარის დაბნელება, პლანეტათა და ვარსკვლავთა გაუჩინარება და სხვა (თ. აბულაძე, 1990, გვ. 23). ნაშრომი შედგება 37 თავისაგან და თან ერთვის მრავალი ცხრილი, ნახაზი და სხვა გაანგარიშებანი. აგრეთვე ვრცელი ლექსიკონი, სადაც განმარტებულია სპეციფიკური აღმოსავლური ასტრონომიულ-ასტროლოგიური ცნებები.

ვახტანგს ეკუთვნის თუსელის (1201-1274) ცნობილი შრომის „20 თავი ასტროლაბის შესწავლის შესახებ“ თარგმნა. ქართულად მისი სათაურია „სტროლაბის სასწავლებელი წიგნი“ (რ. ჩაგუნავა, 1990, გვ. 106). „ასტროლაბის“ ქართულად თარგმნა ხდებოდა ორ ეტაპად; თავდაპირველად გაკეთდა პწკარედი

თარგმანი. იგი ვახტანგის დავალებით შესრულდა იმ ვარაუდით, რომ შემდეგში ვახტანგი იმუშავებდა მასზე. უნდა ითქვას, რომ „სტროლაბის“ თარგმანზე ვახტანგმა დიდი სამუშაო ჩაატარა, თუმცა ზოგ შემთხვევაში ზოგიერთი აღმოსავლური სიტყვა უცვლელად დატოვა. ძირითადად კი აღმოსავლურ ტერმინებს ქართული შესატყვისი სახელი აქვს მინიჭებული.

ვახტანგის შემდეგი მეცნიერული თარგმანია „თალა მასალა“, რომელიც მთლიანად ასტროლოგიას ეძღვნება. ეს ნაშრომიც ვახტანგის ირანში ყოფნის დროსაა თარგმნილი. ეს არის მოძღვრება ჰოროსკოპის შესახებ. თხზულება შედგება ორი ნაწილისაგან: პირველ ნაწილში დახასიათებულია მნათობები და მათი თვისებები პლანეტათა მდებარეობის მიხედვით. აგრეთვე, ჰოროსკოპის შედგენის თეორია და სხვა. მეორე ნაწილში მოცემულია მნათობთა სადგომებისა და ზოდიაქოების აღწერა. დასაწყისში ვახტანგი ქართული ტერმინებით ცვლის ტექსტის სპარსულ ლექსიკას და ტერმინოლოგიას. შემდეგში ვხვდებით ჩამატებებს და მინაწერებს. უნდა აღინიშნოს, რომ ვახტანგის თარგმანი მხოლოდ ასტროლოგიურ საკითხებს მოიცავს და საესებით განსხვავდება დანარჩენი მეცნიერული თარგმანებისაგან. მან დიდი მუშაობა ჩაატარა „თალა მასალას“ ქართული თარგმანის სრულყოფისათვის (თ. აბულაძე, 1990, გვ. 28).

ვახტანგის მეცნიერულ საქმიანობაში გამორჩეული ადგილი უჭირავს მის მიერ თარგმნილ თხზულებას „აიათს“, „რომელ არს ქმნულების ცოდნის წიგნი“ (თ. აბულაძე, 1990, გვ. 28). ეს არის ასტრონომიულ-კოსმოგრაფიული თხზულება, რომელიც მის მიერ დაარსებულ თბილისის სტამბაში დაიბეჭდა 1721 წელს. წიგნი საინტერესოა როგორც მისი მეცნიერული ღირებულებების გამო, ასევე იმიტაც, რომ ის არის ერთ-ერთი ძველი ქართული ნაბეჭდი გამოცემა. ეს ძეგლი მის მიერ თარგმნილ სხვა ასტრონომიულ თხზულებებთან ერთად ეძღვნება ასტრონომიის საკითხებს, თუმცა მისი საფუძველი სამყაროს აგებულების ასტროლოგიური მოდელია. იგი მარტივი ენითაა დაწერილი და წარმოადგენს სახელმძღვანელოს ტიპის ნაშრომს. ამ თხზულების ქართულ ენაზე თარგმნით ვახტანგმა ქართულ მეცნიერებას აღმოსავლეთის ერთ-ერთი ყველაზე საუკეთესო ასტრონომიული სახელმძღვანელო შესძინა. ვახტანგი ამ წიგნს „ზიჯის“ აუცილებელ დამხმარე დამატებად თვლიდა და, ცხადია, „ზიჯის“ შესწავლის საქმეში ამ სახელმძღვანელოს განსაკუთრებული როლი ექნებოდა განკუთვნილი.

დასკვნის სახით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ვახტანგმა თავისი არაჩვეულებრივი თარგმანებით დიდი და განსაკუთრებული როლი შეასრულა ქართულ-სპარსული ლიტერატურული და მეცნიერული ურთიერთობის განვითარებაში. მისი დაუცხრომელი მუშაობის შედეგია ის მდიდარი მემკვიდრეობა, რომელიც მან ქართველ ხალხს დაუტოვა.

დამოწმებული ლიტერატურა

- თ. აბულაძე, 1990 - თ. აბულაძე, ვახტანგ მეექვსის მთარგმნელობითი მოღვაწეობა, თბ., 1990.
- ალ. გვახარია, 1983 - ალ. გვახარია, ვახტანგ VI და ქართულ-სპარსული ლიტერატურული ურთიერთობანი, სპარსულ-ქართული ცდანი, თბ., 1983.

- აღ. გვახარია, 1987 - აღ. გვახარია, ქართულ-სპარსული ლიტერატურული ურთიერთობის სათავეებთან, ქართულ-სპარსული ცდანი, თბ., 1987.
- აღ. გვახარია, 1995 - აღ. გვახარია, ნარკვევები ქართულ-სპარსული ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიიდან, I, თბ., 1995.
- ლ. მენაბდე, 1966 - ლ. მენაბდე, ვახტანგ მეექვსე, თბ., 1966.
- გ. პაიჭაძე, 1981 - გ. პაიჭაძე, ვახტანგ მეექვსე, თბ., 1966.
- რ. ჩაგუნავა, 1990 - რ. ჩაგუნავა, ვახტანგ ბაგრატიონის საბუნებისმეტყველო-სამეცნიერო მოღვაწეობა, თბ., 1990.

NELI UGREKHELIDZE

PERSIAN WRITINGS TRANSLATED BY VAKHTANG VI

The 18th century Georgian literature is rich in terms of both original compositions and those translated or modified from Persian. Special attention was paid to the translations of Persian literary monuments during the period of Renaissance when numerous remarkable pieces of literature were translated into Georgian. These activities were brought to a completely new level during the reign of Vakhtang VI. He translated into Georgian such outstanding Persian literary monuments as "Qabus Nameh", and "Kilila and Damana". Besides, important literary works have been translated under the King's initiative. Apart from the literary monuments he translated several scientific works from the Persian language such as "Zij" – the astronomical treatise by Ulugh Beg, "20 Chapters on Knowledge on the Astrolabe" by Nacir al Dīn al lūsī, "Tala Masala", "Ayat" ("Hayat"), etc.

Through his outstanding translations Vakhtang VI made the most important contribution to the development of Georgian-Persian literary and scholarly relations.

ნათელა ფარტანაძე

გარემოება ზაფხურში

გარემოება ზაფხურში საკმაოდ საინტერესო სურათს იძლევა. ადგილის გარემოების გამოსახატავად ზაფხურ მეტყველებაში გამოიყენება სხვადასხვა საშუალება:

უთანდებულო მიცემითის ფორმები: „ჩემი ღარჭები ბითევი იქ არიან, რიზეს არიან...“ (436)*; „ბახალა მყავს ანკარას და მოვა დღეს“ (429); „იზმით ვარ, მეგბარგოდა რიზეს“ (459); „ძველათ ბურსას მოვდენ გურჯები“ (456); „ზამთარი ბურსას ვართ ჩვენ“ (455); „ჩემი ღარჭი ერთი თავისთვინ საქმობს ბურსას...“ (455); „ბურსას ბევრი არიან გურჯები“ (455); „ბაღნები გეიქცენ, ბურსას საქმობენ“ (454); „ბორჩხას არი ჩაი, იქ არ არი“ (452); „ჩაის ვიგებთ რიზეს“ (452); „მე რძალთან ვარ ბურსას“ (451); „ჰა მიხვალთ, რა გინდანან, ჩვენ უკან წასლა არ გვინდა, რუსი სიბირიას გვაგზავნიან“ (448); „ორი თანე გერმანიაში არიან, ერთი ბურსას“ (425); „სამი ღარჭი დასახლებული არიან, ზამთარში ანტალიას ალმანიაში მიდიან“ (408); „გურჯისტანიდან პროფესორი მოდიოდა ანკარას, მე ვერ ვნახე“ (406)...

საკმაოდ ხშირია ისეთი უთანდებულო მიცემითიანი ფორმები, სადაც არც ბრუნვის ნიშანია წარმოდგენილი: „ჩემი დედმა ბათუმ ყოფილა ზოჯათ“ (443); „ჩემი ბახალა მოვა, ზაფხუთ იყო“ (429); „ზაფხუთ ვიყავ, იქიდან მუალ დამცხა“ (429); „ერთ ბიჭი მყავს ართვინ, ხადასტროში საქმობს, იქ არი იშტე ზათი ერზრუმ იყო“ (430); „ჩემი დედმა სტამბულ დაღის“ (431); „ბევრი იყვნენ ბევრი და სტამბულ წევდენ“ (441); „გურჯისტან გეველითო ერთი-ორი სოფელი ვნახეთ“ (440); „აქიდან ბათუმ წევდოდით ჩვენ“ (438); „ჩემი ერთი ბიჭი ოთხი ღლის წინ ბათუმ იყო“ (440); „ისტამბულ არ წავსულვარ“ (467); „ხისიმები ყავან ბათუმ“ (466); „ამლამე ბაზგირეთ ღუგუნია“ (465); „სინკოთ ქართული, გურჯიჯა არ იციან“ (464); „ბაბოვ დასამოვ არი, ანაჲ თაზე წევდა“ (464); „გენჯები არიან ბევრი ანდაზაფარ“ (463); „მაჭახელ იალები არი, ხერთვისი“ (462); „ჩვენ სტამბულ ვდგავართ“ (462); „ბახალა ბათუმ მყავს“ (459); „ზაფხუთ ჩემი კაცი ბარში საქმობს“ (457); იქ ვიდექით შოლტისხევ“ (457); „სტამბულ წევდა დღეს“ (455); „ისტამბულ ქილისე აქვან“ (455); „ემებნაი ახლა მოიდა, არაბა ყაზა ქნა სამსუნ და მალევე წევდა“ (453); „მე სამსუნ ვარ, მე ქართული არ ვიცი“ (452); „საჭმელსა ზაფხუთ ვიღებთ, აქ არ თესვენ ქი“ (451); „ჩემი ცოლის დედა ისტამბულ მუშაობენო, ფუტკარ უყურებენო“ (450); „ჩიხორ არ წავიდივართ“ (448); „ერთ პირ წევდით კარაცხალ“ (446); „დიდი ბახალა მაგინებს, აქ სიმინდებ დიგიგლეჯ, ზაფხუთ ევლოთო“ (410); „ჩვენები მოდიან იმ წელწად, დიობან წავასხით“ (429); „წათილეთ აღარ ლაპარიკობენ გურჯიჯა“ (429); „დღევან იმის ბაბოვს ბახალა გათხოვდა“ (427); „ჩემი კაცი ართვინ არი“ (419); „იტყოდენ ბათუმ ბევრი იარა ბაბოვ“ (418); „მაჭახელ აკრიადამ გათხოვლი ყოფილა“ (418);

*შაგალითები წარმოდგენილია შ. ფუტყარაძის წიგნიდან „ჩვენებულებების ქართული“, ბათუმი, 1993.

„მისი ბაბალა ართვინ რუსულ დედემ იყო ერთი და იმა ყავდა“ (418); „ბაწა ბაღანა აქ არ გაზდილა, ის გაზდილა მურღულ“ (417); „თელი წავდივართ ისტამბულ“ (415); „მასკვან წიყყანებენ ართვინ, საღონში“ (421); „პატრობის დროს, ისტამბულ ვიყავ, ბევრი დამავიწყდა“ (414); „მეც ვიკითხე ისტამბულ ვსაქმობდი“ (414); „ფახრუნ არნა გაზვიდე? საღნა შეიყარნეთ“ (409); „ადაფაზარ ფენა იციან, ჰიდან მოსულან“ (407); „გოგვები ორი ისტამბულ არიან“ (400); „სა იარეთ აზლა? ბაზგირეთ იყავით?“ (400); „თელი ემეში სხედან ისტამბულ“ (393); „ის თერეფი ბევრი ემე ერმენები ისტამბულ არიან“ (393); „ზამთარი ისტამბულ ვართ“ (394); „ვარუნე ტრაპზუნ, დენახეს ის ემე“ (395); „მე ბევრ ადგილ ვიმუშავე“ (395); „შორ არ წავდივარ“ (449)...

გვხვდება აგრეთვე უთანდებულო გავრცობილი მიცემითბრუნვიანი ფორმები: „ერთი ძველი ხოჯა არი, ალიხოჯა, ბაზგირეთსა“ (396); „ორ-სამ ადგილიდან გადმოღის თურმანეთსა გზა“ (432); „ბაზგირეთსა ჩომა აღარ ყოფილა“ (387)...

თანდებულის ადგილის გარემოება. თანდებული აზუსტებს და უფრო კონკრეტულად გამოხატავს მოქმედების მიმართულებას სახელით აღნიშნულ საგანთან. სხვადასხვა თანდებული ამ მხრივ სხვადასხვა ნიუანსს გადმოსცემს.

უთანდებულო მიცემითის ფორმების გვერდით გვხვდება -ზე, -ში, -თან, შუა, შორის თანდებულისანი ფორმებიც, როგორიცაა: „ერთი ბიჭი ყავს, ართვინ, ხადასტროში საქმობს“ (430); „დავუცდი იქაო, ისტამბულ და ბათუმში წავალ“ (450); „ბაღნები გეიქცენ, ბურსას საქმობენ, ინეგონში“ (454); „შავშეთში ვიღებდით, ართვინში ვიღებდით რუს ბაზარზე“ (417); „ორი თანე გერმანიაში არიან, ერთი ბურსას“ (425)...

ადგილის გარემოება გამოხატულია -ზე თანდებულისანი მიცემითით. როგორც წესი, -ზე თანდებულისანი მიცემითი გამოხატავს საგნის ადგილმყოფობასა თუ მოქმედებას სახელით აღნიშნული საგნის ზედაპირზე. მაგალითად: „აივანზე კვლავ სიჩუმე ჩამოვარდა“... რა მდგომარეობა გვაქვს ამ მხრივ შავშურში?

შავშურში -ზე თანდებული ითავსებს -ში თანდებულის ფუნქციას და გამოიყენება სივრცის გამოსახატავად: „ჩვენი თურქაზე მოღის ესა“ (396); „აილაზე დანას შევაკოჭიებთ ხოჯას, მგელს პირი შეეკრებაო“ (460); „თამარას მეზერი საზგილერზეა“ (448); „თურქის ჰოსვლაძდე თქვენ ბათუმზე დაბმული ვიყავით“ (425); „შავშეთში ვიღებდით, ართვინში ვიღებდით რუს ბაზარზე“ (417); „სხვა სოფელზე ერთად ვიყავით“ (417)...

იშვიათად გვხვდება გარემოება თანდებულისანი ნათესაობითის ფორმით: „ჩვენ სტამბულ ვდგავართ ხოზღევისკე ასე წახვალ“ (462)...

გვაქვს შემთხვევა, როდესაც -ში თანდებულის ნაცვლად გამოყენებულია -დან თანდებულის შეკვეცილი ნაწილი -და: „ჰასანი მყავს ემიაჲ, ის გადმოღის ბათუმდა“ (410)...

მნიშვნელობის გასაძლიერებლად -ში თანდებულისან სახელთან შეიძლება იყოს ზმნიზედა შიგ. იგივე შემთხვევები დასტურდება შავშურში, მაგრამ შიგ ზმნიზედის ნაცვლად გამოყენებულია შიგან ფორმა: „ბათუმდა შიგან ხართ? ბათუმდა ჩვენ არ ვიკით“ (407)...

შეიძლება ერთი წინადადების ფარგლებში შეგვხვდეს როგორც თანდებულისი, ისე უთანდებულო ადგილის გარემოება: „ნორგიალი შავშეთში

არ არი, არტანუჯ არი“ (462); „სამი ღარჭი გადასახლებული არიან. ზამთარში ანტალიას, ალმანიაში არიან“ (408)...

როგორც ვხედავთ, შავშურ მეტყველებაში ადგილის გარემოების გამოსახატავად გვხვდება სხვადასხვა საშუალება, ყველაზე ხშირი კი უთანდებულო მიცემითიანი ფორმებია.

დროის გარემოება. შავშურ მეტყველებაში დროის გარემოების გამოსახატავად იყენებენ როგორც თანდებულიან, ისე უთანდებულო ფორმებს.

თანდებულიანი დროის გარემოება. ა) -ში თანდებულიანი ფორმები: როგორც წესი, -ში თანდებულის დართვით გადმოიცემა დროის გარემოება წელიწადის დროის აღმნიშვნელ სიტყვებში: „**ზამთარში** შავშეთში ჩავდივარ“ (438); „**ზამთარში** ბევრი თოვლი მოვა აქა“ (436); „**ზამთარში** ღაჭები იქ არიან“ (436); „ახლაც **ზამთარში** ისტამბოლში ჩავალთ, **ზაფხულში** აქა“ (436); „**ზამთარში** ზოგი წავლენ, ბითევი არა“ (432); „ჩვენ წავდივართ **ზამთარში**, არცინ არ მყავს შავშეთში“ (430); „**ზამთარში** შპრიან ახმობენ, ზამთრისთვის ადუღებენ“ (430); „**ზამთარშიც** სდგები აქა?“ (430); „**ზამთარშიც** აქ ვართ“ (441); „**ზამთარში** თივებ ზიდვენ ჩომასთვის ტყილამ“ (459); „**ზამთარში** არ წავდივარ, რძლები არიან წასული“ (459); „რძალი მოდის გაზაფხულ აქ, **ზამთარში** თავის სალში“ (459); „თუთაყურსი გახდება, **ზამთარში** ეჭამთ“ (461); „**ზამთარში** ბევრი თოვლია“ (478); „**ზაფხულში** კაი არი“ (379); „**ზამთარში** თელი წასული არიან“ (381); „წრველ **ზამთარში** ძვირათ იქნება“ (387); „ერთ **ზამთარში** დავკარგეთ-და“ (390); „სამი ღარჭი დასახლებული არიან, **ზამთარში** ანტალიას ალმანიაში მიდიან“ (408)...

-ში თანდებულის დართვით აწარმოებენ დროის გარემოებას შემდეგი სიტყვები: დღე, ღამე, დრო, გენჯობა (=ახალგაზრდობა), კვირა, თვე.

ერთი ანაჲ **დღეში** ბინთანე ემეს დადებს, კვერცხ“ (372); „აღრიბასანი აქაც იყო, **ღამეში** დაგაწვება, მახსოვს, დედამ იტყოდა“ (392); „ჰა იმ **დროში** მოვდივართ, გასათოვლებელ **დროში** წავდივართ“ (436); „ჩვენ **დროში** ორმოცი წლის ემექლი ზდებოდა, ახლა აღარ არის, ჩვენ **დროში** იყო-და“ (437); „**გენჯობაში** საქმობდი სიმღერა დაჰა...“ (372); „**ლობიო კვირაში** ერთი თანე უნდა გავაკეთო“ (384); „**კვირაში** ერზრუშშიდა წევდენ“ (382); „**მაისში** მოვდივართ, **მაისში**“ (436)...

ბ) -ზე თანდებულიანი ფორმები: სხვადასხვა სახელზე -ზე თანდებულის დართვით იწარმოება დროის გარემოება: „ძალ უუთავდა და ამ **ჯუმაზე** მივალ იქეთ იშტე“ (471); „გათენდება, **დილაზე** დოდოფალ გამეყვანთ გარეთ“ (385); „ის ახლა, ამ **წიმებზე**, ამოდის **თველზე**“ (370); „იმ **წელწაღზე** ემე ვქენ“ (433); „მე თვის **თხუთმეტზე** მოვალ-მეთქი“ (450); „ოც **წელწაღზე** ვძებნე ალთუნი, მაქინა მქონდა“ (425); „ორ **დღეზე** ქი მოკობდება, კაკალ გაცოხნიან და კაკალ დაადებენ“ (371); „თიდან რომ ჩამოვდენ ჩომა, **თველზე** სიმინდებ რომ მოჭრიან იმ **დროზე**“ (370)...

გ) **უთანდებულო დროის გარემოება:** სახელები: დღე, ღამე, დრო მიცემით ბრუნვაში უთანდებულოდაც აწარმოებენ დროის გარემოებას: „იმ **ღამეს** დეიფანტიან, სიძენა წევდეს“ (433); „**დღესაც** კიდევ სტუმრებსა საჯმელ დუუდგემენ, ჰამენ“ (412); „ბადვი მეხლა, მე ძველ **დროს** თორმეტი წელიწადია“ (436); „ჰალა ღარჭობის **დროს** გვიდოდოდი ბახლები“ (437)...

გვაქვს შემთხვევები, როდესაც სრულიად გაუფორმებელი, ფუძის სახით ან სახელობითის ფორმით არის გადმოცემული მიცემითბრუნვიანი დროის გარემოება:

„ერთ-ორ **დღე** ისე ექნება და მასკვან ძეზე გადაბრუნდება“ (371); „საქონელიც ისე არიან, **ორი დღე** ისე იქნებიან, მესამე **დღე** ძეზე გადაბრუნდებიან, ძე იქნება“ (371); „**ჩუმა დღე** მოდიან“ (376); „**ზამთარი** ბურსას ვათ ჩვენ“ (455); „**ზამთარი** ბურსას ვართ, ერთი ბიჭი მყავს იქა“ (394); „ამ ქილისაში თამარა მოსულა, უკანა **ხანები** აქ უცოცხლია“ (458); „**კარში** წასულა თლათ მილეთი, **ზაფხულ** მოდიან“ (407); „**ზამთარ** საქმე არ იყო, ფეხებისთინ ფათიკი ექსოვთ“ (452); „ჩემ ძმას დედემ აღარ დადგა, მე მოდის **ზაფხულ** სოფელშინა მოვდეო“ (462); „**ზაფხულ** იქაი კაია...“ (459); „**რძალი** მოდის **ზაფხულ**...“ (459); „ქომოდან მოგვაქ, ფულით ვიღებთ, აქ არ იჭება, ვერ ასწრობს **ზამთარ**“ (387); „**კარში** წასულა თლათ მილეთი, **ზაფხულ** მოდიან...“ (407)...

გვაქვს -ივ დაბოლოებიანი ფორმით წარმოდგენილი დროის აღმნიშვნელი სახელი: „ასე ახლა ყოლად, თბილა-და, **ზამთრივ** ზორია...“ (422); „ზეგანში ვართ ახლა, **ზამთრივ** - ბარში“ (437); „კიდევ დადიან ისენი [ასკერები] ჰამა დღივ არა, **დღივ** არ არიან...“ (436)...

იშვიათად, ერთი წინადადების ფარგლებში, ერთსა და იმავე ფუძესთან გვხვდება როგორც თანდებულები, ისე უთანდებულო ფორმები; „საქონელი დარჩა **ლამე** გარეთ-და, მოკდა, **ლამეში** ვერ იპუეს...“ (423)...

როგორც მაგალითები გვიჩვენებს, თითქმის თანაბარი სიხშირით იწარმოება თანდებულები და უთანდებულო დროის გარემოება. თანდებულები ფორმათაგან ყველაზე ხშირია -ში თანდებულებიანი ფორმები, რომლებიც დაერთვის საკუთრივ დროის აღმნიშვნელ სიტყვებს.

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ერთი და იგივე სიტყვები, როგორიცაა: **დღე, ღამე, დრო** აწარმოებენ დროის გარემოებას თანდებულის დართვით და მის გარეშეც.

ვითარების გარემოება. გრამატიკული წესიდან გამომდინარე, ვითარების გარემოება გადმოიცემა ზმნიზებით ან სახელით (არსებითი სახელით, რიცხვითი სახელით) და ნაზმნარი სახელით (საწყისი ან მიმდევარი), რომელთაც ვითარების ზმნიზების მნიშვნელობა ეძლევათ. ბრუნებადი სიტყვა ვითარების გარემოების გამოსახატავად შეიძლება იდგეს მიცემით, ნათესაობით, მოქმედებითა და ვითარებით ბრუნებებში, იშვიათად სახელობითშიც. ბრუნვის ფორმა მოქმედებითა და ვითარებითში უთანდებულოა, სხვა ბრუნებებში - თანდებულებიანი.

შავშურ მეტყველებაში ვითარების გარემოებად სახელის მოქმედებითი ბრუნვის ფორმა გამოყენებული, რომელსაც ბრუნვის ნიშნის თანხმობითი ნაწილი ჩამოშორებული აქვს და დაირთავს დ-ს.

„**ძველებურაი** არ არი. **ძველებურაი** ხარებ ჩავაბემდით...“ (448); (423); „**ქართულად** ვაგინებ და ვარ, არ გნებულობენ...“ (414)...

ვითარებითი ბრუნვის ნიშნის ნაცვლად ვითარების გარემოება გვხვდება სახელობითი ბრუნვის ფორმით: „შეშისა-ჰო, კოლოფად **ლამაზი** გაახვედენ...“ (427).

-ვით თანდებულებიანი ვითარების გარემოება ხშირ შემთხვევაში წარმოდგენილია -ვეფ/-ვენ სახეცვლილი ფორმით: „ხალხი რაცხას დეიარებენ,

ცხვარსავეფ იქ წევლენ..." (449); „ბუკი ხესავენ გეიზდება, ემეებ მიცენს ზედამ, ბორჯღალებ..." (394)...

ზემოთქმულიდან გამომდინარე შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ვითარების გარემოების წარმოება შედარებით იშვიათია და აწარმოებს მხოლოდ სახელის ვითარებითი ბრუნვის ფორმა. სხვა ტიპის წარმოება არ დასტურდება.

როგორც მასალამ გვიჩვენა, გარემოების სახეებიდან ყველაზე ხშირად გამოიყენება ადგილისა და დროის გარემოებები, რომელთა მიღების წესიც საკმაოდ მრავალფეროვანია. ვითარების, მიზეზისა და მიზნის გარემოების წარმოების სულ რამდენიმე ფორმა დადასტურდა.

დამოწმებული ლიტერატურა

შ. ფუტყარაძე, 1993 - შ. ფუტყარაძე, ჩვენებურების ქართული, ბათუმი, 1993.

NATELAPARTENADZE

ADVERB IN SHAVSHIAN

Different means are applied for expressing adverbs of place in the *Shavshian dialect* such as:

a) *dative case forms without a nominal suffix*: *zamtari bursas vart čven* and such dative case forms without nominal suffixes which lack a case marker: *ert bi i mqavs artvin*.

b) *forms with nominal suffixes*: *batumši caval*; *hohleviske cahval*.

Adverb of time with a nominal suffix: *im droši movdivart*; *dilaze dedopal gamevqvant garet*.

Adverb of time without a nominal suffix: *im ġames deipančvian*; *zamtari bursas vart čven*.

Adverbs of manner. In the *Shavshian dialect* the *adverbial case forms of nouns* are used as adverbs of manner; in these forms a consonantal part of the case marker is dropped and *y* is added: *ĵveleburay ar ari*; *kartulay vagineb*.

The adverb of manner with the nominal suffix -ვით (-vit) is often represented in -ვეფ/-ვენ (-vep / -ven) form: *chvarsavep evlen*; *hesaven geizdeba*.

მეშენა ფიქროვნული

დიალექტოლოგიური კვლევის ტრადიცია ქუთაისის პედაგოგიურ ინსტიტუტში და ქეთევან კოჭანიძე

დიალექტოლოგიური მასალის აღნუსხვა და მეცნიერული ანალიზი ფასეულია არა მხოლოდ ლინგვისტური თვალსაზრისით, არამედ ამა თუ იმ კუთხის ეთნოგრაფიის, ფოლკლორისა და, საერთოდ, ისტორიული წარსულის შესასწავლად.

ქართული დიალექტების კვლევის მესაძირკვლედ ითვლება აკაკი შანიძე. მან 1011 წელს, ჯერ კიდევ სტუდენტმა, პრაქტიკულად დაიწყო ეს საქმე მთის კილოების შესწავლით (მათი მიმოხილვა წარმოადგინა ნაშრომში „ქართული კილოები მთაში“ 1915 წელს). ცოცხალ მეტყველებაზე უშუალო დაკვირვებამ ახალგაზრდა მკვლევარი დაარწმუნა, რომ ქართული დიალექტების საფუძვლიანი შესწავლა მეტად საშური და აუცილებელი იყო, რადგან იგი მეცნიერულ სამკალს იძლეოდა სხვადასხვა პროფილის მკვლევართათვის.

აკ. შანიძემ ახლადგახსნილ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში სიბრძნისმეტყველების ფაკულტეტზე ცალკე სასწავლო დისციპლინად შემოიღო ქართული დიალექტოლოგია, თავად ივალდებულა ამ კურსის წაკითხვაც და იმთავითვე დააწესა საზაფხულო არდადეგებზე სტუდენტების გაგზავნა საქართველოს რეგიონებში დიალექტოლოგიური მასალების ჩასაწერად. ა. შანიძის ძალისხმევით ქართული დიალექტოლოგია დაეფუძნა მყარ მეცნიერულ ნიადაგს და თანდათან იწერებოდა მისი ისტორიის პირველი ფურცლები.

1933 წლიდან ეს ტრადიცია გაგრძელდა ქუთაისის პედაგოგიურ ინსტიტუტში. აქაც აკ. შანიძე კითხულობდა დიალექტოლოგიაში ლექციებს, პრაქტიკული მეცადინეობების ჩატარება კი მიანდო თავის ერთ-ერთ საუკეთესო მოწაფეს - ვარლამ თოფურიას.

ქუთაისის პედინსტიტუტში ენათმეცნიერების განხრით მთლიან სასწავლო-სამეცნიერო პროცესს აკ. შანიძის გარდა პირველივე დღეებიდან წარმართავდნენ გ. ახვლედიანი, არ. ჩიქობავა, ვ. თოფურია. ისინი კითხულობდნენ ლექციებს და სხვადასხვა დროს ხელმძღვანელობდნენ კათედრებსაც. მათი უდიდესი დამსახურება იყო ისიც, რომ ქუთაისის პედინსტიტუტი მალე იქცა დასავლური დიალექტების შესწავლის მნიშვნელოვან ცენტრად. და ეს შემთხვევითი როდი იყო: ქ. ძოწენიძის შეფასებით, აკ. შანიძისა და ვ. თოფურიას დიალექტოლოგიურმა გამოკვლევებმა საფუძველი ჩაუყარა ქართული დიალექტების სტრუქტურისა და ისტორიის მეცნიერულ შესწავლას - ისტორიულ-დიალექტოლოგიურ ძიებას, არნ. ჩიქობავას ნაშრომებმა კი სათავე დაუდო თეორიულ დიალექტოლოგიას.

პედინსტიტუტში დიალექტოლოგიური მასალის შეკრება-მოძიებისა და კვლევის მესვეური გახდა სტუდენტთა საენათმეცნიერო წრე ვ. თოფურიას ხელმძღვანელობით. წრის წევრები: ქ.ძოწენიძე, პ.ჭაჭანიძე, ა.კიზირია, მ.ალავიძე, გ.რ. იმნაიშვილი, ი.გარღამიშვილი და სხვები კათედრის დავალებით დასაუბრებლად საქართველოს სხვადასხვა რაიონში ზაფხულობით იწერდნენ დიალექტოლოგიურ

თუ ფოლკლორულ ტექსტებს, რომლებსაც მოხსენებების სახით განიხილავდნენ წრის სხდომებზე და, რაც მთავარია, ზელმძღვანელის დახმარებით ითვისებდნენ მეცნიერული კვლევის უნარ-ჩვევებს. მ. ალავიძის ინფორმაციით, 1933-1938 წწ. მთელს ინსტიტუტში გამოირჩეოდა სტუდენტთა საენათმეცნიერო წრე. აქ აღიზარდა რამდენიმე მეცნიერი, მწერალი, ჟურნალისტი.

ამგვარი ნაყოფიერი საქმიანობის შედეგად კათედრაზე (გამგე ვ. თოფურია) მოკლე დროში დაგროვდა სტუდენტების მიერ ჩაწერილი საკმაოდ მრავალფეროვანი მასალა, რომელიც ნაწილ-ნაწილ მზადდებოდა გამოსაცემად. მაგალითად, 1938 წელს ვ. ბერიძის რედაქციით თბილისში წიგნად დაიბეჭდა მ. ალავიძის „ლექსუმური ლექსიკონი“, რასაც მალე მოჰყვა მისივე გამოკვლევა „ლექსუმურის თავისებურებანი“ (1941).

მიხეილ ალავიძე ქუთაისის პედაგოგიკური კურსდამთავრებულთაგან პირველი იყო, რომელმაც დიალექტოლოგიაში დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია თემაზე „ქართული ენის ლექსუმური დიალექტის ლექსიკა“ (1955). საკვალიფიკაციო მონოგრაფიის მომზადებას უძღოდა ხანგრძლივი შრომა: სტუდენტობის დროიდან მოყოლებული ლექსუმში ჩაწერილი ტექსტების მრავალგზის გადამოწმება, ახლის მოძიება, ამა თუ იმ ლექსიკური ერთეულის სტრუქტურა-სემანტიკისადმი კრიტიკული მიდგომა, დასკვნების გამოტანისას მაქსიმალური სიზუსტის დაცვა... ალბათ, სხვაგვარად არც შეიძლებოდა. ქართული ენის კათედრის პირველი თაობის წევრებს მასწავლებლებისაგან გადმოეცათ ფაქტიზი დამოკიდებულება მეცნიერებისადმი, უდიდესი პასუხისმგებლობის გრძნობა და შრომისმოყვარეობა. სწორედ ამაზე მეტყველებს ვ. თოფურიას ერთ-ერთი წერილი მ. ალავიძისადმი (ავტოგრაფი დაცულია ვ. თოფურიას ხსოვნის წიგნში, თბ., 2012).

დიდად პატივცემულო მიხეილ!

...თქვენი შრომის ამონაბეჭდი გადავთვალიერე (დიდად დაკავებული ვიყავი და ვერ წავიკითხე). შთაბეჭდილება დამაქმყოფილებელია. ზოგან სიზუსტე აკლია, მაგრამ ეს ყველა ლექსიკონის დამახასიათებელია. ეცადეთ, რამდენადაც შეიძლება, ზუსტი განმარტება იყოს. აი, სახელდახელოდ უმნიშვნელო შენიშვნა: „ბზილი“ კვერცხი მწერისა თუ მწერის კვერცხები ერთად დაყრილი თუ მიყრილი (ზორცზე და მისთანათა)...

...გისურვებთ წარმატებებს და დისერტაციის მალე დამთავრებას.

პატივისცემით ვ. თოფურია.

10.1.1955.

მ. ალავიძემ დასავლური დიალექტების შესწავლას მიუძღვნა მრავალი საინტერესო გამოკვლევა („დავით კლდიაშვილის ლექსიკონი“, 1946; „მასალები ლექსუმის ეთნოგრაფიისათვის“, 1949; „ლექსუმური ზეპირსიტყვაობა“, 1951; „ოკრიბული ლექსიკონი“, 1950-51; „ქვემოთაქული ტოპონიმიკური ლექსიკონი“, 1957; „ქართული დიალექტური ლექსიკიდან“, 1962 და ა.შ.). „იგი საფუძვლიანად იცნობდა ქართველურ ენათა ლექსიკასა და ტოპონიმიკას; იკვლევდა ქართულ-ზანურ და ქართულ-სვანურ სუბსტრატთა პრობლემებს; იმერულ, რაჭულ და ლექსუმურ დიალექტთა ურთიერთიმართებას... მისმა გამოკვლევებმა ლექსუმურ დიალექტს საკუთარი ადგილი მიუჩინა ქართულ კილოთა შორის“ (ლ. კვანტალიანი, 1985, გვ. 22).

ბოლიკარბე ჯაჭანიძე 1952 წელს დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია ძველ ქართულში. პარალელურად იგი დასავლურ დიალექტებსაც სწავლობდა. სტუდენტობისა და შემდგომ წლებში ჩაწერილი ტექსტების მიხედვით გამოაქვეყნა

რამდენიმე ნაშრომიც: „ვახანურას ხეობის მცხოვრებთა მეტყველების თავისებურებანი“ (1948); „მასალები იმერული ლექსიკონისათვის“ (1949, 1950-51)...

დისერტაციის დაცვის შემდეგ პ. ჯაჭანიძემ ძირითადი ყურადღება გადაიტანა გურული კილოს შესწავლაზე. კერძოდ, მის უმთავრეს მიზნად იქცა გურულის ძირითად თავისებურებათა კვლევა აჭარულთან მიმართებით. იგი წლების მანძილზე გურიასა და აჭარაში აგროვებდა მასალებს და სოფელ-სოფელ შეკრებილი ცოცხალი მეტყველების ნიმუშებს გამოწვლილვით აანალიზებდა. ცალკეულ სტატიათა („გურული კილოს მორფოლოგიის საკითხები“, 1956; „მასალები გურული ლექსიკონისათვის“, 1957; „ნაწევარი გურულსა და ქვემოაჭარულში“, 1958; „აჭარული ლექსიკონის მასალები“, 1961 და ა.შ.) საფუძველზე მომზადდა პ. ჯაჭანიძის მონოგრაფია „გურული დიალექტი აჭარულთან მიმართებაში“, რომელსაც სპეციალისტებმა მაღალი შეფასება მისცეს, ავტორს კი მიანიჭეს ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორის ხარისხი 1971 წელს. აღსანიშნავია, რომ ამ ვრცელ გამოკვლევას დამატების სახით ერთნის ტექსტები და სალექსიკონო მასალა, რომლებიც 1977 წელს გამოქვეყნდა ცალკე წიგნად სახელწოდებით „გურული დიალექტი“, I (ქუთაისი).

პ. ჯაჭანიძის სადოქტორო დისერტაცია ერთ-ერთი საყურადღებო გამოკვლევაა დიალექტოლოგიაში. მასში წარმოდგენილი მასალა მიჩნეულია სანდო და ფასეულ ლიტერატურულ წყაროდ, გამოტანილი დასკვნები კი ანგარიშგასაწევი და გასაზიარებელია. დისერტანტის დაკვირვებით, „გურულებისა და აჭარლების წინაპრები შორეულ წარსულში იბერიელები იყვნენ. უპირველეს ყოვლისა, ამას აჩვენებს აღმოსავლური დიალექტის ფენების არსებობა გამოკვლეულ კილოებში, თუმცა მისი ელემენტები სხვა დიალექტებისა და ენების გავლენითაც მნიშვნელოვნადაა სახეცვლილი... გურული და აჭარული წარმოადგენს ქართული ენის როგორც აღმოსავლურ (საიდანაც იგი წარმოიშვა), ისე დასავლურ დიალექტთა და ზანურის შენარევს“ (გ. მჭედძე, 1985, გვ. 154).

პ. ჯაჭანიძის სამეცნიერო საქმიანობაში დიალექტოლოგიური საკითხები ყოველთვის იყო აქტუალური თემა. სიცოცხლის ბოლომდე ინტერესით აკვირდებოდა დასავლურ კილოებში თავჩენილ ამა თუ იმ ენობრივ მოვლენას, ტოპონიმიკური ერთეულების სტრუქტურასა და ისტორიას. ამ მხრივ განსაკუთრებით საყურადღებოა მისი ვრცელი ნაშრომი „წყალტუბოს რაიონის ტოპონიმები“ (1974).

კლარა კუბლაშვილმა დიალექტოლოგიაში 1960 წელს დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია („ძირითადი ფონეტიკური პროცესები ქართული ენის დასავლურ კილოებში“), 1984 წელს კი სადოქტორო დისერტაცია თემაზე „ქართული ენის ქვემოიმერული დიალექტი“. მონოგრაფია ცალკე წიგნადაც გამოიცა 1985 წელს იმავე სახელწოდებით.

წლების მანძილზე დასავლური კილოების (ძირითადად იმერულის) ცოცხალ მეტყველებაზე უშუალო დაკვირვებამ მკვლევარი მიიყვანა იმ დასკვნამდე, რომ, ამ რეგიონისათვის ნიშანდობლივი ენობრივი მოვლენებიდან გამომდინარე, ქვემოიმერული შეიძლება ჩაითვალოს ცალკე დიალექტად და არა იმერულის ერთ-ერთ კილოკავად, როგორც ტრადიციულად იყო მიჩნეული სამეცნიერო ლიტერატურაში.

ქეთევან ძოწენიძე, როგორც ბეჭითი სტუდენტი და ნიჭიერი მკვლევარი, უშუალოდ ვ. თოფურიას მზრუნველობით გამოვლინდა სტუდენტთა საეხათმეცხიერო წრეში პირველივე წლებიდან. მას შემდეგ იგი სისტემატურად

აკვირდებოდა იმერეთის სოფლების მეტყველებას; 1948 წელს გამოაქვეყნა საყურადღებო ნაშრომი „ქვემოიმერეთის უხუთური მეტყველება“, ხოლო 1950 წლიდან, ძველ ქართულში საკანდიდატო დისერტაციის დაცვის შემდეგ, დაიწყო იმერული დიალექტის ზემოიმერული კილოკავის მონოგრაფიული შესწავლა.

ქ. ძოწენიძის დაკვირვებით, ზემოიმერული, რომელშიც აშკარად ჩანდა როგორც ქართლურის, ისე ქვემოიმერეთის გავლენის კვალი, მეტად ფასეულ მასალას იძლეოდა ენათმეცნიერული თვალსაზრისით. აქედან გამომდინარე, ამ მიმართულებით წარმოებული მისი მრავალწლიანი კვლევის შედეგები საბოლოოდ გამთლიანდებოდა სადოქტორო დისერტაციის სახით.

ქ-ნი ქეთევანის მასწავლებლებმა კარგად უწყობდნენ მოწაფის მუშაობის სტილი - უდიდესი პასუხისმგებლობა და კეთილსინდისიერება ყოველგვარ საქმიანობაში, მისი განსაკუთრებული უნარი კვლევა-ძიებისა. ამიტომაც ხშირ-ხშირად შეახსენებდნენ, მეტი დრო დაეთმო სამეცნიერო საქმიანობისათვის. მეტიც, აკ. შანიძე თავის სამაგალითო მოწაფეს წლების მანძილზე დაუინებოთ იწვევდა თბილისის უნივერსიტეტში სამუშაოდ, რათა მის გამორჩეულ აზროვნებას მეტი გასაქანი მისცემოდა.

ამონარიდები მასწავლებელთა წერილებიდან:

ქეთევანს სალამო!

...გისურვებთ (თუ ვისურვებ) მოვსწრებოდე თქვენს სადოქტორო დისერტაციისაც. ახალი საკვალიფიკაციო თემაც ნაწილ-ნაწილ უნდა დამუშავდეს. დრო ბევრი უნდა და დამუშავებით უნდა გაკეთდეს... გახსოვდეთ, რომ საქმის მცოდნე და პატიოსანი მუშაკი ჩვენს დარგში არც ისე ბევრია და ეს გარკვეულ ვალდებულებას გაკისრებთ სპეციალობის წინაშე...

იყავით მხნედ. გისურვებთ მუშაობაში წარმატებას.

თქვენთვის კეთილის მსურველი არნ. ჩიქოვაძე.

4.XI.1951.

ქეთო ჩემო!

...გისურვებ ყოველივე კარგს... მალე მომელოცოს პავლეს ებისტოლეების გამოცემა და დოქტორობა. იცოცხლე მრავალს, მრავალს, მრავალს წელს ტანის სიმრთელით, გულის სიწრფეობით, სულის სიმშვიდით, თანაც მრავალნაყოფიერი შრომით.

მარად თქვენი კეთილის მსურველი ა. შანიძე.

4.I.1962.

ქ. ძოწენიძე ქუთაისის პედინსტიტუტში ყოველთვის იყო სანიმუშო ლექტორი, ძირითადი დასაყრდენი სასწავლო-სამეცნიერო მუშაობაში. ამ მხრივ მისი მოღვაწეობა კიდევ უფრო მრავალფეროვანი და ნაყოფიერი გახდა 1960-იანი წლებიდან, როცა იგი ქართული ენის კათედრას განაგებდა. კათედრის წევრები სისტემატურად მონაწილეობდნენ რესპუბლიკური სამეცნიერო კონფერენციების მუშაობაში, თვალსაჩინო წვლილი შეჰქონდა ქართული ენათმეცნიერების განვითარებაში. მაგალითისათვის დავიმოწმებთ ამონარიდებს ვ. თოფურიას წერილიდან:

დიდად პატივცემულო ქეთო!

...გისურვებთ წინსვლასა და წარმატებებს... ასეთი სათხოვარი მაქვს თქვენთან:

1. თუ შეიძლება გამომიგზავნეთ თქვენი ჩაწერილი ტექსტები იმერეთის შესახებ; რაოდენობა 1, 5-2 თაბაჭი. სასურველია სხვადასხვა რაიონისა იყოს,

შინაარსით ნაირ-ნაირი... უჩვენეთ: ვისგანაა ჩაწერილი, სად, როდის და ვის მიერ. დაიბეჭდება... იმერულის გარდა სხვაც თუ გაქვთ, ისიც გამომიგზავნეთ. დედანს დაგიბრუნებთ.

2. ჩემი სახელით სთხოვეთ ბ. მიშა ალავეძესაც. თუ შეიძლება, გამომიგზავნოს ლეჩხუმურის ტექსტები სხვადასხვა კუთხისა. ლექსები არ მინდა.

3. გთხოვთ მომაწოდოთ ცნობები იმერულის გავრცელებულობის შესახებ (ცალკე ზემოსი და ცალკე ქვემოსი)...

მაპატიეთ, რომ ამდენს გაწუხებთ...

პატივისცემით ვ. თოფურია*

7. XI. 1955.

ცნობისათვის აქვე დავძენთ: ქ. ძოწენიძის, მ. ალავეძის, პ. ჯაჭანიძის, ლ. კვანტალიანის მიერ ჩაწერილი დიალექტური ტექსტები დაბეჭდილია წიგნში — „ქართული დიალექტოლოგია“, I, თბ., 1961.

პედაგოგიურ ინსტიტუტში სალექციო კურსების წაკითხვა, 1958 წლიდან კათედრის გამგეობა, უამრავი სხვა საზოგადოებრივი დავალება; გარდა ამისა, ადგილებზე ზემოიმერული მეტყველების ნიმუშებისა თუ დარგობლივი ლექსიკის ზედმიწევნითი სიზუსტით ჩაწერა და შემდგომ მათი სიღრმისეული ანალიზი... ქ-ნი ქეთევანისაგან მოითხოვდა უდიდეს ენერგიასა და დროს. ამიტომაც თითქმის ორი ათეული წელი გაუგრძელდა სადოქტორო დისერტაციაზე მუშაობა. მან აღწერა და მეცნიერულად გამოიკვლია იმერეთის 93 სოფლის (ზემო იმერეთის 80, ქვემო იმერეთის — 13) მეტყველება, რომელთა ლინგვისტურ კვალიფიკაციას უძღვნა 15 საკმაოდ ვრცელი ნაშრომი; პარალელურად შეადგინა და სასტამბოდ გაამზადა ზემოიმერული ლექსიკონი.

სამუშაო, ავტორმა ვერ მოასწრო ზემოიმერულის ცალკეულ ენობრივ ანალიზთა გამთლიანება ერთ მონოგრაფიად, თუმცა ამ ფორმითაც იგი დიალექტოლოგიის ისტორიისათვის მეტად მრავალფეროვან და საინტერესო მასალას იძლეოდა. სადისერტაციო ნაშრომის კონსულტანტის აკად. არნ. ჩიჭოვაძის წინადადებით გადაწყდა ქ. ძოწენიძის ამ ნაშრომების გამოცემა ორ ტომად.

1973 წელს არნ. ჩიჭოვაძესა და მ. ალავეძის რედაქტორობით თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობაში დაიბეჭდა მონოგრაფიის პირველი წიგნი „ზემოიმერული კილოკავი“ (ენობრივი მიმოხილვა და ტექსტები. 564 გვერდი); 1974 წელს კი გამოიცა მეორე წიგნი „ზემოიმერული ლექსიკონი“ (646 გვერდი). „ამ წიგნების სასტამბოდ გამართვაზე დიდი მუშაობა გასწია აგრეთვე ქუთაისის პედაგოგიური ინსტიტუტის ქართული ენის კათედრის წევრმა ლეილა კვანტალიანმა“ — წერდა არნ. ჩიჭოვაძე.

სამეცნიერო წრეებში ორტომეულს მაღალი შეფასება მისცეს. დაიწერა გამომხატურება, რეცენზიები ჩვენში და საზღვარგარეთაც. აღიარებდნენ მის უდიდეს მნიშვნელობას არა მხოლოდ დიალექტოლოგიის ისტორიაში, არამედ ზოგადმეცნიერული ასპექტითაც: სანიმუშოდ ჩაწერილ ტექსტებს დამოუკიდებელი ლიტერატურული წყაროს ღირებულებაც აქვს. „კვლევა-ძიებისას ვინც კი შეეხება იმერეთს, ამ ნამუშავეს გვერდს ვერ აუვლის. მასში საჭირო ცნობებს იპოვის ყველა — ენათმეცნიერი, ისტორიკოსი, ეთნოგრაფი, ფოლკლორისტი, ბუნების-მეტყველი“ (მ. ალავეძე, 1973, გვ. 10).

*ა. შანიძის, არნ. ჩიჭოვაძესა და ვ. თოფურიას წერილები დამოწმებულია ქ. ძოწენიძის პირადი არქივის მასალებიდან.

ქ. ძოწენიძის კლასიფიკაციით, იმერული აერთიანებს ზემოიმერულ და ქვემოიმერულ კილოკავებს, შუაიმერული უნდა მიეკუთვნოს ქვემოიმერულს, იგი თქმის ფარგლებს არ უნდა სცილდებოდესო.

„ზემოიმერული ლექსიკონი“ შეიცავს 6 ათასზე მეტ სიტყვასა და გამოთქმას სოფლის მეურნეობის, შინამრეწველობა-ხელოსნობისა და საოჯახო საქმიანობის სხვადასხვა დარგიდან, იმერელთა წარსული და თანამედროვე ყოფა-ცხოვრებიდან... „ქ. ძოწენიძემ ცოცხალი მეტყველების ამოუწურავი საუნჯიდან უცნობი მარგალიტები გამოავლინა. ათასობით სიტყვა და ფორმა აღმოაჩინა და გადაარჩინა დაკარგვას“.

„ქეთევან ძოწენიძემ წარუშლელი კვალი გაავლო ქართველოლოგიაში“ (მ. ალავეძე, 1973, გვ. 12). „ქ. ძოწენიძის მიერ მოპოვებული უცნობი დიდძალი ზემოიმერული მასალა ქართული სალიტერატურო ენის ლექსიკურ სარეზერვო ფონდს გაამდიდრებს. იგი საჭირო და ფასეულია ქართველურ ენათა ისტორიული შედარებითი შესწავლისათვის“ - წერდა ფრანგული ჟურნალი „რევიუ დე ქართველოლოგი“ 1975 წლის ნომერში.

ქ. ძოწენიძის ორტომეულზე ეს მოკლე საუბარი გვინდა დავამთავროთ კ. დანელიას სიტყვებით: „ბედი იმ წიგნისა, რომელმაც მზის სინათლე ისე იხილა, რომ შემოქმედის ნაჯაფი ხელი არ შეხებია, რაღაცით ჰგავს ბედს იმ ობლადშობილი ყრმისას, რომელსაც დედის სითბო არ ჰღირსებია“.

დიახ, ასეთი უცნაური ბედი ერგო ამ ორტომეულსა და იმიერში ნაადრევად გარდასულ ავტორს - ქეთევან ძოწენიძეს, მაგრამ ამ წიგნების სახით დარჩა მისი უბადლო ნიჭის უზადო ნამუშევარი - ქართული დიალექტოლოგიის ოქროს ფონდის ქეშმარიტად დიდი შენაძენი.

დასავლური კილოების შესწავლა 1970-იანი წლებიდანაც იყო ქართული ენის კათედრის სამეცნიერო საქმიანობის ერთ-ერთი საინტერესო ნაწილი. ამა თუ იმ კუთხის ცალკეული სოფლისა თუ რაიონის მეტყველების ენობრივ ანალიზს დიდი ადგილი ეკავა აგრეთვე სტუდენტთა საენათმეცნიერო წრის თემატიკაში; განსაკუთრებით ინტენსიურად მიმდინარეობდა ამ რეგიონების ტოპონიმების აღნუსხვა-შესწავლა. მაგალითად, ოკრიბის ტოპონიმის მიეძღვნა **ლუიზა გვენეტაძის** საკანდიდატო დისერტაცია (დაიცვა 1984 წელს), წლების მანძილზე ვანის რაიონის ტოპონიმებს სწავლობდა უფრ. მასწ. **მერი გოშხუთელიანი**, იწერებოდა სადიპლომო ნაშრომები და ა.შ.

ძირითადად სტუდენტობის წლებში მოძიებული მასალების საფუძველზე მომზადდა (და ცოტა მოგვიანებით გამოიცა) აგრეთვე წიგნები: **ჟუჟუნა ფეიქრიშვილის** „მესხური დიალექტის სალექსიკონო მასალა“ (1992), „მესხურ და იმერულ დიალექტთა შერევა ახალშენის მეტყველებაში“ (2007), **ლელია უკლებას** „იმერული დიალექტის სალექსიკონო მასალა“ (2010).

ქართული ლინგვისტური სკოლის კორიფეების მიერ ქუთაისის პედიინსტიტუტში 1933 წლიდან დაფუძნებული დიალექტოლოგიური კვლევის მდიდარი ტრადიციის უშუალო გამგრძელებელი 1990-იანი წლებიდან გახდა ქუთაისის უნივერსიტეტთან არსებული **ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი** (დირექტორი პროფ. ტარიელ ფუტყარაძე), რომელიც თავისი არსებობის 20 წლისთავს - ამ საიუბილეო თარიღს მრავალფეროვანი შემოქმედებითი საქმიანობით ხვდება.

დამოწმებული ლიტერატურა

- მ. ალავიძე, 1973 - მ. ალავიძე, ქეთევან ძოწენიძე (ცხოვრება და ღვაწლი). წიგნში: ქ. ძოწენიძე, ზემოიშვილი კილოკავი, თბ., 1973.
- ივ. გიგინეიშვილი, 1961 - ივ. გიგინეიშვილი, ვ. თოფურია, ი. ქავთარაძე, ქართული დიალექტოლოგია, I, თბ., 1961.
- კ. დანელია, 1973 - კ. დანელია, წიგნი და მისი ავტორი (რეცენზია ქ. ძოწენიძის წიგნზე „ზემოიშვილი კილოკავი“); გაზ. „ახკომი“, 1973, 6.03.
- ვ. თოფურია, 2012 - ვ. თოფურია, ხსოვნის წიგნი, თბ., 2012.
- ს. თურნავა, 1975 - ს. თურნავა, ფრანგული ჟურნალის ფურცლებზე: გაზ. „სოფლის ცხოვრება“, 1975, 18.09.
- ლ. კვანტალიანი, 1985 - ლ. კვანტალიანი, მიხეილ ალავიძე: ქართული ენა, ენციკლოპედია, თბ., 1985.
- გ. მჭედლიძე, 1985 - გ. მჭედლიძე, ქუთაისის პედაგოგიური ინსტიტუტი, თბ., 1985.
- ჟ. ფეიქრიშვილი, 2013 - ჟ. ფეიქრიშვილი, სრულყოფილებასთან ახლოს - ასეთი იყო ქ. ძოწენიძე, თბ., 2013.
- არნ. ჩიქობავა, 1973 - არნ. ჩიქობავა, მონოგრაფია იმერულ დიალექტზე: გაზ. „ქუთაისი“, 1973, 17.02.
- ქ. ძოწენიძე, ბირადი არქივის მასალები.

ZHUZHUNA PEIKRISHVILI

THE TRADITION OF DIALECTOLOGICAL RESEARCH AT THE KUTAI SI PEDAGOGICAL INSTITUTE AND KETEVAN DZOTSENIDZE

Akaki Shanidze is rightly considered as a founder of scholarly research of the Georgian dialects who still in his student years began to learn the mountain dialects practically, later introducing the Georgian Dialectology as an individual study discipline at the Tbilisi State University. From 1933 the tradition of dialect research naturally continued at the Kutaisi Pedagogical Institute.

From the very beginning the Kutaisi Pedagogical Institute has become an important center of the research on Western dialects owing to Ak. Shanidze, G. Akhvlediani, Arn. Chikobava and V. Topuria. Dialectological or folk materials were recorded in various regions of Western Georgia being later discussed through talks and presentations at conferences and meetings.

In subsequent years as well the process of collecting and studying dialect materials remained active at the Kutaisi Pedagogical Institute (S. Zhghenti, Sh. Dzidziguri, G. Rogava, etc.).

From this perspective the work of the Georgian Language Department has been especially fruitful since 1960s (head of the Department – K. Dzotsenidze). Monographs on Western dialects have been prepared by K. Dzotsenidze, P. Jajanidze and K. Kublashvili.

Since 1990s the Scientific-Research Institute of Kartvelian Dialectology affiliated to the Akaki Tsereteli State University (Director – T. Putkaradze) has become an immediate successor of this tradition. The Institute has celebrated its 20th anniversary having considerable success in its diverse professional activities.

რუსუდან ფიფია,
ბროლისა ფულაია

„გეგმისტყაონის“ სწავლების საკითხები

მოსწავლეთა შემოქმედებითი უნარების, მათი პიროვნების, მოთხოვნილებებისა და ღირებულებების განვითარება, კრიტიკული აზროვნების ჩამოყალიბება გახდა საგანმანათლებლო სისტემის ახალი ამოცანა. მხატვრული ლიტერატურის, როგორც სასკოლო საგნის, სწავლება ამ ამოცანის გადაჭრის მთავარი ღერძია, რადგანაც ის სამართლიანადაა მიჩნეული ადამიანთმცოდნეობად და, შესაბამისად, მხატვრულად ასახავს გარესამყაროსთან პიროვნების ემოციურ და რაციონალურ ურთიერთობას.

სწავლების ნებისმიერი მეთოდი მაშინაა გამართლებული, თუ ის შედეგზეა ორიენტირებული. ქართული ლიტერატურის სწავლების მიზანი და ამოცანები ეროვნული სასწავლო გეგმითა და მასწავლებლის პროფესიული სტანდარტითაა განსაზღვრული. ეროვნულ სასწავლო გეგმაში ლიტერატურის სწავლება განიზილება, როგორც პიროვნების ჩამოყალიბების, მისი ესთეტიკური და შემოქმედებითი უნარების განვითარების, ასევე, ეროვნულ და ზოგადსაქაოებრიო ფასეულობებთან ზიარების საშუალება.

დღეს განათლების დარგის პროფესიონალები არ დავობენ იმაზე, რომ სწავლების ახალმა მოთხოვნებმა ახალი სირთულეების წინაშე დააყენა თუნდაც ისეთი პოპულარული საგნის მასწავლებელი, როგორიც მშობლიური ენა და ლიტერატურაა. ჩვენს ირგვლივ არსებული რეალობა ყველასგან ერთნაირად მოითხოვს საკუთარ ცნობიერებაში დავენერგოთ სწავლისა და სწავლების ის ახალი თეორიები, რომლებიც შემდგომში მიღებული ცოდნის გამოყენებასა და პრაქტიკულ გააზრებაში დაგვეხმარება. დღეს, ისე როგორც არასდროს, მწვავედ დადგა მოსწავლეთა, სტუდენტთა და მასწავლებელთა წიგნიერების დეფიციტის პრობლემა. ინფორმაციებისა და ტექნოლოგიების განვითარების ეპოქაში თითქმის დაიკარგა ის უმთავრესი ღირებულებები, რასაც საზოგადოების წიგნიერებისა და განათლებულობის საზომად ვთვლიდით.

მშობლიური ენის მოამაგენი აღნიშნავენ, რომ „ქართული ენა და ლიტერატურა ყოველი ჩვენგანისათვის არ არის უბრალოდ საგანი – სასკოლო დისციპლინა. ეს არის ჩვენი სამყარო, რომელშიც ქართველი კაცი ყველაზე ბუნებრივად გრძნობს თავს და რომლითაც შინაგანი რაობით სრულფასოვნად წარუდგება კაცობრიობას. ნამდვილ ქართველად ყოფნა ამ კულტურული ღირებულებების გაცნობიერებისა და სიყვარულის გარეშე არამც თუ ძნელი, არამედ შეუძლებელია“ (ქართული სიტყვა, 2008, გვ. 5). ჭერ კიდევ დიდი იაკობ გოგებაშვილი ისწრაფოდა ახალი ტიპის ქართველის აღზრდისაკენ და ზრუნავდა ევროპული სკოლების გამოცდილების გადმოტანისათვის ქართულ სინამდვილეში. დიდ პედაგოგს მოსწონდა ოსტატობისა და სინამდვილის შერწყმა ევროპულ სკოლებში. დღეისათვის მიმდინარე პროცესები სწავლებასა და სწავლასთან დაკავშირებით უცხო არ ყოფილა ქართველი მოაზროვნეებისათვის. ისინი გამუდმებით მოუწოდებდნენ ჩვენს პედაგოგიურ საზოგადოებას ქართული მწერლობის ევროპულ კონტექსტში გააზრებისაკენ. შორს რომ არ წავიდეთ, სამაგალითოდ მხოლოდ დიდი რუსთაველის გენიალური ნააზრევი კმარა

„ვეფხისტყაოსანი“, დიდი ილიას სიტყვისამებრ, „ზოგად ადამიანის ბუნების მიხედვით არიან შექმნილნი და აგებულნი“. მისი სწავლება და შემეცნება ყოველი თაობის წინაშე ახალ პრობლემებს აყენებს და ყოველ ეპოქაში ახლებურად გაიაზრება.

„ვეფხისტყაოსნის“ მხატვრული სამყაროს სათანადოდ გააზრებაზე ფიქრი და მისი სასწავლო-საგანმანათლებლო პრობლემატიკით დაინტერესება ვახტანგ მეექვსის პირველი ბეჭდური გამოცემის კომენტარებთან ერთად დაიწყო. სწორედ სწავლულმა მეფემ დაგვიტოვა ანდერძად, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ მკითხველთ სხვაგვარად არ უჩნდესთ და ეს სწავლა გაუგონებელი არ დარჩეს“ (ვახტანგ VI, 1947, გვ. 53). თუ ხაზგასმულ სიტყვებს დაუვკირდებით, ადვილად მივხვდებით, რომ ვახტანგი მკითხველთა ყურადღებას პოემის ტექსტის გარკვეული გზით სწავლებასა და ახსნა-განმარტებაზე ამახვილებს. რაიმე წასაკითხავი მასალის ახსნა-განმარტების საჭირო გზებისა და ხერხების ძიება კი ჩვეულებრივ პედაგოგიკური მეცნიერების საქმეა; რამდენადაც „თარგმანი“ სწორედ „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის შინაარსის გაგებას, მის ახსნა-განმარტებას ისახავს მიზნად, ამიტომაც იგი ერთგვარად მეთოდოლოგიური ხასიათის ნაშრომის იერს ატარებს (ქურდაძე, 1973, გვ. 181).

„თარგმანის“ შექმნის დროიდან მოყოლებული „ვეფხისტყაოსნის“ სწავლების პრობლემატიკა გამუდმებით იყო მკვლევართა და მეთოდისტთა მუდმივი საზრუნავი. თუმცა ამ გენიალური პოემის სწავლა-სწავლება ხშირად მეთოდისტთა დავისა და კამათის საგანი იყო. ნაწარმოების სწავლების პრობლემურობა გამოწვეული იყო რთული ენობრივი, აზრობრივი და მხატვრული კონსტრუქციებით, მისი შემეცნების სიღრმისა და მასშტაბის მიუწვდომლობით და, შესაბამისად, ტექსტის გაგების დაბალი მაჩვენებლებით. საჭირო იყო გააზრება იმისა, რომ „თანამედროვე რთული ლიტერატურული ხასიათების, წინააღმდეგობრივი რეალისტური სახეების, ლიტერატურაში გადასული ცხოვრებისეული კონფლიქტების ფონზე „ვეფხისტყაოსანი“ ერთგვარად სწორხაზოვნად და, ამდენად, სქემატურად წაიკითხება. ამ გარემოებამ არ შეიძლება შეუცნობელი უკმარისობის გრძნობა არ დატოვოს თანამედროვე ახალგაზრდაში, რომლისთვისაც ძნელია საკუთარი ინიციატივით გამოვიდეს ამ ჩარჩოიდან და პოემისეული იდეურ-მხატვრული სამყარო ისტორიულ ასპექტში წაიკითხოს“ (ე. ბინთიბიძე, 1993, გვ. 42).

ცნობილია, რომ არ არსებობს მხატვრული ტექსტის ერთადერთი, კანონიკური წაკითხვა. როგორც ამბობენ, ის ყოველთვის მკითხველის პიროვნებაში „გადატყდება“, ანუ, ხდება ნაწარმოების ინდივიდუალური აღქმა. ამავე დროს ყოველი ეპოქა, ყოველი თაობა მასში აღმოაჩენს ახალ სიღრმეებს, ახალ აზრებს, ახალ მინიშნებებს. „ლიტერატურული ნაწარმოების აღქმა ისტორიული პროცესია, რადგან ხშირად ყოველი ეპოქა ხელახლა ახდენს ნაწარმოების ინტერპრეტაციას და საკუთარ მიხედვას, მოთხოვნისებებსა და წარმოდგენებს უქმედებარებს მას. ნაწარმოების ახალი გაგება შეიძლება განსხვავდებოდეს ტრადიციული გაგებისგან, ახალ ინტერპრეტაციას შეიძლება თითქმის არაფერი ჰქონდეს საერთო წინამავალ ინტერპრეტაციასთან და, მიუხედავად ამისა, მხატვრული ნაწარმოების გაგება შეიძლება ორჯერვე იყოს მიღწეული“ (რ. ყარალაშვილი, 1988, გვ. 144.). ეს ყველაფერი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ლიტერატურის სწავლებისას. ხშირად კლასიკური ტექსტები, ლიტერატურული შედეგები იმ ინტერპრეტაციით ისწავლება, რომელიც ნაკლებად არის მნიშვნელოვანი და საინტერესო თანამედროვე მოსწავლისთვის (ნ. ლეიშვილი, 2013, გვ. 1).

სკოლაში „ვეფხისტყაოსნის“ სრულ ტექსტს მოსწავლეებს ალ. ქინჭარაულის რედაქტორობითა და ნოდარ ნათაძის კომენტარებით გამოცემული წიგნით

ვასწავლით დღემდე. მცდელობა მისი გაშინაარსებული ტექსტით სწავლებისა უშედეგო აღმოჩნდა. ბოლო პერიოდში ისევ გართულდა პოემის და (არა მარტო პოემის) სწავლება ჩვენს სკოლებში. ამას გარკვეული მიზეზები აქვს, რაც „ვეფხისტყაოსნის“ ახალი კომენტარებული ტექსტისა და ანალიტიკური გზამკვლევის ავტორს ასე აქვს ახსნილი: „ჩვენს დროში, როცა კლასიკური კულტურის ფენომენები სულ უფრო გვმორბედიან და თითქმის გაუცხოებულად დუმდებიან, ამ ფენომენებთან ცოცხალი დიალოგის აღდგენის, თანამედროვე ცნობიერების სივრცეში მათი ამტყვევების აუცილებლობა დასაბუთებას არ მოითხოვს. ეს წიგნი წარმოადგენს ცდას, „ვეფხისტყაოსნის“ კვლევა მიუახლოვდეს ნაწარმოების კითხვის, უშუალო აღქმის ცოცხალ პროცესს, რაც გულისხმობს ნაწარმოების მხატვრულ რეალობაში თანდათანობით შესვლას, ამ რეალობის თავისებურებათა და კანონზომიერებათა თანმიმდევრულ შეცნობას, მისი „ენის“ დაუფლებას“ (ვეფხისტყაოსანი, 2011, გვ. 282).

სკოლაში ადრე „ვეფხისტყაოსანი“ მხოლოდ მეცხრე კლასში ისწავლებოდა, ბოლო ოცწლეულში ის სასკოლო სახელმძღვანელოებში მეხუთე კლასიდან შემოვიდა, როგორც სასწავლო მხატვრული ნაწარმოები. ადრეული ასაკიდან „ვეფხისტყაოსნის“ სწავლების პედაგოგიურ გამოცდილებაზე დაყრდნობით პედაგოგებმა შეიმუშავეს მეთოდური მოდელი, რომლის ეფექტურობაც პრაქტიკამ დაადასტურა. ამ მოდელით მუშაობა შემდეგი ძირითადი მოთხოვნების დაცვას გულისხმობს:

1. მოსწავლეთა ყოველი ასაკობრივი ჯგუფისთვის მასალის წარდგენა მისთვის შესაფერისი და საინტერესო კუთხით;
2. მოსწავლეთა გააქტიურების მხოლოდ მათი ასაკისთვის შესატყვისი ფორმების გამოყენება.
3. ტექსტის ყოველი კონკრეტული მონაკვეთის შეძლებისდაგვარად დაკავშირება თანამედროვეობის აქტუალურ პრობლემებთან;
4. სწავლების პროცესში მოსწავლეთა პირადი გამოცდილების ჩართვა;
5. მოსწავლეთა ინდივიდუალური მონაცემების გათვალისწინებით, მათთვის საინტერესო, დაძლეადი, დიფერენცირებული დავალებების მიცემა (მ. თაბორიძე, 2009, გვ. 122-123).

დაწყებით კლასებში ჩაყრილი საფუძველი „ვეფხისტყაოსნის“ სწავლა-სწავლებისა გრძელდება საბაზო საფეხურზეც, სადაც ნაწარმოების საინტერესო ნაწილებია წარმოდგენილი. თუმცა პოემის მთლიანი შესწავლა გააზრება ეროვნული სასწავლო გეგმის მიხედვით მეათე კლასის სასწავლო პროგრამითაა გათვალისწინებული. სასკოლო სახელმძღვანელოთა და მასწავლებლის წიგნების ანალიზმა გვიჩვენა, რომ სწორედ ამ ასაკში შეიძლება მოსწავლემ სწორედ იმ კუთხით დააფიქსიროს ვეფხისტყაოსნის მხატვრული სამყარო და წარმოიდგინოს ის, როგორც მხატვრულად სრულფასოვანი ინტელექტუალური რომანი (თ. ვასაძე). მეთოდური ლიტერატურიდან, რომელიც მასწავლებლებს მიეწოდებათ, როგორც ძირითადი დასაყრდენი მასალა ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლებისა, სანიმუშოდ შეიძლება წარმოვაჩინოთ ნ. მაღლაკელიძისა და ნ. კუკიას მიერ შექმნილი ქართული ენისა და ლიტერატურის მეათე კლასის სახელმძღვანელოს მასწავლებლის წიგნი, სადაც მეთოდური მითითებანი „ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ შემდგენიარად არის მიწოდებული:

სკოლაში პოემის ტექსტზე მუშაობის ძირითად ფორმად სპეციალისტები (გ. ნიორაძე, 1960; მ. თაბორიძე, 2000; ნ. რუხაძე, 1992; ელ. თაბორიძე, 2009) მიიჩნევენ კომენტარებულ კითხვას. ტექსტი, რომლის კომენტარებასაც ვახდენთ, მოსწავლეებს წინასწარ უნდა ჰქონდეთ წაკითხული. გამოყოფენ კომენტარებული

კითხვის ორ სახეს: 1. კლასში წაკითხული ტექსტის კომენტირება, 2. შინ წაკითხულის კომენტირება. სასურველია, მასწავლებელმა წინასწარ განსაზღვროს ის ადგილები, რომელთა კომენტირებაც მოხდება კლასში. ჩვეულებრივ, პოემის ტექსტის კომენტირება ამგვარად ხდება: პოემა იყოფა ნაწყვეტებად, რომელთა დასაწყისი სტროფებს (და არა მთელ თავს) მასწავლებელი კითხულობს გამომეტყველებით და ახდენს წაკითხულის კომენტირებას. ნაწყვეტის უმეტეს ნაწილს მოსწავლეები დამოუკიდებლად წაიკითხავენ, მაგრამ აუცილებელია შემდეგ მათი კომენტირება (გამონაკლისად შეიძლება მივიჩნიოთ ზოგიერთი საკვანძო თავი, რომელიც თავისი სირთულისა და მოცულობის გამო შეიძლება მთლიანად მასწავლებელმა წაუკითხოს კლასს გამომეტყველებით). მხოლოდ ამის შემდეგ შეიძლება ტექსტის შინაარსის გადმოცემაზე მუშაობა. შინაარსის თხრობა სასურველია ხდებოდეს ტექსტთან მიახლოებით. ყურადღება ექცევა პერსონაჟთა დამახასიათებელ ადგილებს, მხატვრული გამოსახვის საშუალებებს. საჭიროა თუ არა ყველა მხატვრული სახისა და სახე-სიმბოლოს ახსნა? ალბათ არა, რამდენადაც ყველა სახე ვერც გაშინაარსდება და არც არის ეს აუცილებელი, მთავარია მოსწავლეები დავაფიქროთ მხატვრული ხერხების ფუნქციაზე ნაწარმოებში, გავარკვიოთ, თუ მათი გამოყენებით რისი თქმა სურს ავტორს.

წინა წლებში, როდესაც ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლებას განსაზღვრავდა სასწავლო პროგრამა, ზუსტად იყო მითითებული ამ ტექსტის კითხვა-დამოუშვებისათვის საათების რაოდენობა. იგი მერყეობდა 40-50 სთ-ის ფარგლებში. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ამ პერიოდში პოემის მთლიანი ტექსტის სწავლება განსაზღვრული იყო ძირითადად IX კლასში. ამჟამად კი ეროვნული სასწავლო გეგმის მიხედვით პოემის ცალკეული ეპიზოდები ისწავლება სასკოლო განათლების სხვადასხვა საფეხურზე: როგორც დაწყებით, ისე საბაზისო და საშუალო საფეხურებზე. ეს მასწავლებელს საშუალებას აძლევს კლასის საერთო დონისა და შესაძლებლობის საფუძველზე თავად განსაზღვროს ამ მასალისათვის გამოყოფილი სასწავლო საათების რაოდენობა.

საორიენტაციოდ ამ ტექსტზე მუშაობისათვის გამოყოფილი საათები ამგვარად შეიძლება გავანაწილოთ:

1. შესავალი მეცადინეობა:

ა) ძველი ქართული მწერლობა (წინა გაკვეთილებზე შესწავლილი მასალის შეგამება);

ბ) საქართველო XII საუკუნეში, საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ფონი და კულტურა;

გ) ინფორმაცია პოემის ავტორის შესახებ, პოემის ხალხური ვერსიები (მოკლე მიმოხილვა) — 1 სთ.

2. ტექსტზე მუშაობა — 25 სთ.

3. ტექსტის ანალიზი/შეგამება — 4 სთ. (ნ. მაღლაკელიძე, ნ. კუცია, 2012, გვ. 20).

მეცნიერთა მიერ დადგენილია, რომ თანამედროვე რთული ლიტერატურული ხასიათების, წინააღმდეგობრივი რეალისტური სახეების, ლიტერატურაში გადასული ცხოვრებისეული კონფლიქტების ფონზე „ვეფხისტყაოსანი“ ერთგვარად სწორხაზოვნად და, ამდენად, სქემატურად იკითხება. მოსწავლისათვის ძნელია საკუთარი ინიციატივით გამოვიდეს ამ ჩარჩოდან და პოემისეული იდეურ-მხატვრული სამყარო ისტორიულ ასპექტში წაიკითხოს (ე. ხინთიბიძე, 1993).

თანამედროვეობის მოთხოვნად და პრობლემად იქცა ის, რომ ყველა ასაკის მოსწავლეებს „ვეფხისტყაოსნის“ უშუალო აღქმისას დაგანაწიოთ, ეს არის

მხატვრულად სრულფასოვანი ინტელექტუალური რომანი, რომელიც მრავალპლანოვანი, ქვეტექსტებით მდიდარი და დიდი მოცულობისაა. ეს არის გენიალური მხატვრული ქმნილება, რომელიც აქტუალობას არასდროს კარგავს და ის მშვენიერი მასალაა მოსწავლეების ცნობიერების გასავითარებლად, ახალი ინფორმაციის შეფასების, საკუთარი პოზიციის გამოხატვისა და დაცვის, ზნეობის საკითხებზე მსჯელობის ჩვევების გამოსამუშავებლად, კრიტიკული აზროვნების უნარის ჩამოსაყალიბებლად.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ვახტანგ VI, 1947 - ვახტანგ VI, ლექსები და პოემები, თბ., 1947.
 ვეფხისტყაოსანი, 2011 - ვეფხისტყაოსანი, თ. ვასაძის კომენტარებით, თბ., 2011.
 ელ. თაბორიძე, 2009 - ელ. თაბორიძე, ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდის სალექციო კურსი, თბ., 2009.
 მ. თაბორიძე, 2000 - მ. თაბორიძე, ვეფხისტყაოსნის ლიტერატურულ-ესთეტიკური ანალიზი სკოლაში, თბ., 2000.
 ნ. ლეიაშვილი, 2013 - ნ. ლეიაშვილი, მხატვრული პერსონაჟის ახლებური გააზრებისთვის, მასწავლებელი, თბ., 2012, №5.
 გ. ნიორაძე, 1960 - გ. ნიორაძე, ნარკვევები ლიტერატურის სწავლების საკითხებზე, თბ., 1960.
 ნ. რუხაძე, 1992 - ნ. რუხაძე, შოთა რუსთაველი სკოლაში, თბ., 1992.
 ქართული სიტყვა, 2008 - ქართული სიტყვა, სამეცნიერო-მეთოდური ჟურნალი, №1, თბ., 2008.
 რ. ყარალაშვილი, 1988 - რ. ყარალაშვილი, დასავლეთ ევროპის ლიტერატურა, თბ., 1988.
 ე. ხინთიბიძე, 1993 - ე. ხინთიბიძე, შუასაუკუნეობრივი და რენესანსული „ვეფხისტყაოსანში“, თბ., 1993.

RUSUDAN PIPIA, BROLISA TSULAIA

THE ISSUES OF STUDYING "THE KNIGHT IN THE PANTHER'S SKIN"

It has become a requirement and a challenge of modernity to assist students of all ages through the perceptual process when approaching "The Knight in the Panther's Skin" in order for them to understand that this is an artistically priceless poem, a multilayered and voluminous work that provides a deep insight. Against the background of modern literary characters, contradictory realistic images, and life conflicts reflected in literature, "The Knight in the Panther's Skin" is read in a linear manner and, therefore, schematically. It is challenging for children to overcome this framework on their own initiative and get acquainted with the poem's ideological artistic texture in historical perspective. For this reason, any new visions and new approaches of teaching that are based on interactive methods are stimulating for specialists interested in teaching artistic contexts.

ტარიელ ფუტკარაძე

ქართულ ზმნურ ფორმათა განდახების მეთოდოლოგიური საფუძვლებისათვის

ზმნის ანალიზის პროცესში სპეციალისტთა მიერ რომელიმე გრამატიკული კატეგორიის შემოტანა უნდა ემსახურებოდეს ზმნის ფორმათა პარადიგმის სრულფასოვან გააზრებას. ქართული ზმნური ფორმების სისტემურ გააზრებას ვერ აიოლებს დღემდე აქტიურად გამოყენებული გვარის, ე.წ. გარდამავლობისა თუ აკ. შანიძის მიერ შემოღებული ქცევის კატეგორია, ვინაიდან ამ „ნიშნებით“ ზმნურ ფორმათა კვალიფიკაციისას არსებობს მრავალი გამონაკლისი; ამავე დროს, არალოგიკური და არათანამიმდევრულია ე.წ. სამ სერიად გამიჯნული ფორმალური პარადიგმა; კერძოდ, როგორ შეიძლება ერთი რიგის ყალიბებად ჩაითვალოს რეალურად სხვადასხვა სტრუქტურის სამპირიანი (ვუხატავ) და ორპირიანი (მეხატება) ფორმები? ასევე, რამდენად ლოგიკურია, რომ, მაგ., „დამეხატა“ ფორმა ითვლება „ვხატავ“ ფორმის პარადიგმის ნაწილად - ე.წ. III სერიის მწყრივად და არა - „მეხატება“ ფორმის წყვეტილის (II სერიის) ფორმად?

ეს და მრავალი სხვა წინააღმდეგობა ართულებს ქართული ზმნის ფორმარმოებითი შესაძლებლობების სისტემურ გააზრებას; ეს კი სერიოზული დაბრკოლებაა ენის კომპიუტერული მოდელირებისას.

ვფიქრობ, მართალია გ. დეეტერსი, როდესაც ამბობს: „ქცევა ან გვარი ენაში არ არის მოცემული; ისინი წარმოადგენენ გრამატიკოსის თვალსაზრისს... შესაბამისად, ამოსავალი უნდა იყოს ხმოვან პრეფიქსებზე მსჯელობა და არა - ამ კატეგორიებზე“.

ბოლო პერიოდში გვარის მიხედვით ზმნის ფორმების დაჯგუფების კრიტიკული ანალიზი წარმოადგინა დ. მელიქიშვილმა; მან საინტერესოდ განიხილა ის წინააღმდეგობები, რომლებიც ახლავს სამეცნიერო ლიტერატურაში არსებულ ქართული ზმნის პარადიგმებს და ზმნურ ფორმათა კვალიფიკაციის საფუძვლად შემოგვთავაზა დიათეზის გრამატიკული კატეგორია, რომელიც „მოიცავს რეფლექსივისა და გვარის გაგებას“. დიათეზის კატეგორია უფრო სრულყოფილად ასახავს ქართული ზმნის შინაგან წესრიგს, ვიდრე ცალკე აღებული გვარისა თუ ქცევის კატეგორია, მაგრამ, ვფიქრობ, დ. მელიქიშვილის მიერ შემოთავაზებული დიათეზების შიგნით კლასების გამოყოფისას ზმნური ხმოვანი პრეფიქსების დისტრიბუციის უკანა პლანზე გადატანა ართულებს ზმნურ ფორმათა ერთობლიობის, როგორც ლოგიკური სისტემის, გააზრებას.

ქართული ზმნური ყალიბების კლასიფიკაცია დღემდე ისევ ლათინური გრამატიკების მოდელს მიჰყვება (მთავარი საკვალიფიკაციო ნიშანია გვარის კატეგორია), რის გამოც ვერ მოხერხდა სხვადასხვა სახის ზმნური ფორმების, როგორც საუღლებელი ერთეულების, ლოგიკური დაჯგუფება. უმჯობესი იქნება, ზმნურ ფორმათა ძირითად საკლასიფიკაციო ერთეულად ავიღოთ ხმოვანპრეფიქსიანი ზმნური ფორმა და არა - რომელიმე მორფოლოგიურ-სინტაქსური, მორფოლოგიური თუ სემანტიკური კატეგორია, ან მხოლოდ ზმნური ფორმის დაბოლოება. თავის მხრივ, ზმნის მოცემული ყალიბის (ზმნის ფორმის) ფუძე შეიძლება მოიაზრებდეს რამდენიმე მორფოლოგიურ თუ სემანტიკურ კატეგორიას

პარადიგმის წევრებისათვის უნდა დადგინდეს კონკრეტული სემანტიკური ველი, რაც გააიოლდებს მანქანისთვის (პროგრამირებისათვის) „გასაგები“ ლოგიკური წესების დადგენას. ზმნის სრულყოფილ პარადიგმაში უნდა მოვიპოვოთ არა მხოლოდ უღლების კატეგორიების (დროის, ასპექტის, კილოს, პირისა და რიცხვის), არამედ ე.წ. წარმოქმნის კატეგორიების (გვარის, ქცევისა და კონტაქტის) შესაბამისი ფორმებიც /ამ თვალსაზრისით ჩვენთვის სრულიად მისაღები აქვს თ. უთურგაიძის მიდგომა/.

ვფიქრობ, აშკარაა, რომ ხმოვანი პრეფიქსები ერთი რანგის მორფემებს წარმოადგენს, თუმცა კვლევის ამ ეტაპზე ჭირს, მათთვის მოიძებნოს ისეთი გრამატიკული მნიშვნელობა, რომლებიც საშუალებას მოგვცემს, ხმოვანი პრეფიქსები ერთი მორფოლოგიური კატეგორიის ნიშნებად განვიხილოთ. ხმოვანი პრეფიქსების საერთო ზოგადი ფუნქციაა განსხვავებული ვალენტობისა და სემანტიკის მქონე ზმნური ყალიბების წარმოება (ფორმაწარმოება); კერძოდ, კონკრეტული ზმნური ფორმა (ყალიბი) შეგვიძლია განვიხილოთ, როგორც ენობრივი ნიშანი, რომელშიც „აღმნიშვნელია“ მოცემული ფუძითა და აფიქსებით აგებული ზმნური ყალიბი, ხოლო „აღსანიშნია“ კონკრეტულ გრამატიკულ თუ სემანტიკურ კატეგორიათა ერთობლიობა (შდრ.: ა-წერ-ს, ი-წერ-ებ-ა, ი-წერ-ს, ე-წერ-ებ-ა).

ყოველივე ზემოთქმულის გათვალისწინებით, ქართული ზმნური ფორმები სამი დონის ისეთ იერარქიულ პარადიგმად შეიძლება წარმოვადგინოთ, სადაც პირველი საფეხურის თითოეული ყალიბი თეორიულად აერთიანებს მეორე დონის ყველა ყალიბს, ხოლო მეორე საფეხურის თითოეული ყალიბი - მესამე დონის ყველა ყალიბს.

მოკლედ სამივე დონის ყალიბების შესახებ:

I დონის ყალიბები. პირველი საფეხურის ფორმები ერთმანეთისგან განსხვავდებიან ხმოვანი პრეფიქსების,¹ კაუზატივისა² და -დ სუფიქსის პოზიციებით, ზმნის ფუძის სემანტიკური ვალენტობითა³ და ზმნით გამოხატული მოქმედების /მდგომარეობის/ მიმართულებით (ზმნაში მოაზრებული შედეგის დანიშნულებით).

მოქმედების მიმართულება შეიძლება იყოს: ნეიტრალური (ვწერ), აგნისისკენ ან აღმქმელი პირისკენ მიმართული (ვიწერ, ვიწერები, მიყვარს/უყვარს), ადრესატისკენ ან განმცდელი პირისკენ მიმართული (მიწერს/ვუწერ), სახედაო (ვაწერ)... შდრ., ზმნისწინით გამოხატული გეზი: მიჰყავს - მოჰყავს. „მოქმედების მიმართულების გამოხატვა“ სემანტიკური კატეგორიაა; იგი მორფოლოგიურ კატეგორიად ვერ კვალიფიცირდება.

¹ შდრ., ზმნური პრეფიქსების კიდევ ორი რანგი გვაქვს: პირის ნიშნები და პრევერბები. ამ სამი რანგის ზმნური პრეფიქსებისგან მხოლოდ პირის ნიშნები უნდა განვიხილოთ მორფოლოგიური კატეგორიის ნიშნებად; შდრ.: პრევერბებსა და ხმოვან პრეფიქსებს ზოგჯერ კონკრეტული სემანტიკაც უკავშირდებათ, მაგრამ არა - ყოველთვის; ამ არასისტემურობის გამო მათ მაინც ზმნური ყალიბის ამგებ აფიქსებად მივიჩნევთ და არა - რომელიმე მორფოლოგიური კატეგორიის გამომხატველად.

² გვარისა და ქცევის ე.წ. მორფოლოგიური კატეგორიებისგან განსხვავებით, ქართულში კაუზატივი ისეთ მორფოლოგიურ კატეგორიად შეგვიძლია მივიჩნიოთ, რომელიც გამოხატული ფორმალური მარკერებით (-ევენ, -ინ...); თუმცა აშკარაა: მხოლოდ სუფიქსი საკმარისი არ არის შუალობითი კონტაქტის საწარმოებლად: საწყისისაგან განსხვავებით ზმნურ ფორმაში აუცილებელია ხმოვანი პრეფიქსის პოზიციებაც: ვაკეთებ/ვაკეთებ - ვ-აკეთებ-ებ-ინ-ებ/ვ-აკეთებ-ებ-ინ-ე... შეგვიძლია ვთქვათ, რომ, მაგ., აქ ხმოვანი-მარცვლოვანი ფუძე-ებ-ინ- და აქ ხმოვანი-უმარცვლო ფუძე-ევ-ინ- ზმნური ყალიბები აწარმოებს შუალობით კონტაქტს; შდრ.: ა ხმოვანი-მარცვლოვანი კონფიქსი გამოიყენება ნასახლარი ზმნების საწარმოებლადაც: ყვავილი - აყვავილებს, მშენიერი - ამშენიერებს... კაუზატივი არ არის ერთი რანგის სუფიქსით (-ინ/-ევენ) მარკირებული მორფოლოგიური კატეგორია; შუალობით კონტაქტს გამოხატავს კონკრეტული ზმნური ყალიბი.

³ ვალენტობა (ფართო გაგებით) - ზმნის ფუძის პოტენცია, დაიკავშიროს აქტიურ თუ პასიურ პირთა გარკვეული რაოდენობა.

შენიშვნა: რამდენადაც ჩემთვის ცნობილია, ჯერ კიდევ 180-190 წლის წინ ნ. ჩუბინაშვილმა შენიშნა მოქმედების მიმართულებისა და ხმოვანი პრეფიქსების ურთიერთკავშირი: „მიჩემებითა მოქმედისა პირისათა ითქმის: ვიშენებ, იშენებ, იშენებს... რაჟამს მოქმედება მიეჩემების მესამე საცნაურსა პირსა, მაშინ ითქმის: ვუშენებ, უშენებ, უშენებს... (ნ. ჩუბინაშვილი, ქართული ლექსიკონი, 1961, გვ. 115); მოგვიანებით ეს მიმართება აკ. შანიძის მიერ კვალიფიცირდა ქცევის (ვერსიის) მორფოლოგიურ კატეგორიად, მაგრამ მრავალი განონაკლისის არსებობა ხელს უშლის ამ მორფოლოგიური კატეგორიის გამოყოფას.

ზმნის ყალიბი შეიძლება იყოს: ერთვალენტიანი, ორვალენტიანი, სამვალენტიანი, ოთხვალენტიანი;

ზმნის ყალიბით გამოხატული შეიძლება იყოს: ნანახი ან უნახავი აქტი; მოქმედების პროცესი (დინამიკა), ან მოქმედების შედეგი (სტატიკა).

გამოვყოფთ 5 ძირითად ყალიბს:

1. უნმოვანპრეფიქსო ფუძე;
2. ი+ფუძე;
3. უ+ფუძე;
4. ა+ფუძე;
5. ე+ფუძე.

თითოეულ ძირითად ყალიბს ვალენტობისა და სხვა მახასიათებლების/ მოქმედების მიმართულება, კონტაქტი, აქტი, დინამიკა-სტატიკა/ მიხედვით აქვს თავისი ვარიანტები; მაგ., „ხატვა“ ზმნას აქვს შემდეგი ყალიბები:

გ-ხატ-ავ მე სახლს /ორვალენტიანი, ნეიტრალური, უშუალო კონტაქტი, ნანახი აქტი, დინამიკური/;

გ-ა-ხატ-ავ მე სახლს მას /სამვალენტიანი, საზედაო, უშუალო კონტაქტი, ნანახი აქტი, დინამიკური/;

გ-ა-ხატ-ვ-ინ-ებ მე მას სახლს /სამვალენტიანი, ნეიტრალური, შუალობითი კონტაქტი, ნანახი აქტი, დინამიკური/;

გ-ი-ხატ-ავ მე სახლს /სამვალენტიანი, სააგენსო, უშუალო კონტაქტი, ნანახი აქტი, დინამიკური/;

გ-ი-ხატ-ებ-ი მე /ერთვალენტიანი, სასუბიექტო, უშუალო კონტაქტი, ნანახი აქტი, დინამიკური/;

გ-უ-ხატ-ავ მე მას სახლს /სამვალენტიანი, საადრესატო, უშუალო კონტაქტი, ნანახი აქტი, დინამიკური/;

(და) მ-ი-ხატ-ავ-ს მე სახლი /ორვალენტიანი, ნეიტრალური, უშუალო კონტაქტი, უნახავი აქტი, დინამიკური/;

მ-ი-ხატ-ია მე სახლი /ორვალენტიანი, ნეიტრალური, უშუალო კონტაქტი, ნანახი აქტი, სტატიკური/;

გ-ე-ხატ-ებ-ი მე მას /ორვალენტიანი, საადრესატო, უშუალო კონტაქტი, ნანახი აქტი, დინამიკური/;

გ-ე-ხატ-ვ-ინ-ებ-ი მე მას /ორვალენტიანი, ნეიტრალური, შუალობითი კონტაქტი, ნანახი აქტი, დინამიკური/;

და-გ-ხატულ-ვარ მე /ერთვალენტიანი, ნეიტრალური, უშუალო კონტაქტი, ნანახი აქტი, დინამიკური/ და სხვ.

პირველი დოხის ფორმებს პირობითად შეიძლება ვუწოდოთ მოქმედების /პროცესის, მდგომარეობის/ მიმართულებისა და სემანტიკური ვალენტობის

(ადგილიანობის) წარმომჩენი ფორმები; შესაძლებლად მიგვაჩნია ამ ყალიბთა ზოგად სახელად გამოვიყენოთ არნ. ჩიქობავას ტერმინი: ნაკეთი; შდრ., სხვადასხვა ნაკეთები: ვაწერ, ვიწერ, ვუწერ, ვწერდი, ვიწერები...

II დონის ყალიბები. მეორე საფეხურის ფორმების დიდი ნაწილი ტრადიციულად აღინიშნება „მწკრივის“ სახელით;⁴ ისინი ერთმანეთისგან ფორმოზღვრულად განსხვავდებიან ზმნისწინებით, თემის ნიშნებით და ზოგ შემთხვევაში სხვა დამატებითი ნიშნებით (მწკრივის ფორმის სავრცობით თუ ე.წ. მწკრივის ნიშნით), ხოლო სემანტიკურად - დროის, კილოსა და ასპექტის მიხედვით /დასახელებულ სემანტიკურ კატეგორიათა კონკრეტული კომბინაციით/. ვფიქრობ, ერთი ნაკეთის ფარგლებში მწკრივთა რიგი შეიძლება შექმნას მხოლოდ ერთი ყალიბისა და ერთნაირი ვალენტობის მქონე ფორმებმა:⁵ ვ-ხატ-ავ (გ-ხატ-ავ), ვ-ხატავ-დი, ვ-ხატავ-დ-ე; და-ვ-ხატ-ავ, და-ვ-ხატავ-დი, და-ვ-ხატავ-დ-ე; ვ-ხატ-ე, ვ-ხატ-ო, და-ვ-ხატ-ე, და-ვ-ხატ-ო.

ქართული ზმნის მწკრივების რიგში არ უნდა შევიდეს პირველი თურმეობითი (გა-მ-ი-კეთ-ებ-ი-ა); იგი უნდა განვიხილოთ ცალკე მწკრივნაკალ ყალიბად; რაც შეეხება ნ. მარის მიერ გამოყოფილ ე.წ. მესამე სერიის სხვა მწკრივებს:

მეორე თურმეობითი (გა-მ-ე-კეთ-ებ-ინ-ა) და ე.წ. მესამე კავშირებითი (გა-მ-ე-კეთ-ებ-ინ-ო-ს) განხილულ უნდა იქნას **მ-ე-კეთ-ებ-ინ-ებ-ა** ფორმის სახესხვაობებად (და არა - **ვ-ა-კეთ-ებ** ფორმის პარადიგმის გაგრძელებად): **(გა)-მ-ე-კეთ-ებ-ინ-ა** - ჩემდა უნებურად რაღაც (გა)ვაკეთე: მე გამეკეთებინა საქმელი;

რომ (გა)-მ-ე-კეთ-ებ-ინ-ა - წარსულში რაღაცის გაკეთება შემძლო, მაგრამ არ შემისრულებია: მე საქმელი რომ გამეკეთებინა... რომ კავშირი და სხვა მოდალური ელემენტები თუ ნაწილაკები მწკრივის სემანტიკას სხვა შემთხვევებშიც ცვლიან.

მწკრივები წარმოების მიხედვით შეიძლება დაეყოთ სამ ჯგუფად: აწმყოს ფორმაზე დაფუძნებული მწკრივები (აწმყოს მწკრივზე დაფუძნებული მწკრივები: აწმყო, ნამყო უწყვეტელი, აწმყოს კავშირებითი); მყოფადის ფორმაზე დაფუძნებული მწკრივები (მყოფადის მწკრივზე დაფუძნებული მწკრივები: მყოფადი, ხოლმეობითი, მყოფადის კავშირებითი) და ნამყო უსრულის ფორმაზე დაფუძნებული მწკრივები (ნამყო უსრული, ნამყო სრული, მომავალი დროისა და და უსრული ასპექტის გამომხატველი კავშირებითი, მომავალი დროისა და სრული ასპექტის გამომხატველი კავშირებითი). ზოგ შემთხვევაში მოცემულ ნაკეთს აწმყოს, მყოფადისა და ნამყოს წრის მწკრივები არ მოეპოვება (ივსებს სხვა ნაკეთის შესაბამისი ფორმებისგან).⁶

მეორე დონის ფორმების - დრო-კილოსა და ასპექტის გამომხატველი ფორმების ზოგად სახელად ლოგიკურია დარჩეს აკ. შანიძის ტერმინი: მწკრივი.

⁴ ნ. მარისა და აკ. შანიძის გრამატიკებში ჩვენი II დონის ფორმები განიხილება პირველი და მეორე სერიის ფორმებად.

⁵ ცალკე სამსჯელოა აწმყოსა და მყოფადის მწკრივებში მონაცვლე ფორმების საკითხი: ვ-მეფობ - ვ-ი-მეფებ; „მეფობ“ ტიპის ფორმების განხილვა შესაძლებელია დამოუკიდებლადაც, როგორც მწკრივნაკალი ფორმებისა /ასევე, შეიძლება მივუღებთ რიცხვში მონაცვლეობის საკითხსაც: ბავშვი ზის - ბავშვები სხედან; ფოთოლი ვარდება - ფოთლები ცვივა/.

⁶ მწკრივების რიგში არ განვიხილავთ ე.წ. მესამე სერიის ფორმებს (გამიკეთებია, გამეკეთებინა, გამეკეთებინოს), რომლებიც არაიშვითად ვალენტობითაც სხვაობენ პირველი და მეორე სერიის ფორმებისაგან.

III დონის ყალიბები. მესამე საფეხურის ფორმები ერთმანეთისგან პირისა და რიცხვის მორფოლოგიური კატეგორიების მიხედვით განსხვავებული ფორმებია; კერძოდ, მესამე დონის ყალიბები (პირობითი სახელწოდებით - პირის ფორმები) ერთმანეთისგან განსხვავდებიან ზმნაში წარმოდგენილი ან ნაგულისხმევი პირების კომბინაციებით (და არა - რაოდენობით), ხოლო სემანტიკურად - მოქმედ და აღმოქმედ (განმცდელ) პირ(ებ)ზე ორიენტირებით.

სულ რეალიზებულია სულ 28 ფორმა; ამათგან 8 წყვილი არის ერთნაირი (მაგ., მე ვხატავ მას და მე ვხატავ მათ), შესაბამისად, ერთი მწკრივის ფარგლებში განსხვავებული გვაქვს 20 ფორმა, თუმცა, საერთო ჩამონათვალში მაინც უნდა დაფიქსირდეს 28 ფორმა (სქემებისათვის იხ., კრებ. ქართველური მემკვიდრეობა, XVI, 2012, გვ. 201-212).

დამოწმებული ლიტერატურა

- ანტონ I, 1885 - ანტონ I, ქართული ღრამმატიკა, თბ., 1885.
- გაიოზ რექტორი, 1970 - გაიოზ რექტორი, ქართული ღრამმატიკა, გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ე. ნიკოლაიშვილმა, თბ., 1970.
- თ. გამყრელიძე, 1979 - თ. გამყრელიძე, ზმნის „პირიანობა“ და „ვალენტობა“, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის სამეცნიერო კრებული, თბ., 1979.
- თ. გამყრელიძე, 2003 - თ. გამყრელიძე, ზ. კიკნაძე, ი. შადური, ნ. შენგელია, თეორიული ენათმეცნიერების კურსი, თბ., 2003.
- ს. დოდაშვილი, 1930 - ს. დოდაშვილი, თხზულებანი, თბ., 1830.
- ნ. მარი, 1925 - Н. Марр, Грамматика древнелитературного языка, СПб., 1925.
- დ. მელიქიშვილი, 2001 - დ. მელიქიშვილი, ქართული ზმნის უღლების სისტემა, თბ., 2001.
- ტ. ფუტყარაძე, 2010 - ტ. ფუტყარაძე, ხმოვანი პრეფიქსების ფუნქციისათვის ქართულ (ქართველურ) ზმნაში, ლინგვისტური ქართველოლოგიისა და აფხაზოლოგიის პრობლემები, ტ. II, თბ., 2010.
- თ. უთურგაიძე, 2002 - თ. უთურგაიძე, გრამატიკული კატეგორიებისა და მათი ურთიერთმიმართებისათვის ქართულ ზმნაში, თბ., 2002.
- ა. შანიძე, 1976 - ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თბ., 1976.
- არნ. ჩიქობავა, 1962 - არნ. ჩიქობავა, ქართული ზმნის ნაკვეთელთა დაჯგუფების პრინციპისათვის, იკე, XIII, თბ., 1992.
- ს. ხუნდაძე, 1904 - ს. ხუნდაძე, ქართული გრამატიკა, ქუთაისი, 1904.
- ბ. ჯორბენაძე, 1980 - ბ. ჯორბენაძე, ქართული ზმნის ფორმოზომი და ფუნქციური ანალიზის პრინციპები, თბ., 1980.

TARIEL PUTKARADZE

ON METHODOLOGICAL BASIS FOR CLASSIFICATION
OF GEORGIAN *VERB FORMS*

Adoption of a certain grammatical category in the analysis of verbs should serve for relevant comprehension of a paradigm of verb forms.

Classification of Georgian verb patterns still follows the model of Latin grammars (a main classifier is a category of voice); that is why it is impossible to identify logical groups of different kinds of verb forms as conjugatory units.

It would be better to identify a verb form with vowel prefix rather than any of the morphological-syntactic, morphological or semantic categories as a main classificatory unit of verb forms.

Therefore, when modeling machine translation of the Georgian language a formal paradigm, constructed according to morphological patterns, must confront a semantic paradigm; a complete paradigm of verb should involve not only the relevant forms of conjugation categories (tense, aspect, mood, person and number) but also those of the so-called formation categories (voice, version and contact).

Georgian verb forms may be represented as a three-level *hierarchical paradigm* where each pattern of the first level theoretically integrates all patterns of the second level, while each pattern of the second level integrates all patterns of the third level.

The first level forms differ from each other by vowel prefixes, *causative*, and *-d suffix*, semantic valency of a verb stem and direction of action/state expressed by verb. Five main patterns are identified: 1. a stem without a vowel prefix; 2. i+ stem; 3. u+ stem; 4. a+ stem; 5. e+ stem. The term *screeve* could be applied as a common term for these patterns.

The second level forms differ from each other in form by preverbs, stem markers and in some cases by some other additional markers, while semantically they differ from each other by tense, mood and aspect. The term *screeve* is logical to remain as a common term for the second level forms.

The third level forms differ from each other by person and number, while semantically they differ by orientation towards acting and perceiving individual(s). In total twenty-eight forms are available.

ტარიელ ფუტყარაძე,
მკა ღაღიანი,
მეთევან გურჩიანი

ქართული არქივორები, ქართული ენობრივი სამყაროს სეგმენტაციის საკითხი და ქართული ენის თანამედროვე ბამოფშეშები

მსოფლიოში დღეს ფართოდაა გავრცელებული ისეთი ლინგვისტურ-ეთნოლოგიური კვალიფიკაციები, რომლებიც მრავალსაუკუნოვან ქართველ ერს ენობრივ-ეთნიკურად დანაწევრებულად წარმოადგენს. ამგვარი კვალიფიკაციების ძირითად საფუძველს საბჭოთა პერიოდის ქართველოლოგია ქმნის, რომლის ბევრი იდეოლოგემა შექმნილია იმპერიის მხრიდან განხორციელებული საინფორმაციო ომის კონტექსტში; კერძოდ, რუსულ „სამეცნიერო“ ველში ქართველური ენობრივი სამყარო წარმოდგენილია ერთ სამწიგნობრო ენად და ორსამ უმწერლობო ენად.

თანამედროვე ენათმეცნიერებაში არ არსებობს სანდო კრიტერიუმი, რომლის მიხედვითაც შესაძლებელია უმწერლობო ენისა და დიალექტის გამოჩვენა; ამის მიუხედავად, პოსტსაბჭოთა პერიოდშიც აქტიურად გრძელდება ქართველური ენობრივი სამყაროს საბჭოური სეგმენტაცია.

ხაზგასმით აღვნიშნავთ:

ბოლო პერიოდამდე ქართულენოვან სამეცნიერო ველში არავის უმსჯელია უმწერლობო ენისა და კილოს გამოჩენა კრიტერიუმების, ან იმ მიზეზების შესახებ, თუ რატომ უნდა მივიჩნიოთ, მაგ., ლაზური მეტყველება ზანური ენის კილოდ თუ დამოუკიდებელ ენად.

ის ფაქტი, რომ ქართველურ ქვესისტემებს შორის ბგერათშესატყვისობა დასტურდება, არ არის არგუმენტი რომელიმე ქართველური მეტყველების ენად თუ კილოდ კვალიფიკაციისათვის; ბგერათშესატყვისობა ენათა თუ კილოთა ნათესაობის მაჩვენებელია და არა მოცემული იდიომის სტატუსის განმსაზღვრელი იმ მარტივი მიზეზის გამო, რომ მრავალ ენას (არაბულს, გერმანულს, იტალიურს, აფხაზურს...) აქვს ისეთი კილოები/კილოკავები, რომელთა შორისაც არის რეგულარული და კანონზომიერი ბგერათშესატყვისობები.

ქართველურ ენა-კილოთა შორის არსებულ ბგერათმიმართების საკითხს არაერთი მეცნიერი (ა.ცაგარელი, არნ.ჩიქობავა, გ.როგავა, თ.გამყრელიძე, გ.მაჭავარიანი, მ.ქურდიანი, ვ.შენგელია, მ.ჩუხუა, რ.აბაშია...) შეეხო. მათი კვლევების საფუძველზე გაკეთდა მნიშვნელოვანი დასკვნები, რომელთა გათვალისწინება უთუოდ გვიადვილებს ქართველურ არქივორებზე მსჯელობას.

ქართველურ დიალექტებში საერთოქართველურ ლექსემათა (იდეტური სიტყვაფორმების) რაოდენობა საკმაოდ დიდია; ბგერათშესატყვისობებზე საუბრისას ერთ-ერთი მეთოდოლოგიური შეცდომაა იდეტური ფორმების გამორიცხვა - მათი მიჩნევა ე.წ. ნასესხობებად; დიდი ალბათობით, იდეტური ფორმების მნიშვნელოვანი ნაწილი შეიძლება იყოს საერთოქართველურიდან მომდინარე. გაუგებარია, რატომ უნდა მივიჩნიოთ „წყარი“ თუ „ცხენი“ მეგრულში ე.წ. ქართულიდან ნასესხებ სიტყვებად. უფრო ლოგიკურია, რომ ეს სიტყვები ისეთ საერთოქართულ ფორმებად ჩავთვალოთ, რომელთაც ცვლილება არ განუტედათ.

წარმოდგენილი ამოცანების განსახორციელებლად ასევე პროგრამული დაფინანსებით სასწრაფოდაა შესაქმნელი:

- ქართული ენის დიდი ელექტრონული განმარტებითი ლექსიკონი სადაც შევა როგორც სალიტერატურო ენის, ასევე, ქართველთა დიალექტების ლექსიკაც/;
- ელექტრონული მრავალდარგოვანი ტერმინოლოგიური ლექსიკონი;
- სამწიგნობრო ენის ნორმების ინტერაქტიული ვებპორტალი;
- საკუთარი სახელების ნორმატიული ელექტრონული ლექსიკონი;
- ქართული ენის ტექსტების ეროვნული კორპუსი, რომელიც მოიცავს ქართული სალიტერატურო ენის მასალასაც და ქართველთა დიალექტურ მონაცემებსაც /მეგრულ-ლაზური და სვანურის ჩათვლით/ და სხვ.

II. ქართველთა დედანისა და დიალექტების კვლევა თანამედროვე მეთოდოლოგიით; კერძოდ, არქაული თუ თანამედროვე ტექსტების კორპუსის ბაზაზე დროულად შესაქმნელია ქართველური ენობრივი სამყაროს ობიექტური ისტორია, შესასწავლია ქართული სამწიგნობრო ენის ნორმირების ტენდენციები და, რაც მთავარია, ქართველური ლექსიკა, რომელიც გაქრობის საფრთხის წინაშე დგას (აუცილებელია, შემუშავდეს სახელმწიფოს პრაგმატული მიდგომა ქართველთა კუთხური/საშინაო მეტყველებების გადასარჩენად); ქართველური ლექსიკის ფონდში უნდა გამოიყოს საერთო-ქართველური (იდენტური, ფონეტიკურად სახეცვლილი, დიალექტური) და ნასესხები ერთეულები; შესაძლებელია ზანურ-სვანური ერთიანობის ამსახველი ლექსიკის გამოყოფა (ამ მხრივ სერიოზული სამუშაოებია ჩასატარებელი; ზანურ-სვანური დიალექტური შტოს ლექსიკის არსებობა ივარაუდება I-VIII საუკუნეებში). უნდა მომზადდეს ქართული სამწიგნობრო ენისათვის სარეკომენდაციო დიალექტური ლექსიკა, რომელიც შეამცირებს ბარბარიზმებით ქართული ენის დამძიმებას.

ლინგვისტური ქართველოლოგიისადმი თანამედროვე მოთხოვნები ღდის წესრიგში აყენებს როგორც ლინგვისტიკის თანამედროვე მიღწევების შესაბამისი მეთოდოლოგიის გამოყენებას, ასევე:

- ქართული ენისა და ქართველური ქვესისტემების ფონემატური სტრუქტურის სისტემურ ანალიზს (და არა როგორც ქართველური ენების მონაცემთა პარალელურ ანალიზს);

- ქართული სამწიგნობრო ენისა და ქართველური დიალექტური ლექსიკის ერთიან ფორმოზ-სემანტიკურ სისტემურ ანალიზს (სამწიგნობრო ენისა და ქართველური დიალექტების ერთიანი ტექსტების კორპუსის ბაზაზე);

- სამწიგნობრო ენისა და ქართველური დიალექტური მორფოლოგიურ-სინტაქსური სტრუქტურების სისტემურ ანალიზს.

ქართველურ ენა-კილოთა სტატუსისა თუ ქართველური ენობრივი სამყაროს რეალური ისტორიის წარმოსაჩენად არსებითია შემდეგი ფაქტი:

სამწიგნობრო ენისა და ქართველური ქვესისტემების ზმნის პარადიგმა ფაქტობრივად ერთგვაროვანია.

განვიხილავთ „ვზნავ“ ზმნის პარადიგმას ქართულ სამწიგნობრო ენასა და მეგრულ-სვანურში. „ვზნავ“ ზმნას აქვს შემდეგი ყალიბები:

ვ-ზნ-ავ მე მას

ვ-ა-ზვნ-ევ-ინ-ებ მე მას მას

ვ-ი-ზნ-ავ მე მას

მ-ი-ზნ-ავ-ს მე ის

ვ-უ-ზნ-ავ მე მას მას

ნიმუშად წარმოვადგენთ I ყალიბის (ვ-ხნ-ავ მე მას) სრულ პარადიგმას მწკრივების მიხედვით:

1. აწმყო /აწმყო, თხრობითი, უსრული ზოგადი/

სალიტ. ქართული	მეგრული	სვანური
ვ-ხნ-ავ	ვ/ფ-ხონ-უნ-ქ	ხჷ-ა-ხნ-ი
ხნ-ავ	ხონ-უნ-ქ	ხ-ა-ხნ-ი
ხნ-ავ-ს	ხონ-უნ-ს	ა-ხნ-ი
ვ-ხნ-ავ-თ	ვ/ფ-ხონ-უნ-თ	ხჷ-ა-ხნ-ი-დ
ხნ-ავ-თ	ხონ-უნ-თ	ხ-ა-ხნ-ი-დ
ხნ-ავ-ენ	ხონ-უნ-ა(ნ)	ა-ხნ-ი-ხ

2. უწყვიტალი /წარსული, თხრობითი, უსრული განგრძობითი/

სალიტ. ქართული	მეგრული	სვანური
ვ-ხნ-ავ-დ-ი	ვ/ფ-ხონ-უნ-დ-ი	ხჷ-ა-ხნ-ი-დას
ხნ-ავ-დ-ი	ხონ-უნ-დ-ი	ხ-ა-ხნ-ი-დას
ხნ-ავ-დ-ა	ხონ-უნ-დ-უ	ა-ხნ-ი-დ-ა
ვ-ხნ-ავ-დ-ი-თ	ვ/ფ-ხონ-უნ-დ-ი-თ	ხჷ-ა-ხნ-ი-დ-ად
ხნ-ავ-დ-ი-თ	ხონ-უნ-დ-ი-თ	ხ-ა-ხნ-ი-დ-ად
ხნ-ავ-დ-ენ	ხონ-უნ-დ-ეს	ა-ხნ-ი-დ-ა-ხ

3. აწმყოს კავშირებითი /აწმყო, კავშირებითი, უსრული განგრძობითი/

სალიტ. ქართული	მეგრული	სვანური
ვ-ხნ-ავ-დ-ე	ვ/ფ-ხონ-უნ-დ-ა/ე	ხჷ-ა-ხნ-ი-დე
ხნ-ავ-დ-ე	ხონ-უნ-დ-ა/ე	ხ-ა-ხნ-ი-დე
ხნ-ავ-დ-ეს	ხონ-უნ-დ-ა-ს	ა-ხნ-ი-დ-ეს
ვ-ხნ-ავ-დ-ე-თ	ვ/ფ-ხონ-უნ-დ-ა-თ	ხჷ-ა-ხნ-ი-დ-ედ
ხნ-ავ-დ-ე-თ	ხონ-უნ-დ-ა-თ	ხ-ა-ხნ-ი-დ-ედ
ხნ-ავ-დ-ენ	ხონ-უნ-დ-ა-ნ	ა-ხნ-ი-დ-ე-ხ

4. მყოფადი /მომავალი, თხრობითი, სრული ზოგადი/

სალიტ. ქართული	მეგრული	სვანური
და-ვ-ხნ-ავ	დო-ვ/ფ-ხონ-უნ-ქ	ქა ხჷ-ა-ხნ-ი
და-ხნ-ავ	დო-ხონ-უნ-ქ	ქა ხ-ა-ხნ-ი
და-ხნ-ავ-ს	დო-ხონ-უნ-ს	ქა ა-ხნ-ი
და-ვ-ხნ-ავ-თ	დო-ვ/ფ-ხონ-უნ-თ	ქა ხჷ-ა-ხნ-ი-დ
და-ხნ-ავ-თ	დო-ხონ-უნ-თ	ქა ხ-ა-ხნ-ი-დ
და-ხნ-ავ-ენ	დო-ხონ-უნ-ა(ნ)	ქა ა-ხნ-ი-ხ

5. ხოლმეობითი /წარსული, მომავალი, თხრობითი, სრული განგრძობითი/

სალიტ. ქართული	მეგრული	სვანური
და-ვ-ხნ-ავ-დ-ი	დო-ვ/ფ-ხონ-უნ-დ-ი	ქა ხჷ-ა-ხნ-ი-დას
და-ხნ-ავ-დ-ი	დო-ხონ-უნ-დ-ი	ქა ხ-ა-ხნ-ი-დას
და-ხნ-ავ-დ-ა	დო-ხონ-უნ-დ-უ	ქა ა-ხნ-ი-დ-ა
და-ვ-ხნ-ავ-დ-ი-თ	დო-ვ/ფ-ხონ-უნ-დ-ი-თ	ქა ხჷ-ა-ხნ-ი-დ-ად
და-ხნ-ავ-დ-ი-თ	დო-ხონ-უნ-დ-ი-თ	ქა ხ-ა-ხნ-ი-დ-ად
და-ხნ-ავ-დ-ენ	დო-ხონ-უნ-დ-ეს	ქა ა-ხნ-ი-დ-ა-ხ

6. მყოფადის კავშირებითი /მომაველი, კავშირებითი, სრული/

სალიტ. ქართული	მეგრული	სვანური
და-ვ-ზნ-ავ-დ-ე	დო-ვ/ფ-ზონ-უნ-დ-ა/ე	ჟა ზტუ-ა-ზნ-ი-დ-ე
და-ზნ-ავ-დ-ე	დო-ზონ-უნ-დ-ა/ე	ჟა ზ-ა-ზნ-ი-დ-ე
და-ზნ-ავ-დ-ე-ს	დო-ზონ-უნ-დ-ა-ს	ჟა ა-ზნ-ი-დ-ე-ს
და-ვ-ზნ-ავ-დ-ე-თ	დო-ვ/ფ-ზონ-უნ-დ-ა-თ	ჟა ზტუ-ა-ზნ-ი-დ-ე-დ
და-ზნ-ავ-დ-ე-თ	დო-ზონ-უნ-დ-ა-თ	
და-ზნ-ავ-დ-ენ	დო-ზონ-უნ-დ-ა-ნ	

7. უსრული წვეტილი /წარსული, თხრობითი, უსრული წვეტილი/

სალიტ. ქართული	მეგრული	სვანური
ვ-ზან-ი	ვ/ფ-ზონ-ი	ო-ზან
ზან-ი	ზონ-ი	ა-ზან
ზნ-ა	ზონ-უ	ა-ზან
ვ-ზან-ი-თ	ვ/ფ-ზონ-ი-თ	ო-ზან-დ
ზან-ი-თ	ზონ-ი-თ	ა-ზან-დ
ზნ-ეს	ზონ-ეს	ა-ზან-ხ

8. სრული წვეტილი /წარსული, თხრობითი, სრული წვეტილი/

სალიტ. ქართული	მეგრული	სვანური
და-ვ-ზან-ი	დო-ვ/ფ-ზონ-ი	ჟ'ო-ზან
და-ზან-ი	დო-ზონ-ი	ჟ'ა-ზან
და-ზნ-ა	დო-ზონ-უ	ჟ'ა-ზან
და-ვ-ზან-ი-თ	დო-ვ/ფ-ზონ-ი-თ	ჟ'ო-ზან-დ
და-ზან-ი-თ	დო-ზონ-ი-თ	ჟ'ა-ზან-დ
და-ზნ-ეს	დო-ზონ-ეს	ჟ'ა-ზან-ხ

9. უსრული მეორე კავშირებითი /მომაველი, კავშირებითი, უსრული/

სალიტ. ქართული	მეგრული	სვანური
ვ-ზნ-ა	ვ/ფ-ზონ-ა/ე	ო-ზნ-ი
ზნ-ა	ზონ-ა/ე	ა-ზნ-ი
ზნ-ა-ს	ზონ-ა-ს	ა-ზნ-ი-ს
ვ-ზნ-ა-თ	ვ/ფ-ზონ-ა-თ	ოლ-ზნ-ი-დ
ზნ-ა-თ	ზონ-ა-თ	ა-ზნ-ი-დ
ზნ-ა-ნ	ზონ-ა-ნ	ა-ზნ-ი-ხ

10. სრული მეორე კავშირებითი /მომაველი, კავშირებითი, სრული/

სალიტ. ქართული	მეგრული	სვანური
და-ვ-ზნ-ა	დო-ვ/ფ-ზონ-ა/ე	ჟ'(ა)ო-ზნ-ი
და-ზნ-ა	დო-ზონ-ა/ე	ჟ'(ა)-ზნ-ი
და-ზნ-ა-ს	დო-ზონ-ა-ს	ჟ'(ა)-ზნ-ი-ს
და-ვ-ზნ-ა-თ	დო-ვ/ფ-ზონ-ა-თ	ჟ'(ა)-ოლ-ზნ-ი-დ
და-ზნ-ა-თ	დო-ზონ-ა-თ	ჟ'(ა)-ა-ზნ-ი-დ
და-ზნ-ა-ნ	დო-ზონ-ა-ნ	ჟ'(ა)-ა-ზნ-ი-ხ

თითოეულ მწკრივში წარმოდგენილია პირისა და რიცხვის მიხედვით განსხვავებული ფორმები. აწმყოს მწკრივში პირთა შესაძლო კომბინაცია ასეთ სახეს მიიღებს:

სალიტერატურო ქართული

	I	II	III	I მრ.	II მრ.	III მრ.
I	გ-ი-ზნ-ავ	ვ-უ-ზნ-ავ	გ-ი-ზნ-ავ-თ	ვ-უ-ზნ-ავ
II	შ-ი-ზნ-ავ	უ-ზნ-ავ	გვ-ი-ზნ-ავ	უ-ზნ-ავ
III	შ-ი-ზნ-ავ-ს	გ-ი-ზნ-ავ-ს	უ-ზნ-ავ-ს	გვ-ი-ზნ-ავ-ს	გ-ი-ზნ-ავ-თ	უ-ზნ-ავ-ს
I მრ.	გ-ი-ზნ-ავ-თ	ვ-უ-ზნ-ავ-თ	გ-ი-ზნ-ავ-თ	ვ-უ-ზნ-ავ-თ
II მრ.	შ-ი-ზნ-ავ-თ	უ-ზნ-ავ-თ	გვ-ი-ზნ-ავ-თ	უ-ზნ-ავ-თ
III მრ.	შ-ი-ზნ-ავ-ენ	გ-ი-ზნ-ავ-ენ	უ-ზნ-ავ-ენ	გვ-ი-ზნ-ავ-ენ	გ-ი-ზნ-ავ-ენ	უ-ზნ-ავ-ენ

მეგრული

	I	II	III	I მრ.	II მრ.	III მრ.
I	გ-ი-ზონ-უნ-ქ	(ვ)-უ-ზონ-უნ-ქ	გ-ი-ზონ-უნ-თ	(ვ)-უ-ზონ-უნ-ქ
II	მ-ი-ზონ-უნ-ქ	უ-ზონ-უნ-ქ	მ-ი-ზონ-უნ-თ	უ-ზონ-უნ-ქ
III	მ-ი-ზონ-უნ-ს	გ-ი-ზონ-უნ-ს	უ-ზონ-უნ-ს	მ-ი-ზონ-უნ-ა(ვ)	გ-ი-ზონ-უნ-ა(ვ)	უ-ზონ-უნ-ს
I მრ.	გ-ი-ზონ-უნ-თ	(ვ)-უ-ზონ-უნ-თ	გ-ი-ზონ-უნ-თ	(ვ)-უ-ზონ-უნ-თ
II მრ.	მ-ი-ზონ-უნ-თ	უ-ზონ-უნ-თ	მ-ი-ზონ-უნ-თ	უ-ზონ-უნ-თ
III მრ.	მ-ი-ზონ-უნ-ა(ვ)	გ-ი-ზონ-უნ-ა(ვ)	უ-ზონ-უნ-ა(ვ)	მ-ი-ზონ-უნ-ა(ვ)	გ-ი-ზონ-უნ-ა(ვ)	უ-ზონ-უნ-ა(ვ)

სვანური

	I	II	III	I მრ.	II მრ.	III მრ.
I	-----	ჯ-ი-ზნ-ი	ბ-ო-ზნ-ი	-----	ჯ-ი-ზნ-ი	ბ-ო-ზნ-ი
II	მ-ი-ზნ-ი	-----	ბ-ო-ზნ-ი	ნ-ი-ზნ-ი	-----	ბ-ო-ზნ-ი
III	მ-ი-ზნ-ი	ჯ-ი-ზნ-ი	ბ-ო-ზნ-ი	ნ-ი-ზნ-ი	ჯ-ი-ზნ-ი-ბ	ბ-ო-ზნ-ი
I მრ.	-----	ჯ-ი-ზნ-ი-დ	ბ-ო-ზნ-ი-დ	-----	ჯ-ი-ზნ-ი-დ	ბ-ო-ზნ-ი-დ
II მრ.	მ-ი-ზნ-ი-დ	-----	ბ-ო-ზნ-ი-დ	ნ-ი-ზნ-ი-დ	-----	ბ-ო-ზნ-ი-დ
III მრ.	მ-ი-ზნ-ი-ბ	ჯ-ი-ზნ-ი-ბ	ბ-ო-ზნ-ი-ბ	ნ-ი-ზნ-ი-ბ	ჯ-ი-ზნ-ი-ბ	ბ-ო-ზნ-ი-ბ

**TARIEL PUTKARADZE,
EKA DADIANI, KETEVAN GURCHIANI**

**KARTVELIAN ARCHI-FORMS, ISSUE OF SEGMENTATION
OF THE KARTVELIAN LINGUISTIC WORLD AND CURRENT
CHALLENGES OF THE GEORGIAN LANGUAGE**

Today in the world such linguistic-ethnological qualifications are wide-spread that represent the centuries-old Georgian nation as a disintegrated one in terms of language and ethnicity. Such qualifications are mainly generated due to Kartvelology of the Soviet period. Thus, the Russian "scholarly" circles present the Kartvelian linguistic world as incorporating one literary language and two-three non-written languages.

The number of identical word forms in Kartvelian dialects is quite extensive; when discussing sound equivalents it is one of the methodological mistakes to exclude identical forms and regard them as the so-called borrowings. It would be more logical to consider these words to be such common Georgian forms that have not undergone changes.

We believe the reasons for different reflexes of the same sound have to be identified. Particularly, when does the same sound remain unchanged and when does it modify due to a sound equivalent?

Modern technologies present new challenges for the Georgian nation as well as to the field of Kartvelology. It is essential that the state arrange further work of the Kartvelologists in two main directions:

I. Technologization of the Georgian language; we think it is important to timely implement a state-funded multi-profile long-term project that will generate software programs that will

1. Generate the Georgian speech into a text file;
2. Automatically provide a speech file relevant to a particular Georgian text file;
3. Digitalize printed and handwritten materials;
4. Provide an automated comprehensive spell check of the Georgian language;
5. Provide machine translation from Georgian into other languages and vice

versa.

In order to carry out the proposed tasks it is urgent to elaborate state-funded computer-based dictionaries (explanatory, terminological, of proper nouns, etc.); to develop Georgian text corpora that include materials of Georgian literary language as well as the data of the Georgian dialects.

II. Implementation of research on the Georgian language and its dialects while applying modern methodologies, namely,

form- and semantic systemic analysis of phonematic and morphosyntactic structure and vocabulary of the Georgian language and the Kartvelian sub-systems.

The verb paradigms of the Georgian literary language and those of the Kartvelian sub-systems are in fact similar; this is an important fact when exploring the Kartvelian linguistic world.

The article is dealing with the verb paradigms of the Georgian literary language as well as those of Megrelian-Svan.

უშანა უტკარაჲ

ექვთიმე თაყაიშვილის მასხინალები ისტორიულ ტაოში

სახელოვანი ქართველი მამულიშვილი, გამოჩენილი საზოგადო მოღვაწე, სამშობლოსათვის თავდადებული ერისკაცი, ქართული ეკლესიის მიერ წმინდა ღვთისკაცად შერაცხული დიდი ექვთიმე თაყაიშვილი მთელი სიცოცხლის მანძილზე ერთგულად ემსახურებოდა მამულს. მისი კალმის ყოველი კვალი, საზოგადოებრივ საქმიანობაში გადადგმული ყოველი ნაბიჯი გამსჭვალული იყო სამშობლოს სიყვარულით. მისი ფიქრი თავს ევლებოდა სათაყვანებელ ქართულ მიწას, ფრთებგაშლილი ოცნება ღრმად წვდებოდა ქართველი ხალხის გმირული ისტორიის ფურცლებს და თანამედროვეთა სამაგალითოდ და საამაყოდ გამოჰქონდა ისინი მზის სინათლეზე. მან ქართველ ხალხს შემოუწნა დიდებული წარსულის დამადასტურებელი ძვირფასი ისტორიული წყაროები, გადაურჩინა სულიერი და მატერიალური კულტურის ფასდაუდებელი საუნჯე.

მისი ფიქრი და მზრუნველი ხელი თანაბრად წვდებოდა საქართველოს ყოველ კუთხეს, ქართველი ხალხის ისტორიის ყოველ ფურცელს. ვინ მოსთვლის იმ ისტორიული წყაროების რაოდენობას, რომლებიც მან დაკარგვისაგან თუ გასხვისებისაგან იხსნა. ამიტომაც უწოდეს მას „საქართველოს მექურქლეთ-უხუცესი“. ის, როგორც სამშობლოში, ისე ემიგრაციაში ყოფნისას, თავის სიცოცხლეზე მეტად უფრთხილდებოდა ჟამთა ცვლის შედეგად წარმოქმნილ ქართველებში გადაჩენილ ქართველთა საუნჯეს.

დიდი ექვთიმეს უბირველესი საზრუნავი იყო ქართველი ხალხის ძირძველი ისტორიული სამშობლოს ის ნაწილი, რომელსაც „ძველად ქართველები ზემო ქართლს, სამცხეს, ანუ მესხეთს უწოდებდნენ, ხოლო XIII საუკუნიდან, როდესაც სამცხის ათაბაგების (ჯაყელთა საგვარეულოს) ძალაუფლება დამკვიდრდა, ამ მხარეს „სამცხე-საათაბაგო“ ეწოდა“ (ე. თაყაიშვილი, 1969, გვ. 2), - აღნიშნავს სახელოვანი ისტორიკოსი, საისტორიო მწერლობის უბადლო შემოქმედი, დიდი ექვთიმე თაყაიშვილი.

ზემო ქართლის მნიშვნელოვან ნაწილს, რომელიც 1578 წლიდან მოექცა ოსმალეთის იმპერიის საზღვრებში და საუკუნეთა მანძილზე თანდათანობით ექცეოდა მუსლიმანური სარწმუნოების გარემოცვაში, ექვთიმე თაყაიშვილი უწოდებდა „სამუსლიმანო საქართველოს“. თუმცა აღსანიშნავია ისიც, რომ ისტორიოგრაფიაში გვხვდება სხვა სახელწოდებებიც: „თურქეთის საქართველო“ (გ. ყაზბეგი), „ოსმალის საქართველო“ (ილია). 1921 წლის 13 ოქტომბრის ყარსის ხელშეკრულებით ამ დიდ ტერიტორიას, საბედნიეროდ, გამოეთიშა აჭარა. ტაო-კლარჯეთი, არტაანი, კოლა, ოლთისი, ჩილდირი და თორთომის დიდი ნაწილი თურქეთის რესპუბლიკის საზღვარებში მოექცა. ე. თაყაიშვილის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „თურქების მიერ 1921 წელს საქართველოსაგან მიტაცებული მიწა-წყლის საერთო სივრცე 13, 072 კვ. კილომეტრს უდრის, ხოლო მოსახლეობის რიცხვი 250 000-ს აღემატება“ (იქვე).

ეს ძირძველი ქართული მიწა-წყალი გაშლილია მდ. მტკვრის ზემო წელსა (ჩილდირი, კოლა, არტაანი, ფოცხოვი, ერუშეთი) და მდ. ჭოროხის მთელს ნეობაში (ოლთისი, თორთომი, ისპირი (საერო), ტაო, შავშეთი, იმერხევი, კლარჯეთი, ნიგალი), აჭარის გამოკლებით. ამას ემატება ჭანეთი, ანუ ლაზეთი.

ქართველი ერის ისტორიული სამშობლოს ამ ნაწილმა საუკუნეთა სანახებიდან თავისი მხრებით ამოჴიდა ჩვენი სამშობლოს გმირული წარსული, რომელზედაც აღმოცენდა ქართველთა მრავალსაუკუნოვანი ისტორია, დღევანდლობა და ნათელი მომავლის იმედი. აქედან დაიწყო მთელი საქართველოს გაერთიანება ბაგრატიონთა მეთაურობით. ტაო-კლარჯეთი საუკუნეთა მანძილზე იყო ქართული კულტურისა და განათლების სავანე. დიდი ექვთიმე სამართლიანად აღნიშნავდა: „უძველესი ტყავის ხელნაწერები, რომელთაც ჩვენამდე მოუღწევიათ და რომელნიც გადაწერილი არიან საქართველოს ყოფილ საზღვრებში და არა უცხოეთში (სინას მთაზე, პალესტინაში, ათონზე და სხვა), ყველა ეკუთვნის ტაო-კლარჯეთის მონასტრებს. პირველი პერიოდიდან ქართული მწერლობისა, ესე იგი, მცხეთა-თბილისის პერიოდიდან... არაბების დამკვიდრებამდე საქართველოში, მეშვიდე საუკუნის ნახევარში, ჩვენამდე ერთ ხელნაწერს ტყავის წიგნს არ მოუღწევია... პალიმპსესტის ხანმეტი ტექსტები, რომელნიც ამ ბოლო დროს გამოქვეყნდა, უნდა ეკუთვნოდნენ ამ პირველ პერიოდს, მაგრამ ესენი ფრაგმენტებს წარმოადგენენ და არსად დაცული არ არის არც დრო და არც ადგილი გადაწერისა... უძველესი ქართული მწერლობის ძეგლები ტაო-კლარჯეთმა შემოგვინახა“ (ე. თაყაიშვილი, 1991, გვ. 208).

ისტორიული ტაო-კლარჯეთის მნიშვნელობა კარგად იცოდა დიდი ექვთიმეს იდეურმა წინამძღოლმა, ქართველი ერის სულის მესაქემ ილია ჭავჭავაძემ. იგი წერდა: „უწარჩინებულესნი მამანი, საღმრთო-საერო თხზულებათა მწერალნი ჩვენი, ეხლანდელის ოსმალის საქართველოს შვილნი და მცხოვრებნი იყვნენ... ჩვენი ყოფილი ცხოვრება იქ აღყვავებულა, ჩვენს სიცოცხლეს იქ უჩქევნია, ჩვენის სულის ძლიერებას იქ აღუმართავს თავისი სახელგანთქმული დროშა, თითქმის იგია ჩვენის სულის აღმატებულების აკვანი... სწავლა, განათლება, მამულისათვის თავგამეტებული სიყვარული თითქმის იქიდან ეფინებოდა ჩვენს ქვეყანას ერის დროს“ (ი. ჭავჭავაძე, 1987, გვ. 9).

რუსეთ-ოსმალეთის 1877-78 წლების ომის შემდეგ, ბრესტის საზავო ხელშეკრულებით, რუსეთის იმპერიის საზღვრებში მოექცა ოსმალეთის იმპერიის შემადგენლობაში მყოფი ზემო ქართლის მიწა-წყლის დიდი ნაწილი, ე.ი. საქართველოს დაუბრუნდა თავისი ძირძველი მხარეები: ჩილდირი, ფოცხოვი, არტანის, შავშეთი, იმერხევი, ზემო მაჭახელი, ნიგალი, კლარჯეთი, ისტორიული ტაოს დიდი ნაწილი სოფელ მელომდე. აქ გადიოდა სახელმწიფო საზღვარი. ქართველი ხალხის სახელოვანმა შვილებმა - დიმიტრი ბაქრაძემ, გიორგი ყაზბეგმა, თედო სახოკიამ, ნიკო მარამ, ექვთიმე თაყაიშვილმა, რუს მეცნიერებთან და მოგზაურებთან ერთად, დიდი მონდომებითა და გულისხმიერებით დაიწყეს დაბრუნებული მხარეების მატერიალური და სულიერი კულტურის შესწავლა. დიდმა ექვთიმე თაყაიშვილმა ფასდაუდებელი ამაგი დასდო შემოერთებული მხარეების - არტანის, კოლას, ოლთისის, ჩანგლის (აღზენის მაზლობლად), ტაოს ეკლესია-მონასტრებისა და ციხეების შესწავლას. ამ მიზნით მისი ხელმძღვანელობით წარმატებით განხორციელდა სამი არქეოლოგიური ექსპედიცია.

პირველი ექსპედიცია მოეწყო 1902 წელს. მაშინ ახალქალაქისა და ახალციხის ზოგიერთ ძეგლთან ერთად შეისწავლეს არტანის ოლქის ძეგლები და ოლთისის ოლქიდან ბანას ტაძარი, ახლოს მდებარე ეკლესიებითურთ.

მეორე ექსპედიცია მოეწყო 1907 წელს. გამოიკვლიეს ოლთისის ოლქის, არტანისა და კოლას რაიონების ყველა ძეგლი, აგრეთვე საფუძვლიანად შეისწავლეს აღზენის მაზლობლად მდებარე ჩანგლის ტაძარი.

მესამე ექსპედიცია განხორციელდა 1917 წლის ივლისში ისტორიულ ტაოში. ექვთიმე თაყაიშვილის ჩვეული გულისხმიერებითა და მეცნიერული თვალთახედვით საფუძვლიანად იქნა შესწავლილი იშხნის, ოშკის, ხახულის, ოთხთა ეკლესიის და ბარხლის ეკლესიები.

მეცნიერი თავის შრომებში მკითხველს საფუძვლიანად აცნობს საკვლევ ობიექტს, იძლევა ძეგლთა ისტორიულ-გეოგრაფიულ დახასიათებას; ყურადღებას ამახვილებს იქ მოსახლე ქართველთა ყოფა-ცხოვრების, რწმენა-წარმოდგენების, წეს-ჩვეულებების შესახებაც. მისი ნაშრომები არ შემოიფარგლება მხოლოდ არქეოლოგიური მონაცემებით და საინტერესოა მკითხველთა ფართო წრისათვის.

წინამდებარე სტატიაში საუბარი გვქმნება ისტორიული ტაოს მნიშვნელოვანი მხარის - ოლთისის ოლქის მდიდარი წარსულის მქონე იმ გეოგრაფიულ პუნქტებზე, სადაც გარკვეული მასპინძლობა გაუწიეს ზომიარაშვილთა სახელობის გვარის შვილებმა დიდ მეცნიერს - ექვთიმე თაყაიშვილს. მის ნაშრომებში ნახსენებია სამშობლოსათვის თავდადებული გმირის დიდი სელიმ ზომიარაშვილის შვილების - ჰუსეინ ბეგ და ღურსუნ ბეგ ზომიარაშვილებისა და მათი შვილების სახელები. ესენი იყვნენ ოლთისის ერისთავები (ოსმალურად - ბეგები).

ქართულ წერილობით წყაროებში „ოლთისი“ მეთერთმეტე საუკუნიდან იხსენიება, უკავშირდება საქართველოს მეფე გიორგი პირველის (1014-1027) მეფობის ხანას, კერძოდ, ქართველთა ბრძოლას ბიზანტიელი დამპყრობლების წინააღმდეგ. როგორც ცნობილია, 1021 წელს ჩილდირის ტბის მახლობლად, სოფელ შირიმთან, ბრძოლის გამართვამდე ბასიანიდან მობრუნებულმა გიორგი I-მა, მტრისთვის ხელისშეშლის მიზნით გადაწვა ქალაქი ოლთისი (ქართლის ცხოვრება, 1955, გვ. 344; საქართველოს ისტორია, 2012, გვ. 400). მომდევნო ეპოქის ცნობა გიორგი მეორის (1072-1089) მეფობის ხანას ეხება და ჩვენი ქვეყნის სასიკეთო ამბავს გვაუწყებს. ისტორიული წყაროების თანახმად, 1074 წელს გიორგი მეორე და ბიზანტიის სამეფო კარის სახელობის მხედართმთავარი გრიგოლ ბაკურიანისძე ერთმანეთს ბანაში შეხვდნენ ბიზანტიის მიერ მიტაცებული ქართული მიწების - „ზემონი ქუეყანის“ - დაბრუნების თაობაზე. „ქართლის ცხოვრება“ მოგვითხრობს: „წარვიდა მეფე გიორგი მამულსა თქსა ტაოს და მოვიდა ბანას. ხოლო მუნ მოვიდა წინაშე მათსა მთავარი აღმოსავლისა გრიგოლ ბაკურიანისძე, რომელსა ჰქონდეს ოლთისნი, კარნუ-ქალაქი და კარი... და მოსცა გიორგი მეფესა კარის ციხე-ქალაქი და მისი მიმდგომი ქვეყანა“ (ქართლის ცხოვრება, 1955, გვ. 318).

დავით აღმაშენებლის (1089-1125) დროსაც სამსხვერპლო მიწად იყო ქცეული ოლთისის მხარე. აქ თურქ-სელჩუკთა თარეში არ ცხრებოდა. 1124 წლის ივნისში დავით აღმაშენებელმა თურქთაგან გაათავისუფლა ჯავახეთი, კოლა, ბასიანი სპერამდე და ოლთისი. სელჩუკები გამალებული იბრძოდნენ ოლთისის შენარჩუნებისათვის. სისხლისმღვრელ ბრძოლაში თითქმის მთლიანად დაიწვა ქალაქი ოლთისი.

საქართველოს უმეფობის ხანაშიც მძიმე პირობებში იმყოფებოდა ოლთისი. მონღოლ-თათართა თარეშმა თანდათან გამოაცოცხლა ქართველები. შავშთა, კლარჯთა, ტაოელთა, კოლა-არტაანელთა, კარნიფორელთა მოწოდებით ბრძოლას სათავეში ჩაუდგა ყვარყვარე ციხისჯვარელი-ჯაყელი (გარდაიცვალა 1361 წ.). ავანისის ველზე გამართულ ბრძოლაში ქართველებმა გაიმარჯვეს და გაათავისუფლეს ოლთისი (ვახუშტი ბატონიშვილი, 1973, გვ. 209).

როგორც წყაროებიდან ჩანს, ისტორიული ტაოს გამორჩეული ადგილი - ოლთისი, საქართველოს ერთ-ერთი განაპირა მხარე, საუკუნეთა მანძილზე

ხშირად იყო სამსხვერპლო მიწა. ვინ მოსთვლის, რამდენი ქართველი შეეწირა ამ ლამაზი მხარის დაცვას. ბიზანტიელები და ირანელები, სომხები და სელჩუკები, მონღოლები და არაბები ბევრჯერ ამაოდ ცდილობდნენ აქ ფეხის მოკიდებას. ოსმალეთის იმპერიის მომძლავრებამდე ეს მხარე მედგრად იცავდა თავს. იმდენად მტკიცედ იყო დაცული ოლთისის მხარის საზღვრები, რომ ზოგჯერ საქართველოს სხვა კუთხეებიდან გამოიზიდავდა თავშესაფარსაც წარმოადგენდა ხოლმე. ცნობილია, რომ 1614 წელს ერთხანს ოლთისს თავს აფარებდა სპარსელებისაგან შევიწროებული კახეთის მეფის თეიმურაზ პირველის ცოლ-შვილიც (იქვე, გვ. 589).

ოლთისის მხარის ტვირთშიმე ისტორიის მოწმეა ოლთისის ციხე და ციხის ეკლესია, გაშენებული მაღალ კლდოვან გორაკზე. გერმანელ ბოტანიკოს კარლ კოხს (1809–1879) 1843 წელს ჯერ კიდევ კარგად თავშენებული დახვდა ოლთისის ციხეცა და ციხის ეკლესიაც. კარლ კოხმა მაშინ ძველი ქართული წარწერები ნახა როგორც ციხის, ისე ქალაქის ზღუდის კედლებზე. 1907 წელს ეს ძეგლები აღწერა ექვთიმე თაყაიშვილმა. მას იქ მხოლოდ ნანგრევები დახვდა. სწორედ აქ, ოლთისის ოლქის სხვადასხვა ადგილას - კარნავაზში, ტაოსკარში, ფანასკერტში, ოლთისში შეხვდა იგი ზიმშიაშვილთა წარმომადგენლებს.

ოლთისის მხარის გამგებლები - ერისთავები მე-13 საუკუნიდან მოყოლებული მე-19 საუკუნის პირველი მეოთხედის ჩათვლით ჯაყელები - ათაბაგები იყვნენ. მე-19 საუკუნის 30-იანი წლებიდან როგორც ოლთისის, ასევე შავშეთის, არტაანის, ტაოს, აჭარის გამგებლები არიან ზიმშიაშვილთა გვარის შვილები. კერძოდ, სელიმ ზიმშიაშვილის შვილები: ახმედი, აბდი, ჰუსეინი, დურსუნი განაგებენ ისტორიული ტაო-კლარჯეთის მხარეებს, აჭარის ჩათვლით. ისინი ისტორიულ წყაროებში მოხსენიებულნი არიან ასეთნაირად: ახმედ ბეგი აჭარელი, აბდი ბეგი შავშეთელი, ჰუსეინ ბეგი ანზაველი, დურსუნ ბეგი ტაოსკარელი.

ექვთიმე თაყაიშვილი ნაშრომში „არქეოლოგიური ექსპედიცია კოლა-ოლთისში და სოფელ ჩანგლში 1907 წელს“ აღნიშნავს, რომ კოლას რაიონის მოვლის შემდეგ ექსპედიციის წევრები გაჩერდნენ ქალაქ ოლთისში. იგი წერდა: „ოლთისის მხარე შეადგენდა ძველი ქართული პროვინციის ტაოს ნაწილს. ტერიტორია მისი შეიცავდა 1958 კვადრატულ კილომეტრს. მცხოვრებთა რიცხვი უდრიდა 275450 სულს. უმეტესობა შეადგენდა გამაჰმადიანებულს ქართველობას, მესხებს. სხვებთა შორის იყვნენ ბერძნები, ქურთები და სომხები... ბეგები ამ მხარისა ეკუთვნოდნენ ზიმშიაშვილის გვარეულობას. ოთხს მათგანს ჩვენ გავიცანით ჩვენი ექსპედიციის დროს. ერთი უფრო შეძლებული დურსუნ ბეგი ცხოვრობდა ტაოსკარში, ერთი ფანასკერტის მუხთარი (მამასახლისი) იყო, მეორე კარნავაზის მუხთარი. ამას კიდევ შერჩენოდა ნაწილი ძველი დიდებული სახლისა, რომელიც საუკეთესო იყო მთელს ოლთისის ოკრუგში. მესამე სტრაჟნიკი იყო და ოკრუგის უფროსმა ჩვენ გვაახლო ყოველგან იმ რაიონში მოგზაურობის დროს. ის, რა თქმა უნდა, ჩვენთვის მარტო საპატიო მზღებელი იყო, რომელიც კარგად იცნობდა ყველა სოფელს. ჩვენ გავიცანით ოლთისში ამ სამი ძმის დედას. ის ასი წლის მოხუცი იყო, მაგრამ ერთობ მხნე, მაღალი და წარმოსადეგი. მშვენივრად ლაპარაკობდა ქართულს; მესხიერებაც კარგი ჰქონდა“ (ე. თაყაიშვილი, 1991, გვ. 313).

დიდი ექვთიმეს მასპინძელი, ასი წლის ქალბატონი, აღმოჩნდა მისი მშობლიური სოფლის ახლოს მდებარე სოფელ ქაქუთის მკვიდრი. ეს ქალბატონი, რომლის სახელსაც არ ახსენებს ექვთიმე, ჩვენი ვარაუდით უნდა იყოს უსეინ ბეგ ანზაველის მეუღლე. ზემოთ დასახელებული ძმები ზიმშიაშვილები უნდა იყვნენ

უსეინ ბეგ ანზაველის შვილები და შვილიშვილები. ავტორი განაგრძობს: „გამოირკვა, ის ყოფილა ბერიძის ასული; წამოუყვანიათ ბეგის საცოლოდ 16 წლისა გურიიდან, სოფელ ქაქუთიდან. ქაქუთი ჩოლოქის წყლის ნაპირად მდებარეობს, ყოფილ ოსმალეთის საზღვარზე და შედის ჩემი სამშობლო ლეხორის საზოგადოებაში; იგი მომიყვა იმ დროის გურიის ამბებს და აგრეთვე, როგორ დაწინაურებული იყვნენ ოსმალეთში მისი ქმარი და სხვა ქართველი ბეგები. ბოლოს მკითხა, მალაქია გურიელი, დათა გურიელი, ყარამან თავდგირიძე როგორ ბრძანდებოდა? მალაქია გურიელი დიმიტრი, კოწია და ქაიხოსრო გურიელების მამა იყო, ხოლო დათა გურიელი იყო ჯაბა, ვახტანგ, მამია, ტელემაქ და ვარდენ გურიელების მამა; ეს ორი ჩემს დაბადებამდე იყვნენ გარდაცვლილნი. ყარამან თავდგირიძის სახელი, ნიკო თავდგირიძის მამისა, ბავშვობაში ხშირად მსმენია, მაგრამ პირადად არ მინახავს. მე ვუთხარი: არც ერთი აღარ არის ცოცხალი-მეთქი. ჰო, რა ადრე გარდაცვლილანო, მიპასუხა“ (ე. თაყაიშვილი, 1991, გვ. 314).

ტაოსკარში ე. თაყაიშვილის მასპინძლები იყვნენ ღურსუნ ბეგ ხიმშიაშვილი და მისი შვილი დევრიშ ბეგი. როგორც ჩანს, მეცნიერი კარგად გაცნობია მათ ოჯახს და შენიშნავს, რომ ღურსუნ ბეგი, სხვა ხიმშიაშვილებთან შედარებით, უფრო შეძლებულად ცხოვრობს. ავტორი შენიშნავს, რომ ტაოსკარში 100 კომლამდე გამაჰმადიანებული ქართველი ცხოვრობს. „მაჰმადიან ქართველებს ქართული ენა საზოგადოდ დავიწყებული ჰქონდათ, მაგრამ ზოგიერთ სოფელში, ფანასკერტში, ანზავში და ნიაკომში მოხუცებულებს ზოგჯერ ესმოდათ ქართული; ხოლო შეგნება, რომ ისინი წინათ ქართველები იყვნენ, თითქმის ყველას ჰქონდაო“, - წერს ექვთიმე. მაშინ აქ შენარჩუნებული იყო, აგრეთვე ქართული გეოგრაფიული სახელები (იქვე).

ე. თაყაიშვილი ხიმშიაშვილების შესახებ საუბრობს, აგრეთვე, მომდევნო თავებშიც, კერძოდ, სოფელ კარნავაზის აღწერისას (იქვე, გვ. 374). კარნავაზი ბაღნარში ჩაფლული სოფელი ყოფილა, შემადგენელ ადგილას. მას ციხე-კოშკიც ჰქონია ძველად. კოშკთან ახლოს უსეინ ბეგ ხიმშიაშვილს სასახლე აუშენებია 1871 წელს, შემგობილი ჩუქურთმებითა და ფერადოვანი მხატვრობით. სულ 27 ოთახი ჰქონია ამ სასახლეს, დიდი დარბაზით. დარბაზის ჭერი ჩუქურთმით ყოფილა შემგობილი და ოქროსფრად შეღებილი, კედლის მხატვრობა წარმოდგენილი ვაზის ყვავილებითა და თაიგულებით, მცენარეთა ბუჩქებითა და ხილთა ნაყოფით; ჩუქურთმებით დამშვენებული კარები და ფანჯრები ამკობდა თურქე ამ სასახლეს. 1917 წელს სასახლე შერყეული და მხოლოდ ნაწილობრივ შენახული დახვდა ე. თაყაიშვილს, რადგან ეს მხარე პირველი მსოფლიო ომის ქარცეცხლში იყო მოქცეული და უმძიმეს პირობებში იყო მოსახლეობა ჩავარდნილი. კარნავაზის მამასახლისი ჰუსეინ ბეგ ხიმშიაშვილის შვილიშვილი იყო. სწორედ მის შესახებ წერდა ექვთიმე: „ამას კიდევ შერჩენოდა ნაწილი დიდებული სახლისა, რომელიც საუკეთესო იყო მეფის ოლთისის ოკრუგში“. სახლის პატრონმა, კარნავაზის მამასახლისმა, როგორც ჩანს, ოჯახში მიიპატიჟა საპატიო სტუმარი და გაუმასპინძლა. ექვთიმეს საშუალება მიეცა სასახლის სრულყოფილად დათვალიერებისა და აღწერისა.

ჩემს მონოგრაფიაზე - „ჩვენებურების ქართულის“ მეორე ტომის მასალებზე მუშაობის დროს სტამბოლში შეგხვდი ჰუსეინ ფაშა ხიმშიაშვილის შვილთაშვილებს - ქალბატონებს აითენს და შულეს. შულე ჟურნალისტი, მუშაობს გაზეთ „რადიკალის“ რედაქციაში. ცხადია, იგი ვერ იცნობს თავისი დიდი პაპის სასახლის დიდებულ სურათს, რომელიც აღწერილია ექვთიმეს დასახელებულ

ნაშრომში. სასახლის გეგმა და სურათი საძიებელია თბილისის უნივერსიტეტის მიერ გამოცემულ „ქართული ხუროთმოძღვრების ალბომში“ (თბილისი, 1924 წელი). კარნავაზის მამასახლისი, ექვთიმეს ერთ-ერთი მასპინძელი, ნაშრომში სახელით არაა მოხსენიებული. ასევე უსახელოდ იხსენიება მხლებელი სტრაჟნიკი. ხიმშიაშვილთა გენეალოგიური ხის თანახმად, დიდი ექვთიმეს მასპინძელი კარნავაზში იყო ამავე სოფლის მამასახლისი (მუხტარი) რუსთემ ბეგ ხიმშიაშვილი, სელიმ ხიმშიაშვილის შვილიშვილის შვილი (Ahmet Acar, 1955, 75).

რუსთემ ბეგი (როსტომი) კარნავაზში დაიბადა 1866 წელს. მამამისი იყო მურად აღა. დაწყებითი და საშუალო განათლება ყარსსა და არტაანში მიიღო, შემდეგ კი ფერმერობას მიჰყო ხელი. იყო კარნავაზის მამასახლისი. მუშაობდა ოლთისის ოლქის პოლიციაში. იგი გახდა ოსმალეთის წარმომადგენელთა პალატის უკანასკნელი მოწვევის დეპუტატი ოლთისიდან. ოლთისის მთავრობა 1920 წლის 20 მაისს შეუერთდა თურქეთის დიდ ეროვნულ კრებას. იგი ამ კრების დეპუტატია ოლთისიდან, მონაწილეობდა პროექტებისა და ფოსტა-ტელეგრაფის კომისიების მუშაობაში. დეპუტატობის ვადის გასვლის შემდეგ ოლთისში დაბრუნდა და ისევ ფერმერობას მოჰყიდა ხელი. როსტომ ბეგს საქართველოს სიყვარული არასოდეს განელებია. ქართული - აჭარული წარმოშობა რომ შეენარჩუნებინა, ჰამშიოდლუს ხიმშიაშვილის გვარით გაიარა დეპუტატობის რეგისტრაცია (მ. ქასაბი, 2012, გვ. 185), - წერს თურქი ისტორიკოსი მურად ქასაბი წიგნში „ოსმალეთის ქართველები“.

ე. თაყაიშვილს ტაოელი ქართველები ყველგან პატივისცემითა და სიყვარულით ხვდებოდნენ. ამიერტაოს ადმინისტრაციულ ცენტრში - ვეფხნევეში, რომელსაც ამჟამად „იუსუფელი“ ჰქვია, სტუმრად ყოფილა ექვთიმე ტაოელ ქმედ დევრიშიან-ბერიძესთან, რომელიც მოგვიანებით ქ. ბურსაში გადასახლდა. მისი ძმისშვილი მუსტაფა დევრიშიანი-ბერიძე გავიცანი 1989 წლის ზაფხულში მურღულში „ჩვენებულების ქართულის“ I ტომის მასალებზე მუშაობის დროს. მან ჩემთან საუბარში გაიხსენა თავისი ბიძის ნამბობი ექვთიმე თაყაიშვილის სტუმრობის შესახებ. ექვთიმეს ოთხთა ეკლესიის ციხეზე ასვლის დროს დასჭირვებია უბრალო ფეხსაცმელი, ტაოური ჩარუხები (ქალამნები). იგი ქმედ დევრიშიანს უჩუქებია მისთვის. ამ ფეხსაცმლით ასულა იგი მაღალ გორაკზე მურვან კავკასიძის მიერ აშენებულ ოთხთა ეკლესიის ახლოს მდებარე ციხის ეკლესიის სანახავად (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 178). ექვთიმე თაყაიშვილს კარგი მასპინძელი ჰყოლია, აგრეთვე, ხაზულშიც, რის შესახებაც ცნობას გვაწვდის კონსტანტინე ოდიშარია (კ. მარტვილელი, 1919).

2013 წელი დიდი ექვთიმეს საიუბილეო წელია. სამშობლოს სამსახურში დახარჯული სიცოცხლე უკვდავყოფილია მარად ცოცხალ მის ნაშრომებში. ფასდაუდებელია წმინდა ღვთის კაცად შერაცხული მამულიშვილის ღვაწლი ქართველი ერის წინაშე. სამართლიანად ბრძანებდა ერეკლე მეფე ექვთიმესთანა მწერლების შესახებ: „ხელი მწერლისა ლპების საფლავსა შინა, ხოლო ნაწერი თითთა მისთა ჰგიებს საუკუნოდ“.

დამოწმებული ლიტერატურა

Ahmet Acar, 1955 - Ahmet Acar, Tarihte Hamiopolulari, Ankara, 1955.

ვახუშტი ბატონიშვილი, 1773 - ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, ტექსტი დადგენილი გვგლს ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, თბ., 1973.

- ე. თაყაიშვილი, 1960 - ე. თაყაიშვილი, 1917 წლის არქეოლოგიური ექსპედიცია სამხრეთ საქართველოში, თბ., 1960.
- ე. თაყაიშვილი, 1991 - ე. თაყაიშვილი, არქეოლოგიური ექსპედიცია კოლა-ოლთისში და სოფელ ჩანგლში 1907 წელს, წიგნში „დაბრუნება“, ქართული ემიგრანტული ლიტერატურა, გ. შარაძის საერთო რედაქციით, თბ., 1991.
- კ. მარტვილელი, 1919 - კ. მარტვილელი (ოდისშარია), მოგონება, გაზ. „საქართველო“, 5 ენკენისთვე, №191, გვ. 4, 1919.
- საქართველოს ისტორია, 2012 - საქართველოს ისტორია IV საუკუნიდან XIII საუკუნემდე, ტ. II (რედაქტორი აკად. რ. მეტრეველი), თბ., 2012.
- შ. ფუტყარაძე, 1993 - შ. ფუტყარაძე, ჩვენებურების ქართული, I, ბათუმი, 1993.
- ქართლის ცხოვრება, 1955 - ქართლის ცხოვრება, ტ. I, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, თბ., 1955.
- მ. ქასაბი, 2012 - მურად ქასაბი, ოსმალეთის ქართველები, სტამბოლი, 2012.
- ი. ჭავჭავაძე, 1987 - ი. ჭავჭავაძე, პუბლიცისტური წერილები, ტ. IV, თბ., 1987.

ШУШАНА ПУТКАРАДЗЕ

ПОМОЩНИКИ ЭКВТИМЕ ТАКАИШВИЛИ В ИСТОРИЧЕСКОЙ ОБЛАСТИ ТАО

Известный грузинский общественный деятель, историк, археолог, объявленный святым, Эквтиме Такаишвили на протяжении всей своей жизни служил родине, оживляя в своих трудах героические страницы истории Грузии. Его мысли и мечтания одинаково касались каждого уголка Грузии. Однако всё же первойшей заботой учёного было изучение истории той части исторической родины грузин, которая с 1578 года оказалась в пределах Османской империи. С этой целью под его руководством в 1902, 1907, 1917 годах было организовано три экспедиции. Эквтиме Такаишвили основательно изучил остатки памятников материальной культуры исторической области Тао (сегодняшние Юсуфельский, Олтисский, Артаанский и Голайский районы Турецкой Республики).

В проведении исследовательских работ в данном регионе учёному помогали управители этого края - потомки горячего патриота своей родины, героя Селима Химшиашвили. В трудах учёного названы имена только двоих из них — это отец и сын Дурсун и Девриш Химшиашвили. Из турецких исторических источников удалось установить личность ещё одного помощника Такаишвили. Им оказался внук Селима Рустем-бег Химшиашвили, мухтар (староста) посёлка Карнавази. Большую помощь учёному оказала также невестка Селима Химшиашвили, жена Хусейн-бега Химшиашвили, столетняя женщина по фамилии Беридзе, уроженка села Какути.

Исследование посвящается 150-летию юбилею великого грузинского учёного Эквтиме Такаишвили.

შორენა შხაპაძე

„რეაბილიტირებული სიკვდილის შემდეგ“

ხანმოკლე, მაგრამ აქტიური ცხოვრებით იცხოვრა შესანიშნავმა ქართველმა საზოგადო მოღვაწემ და ხელოვანმა დიმიტრი შევარდნაძემ. თავისი მოღვაწეობით მან იმდენად დიდი როლი შეასრულა ქართულ კულტურაში, რომ დღეს ქართული ხელოვნება წარმოუდგენელია მისი ნაღვაწის გარეშე.

დიმიტრი შევარდნაძე იყო „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ დამაარსებელი, ეროვნული სამხატვრო გალერეის შექმნის ინიციატორი და მისი ხელმძღვანელი, ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმის - მეტეხის დაარსების სულისჩამდგმელი და პირველი დირექტორი. სწორედ მის ბაზაზე შეიქმნა საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმი და ქართული ხელოვნების ისტორიის ინსტიტუტი. დიმიტრი შევარდნაძე იყო აგრეთვე საქართველოს ძეგლთა დაცვის კომიტეტის თავმჯდომარის მოადგილე. მან ასევე დიდი ღვაწლი დასდო სამხატვრო აკადემიის დაარსებას (ი. აბესაძე, ქ. ბაგრატიშვილი, 1998, გვ. 3).

მიუხედავად მიღებული უმაღლესი პროფესიული განათლების მქონე მხატვარი თავის ცოდნასა და გამოცდილებას არ იშუვებდა საზოგადო საქმისათვის. მან გარკვეული წვლილი შეიტანა ქართული სახვითი ხელოვნების თითოეული დარგის განვითარებაში. როგორც ფერმწერმა, მან შექმნა საინტერესო ნიმუშები პეიზაჟის, ნატურმორტისა და უმთავრესად კი პორტრეტის დარგში. როგორც გრაფიკოს მხატვარს, მას ეკუთვნის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტისათვის შექმნილი პირველი გერბის მხატვრული გადაწყვეტა, დიდი წვლილი შეიტანა ქართული შრიფტის რეფორმის საკითხში. მოღვაწეობდა როგორც თეატრალურ, ასევე კინომხატვრობის დარგში.

როგორც ცნობილია, „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოების“ დაარსების დღიდან აქტუალური იყო სამხატვრო სასწავლებლის დაარსების საკითხი. კარგადაა ცნობილი, თუ რა რთული აღმოჩნდა ამ საკითხის გადაწყვეტა, რადგან ძალიან მრავალფეროვანი იყო თავად მხატვართა მიერ წარმოდგენილი სასწავლებლის პროექტები. უნდა აღინიშნოს, რომ დიდხანს განზრახ იყო უგულვებელყოფილი 30-იანი წლების რეპრესიების მსხვერპლთა - დიმიტრი შევარდნაძისა და ვახტანგ კოტეტიშვილის დამსახურება.

ჩვენთვის საინტერესოა აკადემიის რეორგანიზაციის საკითხი. საფიქრებელია, რომ დიმიტრი შევარდნაძის შედგენილი იყოს აკადემიის რეორგანიზაციის პროექტი, რადგან ის იყო ერთადერთი მხატვარი სამხატვრო აკადემიის სარევიზიო კომისიის შემადგენლობიდან და ასევე სხვებზე უკეთ ერკვეოდა სამხატვრო განათლების სპეციფიკურ საკითხებში.

ახალი დებულება მოიცავდა სწავლის ხანგრძლივობას, ნაწვენები იყო აკადემიის მიზნები, სტრუქტურა, კონტინგენტი და ა. შ. ეს დებულება რამდენიმე პარაგრაფის უმნიშვნელო ცვლილებით მიიღო საგანგებო კომისიის სხდომამ, რომელიც 1922 წლის 13 დეკემბერს საქართველოს სახალხო განათლების კომისარიატში მიიწვიეს. ასე განხორციელდა 1923-1924 წლებში სამხატვრო

აკადემიის პირველი რეორგანიზაციის პროცესი, რომელმაც ერთგვარად მოხსნა რამდენიმე უსიამოვნო ინციდენტი, რომლებიც ასახულ იქნა სარევიზიო კომისიის მასალებში.

უსიამოვნება ძირითადად მშობლიური ენის იგნორირების საკითხს ეხებოდა, რაც რეორგანიზაციის შედეგად გამოსწორდა. ქართული ენა აღდგა თავის კანონიერ უფლებებში, რაც, რა თქმა უნდა, დიდწილად იყო დაკავშირებული დიმიტრი შევარდნაძესთან, მის მიერ შემუშავებულ ახალ დებულებასთან.

საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ქეთევან მაღალაშვილის ფონდში დაცულია ორი დოკუმენტი: ერთი - მხატვრის რეაბილიტაციის ცნობა, ხოლო მეორე - ამ რეაბილიტაციისათვის ქეთევან მაღალაშვილის დაკითხვის ოქმი, რომელიც შედგენილია 1956 წელს (ი. აბესაძე, ქ. ბაგრატიშვილი, 1998, გვ. 156).

საკავშირო სამხედრო უწყების მიერ გაცემულ ცნობაში, რომელიც იმ დროს მრავალ ოჯახს დაეგზავნა მთელ საბჭოეთში, საოცარი ცინიზმი ჟღერს: „საქმე არ შეიცავს დანაშაულის ნიშნებს. რეაბილიტირებულია სიკვდილის შემდეგ“.

რა მოხდა სინამდვილეში?

დიმიტრი შევარდნაძე იყო პირველი, ვისაც საქართველოში გაუჩნდა იდეა დაეარსებინა სურათების გალერეა. მან დიდი ენერგია შეაღია ამ წამოწყებას, მთელ საქართველოში დაედგა ხელოვნების ნიმუშებს, ექსპონატებს და შეაგროვა ის რაოდენობა, რომელიც ვეღარ თავსდებოდა გალერეის შენობაში. საჭირო გახდა ახალი შენობის გამოძებნა. ისტორიული მნიშვნელობით და ადგილმდებარეობით ახალი მუზეუმის შესაქმნელად შესაფერისად ცნეს ყოფილი „მეტეხის“ ციხე-სიმაგრე, სადაც იმ დროისათვის განთავსებული იყო საპყრობილე. დიმიტრი შევარდნაძემ მიაღწია იმას, რომ საპატიმრო გადაიტანეს ორთაჭალაში, ხოლო „მეტეხი“ გადასცეს მუზეუმს.

აღსანიშნავია, რომ იმდროინდელი პრესა ამას ლავრენტი ბერიას დამსახურებად მიიჩნევს. 1933 წლის 20 ნოემბერს დაიბეჭდა სტატია, სადაც ნათქვამი იყო: „მეფის დროინდელი ბნელი, ნესტიანი, ცივი საკნები და სარდაფები ახლა ცარიელია. შიგ ყველა თავისუფლად შედის და გამოდის, მაგრამ აქ ახლაც იგრძნობთ შავბნელი წარსულის იმ სიმწარეს და სისასტიკეს, რომლითაც უსწორდებოდნენ მუშათა კლასის საუკეთესო შვილებს, საუკეთესო რევოლუციონერთ.“

ამხანაგ ლავრენტი ბერიას ინიციატივით, გადაწყდა ამ ციხის გადაკეთება ხელოვნების მუზეუმად, გადაწყდა და შესრულდა კიდევ. შესრულდა, რადგან ინიციატივა ისეთ მტკიცე ბოლშევიკს ეკუთვნოდა, როგორიც ამხანაგი ბერიაა, მისი განხორციელებისათვის ისეთი გამობრძმედილი მუშაკები იბრძოდნენ, როგორიც ამხ. ტიტე ლორთქიფანიძეა და არაა გასაკვირი, რომ ასე მოკლე დროში განხორციელდა ეს დიდი ინიციატივა“ (გაზ. „კომუნისტი“, 1933, გვ. 3).

სამუზეუმოდ გარემონტდა ციხის ერთ-ერთი კორპუსი. ამ დროს ცნობილი გახდა ბერიას განკარგულება, რომლის მიხედვითაც უნდა აეფეთქებინათ მეტეხის ტაძრის შენობა, რომ იქ აღმართულიყო შოთა რუსთაველის ძეგლი (ქ.ვახაჩიშვილი, 1984, გვ. 142).

დიმიტრი შევარდნაძემ არ მისცა ტაძრის აფეთქების უფლება. ბერიას წინადადებით, მას უნდა დაენგრია ციხე და სანაცვლოდ მას დაეხმარებოდნენ მუზეუმის ახალი შენობის აგებაში. დიმიტრი შევარდნაძემ კატეგორიული უარი განაცხადა შეთავაზებულ წინადადებაზე. მალე ის მოსკოვში გაემგზავრა, სადაც 5 მილიონი მანეთი გამოუყვეს მუზეუმის ასაგებად. მაგრამ ყველაფერი ამოიყო - მოსკოვიდან დაბრუნების შემდეგ ის ყოველგვარი გაფრთხილების გარეშე მოხსნეს დირექტორის თანამდებობიდან.

ქართული კულტურის, ეროვნული აზროვნებისა და ცნობიერების სადარაჯოზე მდგომი ხელოვანი თავისი მოქალაქეობრივი შემართებით სიცოცხლის ბოლო წუთამდე ისტორიულ ძეგლთა დაცვის ქომაგი იყო. სწორედ მშობლიური კულტურის ამ დიდ სიყვარულს ემსხვერპლა კიდევ. 1937 წლის 10 ივნისს საქართველოს იმჟამინდელი უმაღლესი ხელისუფლების სანქციით დიმიტრი შევარდნაძე დააპატიმრეს (ი. აბესაძე, ქ. ბაგრატიშვილი, 199, გვ. 5). „ხალხის მტრად“ მონათლული მისი სახელი დიდი ხნის განმავლობაში ტაბუდადებული იყო. დიმიტრი შევარდნაძის არა მხოლოდ პიროვნება, არამედ მისი ნაღვაწიც წლების განმავლობაში დავიწყებას მიეცა. მის მიერ დაარსებული ისეთი უმნიშვნელოვანესი ორგანიზაციის, როგორიც „ქართველ ხელოვანთა საზოგადოება“ იყო, ხსენებაც კი იკრძალებოდა. მოგვიანებით, 1956 წლის 13 სექტემბრის ოფიციალური რეაბილიტაციის შემდეგ, სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში თანდათანობით აღდგა აღნიშნული ორგანიზაციისა და მისი დამაარსებლის სახელი.

მხოლოდ 1967 წელს ქართული პერიოდული პრესის ფურცლებზე პირველად გამოჩნდა დიმიტრი შევარდნაძის დიდი ღვაწლისამი მიძღვნილი სტატია, რომელიც შალვა ამირანაშვილს ეკუთვნოდა (შ. ამირანაშვილი, 1967, გვ. 4).

ასეთია ხელოვანის ბედი, რომელიც 1937 წლის რეპრესიების კიდევ ერთი მსხვერპლია.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ი. აბესაძე, ქ. ბაგრატიშვილი, 1998 - ი. აბესაძე, ქ. ბაგრატიშვილი, დიმიტრი შევარდნაძე, თბ., 1998.
- შ. ამირანაშვილი, 1967 - შ. ამირანაშვილი, ხელოვანის ღვაწლი, ჩვენი კულტურის მშენებლები. გაზ. „კომუნისტი“, 1967 წლის 15 აგვისტო, №202.
- გაზ. „კომუნისტი“, 1933 წლის 20 ნოემბერი, №266.
- ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ქ. მაღალაშვილის ფონდი, №1185.
- ქ. ჯავახიშვილი, 1984 - ქ. ჯავახიშვილი, მიხეილ ჯავახიშვილი, თბ., 1984.

SHORENA PKHAKADZE**“REHABILITATED POSTMORTEM”**

The paper is dealing with the life and work, and tragic death of the Georgian painter Dimitri Shevardnadze. He was among those artists who fell victim to repressions in 1937. Dimitri Shevardnadze was interested in almost all fields of the Georgian art. He actively participated in the life of Georgian theatre and cinematography. He organized scientific expeditions for the study of Georgian historical monuments, took part in various cultural initiatives. Dimitri Shevardnadze played an important role in the establishment of the Georgian Academy of Arts and its further reorganization implemented in 1923-1924.

The government intended to demolish Metekhi temple and substitute it with the Shota Rustaveli's Monument. This endeavor was indeed fiercely opposed by Dimitri Shevardnadze. On June 10, 1937 he was arrested as a “public enemy”.

Dimitri Shevardnadze died in exile. After nineteen years, in 1956, he was rehabilitated.

გიგა ქამუშაძე

ქართული ენის გავლენისათვის თურქულ დიალექტურ მეტყველებაზე (იანეთში რეპატრიირებულთა მონაცემების მიხედვით)

მეორე მსოფლიო ომის დროს მესხეთ-ჯავახეთიდან გადასახლებული და შემდგომ, 80-იან წლებში დაბრუნებული მოსახლეობის მეტყველების შესწავლა უაღრესად აქტუალურია.

რეპატრიირებულთა მეტყველებაში დროთა განმავლობაში განვითარდა სალიტერატურო თურქულისაგან განსხვავებული სინტაქსური კონსტრუქციები. ეს მოვლენა დამახასიათებელია პერიფერიული თურქული დიალექტებისათვის. ამავე დროს დიალექტში შენარჩუნებულია თურქულისათვის დამახასიათებელი სინტაქსური წყობა.

რეპატრიირებული მოსახლეობის მეტყველებაში შემონახულია ისეთი მოვლენები, რომლებიც ზოგჯერ დაკარგულიც შეიძლება იყოს ქართულსა და თურქულში, ან რომელსაც შეუძლია ახლებურად გაგვაზარებინოს ადსტრატული მოვლენები და ქართველური კულტურის ზოგიერთი სხვა საკითხი. იანეთელთა თურქული მეტყველების შესწავლა მნიშვნელოვანია აგრეთვე ზოგადი ენათმეცნიერების თვალსაზრისითაც.

იგი ჩამოყალიბებულია რამდენიმე სხვადასხვა ენის შერევის ნიადაგზე. ამდენად, რეპატრიირებულთა თურქული მეტყველება „ნარევ“ ენად შეიძლება მივიჩნიოთ. ასე უწოდებენ რეპატრიირებულნი იმ ენობრივ ერთეულს, რომელზედაც მეტყველებენ; qarışux dil 'ნარევიენა'.

შევვხებით შემდეგი ტიპის გავლენებს:

1. რეპატრიირებულთა თურქული მეტყველება სხვა თურქული ენებისა და დიალექტებისაგან გამოირჩევა საინტერესო ფონეტიკურ-ფონოლოგიური მოვლენებით.

რეპატრიირებულთა თურქულ მეტყველებაში **b, p, d, t, k** თანხმოვნები ხშირად **მკვეთრდება**. მოცემული ბგერათგადასვლა შედეგი უნდა იყოს ქართველების წარმოთქმაში „თურქული მქდერებისა და ფშვინვიერების ქართულში მკვეთრად აღქმისაკენ საერთო მიდრეკილებისა“ (ს. ჯიქია, 1954, გვ. 203).

ცნობილია, რომ 1944 წელს მესხეთიდან გადასახლებული მოსახლეობა ერთგვაროვანი არ იყო. გადასახლეს: მუსლიმანი ქართველები (თავს თვლიდნენ ქართველებად), გათურქებული ქართველები (თავს თვლიდნენ თურქებად), თურქები, თარაქამები, თათები, ქურთები. იანეთში ჩამოსახლებულ ოჯახებს სხვადასხვა ისტორია და, შესაძლოა, სხვადასხვა წარმომავლობაც ჰქონდეთ, თუმცა მათი თურქული მეტყველება ერთგვაროვანია მკვეთრი თანხმოვნების (ე.წ. „კავკასიური ხშულების“) გამოყენების თვალსაზრისით.

გამკვეთრებას ძირითადად ადგილი აქვს სიტყვათა ანლაუტში; მაგ.: სალიტერატურო თურქულ ხ-ს რეპატრიირებულთა მეტყველებაში ენაცვლება p: balik palux, 'თევზი', bal pal 'თაფლი', butilka potlika 'ბოთლი' და სხვა.

სალიტერატურო თურქული t, d რეპატრიირებულთა მეტყველებაში იცვლება ქ თანხმოვნით: tuz tuz, 'შარილი', tutmak tutmax 'დაჭერა', day tay 'ბიძა', dana tana 'ზბო', damar tamar 'ძარღვი', dal tal 'ტოტი', damla tamlar 'წვეთი', dođru tıđru 'შართალი', dođramak ođramax 'სწავლა', dudak tıtax 'ბაგე', duvar tıvar 'კედელი', dođmak tıđmax 'დაბადება', dađ tıđ 'მთა' და სხვ.

რეპატრიანტთა მეტყველებაში თურქული წარმომავლობის თუ თურქულის გზით შემოსულ სიტყვებში k თანხმოვანი უკანა რიგის ხმოვნებთან სიტყვათა ანლაუტში გვაძლევს q-ს. მაგ.: kafa qafa 'თავი', kaplan qaplan 'ვეფხვი', kıy qıy 'ზამთარი', kızarmak qızarmax 'გაწითლება', kol qoli 'მკლავი', kolay qolay 'ადვილი', koltuk qoltux 'საგარძელი', komşu qomşı 'მეზობელი', konmak qonmax 'დაჯდომა', koparmak qoparmax, 'მოგლეჯა', korkmak qorxmax 'შიში', kutu > quti 'ყუთი', kuyruk quyrux 'კუდი', kuyu quy 'ქა', kuzu quzi 'ბატკანი', karga qarğa 'ყვავი', kalp qalp 'გული', kalem qalem 'კალამი', kalın qalın 'სქელი', kalmak qalmax 'დარჩენა', kan qan 'სისხლი', kanat qanat 'ფრთა', kapak qapax 'სახურავი', kapı qapı 'კარი', kar qar 'თოვლი', kaşık qaşux 'კოვზი', kara qara 'შავი', kardeş qardaş 'ძმა', karın qarn 'მუცელი', katmak qatmax 'დამატება', kavga qavğa 'ჩხუბი', kulak qulax 'ყური', kullanmak qulanmax 'გამოყენება', kum qum 'ქვიშა', kurt qurt 'მგელი', kurtarmak qurtarmax 'გადარჩენა', kaç qaç 'რამდენი', kıl qıl 'ბეწვი', kırmak qırmax 'გატეხვა', kısa qısa 'მოკლე', kılıç qılınç 'ხმალი' და სხვა.

2. რეპატრიირებულთა თურქულ მეტყველებაში დავადასტურეთ (ჭერაჯერობით) 70-მდე ქართული ლექსიკური ერთეული. მათგან ქართულისეული აბრუტტივები დასტურდება (იანეთელთა თურქული მეტყველების დროსაც შენარჩუნდება) შემდეგ სიტყვებში: pepela 'პეპელა', pitna 'პიტნა', panta 'პანტა', tılo 'ტილო', mıtkal 'მიტკალ', cınckal 'წინწყალ', cıntal 'წინტალ', cılıp 'წილიფ', catx 'წათხ', cunkal 'წუნკალ', cıa 'ჭია', cışkar 'ჭიშკარ', cıncıl 'ჭუჭული'...

3. რთული ქვეწყობილი წინადადებები

რთული ქვეწყობილი წინადადება შედგება მთავარი და დამოკიდებული წინადადებისაგან. მაკავშირებელი ელემენტები განსაზღვრავენ ქვეწყობის ტიპს. რეპატრიანტები ეფექტურად იყენებენ მათ მეტყველების დროს. საკმაოდ გავრცელებულია -ki ელემენტი, მიმართებითი ნაცვალსახელი hangisi (ise) და სხვ. ვფიქრობთ, მათ მეტყველებაში აღნიშნული ელემენტების არსებობა შედეგი უნდა იყოს იმისა, რომ ძველ თურქულს არ ახასიათებდა რთული სინტაქსური კონსტრუქციები.

ა) ქვემდებარული დამოკიდებული წინადადება. ისევე, როგორც ზემოთ აღნიშნული ტიპის წინადადებებში, ასეთი ტიპის წინადადების დროსაც ძირითადად ki კავშირი გამოიყენება: O galdi ki bu kompiyteri bize gıturdi 'ის მოვიდა, ვინც ეს კომპიუტერი მოგვითანა'. ეს წინადადება ქართულადაა გაწყობილი. თურქული წინადადების წყობის მიხედვით კი იქნებოდა: bize kompyuter getiren adam geldi. O dur ki bizim köve gäliyr 'ეს ის არის, ვინც ჩვენს სოფელში დადის'.

ბ) განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადება. განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადება რეპატრიანტთა თურქულში იწარმოება მიმართებითი ნაცვალსახელის – hangisi-სა და ki კავშირის საშუალებით.

Nigär evlendi hangisi ki kardaşı iki ay önce evlenmişti 'ნიგერი გათხოვდა, რომლის ძმაც რამდენიმე თვის წინ ცოლი მოიყვანა', Bizim köve Eduard Şevardnadze galdi, hangisi ki maktıp açtı 'ჩვენს სოფელში ჩამოვიდა ედუარდ

შევარდნაძე, რომელმაც სკოლა გახსნა'; Aynı o jurnalist gâldi, hangisi ki daha önce gâlmışti 'კვლავ ის ჟურნალისტი ჩამოვიდა, რომელიც ადრე იყო ჩამოსული'; Adam, hangisi ki bu âvi Verdi gâlinimin emisi dur 'კაცი, რომელმაც ეს სახლი მოგვცა, ჩემი რძლის ბიძაა'; Âv, hangisi de ki biz yaşıyerux, âskidur 'სახლი, რომელშიც ჩვენ ვცხოვრობთ, ძველია'.

გ) დამატებითი დამოკიდებული წინადადება. დამატებით დამოკიდებულ წინადადებაში მთავარი დამოკიდებულს უკავშირდება ki-ს საშუალებით. დამატებითი წინადადება მოსდევს ზმნურ შემასმენელს. ასეთი წყობა დამახასიათებელია თურქული ენისთვისაც, სადაც დამატებითი წინადადება დამატების მსგავსად ყოველთვის პოსტპოზიციასაა (ა. კონონოვი, 1960, გვ. 17).

Anam gördi ki saldatlar beşigimi pencereden attılar 'დედამ დაინახა, რომ ჩემი აკვანი ჯარისკაცებმა გარეთ ისროლეს'; Bilmiyerdux ki o demur yolınân sürgüne edeceklerdi 'არ ვიცოდით, რომ იმ რკინიგზით გაგვასახლებდნენ'. Adam gördi ki gendi âvladini yılan öldürdi 'კაცმა დაინახა, რომ მისივაჟიგველს მოუჟლავს'; Önceden kismet bilmiyerdi ne vaxti sürgüne edeceklerini 'წინასწარ არავინ იცოდა, რომ გაგვასახლებდნენ'; Bilmiyerim Ayda inan ailesi gâlecexlâr mı? 'არ ვიცი, აიდა და მისი ოჯახი ჩამოვა თუ არა'; Cemal dedi ki gâlecem 'ჯემალმა თქვა, მოვალა'; Babam dedi ki tarlaya gât 'მამამ მითხრა, ყანაში წადიო'; Mâlim dedi, ders oxumasam derse gâlmıyasan 'მასწავლებელმა გვითხრა, გაკვეთილს თუ არ ვისწავლი, სკოლაში არ მოხვიდო'; Mâlimlâr ne ki iştedi, biz de söyleduxrac 'მასწავლებლებმა გვთხოვეს, ჩვენც ის ვიმღერეთ; ٢٣ gün ne ki eyi bir var, oni yapıyırux 'სამი დღე, რაც კი კარგია, იმას ვაკეთებთ'.

დ) ადგილის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება. ასეთი ტიპის დამოკიდებული წინადადების მაკავშირებელი ელემენტებია neredე ki 'სადაც, რომ'. დამოკიდებული წინადადება მთავარ წინადადებასთან შეიძლება იყოს როგორც პოსტპოზიციასა, ასევე პრეპოზიციასაც. ზემოთ აღნიშნული ელემენტი წინ უძღვის დამოკიდებულ წინადადებას: Biz yaşıyerux orda neredე ki bizim atalarımız yaşamadı 'ჩვენ იქ ვცხოვრობთ, სადაც ჩვენი წინაპრები არ ცხოვრობდნენ'; Bân oni iştiyerim ki neredე ki çocuklugumda yaşıyerdim 'მე ის მინდა, სადაც ჩემს ბავშვობაში ვცხოვრობდი'.

აღნიშნული ტიპის წინადადებაში მთავარი წინადადების შემასმენელი არ გადადის დამოკიდებული წინადადების ბოლოში, როგორც ეს გვაქვს დამატებით დამოკიდებულ წინადადებაში. ვფიქრობთ, რეპატრიირებულთა მეტყველებაში ასეთი ტიპის წინადადებების არსებობა ქართულის გავლენით უნდა იყოს გამოწვეული, ვინაიდან აღნიშნული წინადადება თურქულად შემდეგნაირად გაფორმდებოდა: Çocuklugumda yaşadığım yeri istiyorum.

ე) დროის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება. დროის გარემოებით დამოკიდებულ წინადადებაში მთავარი და დამოკიდებული წინადადება ერთმანეთს შემდეგი მაკავშირებელი ელემენტების საშუალებით უერთდება: ne vaxti 'როდესაც', ki 'რომ'. Biz ne vaxti Tiflis'ten gâldux sân artux burdan gâdiyerdin 'როცა ჩვენ თბილისიდან ჩამოვედით, შენ უკვე აქედან მიდიოდი'; Ne vaxti buraya gâldux Gürcüca bilmiyerdux 'როცა აქ ჩამოვედით, ქართული საერთოდ არ ვიცოდით'; Ne vaxti ki bân Türkiye'de idim Yunus toyni geçirmiş 'როცა მე თურქეთში ვიყავი, იუნუსს ქორწილი გადაუხდია'; Bân Türkiye'ye gâtтім ki hurda

eyi havalar idi 'როცა მე თურქეთში წავედი, აქ კარგი ამინდები იყო'. დამოკიდებული წინადადება ყოველთვის პრეპოზიციაშია. აქაც ქართულის გავლენაა. რეპატრიირებულები dik ფორმას, ყველაზე ტიპიურ თურქულ მოვლენას, საუბრის დროს გვერდს უვლიან; არადა, dik ფორმა გვხვდება თურქულენოვან წერილობით ძეგლთაგანში, რუნული დამწერლობის - VIII საუკუნის ორხონ-ენისეის წარწერათა ენაში, ძველუიღურულ, ყარახანიდულ-უიღურულ, ხორეზმულ, ოღუზურ, ყივჩაღურ, ძველ ანატოლიურ-თურქულ (სელჩუკურ) ენებში (ს. მალოვი, 1951, გვ. 349).

ვ) პირობით-დამოვითი დამოკიდებული წინადადება. პირობით-დამოვითი წინადადება ძირითადად იყენებს თურქული სალიტერატურო ენისათვის დამახასიათებელ - mAsİna ra'men elements: Āsas doğru olan bizdux bizi söyletmedilär 'თუმცა მართლები ვიყავით, ხმა არ ამოგვადებინეს'; Küçük olmasına rağmen gene de suçlattılar 'მიუხედავად იმისა, რომ პატარა იყო, მაინც დაადანაშაულეს'.

ზ) მიზნის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება. ასეთი ტიპის წინადადების საწარმოებლად კვლავ ki გამოიყენება. მოქმედების მიზნობრიობა შეიძლება გადმოიცეს კავშირის გარეშე: Buraya onin için gäldux ki vätänimizi seviyerux 'აქ მისთვის ჩამოვედით, რომ სამშობლო გვიყვარს'; Araba almağ için çox işliyirim 'მანქანა რომ ვიყიდო, ბევრს ვმუშაობ'.

შეიძლება ითქვას, რომ რეპატრიირებულთა თურქული მეტყველება ერზრუმის ვილაიეთის დიალექტს ემთხვევა. აღნიშნული მოსაზრების მეტყველების ცალკე ენობრივ ერთეულად მიჩნევა მხოლოდ იმიტომ შეიძლება, რომ მასში მძლავრადაა შემორჩენილი ქართული სუბსტრატი, რასაც ადასტურებს ფონეტიკურ-ლექსიკური მონაცემები.

ლინგვისტიკას აქვს უტყუარი ანალიზის საშუალება: თუკი მოცემულ ენაში არის ე.წ. კავკასიური ხშულები, ეს ენა ისტორიულად არ შეიძლება იყოს თურქული, სპარსული და ა.შ. გამომდინარე აქედან, იანეთელ რეპატრიანტთა მეტყველებაში აღნიშნული ბგერების არსებობა იმაზე მეტყველებს, რომ მათი თურქული მეტყველება დაფენილია ქართულ ენაზე. შესაძლოა, რომ თანდათანობით ეს მეტყველება ბუნებრივი გახდა ეთნიკური თურქებისთვისაც.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ა. კონონოვი, 1956 - А. Н. Кононов, Грамматика современного турецкого литературного языка, Издательство Академии Наук СССР, М.-Л., 1956.
 - ბ. მალოვი, 1951 - С. Е. Малов, Памятники древнетюркской письменности, Москва-Ленинград, 1951.
 - ბ. ჯიქია, 1954 - ს. ჯიქია, XVIII საუკუნეში შედგენილი ქართულ-თურქული სასწავლო წიგნი, ენათმეცნიერების ინსტიტუტის შრომები, აღმოსავლურ ენათა სერია, I, თბ., 1954.
- 2005-2011 წლებში იანეთში ჩაწერილი დიალექტური მასალა.

GIGA KAMUSHADZE

ON THE INFLUENCE OF THE GEORGIAN LANGUAGE ON THE TURKISH DIALECT (ACCORDING TO THE DATA ON IANETI REPATRIATES)

It is extremely important to study the speech of the population who has been expatriated from Meskhet-Javakheti during World War II being afterwards returned in 1980s. In the course of time the speech of the repatriates has developed such phenomena that are not attested in Georgian and Turkish languages.

The paper is dealing with the following cases:

1. In the Turkish speech of repatriates the *b*, *p'*, *d*, *t*, *k* consonants often become abruptive being a result of "a common tendency of perceiving the Turkish voiced consonants and aspirates as abruptives in Georgian", in the speech of the Georgians.
2. We have identified up to 70 Georgian lexical units in the Turkish speech of repatriates. Among them the abruptives that are similar to the Georgian occur in the following words: *p'ep'ela* "a butterfly", *p'it'na* "mint", *miṭḡal* "calico", *ṇinṇḡal* „წინწკალ“, *ḇaṭh* "salted whey", *ḇunḡal* „წუნკალ“, *ḇia* "a worm", *ḇiṣḡar* "a gate", etc.
3. *-ki* "that" and a relative pronoun *hangisi* (ise) "which" are represented as formative elements of a compound subordinate clause, which are not typical to the literary Turkish language and its dialects.

მარინა ქაცარაშა

ნიკო ნიკოლაძის პუბლიცისტური ნაწარების ენისათვის

ნიკო ნიკოლაძე დიდი მოაზროვნე, ენციკლოპედიური ცოდნის თავდადებული მოღვაწე იყო. 60-70-იანი წლებიდან მისი პუბლიცისტური წერილები თვალსაჩინო როლს ასრულებდა ქართული საზოგადოებრივი აზრის განვითარებაში. იგი საკაცობრიო კულტურას ეზიარა რუსეთისა და დასავლეთ ევროპის კულტურულ ცენტრებში. სადაც არ უნდა ყოფილიყო ნიკო ნიკოლაძე, მისი ფიქრი თავს ევლებოდა საქართველოს.

ნიკო ნიკოლაძე ითვისებდა ქართული პუბლიცისტიკის თვალსაჩინო წარმომადგენლად. მას პუბლიცისტიკის მთავარ ამოცანად მიაჩნდა მოწინავე შეხედულებების პროპაგანდა. იგი გიმნაზიის უკანასკნელი კლასის მოსწავლე იყო, როცა ივანე კერესელიძის „ცისკრის“ თანამშრომელი გახდა. მან „ცისკრის“ ფურცლებზე 1860 წელს მრავალი წერილი გამოაქვეყნა, რომელთაგან ერთ-ერთი ეხება ქართული ენის დაცვის დიდ ეროვნულ მნიშვნელობას. განსაკუთრებით კიბნავს იმ ადამიანებს, რომლებსაც მშობლიური ენის ბედი არ აწუხებთ.

ნიკო ნიკოლაძის პუბლიცისტური წერილები იბეჭდებოდა როგორც რუსულ, ასევე ქართულ პერიოდულ გამოცემებში. კერძოდ, „ნაროდნოე ბოგატსტვო“, „ისკრა“, „სოვრემენიკი“, ხოლო საქართველოში „დროება“, „კრებული“, და ა.შ.

მან პარიზში გამოსცა ჟურნალი „დროშა“, რომელმაც მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა ქართული ჟურნალისტიკის ისტორიაში. არ არის სოციალური და პოლიტიკური სინამდვილის არც ერთი მომენტი, რომელსაც ნიკო ნიკოლაძის პუბლიცისტიკა არ შეხებოდა. იგი ხედავდა, რომ ცხოვრებაში მრავალი კითხვაა აღძრული და პუბლიცისტის მოვალეობაა, პასუხი გასცეს მათ. პუბლიცისტის მისიის შესახებ შესანიშნავი განმარტება წარმოადგინა მან წერილში „პასუხი იაკინთე ყიფიანს“:

„პუბლიცისტის დანიშნულება ქვეყანაში მართო იმაში მდგომარეობს, რომ იცოდეს თავისი ხალხისა და საზოგადოების მოთხოვნილება და საჭიროებები და მათი გამოსადეგი საშუალებების გამოძებნა და ჩვენება შეეძლოს. ის გულმოდგინეთ უნდა აკვირდებოდეს თანამედროვე ცხოვრებას და საქმეებს და გულწრფელათ თავის აზრს გამოთქვამდეს ამ საგნებზე, გამოთქვამდეს როგორც კი მოახერხებს, მძიმე თუ მსუბუქი გავრით, დალაგებით თუ დაცინვით, სულ ერთია, მაგრამ ისე, რომ მისმა ნათქვამმა საზოგადოების ყურამდე მიაწიოს და საზოგადოების ტვინში კვალი დასტოვოს. ამნაირად გაუგია პუბლიცისტის დანიშნულება ყველა მწერლებს, ყველა საზოგადოებებს.

მეორე მოვალეობა პუბლიცისტისა იმაში მდგომარეობს, რომ თავის დღეში საზოგადოებას იმისთანა რჩევა არ მისცეს, რომელმაც საზოგადოებას ავნოს ან საქმე გაუზრდოს, თავის დღეში საზოგადოებაში გავლენა არ მოაპოვებინოს იმისთანა პირებს, რომელთაც მისი მტკიცე რწმუნებით, საზოგადოებისთვის ენების და ჩაგვრის მოტანა შეუძლიათ“ (ნ. ნიკოლაძე, 1931, გვ. 305).

ნიკო ნიკოლაძის პუბლიცისტური ნაწარების თემატიკა მრავალფეროვანია. ეს არც არის გასაკვირი; მისი ცხოვრება მეტად საინტერესო, მდიდარი და მრავალმხრივი იყო. იგი თითქმის 65 წელიწადი მოღვაწეობდა საზოგადოებრივ

და ლიტერატურულ ასპარეზზე. მისი მოღვაწეობა არ იფარგლებოდა მარტო ლიტერატურით; მას ეკუთვნის მეთავეობა და ზღმძღვანელობა დიდი მასშტაბის საქმეების, როგორცაა: თბილისის წყალსადენი, ფოთის ნავსადგური, ამიერკავკასიის რკინიგზა, პროექტი გროზნო-ფოთის ნავთსადენის შესახებ.

ჩვენი შრომა ეხება ნ. ნიკოლაძის პუბლიცისტიკის ენის წარმოჩენას. გაანალიზებულია მისი სტატიები, დაწერილი 1870-77 წწ. კერძოდ, ეს სტატიები დაბეჭდილია „დროებაში“, „კრებულში“, „სასოფლო გაზეთში“, „ტფილისის მოამბეში“.

ამ წერილების სტილი ძალიან უახლოვდება ხალხურ სასაუბრო მეტყველებას, დამახასიათებელია მძლავრი ემოციურობა. ეს მოსალოდნელიც იყო. მას უზღებოდა მსჯელობა ქვეყნისათვის მეტად საჭირობოროტო საკითხებზე („ახალი ახალგაზრდობა“, „სასოფლო მეურნეობა და გლეხთა საკითხი“, „საბანკო საქმე“).

„ხელახლა ვნახე ჩემი ძვირფასი მეგობრები, ჩემი უწინდელი ამხანაგები! მაგრამ ვაი ამისთანა ნახვას!

ვინც მე ბრძოლაში და ჯაფაში გართული მეგულებოდა, ისინი მშვენიერ სასახლეებში, აბრეშუმით და ხავერდით შემკული დამზდნენ... სადღაა მათი პატიოსანი, პირდაპირი გამოხედვა, და საიდან გადმოდებიანთ მეღურთ, შემპარავი თავ-ლაფ-დასხმული მოქმედება... რას მოუხრია მათი წელი, რას გაუშვებია მათი ტვინი და სხეული, რას აუთამაშებია მათი ტყვიის ფრათ გადაქცეული თვალები? რას უჭნია ეს, ღმერთო ჩემო, რას“? (გვ. 95).

მის სტატიებში ჭარბობს ოფიციალური კორესპონდენცია. გამოირჩევა ნიშანდობლივი ლექსიკით. მისი ადრესატების წრე ფართოა და მრავალფეროვანი. მაგ., „ძველი მეგობრები ახალ კანში“, „ბეს. ლოღობერიძის ტიტანი“, „უკაყო მაჭახელას“, „მრუდე გამოსარჩლება“, „იმერეთის ამბები“.

„ამ ქვეყანაში კაცს არაფერი არ უნდა გაუჟვირდეს, ამიტომ რომ ყოველიფერს თავის მიზეზი და საფუძველი აქვს, გინდ ის ავიღოთ, რომ ჩემი ამხანაგები რომ ქვა ქვაზე არ უნდა დავტოვოთ, და მეორე დღეს ქადაგობენ, ერთი ნამცეცა კენჭის მოშორებულ ქვით ჩასაქოლავი საქმეაო. ამ უშველებელ წინამდევობასაც აქვს თავისი მიზეზები, ჩემო კეთილო მკითხველო, მერე როგორი მიზეზები, რომ იცოდე“...

ამ ნაწყვეტიდანაც ჩანს, რომ ავტორი მიმართავდა ყველას, ვისაც გული შესტკიოდა ქვეყანაზე, მომხდარ მოვლენებზე. მისი ასეთი პათოსით დაწერილი სტატიები, რომლებიც ხშირად იბეჭდებოდა ჟურნალ-გაზეთებში, ენათმეცნიერული თვალსაზრისითაც იქცევის ყურადღებას.

იგი არათუ ვერ გაუბრბის დიალექტიზმებს, არამედ საკმარისადაც ხმარობს. აღსანიშნავია, რომ ვითარებითი ბრუნვის ნიშანი ყველგან დაყრუებულია და წარმოდგენილია -თ ნიშნით:

„მთელი ჩვენი ქართველობა ორ ნაწილათ გაიყოფა“ (გვ. 11);

„საზიანოთ დავინახე ჩვენი ახალგაზრდობისათვის“ (გვ. 11);

„ჩვენ უნდა ვშრომობდეთ ჩვენი ხალხის გასანათლებლათ, მისი გონების გასახსნელათ, მისი ხასიათის გასამართებლათ“ (გვ. 163).

ნიკო ნიკოლაძის პუბლიცისტურ წერილებში დიალექტიზმები ხშირია:

„ამ კაცებს ამისთანა ცხადი რამ ჯერ კიდევ აზრში არ შესვლიათ“ (გვ. 96);

„სარგებლობაში კისრამდი ჩაფლულ კაცს ერთ რაღაც ახსენდება“ (გვ. 97);

„ყრილობის გადაწყვეტილება წინ დაუდგან“ (გვ. 141);

„ნამეტნათ ახალი კი არაა“ (გვ. 97);

„ცოტათი არ იყვეს“ (გვ. 97);

„ყოველიფერს თავის მიზეზი და საფუძველი აქვს“ (გვ. 96);

„ჯოჯოხეთშიაც არ გამოუგონია მზაკვარე მასწავლებელს“ (გვ. 127);

„შორიდან ამ საქმეს რომ კაცმა ყურადღება ათხოვოს“ (გვ. 101);

„ჩვენ იმოდნათ პირუთნელი და გულწრფელი უნდა ვიყოთ“ (გვ. 55);

„ოთხი წელიწადი დაწოწავდა ის დედამიწაზე“ (გვ. 105);

„პასუხის გაცემის მაგიერ იმ ტალახით გათქერა მომინდომეთ“ (გვ. 107);

წერილებში შეგვხვდა რუსული ენიდან შემოსული სიტყვები:

„ჩვენ მართალია სალდათები არა ვართ“ (გვ. 137).

ასევე რუსული ენის ზეგავლენითაა ქართული ენისათვის უჩვეულო ფორმები. კერძოდ, ორი ერთნაირი თანხმოვნის თავმოყრა სიტყვაში:

„ამას კორრესპონდენტები უნდა, ტელეგრაფი, თანამშრომელი“ (გვ. 100);

„გაისათ „დროება“ იმავე პრაგრამით და იმავეთი გამოვა“ (გვ. 99).

ნიკო ნიკოლაძის წერილები საინტერესოა სინტაქსური თვალსაზრისით. წინადადებათა ტიპების მიხედვით მის სტატიებში ვხვდებით როგორც მარტივ, ისე შერწყმულ და რთულ კონსტრუქციებს. თუმცა ხაზგასასმელია ის ფაქტი, რომ ყველაზე ნაკლებად მარტივი, ლაკონური წინადადებები გვხვდება.

რთული კონსტრუქციები თითქმის ნორმალაა ქცეული მის პუბლიცისტურ წერილებში.

„ის კი როდი ვის გახსენებია, რომ გაზეთს ბედი და სიკეთე იმ საზოგადოების ხასიათს ეთანხმება, რომელშიაც ტრიალებს ეს გაზეთი და არც ერთ ჩვენ მკიზთველს არ მოსვლია აზრში, რომ გაზეთი ჰაერით კი არ ივსება და იკვებება. მის ღონეს მხოლოდ საზოგადოების დახმარება შეადგენს“ (გვ. 98).

პუბლიცისტურ წერილებში ყურადღებას იპყრობს განკერძოებული სიტყვები და გამოთქმები. ნიკო ნიკოლაძის მიერ მოხმობილ აღნიშნულ გამოთქმებს მაღალი ექსპრესიულობა ახასიათებს. ეს არც არის გასაკვირი, რადგან მისი პუბლიცისტური წერილები ემოციურია.

„რალა თქმა უნდა, რომ გაზეთის მიმართულებაში ცვლილება არ მოხდება“ (გვ. 180);

„აი, მაგალითად, დღეს ჩვენში ყველაზე უფრო ხმა მაღლა აზნაურობის კრების ვაი-ვაგლაზი და კიჟინა ისმის“ (გვ. 101);

„ჩვენ: რამდენიც შეგვეძლება, ვეცდებით მკითხველს ეზღანდელი ცხოვრება და საზოგადო საქმეების მდგომარება წარმოვუდგინოთ“ (გვ. 100).

წერილების ენისათვის დამახასიათებელია ჩართული სიტყვები და წინადადებები, სადაც კარგად ჩანს მწერლის სულიერი განწყობილება, მისი დამოკიდებულება ნათქვამისადმი:

„სამწუხაროდ, ამან გაუთხარა საფლავი ამ საბრალო თაობას“ (გვ. 55);

„მამასადამე, ცხოვრების მიმდინარებას ჩვენი ახალი თაობისათვის ცალიერი ასპარეზი და გვარიანი იარაღი დაუმზადებია“ (გვ. 64);

„ჩვენი აზრით, თვითონ ახალგაზრდებს შუა რანაირი განწყობილებაა“ (გვ. 66);

„ერთი სიტყვით, საზოგადოებრივი კეთილდღეობა შეიძლება მიღწეული იქნას მხოლოდ ერთდროულ და მრავალმხრივ განვითარებით ყველა იმ ელემენტებისა, რომელთაგანაც შესდგება ხალხის ცხოვრება“ (გვ. 118).

ნიკო ნიკოლაძის ნაწერებში შეგვხვდა რიტორიკული შეკითხვები, რაც მისთვის დამახასიათებელ სტილურ თავისებურებად უნდა ჩაითვალოს. მაგ.:

„ჯერ ეს ვიკითხოთ, რა საქმე, რა შრომა ადგია კარზე ჩვენს ხალხს“ (გვ. 64);
 „რა საჭიროებები დააფიქრებენ ამ ახლობელი მომავალში ჩვენ საზოგადოებას?“

მაგრამ, რა ნაირათ უნდა მოახერხოს ჩვენმა ბანკმა ეს საქმე, რა გზით უნდა შეასრულოს ეს მოვალეობა? (გვ. 279);

„ვთქვათ მოვიდა შენთან, მკითხველო, ოთხიოდე შენი ნაცნობი და გთხოვა ერთი წყვილი წაღა შეგვიკერეო. რას ეტყვის შენ ამ ნაცნობს?“ (გვ. 275).

ერთი სტატია „საწყალი ბანკი“ თითქმის რიტორიკულ შეკითხვებზეა აგებული.

ნიკო ნიკოლაძე განსაკუთრებული ყურადღებით ეკიდებოდა თავის სათქმელს, ამიტომ ჩართულს ხშირად იყენებდა თავისი განწყობილების, ასევე ნათქვამისადმი დამოკიდებულების გამოსახატავად. მაგ.:

„მართალია, სანთელზე სოფლიდან ქალაქში კაცის გაგზავნა უანგარიშობაა, მაგრამ მართო სანთელი ხომ არ ესაჭიროება კაცს (გვ. 201);

„საუბედუროდ, „დროების“ რედაქტორი ს. მესხი და გაზეთის გამომცემელი სტ. მელიქიშვილი არ დათანხმდნენ“ (გვ. 141);

„ჩემი ფიქრით, ყოველივე სამსახურს და მსხვერპლს გონიერება სჭირია“ (გვ. 129).

ნიკო ნიკოლაძის სტილურ თავისებურებად უნდა ჩაითვალოს ის, რომ იგი ხშირად იყენებს მიმართვას, რომელსაც თხოვნის ელფერი დასდევს:

„ჩემო მკითხველო, ჩემო ძველო და ძვირფასო მეგობარო! საუბარი მინდა“ (გვ. 127);

„ეხლა შენ მახსენებდი, ჩემო საყვარელო ბეჟან, შენ, რომელმაც მთელი შენი სიცოცლეს, ბედნიერება, მომავალი „აღთქმების“ აღსრულებას შესწირე“ (გვ. 98).

მის სტატიებში ხალხური სიბრძნე, ციტატები კლასიკოსთა ნაწარმოებებიდან უხვადაა გამოყენებული:

„არა შეჯდა მწყერი ხესა, არ სჩვევია გვარი მისიო“ (გვ. 140);

„მეიც გლახაკთა საჭურჭლეს, ათავისუფლეს მონები“;

„გვარი ათასათ დაფასდა, ათი ათასად ზრდილობა“;

„ახალ ღვინოს ახალი ჭურჭელი სჭირდებაო“ (გვ. 120).

ნიკო ნიკოლაძის პუბლიცისტურ სტილს დამახასიათებელი ლექსიკა აქვს. მისი საჭმიანობიდან გამომდინარე დიდი ღიზით გვხვდებით ტერმინოლოგიურ ლექსიკას. ის იმ ტერმინებს იყენებს მოხერხებულად, რომელიც სტატიის თემას უკავშირდება:

„საზოგადოდ რომ თქვას კაცმა, ბანკს მართო იმ ადგილს, იმ, დაწესებულებას ეძახიან, სადაც ფულების შენახვა, ცოტა ხნით სესხება შეიძლება“ (გვ. 276);

„პოლიტიკური ეკონომიის და საზოგადოების ცხოვრების კანონი“ (გვ. 268);

„1850 წ. გამოფენაზე წარმოდგენილი იყო 20000 ნიმუში ზორბალი არნაუტკა, ჩინური ბრინჯი, ნუში, აბრეშუმის ნაძენდი, ანგორის თხის თივთიკი ლიუცერთა და ა.შ.“

„ჩვენი მხარის სასოფლო-სამეურნეო ყველა დარგები გამოუკლისად, ეხლაც ისეთსავე პრიმიტიულ მდგომარეობაშია“ (გვ. 234).

ნიკო ნიკოლაძის რამდენიმე სტატია შეეხება ზოგიერთი პიროვნების პრიმიტიულ მოქმედებას, სუსტ მსჯელობას. ასეთ შემთხვევაში მძლავრობს ირონია, რისთვისაც პუბლიცისტი იყენებს სტილისტურ ხერხებს, კერძოდ, საინტერესო ეპითეტებს:

„ნუ იტყვი, ყრუ კაცები იყვნენ, საბარალნი“ (გვ. 25);

„საიდან გადმოღებიათ მგლური, შემპარავი, თავლაფდასხმული მოქმედება“ (გვ. 95).

ნიკო ნიკოლაძე იყო დიდი მოქალაქე, საზოგადო მოღვაწე, არაჩვეულებრივი პუბლიცისტი; მოესწრო ბატონყმობის გაუქმებას, სამ რევოლუციას, მის თვალწინ ჩაიარა ომებმა. იგი წერდა ქართულად, რუსულად, ფრანგულად; თანამშრომლობდა ქართულ, რუსულ, ევროპულ პრესაში. ეხმაურებოდა ყველაფერს, რაც მის ირგვლივ ხდებოდა. მას ჰქონდა არა მარტო კალმოსნის ნიჭი, არამედ მრეწველისა და სახელმწიფო კაცის ტალანტიც.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ი. ბოლოტნიკოვა, 2007 - И.С. Болотникова, Филологический анализ текста, Москва, 2007
- გ. კვარაცხელია, 1990 - გ. კვარაცხელია, ქართული ენის ფუნქციური სტილისტიკა, თბ., 1990.
- ნ. ნიკოლაძე, 1931 - ნ. ნიკოლაძე, რჩეული, თბ., 1931.

MARINA KATSARAVA

ON THE LANGUAGE OF NIKO NIKOLADZE'S PUBLICISTIC WRITINGS (1870-1877)

Since 1860s-1870s Publicistic Writings by Niko Nikoladze have played an important role in the development of the Georgian public opinion. Niko Nikoladze is regarded as a remarkable representative of Georgian publicistics.

Niko Nikoladze's publicistic writings are characterized by strong emotions. This is natural as he had to discuss various urgent issues.

Distinctive features of his articles include specific vocabulary (terminology), means of word formation, and syntactic structure. A distinguishing specificity of his articles is a variety of dialectal forms which is a result of the influence of his native dialect.

From a linguistic viewpoint the paper is dealing with the publicistic writings published in Droebe (The Times), Krebuli (The Collection), Tplisis Moambe (Tbilisi Bulletin) in 1870-1877.

დავით შავიანიძე,
ინჟინერ-გეოგრაფი

სამეგრელოს ისტორიული, ისტორიულ-გეოგრაფიული და ეთნოგრაფიული აღწერა (ახალი ეთნოგრაფიული მასალის მიხედვით)

ქართველოლოგიის განვითარებისა და შესწავლის უმთავრეს პრიორიტეტად დღესაც რჩება ქართველთა ეთნიკური ისტორიის, კულტურულ-ყოფითი, სამეურნეო-ეკონომიკური ურთიერთობები, საქართველოს ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მხარეების/თემების კუთხურ-ეთნოგრაფიული მახასიათებლები. სამეგრელოს შესახებ არაერთი ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ნარკვევი თუ სამეცნიერო შრომა დაწერილი, მაგრამ ახალი, ჭერ უცნობი, ან უკვე ცნობილი ეთნოისტორიული სინამდვილის ერთი ახალი მახასიათებლის ასახვა საშუალებას მოგვცემს უფრო სრულყოფილი გაგებადოთ საქართველოს ისტორიული თემის - სამეგრელოს მკვიდრთა ისტორიის, ისტორიული გეოგრაფიის საკითხები, ტრადიციული და დღევანდელი ეთნოგრაფიული სახე.

ეგროსისაგან წარმომდგარი სახელწოდების სამეგრელოს და მეგრელის (ეგრისი > მეგრ-ელი - სა-მეგრელ-ო) შესახებ საუბარია ისტორიოგრაფიაში (მ. ბროსე, ს. ჯანაშია, რ. თოფჩიშვილი...); ისტორიკოსები ეგრ ძირიდან მომდინარე ეგრის-ს უცხოური წყაროების მანრალს/მანრილებს უკავშირებენ; თავდაპირველად, ეგრისი - ზეპირი გადმოცემით, ძმა ქართლოსისა - დაესახლა მდინარის პირად, რომელსაც დაერქვა მისი სახელი ეგრისი, ახლანდელი ენგური; ტოპონიმ ეგურში შემონახული ჰიდრონიმი ენგური < ეგური ქვეყნის სახელია და ნიშნავს სამეგრელოს. ის მნიშვნელობით იგივეა, რაც ხმოვნის რედუქციით მისგანვე მომდინარე - შუალობით ან უშუალოდ - უფრო გვიანდელი ეგრ-ი (=ეგურ-ი) და ამ უკანასკნელისაგან ნაწარმოები - შედარებით მოგვიანო, თუმცა თავისთავად ძალიან ძველი - ეგურ-ის-ი (=ეგრ+ის-ი) (ო. კახაძე, გვ. 379).

ქართველური კულტურისა და თვითშეგნების მქონე კუთხურ-ეთნოგრაფიული მახასიათებლებით გამორჩეული სამეგრელოს (XIII-XIV საუკუნეებში სამეგრელო უკვე ეთნოგრაფიული ჯგუფით (მეგრელებით) დასახლებული მხარეა) როგორც პოლიტიკური, ისე ეთნოგრაფიული საზღვარი აფხაზეთისკენ ძველად ჩრდილო-დასავლეთით უფრო შორს ვრცელდებოდა. აფხაზეთის საზღვარი კელასურზე გადიოდა, სადაც XVII საუკუნეში ზღვიდან მთამდე აუშენებია კედელი სამეგრელოს მთავარ ლევან დადიანს. დღევანდელი სამეგრელო რიონსა და ენგურს შორისაა მოქცეული (საქართველოს ეთნოგრაფია/ეთნოლოგია, 2010, გვ. 132).

დღევანდელი აფხაზეთის, გალის და ოჩამჩირის რაიონების დიდ ნაწილში მდებარეობს XVIII ს. დასაწყისში მურზაყან შარვაშიძისაგან სახელდებული სამურზაყანო.

ეთნოგრაფიული მასალა:

„აფხაზეთი ჩვენი მოსაზღვრე, ფეხით გადასასვლელზე იყო. აფხაზეთში მეგრელები ცხოვრობდნენ ძირითადად, სვანებთან ერთად. იქაურობა ჩვენი სახლია. ურთიერთობა გვქონდა აქაურ მკვიდრებთან სავაჭრო-ეკონომიკური, სამეურნეო ხასიათისა. დღევანდელ აფხაზეთში საძოვრები ჰქონდათ, საქონელს

ყიდულობდნენ და ცვლიდნენ; დადიოდნენ თურმე წინაპრები სანადიროდ სოხუმის მთებში; დადიოდნენ აგრეთვე სათევზაოდაც. დღეს იქედან რომ რიგითი ადამიანი, მწყემსი, ნაცნობ-მეგობარი აქეთ გადმოვიდეს, საზღვრის დარღვევაა?”

წალენჯიხის რაიონის სოფელ ეწერფერდს მკვიდრობენ აქუზბარდიები/ აქბარდიები. მკვიდრობენ აგრეთვე ჯვარში. „ჯვარში ეწერფერდიდან არიან გასულები. გვარი მოსულია გალის რაიონიდან. ვიყავით მწყემსები და ვცხოვრობდით გაგრასა და ადლერში. აქ უკეთესი პირობები იყო მეჯოგეობისთვის და იმიტომაც მოვედით. მოვედით და დავსახლდით ჩვენ სამშობლოში, ჩვენი მეურნეობის განვითარებისთვის უკეთეს ადგილას, სამეგრელოში. პირველად მოსულა უჩაია აქუზბარდია“.

შუა საუკუნეების ქართულ და უცხოურ წყაროებში დადასტურებული სამურზაყანოს ტოპონიმები მოწმობენ, რომ აქაურობა ისტორიულად კოლხეთის დაბლობის ჩრდილო-დასავლეთით მდებარე ეგრისის (სამეგრელოს) ნაწილი იყო (პ. ცხადაია, 2002, გვ. 29); დასავლეთ საქართველოს ყველა თემში გვარსახელთა ეთნოისტორიული კვლევის შედეგად ირკვევა, რომ დღემანდელი აფხაზეთიდან, ისტორიული სამურზაყანოდან არიან გადმოსახლებული იმერეთში: ლანჩავები, მანდარიები, მაწყებლადეები, შარვაძეები, ქაშიბაძეები, ქირათელიძეები, აშოთიები, ღვინჯილიები, დარსალიები... მათი წინაპრები დადიოდნენ და მოილოცავდნენ ძირსალოცავს, ილორის წმინდა გიორგის.

არსებობს მოსაზრება, რომ ადრე შუა საუკუნეებში საქართველოში მიმდინარე რთული ისტორიული პროცესების შედეგად მოხდა მოსახლეობის მიგრაცია აღმოსავლეთ საქართველოდან დასავლეთ საქართველოში (ივ. ჯავახიშვილი); ამ ვარაუდს ზოგმა სპეციალისტმა „დააფუძნა“ ე.წ. ქართიზაციის, ანუ გაქართველების თეორია, რომლის არსი ასე შეიძლება ჩამოვყალიბოთ: „ქართების“ გადმოსახლების შედეგად მოხდა დასავლეთ საქართველოს მკვიდრთა - გურულების, მეგრელებისა და იმერლების გაქართველება.

„ქართიზაციის“ დაუსაბუთებელი თეორია არგუმენტირებულადაა გაკრიტიკებული სამეცნიერო ლიტერატურაში მიტროპოლიტ ანანიას (ჯაფარიძე), პროფესორების: რ. თოფჩიშვილის, ტ. ფუტყარაძის, მ. გეგეშიძის, რ. გუჯეიანის, ლ. ხაჭაპურიძის, რ. შეროზიას, დ. შავიანიძის, რ. კაშიას, რ. ხაჭაპურიძის და სხვათა ნაშრომებში. აღნიშნულია, რომ დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობა ოდითგანვე იყო ქართველი, ქართულენოვანი და მათ გაქართველება არ ესაჭიროებათ; მას ასევე მოჰყავს თანამედროვე გენეტიკური კვლევების მონაცემებიც, რომ მეგრელთა, იმერელთა, გურულთა, აჭარელთა, ლაზთა... მონაცემები იდენტურია. შესაბამისად, გურულებს, იმერლებს თუ აჭარლებს ვერ მივიჩნევთ აღმოსავლეთ საქართველოდან გადმოსულებად; დასახლებული

¹ მსგელობისათვის იხ.: მ. გეგეშიძე, ეთნიკური კულტურა და ტრადიციები, თბ., 1978; ტ. ფუტყარაძე, ქართველთა დედანა და დილაქტები, ქუთაისი, 2008; ტ. ფუტყარაძე, რ. დადიანი, ლ. ხაჭაპურიძე, ქართველურ ენა-კილოთა განვითარების საკითხები, 2009; რ. თოფჩიშვილი, ქართველთა ეთნიკური ისტორია და საქართველოს ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მხარეები, თბ., 2002; რ. თოფჩიშვილი, ქართველთა ეთნოგენეზისი და ეთნიკური ისტორიის პრობლემები, თბ., 2008; რ. თოფჩიშვილი საქართველოს ეთნოლოგია, თბ. 2008; მ. მიქაძე, დ. შავიანიძე, დიდი ქართველი ისტორიკოსი ივანე ჯავახიშვილი ენათმეცნიერულ საკითხთა შესახებ, ქუთაისის საერო ინსტიტუტი „გილათი“, „პროპან“, №17, ქუთაისი, 2007; დ. შავიანიძე, ოკრიბა, ქუთაისი, 2005 და სხვა

ქართველები ძველი ეგრისის ისეთივე მემკვიდრენი არიან, როგორც მეგრელები (ტ. ფუტყარაძე, 2005).¹

ცნობილია, რომ XV საუკუნის ბოლოს ერთიანი ქართული სახელმწიფოს დაშლის შემდეგ შეიქმნა. ქართულენოვანი კანცელარიის მქონე პატარა საქართველოები: ქართლის, კახეთის, იმერეთის სამეფოები და სამცხის სამთავრო. საკუთრივ იმერეთის სამეფოში შეიქმნა გურიისა და სამეგრელოს (ტერმინი სამეგრელო საისტორიო წყაროებში პირველად II საუკუნეშია მოხსენიებული) სამთავროები. XVI ს. შუა წლებში დადიანი იმერეთის მეფეს აღარც ხარკს უხდიდა და აღარც ლაშქრით უწევდა სამსახურს. აღნიშნული დროიდან მიკიდებული ეთნიკურად ქართული მხარე - სამეგრელო ცალკე პოლიტიკური ერთეული იყო, მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ „მარგალების ტომი ეთნიკური სახელწოდებაა“.²

სამწუხაროდ, დღემდე აქტიურად და არასწორად ვრცელდება საისტორიო ტრადიციითა და წყაროებით შემონახული ბევრი ინფორმაცია სამეგრელოს არა როგორც საქართველოს ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ერთეულის, არამედ როგორც ცალკე ეთნოსის, ეთნიკური ჯგუფის, სუბეთნოსის, იმ რეგიონის მკვიდრი ხალხის შესახებ, რომელმაც დეეთნიზაციის შედეგად მიიღო ქართის ტომის კულტურული ელემენტები, ეთნოსის უმთავრესი ნიშანი - ენა კი შეინარჩუნა.

რუსეთის იმპერიის მესვეურები მეგრელებს საქართველოს სხვადასხვა კუთხის მკვიდრებთან ერთად ცალკე „ნაროდნოსტებად“ მიზანმიმართულად აცხადებდნენ. ქართველ მეცნიერთა ნაწილიც აანალიზებს რა ქართული ეთნოსის შიგნით მიმდინარე ეთნოგენეტიკურ პროცესებსა და ფორმირების თავისებურებებს, აღნიშნავს, რომ „ეთნოგრაფიული ჯგუფის ქვეშ იგულისხმება ეთნოსის გარკვეული ნაწილი, რომელიც გამოირჩევა მეტყველების, კულტურისა და ყოფის ლოკალური სპეციფიკით, ზოგჯერ გააჩნია თვითსახელი და როგორღაც გაორებული თვითშეგნება... ეთნოსის სტრუქტურაში ეთნოგრაფიული ჯგუფების გენეზისისა და ფორმირების თავისებურებებს შეიძლება თვალი გავადევნოთ ქართულ ეთნოგრაფიულ სინამდვილეშიც. ქართველი ხალხის ეთნოგენეზისი მრავალსაუკუნოვანი, ძირითადად გენეტიკურად მონათესავე ტომთა კონსოლიდაციის შედეგია. ჯერ კიდევ პირველყოფილი თემური წყობილების რღვევისა და სამხედრო დემოკრატიის აყვავების პერიოდში დაწყებული ეს პროცესები XI-XII სს. ქართული ფეოდალური ეროვნების ჩამოყალიბებით დასრულდა. მის შემადგენლობაში შესულ ქართველთა მრავალი ეთნოგრაფიული ჯგუფი (ქართლები, კახელები, ხევსურები, იმერლები, გურულები, ინგილოები, მეგრელები, რაჭველები და სხვ.) ძველი ტომობრივი დანაწევრების რელიქტის სახითაა შემონახული...“ (ეთნოგრაფია, 1991, გვ. 9); სერგი მაკალათია (საუბრობდა მეგრელთა ტომებზე, საექვოდ მიაჩნდა თანამედროვე მეგრელებისა და ძველი კოლხების საერთო წარმომავლობა; ეთანხმებოდა მოსაზრებას, რომ თითქმის დღეს არა გვაქვს ცნობები კოლხეთის მოსახლეობის შესახებ და რომ თვით კოლხები უმწერლობო ერადაა ცნობილი - ხაზი ჩვენია) წერდა, რომ რუსეთის

² მაგ., ნიკო ბერძენიშვილმა შექმნა კონცეფცია საკუთრივ ქართის ტომის ეთნიკურ-კულტურული ექსპანსიისა და ისტორიული საქართველოს დასავლური (და ზოგი აღმოსავლური) ქართული ტომების გაქართობის შესახებ.

აგენტები, მათ შორის „მუწეური“ მეთოდის ცნობილი ავტორი ლევიცკი, ებრძოდნენ ქართულ ენას სამეგრელოში და ცდილობდნენ ამ ენის განდევნას სამეგრელოს სკოლებიდან. ისინი ამტკიცებდნენ, რომ მეგრელები ქართველები არ არიან და მათ საკუთარი ენა აქვთო. მეგრელების გარუსების მიზნით ლევიცკი და მისი ჯგუფი ცდილობდნენ მეგრელებისთვის შეექმნათ საკუთარი დამწერლობა. მათ საბოლოო მიზანს ადგილობრივი მოსახლეობის გარუსება წარმოადგენდა. საბედნიეროდ, მოსახლეობამ არც მათი შექმნილი ანბანი მიიღო და არც თავის ისტორიულ სამშობლოზე თქვა უარი. სამეგრელო ოდიტანვე წარმოადგენდა საქართველოს უღამაზეს კუთხეს, ხოლო იქ მცხოვრები ქართველები საქართველოს ღირსეულ შვილებს, რომელთაც კარგად შემოინახეს თავიანთი წინაპრების კულტურა და ადათ-წესები (იხ.ს. მაკალათია, 1992).

საბჭოთა ისტორიოგრაფიამ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეების მცხოვრებნი ერთი ქართული ტომისგან ასიმილირებულად გამოაცხადა: «Возникновение народности было вызвано усилением роли таких факторов, как единство территории, общность языка, традиций, обычаев... В зарубежной этнологии понятия «народность» не существует В нашей стране оно широко используется с середины 1920-х гг. для обозначения этносов находящихся на уровне развития между племенами и нациями. К народностям обычно относили этносы численностью до 100 тыс. человек, не имевших государственности в форме союзных или автономных республик. В последние годы термином «народность» чаще всего обозначаются этнические меньшинства (А. П. Садохин, Т. Г. Грушевицкая, 2003, гл. 160-161); ქართველური თემების „სუბეთნოსად“ სახელდების გამო ქართველურ ეთნოკულტურულ სამყაროს არასწორად ახასიათებს ბევრი ცნობილი უცხოელი მკვლევარი. მაგ., სარუთინოვი წერს: «Почти все этноформы грузинского этника, т.е. лица, осознающие себя грузинами, как в Грузии, так и за ее пределами говорят на различных диалектах и говорах грузинского (картული) языка. Кроме того, целый ряд субэтнических групп, таких, как мегрелы, сваны, в быту пользуются языками, более или менее отдалено родственными грузинскому. С лингвистической точки зрения бесспорно, что это особые языки, имеющие даже собственное внутреннее диалектное членение. Но их носители осознают себя грузинами и особьх ЭСО эти языки не обслуживают, так что с функциональной, этносоциальной точки зрения их роль равна роли главных диалектов грузинского языка, тем более что по крайней мере в пределах Грузии почти все их носители владеют и литературным нормативным грузинским языком»; აღნიშნავენ, რომ შეიძლება რამდენიმე ერი ლაპარაკობდეს ერთ ენაზე, მაგრამ მიეკუთვნებოდნენ სხვადასხვა ეთნოსს. რუსულ სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრებით, ერის შიგნით შეიძლება არსებობდეს სხვადასხვა ენა და ეს არ იყოს ამ ენათა მატარებელ ეთნოსთა თვითიდენტიფიკაციის მიზეზი. თუმცა ერთი ქვეყნის სხვადასხვა კუთხის მკვიდრებს ეთნოსს არქმევენ: ‘Так немцы и большинство швейцарцев (65%) австрийцы и люксембуржцы говорят на немецком языке но принадлежат к разным этносам. С другой стороны, внутри одного этноса могут функционировать несколько языков: у мордвы – мокша и ерзя, у грузин – мингрельский и сванский. Наличие различных языков не препятствует самоидентификаций этих этносов...’ (А. П. Садохин, Т. Г. Грушевицкая, М., 2003, гл. 83).

თანამედროვე საზღვარგარეთულ საინფორმაციო ქსელშიც³ ხშირად სვან-მეგრელები და ლაზები არაადეკვატური ტერმინებით „ეთნიკური ჯგუფი“, „ეთნიკური უმცირესობა...“ მოიხსენიება.

ქართველი ერის დასაშლელად შექმნილი დაუსაბუთებელი თეორიები დღესაც მცირედ, მაგრამ მაინცაა გავრცელებული ხალხში, იგრძნობა ამ თეორიების გავლენა. სამეგრელოს მკვიდრთა ნაწილი საუბრობს რუსულ-საბჭოური იდეოლოგიით დადგენილ „ქეშმარიტებაზე“, რომ დასავლეთ საქართველო მეგრელთა საცხოვრისი იყო და მოხდა გაქართვება; რომ საჭიროა ამ „სრულფასოვანი“ მეგრული „ენის“ მთავრობისაგან მიხედვა; რომ მეგრულმა ოდესღაც შეწყვიტა განვითარება და მაინც შემორჩა „შეუწყვნილი“ სახით...

სტუდენტები, ახალგაზრდები, რომელთაც აქვთ შესაბამისი განათლების საფუძველზე გამოყალიბებული თავისუფალი აზრი, ადასტურებენ, რომ საუკუნოვანმა ტერიტორიულ-ენობრივ-კულტურულმა ერთობამ - ერთიანმა ეთნიკურმა თვითშეგნებამ განაპირობა, რომ მეგრელები საქართველოს სხვა კუთხეების მკვიდრებთან ერთად ერთი ქართული ეთნოსის შემქმნელები არიან; რომ „მეგრული მემკვიდრეობა“ ყველგან შეიძლება გამოიყენო, მაგრამ მხოლოდ სასაუბროდ. ასე რომ, საფუძველს მოკლებული პრეტენზიაა მეგრული ენის სტატუსი. სხვა რა შეიძლება ეწოდოს მეგრულად ნაწარმოებების შექმნის და წიგნების „თარგმნის“ სურვილს, როცა ამ სურვილის მქონენიც ვერ ხედავენ ახალი დამწერლობის შექმნის საჭიროებას. მეგრელთა გაქართველების მოხრენიც კი ადასტურებენ, რომ ეკლესიაში წირვა-ლოცვა არასოდეს ყოფილა მეგრულად; რომ არასწორი თქმა იქნება „მეგრელთა კულტურა“. თაობები იცვლება, ქართული ენა კი უცვლელია, თაობებს ჩვენი, ქართული ერთობის შესახებ ქართულით ენახება.

მდრ., 2012 წელს სამეგრელოში ეთნოგრაფიულ პრაქტიკაზე ყოფნის დროს აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტებთან ერთად მოდიებული ეთნოგრაფიული მასალა: „ჩვენ, ძველი ეგრისელები, ქართველები

³ მსოფლიოს ბევრ ენციკლოპედიაში გამოქვეყნებულ ლეზინფორმაციასა და „ენის ევროპულ ქარტიასთან“ დაკავშირებით პროფ. ტ. ფუტყარაძე წერს: მეზობელი ერების წარმომადგენლებს რომ თავი დავანებოთ, მსგავსი ლეზინფორმაციაა მსოფლიოს ბევრ ენციკლოპედიაში; მაგ., მსოფლიო გლობალური ქსელის ძირითადი ეთნოლოგიური ენციკლოპედიის მიხედვით (2012 წლის მდგომარეობით), საქართველოში არის შემდეგი ენები (ეთნოსები): აზერბაიჯანელები - 303 000, ასირიელები (ასიურები) - 3 000, აფხაზები - 101 000, ბაცები - 3 420, ბერძნები - 38 000, ლაზები - 2 000, მეგრელები - 500 000, ოსები - 100 000, რუსები - 372 000, სვანები (სამწერლობო ენად იყენებენ ქართულს და რუსულს) - 15 000, სომხები - 448 000, ურუმები - 97 746, ქართველები - 3 901 380, ქართველი ებრაელები - 20 000, ქურთები - 40 000. ასეთი მცდარი ინფორმაციაც საქართველოს წინააღმდეგ საინფორმაციო ომის კონტექსტში უნდა განვიხილოთ. მსგავსი კვალიფიკაციები ჯერ კიდევ მეფის რუსეთიდან იღებს სათავეს და ინერგიით დღემდე ვრცელდება. ვრცელდება საქართველოს გახატულების სამინისტროსა თუ საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პასიურობის გამო“. მეტიც, არაიშვიათად, საქართველოს მოქალაქეების გადასახადებით აგროვებული ბიულეტენის ფული ისეთი პროექტების დაფინანსებას ხმარდება სამინისტროს მიერ, რომლებიც წყალს ასხამენ მსგავს ლეზინფორმაციებზე... „ენის ქარტია“ დიდებული დოკუმენტია; ქარტიის მამების მიზანი იყო, ამ ქარტით დაცულიყო საფრთხის ქვეშ მყოფი მცირე ხალხების ენები — ისტორიული ეთნიკური უმცირესობის ენა, მაგ., ესპანეთში — ბასკების ენა... „ენის ქარტიის“ მამებმა ასევე გაითვალისწინეს სეპარატიზმისა და თავსმოხვეული კონფლიქტების რისკები და „ენის ქარტიაში“ ჩაწერეს რამდენიმე არსებითი სხვა პუნქტიც; კერძოდ: 1. „ენის ქარტია“ არ მოიცავს მიგრანტთა ენებს (მუხლი I, ა, II), და, შესაბამისად, „ენის ქარტიის“ მიზანი არ არის უმცირესობის ენობრივი უფლებების გამოყალიბება. 2. „ენის ქარტია“ არ მოიცავს სახელმწიფო ენას, მის ადგილობრივ სახესხვაობებსა და დიალექტებს... ქარტიის დებულებები არ ენება ერთი ენის ადგილობრივ სახესხვაობებსა თუ დიალექტებს, თუმცა ქარტია არ განსაზღვრავს, თუ რა შემთხვევაში შეიძლება გამოხატვის ენა თუ ის ფორმა ჩაითვალოს ცალკე ენად...

ვართ. მეგრელები საქართველოს ისტორიული კუთხიდან ავითარებდნენ და აცესებდნენ ქართულ კულტურას, ტრადიციულ ყოფას, მშობლიურ დედაენას. ჩემს შვილს ვეუბნები, რომ ცოლად მოიყვანოს და გათხოვდეს მეგრელზე, ანუ იმაზე, ვინც ჩვენი წესი და ჩვეულება იცის, მაგრამ ეს იმას კი არ ნიშნავს, რომ ჩემი წესი და ჩვეულება ქართულისაგან განსხვავებულია, კუთხურ ჩვევაზეა საუბარი, რაც თითოეულმა ქართველმა იცის. მეგრულის სალაპარაკო ლექსიკიდან უამრავი სიტყვა დღესაც შედის სალიტერატურო ენაში, დღესაც ხსნის უამრავი სიტყვის მნიშვნელობას. ერთი და იგივეა მეგრულისა და სალიტერატურო ქართულის უამრავი სიტყვა [მაგალითად: შარა; ფილტი (მეგრ. ფირტი); ქათამი (მეგრ. ქოთომი); კოლო (მეგრ. კოლონა); კვალი; ოფოფი; მსხალი (მეგრ. სხული); ერთი (მეგრ. ართი); კარი; ეზო; მრგვალი (მეგრ. რგვალი); ექესი (მეგრ. ამშვი); ზღვა; ცა; რვა (მეგრ. რუო); თვალი (მეგრ. თოლი); მამამთილი (მეგრ. მუანთილი); დედამთილი (მეგრ. დიანთილი); დიდი; დრო; ხანი; ძალა; ღონე; წესი; წირვა; ხარება; მდიდარი; ღარიბი; შიში; შორი; წყნარი; სწორი; მწარე; შეძენა; კისერი; ეზო; კარი⁴] საკმარისი არაა იმის სათქმელად, რომ მეგრული იგივე ქართულია? ჩვენგანაც, მარგალებისგანაცაა შექმნილი ქართული წესი. ქორთუ არ ნიშნავს, რომ სამეგრელოში მცხოვრებნი არ არიან ქართველები, რომ მათი მშობლიური არაა ქართული ენა და კულტურა. თურმე ქრისტემ მეორედ მოსვლისას ჩვენ ენაზე, ქართულად უნდა განიკითხოს. ჩვენი ნაციონალობა და ენა ერთი და იგივეა“.

მტრისაგან ქართველი ერის წინააღმდეგ მიმართულმა დეზინტეგრაციულმა ქმედებებმა, თეორიებმა (რომელთაც ნებისთი თუ უნებლიეთ ექომბეგბოდნენ, ასაბუთებდნენ და ასაფუძვლებდნენ ქართველებიც) მიგვიყვანა იქამდე, რომ ისტორიული სამურზაყანო ე.წ. აფხაზეთის სახელმწიფოს ნაწილია. ადგილობრივთა თქმით, ისინი (მეგრელები 1888 წლის საოჯახო სიებით ცალკე „ნაროდნოსტად“ არიან გამოცხადებული და სამურზაყანოელებად არიან ჩაწერილები) უკვე თანდათან ზდებიან გაორებული თვითშეგნებისანი. გალის რაიონის სოფელ დიხაზურგას მკვიდრი სტუდენტის მონათხრობი: „დღეს უკვე ჩემი თაობის დიდ ნაწილს და ჩემს უკანა თაობას მთლიანად, მართალია, ძალით, მაგრამ შეცვლილი აქვთ აზროვნება. მათ ეკრძალებათ ფიქრი, რომ ქართველები არიან და ამასობაში სხვა აზრი აღარც არსებობს. მე გამიმართლა, რომ ქართულს კარგი მასწავლებელი მასწავლიდა. მას იმის გამო, რომ ხან ზმამაღლა და ხან ჩუმად გვასწავლიდა, არ გვავიწყებდა ქართველობას, ხშირად პრობლემები ჰქონდა. მასწავლებლებს მოუწიათ იქაური ლიცეუმების ხელახლა დამთავრება, რომ მუშაობის უფლება ჰქონოდათ. მხოლოდ დიხაზურგაში, საბერიოში, ლეკუხონასა და ქუთუხინჯში ისწავლება ქართული. გვასწავლიან, ოფიციალურად გვიწერენ, რომ სამურზაყანოელ ქართველთა მშობლიური ენა არის რუსული და აფხაზური. აი მიზეზები, რის გამოც იქაურ მკვიდრ ჩემი მომდევნო თაობის⁵ ქართველებს გაუორდა თვითშეგნება და უკვე ფიქრობენ, რომ ქართველები აღარ არიან“.

სამეგრელოს ისტორიაზე, ისტორიულ გეოგრაფიაზე საუბრის ბოლოს დასკვნის სახით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ვიზიარებთ ისტორიული წყაროების

⁴ შდრ.: თემა განხილულია ენათმეცნიერების მიერ, რომლებიც თვლიან, რომ ქართული ენის ლექსიკური ფონდის ძირითადი ნაწილი საერთოქართველური წარმომავლობისაა და იყოფა აბსოლუტურად იდენტურ და ფონეტიკურად სახეცვლილ ჯგუფებად (ქართული ენის ისტორია, ბრაუნ. ტ. ფუნქციონის საერთო რედაქციით, 2000წ, გვ. 200-202)

⁵ სტუდენტი, რომლის სახელსა და გვარს შეგხებულად არ ვასახელებთ, ცხრამეტი წლისაა.

ხედვას და ქართველოლოგიაში არც ისე დიდი ხნის წინათ გამოთქმულ მოსაზრებას, რომ ეთნიკური ერთობა „ქართველი“ იმთავითვე აერთიანებდა მეგრელ-ქანებს (ლაზებს), სვანებს, ჰერებს, კახელებს, მესხებს, სხვა ქართულ თემებს. ერთმანეთის საცხოვრისი ყველა მათგანის სამშობლო იყო. „ერთობილ საქართველოს“ იმთავითვე საერთო ჰქონდა სარწმუნოება, სახელმწიფო-საეკლესიო-სამწიგნობრო ენა და მშობლიური ენით შექმნილი ქართული თვითშეგნება. ქართველთა ისტორიული სამწიგნობრო ენა - სასულიერო მწერლობის ენა (ე.წ. ძველი ქართული ენა) შექნილია ძველი წელთაღრიცხვის დასასრულს და ეფუძნება ძვ. წ. II-I ათასწლეულებში არსებულ საერთოქართველურ ენას“ (ტ. ფუტყარაძე, 2008, გვ. 65).

ცნობილია, რომ ეთნიკური თვითშეგნება ეთნოსისადმი მიკუთვნებულობის შეგნებაა. მეგრელთა თვითშეგნება მათ თვითსახელწოდებაში - **ქართველი** ვლინდება. ამდენად, გასათვალისწინებელია ეთნოლოგთა მიდგომა, რომლის მიხედვითაც ეთნოსის შექმნა-შენარჩუნებისთვის მთავარია თვითშეგნება და თვითსახელწოდება. აღნიშნული ანგარიშგასაწევია მით უფრო მაშინ, როცა არ არსებობს ენისა და დიალექტის გარჩევის უნივერსალური კრიტერიუმი. აქედან გამომდინარე, აღვნიშნავთ, რომ საეკლესიო-საღვთისმეტყველო და სახელმწიფო ენა მეგრელთათვის მხოლოდ ქართული იყო; აღარ უნდა ვისაუბროთ მეგრელთა ქართიზაციასზე, რეგიონალურ ენაზე; მეგრელების, როგორც ეთნიკური უმცირესობების შესახებ. მეგრული არ არის ეთნოსის/სუბეთნოსის ენა, მით უმეტეს, საქართველოს ეთნიკური უმცირესობის ენა; იგი სხვა ქართული საშინაო მეტყველებების მსგავსად არის ქართველთა ეროვნული ენის სახესხვაობა, რომელსაც არ ჰქონია სხვა ფუნქცია, გარდა საოჯახო მეტყველებისა. საქართველოს სხვადასხვა თემის მკვიდრ ქართველთა ბუნებრივი და არცთუ იშვიათად გარე ფაქტორების გამო გამოწვეული იძულებითი შერევა არ იყო შეპირობებული იმ საჭიროებით, რასაც დაერქვა ქართის ტომისაგან „საქართველოს მთიანეთის, ჰერეთის, დასავლეთ და სამხრეთ საქართველოს მოსახლეობის გაქართველება“ (ნ. მარი). იბერიის აღმოსავლურქართული და კოლხეთის დასავლურქართული სამეფოს გაერთიანება⁶, განხორციელებული ფარნავაზისა და ქუჯის ინიციატივით, ასახავდა ჭოროხის, რიონისა და მტკვრის აუზში მცხოვრები ქართველების სურვილს.

ქართველთა ეთნოსის ერთიანი სახელმწიფოს წარმოქმნა ეფუძნებოდა საერთო ტერიტორიის, საერთო დედაენის, საერთო კულტურის, რელიგიური ერთობის და საერთო ქართული თვითშეგნების ქონას. ქართული სახელმწიფოს არაერთგზის დაშლის, მისი სამეურნეო-პოლიტიკური დაცემის პერიოდშიც კი სხვადასხვა კუთხეებად დაშლილ, პოლიტიკურ „საქართველოებში“ ქართველური ერთიანობის თვითშეგნების, ეთნიკური კულტურის, ქართველთა ერთობის სახელმწიფოებრივი აზროვნების შენარჩუნებას ჯერ ხელი შეუწყო საერთო სახელმწიფო, სალიტერატურო და საღვთისმეტყველო დედაენის ქონამ, შემდგომში უკვე ქრისტიანობამ.

⁶ დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობა თავდაპირველად ეგრისელებად იწოდებოდა, რომელსაც ძველი ბერძნული კოლხიდელები შეესატყვისებოდა... ფლავიუს არიანეს სიტყვებით, „ლაზები“ უკოლხეთს“ შეერწყმნენ... (საქართველოს ეთნოგრაფიის/ეთნოლოგიის, 2010, გვ. 53).

ეთნოგრაფიული სამეგრელოს ზოგადი დახასიათება:

„... ხოლო არიან კვალად ადგილებთა შინა ზეენი და მცირე მდინარენი და წყარონი კეთილ-გემოიანნი, რომელნი სიგრძისათეს დავიდუმეთ. არიან კაცნი და ქალნი შვენიერნი, არამედ იმერთაებრ არა ტანოვანნი, ზორციანნი და მწითურნი, გულმწყრალნი მყისად და მსწრაფლნი, ბრძოლათა შინა იმერთაებრ ვერ ქებულნი, ბრძოლიდამ გაბრუნებით ქებულნი“ (ვახუშტი, 1941, გვ. 170).

სამეგრელო ეთნოგრაფიული თვალსაზრისით ყოველთვის საინტერესო კუთხე იყო საქართველოსი. სამეგრელოში არსებულმა ქართველურმა ადათ-წესებმა მცირედი ტრანსფორმაცია განიცადა, რაც გამოწვეული იყო ბუნებრივ-გეოგრაფიული მდებარეობით, ეკონომიკურ-კულტურული დაწინაურებით და „ქალაქური კულტურის შემოჭრით“. ამის საფუძველზე მოხდა ჩანაცვლება ძველისა ახლით. შეიცვალა ახლით ძველი ტანთ-ჩაცმულობა, დგამ-ავეჯი, ჭურჭელი, ყოფითი მახასიათებლები, მივიწყებულ იქნა ძველი ადათები, რწმენები.

სამეგრელოს მოსახლეობის ძირითადი საქმიანობა იყო და არის მიწათმოქმედება და მესაქონლეობა. ეთნოგრაფიული მასალებით დასტურდება ფერის, შედგენილობის, ნაყოფიერება-მოსავლიანობის, ჰიდროგრაფიული და ტოპოგრაფიული თვისების მიხედვით გარჩეული მიწის სხვადასხვა სახეობა: უჩა-დიხა; „ჭითა დიხა“; შვება; ჭაობიანი (ჭანჭრობი, ჭყანტი, ჭყაბი, ჭოჭყი, ზვილიფი, ლენჭყო, ჭონჭყო, ოწყარე) მცირემოსავლიანი, ლია, ანუ ნოყა (წყალმრავალი), უყი, ვაკე, ჭალა, ფერდი, ობჟალე, ორო-რობუ... ნიადაგები. ირკვევა, რომ სამეგრელოში მიწათმოქმედების განვითარების დონე დამოკიდებული იყო სასოფლო-სამეურნეო იარაღების რაგვარობაზე. იარაღების რაგვარობას კი დასამუშავებელი მიწის მდებარეობა და სათესი კულტურები განაპირობებდა. მეგრული ეთნოგრაფიული სინამდვილე ცხადყოფს ქართველთა მიერ სამეურნეო ცხოვრებაში დღეს ჯერ კიდევ გამოყენებულ და უკვე ნაკლებად გამოყენებულ სისტემას, გზებსა და საშუალებებს (რწყვა, თონხა-მარგვლა, ნიადაგის განოყიერება, მავნებელთაგან დაცვა, „მიწის გადაბრუნება“; „მიწის დასვენება“; „წელ ან ორწელგამოშვებით სათეს მიწაზე სხვა მარცვლეულის თესვა“; „შერეული თესვა“. „შემოდგომაზე დახვნა“...), რომლებიც უზრუნველყოფენ უხვ და ხარისხიან მოსავალს. მოჰყავდათ ხორბალი, მანანის მარცვალი, ღომის ღომი, ფეტვი, სიმინდი. აგრეთვე პარკოსანი კულტურები, ბრინჯი; მოჰყავდათ ტექნიკური კულტურებიც: ბამბა, სელი, კანაფი, თუთუნი. იშვადებდნენ აბრეშუმის პარკს, მესაბამისად, ჭქონდათ თუთის პლანტაციები. გავრცელებული იყო თითქმის ყველანაირი ჯიშის ხილი, მათ შორის ტროპიკული და ციტრუსოვანიც. მაგალითად შეიძლება დავასახელოთ: კიტრა ვაშლი, მაისის წითელი ვაშლი, აგვისტოს ვაშლი, ბალის ვაშლი, საშემოდგომო ვაშლი, სინათლის ვაშლი, ლიმონა ვაშლი, კიფერი მსხალი, გრძელი, გულაბი მსხალი, ყელიანი გოგრასავით მსხალი, მრგვალი მსხალი, ლეინჯე მსხალი, ღერკუტა მსხალი, ჭანური თეთრი მსხალი; გავრცელებულია ტყემალი (წითელი და თეთრი), ალიბუხარი, ქლიავი, ბალი, ბია, ჩაფლა ლედვი, თუჩქული ლედვი და სხვადასხვა ჯიშის თეთრი და შავი ლედვი, ბარბარისი, ატამი, სკვერი თხილი (თიკნისყურა), ბახვა თხილი (ბერძულა), დედოფლის თითები, ტყის თხილი, გვაგვა თხილი, სხვადასხვა ჯიშის კარალიოკი და ხურმა, თითქმის ყველა ჯიშის ციტრუსი.

⁷ სახნავ-სათესად მიწის მომზადება სამეგრელოშიც „ახოს ალებით“ ხდებოდა

სამეგრელოში, ისე, როგორც მთელ საქართველოში, ჰქონიათ ბალ-ბოსტნის გაშენების გეგმა და ხელოვნება. ყოფილან მომღვლე-სპეციალისტები — მებაღეები. მებაღეობის ხელოვნების ცოდნის საჭიროება ბოსტნეულისა და ხეხილის თავთავის რიგზე გაშენება-დარგვით იყო განპირობებული. ბოსტანშიც და ხეხილის ბაღშიც დათესილ-დარგული კულტურები ძირითადად მწკრივად ჰქონდათ და აქვთ გაშენებული. იცნობენ ბოსტნის დაკვალვის, „მოვაკებული ადგილების ერთმანეთისაგან გამოყოფის წესს“. გამოყოფილ კვალს თოხით ან ფოცხით გააფხვიერებენ, ნაზამთრი, გამომწვარი ნაკელით დაანაკლებენ და დათესენ. საჭმელად ვარგისი ბოსტნეულის რამდენიმე ჯგუფი გამოიყოფა: „მწვანელი“, რომელიც გემოს და სურნელების მიმცემია; ზამთარ-ზაფხულ საჭმელი სხვადასხვა „ველური და შინაური მხალეული“ და „ბალახის ხილი“ (საზამთრო, ნესვი, ჟოლო...).

მესაქონლეობა (მსხვილფეხა: ძროხა, კამეჩი, ცხენი და წვრილფეხა: ღორი, თბა, ცხვარი; შინაური ფრინველი - ბატი, იხვი, ინდაური) მთიან სამეგრელოში უფრო აქტიურად იყო განვითარებული. დასტურდება მესაქონლეობის ბუნებრივ-კლიმატური პირობებით შეპირობებული ორი ფორმა: „ბარული“ და „მომთაბარე“. მომთაბარეობისთვის დამახასიათებელი იყო საქონლისა და მისი მომსახურე პერსონალის პერიოდული მოძრაობა. ეთნოგრაფიული მასალით დასტურდება საქართველოს სხვადასხვა თემის მკვიდრთა სამეურნეო-ეკონომიკური კავშირების შესახებ. მეგრელი მწყემსები თავიანთ და სხვათა საქონელს ერეკებოდნენ და აძოვებდნენ გურია-იმერეთის მოსაზღვრე, მაღალმთიანი და სვანეთის სოფლების საძოვრებზე. სამეგრელოშიც „მოზვერი/ხარი მიწის მხენელი, კაცის მეგობარი, მისი ღზინი“ („მოზვერი ღიხაშ მახონალი, კოჩიშ მეგობარი, მუში ღზინი ორდუ“) იყო. მოზვერი საკულტო ცხოველიც იყო სამეგრელოში („მოზვერ ირო საკულტო ცხოველი ორდუ სამარგალს“).

სამეგრელოში მუშა პირუტყვად გამოიყენებოდა კამეჩი. აქ მეკამეჩეობა დღესაც აქტიურადაა განვითარებული.

მეგრელი კაცის სამეურნეო ყოფაში უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა ცხენს, ამიტომაც „ცხენს უდიდეს პატივს სცემდნენ“ საქართველოს ამ თემში. იგი იყო როგორც გამწევი, ასევე, ტვირთგადასაზიდი და სამგზავრო საშუალება.

იცოდნენ მოსალოდნელი ამინდის გამოცნობა ცხოველთა ქცევებიდან გამომდინარე. იცოდნენ საქონლის იმ დაავადებათა შესახებ, რომელიც გავრცელებოდა რაღაც მიზეზის გამო, სხვადასხვაგვარად გამოიხატებოდა.

საინტერესო შინაურ ფრინველთა მოვლა-პატრონობასთან დაკავშირებული ეთნოგრაფიული მასალა. შინაურ ფრინველთაგან ძირითადად ჰყავთ ქათამი, ბატი, იხვი, ინდაური.

მეგრელთათვის ვაზი ჯერ კიდევ საკულტო მცენარეა. წალენჯიხაში მოძიებული რიტუალებთან დაკავშირებული ყველა მასალა მიგვანიშნებს იმაზე, რომ ვენახს მეგრელი გლეხის „ცხოვრების წეს-წყობილებისთვის“ განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა. სამეგრელოს ტერიტორია იყოფა დაბლობად, შავი ზღვის სანაპირო ზოლად, მთისპირა და მაღალმთიან ზოლებად, თუმცა მევენახეობა-მელვინეობის თვალსაზრისით სამეგრელოში მხოლოდ მესამე - მთისპირა ზონაა საყურადღებო. აქაც ნაღეჭების რაოდენობა ნორმალურზე მეტია, მაგრამ ბევრია ვაზის განვითარებისთვის შესაფერისი დაქანებანი და ნიადაგები. ცნობილია, რომ სამეგრელოდან გავრცელდა საუკეთესო ოჯალეში. გავრცელებული იყო ვაზის (ძირითადად მაღლარი ვაზი) სხვადასხვა ჯიში. გვხვდებოდა როგორც

თეთრი, ისე წითელყურძნიანი ჯიშები (ცოლიკოური, ჩეში, ზერდაგი, ჩერგვალი, ჭვითილური ოჯალეში, პანეში და ავშილური, ხარდანი, პუმპულაში, შონური, ანუ სვანური...), რომლისგანაც დგებოდა „დიდი და საშუალო ღირსების მქონე“ ღვინო. ცნობილი ფრანგი მოგზაური ჟ. შარდენი წერს: „მეგრული ღვინო მაგარია, დიდსხეულიანი, სასიამოვნო გემოსი და ჯანმრთელობისათვის მარგებელი“-ო. დღესდღეობით სამეგრელოში ვაზის მეურნეობის სიმძლავრეზე ალბათ საუბარი აღარ შეიძლება. მიზეზად კი სამეცნიერო ლიტერატურაში დასახელებული სოკოვანი დაავადებები (<http://webcache.googleusercontent.com>; <http://vinoge.com/mikrozonebi/samegrelos-meRvineobisregioni>) შეიძლება მივიჩნიოთ. ვფიქრობთ, სამეგრელოში მევენახეობის საქმის მივიწყება გამოიწვია იმ სასოფლო-სამეურნეო კულტურების განვითარებამაც, რომლის მოსავლიანობაც შედარებით უზვია და მოვლა-პატრონობის როგორც ფიზიკური, ისე ფინანსური მხარეც უფრო მარტივია. თუმცა იმ რაიონებში, სადაც შემორჩენილია ვაზის კულტურა, ჩვეული რუდუნებით უვლიან მას. შესაბამისად ჰქონდათ და ადგილზე ამზადებდნენ საღვინე, ვაზთან, მელვინეობასთან დაკავშირებულ ყველა იარაღ-ინვენტარს, რომელსაც ინახავდნენ მარანში.

მეურნეობის დარგთა შორის ერთ-ერთი გავრცელებული დარგია მეფუტკრეობა. დღემდე შემორჩენილია გეოგრაფიული გარემოს შესაფერისი რუხი და მკვეთრად შეფერადებული ყვითელი ფუტკარი. ფუტკრის ოჯახის შემადგენლობასთან, ფუტკრის მოქმედების ხანასთან დაკავშირებული⁸ რეალობა სამეგრელოში, რა თქმა უნდა, განსხვავებული ვერ იქნება.

ნადირობას უდიდესი როლი აქვს ძველი სამეგრელოს სამეურნეო საქმიანობაში. ნადირობის წინა რიტუალები დანარჩენი საქართველოს მსგავსად სრულდებოდა სამეგრელოში, როგორც მსხვილ, ასევე წვრილ ნადირზე სანადიროდ წასვლისას. თუმცა ეს ყველაფერი წარსულში იყო, ვინაიდან დღეს აღარ არიან „ხელოვანი მონადირეები“. რაც შეეხება მოყვარულ მონადირეებს, მათთვის არ არსებობს არც განსაკუთრებული დღე, არც აკრძალვა და არც რიტუალი. თუმცა „ნამდვილ მონადირეს ამ საიდუმლო ჩვევის გამხელა ეკრძალებოდა. იგი სანადიროდ წასვლის წინ ოჯახის წევრებისაგანაც იღუმალად უნდა შეესრულებინა“. სამეგრელოში მტაცებელი ფრინველით ნადირობის საშუალებად გამოიყენებოდა მიმინო. ეთნოგრაფიული მასალები ადასტურებენ სხვადასხვა სახის ნადირსა და ფრინველზე ნადირობის სეზონსა და დროზე. რაც შეეხება სანადირო ადგილებს, ასეთად ასახელებენ ლებარდესა და სოხუმის მთებს: „მის მთებში არის, ამ ლებარდეს და ამ მხარეში არის. სოხუმის მთებში არის, თუთაშხიას (თუთაშხას<თუთაშ-დლა მთვარის დღე ორშაბათი (ო. ქაჯაია, 2002. გვ. 65) ეძახიან. სულ საესე არის ღორით და არჩვით, ჭიხვიც არის“.

საქართველოს ყველა თემში მეთევზეობის განვითარებას ხელსაყრელი პირობები ჰქონდა. განსაკუთრებით გამოირჩეოდა ამ მხრივ სამეგრელო. ამიტომაც საქართველოს ამ თემის მკვიდრ გლეხკაცს ჰქონდა თევზის ბეგარა. მწირად,

⁸ მოსამზადებელი ხანა, როცა ორგანიზმის მუშაობისათვის სათანადოდ გაუმადრებლობის გამო ახალდაბადებული ფუტკრები ოჯახის ცხოვრებაში არსებით მონაწილეობას არ იღებენ; 2. დრო, როცა ფუტკრის მოქმედება უმთავრესად ბარტყების მოვლაში (კვება, გათბობა) და ნაწილობრივ უჯრედების წმენდაში გამოიხატება; 3. როცა ფუტკრის მოქმედება სკაში ყველა დანაწილს მუშაობის შესრულებაში გამოიხატება; 4. როცა ფუტკრები ნექტარის, მელის და წყლის მოტანას იწყებენ.

მაგრამ მაინც მოიძიება მასალა თევზჭერის ხელოვნებაზე, საშუალებებზე, თევზაობის დროზე.

დღესდღეობით აბრეშუმის ჭიის მეურნეობაზე საუბარი მხოლოდ წარსულში შეიძლება - გუებზებიან მთხრობელები, თუმცა „კომუნისტობის ხანაში“ თითოეულ კოლმეურნეს მთელ სამეგრელოში ჰქონდა აბრეშუმის ჭიის გამოყვანის და მისი სპეციალური პარკებისთვის ჩაბარების ვალდებულება“.

სამეგრელოში განვითარებული იყო შინამრეწველობა და ხელოსნობა, კერძოდ: ფეიქრობა, მეჭურჭლეობა (თიხის ჭურჭლის დამზადებით გამოირჩეოდა სოფ. ნამკოლუ), ხის ჭურჭლის და პირადად გამოსაყენებელ ნივთთა (კალათები, ყავარი, ჩელტები, გოდრები...) დამზადება. გავრცელებული იყო მჭედლობა და მასთან დაკავშირებული რწმენები. ჭედდნენ: თოხებს, ცულებს, სახნისებს, ცხენის ნალებს, კარის საკეტებს, ჩანგლებს...

საველე სამუშაოებითა და ეთნოისტორიული კვლევით დგინდება დასახლების ტიპები, საცხოვრებელი და სამეურნეო ნაგებობები და ქართველთა საოჯახო ყოფასთან დაკავშირებული საკითხები. სამეგრელოს სოფლის მოსახლეობას ახასიათებს გაშლილი „შორი-შორს“ ცხოვრება. საცხოვრისის ტიპი იყო „ჯარგვალი“ (ჯა - ხე, რგვალი - მრგვალი) გრძელი მორებით ნაგები სახლი. დღესაც გავრცელებულია სამეგრელოში „გოდორი“//„პტაფიცარა“ სახლი. უფრო გვიან კი იშენებდნენ რამდენიმე ოთახისაგან შემდგარ ოდა-სახლს. დამზარე ნაგებობათა შორს იყო: მარანი, სამზარეულო სახლი, საჩაღე, სიმინდის შესანახი „ქუფე“ - ძარი. მეგრული ავეჯი, მთხრობელთა გადმოცემით, ასე გამოიყურება: სკივრი, ზანდუკი, ხის სკამები, ხის საწოლები, ხის კარადები და ხის დაბალი, ხუთ ან ათუჯრიანი სათავსოები. გარდა საკუთარი საცხოვრისისა, ეზოში ჰქონდათ: ბოსელი, სასიმინდე/ნალია/ზედელი. ბეღელი მჭიდრო სათავსო იყო დაფშენილი სიმინდის, ფქვილისა და სხვა პროდუქტების შესანახად.

კომუნისტობის ხანაში თითოეულ კოლმეურნეს მთელ სამეგრელოში ჰქონდა აბრეშუმის ჭიის გამოყვანის და პარკების ჩაბარების ვალდებულება. ერთი სოფლის მოსახლეობას ჰქონდა საკუთარი სალოცავი ხატი - „ჩინჯი ხატი“. გლეხები ცხოვრობდნენ ფაცხებში.

სამეგრელოს ქართული საოჯახო ყოფის შესწავლის დროს ირკვევა: მშობლებისა და შვილებისაგან შედგენილი „სახლობის“ საოჯახო ყოფის თავისებურებები; მამაკაცისა და ქალის უფლება-მოვალეობები ოჯახში; რა არის კომლი და ვინაა „კომლის თავი“; კომლი შეიძლება ყოფილიყო რამდენიმე ოჯახი. თითოეულ კომლს ჰყავდა „თავი“, ანუ უფროსი — მამა; საქართველოს ამ ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ ერთეულში მოწმდება ივანე ჯავახიშვილის მიერ დადგენილი საოჯახო ქონების სამი სახეობა: „მამული (ოჯახის სამემკვიდრეო ქონება)“, „დედული“ (ქალის მიერ მოტანილი მზითვეი) და „მონაგები“ (ოჯახში საერთო შრომით შექმნილი ქონება); დიდი ოჯახის არსებობის შემთხვევები, უმცროსი ძმის, გათხოვილი და გასათხოვარი დების უფლება-მოვალეობანი; ოჯახის წევრთა ურთიერთდამოკიდებულება და ნათესაობა (რამდენი თაობა იყო ოჯახში და რა ტიპის ოჯახთან გვაქვს საქმე კონკრეტულ შემთხვევაში); ქართული წეს-ჩვეულებებითა და ქართული მართლმადიდებლური საეკლესიო სამართლით დადგენილი ცოლ-ქმრული ურთიერთობის წესები და ა.შ.

აქვე ვიტყვით, რომ შეიცვალა, მაგალითად, ტრაპეზობის წესიც. სამეგრელოში თუ დღესაც მიირთმევენ საუზმეს - „საკაკალოს“, სადილს -

„ონდღურს“ და ვახშამს - „ოსორშოს“, სუფრაზე ყველას თავის წილი „თია“ აღარ ეძლევა.

ჩაცმულობა. მეგრულმა ეთნოგრაფიულმა ყოფამ შემოინახა ისეთი სამოსელის თარგები, დამზადების პროცესები, ჩაცმა-დახურვის ხერხები, სამოსელის ტარების მანერა და სხვა, რაც ქართული კოსტიუმის ისტორიისათვის გამოსაყენებელ მნიშვნელოვან წყაროდ შეიძლება გამოგვადგეს. სამოსი სამეგრელოშიც სახეს იცვლიდა კლიმატის, გეოგრაფიული გარემოს, ტრადიციული დასაქმების სფეროს მიხედვით. გაიკვა, რომ ქართული ეთნიკურობის „მარკერის“, ტანთჩაცმულობის ცვალებადობა დროთა განმავლობაში აღნიშნულ ფაქტორებთან ერთად შეიძლება გამოიწვიოს, ან უკვე გამოიწვია სხვადასხვა ცხოვრებისეულმა სიტუაციამ: უცხო კულტურათა გადმოღებამ, ეკონომიურმა მდგომარეობამ, მიმბაძველობამ...

სამეგრელოში არსებული აღზრდის ხალხური სისტემის ანალიზი ადასტურებს, რომ ამ თემშიც აღზრდა გულისხმობს ფიზიკურ და სულიერ მზარეს, პიროვნების მომზადებას საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მონაწილეობის მისაღებად. სამეგრელოში ბავშვთა ხალხური აღზრდის სისტემის შესწავლის დროს წარმოჩინდება საკითხები ბავშვის დაბადებამდელ რწმენა-წარმოდგენებთან, ბავშვის მოვლასთან, საოჯახო აღზრდასთან, აღზრდის ხალხური წესებთან დაკავშირებით; მნიშვნელოვანია გაძიძვებასთან დაკავშირებული საკითხები; ქალის მდგომარეობა ოჯახში დიდად იყო დამოკიდებული მის შვილიანობაზე. „უსკე“, უშვილო ქალი ოჯახის „უბედურება იყო“. მეცნიერებისთვის მნიშვნელოვანი იქნება ბავშვის აღზრდის ხალხური ტრადიციები, რომელიც სამეგრელოში როგორც რაციონალური, ისე მაგიური რწმენა-წარმოდგენების შემცველია; სამეგრელოში ბავშვის აღზრდის ხალხურ სისტემაში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ადგილი აღმზრდელობითი თვალსაზრისით უჭირავს ხალხურ სიმღერას. აქტიურად იყო გავრცელებული საოჯახო-საყოფაცხოვრებო (უმთავრესი მასში იყო სააკვნო სიმღერები — ხაზი ჩვენია) და საწესო ხასიათის სიმღერები. ნანა მზის ერთ-ერთი ჰიმოსტასია, ამდენად დედის „ნანაში“ აღწერილი სურვილი და იდეალი, სურვილი იმისა, რომ შვილი ფიზიკურად და სულიერად ჯანმრთელი, სამშობლოზე შეყვარებული, ჰკვიანი, სიყვარულის გრძნობის მქონე გაიზარდოს, აღსრულებული იქნება. ხალხური აღზრდის სისტემაში შემავალ წესთა შორის გამორჩეული ადგილი უჭირავს საუკუნეებგამოვლილ თამაშობებს, რომელიც გამოხატავდა ქართველთა სულიერი ცხოვრების წესს, მატერიალურ საჭიროებას, წარსულისა და აწმყოს ყოფას, შრომითი ცხოვრების ცალკეულ მხარეებს, ფსიქოლოგიას, გრძნობებს, განცდებს, ბავშვთა და არა მხოლოდ მათ მისწრაფებებს. საოჯახო აღზრდის საერთოქართველური, კუთხური მახასიათებლებით გამორჩეული წესები უზრუნველყოფენ ბავშვის ქართველთა ეროვნული, სოციალური და საყოფაცხოვრებო თვისებებით აღზრდას.

უამრავი უცნობი მასალაა ხალხურ რწმენა-წარმოდგენებსა და წეს-ჩვეულებებთან, ქორწინება-ქორწილთან, დაკრძალვა-გლოვასთან, იმქვეყნიურ/მარადიულ და მიწიერ სამყაროსთან, სიზმართან დაკავშირებით.

დასკვნის სახით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ მეგრელებს დანარჩენ ქართველებთან ერთად საერთო მქონდა სარწმუნოება, სახელმწიფო-საეკლესიო-სამწიგნობრო ენა და მშობლიური ენით შექმნილი ქართული თვითშეგნება, ეთნოგრაფიული თვალსაზრისით მეტ-ჩაიკლებად განსხვავებული ყოფა და წეს-ჩვეულებები, ტრადიციები. ქართველთა ეთნოსის პოლიტიკურად დაშლილი

სახელმწიფოს გაერთიანება ეფუძნებოდა ეთნიკურ თვითშეგნებას, ისტორიის საერთოობას, წარმოდგენებს საერთო წარმომავლობისა და ბედის შესახებ, საერთოქართველურ ეთნიკურ კულტურას, სწორ სახელმწიფოებრივ აზროვნებას, საერთო სახელმწიფო, სალიტერატურო და საღვთისმეტყველო დედაენის ქონას, შემდგომში უკვე ქრისტიანობას. ვახუშტის სიტყვები სრულ შესაბამისობაშია დღევანდელ სინამდვილესთანაც: „პირველი, უკეთუ ჰკითხო ვისმე ქართლსა, ანუ იმერსა (დიდი ისტორიკოსი „იმერში“ დღევანდელი დასავლეთ საქართველოს ყველა თემის მკვიდრებს გულისხმობდა!) მესხსა და ჰერ-კახსა რა რჯული ზარ, წამს მოგიგებენ: „ქართველი“. მეორედ არს ამათ ყოველთა წიგნი და ენა ერთი-იგივე ფარნაოზ პირველისა მეფისაგან ქმნული. და ჰკითხო რო წინათქმულთა მათ კაცთა: „რა ენა და წიგნი უწყი, მოგიგებს მყის: „ქართული“. რამეთუ არა იტყვს, არცა რჯულსა, ენასა და წიგნსა იმერთასა, ანუ მესხთა და ჰერ-კახთასა, არამედ ქართულსა“.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ზ. ანჩაბაძე, 1976 - З.В. Анчабадзе, Очерк энической истории абхазского народа, Сухуми, 1976.
- დ. ბაქრაძე, 1881 - დ. ბაქრაძე, ახალი გამოკვლევა ისტორიის წინა დროებზე და ქართველი ტომის დასაწყისზე, ტფ., 1881.
- მ. ბროსე, 1900 - მ. ბროსე, საქართველოს ისტორია, ნაწილი II, მეფეთა და მთავართა გენეალოგიით და ქრონოლოგიით, თბ., 1900.
- ნ. ბერძენიშვილი, 1990 - ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, თბ., 1990.
- ი. გიულდენშტედტი, 1962 - ი. გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, ტ. I; გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო გ. გელაშვილმა, თბ., 1962.
- ი. გიულდენშტედტი, 1964 - ი. გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, ტ. II; გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო გ. გელაშვილმა, თბ., 1964.
- ვახუშტი, 1941 - ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თ. ლომოურის და ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით, თბ., 1941.
- რ. თოფჩიშვილი, 2006 - რ. თოფჩიშვილი, საქართველოს ეთნოგრაფია/ეთნოლოგია, თბ., 2006.
- რ. თოფჩიშვილი, 2008 - რ. თოფჩიშვილი, საქართველოს ეთნოლოგია, თბ., 2008.
- რ. თოფჩიშვილი, 2008 - ქართველთა ეთნოგენეზისა და ეთნიკური ისტორიის პრობლემები, თბ., 2008.
- მ. ინაძე, 1960 - მ. ინაძე, ანტიკური ხანის შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროს მოსახლეობის ეთნიკური შედგენილობის საკითხისათვის, სსრ მეცნ. აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების მოამბე, №2, 1960.
- ბ. კუფტინი, 1949 - Б. Куфтин, Археологическая маршрутная экспедиция 1945 года в юго-осетию и имеретию, Тб. 1949.

- ა. ლამბერტი, 1938 - არქანჯელო ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, თარგმანი იტალიურიდან ალექსანდრე ჭყონიასი, მეორე გამოცემა; ლ. ასათიანის წინასიტყვაობით, რედაქციით და შენიშვნით, თბ., 1938.
- ბ. ლორთქიფანიძე, 1990 - ბ. ლორთქიფანიძე, აფხაზები და აფხაზეთი, თბ., 1990.
- ს. მაკალათია, 1992 - სამეგრელოს ისტორია და ეთნოგრაფია, „უფლისციხე“, თბ., 1992.
- გ. მელიქიშვილი, 1959 - გ. მელიქიშვილი, ძველი საქართველოს ისტორია, თბ., 1959.
- გ. მელიქიშვილი, 1976 - Г.А. Меликишвили, Колхида в VI- IV вв. до н.э. Очерки, I, 1976.
- გ. მელიქიშვილი, 1970 - გ. მელიქიშვილი, ისტორიული კოლხეთის მოსახლეობა ძვ. წ. II - I საუკუნეებში. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. I, თბ., 1970.
- ლეონტი მროველი, 1955 - ლეონტი მროველი, ცხოვრება ქართველთა მეფეთა, ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. I, თბ., 1955.
- ისკანდერ მუნში, 1969 - ისკანდერ მუნშის ცნობები საქართველოს შესახებ. სპარსული ტექსტი ქართული თარგმანითა და შესავლებითურთ გამოსცა ვლ. ფუთურაძემ, თბ., 1969.
- დ. მუსხელიშვილი, 1977 - დ. მუსხელიშვილი, საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის ძირითადი საკითხები, თბ., 1977.
- ტ. ფუტყარაძე, 2005 - ტ. ფუტყარაძე, ქართველები, ქუთაისი, 2005.
- ტ. ფუტყარაძე, 2008 - ტ. ფუტყარაძე, ქართველთა დედაენა და დიალექტები, ქუთაისი, 2008.
- ქართლის ცხოვრება, 1973 - ქართლის ცხოვრება, ტ. IV (ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემა), თბ., 1973.
- თ. ყაუხჩიშვილი, 1957 - თ. ყაუხჩიშვილი, სტრაბონის გეოგრაფია, თბ., 1957.
- ჟან შარდენი, 1575 - ჟან შარდენის მოგზაურობა სპარსეთისა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში (ცნობები საქართველოს შესახებ), ფრანგულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო მ. მაგალობლიშვილმა, 1975.
- ე. ჩელები, 1973 - ევლია ჩელების მოგზაურობის წიგნი, თურქულიდან თარგმნა, კომენტარები და გამოკვლევა დაურთო გ.ფუთურაძემ, ნაკვ. II, 1973.
- ე. ხინთიბიძე, 1998 - ე. ხინთიბიძე, ქართველთა სახელწოდებები და მათი ეტიმოლოგია, თბ., 1998.
- ივ. ჯავახიშვილი, 1960 - ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, თბ., 1960.
- ივ. ჯავახიშვილი, 1977 - ივ. ჯავახიშვილი, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა (V-XVIII სს.), თბზულებანი, ტ. VIII, თბ., 1977.
- ივ. ჯავახიშვილი, 1996 - ივ. ჯავახიშვილი, საქართველოს საზღვრები, გამოცემა მოამზადა დ. ცინცაძემ, თბ., 1996.
- ს. ჯანაშია, 1952 - ს. ჯანაშია, შრომები, ტ. II, თბ., 1952.
- ს. ჯანაშია, 1959 - ს. ჯანაშია, თუბალ-თაბალი, ტიბარენი, იბერი, შრომები, ტ. III, თბ., 1959.
- ს. ჯანაშია, 1987 - ს. ჯანაშია, შრომები, ტ. V, თბ., 1987.

- რ. ჭაფარიძე, 1984 - რ. ჭაფარიძე, მტკვარ-არაქსის კულტურა, ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. VII, თბ., 1984.
- რ. ჭაფარიძე, 1998 - რ. ჭაფარიძე, კავკასიის უძველესი მოსახლეობის ეთნო-კულტურული ისტორიისათვის ძველი წელთაღრიცხვით მესამე ათასწლეულში, თბ., 1998.

<http://www.szs.gov.ge/>

<http://prof.ucoz.com/news>

<http://samepo.ge>

<http://burusi.wordpress.com/>

<http://forum.gol.ge/>

DAVID SHAVIANIDZE, INEZA GABELAIA

HISTORIC, GEOGRAPHIC AND ETHNOGRAPHIC DESCRIPTION OF SAMEGRELO

(ACCORDING TO NEW ETHNOGRAPHIC MATERIALS)

Numerous historical-ethnographical essays or scientific works have been written on Megrelia. However, it is clear that at least one new custom, tradition will contribute to a more complete ethnographic picture of Samegrelo (whether traditional or modern).

We believe that from the very beginning “the Georgian” as an ethnic unity was comprised of the Megrelians-Chans (the Lazs), Svans, Meskhs and other Georgian communities. They shared a common homeland.

Samegrelo is an interesting region from ethnographic perspective. Transformation of customs and traditions that has occurred within this community was a result of geographic location, advancement in economics and culture, and the “adoption of urban culture”. This led to the situation where old traditions were replaced with the new ones.

The main occupation of Samegrelo’s population has been, and still is agriculture as well as live-stock farming.

A vineyard has had a special importance for the lives of Megrelian peasants.

Beekeeping is wide-spread among the fields of economy. A major role of hunting is also attested.

Artisanship and craftsmanship, particularly weaving and pottery, were developed in Samegrelo. Blacksmithing was wide-spread.

Change in dressing habits was resulted from different life situations: imitation of foreign cultures, economic conditions, etc.

The state literary and theological language, Orthodox Christianity and common national traditional culture contributed to the preservation of common national self-consciousness and statesmanship during the economic-political decline in Samegrelo.

დავით შავიანძე,
ლუიზა საჭაპურიძე

დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო ენის საკითხისათვის VI-VII საუკუნეებში

საისტორიო წყაროებისა და საბუთების მონაცემთა საფუძველზე განვიხილავთ საკითხს, შედგა თუ არა ბიზანტიელთაგან საქართველოს ეკლესიის ექსპანსია და შედიოდა თუ არა დასავლურქართული ეკლესია ადრე შუა საუკუნეებში ვიდრე IX-X საუკუნეებამდე ბერძნულ ეკლესიაში და საეკლესიო ენა იყო თუ არა ბერძნული.

აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით არსებობს სხვადასხვა მოსაზრება. მეცნიერთა დიდი ნაწილის მიერ ჩატარებული კვლევებით: VII საუკუნის პირველ მესამედში ჰერაკლე კეისრის შემოსევების შედეგად აფხაზეთი ბიზანტიელთა გავლენის ქვეშ აღმოჩნდა. პოლიტიკურად დამორჩილებულ მხარეში რელიგიური ექსპანსიაც განახორციელეს და VI-VII სს.-დან საქართველოს დასავლეთი პროვინციები ბერძნულენოვან მსხვილ სამღვდელმთავროებში - ლაზიკის სამიტროპოლიტოსა და აბაზგიის საარქიეპისკოპოსოში გააერთიანეს და, შესაბამისად, საეკლესიო ენაც ბერძნული იყო (ნ. მარი, კ. ორაგველიძე, ზ. ანჩაბაძე, ს. ყაუხჩიშვილი, გ. ლორთქიფანიძე, გ. მჭედლიძე, მ. კეზევაძე...); ლაზიკის მეზობელი ბერძნული ეპარქიების მიერ ზღვისპირა ქალაქებისა და ეკლესიების კონტროლი მიჩნეულია მიზეზად იმისა, რომ ბერძნულმა ეპარქიებმა „ამ სექტორში“ (აღმ. რიონისპირეთი - დ. შავიანიძე, ლ. ხაჭაპურიძე) გავლენა მეშვიდე საუკუნის იმ პერიოდიდან მოიპოვეს, როცა იხსენიება როდოპოლისის საეპისკოპოსო... ს. ყაუხჩიშვილის მოსაზრებით, მეშვიდე საუკუნის ძეგლი ასაბუთებს, რომ „კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს ექვემდებარებოდა ოთხი საეპისკოპოსო, მათ შორის როდოპოლისისა“; მეცხრე საუკუნის მეორე ნახევრის და მეათე საუკუნის ნოტაციების, აგრეთვე ფრანგი მკვლევრის ვინსენ ლორანის მიერ გამოქვეყნებული „საბეჭდავის ოთხი სტრიქონის წარწერაზე“ დაყრდნობით ბ. კუდავას მიაჩნია, რომ „როდოპოლისის კათედრა“ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოსაგან გამოყოფის (IX ს. დასასრული) შემდეგაც არსებობს და შესაძლოა არცთუ მცირე ხნის მანძილზე (ვთქვათ X-XI საუკუნეთა მიჯნამდე); როდოპოლისის საეპისკოპოსო მეათე საუკუნის დასაწყისამდე ფასილის სამიტროპოლიტოში შედიოდა (გ. მჭედლიძე, მ. კეზევაძე, 2008, გვ. 49-50).

განსხვავებული მოსაზრებით: ეგრისის სამეფოში ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადებიდან (IV ს.) სახელმწიფო და ღვთისმსახურების ენა ქართული იყო (ი. ჭავჭავაძე, დ. ბაქრაძე, ივ. ჯავახიშვილი, ა. ჯაფარიძე, ტ. ფუტყარაძე, ბ. დიასამიძე, რ. შეროზია და სხვები); რუის-ურბნისის „ძეგლისწერის“ მიხედვით: წმიდა ნინომ მოაქცია საესება ყოველთა ქართველთა ნათესავისა მცხოვრებნი როგორც აღმოსავლეთში, ისე დასავლეთში. ამავ კრების განსაზღვრებით ანდრია მოციქულმა სახარება იქადაგა ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა, სომხური საეკლესიო წყაროებიც (აგათანგელოსი და მოესეს ხორენაცი) აღნიშნავენ, რომ დასავლეთ საქართველო იმყოფებოდა მცხეთის საეკლესიო იურისდიქციაში (იოანე დრასხანაკერტელი, 1965). ამავე აზრს

ავითარებს სარდელი მიტროპოლიტი მაქსიმი (1966); მოციქულთა კანონების 34-ე მუხლის თანახმად, IV ს-ში საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციის საზღვრები უნდა დამთხვეოდა სახელმწიფო ადმინისტრაციულს. ძველი მათიანეების დაბეჭდილებული ცნობით, იმჟამინდელი საქართველოს, ანუ ქართლის სამეფოს, დასავლეთი საზღვარი გადიოდა შავი ზღვის პირსა და მდინარე ეგრისწყალზე (შემდგენილი ლალიძე); წმიდა ილია მართალი აკრიტიკებდა რა პროფესორ პატკანოვისა და მისი სამეცნიერო წრის მიერ შექმნილ ქართიზაციის თეორიას, წერდა: „საქართველოში არა იზრახებოდა სხვა ენა თვინიერ ქართულისა... იმჟამად ძველი ქართული ენა წარმოადგენდა როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოში, ყველასათვის გასაგებ, საერთო ენას, ამიტომაც მხოლოდ ამ ენაზე ითარგმნა წმიდა წერილი...“ (ი. ჯავახიშვილი, 1994); მიუხედავად პოლიტიკური ცვლილებებისა¹ დასავლეთ საქართველოს ეკლესია ჩანს მცხეთის კათალიკოსის იურისდიქციაში. პროკოფი კესარიელი მიუთითებდა კიდევ, რომ VI საუკუნეში დასავლეთ საქართველოს ქრისტიანები „კათალიკოსის“ იურისდიქციაში იმყოფებოდნენ. კათალიკოსი კი იმჟამად მცხეთაში იჯდა. ქართული წყაროების დაბეჭდილებული მტკიცებით, დასავლეთი საქართველო მუდამ ქართული ეკლესიის განუყოფელი ნაწილი იყო. ასეთი მოსაზრება არსებობდა უძველესი ხანიდან XX ს-ის 30-იან წლებამდე. 30-იან წლებში კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოსადმი დაქვემდებარებული საეპისკოპოსო ნუსხების გაცნობის შემდეგ ჩვენში ჩამოყალიბდა ახალი შეხედულება, თითქოსდა დასავლეთ საქართველოში არსებობდა კონსტანტინოპოლისადმი დაქვემდებარებული ლაზიკის სამიტროპოლიტო ფოთში (ფაზისში) და ოთხი საეპისკოპოსო კათედრა (ზიგანასი, საისინისა, პეტრასი და როდოპოლისისა). აღნიშნული ნუსხების შესწავლის შემდგომ ბრიუსელის უნივერსიტეტის პროფესორმა, ბიზანტოლოგმა ნიკოლოზ ადონცმა გამოთქვა მოსაზრება, რომ აღნიშნული ბიზანტიური საეპისკოპოსოები სინამდვილეში განლაგებულნი იყვნენ არა დასავლეთ საქართველოში, არამედ ქართველი ხალხის უძველეს ქვეყანაში „ლაზიკაში“, ანუ ტრაპიზონის ოლქში. აღნიშნული მეცნიერის აზრით, ვარციხესთან არავითარი ბერძნული საეპისკოპოსო არ ყოფილა, ასევე საისინი - არ იყო ცაიშის კათედრა, ხოლო ზიგანა არ იყო ზიგინევი, ანუ გუდაყვა. ადონცის თვალსაზრისით, დასავლეთ საქართველოში არ იმყოფებოდნენ ბერძნული საეპისკოპოსოები, ამასვე დაბეჭდილებით მიუთითებს ქართული წყაროებიც. არც ერთი ქართული წყარო არ იცნობს დასავლეთ საქართველოში ბერძნულ საეპისკოპოსოებს ვარციხეს, გუდაყვასა და ცაიშს (ა. ჯაფარიძე, 2002); დასავლეთ საქართველოში ქართული სახელმწიფო-სალიტერატურო-საეკლესიო ენის მუდმივად არსებობა აიხსნება ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადებით და ეგრისის სამეფოს გაძლიერების თანხვედრით (ბ. დიასამიძე, 2001, გვ. 64).

¹ V ს-დან საზღვარი ქართლის სამეფოსა და ბიზანტიის იმპერიას შორის გადიოდა მდინარე ელასურზე. ვახუშტი ბატონიშვილიც ბრძანებდა, რომ დასავლეთ საქართველოს ტერიტორია ქუთაისისა და ცხენისწყალს შორის „საეკლესიო ერთობის“ დროს ანუ VIII ს-მდე აფხაზეთის საკათალიკოსოს წარმოშობამდე იმყოფებოდა „მცხეთის არქიეპისკოპოსის“ იურისდიქციაში. VII ს-ის 20-30-იან წლებში ჰერაკლე კესარმა ქართლის სამეფოს ჩამოაჭრა შავი ზღვისპირეთის გრძელი ტერიტორიები და შეიყვანა ისინი ბიზანტიის შემადგენლობაში. შესაბამისად, იბერიის, ანუ ქართლის, ნაცდელად აქ ბიზანტიელთა ზეგქვეშ ჩამოყალიბდა ლაზიკის, აბაზგიისა და სხვა სამთავროები.

ჩვენ ვემზრობით იმ მოსაზრებას, რომლის მიხედვითაც დასავლურქართული ეკლესია არასოდეს ყოფილა ბერძნული ეკლესიის შემადგენლობაში და, შესაბამისად, ბერძნული ეგრისში სახელმწიფო-საურთიერთობო ენაც ვერ იქნებოდა.

შუა საუკუნეებში საქართველოში რელიგია ეთნიკურობის განმსაზღვრელი იყო. ქართული მართლმადიდებლური ეკლესია სალიტერატურო ენის განვითარება-განმტკიცებით ხელს უწყობდა ქართველი ერის კონსოლიდაციას. საქართველოში ქრისტიანობის არსებობის ჩვიდმეტსაუკუნოვანი ისტორიის მანძილზე ქართველი იყო ყველა (ეთნიკურად არაქართველიც — ხაზი ჩვენი), ვინც ქრისტიანობას აღიარებდა შესაბამისი საღვთისმეტყველო ენით (მღრ.: არაბი აბო თვითშეგნებით ქართველია. ის ქართულ ენაზე ლოცულობდა მეშიდე საუკუნეში). „საქართველოში „გათათრება“ გამუსულმანებას ნიშნავდა, „გაფრანგება“ — გაათოლიკებას, „გასომხება“ — მონოფიზიტობის მიმდევრობას... როცა კავკასიაში ვინმე გამართლმადიდებლდებოდა — გაქართველდაო, იტყოდნენ. ისტორიული გამოცდილება გვიდასტურებს ქართველთა ეროვნული და „ენოვნური“ განცდის განუყოფლობას“ (თ. კვაქანტირაძე, 2003). ადრე შუა საუკუნეების ეგრისში ბერძნული მართლმადიდებლური მართლმადიდებელი ეთნოსის ურთიერთობის ენა, დასავლეთ ბერძენი და დაპყრობილი ქართველი ეთნოსის ურთიერთობის ენა, დასავლეთ საქართველო ეკლესიურად ოდესმე კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში რომ ყოფილიყო, ამის შესახებ უთუოდ შემორჩებოდა პირდაპირი ან ირიბი ცნობები თვით ბერძნულ წყაროებშივე. ამასთან, თუ საეკლესიო ენა არ იყო ქართული და მიწაც არაქართული, მაშინ ვიდასთვის იქმნებოდა ქართული ჰაგიოგრაფიული თუ ჰიმნოგრაფიული ლიტერატურა.²

საცილობო საკითხის კომპლექსურად შესწავლისათვის გასათვალისწინებელია V-IX საუკუნეებში საეკლესიო ქართულით შექმნილი ჰიმნოგრაფიული, ჰაგიოგრაფიული, ლიტურგიკული, ეპიგრაფიკული ძეგლები და სიგელ-გუჯრები.

აფხაზეთის ტერიტორიაზე მოქმედებდა ქართული კულტურის მნიშვნელოვანი კერები: მოქვი, ბეღია, ილორი, ლიხნი, წებელა, წარჩე და ა. შ., სადაც საუკუნეების განმავლობაში არსებობდა ქართული ქრისტიანული კულტურის ცენტრები, წიგნთსაცავები, იწერებოდა ორიგინალური ქართული თხზულებები, ბერძნულიდან ითარგმნებოდა სასულიერო ხასიათის წიგნები, იქმნებოდა ხელნაწერები.

ასევე უხვად არის აღმოჩენილი შუა საუკუნეების ქართული დამწერლობის ნიმუშები. წერილობით ძეგლებს შორის არის როგორც ეპიგრაფიკული ძეგლები (წარწერები), ასევე, რბილ მასალაზე შესრულებული ხელნაწერები. მათ შორის განსაკუთრებით ბევრია ლაპიდარული, ფრესკული და ჰედური წარწერა. სულ აღრიცხულია VII-IX სს-ების 100-ზე მეტი ქართული ძეგლი, გვხვდება 22 ბერძნული და 6 თურქული წარწერა.

ეპიგრაფიკული ძეგლების დიდი ნაწილი აღმოჩენილია ისტორიული ეგრისის და თანამედროვე აფხაზეთის ფარგლებს (სამეგრელო, ქართლი, იმერეთი, ჯავახეთი) გარეთ. მნიშვნელოვანია, რომ თითქმის ყველა წარწერა შესრულებულია ქართული

² მღრ.: ენაში აღბეჭდილია თვითშეგნებით განპირობებული „ხალხის მთელი შემეცნებითი გამოცდილება, მისი მორალურ-ეთიკური, სოციალურ-ესთეტიკური და სხვა იდეალები. ენა, სხვა ფაქტორებთან ერთად, ადამიანებს შორის აყალიბებს ეროვნულ კავშირებს“ (რ. თოფჩიშვილი, ქ. ხუციშვილი, რ. გუჯეიანი, 2010, გვ. 202).

ასომთავრული დამწერლობით და ამოკვეთილია ქრისტიანული ხელოვნების ნიმუშებზე, ტაძრებსა და საეკლესიო ნივთებზე.³

ჩვენი აზრით:

დასავლურქართულ ეკლესიაში ბერძნულის ბატონობის პირობებში ქართულად ვერ შეიქმნებოდა ქართველთა ენობრივი და ეთნიკური ერთიანობის ხელის შემწყობი სასულიერო ჟანრის ნაწარმოებები და ხელნაწერები.

დასავლეთ საქართველოს მკვიდრებს არასოდეს ჰქონიათ ქართულისაგან განსხვავებული ლიტერატურა, მეცნიერება. ამიტომაც წერდა ბიჭვინთელი ქტიტორი მე-8 ს-ის ტაძარზე: „აღუშენე ტაძარსა ამას ცაშდუდარაი“; ტბელი ჰიმნოგრაფები ქმნიდნენ სიტყვაკაზულ ქართულს („აიღვთისსახლა“, „აცისკრისფერა ბნელი“...).

შუა საუკუნეებში ქართველთა პოლიტიკური გაერთიანება საქართველოს სწორედ იმ თემიდან დაიწყო, სადაც თითქოს ბერძნული ენა იყო გაბატონებული. თუ ოდითგან დასავლეთ საქართველოში ქართული არ იყო სახელმწიფო და საეკლესიო ენა, მაშინ ბიზანტიელთა და არაბთაგან დასუსტებულ ქართველებს საიდან ექნებოდათ ძალა იმისა (სურვილს რომ თავი დავანებოთ), რომ დამპყრობლის თავსმოხვეულ ენაზე ეთქვა უარი და ისევ მშობლიური ელიარებინა.⁴

ქრისტიანობის ისტორიაში არ ყოფილა შემთხვევა, რომ იგი იმ ენაზე არ გაეცრელებინოთ, რა ენის მატარებელიც არ იყო ხალხი, ვისაც აღნიშნული რელიგია უნდა მიეღო. ქრისტიანობამ ეროვნება და ეროვნების ენა კი არ გააუქმა და ეროვნებას კი არ ჩაენაცვლა, იგი ამ რწმენის ქეშმარიტად აღმსარებელ ყოველ ხალხს გაუეროვნულდა. განამტკიცა ეთნოსი ისე, რომ მას მტერი ძნელად თუ მოერეოდა. ზუსტად იგივე მოხდა ჩვენს შემთხვევაშიც. ამასთანავე, დასავლურქართული ეკლესიის დაბრუნება/წართმევას არ გვაპატიებდა ბიზანტია (შდრ. დავით კუროპალატს წაჰგვარა არა მხოლოდ მის მიერვე ბოძებული „ზემონი ქუეყანანი“, არამედ მთელი იმიერ ტაო და მომდევნო მეფეები იბრძოდნენ მისი დაბრუნებისათვის).

შეიძლება ისტორიული ეგრისის მხოლოდ რამდენიმე ეკლესიაში მიმდინარეობდა წირვა-ლოცვა ბერძნულად და არა ყველგან. თუ დასავლეთ საქართველოში ქრისტიანობა მე-8 საუკუნემდე არ არსებობდა, მაშინ უნდა ჩავთვალოთ, რომ ფარნავაზსა და ქუჩის შორის არ მშობდარა შეთანხმება, ფარნავაზს დაუპყრია ეგრისი, უცდია მისი „გაქართება“, მაგრამ დასავლურ-ქართული ეკლესია მაინც ბიზანტიის ყოფილა. რა თქმა უნდა, ეს ასე არ იყო.

გრიგოლ ხანძთელი მხოლოდ ქართლის (ქართლი მთელ საქართველოს აღნიშნავდა - ხაზი ჩვენია) „უდაბნოს ქალაქთმყოფელია“? ცნობილია, რომ საქართველოს გაერთიანება ყოველთვის მიმდინარეობდა ქართლის გარშემო და არა ქართლიდან. გამოდის, მე-9 ს-ში აფხაზეთის სამეფოს ინიციატივა საქართველოს გაერთიანების შესახებ ექსპანსია ყოფილა და არა ერთიანი ქართულეროვნული სხეულის პოლიტიკური (და არა ეთნიკურ-ეროვნული) გაერთიანება.

ეკლესიური ერთობა განაპირობებდა სახელმწიფოებრივ აღმშენებლობას, სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკურ ერთობას. ასე რომ, მტრის (ბიზანტია, ირანი)

³ ამ მხრივ საყურადღებოა ტაო-კლარჯეთში ახლად აღმოჩენილი VIII-IX სს-ის ვარძიის ტიპის კლდის ქალაქის შესწავლა.

დასავლეთ საქართველოში ქართულ მართლმადიდებლურ ქრისტიანობას ადასტურებს საეკლესიო გადმოცემა ქუთაისის სამღვდელმთავრო ტერიტორიაზე მოწამეობრივად აღსრულებული ანგეკისის მთავარ დავით და კონსტანტინე მზიეძეების შესახებ (www.patriarchate.ge)

სურვილის მიუხედავად საქართველოს ისტორიის არც ერთ მონაკვეთში არ ყოფილა დასავლურქართული ეკლესია. მცხეთის საყდრიდან რელიგიური გათიშულობის საფუძველზე გამოყოფილი არაქართული ეთნიკურ-კულტურული ერთობა და, შესაბამისად, ქართული ენაც იყო ყოველთა ქართველთა საერთო ეროვნულ-სარწმუნოებრივი ენა.

დამოწმებული ლიტერატურა

- დ. ბაქრაძე, 2002 - დ. ბაქრაძე, პროფესორი პატკანოვი და ქართული ისტორიის წყაროები, თბ., 2002.
- გეორგიკა, 1952 - გეორგიკა, თბ., I - 1952; IV - 1961.
- ბ. დიასამიძე, 2001 - ბ. დიასამიძე, ქრისტიანობა დასავლეთ საქართველოში, 2001.
- დიდი სჯულის კანონი, თბ., 1975.
- იოანე დრასხანაკერტელი, 1965 - იოანე დრასხანაკერტელი, სომხეთის ისტორია, თბ., 1965.
- რ. თოფჩიშვილი, 2008 - რ. თოფჩიშვილი, ქართველთა ეთნოგენეზის და ეთნიკური ისტორიის პრობლემები, თბ., 2008.
- რ. თოფჩიშვილი..., 2010 - რ. თოფჩიშვილი, ქ. ხუციშვილი, რ. გუჩეჩიანი, თეორიული ეთნოლოგია, თბ., 2010.
- თ. კვაჭანტირაძე, 2003 - თ. კვაჭანტირაძე, <http://lib.ge/book.php?author=185&boo>, 2003.
- გ. ლორთქიფანიძე, 1991 - გ. ლორთქიფანიძე, ბიჭვინთის ნაქალაქარი, თბ., 1991.
- ნ. მარი, 1983 - Н. Марр, Культурные взаимосвязи народов Грузии и центр Предкавказья, 1983
- მიტროპოლიტი მაქსიმი, 1966 - მიტროპოლიტი მაქსიმი, ქართული ეკლესია და მისი ავტოკეფალია, ათენი, 1966
- მოქცევაი ქართლისაი, 1964 - მოქცევაი ქართლისაი, ძეგლ I, თბ., 1964.
- დ. მუსხელიშვილი, 2003 - დ. მუსხელიშვილი, საქართველო IV-VIII საუკუნეებში, თბ., 2003.
- დ. მუსხელიშვილი, 2005 - დ. მუსხელიშვილი, ქართული ეკლესია და სახელმწიფო ტერიტორია შუა საუკუნეებში, თბ., 2005.
- გ. მჭედლიძე, მ. კეზევაძე, 2008 - გ. მჭედლიძე, მ. კეზევაძე, ქუთაის-გაენათის ეპარქია, 2008.
- ნარკვევები, 1973 - საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. II, თბ., 1973.
- კ. ორაგველიძე, 2004 - კ. ორაგველიძე, ივ. ჯავახიშვილი ტირანიის წინააღმდეგ, თბ., 2004.
- თ. პაპუაშვილი, 1973 - თ. პაპუაშვილი, ადრეფეოდალური ხანის ქართული ლიტერატურა და საისტორიო მწერლობა. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. II, თბ., 1973.
- მ. საბანიძე, 1990 - მ. საბანიძე, საქართველოს სამოთხე, თბ., 1990.
- საქართველოს სამოციქულო მართლმადიდებლური ეკლესიის წმიდა სინოდის სხდომის ოქმი, 23, გაზ. საბატრიაქოს უწყებანი, 45, თბ., 2005.
- საქართველოს საბატრიაქოსთან შექმნილი საქართველოს რეალური ისტორიის დამდგენი მუდმივმოქმედი კომისიის დასკვნა - <http://www.conference.ge/>
- ნ. სულავა, 2003 - ნ. სულავა, ქართულითა ენითა ეპი მფიწირვის, ლიტერატურული ძიებანი, XXIV, თბ., 2003.
- უზტანესი, 1975 - უზტანესი, განყოფისათვის სომეხთა და ქართველთა, თბ., 1975.

- ტ. ფუტყარაძე, 2005 - ტ. ფუტყარაძე, ქართველები, ქუთაისი, 2005.
 ქსე, 1981-1986 - ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, თბ., 1981-1986.
 რ. შეროზია, 2013 - რ. შეროზია, გიორგი მერჩულეს ენობრივი პოლიტიკის საკითხისათვის, საერთაშორისო კონგრესის მასალები, ქუთაისი, 2013.
 ძეგლისწერა, თბ., 2011.
 ი. ჭავჭავაძე, 1994 - ი. ჭავჭავაძე, ქვათა ღალადი, თბ., 1994 <http://www.nplg.gov.ge/frames.php>
 მოვსეს ხორენაცი, 1984 - მოვსეს ხორენაცი, სომხეთის ისტორია, თბ., 1984.
 ივ. ჯავახიშვილი, 1960 - ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, თბ., 1960.
 ა. ჯაფარიძე, 2002 - ა. ჯაფარიძე, ქართული საეკლესიო (სალიტერატურო) ენის ჩამოყალიბების საკითხისათვის, თბ., 2002.
 ა. ჯაფარიძე, 2006 - ა. ჯაფარიძე, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო იურისდიქცია, თბ., 2006.
<http://www.patriots.ge>
www.amsi.ge
www.qim.ge
www.patriarchate.ge
ka.wikipedia.org/wiki
<http://literatura.mcvane.ge/main/fesvebi/istoria/>

DAVID SHAVIANIDZE, LUIZA KHACHAPURIDZE

ON ECCLESIASTICAL LANGUAGE OF WESTERN GEORGIA IN 6TH-7TH CENTURIES

In the 6th-7th centuries the western provinces of Georgia came under the influence of Byzantium. Therefore, some scholars claim that in the 7th century the western Georgian church was part of the Greek eparchy, with Greek as an ecclesiastical language, respectively.

There is also a contrasting view regarding the Georgian language as the one functioning as the state and liturgical language since the adoption of Christianity as the state religion in the Kingdom of Egrisi. Ethnological literature highlights that the religion was a defining factor for ethnicity in Medieval Georgia.

Here's a question – If Greek served as a liturgical language in the Middle Ages then should one have doubts concerning the ethnicity of Georgians. We believe, the answer is definitely negative.

If Hers, Taoans, Svans and Egrisiens did not incorporate Georgian national identity then why would the hymnographers from Tbeti apply such creative patterns of the Georgia language as „აიღვთისსახლა“, „აღცისკრისფერა ბნელი“. Why does the margin of the Martvili Gospels preserve the scribe's phrase: „Oh! I am so hungry!“

Hymnographic, hagiographic, liturgical as well as epigraphic monuments, and charters written in ecclesiastical Georgian of the 5th-9th centuries indicate the linguistic and ethnic integrity of the Georgians.

რეზაე შეროშია

ქართული ეტიმოლოგიური მასალისათვის X

ეტიმოლოგიური ხასიათის ნაშრომებში არაიშვიათად მეგრულ-ლაზური ფორმები იმერულისა და გურულის კუთვნილებად წარმოიდგინება. მიზეზი ამისა მარტივია: რაკილა იმერული და გურული „ქართული ენის“ დიალექტებად მიიჩნევა (და არა საერთო, ქართველური ენობრივი სისტემის ნაწილებად), ბგერათშესატყვისობის მიხედვით მათი მონაცემები მეგრულ-ლაზურის შესაბამის მასალას უპირისპირდება. ასეთი მიდგომის შედეგად ე.წ. ზანიზმი და ზანური სხვადასხვა ენობრივ ოდენობად კვალიფიცირდება. ქვემოთ რამდენიმე ასეთი შემთხვევა იქნება გაანალიზებული.

1. **ბანდლ** ძირი დადასტურებულია გურულ და იმერულ მეტყველებებში. იგი გურულში ზანიზმად არის მიჩნეული (ს. ჟღენტი, 1940, გვ. 25). ამავე დროს, **ბანდლ** შეუპირისპირდა მეგრული მეტყველების **ბონდლ** ფორმას, როგორც **ა=ო** ბგერათშესატყვისობის ნიმუში (ს. ჟღენტი, 1940; ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, 2000). საანალიზო მასალაში არ ჩანს მეგრულის **ეკიბანდლ** (აიბურდა) ზმნური ფუძე, რომელიც ა-ზმოვნია. ამ **ა** და **ო**-ზმოვნია ფორმების არსებობა აჩვენებს, რომ იმერულ-გურულისა და მეგრულის ეს მასალა ბგერათშესატყვისობის ნიმუშად ვერ გამოდგება.

საყურადღებოა, რომ მეგრულში **ა** და **ო** ზმოვნია ვარიანტები სხვა ძირებსაც აქვთ (თუმცა, ეს ვითრება მსჯელობის საგანი აქამდე არ ყოფილა). მაგალითად, სალიტერატურო **ბარჯ-ი** შეპირისპირებულია მეგრულ **ბოჯგ-**, **ბორჯგ-**, **ლაზურ ბოჯგ-** და სვანურ **ლი-ბაჯგ-ე** ფორმებთან (ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, 2000), მაგრამ მეგრულში ასევე აქტიურია **ბარჯგ-ი** (სარი) ვარიანტი (შდრ: **მიობაჯგანს** „მითხლამუნობს“; **მიობარჯანს** „დინჯად, უდარდელად მიდის“). მსგავსი ვითარებაა სხვა ძირებთანაც: **მ-ზაკუ-ე-არ-ი**; **ზოკ-ულ-ა** (იქვე), მაგრამ მეგრულში დასტურდება **მა-ზაკვ-ალ-ი** (შდრ: **მა-ზაკვ-არ-ი**), **ზაკ-უნ-ს** (გათვალავს), **გო-ზაკვ-ილ-ი** (გათვალული) ფუძეებიც.

იმერულ-გურულის **ტან-უნ-ი** (ცემა, ჩარტყმა) შეპირისპირებულია მეგრულის **ტოხ-უ-ა** ფორმასთან, რომელიც განმარტებულია როგორც „მაგრად ღარტყმა“ (იქვე). ლექსიკონის ავტორები შენიშნავენ, რომ „აშკარა უნდა იყოს **ტან**-ძირის კავშირი **ტეხ** ძირთან“.

მეგრულში **ტოხ** ძირს სხვა მნიშვნელობებიც ეძებნება: **ეშა-ტოხ-უნ-ს** (საჭრეთლით ამოჭრის, ამოამრტერვს), **ტოხ-უნ-ს** (მადიანად ილუკმება, ბევრს ჭამს). **ეშატოხუნს** ფორმის სინონიმია **ეშა-ტან-უნ-ს** (ამოამრტერვს, ამოტენს). **ტან** ვარიანტის ძირითადი მნიშვნელობა კი **ტეხაა** (შდრ. ნაზმნარი სახელები: **ტან-უ-ა** მტერევა, **ნა-ტან-ა** ნამტერევი. მაგრამ გვაქვს ე-ზმოვნია ფორმა - **ნო-ტეხ-ი** მონატები).

ო-ზმოვნია ვარიანტი დასტურდება ხევსურეთშიც: **უ-ტოხ-ე-დ-რბ-ი-ს** ღარტყმას უპირებს, ემუქრება (ა. ჭინჭარაული, 2005).

სულხან-საბა კოხუნჯი სიტყვას ასე განმარტავს: „იმერული ქალამანი - კოხუნ(წ)ჯ(ი) არს სახე რაიმე ტოხვისაჲ სიფართ(ვ)ით შესატყვისი ოთავ(ე) ფერჯთა საწმარობელი“. ხოლო ტოხვისა ახსნილია: „სიფართე მტკაველზე(დ) მეტი და გრძელი. კოხუნჯთან ნახე“.

ამავე რიგისაა კარკაც („ძლიერი სიცილი“) და კორკოცე (ყვიანახველა) ფუძეთა შეპირისპირების საკითხი (იხ. ს. ჟღენტი, 1940. შდრ. ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, 2000): ორივე აქტიური ფორმა მეგრულში და ზემოთ განხილული შემთხვევის მსგავსად აქაც ა და ო-ზმოვნანი ვარიანტები გვაქვს.

დამოწმებული მასალა ვერ გამოდგება ე.წ. „ქართულსა“ და „ზანურს“ შორის ა=ო ბგერათშეთანხმების სამტკიცებლად, რადგან ორივე (ა,ო) განზოგადება ერთსა და იმავე მეტყველებაში გვხვდება.

2. ანალოგიურ ვითარებას ვაწყდებით ე:ა ბგერათშესატყვისობის დამადასტურებელი ძირ-ფუძეების ანალიზისას.

გენ-, გინ- (ზბო) და გან-უ-ა (ძროხის მოწველამდე ხბოსგან მოწოვა) ფორმები მეგრულ მეტყველებაში ერთმანეთთან ი. ყიფშიძემ დააკავშირა. არნ. ჩიქობავამ ლაზურის (გენ), მეგრულისა და იმერულის (გენ-ვ-ა, მო-გან-უ) მონაცემთა ანალიზის შედეგად დაასკვნა, რომ იმერულის გენ-ვ-ა ზანიზმია (არნ. ჩიქობავა, 1938, გვ. 84; იხ. აგრეთვე, ს. ჟღენტი, 1940, გვ. 225). მიუხედავად ამ დასაბუთებული მოსაზრებისა, შემდეგში გამოითქვა ვარაუდი, რომ გენ იმერულსა და გურულში საერთოქართველურიდან არის შემორჩენილი. ამიტომ „მეგრული გან- ზმნური ძირი კანონზომიერად შეესატყვისება ქართულ გენ- ზმნურ ძირს“ (ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, 2000). იქვე მითითებულია, რომ „მეგრულსა და ლაზურში გენ- („ზბო“) მიღებულია გან- ფორმისგან უმლაუტის შედეგად“.

თავი რომ დავანებოთ „უმლაუტის“ მეტად საეჭვო საკითხს, ამ მსჯელობაში საქმის ვითარება თავდაყირაა წარმოდგენილი: იმერულ-გურულის გენ-ვ-ა ნასახელარი ზმნური ძირია. შესაბამისად, მეგრულ-ლაზური და იმერულ-გურული გენ-ი (ასევე, მეგრული გინ-ი < გენ-ი) სახელური ძირია. თუ დავუშვებთ, რომ მეგრულ-ლაზური გენ-ი ზმნური გან- ძირიდან არის მიღებული, მაშინ უნდა ვივარაუდოთ სახელური გენ ძირიდან ზმნური გან-უ-ა ფორმის მიღება და შემდეგ მისგან ისევ სახელური (გენ) ფუძის წარმოქმნა(!)

ანალოგიური ვითარება გვაქვს ზებ (ზებ-ვ-ა: ზებ-უ-ა, ო-ზაბ-უ) ცემა ძირთან დაკავშირებითაც. იგი ძველ ტექსტებში არ არის დადასტურებული, არ ჩანს არც სულხან-საბასთან. მეგრულში ძირითადია ზებ-, ხოლო ლაზურში დამოწმებულია ზაბ- ვარიანტი. „ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიურ ლექსიკონში“ საქმის ვითარება ისეა წარმოჩენილი, თითქოს ქართულის ზებ ძირს მეგრულ-ლაზურის ზაბ- შეესატყვისებოდეს. ამავე დროს, იქვე მითითებულია, რომ ბგერწერითი ხასიათით „არის შეპირობებული ქართულში ზაბ- ვარიანტის არსებობა: ზაბ-უნ-ი „დარტყმა“, ხოლო „მეგრული ზებ-უ-ა ქართულიდან არის შეთვისებული“ (ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, 2000). ამ მსჯელობიდან ჩანს, რომ ლექსიკონის ავტორებისათვის გასაზიარებელი არ იყო ს. ჟღენტის მოსაზრება, რომლის მიხედვით ზებ-ვ-ა გურულში ზანიზმია, რაც რთული სამტკიცებელი არ არის.

მეგრულ მეტყველებაში **ზებ** ძირი ინტენსიურად მონაწილეობს ზმნური (**ზებუნს** ცემს, არტყამს), მასდარული (**ზებუა**) და მიმღეობური (**ოზებალი** საცემი: **გოზებილი** ნაცემი) ფუძეების შენებაში. **გოზებილი** ფორმას მეორეული მნიშვნელობაც აქვს შეძენილი: წი თე უშქური **გოზებილი** რე (წელს ვაშლის ხეს ძალიან ბევრი ასხია, გაძეძილია); **ქიდიზებუ** ირფელქ (დაზავდა ყველაფერი). ა-ხმოვნიათი ვარიანტი (**ზაბ**) ლაზურისა დადასტურებულია (ს. ჟღენტი, 1953, გვ. 9). თუ ეტიმოლოგიურ ლექსიკონს დავუჯერებთ, ქართველური მეტყველებიდან მეგრულმა ე-ხმოვნიათი ფორმა „ისესხა“, ხოლო ლაზურმა ა-ხმოვნიათი.

სინამდვილეში მეგრულ მეტყველებას ერთი ძირის ფარგლებში ახასიათებს ა და ე ხმოვნების მონაცვლეობა (შდრ. ზემოთ ა და ო ხმოვნიათი ვარიანტები), რაც ხსენებულ ეტიმოლოგიურ ლექსიკონში გათვალისწინებული არ არის:

ბეთქვა = **ბათქუა** (მაგრამ: **გილებეთქუ** დაბათქუნობს; **დობეთქუ** სცემა);

წვეთ-ი = **ქვათ-ი** (მაგრამ: **ქვეთ-ი**);

ბეკნა = **ბაკუა** (მაგრამ: **დობეკუნს** სცემს);

ზელ-ს = **ზალ-ა** (მაგრამ: **ზელ-ი** მოზელილი, ცომი);

ტყავ-ი = **ტყებ-ი** (მაგრამ: **ტყაბარანს** ატყავებს);

სერ-ი = **ო-სარ-ე** (მაგრამ: **ო-სერ-შ-ე** ვახშამი);

ძეკი = **ძაკი** (მაგრამ: **გილეძეკი**//**გილაძაკანს** ჩამოძონძილი დადის;

ოძიკინანს (ჩამოძონძილი დგას).

საანალიზო მასალასთან დამოკიდებულების თვალსაზრისით ზემოთ განხილული შემთხვევების გარდა ეტიმოლოგიურ ლექსიკონში სხვაც არაერთი უზუსტობა შეინიშნება. სულაც არ არის აუცილებელი, ბგერათშესატყვისობის მაგალითთა რაოდენობა ხელოვნურად გავზარდოთ და ამით ვამტკიცოთ „ქართველურ ენათა“ არსებობა. ამა თუ იმ მეტყველების დამოუკიდებელ ენობრივ ერთეულად კვალიფიცირება მხოლოდ მაშინ იქნება შესაძლებელი, თუ ამ მეტყველებას ექნება სხვათაგან განსხვავებული ენობრივი სისტემა თავისი სტრუქტურით. აქვე უნდა ითქვას, რომ ქართველურ მეტყველებებს შორის „ნათესაობის“ მტკიცების საჭიროება არც ბგერათშესატყვისობის და არც სხვა კრიტერიუმების მიხედვით არ არსებობს. სხვა საკითხია ქართველური ენობრივი სისტემისა და სტრუქტურულ ელემენტთა ისტორიული ცვლილებების კვლევა, რაშიც გვეხმარება საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში მცხოვრებთა მეტყველების თავისებურებათა შედარება საეკლესიო-სალიტერატურო ენასთან.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ს. ჟღენტი, 1940 - ს. ჟღენტი, ზანიზმები გურულ ზმნებში, ენიმკის მოამბე, №5-6, 1940.
- ს. ჟღენტი, 1953 - ს. ჟღენტი, ქანურ-მეგრულის ფონეტიკა, თბ., 1953.
- ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, 2000 - ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბ., 2000.

- არნ. ჩიქობავა, 1938 - არნ. ჩიქობავა, ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, ტფ., 1938.
- ა. ჭინჭარაული, 2005 - ა. ჭინჭარაული, ხევსურული ლექსიკონი, თბ., 2005.

REVAZ SHEROZIA

ON KARTVELIAN ETYMOLOGICAL MATERIAL X

Often in etymological works the Megrelian-Laz (Zan) roots-stems are presented as the forms of Imeretian and Gurian. The reason is simple: due to the fact the both Imeretian and Gurian are the dialects of the Georgian language; their data contradict the relevant material of the Megrelian-Laz, considering the sound correspondences. Thus, the so-called Zanism and the Zan are qualified as different linguistic units.

We will provide a small part of samples of similar attitudes towards the etymological material:

bandǵ-i = bondǵ-i ("a spider's web"); burs-al-i = burs-ap-i ("getting agitated"); gen-i = gan-//gen-//gin- ("calf"); zep'-v-a = zap'-u-a ("beating"); karkac-i = karkoc-e ("emitting peals of laughter"); rab-o = rob-o ("ravine"); tañ-un-i = toñ-u-a ("breaking"), etc.

Roots-stems are quoted according to the most recent edition of Etymological Dictionary of the Kartvelian Languages (2000).

იზა ჩანტლაძე

მეპირიულ მონაცემთა და არქიფორმათა ურთიერთმიმართებისათვის კომპარატივისტულ ქართვლოლოგიაში

ქართული ენის სტრუქტურისა თუ ისტორიის კვლევისათვის თხუთმეტსაუკუნოვან ძეგლებთან და დიალექტებთან ერთად უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება დანარჩენ ქართველურ ენათა მონაცემებს. სვანური ენა, ისევე, როგორც მეგრულ-ჭანური, მართალია, პერგამენტზე არაა წარმოდგენილი, მაგრამ ეს არც მას და არც მეგრულ-ჭანურს არ უშლის ხელს, შეინარჩუნოს უძველესი თვისებები, რომლებიც შესაძლოა ოდესღაც საერთო იყო ქართველურ ენათა ყველა წარმომადგენლისათვის, მაგრამ სრულიადაც არ ასახულა წერილობით ძეგლებში” (კარპეზ დონდუა).

ნიკო მარის აზრით, „Нельзя ограничиваться одними письменными источниками, памятниками литературного языка, хотя бы с древнейших пор. Живые грузинские говоры сохраняют часто более архаичные явления, чем язык древнейших памятников грузинской письменности“ (Н. Марр, 1910, IX).

ცნობილია, რომ ნებისმიერი ენის ლექსიკა გაცილებით უფრო სწრაფად იცვლება დროსა და სივრცეში, ვიდრე მისი გრამატიკული წყობა ან ფონემატური სტრუქტურა. ამასთანავე, ყველა ენა მოიცავს ძირითად და ნასესხებ ლექსიკას.

მთავარი კრიტერიუმი, რომლითაც ასე თუ ისე მყარად შეიძლება ვიმსჯელოთ ფუძემდინდან მომდინარე ლექსემათა შესახებ, გახლავთ რეგულარულ ფონემატურ კანონზომიერებათა ჩვენება გენეტურად ერთმანეთთან დაკავშირებულ ენებში (თუმცა არც მორფოლოგიური ან ლექსიკური იზოგლოსები უნდა დავივიწყოთ). მასალა, რომელიც, ქართულ-ზანურ-სვანურ შესატყვისობათა გამო, პრექართველურ ენაშიცაა სავარაუდო, დიდი რაოდენობისა არ არის — სულ ათასიოდე ფუძეს ასახელებდნენ სპეციალისტები 1974 წლისთვის (ბ. ფოჩხუა, 1974, გვ. 310); ჰაინც ფენრიხისა და ზურაბ სარჯველადის „ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიურ ლექსიკონში“ განხილულია 1350-ზე მეტი ძირეული და მორფოლოგიური ერთეულის არქეტიპი (ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველადე, 2000, გვ. 31), ხოლო კომპარატივისტული ქართველოლოგიის ჭერჭერობით ბოლო ნაშრომში (Kartvelisches Etymologisches Wörterbuch von Heinz Fähnrich, 2007), სადაც წარმოდგენილია სპეციალურ ლიტერატურაში ადრე არსებული შედარებით სანდო ეტიმოლოგიები ავტორისეულ ახალ მონაცემებთან ერთად, გვხვდება 1700 ერთეულზე მეტი პრაფორმა.

ჩვენი საკვლევი ობიექტის მთავარი მახასიათებელია „ქრონოლოგიის დიდი სიღრმე და შესაბამისი მასალის ობიექტური სიმწირე“ (ა. არაბული, 2001, გვ. 14), რაც ძალიან ართულებს საენათმეცნიერო საქმიანობას.

ზოგჯერ რეგულარობის მწყობრ სურათს აბუნდოვანებს ენობრივი კოლექტივის ცხოვრებაში მომხდარი ისეთი ცვლილებები, რომლებიც მეტწილად უცნობია მკვლევართათვის (ბ. ფოჩხუა, 1974, გვ. 311). ჩვენამდე ქართველურ ენათა არც ერთი დიალექტის თავდაპირველი სახით არ მოუღწევია.

ხანგრძლივმა საერთო ისტორიულმა ცხოვრებამ და არსებობამ საერთო ენაც და მწერლობაც შექმნეს, რაშიც ყველა ქართველური ტომები სხვადასხვა დროს და ერთდროულადაც სხვადასხვა მონაწილეობას იღებდნენ; თვითეულს თავისი წვლილი აქვს შეტანილი ამ საერთო საუნჯეში. ამგვარად შესდგა ერთი საზოგადო სამწერლო-სალიტერატურო და სახელმწიფო ენა. ქართული¹, ვითარცა საერთო სამწერლობო ენა, ხელოვნური ენაა და ამიტომ არის, რომ მას ბევრი რამ აქვს, რაც მეგრულ-ჭანურ-სვანურ-აფხაზურიდან¹ არის დაუნჯებული. ყველაფერს, რაც ქართულშია, მთლად ქართვების, მესხთა და იბერთა ენა-კავების კუთვნილებად ვერ ვიცნობთ. როცა შეიქმნა საზოგადო ენა — ქართული, მანაც, თავის მხრივ, იქონია და ჰქონდა ხოლმე მუდამ განუწყვეტელი გავლენა მეგრულ-ჭანურ-სვანურ-აფხაზურზე” (ი. ჯავახიშვილი, 1914, გვ. 15).

ძირითადი ლექსიკური ფონდი (ნათესაობის აღმნიშვნელი სიტყვები, სხეულის ნაწილების, ცხოველთა, ფრინველთა და მცენარეთა სახელწოდებანი, ბუნების ძირითადი მოვლენების, ქართველი ხალხის მატერიალური თუ სულიერი კულტურის შესაბამისი ლექსემები, ნაცვალსახელები, რიცხვითი სახელები, ადამიანის, ფრინველისა თუ ცხოველის საარსებო ყოფასთან დაკავშირებული ზმნები...) ყველა ქართველურ ენაში, რასაკვირველია, დღემდე იდენტურია ან ფონემატური შესატყვისებითაა წარმოდგენილი, ხოლო დანარჩენი ლექსიკა, თავისთავად ცხადია, ნასესხებია უცხო ენათაგან სხვადასხვა დროს, ზოგი იმდენად არქაულ წარსულში, რომ გარკვეული კანონზომიერებითაც კია შეპირობებული. „ადვილი სრულებითაც არ არის ნასესხებ სიტყვათა გამოყოფა, მეტადრე, თუ სიტყვა ძველად არის შეთვისებული. ასეთი სიტყვები იმდენად შეეგუებიან ხოლმე ახალ ენობრივ გარემოს, ისე იცვლიან ზმირად ფერს, რომ ისტორიული ძიების გარეშე მათი სადაურობის გარკვევა შეუძლებელია. ლათ. სკალა („კიბე“) ჭანურში მ-სქალა/ფ-სკალა-ს სახით გვაქვს, გურულში კი მას პწკალა-ს სახე მიუღია, მართალ ქართულ სიტყვად გამოიყურება: პწკ!.. (ხაზი ჩვენი — ი. ჩ.)... ზოგჯერ ასეთი „უცხოელის“ გამოცნობა თითქმის შეუძლებელი ხდება; მაგრამ ეს არ არის დიდი უბედურება: შედარება თვითმიზანი კი არ არის, არამედ ენის ისტორიის გასარკვევი დამხმარე საშუალება. ამ ფუნქციას ნასესხები მასალაც ისევე შეასრულებს, როგორც საკუთარი სიტყვა” (არნ. ჩიქობავა, 1938, IX).

უამრავია მეგრულში, სვანურსა და ლაზურში (ახლა შედარებით ნაკლებად, თურქული ენის ძლიერი გავლენის გამო) ერთიანი სახელმწიფო, სამწერლობო თუ სალიტერატურო ენიდან — ქართულიდან შესული სიტყვები, პირუტყუ კი — შედარებით მცირე (მაგალითად: ჯაჭვი, ჯარგვალი, მათხოჯი, ოჯალეში, ოჩოკოჩი, ელარჯი, ჩიქორთული — ზანურიდან, ხოლო კუბდარი, ჭიმდვარი, მახვში, მაჩუბი — სვანურიდან). საზოგადოდ, იმის გარკვევა, ფუძეენიდან მომდინარე ლექსიკურ ერთეულთან გვაქვს საქმე, თუ ერთი ქართველური ენიდან სხვა ქართველურ ენაში ნასესხებთან, ზოგიერთ შემთხვევაში მეტად რთულია (პ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, 2000, გვ. 28).

ქართველოლოგიის, როგორც ერთ-ერთი ლინგვისტური დისციპლინის, მაღალმეცნიერულ საფეხურზე აყვანისათვის საკმარისი არ არის მხოლოდ კომპარატივისტული კვლევების საერთაშორისო დონე. უპირველეს ყოვლისა, აუცილებელია ამომწურავი ემპირიული მასალა. უკანასკნელ წლებში

¹ აფხაზურზე ამჯერად არ ვიმსჯელებთ.

საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნულმა აკადემიამ მისი პრეზიდენტის აკადემიკოს თამაზ გამყრელიძის ხელმძღვანელობით უდიდეს საქმეს ჩაუყარა საფუძველი — მიმდინარეობს ქართული ენის თეზაურუსის შედგენა V საუკუნიდან დღემდე არსებული ტექსტების მიხედვით. იგივე უნდა გაკეთდეს ყველა ქართველური ენის დიალექტებისა თუ კილოკავების მაქსიმალურად სრულ მონაცემთა გასათვალისწინებლად. რასაკვირველია, პრაენისთვის სავარაუდო არქიფორმათა რეკონსტრუქციები, უპირველეს ყოვლისა, მაღალი თეორიული აზროვნების მაჩვენებელია, მაგრამ რომელიმე მათგანზე მსჯელობისას ერთი საილუსტრაციო ფაქტიც რომ დაგვრჩეს ყურადღების მიღმა, მაშინ, რაღა თქმა უნდა, პოზიტიურ შედეგებს ვეღარ მივიღებთ. ასე მაგალითად:

თავის დროზე ნიკო მარმა (H. Mapp, 1936, 146) ერთმანეთს შეუპირისპირა ქართული **ღრმა**, **ღრმ-ულ-ი** და **ლაზური ღორმა** (ხვრელი, ფართო ნახვრეტი”), შემდგომში (1984, გვ. 44; 2007, გვ. 495-496) ჰაინც ფენრიხმა ამ მონაცემებს დაუმატა მეგრული **რღომა** („ჩაღრმავებული ადგილი“) < **ღორმა**. კარგი იქნებოდა, გახსენებოდათ სვანური (ლაშხური, ჩოლურული) **მა-ღურ-ღუც**, **ღურ-ღუც** („ღრმა წყალი, მორევი“) ლექსებში, რომლებიც ქართული ენის ლეიხუმურ დიალექტშიც გვხვდება (შდრ. **ღურ-ღუც-ი**, **ღურ-ღუმ-ი**, **ღურ-ღუმ-ელ-ი/ღურ-ღუმ-ალ-ი**, **ღუ-ღუნც-ი**); მაშასადამე, ზანურ-სვანურ ძირთა ინტერკონსონანტურ პოზიციებში **-ო-** და **-უ-** გვაქვს (ამოსავალი ა უნდა ყოფილიყო სვანურშიც: ***ღარმა**-ა > ***ღარმ** > ***ღამ** > **ღუმ**; მისი ანალოგიით კი, ალბათ, ***ღარმა**-ა > ***ღარმ** > **ღურმ** > **ღურ**; სუფიქსის დაკარგვის საკომპენსაციოდ ძირისეული ხმოვანი არ დაგრძელებულა). ბუნებრივია, ქართულში, კანონზომიერ ფონემათშესატყვისობათა საკმაოდ მკაცრი, ზუსტი და მოწესრიგებული წესების გათვალისწინებით, უნდა მოველოდეთ **-ა-** ხმოვანს. სამწუხაროდ, თავის დროზე ასეთი მასალა ვერ შენიშნეს და ზოგი თეორიის მიხედვით ზანურისთვის დამახასიათებელი სრულხმოვნობის პროცესი აღმოჩნდა გადამწყვეტი (არნ. ჩიქობავა, 1942, გვ. 129), სხვა შემთხვევაში კი მთავარია რა სონანტის ვოკალიზაცია ინტერკონსონანტურ პოზიციაში (თ.გამყრელიძე, გ. მჭავარიანი, 1965, გვ. 97-101).

არადა, თუ ტოპონიმის — „დედამიწის ენის“ მონაცემებს გავითვალისწინებთ, აღმოჩნდება, რომ არც ერთი ზემოაღნიშნული ვარაუდის დაშვება აუცილებელი არ იყო: მაღალმთიან აჭარაში, სოფელ დაბაძველში, ერათ-ერათ ჰიდრონიმს ეწოდება **ღარამ-ღელ-ე** (მ. ბერიძე, 1986, გვ. 25). შდრ. იქვე, სოფელ ოლადაურში, ნაკადულის სახელწოდება **ღრმ-ა-ღელ-ე**. მავანი იფიქრებს, იქნებ **ღარამ**-ში თურქულ ხმოვანთა სინჰარმონიზმის ასახვააო, მაგრამ არა გვგონია; ეს ძირი ზომ საერთოქართველური მონაცემია, იმ დროისთვის კი ენათა ამგვარი გავლენები ისტორიულად გამორიცხულია. თუ ძველი ქართულის **ღრმ-ი-ად** („ღრმად“) და **ღრმ-ი-ად-ი** („ღრმა, ძნელი“) ფორმებსაც გავითვალისწინებთ, მაშინ აუსლაუტისეული **-ა**, ალბათ, სუფიქსად ჩაითვლება, რომლის მეტათეზისმა მოგვცა **ღარამ** (<***ღარმ**-ა); მაგრამ თუ მეგრული **რღომა**’დან ამოვალთ, მაშინ მოსალოდნელია, რომ ქართულში **-ამ** ფუძის თემატურ მონაცემად ჩავთვალოთ, რომლის კანონზომიერი ფონემატური შესატყვისი იქნებოდა მეგრული **-ომ-**. არც ისაა გამორიცხული, რომ ქართული **ღრ-ამ-ი**, **ღრ-მ-ულ-ი** უკავშირდებოდეს **ხრ-ამ**’საც (შდრ. **ღრამ/ი** — „სიგრძე უსივრცო“ — საბა; და **ღრამ** — „ღრმული, უწყლო ხრამი“ — ჩოლურული სვანური).

რაც შეეხება ლეიხუმურ-სვანურ **ღუმ-** ძირს, აქ მთავარია **-ა** (< **-ამ**)

ხმოვნის ასიმილაციის პროცესი მომდევნო ლაბიალურ თანხმოვანთან. ფშაურ, მოხეურ თუ ქიზიყურ ღრუმ-ა (შდრ. სვანურ-ლენხუმური) // ღრიმა ან

ინგილოურ ღრუმ // > ღრიმ მონაცემებში, აქ გადამწყვეტ როლს თამაშობს ფონეტიკა (ასიმილაციის პროცესი და ანაპტიქსური ხმოვანი ა > უ > გ > ი) — ფონოლოგია (უმალუტი: *ღრუმ+ი > ღრუმ > *ღრჴიმ > ღრიმ).

დღეს შედარებით უკეთესი ვითარებაა კომპარატივისტულ ქართველოლოგიაში წარმატებების მისაღწევად არა მარტო საქართველოში, არამედ მის ფარგლებს გარეთაც. გარდა იმისა, რომ გვაქვს ველზე მუშაობის დიდი გამოცდილება ჩვენს მოწაფეებთან ერთად, ძალზე გვეხმარება დიგიტალიზებული ელექტრონიკის სხვადასხვა მეთოდი თუ ხერხი, ენა-კილოთა ინტერფერენციის პირობებში რაც შეიძლება სწრაფად აღვსუსხოთ და დავამუშაოთ ჩვენი ეროვნული საუნჯე. ამჟამად უკვე გვაქვს დიდებული აკადემიური ლექსიკონები როგორც სვანურში (ვარლამ თოფურია, მაქსიმე ქალდანი), ისე მეგრულში (ოთარ ქაჯაია); ეს-ესაა გამოვიდა ირინე ასათიანის ლაზური ლექსიკონიც, რომლის შექმნას არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტმა თითქმის ნახევარი საუკუნე მოანდომა.

ჯერ კიდევ 1937 წელს გვაფრთხილებდა დიდი ივანე ჯავახიშვილი: „შეცდომებისგან თავის დაცვა ძნელია კავკასიურ ენათა კვლევა-ძიების სფეროში, სადაც ბაბილონის ენათა აღრვევის მსგავსს მოვლენას ზედ უაღრესად გამართულებელ გარემოებად ტრანსკრიფციათა, ტერმინოლოგიისა და თეორიების აღრევაც ერთვის. არაერთი ეტიმოლოგიის მაგიერ სხვა განმარტების წამოყენებაც შეიძლება, მაგრამ მაინც იმედი მაქვს, რომ მოპოვებული შედეგის მთავარი ნაწილი, ძირითადი დებულებანი, არ უნდა იყოს მცდარი; თუნდაც ბედმა მიმტყუნოს და ჩემი მოლოდინი მომავალში არ გამართლდეს, მაინც ვფიქრობ, რომ მხოლოდ ამ მეთოდოლოგიური გზითა და ამნაირი ენოვანი მასალის ანალიზით არის იმ მრავალსაუკუნოვანი ამოცანის გადაჭრა შესაძლებელი, რომელსაც კავკასიური ენების ბუნებისა და ნათესაობის საკითხი წარმოადგენს. იმედია, მომავალში მაინც სხვები პირველი ცდის ავტორზე უკეთესად და დამაჯერებლად შესძლებენ პრობლემის გაშუქებას. თუ ჩემი ნამუშევარი, რომელსაც ამოდენა დრო და ძალა შევალიე, მეცნიერებას სამსახურს გაუწევს, ესეც გაწეული შრომისათვის ზნეობრივი ჯილდო იქნებოდა“ (ივ. ჯავახიშვილი, 1937, XIV).

გენიალური მეცნიერის ამ მოკრძალებულ განცხადებათა შემდეგ სხვა მკვლევრებმა რაღა უნდა ვთქვათ!..

იბერიულ-კავკასიურ ენათა შორის ქართველური ენები ყველაზე უკეთ არის შესწავლილი ისტორიულ-შედარებითი მეთოდით. ამ მხრივ განსაკუთრებით კარგი მდგომარეობაა ქართულისა და ზანურის ურთიერთობის კვლევის მხრივ. სვანურის ვითარება უფრო რთულია (თ. შარაძენიძე, 1991, გვ. 121); თუმცა, სამწუხაროდ, „ჭანურის პოზიციები დღითიდღე სუსტდება. ჭანური მეტყველება სავსეა თურქული სიტყვებით — დღეების, თვეების, რიცხვთა რიგითი ჭანური სახელები საძებარი გამხდარა, წელიწადის ნაწილთა ლაზური სახელები აღარავინ იცის“ (არნ. ჩიქობავა, 1929, VII). „ჭანური მეტყველება კატასტროფულ მდგომარეობაშია... მისი გაქრობის საფრთხე დღითიდღე რეალური ხდება“ (არნ. ჩიქობავა, 2008, გვ. 579, 590).

უკანასკნელ ხანებში, ღვთის წყალობით, მომრავლდნენ ქართველოლოგიით დაინტერესებული პირები როგორც ჩვენში, ისე უცხოეთში. თითქმის ნელ-ნელა ფრთებს ისხამს დიდებული ნიკო მარის 1911 წლისეული წინასწარმეტყველება:

„გაივლის დიდი ხანი... ქართული და მისი მონათესავე მეგრული, ლაზური და სვანური ენები ევროპულ მეცნიერთა კვლევის საგნად შეიქმნება (ხაზი ჩვენია — ი. ჩ.) და ქართული კათედრების დაარსება ევროპის დიდი ქალაქების უნივერსიტეტებში აუცილებელი შედეგი იქნება ამისი“ (ნ. მარი, 1937, გვ. 324).

და მართლაც, შესანიშნავი უცხოელი ქართველოლოგის პროფესორ ჰაინც ფენრიხის ყურადღება მიიქცია არნოლდ ჰიქზავას (1938, გვ. 158) და გერჰარდტ დევტერსის (1926, გვ. 82) ერთმა დაკავშირებამ. ესაა ქართული ბერწყა/ბრწყა- (ნა-პერწყა-ალ-ი, ბრწყა-ინ-ვ-ა), მეგრული რწყა- (რწყა-ი-ნა/რწყა-ინ-უ-ა/რწყა-ინ-აპ-ი) და ლაზური პიწწყა- (ნო-პიწწყა-ალ-ე). გიორგი კლიმოვმა (1964, გვ. 50) სვანურ ნა-ბერწყაში („ნაპერწყალი“) გამოვლენილი ბერწყა-ის მიხედვით შესაძლებლად მიიჩნია, რომ საანალიზო მონაცემი აღდგენილიყო საერთოქართველური დონისთვის, მაგრამ ჰ. ფენრიხმა და ზ. სარჯველაძემ მისი ქართულიდან ნასესხობა ივარაუდეს და ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონის ყველა გამოცემაში *ბერწყა-/ბრწყა- არქეტიპი აღდგენილია მხოლოდ ქართულ-ზანური ერთიანობის ეპოქისთვის, ოღონდ გაუფგებარი იყო, რატომ მიაჩნდათ ბერწყა სვანურში იზოლირებულ ლექსემად? (ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, 2000, გვ. 106), მით უფრო, რომ უშგულურ კილოკავში ბესარიონ-ნიჟარაძეს დადასტურებული ჰქონდა არა ნაბერწყა ან ბერწყა, არამედ ნაბერწყალ² (ბ. ნიჟარაძე, 2007, გვ. 157). შდრ. ძვ. ქართ. ნაბერწყალი/ნაპერწყალი. მაშასადამე, ქეშმარი-ტებასთან ახლოს იდგა ჰ. ფენრიხისა და ზ. სარჯველაძის ვარაუდი იმის შესახებ, რომ სვანური ბერწყა ნასესხები უნდა ყოფილიყო ქართულიდან მანამ, სანამ იგი გარდაიქმნებოდა პერწყა³დ (ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, იქვე). ჰ. ფენრიხი 2003-2007 წლებში კვლავ უბრუნდება ამ ძირს, საილუსტრაციო მასალებს უმატებს ჩოლურულ ლი-ბერჰყა-ალ-ეს („ბრწყინვა“) და ფუძემდის დონეზე შესაძლებლად მიიჩნევს წყა-/წყა- დუბლეტური ბგერათკომპლექსის არსებობასაც (მოსალოდნელია, ლი-ბერჰყა-ალ-ი ნასესხებიც იყოს, შდრ. ქართული ბრჰყა-ალ-ი ან ონომატოპოეტური ლექსიკის სპეციფიკით შეპირობებული მონაცემი).

ნაბერწყელ (ბზ.), ნაბარწყა (ბქ.), ნაბერწყელ (ლნტ.) სვანურ ენაში სხვა მნიშვნელობითაც იხმარება — ესაა „შთამომავლობა, ჩამომავალი“, რომელიც ასევე ნასესხები ჩანს ქართულიდან, ოღონდ სხვა სიტყვიდან (ალბათ ნა-ბარტყ⁴იდან).

ბალსზემოურსა და ქვემოსვანურ დიალექტებში „ნაპერწყალს“ წაჟამ ეწოდება. საგულისხმოა, რომ ეს ძირი სვანურის არაერთ კილოში შიშინა (მგ-ჰკამ) ფორმითაც გვხვდება როგორც იმავე, ისე მსგავსი მნიშვნელობით („ნაპერწყალი“, „ციცინათელა“, „ცეცხლი“ — მონადირის ენაზე). ზანურ-სვანური ჰკაჟ- > წაჟ პროცესი საინტერესოდაა ახსნილი სპეციალურ ლიტერატურაში (მ. ჩუხუა, 2000-2003, გვ. 381), რაც, სამწუხაროდ, არ არის გათვალისწინებული

² ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონების ავტორებისთვის ეს ლექსემა უცნობი იყო, რადგანაც ბესარიონ ნიჟარაძის ნაშრომში თითქმის საუკუნის დაგვიანებით გამოქვეყნდა.

3. ფენრიხის არც ერთ იმ ნაშრომში, რომლებზედაც ვმსჯელობთ.

ყურადსაღებია, რომ „ნაპერწკალი“ მხოლოდ XI-XII საუკუნეთა ძეგლებში გვხვდება, მაგრამ ეს ლექსემა ადრეც რომ უნდა ყოფილიყო ქართველურ სამყაროში, ამაზე გურული პერწყა-ალ-ი („ნაპერწკალი“), პწყ-ინ-ვ-ა („ბრწყინვა“), პრწყ-ალ-ი („მზის პირველი სხივი“), იმერული ნა-პწყ-იელ-ი და ლეჩხუმური ნა-პწყ-იელ-ი („ნაპერწკალი“), პწყ-იელ-ი („ბრწყინვა“) მიუთითებენ.

2000 წლის 8 აგვისტოს გაზეთ „აქარაში“ გამოქვეყნდა ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორის აკაკი ბერიძის სტატია „მატათა, ენამატათა“, რომელშიც ნათქვამი იყო:

„ასე იტყვიან აქარაში ადამიანზე, ბევრს რომ ლაპარაკობს... **მატათა** არ არის ენაბილწი, ენამყრალი, ენაქარტალა, ენატანია. იგი, უბრალოდ, უხვ-სიტყვიანია, უბოროტო, უწყინარი; ბევრს ქადაგებს, მაგრამ არამომაბეზრებლად, არც უგნურად. საინტერესოა, რომ „მატათა (ენამატათა)“ აქარაში თითქმის ყველგან იხმარება — მთაშიც და ბარშიც, **საქართველოს სხვა კუთხეთა მოსახლეობაში კი ეს სიტყვა არ მომისმენია** (ხაზი ჩვენია — ი. ჩ.); ის არც მეზობელი ხალხების ენაში ჩანს და, ამდენად, ჩვენეულია, მაგრამ საიდან მომდინარეობს?... ეს სიტყვა ქრისტეს ერთ-ერთი (მეცამეტე) მოციქულის, მათათას, სახელთან უნდა იყოს დაკავშირებული. იგი აქარაში პირველ საუკუნეში ქრისტიანობას ქადაგებდა და, ალბათ, ბევრი ლაპარაკიც უხდებოდა ახალი რელიგიის გავრცელება-დამკვიდრებისათვის. ისიც ცნობილია, რომ **მატათა** აქარაში აღესრულა და სოფელ გონიოშია დაკრძალული, ხოლო **მატათა**ში ჩვენმა მოსახლეობამ მისი სახელი სამუდამოდ შემოინახა“ (გ. თურმანიძე, 2009, გვ. 336).

რაკი სტატიის ავტორი მედიცინის მეცნიერებათა დოქტორი გახლავთ, თავისთავად ცხადია, რომ ის ითხოვდა, იქნებ სპეციალისტები (ენათმეცნიერები, ეთნოგრაფები...) დაინტერესებულიყვნენ ამ საკითხითო, მაგრამ მას შემდეგ ჩვენმა ქვეყანამ არაერთი მძიმე წელი გადაიტანა და, ბუნებრივია, „მატათაც“ ყველას მიავიწყდა. ამიტომ თორმეტი წლის მერე ჩვენ კვლავ ვუბრუნდებით საანალიზო ლექსემის ეტიმოლოგიას:

მატათია (ματθαίος) ბერძნული სიტყვაა და, სულხან-საბა ობელიანის მიხედვით, „უფლის ფარვას“ ნიშნავს; იმავდროულად აქარული „მატათას“ სემანტიკის მისადაგება ქრისტეს მოციქულისთვის (თუნდაც იუდას მონაცვლისთვის) თითქოს უზერხულიცაა. ალბათ, აუსლაუტში ან ინტერგოკალურ პოზიციაში ბერძნული სიტყვის ფშვინვიერი ფონემა აქარულში მკვეთრად ვერ გადაიქცეოდა. როგორც ჩანს, ქართველისთვის საკმაოდ ძნელად წარმოსათქმელი **თ** თანხმოვანთკომპლექსის დასაძლევად მოხმობილ იქნა მომდევნო პოზიციაში მყოფი ხმოვნის იდენტური მონაცემი და ასე მივიღეთ ქრისტეს ერთ-ერთი მოციქულის ქართული სახელწოდება **მატათა**, რომელიც იგივეა, რაც ზეპირი არაწიგნური გზით წარმოქმნილი ანთროპონიმი **მათეოს/ზ-ი**, ანა ხარანაულის განმარტებით. ასე რომ, ამჯერად სემანტიკურადაც და ფონეტიკურადაც გამოვრიცხვთ **მატათია/მატათა** ლექსემათა კავშირს, თუმცა აქვე შევნიშნავთ, რომ დღეს მეგრულსა და ქართულის ქობულეთურ მეტყველებაში დადასტურებული **მატათია**, რომელიც ხისძირიან ქოშსა“ თუ „ფლოსტს“ აღნიშნავს, რამდენადმე მაცდუნებელი მონაცემიცაა, რომ სემანტიკა არ გვიშლიდეს ხელს (ეგვების ასეთი ფეხსაცმელი ჰქონდა ქრისტეს მოციქულს?!).

მატათა/მატათია-ს შესახებ მოგვიანებით (2010, გვ. 223) მსჯელობს მერაბ ბერიძეც: „წმიდა მოციქულმა, ერთ-ერთმა თორმეტთაგანმა“, საეკლესიო თუ საისტორიო ტრადიციით, იქადაგა საქართველოში, იმოგზაურა ანდრია მოციქულთან ერთად და, ზოგი ვერსიის მიხედვით, აღესრულა კოლხეთში. სოფელ უდში (მესხეთი) უცხოვრია ორ **მათათას**. ვფიქრობთ, მათი სახელის ამოსავალი ფორმა არის **მატათა**. მომდევნო თ-ს გავლენით მოხდა ყრუ მკვეთრი ბგერის გაფშვინიერება“. ორივე პროფესორი ბერიძე (ერთი — ექიმი და მეორე ენათმეცნიერი) ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად ერთსა და იმავე ამოსავალს (მოციქულის საკუთარ სახელს) ვარაუდობს [ბათუმში ახლაც არის წმიდა **მათათა** მოციქულის (და არა **მატათა**-ს) სახელობის ტაძარი].

გურულ დიალექტში **მატატი**-ი „მოტიტინე ბავშვია“; იგივე ლექსემა ოზურგეთის რაიონში ქალის საკუთარ სახელად აქვს მითითებული ალექსანდრე დლონცს (1967, გვ. 190), ხოლო **მატა**-ა დღესაც ჰქვია ერთ ბათუმელ გოგონას, რომელსაც მოფერებით **მატ-ატ-ო**-საც ეძახიან ხოლმე. სოფელ მამათში დობორჯინიძეთა წინაპარ ქალბატონს **ნა-მატი**-ი³ კი რქმევია.

ვფიქრობთ, რომ როგორც აჭარული, ისე გურული მონაცემები უნდა მომდინარეობდეს ძველი ქართული **მატა**-ა მასდარიდან, რომელიც „გადამეტებას, მოჭარბებას“ ნიშნავს.

აჭარული **მატათა** <***მატ-მატა**-ა („ენატლიკინა, ყბედი, ლაქლაქა“) და გურული **მატ-ატი**-ი <***მატ-მატი**-ი („მოტიტინე ბავშვი“) უნდა წარმოდგენდეს ფუძეგაორკეცებულ ერთცნებიან კომპოზიტს. **მატა**-ა ძირი დღესაც ყველა ქართველურ ენაშია წარმოდგენილი: ამასთანავე, ქართულში საზოგადო სახელებში **მეტ-** ფორმის გვერდით (**მატ-ებ-ა**, **ნა-მატი**-ი, **სა-მატი**-ი, ხევსურული **ფურ-თ-უ-მატი-ე** / **უ-მეტი-ე**...), ხოლო ზანურ-სვანურში მხოლოდ ანთროპონიმებშია შემოგვრჩა **მატი**- (მეგრული: **მატი**-ი, **მატი**-ია, **მატი**-უნ-ა, **მატი**-ოა/**მატი**-უა, **მატი**-ატი-ია... სვანური: **მატი**-ია,³ **მარ-მატი**-ა).⁴ მოსალოდნელია, რომ ამათ რიგში ჩადგეს ქართული საკუთარი სახელი **მარტი**-ია და გვარები: **მარტი**-ია-შვილ-ი, **მარტი**-ა-შვილ-ი.

იაკობ ახუაშვილს **მატიაშვილი** და **მათიაშვილი** ერთი და იმავე ძირიდან მომდინარე გვარები ჰგონია (ი. ახუაშვილი, 1994, გვ. 435), მაგრამ, ვფიქრობთ, რომ ინტერვოკალურ პოზიციაში სონორის მომდევნოდ მკვეთრი **ტ** არ გაფშვინიერდებოდა (მოსალოდნელი იყო თანხმოვნის გამჟღერება, თუმცა არც ეს მომხდარა).

ონომასტიკური **მათათა** გვხვდება ფშავშიც, სოფელ გომეწრის ერთ-ერთ ციხეზე („ყელყვითელა“) ამოკვეთილ ლაპიდარულ წარწერაში, რომელიც ნუსხახუცური ანბანითაა წარმოდგენილი და შესრულებული უნდა იყოს 1010-1014 წლებში (რ. გოგოლაური, 1997).

ბათა ცხადიაა საგანგებოდ გახაზავს: გვარი **მატუა** (და არა **მათუა**)

³ **მატია** ძველთაგანვე ყოფილა გავრცელებული მთელ საქართველოში. ერთ-ერთი მათგანი (**მატია** ბირმაშვილი) 1620 წლის 9 აგვისტოს შედგენილი სახლ-კარის ნასყიდობის წიგნის მოწმეა (პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, 1991, გვ. 546).

⁴ ჩვენი საილუსტრაციო ონომასტიკური მასალის გვერდით განიხილავს მერაბ ბერიძე გრიგოლ ხანძთელის ერთ-ერთი მოწაფის სახელსაც, ოდნოდ **მატაი** მისთვის, როგორც ჩანს, არ ემორჩილება სემანტიკის და -ი ნმოვანფუძიანი მონაცემია აკაკი შანისის მსჯელობიდან ამოსვლით (მ. ბერიძე, 2010, გვ. 245-248).

გვხვდება წალენჯიხის რაიონში. მათი ძველ ქართულ მწერლობაში, ხოლო მათუ / მანტუ, მატუნა თანამედროვე კოლხეთში გავრცელებული სახელებია (პ. ცხადაია, 2000, გვ. 109-110).

„მატატა“-ს ამოსავალი *მატ-მატ-ა დაცული უნდა იყოს XIV საუკუნის I ნახევრის ერთ ზემოსვანურ დოკუმენტში, რომელშიც დედა და გიო სეტიელთა (ე. ი. მესტიელთა) დედას მარმატა ჰქვია (ვ. სილოგავა, 1986, გვ. 169). ვფიქრობთ, რომ ეს ანთროპონიმი იგივე ფუძეგაორკეცებული კომპოზიტია (<*მატ-რ-მატ-ა), ოღონდ ინლაუტში სონორჩართული (ჩვეულებრივი ფონეტიკური მოვლენა ქართველურ ენათა დიალექტებში), რაც აჭარულ და გურულ საზოგადო სახელებში გვაქვს (შდრ. 1578 წლის ერთ-ერთ დოკუმენტში დადასტურებული უსონორო მესხური ანთროპონიმი მამატა < *მატ-მატ-ა — პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, 1991, გვ. 708). XI საუკუნის I ნახევრის ძეგლის მიხედვით („მატიანე სუანეთისა კრებისა“), სოფელ ცხუმარის კრებას მოეგებნენ და სული შეავედრეს” ჩოლოვა მატ-იან-მა და მისმა მეუღლემ. მაშასადამე, მატ- ძირი ძველ სვანურ გვარშიცაა დადასტურებული ისტორიულად, ხოლო მისი სონორჩართული ვარიანტი მარტ-იან-ე სულ ახლახან ერქვა ერთ კაცს სოფელ ქვაბლაში (ჩოხატაურის რაიონი).

მოსალოდნელია, „მატატა“-ს უკავშირდებოდეს სულხან-საბა ორბელიანის, დავით ჩუბინაშვილისა და ალექსი ჭინჭარაულის ლექსიკონებში ფიქსირებული ლექსება მატ-ა-რ-ოც-ი („უთქმელის წამთქმელი“, „არამკითხე მოამბე“, „ენაჭარტალა“), მატ-რ-ა-ოც-ი („ცელქი, დაუდეგარი“), სადაც ინლაუტში ისევ რ სონორია ჩართული (შდრ. ლეჩხუმური მატ-ა-ოც-ი „ეშმაკუნა, მოუსვენარი“). „ყბედის, ენატარტალას, ჭოროკანას“ (ДОЛТУН) მნიშვნელობით იგი გვხვდება ბესარიონ ნიჟარაძის „ქართულ-სვანურ-რუსულ ლექსიკონშიც“ სვანური პირტლაჟს შესაბამისად.

საყურადღებოა, რომ სიხშირის თვალსაზრისით თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში უპირატესობა ენიჭება მეტ- ვარიანტს, ოღონდ ანთროპონიმებში მაინც ჭარბობს ძველი (მატ-) სახეობა, მეტ- კი ძალზე იშვიათია (სამეგრელოში, სოფელ ბანძაში, კაცის სახელად გამოყენებული მეტ-ია გურიაში, სოფელ დაბლაციხეში, ქალს ეწოდება).

თუ ანალოგიისთვის მივმართავთ „ვეფხისტყაოსანს“, აღმოჩნდება, რომ საზოგადო სახელებსა და ზმნებში -მატ- ძირი მხოლოდ 12-ჯერ შეგვხვდება, ხოლო -მეტ- 115-ჯერ, რაც ერთხელ კიდევ ადასტურებს არნოლდ ჩიქობავას დებულებას იმის თაობაზე, რომ გენიალური შოთას ქმნილება — „მწვერვალი ქართული პოეტური შემოქმედებისა, საბატიოდ სახსენებელი მსოფლიო ლიტერატურის შედევრთა შორის“ - ახალი სალიტერატურო ენის ძეგლია და არა საშუალო ან ძველი ქართულისა (არნ. ჩიქობავა, 2011, გვ. 22-113).

ქართული მატ-ებ-ა/მეტ-ი და სვანური ლი-მტ-ე ჰაინც ფენრიხმა (H. Fähnrich, 1981, გვ. 98) ერთმანეთის ფონემატურ შესატყვისებად წარმოგვიდგინა, ხოლო ზურაბ სარჯველაძემ (1985, გვ. 197) ქართულშივე ივარაუდა მეტ- < მატ- ძირთა უმლაუტი; მაგრამ როდის ჰქონდა ამ ფონოლოგიურ პროცესს ადგილი? — თუ საერთოქართველური ენის ქართულ-ზანურ-სვანურად დაშლის პერიოდში, მაშინ მეგრულში ო (< ა) უნდა გვქონოდა, ხოლო სვანურში სადმე მაინც ხომ უნდა შემორჩენილიყო ქართული ა ხმოვნის რეჟულარული კანონზომიერი შესატყვისი (ვთქვათ, არასაუმლაუტო პოზიციაში)?!

ყველა ქართველურ ენაში ე გვაქვს (შდრ. მეგრულ-ლაზური მეტ-ი, სვანური მეტ „ზედმეტი“ და ლენტეხური ლი-მეტ-ე გამოპრანქვა“ = „გადამეტებულად ჩაცმა?“).

რომ ზანურ-სვანური ანთროპონიმები არა, რომელთაც ჩვენ „მატების“ სემანტიკით გააზრებულ გურულ მატატი-ი და აჭარულ მატატა ფორმებს ვუკავშირებთ, მოსალოდნელი იყო, რომ მეტ- ძირი შედარებით გვიანდელ ნასესხობად ჩაგვეთვალა ქართულიდან ზანურ-სვანურში.

ბუნებრივია, გვკითხავენ: აქვს თუ არა საანალიზო ლექსემას რაიმე კავშირი აჭარულ მა-ტარ-ტალ-ა („ყბელი“) სთან? სამწუხაროდ, შესაბამისი ლექსიკონებში ვერც მატატა დავადასტურეთ და ვერც მატარტალა.

რალა თქმა უნდა, მატარტალა-ს სხვა სემანტიკაცია შეესაბამება და სრულიად აშკარაა, რომ იგი ე. წ. პირველადი მასდარის (არნ. ჩიქობავა, გ. დეეტერსი) შესაბამისი სემანტიკიდან (ტარ-ტალ-ი, ტარ-ტარ-ი) მოდის, მაგრამ, ჯერ ერთი, ჯერჯერობით გაურკვეველია თავად „ტარტალი“-ს ეტიმოლოგია [ონომატოპოეტური ლექსიკის სირთულეები იჩენს თავს! — შდრ. ქართული ქარ-ტალ-ი, რატ-რატ-ებ-ს; სვანური (ლენტეხური) რატ-რატ-ე] და მეორეც — ძნელად წარმოსადგენია, რომ მატარტალა ინლაუტშიც გამარტივდა და აუსლაუტშიც გაცვდა ისე, რომ მისგან მატატა მიგვეღო.

გურულ-აჭარულმა მატატი/მატატა-მ შეიძლება გაგვახსენოს ერთი მცენარის სახელი სამეგრელოსა და სვანეთში, რომელიც ფორმალურად იმეორებს კიდევ ჩვენს საანალიზო ლექსემას, ოღონდ საკმაოდ რთული სემანტიკური წიაღსვლები დაგვჭირდება მათ მნიშვნელობათა ერთმანეთთან დასაკავშირებლად: მატა პირველად რაფიელ ერისთავის „მოკლე ქართულ-რუსულ-ლათინურ ლექსიკონში“ გამოჩნდა, რომელშიც წარმოდგენილი იყო მცენარეთა, ცხოველთა და სხვათა აღმნიშვნელი სიტყვები (Д. Эристовъ, 1884). ის სინონიმა ლაქაშა-სი, რომელიც გაცილებით ადრე, საუკუნეზე მეტი ხნის წინ, ჰქონდა შეტანილი სულხან-საბა ორბელიანს თავის „სიტყვის კონაში“, ყოველგვარი განმარტების გარეშე, ოღონდ „ბალახის“ აღმნიშვნელი სიმბოლოთი (Үм). რაფიელ ერისთავისთვის მატა არის „палочник широколистый“. ეს ლექსემა იმავე მნიშვნელობით განმეორდა სამი წლის შემდეგ, ე. ი. 1887 წელს, დავით ჩუბინაშვილის (ჩუბინოვის) ქართულ-რუსულ ლექსიკონში, ხოლო მეგრულ ლექსიკაში მატა პირველად გამოიყენა იოსებ ყიფშიძემ (И. Кипшидзе, 1914, გვ. 278) ერისთავისეული ფორმისა და სემანტიკის სრული დაცვით. აღექსანდრე მაყაშვილისთვის ლაქაშა სრულიად სხვა მცენარეა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში გავრცელებული 17 სახელწოდებით (1991, გვ. 43). მატა არ გვხვდება „ბოტანიკური ლექსიკონის“ არც ერთი გამოცემის არც ქართულ, არც მეგრულ და არც სვანურ ნაწილში, მაგრამ სვანური მატატა ქართულ შმაგა-ს შეესაბამება, რომელიც წარმოდგენილია ჩვენი ქვეყნის სხვადასხვა კუთხეში გავრცელებული 9 სახელწოდებით. მატატას ნაყოფი ძალიან ჰგავს მოცეს და ფლორის უცოდინარი აღძვიანები (განსაკუთრებით ბავშვები) მას შეცდომით მიირთმევენ ხოლმე, რაც იწვევს მათ რამდენიმედღიან გაშმაგებას. ამიტომაც ფშავში ამ მცენარეს „გიჟანა“-საც უწოდებენ, ხოლო კახეთში — „ცოფის ბალახს“. თუ ბავშვი რაღაც უცნაურად იქცევა, მას ზემო სვანეთში გაოცებით ეკითხებიან: იმ ზისოყშლ მატატაშ-ო ნაზობშაშ-ო? — „რას გიჟობ მატატას ნაჭამივით?“

თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ „გიჟი“ გადატანითი მნიშვნელობით „გაშმაგებულსაც“ ნიშნავს და „ონავარ, ძალზე ცელქ ადამიანსაც“, მაშინ მცენარის ქართულ-მეგრული (მატა) და სვანური (მატატა) სახელწოდებანი შესაძლოა ამ მხრივაც დაუკავშირდეს გურულ-აჭარულ მატატი/მატატა („ყბედი, ქორიკანა, ენატიკტიკა, მოუსვენარი, ეშმაკი“ და ა. შ.) ლექსემებს (ბოლოსდაბოლოს ერთ უმშვენიერეს „საკიდელა“ ყვავილოვან ბალახს საქართველოში „ქორიკანაც“ კი ჰქვია!) და მოსალოდნელია, რომ „მატიტელა“-ს ქვემოიმერულ-ინგილოური სახელწოდება „მატატელა“ და გურული „მატანტალა“ როგორღაც უკავშირდებოდეს სვანურ „მატატა“-ს, თუმცა კიდევ ერთხელ გავხაზავთ — კომპარატივისტიკაში ურთულესი პრობლემაა (თითქმის გადაუჭრელიც კი!) სემანტიკური შეპირისპირებანი, გაცილებით უფრო რთული, ვიდრე რეგულარულ კანონზომიერ ფონემათშესატყვისობათა საფუძველზე აღდგენილ არქიფორმათა სისტემები.

თუ ჩვენი სემასიოლოგიური წიადსვლები რამდენადმე მაინც დამაჯერებელია, ძველი ქართული მატ- ძირი არა მხოლოდ ქართველურ ანთროპონიმიაში აღმოჩნდება შენარჩუნებული.

მაშასადამე, ქართველურ ენათა ისტორიულ-შედარებითი კვლევა უნდა წარიმართოს სამი ძირითადი მონაცემის მიხედვით:

1. ფუძენის დიფერენცირების შედეგად მიღებულ რეგულარულ ფონეტიკურ კანონზომიერებათა ამსახველი ქართველური ლექსიკა;

2. სხვა ენათაგან ფუძენის ან ქართულ-ზანური ერთიანობის ეპოქისთვის ნასესხები მასალა, რომელიც ერთ-ერთ ქართველურ ენაში მაინც იძლევა ფონემათშესატყვისობას;

3. ფუძენიდან მომდინარე ძირითადი ლექსიკური ფონდის სიტყვათა ძირები, რომლებიც ყველა ქართველურ ენაში წარმოდგენილია უცვლელი სახით და არსად მოიპოვება არანაირი ფონემათშესატყვისობა (მაგ. ქართ. ფოლ-ი, მეგრ. ფოლ-ო, სვან. ფოლ „ჩლიქი“, ლაზ. ფოლ-ო „ფეხი“), თუმცა დასაშვებია რამდენადმე განსხვავებული სემანტიკური ნიუანსები.

ყველაზე არქაული ჩანს ძველ ქართულ წერილობით ძეგლებში (უკიდურეს შემთხვევაში სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონში მაინც!) დადასტურებულ მონაცემებთან შეპირისპირებული სვანური და მეგრულ-ლაზური ეკვივალენტები.

უკიდევანოა ფონეტიკური პროცესები თუ ლექსემათა სემანტიკური ნიუანსები ქართველურ ენათა დიალექტებში, თუმცა რაკი ყველა ენა ქმნის გარკვეულ სისტემას, ჩვენს შემთხვევებშიც შეინიშნება შესაბამისი კანონზომიერებანი, რასაც არა მხოლოდ ლინგვისტიკისთვის აქვს მნიშვნელობა. ამიტომაც უნდა ვეცადოთ, არ გამოგვრჩეს ინტერდისციპლინარული თვალსაზრისით საინტერესო ფუძეები ქართველურ ენათა ისტორიულ-შედარებითი კვლევების დროს, რადგანაც „ენათმეცნიერების ყველაზე არსებითი მიღწევები ენის ისტორიას უკავშირდება“ (არნ. ჩიქობავა, 1979, გვ. 5).

დამოწმებული ლიტერატურა

- ა. არაბული, 2001 - ა. არაბული, ზმნური და სახელური ფუძეთქმნადობის პრობლემა ქართველურ ენებში, თბ., 2001.
- მ. ბერიძე, 1986 - მ. ბერიძე, ღელე მთიან აჭარაში, თსუ შრომები, 267, თბ., 1986.

- მ. ბერიძე, 2010 - მ. ბერიძე, ტაძრები და სახელები, თბ., 2010.
- თ. გამყრელიძე, გ. მაჭავარიანი, 1965 - თ. გამყრელიძე, გ. მაჭავარიანი, სონანტთა სისტემა და აბლაუტი ქართველურ ენებში, თბ., 1965.
- რ. გოგოლაური, 1997 - რ. გოგოლაური, გომეწრის წარწერის დათარიღებისათვის, საისტორიო კრებული „მესხეთი“, ახალციხე, 1997.
- გ. თურმანიძე, 2009 - გ. თურმანიძე, „ძმები“, სამეცნიერო-პოპულარული კრებული, მიძღვნილი პროფესორების აკაკი და ჯემალ ბერიძეების საიუბილეო თარიღებისადმი, ბათუმი, 2009.
- ა. მაყაშვილი, 1961 - ა. მაყაშვილი, ბოტანიკური ლექსიკონი, თბ., 1961 (1991 — II გამოცემა).
- ბ. ნიჟარაძე, 2007 - ბ. ნიჟარაძე, ქართულ-სვანურ-რუსული ლექსიკონი, თბ., 2007.
- პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, 1991 - პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, (XI-XVII ს.ს. ქართული ისტორიული საბუთების მიხედვით); ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს: დ. კლიაშვიმა, მ. სურგულაძემ, ე. ცაგარეიშვილმა, გ. ჯანდიერმა, ტ. I, თბ., 1991.
- ზ. სარჯველაძე, 1985 - ზ. სარჯველაძე, უმლაუტის კვალი ქართულში, საქ. მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, 120, თბ., 1985.
- ვ. სილოგავა, 1986 - ვ. სილოგავა, სვანეთის წერილობითი ძეგლები, I. ისტორიული საბუთები და სულთა მატრიანეები, თბ., 1986.
- ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, 2000 - ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბ., 2000.
- ბ. ფოჩხუა, 1974 - ბ. ფოჩხუა, ქართული ენის ლექსიკოლოგია, თბ., 1974.
- აღ. ღლონტი, 1967 - აღ. ღლონტი, ქართველური საკუთარი სახელები, თბ., 1967.
- თ. შარაძენიძე, 1991 - თ. შარაძენიძე, სვანურ-ქართულ-ზანური შესატყვისობის ზოგიერთი საკითხი, იკე, ტ. XXX, თბ., 1991.
- არნ. ჩიქობავა, 1938 - არნ. ჩიქობავა, ჰანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, ტფ., 1938.
- არნ. ჩიქობავა, 1979 - არნ. ჩიქობავა, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების შესავალი, თბ., 1979.
- არნ. ჩიქობავა, 2011 - არნ. ჩიქობავა, „ვეფხისტყაოსნის“ ენის ადგილისათვის ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიაში, შრომები, ტ. V, თბ., 2011.
- მ. ჩუხუა, 2000-2003 - მ. ჩუხუა, ქართველურ ენა-კილოთა შედარებითი ლექსიკონი, თბ., 2000-2003.
- პ. ცხადაია, 2000 - პ. ცხადაია, გვარები და გვართა დასახლებანი სამეგრელოში, თბ., 2000.
- ი. ჯავახიშვილი, 1914 - ი. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წიგნი I-II, ტფ., 1914.
- ი. ჯავახიშვილი, 1937 - ი. ჯავახიშვილი, ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა, ტფ., 1937.
- G. Deeters, 1926 - G. Deeters, Armenisch und Svdkaukasisch, Caucasica, III, Leipzig, 1926.

- H. Fähnrich, 2007 - H. Fähnrich, Kartweliches Etymologisches Wörterbuch, Leiden-Boston, 2007.
- И. Кипшидзе, 1914 - Кипшидзе И. А., Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматиею и словарем, Санкт-Петербург, 1914.
- Г. Климов, 1964 - Климов Г. А., Этимологический словарь картвельских языков, Москва, 1964.
- Н. Марр, 1910 - Марр Н. Я., Грамматика чанского (лазского) языка с хрестоматиею и словарем, Санкт-Петербург, 1910.
- Н. Марр, 1936 - Марр Н. Я., Орудивный и исходный подежи в кабардинском и абхазском, Избранные работы, т. II, М.-Л., 1936.
- Д. Эристовъ, 1884 - Эристовъ Д., Краткой грузино-русско-латинской словарь изъ трехъ естественныхъ царствъ природы, Тифлисъ, 1884.

IZA CHANTLADZE

ON INTERRELATIONSHIP BETWEEN EMPIRICAL DATA AND ARCHIFORMS IN COMPARATIVISTIC KARTVELOLOGY

In the present paper the author continues a historical-comparative research of (especially Svan) roots which are omitted accidentally in the etymological dictionaries of the Kartvelian languages available so far and due to the loss of relevant material by that time. This research provides a noteworthy outcome – the arche-forms which were assumed for a Georgian-Zan unity epoch up today and thanks to confirmation of Svan equivalents go back into more archaic past, in particular – on a Common Kartvelian parent-language level.

According to the author a historical-comparative research of the Kartvelian vocabulary should be carried out according to three basic data:

1. Kartvelian vocabulary that reflects regular phonetic regularities and is derived from the differentiation of a parent-language;
2. borrowed material from other languages for a parent-language and Georgian-Zan unity epoch still giving a phonemes correspondence in one of the Kartvelian languages;
3. The roots of the words of a core lexical fund originating from a parent-language and which are represented in all Kartvelian languages unchangeably and have no phonemes correspondence in any language (e.g. Georg. **pol-i** - Megr. **pol-o** – Svan. **pol** “hooves”, Laz. **pol-o** “lég”).

Svan and Megrelian-Laz equivalents compared with the data that is attested in old Georgian written sources (in an extreme case at least in Sulkhan-Saba Orbeliani's dictionary) seem to be the most archaic.

გლადიმერ წვერაშვი

ქუთაისისა და პალიასტომის ღვთისმშობლის ხატი

პალიასტომის ღვთისმშობლის ხატის სახელწოდება მომდინარეობს საქართველოში საკმაოდ გავრცელებული თქმულებიდან (ლეგენდიდან), რომლის თანახმად ღვთისმშობლის ხატი პალიასტომის „ციხე-ქალაქის“ ტაძარში ესვენა, საიდანაც იმ ტაძრის მთავარ ხუცესმა სილიბისტრომ ღვთისმშობლის მითითებით, რომელიც მას გამოეცხადა, ხატი ქუთაისის ციხე-ქალაქში გადაასვენა. პალიასტომის ქალაქი კი ხალხითურთ წყალში ჩაიძირა. ხატი ფერწერულია, ვერცხლით მოჭედილი. ცენტრალურ ნაწილში წარმოდგენილია ღვთისმშობელი ყრმა იესოთი. ღვთისმშობლისა და ქრისტეს სახელები შესრულებულია ფერწერით ხეზე, რომელიც დაზიანებულია. ხატის დანარჩენი ნაწილი მთლიანად მოჭედილია და დაფერილია ოქროთი. ღვთისმშობელს და ყრმა იესოს ტანთ აცვიათ გრძელი მოსასხამები.

ხატის ისტორია პალიასტომის ტბის აღმოცენების ლეგენდასთან არის დაკავშირებული, რასაც არ იზიარებენ მეცნიერ-მკვლევარები. ხატის წარწერაც საწინააღმდეგოს მიგვანიშნებს (მეტყველებს). „დედაქალაქისა ქუთაისის ღვთისმშობელი“ - ჩანს, რომ ხატი ქუთაისის სახელზეა შექმნილი და უშუალოდ ქუთაისში უნდა იყოს დამზადებული (ქურნ. „კარიბჭე“, 2012, გვ. 21).

ეს არის უძველესი ხატი, რომელიც 1923 წლის 24 მაისიდან ქუთაისის საკათედრო ტაძრიდან შემოვიდა ქუთაისის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში და ექსპონატად იქცა.

ქუთაისის ღვთისმშობლის ხატის მასალად გამოყენებულია ხე, ვერცხლი, ოქრო, ლითონი, მინანქარი და ძვირფასი თვლები, ხატის შემკულობა სრულად არ არის მოღწეული, ნაწილობრივ დაზიანებულია ფერწერაც.

პალიასტომის ღვთისმშობლის ხატი; ღვთისმშობელი ყრმით; ფერწერა; ვერცხლით შეჭედილი; 92,5X135,5 სმ; 123 თვლით და მარგალიტით, ხატს აქვს ორი წყვილი ოქროს საყურე; 1923 წელს შემოსულია ქუთაისის საკათედრო ტაძრიდან (მ. ნიკოლეიშვილი, 1971, გვ. 33). ხატი ფერწერისა და ხელოვნების უიშვიათესი ნიმუშია, რომელიც 1612 წელს რაფაელ მონაზონის მიერ არის რესტავრირებული.

ხატის ქვედა არშიაზე წარწერაა, რომელშიც მოხსენებულია არიან იმერეთის მეფე გიორგი III და ძე მისი ალექსანდრე, ქუთათელი მთავარეპისკოპოსი ჩხატიძე ბასილი. „ხატი ესე ყოვლად წმინდისა ღვთისა, პირველი მოჭედილი დაძველებულიყო და ჩვენ მეორედ განვაახლეთ, შეიწირე დედა ღმრთისაო მცირე ესე სამსახური ჩუენი და მეოხ გუექმენ დღეს მას განკითხვასა ამინ. შეიქმნა - ხატი ესე ხელით რაფიელ მონაზონისათა ქრონიკონ“ (მ. ნიკოლეიშვილი, 1971, გვ. 34).

წარწერა წყდება მედალიონთან, რომელიც ჩვენამდე მოღწეული არ არის. იგი ამოუჭრიათ ისე, რომ ჩამონატყერი ხაზი უკანასკნელი სიტყვის (ქრონიკონ) ბოლო ასოს „ნ“-ს გვერდით გადის და იქმნება შთაბეჭდილება, რომ თითქოს

ქორონიკონიც ამოჭრილი უნდა იყოს. ესე არის ეს გაგებული ლიტერატურაშიც. თვლიან, რომ იგი დაკარგულია და ძეგლის დათარიღებას სხვა მონაცემებით ახდენენ (იქვე).

ამ წარწერის დათარიღება სხვა მონაცემებით მიახლოებით არის შესაძლებელი, კერძოდ, შიგ მოხსენიებულ ისტორიულ პირთა მიხედვით. თუ ჩავთვლით, რომ წარწერაში მოხსენიებული ბასილ ჩხეტიძე ის პირია, რომელიც 1562 წელს სიგელს აძლევს ათონში ივერიის მონასტერს, მაშინ, როგორც აკად. გ. ჩუბინაშვილი წერს. „მეფეთ-მეფე გიორგი“ იმერეთის მეფე გიორგი მეორეა (1548-1585 წ. ბროსეს მიხედვით), რომელსაც ჰყავდა შვილი ალექსანდრე (იგი 1568 წელს გარდაიცვალა) (იქვე, გვ. 34).

როგორც აწ განსვენებული მეცნიერი ფიქრობს, წარწერა საერთოდ დაზიანებულია, მაგრამ ქრონიკონი არ უნდა იყოს დაკარგული. იგი წარწერის ბოლოს ადგილის სიმცირის გამო დამწერს პირველი სტრიქონის ბოლოში გადაუტანია და იქ მოუწერია ასო „ტ“. ამას მას აფიქრებინებს ის, რომ ეს ასო წარწერის წაკითხვის დროს სრულიად ზედმეტად გამოიყურება (მოსტ) რედ ხილულსა“, „მეორედ ხილულსა“. თუ ბატონი მიხეილის ვარაუდი სწორია, მაშინ პალიასტომის ხატის მეორედ განახლება რაფიელ მონაზონის მიერ 1612 წელს მომხდარა, როცა იმერეთში გიორგი მესამე მეფობდა (1606-1639 წწ.) და რომელსაც ჰყავდა აგრეთვე შვილი ალექსანდრე, ისტორიაში ალექსანდრე მესამის სახელით ცნობილი.

პალიასტომის ხატი ქუთაისში, კერძოდ, ბაგრატიის ტაძარში ნახა რუსმა ელჩმა ა. იველიევმა. იგი მოგვითხრობს, რომ 1651 წელს ბაგრატიის ტაძრის დათვალიერებისას მას საკრებულო საყდრის ხუცესმა, მღვდელ-მონაზონმა გაბრიელმა და მისმა შვილებმა სეხნიამ და სიმონმა გვიამბესო ლეგენდა, თუ როგორ მოხდა ხატი ქუთაისში (ა. იველიევი, 1968, გვ. 139). ეს ლეგენდა იმდენად დამახასიათებელია მე-17 საუკუნეში, რომ ტაძრის მოსამსახურე პირებს მიზანშეწონილად მიაჩნიათ მოუყვნენ ამის შესახებ რუს ელჩებს. რუსი ელჩი მიტროპოლიტ ზაქარიას თხოვეს ამ ლეგენდის დადასტურებას, და ისიც უდასტურებს (იქვე, გვ. 140). პალიასტომის სასწაულმოქმედი ხატის შესახებ მე-18 საუკუნის გამორჩეული ისტორიკოსი ვახუშტი ბატონიშვილიც მოგვითხრობს და ადასტურებს იმ ლეგენდას, რომელიც ხალხში ყოფილა გავრცელებული.

ლეგენდის მიხედვით, როცა ხატი გადმოასვენეს ციხე-ქალაქ ქუთაისში, მაშინ მეფე ყოფილა დავით აღმაშენებლის შვილიშვილი გიორგი (ა. იველიევი, 1969, გვ. 139). გ. მჭედლიძე თავის მონოგრაფიაში ავითარებს იმ მოსაზრებას, რომ ხატი ქუთაისში XII საუკუნეში მოხვედრილა, თუმცა იგი ამავე დროს ა. იველიევის მიერ მეფის სახელის მოხსენებას ანგარიშგასაწევ ძალად არ მიიჩნევს (გ. მჭედლიძე, მ. კეზევაძე, 2008, გვ. 105).

აკად. ნ. ბერძენიშვილი ყურადღებას არ აქცევდა ა. იველიევის მიერ მითითებულ მეფეთა სახელებს და ვარაუდობდა, რომ ქუთაისის საეპისკოპოსო ცენტრად მეფე ბაგრატ III-მ გახადა, ხატიც მის დროს უნდა იყოს გადმოტანილი, ქუთაისის საეპარქიო ცენტრად ქცევის გამო, როგორც რელიქვია. ნ. ბერძენიშვილი პალიასტომის ხატს ქუთაისის ეპარქიად საკათედრო ტაძრის აგების შემდეგ მიიჩნევს.

გ. მჭედლიძე მონოგრაფიაში მსჯელობს ამ ფაქტთან დაკავშირებით. მას მიაჩნია და ჩვენც ვეთანხმებით იმ მოსაზრებას, რომ პალიასტომის ხატი ქუთაისში, კერძოდ, ბაგრატიის ტაძარში მოხდა მეფე გიორგი I-ის დროს, რომელმაც ტაძარი სხვადასხვა სამკაულებით შეავსო. მკვლევარი იმოწმებს ბ. კუდავას მოსაზრებას, რომ ქუთაისში გადმოიტანეს სხვადასხვა ეპარქიებიდან „სიწმინდეები“, ნივთ-სამკაულები.

ამ ბოლო დროს ქართულ სამოციქულო ეკლესიასა და მუზეუმს შორის გრძელდება პოლემიკა საკითხზე, დაუბრუნდეს თუ არა საპატრიარქოს საეკლესიო სიწმინდეები, რომლებიც დღეს მუზეუმში ინახება, ჩვენს შემთხვევაში პალიასტომის ღვთისმშობლის ხატი. ჩვენი აზრით, საეკლესიო ნივთ-სამკაულები, მათ შორის ხატებიც, ჭერჯირობით მუზეუმში უფრო დაცულია ყოველნაირი კუთხით. ჩვენ გვჯერა, როცა ყველა ხატი დაუბრუნდება თავის კუთვნილ ეკლესია-მონასტრებს, მათ შორის პალიასტომის ხატიც და ისინი დალოცავენ სრულიად საქართველოს და ივერია გაბრწყინდება.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ა. იევლიევი, 1968 - ა. იევლიევის 1650-1652 წწ. იმერეთის სამეფოში ელჩობის საანგარიშო აღწერილობა გამოსცა ი. ცინცაძემ, თბ., 1968.
 - მ. ნიკოლეიშვილი, 1971 - მ. ნიკოლეიშვილი, მე-17 საუკუნის ისტორიული მასალები ქუთაისის მუზეუმში, ქუთაისის ნ. ბერძენიშვილის სახელობის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის მასალები, II, თბ., 1971.
 - ა. სინაურიძე, 2012 - ა. სინაურიძე, ქუთაისის ღვთისმშობლის ხატი „პალიასტომი“, ჟურნ. „კარიბჭე“, №17, 2012.
 - გ. მჭედლიძე, მ. კეზევაძე, 2008 - გ. მჭედლიძე, მ. კეზევაძე, ქუთაის-გაენათის ეპარქია, ქუთაისი, 2008.
 - ქუთაისი, 2013 - ქუთაისი XIII საუკუნის 60-იანი წლებიდან XX საუკუნის 20-იან წლებამდე, ქუთაისი, 2013.
- <http://anarekly.blogspot.Com/2009/03/blog-post 31.html>

VLADIMER TSVERAVA**KUTAISI AND PALIASTOMI ICON
OF THE MOTHER OF GOD**

The name of Paliastomi Icon of the Mother of God originates from a widespread legend in Georgia according to which the Icon of the Mother of God was placed in the church of fortress city Paliastomi. The Mother of God had appeared to Silibistro, the chief presbyter of this church and instructed him to deliver the icon to fortress city Kutaisi. Afterwards, flood covered city Paliastomi and its inhabitants.

The icon is a piece of painting with chased silver. The central part of the icon depicts the faces of the Mother of God and Jesus painted on damaged wood. The remaining part of the icon is entirely chased and gilded. The icon represents a unique masterpiece of painting and art that was restored by Rafael Monk in 1612 during the reign of George III of Imereti. The icon was transferred from the Kutaisi Cathedral Church to the Kutaisi Museum in 1923.

The Russian Ambassador A. Ievliev who viewed the Kutaisi and Paliastomi Icon of the Mother of God in 1651 described in his report how the icon appeared to be in Bagrati Cathedral; he repeated the legend about the icon. According to Academician N. Berdzenishvili, the icon ended up in Kutaisi during the reign of Bagrat III when Kutaisi became an eparchial center. However, B. Kudava assumes that it happened during the reign of Giorgi I when relics from different eparchies were transferred to Bagrati Cathedral in Kutaisi.

მანანა ჭიჭინაძე

საბჭოთა ხელისუფლების მმართველობითი პოლიტიკა, როგორც მიხეილ ჯავახიშვილის ანტიუტოპიური თვალთახედვის განმსაზღვრელი საფუძველი

ანტიუტოპია ნეგატიური უტოპიაა, უტოპია უარყოფით კონტექსტში. იგი თავის თავშივე მოიცავს უტოპიას, რომელსაც უპირისპირდება და ებრძვის. რ. ელიოტმა მას უწოდა „უტოპიის შიში“, რომელიც „ფენიქსივით წამოიშობა რევოლუციის ნანგრევებიდან“ (რ. ელიოტი, 1970, გვ. 86), ი. რატიანმა - „უტოპიის მუხრუჭი“ (ი. რატიანი, 2003, გვ. 60), ხოლო ბატალოვმა უტოპიის იდეის, უტოპიური ორიენტაციის უარყოფა (ბატალოვი, 1989, გვ. 9).

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების მმართველობითმა პოლიტიკამ, რომელიც სოციალისტური პრინციპებისადმი უპირობო მორჩილებასა და ადმინისტრაციულ ძალადობას ემყარებოდა და მიმართული იყო იქითკენ, რაც შეიძლება მეტი ჰეგემონობა მოეპოვებინა სულიერი და მატერიალური ცხოვრების ყველა სფეროში, ხელსაყრელი პირობები შექმნა ანტიუტოპიური განწყობილებისთვის. კერძოდ, ახალი ხელისუფლების მიერ გატარებულმა ეროვნულმა პოლიტიკამ, კლასიკური კულტურული მემკვიდრეობისადმი და საერთოდ ქართული მწერლობისადმი მისმა დამოკიდებულებამ, გააფთრებულმა ათეისტურმა კამპანიამ მკაფიოდ აჩვენა, რომ ხელისუფლება ახალი იდეოლოგიის მქონე ადამიანებისაგან ახალი ეპოქის შესატყვის, ძველისაგან თვისებრივად განსხვავებულ სულიერ ფასეულობას ქმნიდა და ამით აშკარად უპირისპირდებოდა ძველ ტრადიციებს, რწმენასა და მდიდარ ქართულ კლასიკურ მემკვიდრეობას.

სოციალიზმის ინტერესებთან შეუთავსებლობის მოტივით ახალი მთავრობა გააფთრებით ებრძოდა ქართველ კლასიკოსებს. ა. ნიკოლეიშვილის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „კლასიკოსების „მავნე გავლენისაგან“ მკითხველის დასაცავად, თავიგაყვებისა და გონიერული განსჯის სამანებს გადამცდარი“ (ა. ნიკოლეიშვილი, 2003, გვ. 40) ეს ადამიანები თავს ესხმოდნენ კლასიკოსებსაც და მათი შემოქმედების თაყვანისმცემლებსაც. სწორედ მათ უწოდეს აკაკი წერეთელს „ძველი კულტურის ნაშთი“ (პ. ჭიჭინაძე, 1927, გვ. 8), ვაჟა-ფშაველას - „ყველაზე უფრო უკულტურო, ...ანტისაზოგადოებრივი, ინდუსტრიული ეპოქისთვის შეუფერებელი შემოქმედი“ (პ. ჭიჭინაძე, 1931, გვ. 24), ხოლო მათი მხატვრული მემკვიდრეობის დამფასებლებს - „ყავლგასული რომანტიკოსები“, „უსულო და დაშლილი ჩონჩხის იდეალიზატორები“, რაც თვისებრივად მიუღებელი იყო მ. ჯავახიშვილისთვის. მწერლის უნდობლობა ბოლშევიკური ხელისუფლების მმართველობითი პოლიტიკისადმი და შეურიგებლობა სოციალისტური აღმშენებლობისადმი აძლიერებდა მისი, როგორც შემოქმედის, ანტიუტოპიურ თვალთახედვას, რაც მთელი სიმწვავეთ წარმოჩინდა მის როგორც პუბლიცისტურ, ისე მხატვრულ შემოქმედებაში.

მ. ჯავახიშვილი იმ თაობას ეკუთვნის, რომელიც მწერლობის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას აღიარებდა, კერძოდ, მას ერის მაცხოვრებელ,

გადამრჩენელ იარაღად მოიაზრებდა. ამაზე მეტყველებს მისი აქცენტირება ქრისტიანული სარწმუნოებისა და ქართული ენის მესიანისტურ როლზე, რაც მწერლის ანტიუტოპიური ხედვის გამოვლინებად უნდა ჩაითვალოს. მისი აზრით, ქართული მწერლობა უნივერსალური მუხტის მატარებელი უნიკალური სულიერი ფასეულობაა, მსოფლიურია. ამას ადასტურებს მ. ჯავახიშვილის უბის წიგნაკში ჩაწერილი ნ. მარის სიტყვები: „ქართული ენა შინაგანი თვისებით მსოფლიურია“, რაც იმას გულისხმობს, რომ მსოფლიურ ენას ხელეწიფება ამავე ღირებულების სიტყვიერი ხელოვნების შექმნა. მაგრამ „სულის ქლეპით“ (მ. ჯავახიშვილი, 2011, გვ. 304) შეპყრობილი ეპოქა, რომელმაც მწერალი რევოლუციის ეტლს გამოედევნებულ, „მოჭიხინე“ (გ. ქიქოძე, „არიფონი ჰერეთში“), „დაქირავებულ ულას“ („გივი შადური“) დაამსგავსა, ერისა და კაცობრიობისთვის მსოფლიო მნიშვნელობის სულიერი ფასეულობის მიცემას ვერ შეძლებდა. ამისთვის პირველ რიგში შემოქმედებითი თავისუფლება იყო საჭირო, რაზეც საბჭოთა მწერალი მხოლოდ ოცნებობდა: „მოჰლიჩეთ პირიდან ბოქლომი (მწერალს - მ. ჯ.) და ნახეთ: ისე ატირდება, რომ მისი ცოდვით ქვაც კი დადნება და ისეთ ლოცვას იტყვის, რომ ღვთისმშობელსაც გააცოცხლებს“, - უწერია მ. ჯავახიშვილს უბის წიგნაკში (მ. ჯავახიშვილი, 2011, გვ. 195).

„წრფელი გული და სიმართლე“, რომელსაც მწერლობის უმთავრეს ღერძად აღიარებდა მ. ჯავახიშვილი, ახალ ეპოქაში ყალბმა პათოსმა დაჩრდილა: „რასაც ამბობს, არა სჯერა და რაცა სჯერა, ვერა სწერს, როცა სატირალი აქვს, იცინის და სადაც ეცინება, სტირის. ამიტომ არის მისი პათოსი ყალბი და მჩატე“, - ვკითხულობთ მწერლის უბის წიგნაკში (იქვე).

მიუხედავად იმისა, რომ საბჭოთა ეპოქაში „...გაჩუმება უდიდეს სიბრძნედ და ნამდვილ ხელოვნებად გადაიქცა“ (მ. ჯავახიშვილი, 2011, გვ. 291), მ. ჯავახიშვილი „გივი შადურში“ ხმას იმაღლებს იმ პრობლემებზე, რომლებიც ასე მწვავედ დააყენა ახალმა ეპოქამ. რომანში საბჭოთა ხელისუფლების ანტიეროვნული და ანტირელიგიური პოლიტიკის მძაფრი კრიტიკა იკითხება. მასში მკაფიოდ ვლინდება მ. ჯავახიშვილის ე. წ. „მეგონებების“ (რომელიც ბიბლიური ცხრა ნეტარების ლიტერატურული ვარიაციია), მთავარი არსი. კერძოდ, ის დაწერილია იმ ძლიერი სულისა და ფოლადის სიმტკიცით გამორჩეული ადამიანების გასამხნეებლად, რომლებიც, მცდელობის მიუხედავად, ვერ აქციეს საბჭოთა ეპოქის პანეგირიკებად, ვერ მოხიბლეს ღალატის ფასად მოპოვებული ღინ-მედლებითა და ტიტულებით. „ძლიერნი სულითა“, „მგლოვიარენი შემოქმედებითა“, „წმინდანი აზრითა“, „თანჯულნი მხატვრული სიტყვისათვის“, ხელისუფლებისაგან დევნილ-მევიწროვებულნი, მაგრამ დაუმორჩილებელნი, - ასე ახასიათებს მ. ჯავახიშვილი მათ, რომლებსაც სამშობლოსა და ერის სამსახურისთვის უკვდავება ელოდათ.

იგივე მნიშვნელობა ენიჭება რომანში ათი მცნების ე. წ. ჯავახიშვილისეულ ინტერპრეტაციასაც, რომელიც მკაფიოდ მიუთითებს საბჭოთა სისტემისადმი ქართული მწერლობის რეზისტენტობაზე; თუ როგორ ახორციელებდა ტრიალიტარული რეჟიმი კულტურულ და შემოქმედებით აქტივობაზე კონტროლს, შემოქმედებითი მიმართულების ჩახშობასა და შემოქმედის ფიზიკურ ლიკვიდაციას; მხილებულია ის ეპოქა, რომელიც მისი უფლებების, მატერიალური და მორალური კუთვნილების წინაშე დამნაშავე იყო და, ამდენად, მიუღებელი მწერლისთვის.

„გივი შადურის“ ე. წ. „შეგონებების“ და „მცნებების“ სატირულ-ირონიული სტილის მიღმა მწვავედაა გაკრიტიკებული იმდროინდელი ხელისუფლების მცდარი ლიტერატურული პოლიტიკა, რომლითაც ცდილობდა იგი მწერლობის „მოთვინიერებას“ (ა. ბაქრაძე), პარტიული ინტერესებისადმი მის დაქვემდებარებას.

მ. ჯავახიშვილი „გივი შადურში“ მიმართავს პაროდირების სტილისტურ ხერხს, რომელმაც მწერალთან შეინარჩუნა, როგორც ბაბტინი იტყოდა, თავისი „ამაღორძინებელი ამბივალენტურობა“ და საბჭოთა ხელისუფლების პირობებში აქცენტირება მოახდინა როგორც ძირითადი სულიერი ფასეულობების დაკარგვის ტენდენციასზე, ისე მათი რენეკარნაციის აუცილებლობაზე. ამას ადასტურებს მ. ჯავახიშვილის მხატვრული მემკვიდრეობა.

მწერალი მწვავედ განიცდიდა იმას, რომ საბჭოთა ეპოქა ნელ-ნელა კლავდა ქართულ სულს, რომელიც, მცირე გამონაკლისის გარდა, უკვე აღარ ჩანდა არც ქართულ მწერლობაში, არც ხელოვნებაში და აღარც მეცნიერებაში, რომ ისინი უკვე „მოსკოვის ნაბუშარი“ (მ. ჯავახიშვილი, 2011, გვ. 44) იყო. „ჩვენი ენა წაილევა სლავინიზმით“ (იქვე, გვ. 91); „ზოგი ცოდნა შხამია. ჩვენთვის რუსულის ზედმიწევნით ცოდნა ქართულის დავიწყებას უდრის, დავიწყება კი ენისა და ერის სიკვდილია“ (იქვე, გვ. 247), - წუხნდა მ. ჯავახიშვილი. იგი გაბედულად ამხელდა საბჭოთა ხელისუფლებას, რომელიც მიზანმიმართულად კლავდა პიროვნული და ეროვნული თავისუფლების იდეალს და ქართულ მწერლობასაც არ აძლევდა საშუალებას გამიჯნოდა მთავრობის პოლიტიკას. მისთვის შეუწყნარებელი იყო ხელისუფლების მცდელობა, ქართულ მწერლობას რუსული კატეგორიებით ეაზროვნა. მწერალი ბედავდა გარუსებისა და უსამშობლობის საკითხებზე დაეფიქრებინა ქართველობა, რათა არ დაეშვა ეროვნული ცნობიერების რღვევა კვაჭივით („კვაჭი კვაჭანტირაძე“), რომლისთვისაც „ენა, ეროვნული კულტურა, პოლიტიკური უფლება ქიმერიონია“ (მ. ჯავახიშვილი, 1960, გვ. 249). მას არაფრად უღირს ერთი მტკაველი საქართველო და ერთი მუჟა ხალხი. სამშობლო მისთვის ჩასახრჩობი ორმოა, სადაც ფრთას ვერ გაშლი და სულს ვერ მოითქვამ. ამის გამო იშვერს ხელს კვაჭი რუსეთისაკენ, რომელიც მსოფლიოს მეექვსედი და საასპარეზოდაც დიდი. ამ ძალზედ საშიშ სენს „კვაჭიზმი“ (ა. ბაქრაძე) ჰქვია და იგი ეროვნულ ინტერესებს უპირისპირდება. მისი მხილებით მ. ჯავახიშვილი გმობს და ებრძვის კვაჭიზმის დამკვიდრებას ქართველი ხალხის შეგნებაში.

მ. ჯავახიშვილი ადამიანის პიროვნებად ჩამოყალიბების საქმეში უმნიშვნელოვანეს როლს ანიჭებს სამშობლოს ფაქტორს. სამშობლო ადამიანისთვის, მწერლის აზრით, სამყაროს ფილოსოფიური სიმბოლო უნდა იყოს და მისთვის თავგანწირვა შინაგან აუცილებლობად ქცეული გააზრებული მოქმედება. წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი პეტრე შევარდენიძის („გივი შადური“) ბედს გაიზიარებს, რომლის ტრაგედიაც განაპირობა: „სადაც მე ვარ, ჩემი სამშობლოც იქ არის“ (მ. ჯავახიშვილი, 1973, გვ. 231) პრინციპით ცხოვრებამ. მან ღამურას ხვედრი აირჩია და ადეკვატური შედეგიც მიიღო: აღარც ქართველებში ეწერა და არც მისი სოკოლოვობა იწამეს. მწერალი საკუთარი სამშობლოს უარყოფელთ ალვა ჯავრიძის („ხუთის ამბავი“) მაგალითით აფრთხილებს, რომ მათ უზენაესისგან მიესჯებათ გაუხსაძლის ტვირთად „ათრიონ“ საყვიანთი „დანჯღრეული სიცოცხლე“ (იქვე, გვ. 13).

რამდენადაც ადამიანთა სულიერ ცხოვრებას რელიგია განსაზღვრავს, ახალმა ხელისუფლებამ ყველაზე დიდი აზარტით ეროვნული სიამაყისა და ენერგიის უშრეტ წყაროს - დედა ეკლესიას შეუტია, რითაც ქართველი ერის „ბიოლოგიური მოდუნების, სულიერ-პოტენციალური გაბერების“ საფუძველი შექმნა. კომუნისტურმა ავტორიტარულმა სახელმწიფომ ახალი კულტურის, ახალი ზნეობის დამკვიდრება სცადა, რასაც შედეგად მოჰყვა ფილისტერული, თვითკმაყოფილი ფსევდო-პრაგმატიზმის გაბატონება, რომელმაც ღვთისა და ეკლესიის მორჩილება უმწიფარი კაცობრიობის ისტორიულ ეტაპად გამოაცხადა და მორალური სრულყოფილებებისაგან სწრაფვას ბიოლოგიური სრულყოფილებისაგან სწრაფვა დაუპირისპირა. ამას შედეგად მოჰყვა ის, რომ ადამიანმა ზურგი შეაქცია სულიერ იდეალებს და ღმერთკაცობის ნაცვლად მხეცკაცობის გზა აირჩია.

მ. ჯავახიშვილი მწერალს მოვალეობად უთვლის დაანახოს საზოგადოებას, რომ გზა ხსნისა ქეშმარიტ რწმენაშია, რათა რეალურმა ისტორიულმა ყოფითმა სინამდვილემ საბოლოოდ არ ჩაკლას ქართველში ღვთისკენ მიმართული მზერა. იმ ჯოჯოხეთს, რომელიც საბჭოთა ეპოქამ დაამკვიდრა, მხოლოდ ის გაუძღვებს და გადალახავს, ვისაც ქეშმარიტი რწმენა ექნება, რამეთუ სწორედ რწმენა არის მოქმედებისა და მოძრაობის საფუძველი, ერის „ბიოლოგიური უბერებლობის“ გარანტი. სულ ცოტა მდოგვის მარცვლისოდენა რწმენამ ათქმევინა თეიმურაზს („ჯაყოს ხიზნები“): „მე მომღუნეს, შეიძლება მომტეხონ, მაგრამ ვერ...რასოდეს ვერ დამიმორჩილებენ, ვერარა-სოდეს ...მე ჩემს ნამდვილ სათქმელს ვიტყვი. ის დრო მოვა...“ (მ. ჯავახიშვილი, 1959, გვ. 351). ეს სიტყვები იმაზე მიუთითებს, რომ მ. ჯავახიშვილი თავისი სამშობლოსა და ხალხის გადარჩენის გზას ღვთის რწმენაში ხედავდა. პასიური, დაჩაივებული, მდგომარეობას შეგუებული თეიმურაზისთვის სწორედ რწმენის განახლება, ღმერთისკენ მიბრუნება გახდა წყარო „ამოძრავებისა“. თეიმურაზმა მოვლენათა საღი შეფასების უნარი დაიბრუნა და მისი მომავლის გაუმჯობესების, წარმოსახვის რეალობად გარდაქმნის შანსიც გამოიკვთა.

როგორც ვხედავთ, მ. ჯავახიშვილს მიაჩნია, რომ სულიერი პრობლემის გადაჭრისა და ზნეობრივი პრიმატის აღიარების გარეშე შეუძლებელია ქვეყნის კულტურული, სოციალურ-პოლიტიკური, ეროვნული თუ სხვა პრობლემების გადაჭრა.

ამგვარად, საბჭოთა ხელისუფლების მკაცრად კონტროლირებადმა მმართველობითმა პოლიტიკამ, რომელიც გულისხმობდა საყოველთაო შიშის დანერგვით ყოველგვარი პროტესტის გამოხატვის სურვილის დათრგუნვას, ტოტალური მორჩილების ატმოსფეროს შექმნასა და მთელი საზოგადოების დატუსაღებას, ძირითადად განსაზღვრა მ. ჯავახიშვილის ანტიუტოპიური თვალთახედვა.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ე. ბატალოვი, 1989 - Ваталов Э. Я, Вмие утопии, М., 1989.
- რ. ელიოტი, 1970 - Elliot R. C, The Shape of Utopia, Chicago, 1970.
- ა. ნიკოლეიშვილი, 2003 - ა. ნიკოლეიშვილი, მეოცე საუკუნის ქართული ლიტერატურის ისტორია, ქუთაისი, 2003.

- ი. რატიანი, 2005 - ი. რატიანი, ქრონოტოპი ანტიუტოპიურ რომანში, ესქატოლოგიური ანტიუტოპიის ინტერპრეტაციისათვის, თბ., 2005.
- ბ. ჭიქოძე, 1927 - ბ. ჭიქოძე, ჟურნ. „მნათობი“, №8, 1927.
- ბ. ჭიქოძე, 1931 - ბ. ჭიქოძე, კრებ. „ბრძოლა კლასიკოსებისთვის“, 1931.
- მ. ჯავახიშვილი, 1959 - მ. ჯავახიშვილი, ჯაყოს ხიზნები, რჩეული თხზულებანი ექვს ტომად, ტ. II, თბ., 1959.
- მ. ჯავახიშვილი, 1960 - მ. ჯავახიშვილი, კვაჭი კვაჭანტარიძე, რჩეული თხზულებანი ექვს ტომად, ტ. III, თბ., 1960.
- მ. ჯავახიშვილი, 1973 - მ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი რვა ტომად, ტ. III, თბ., 1973.
- მ. ჯავახიშვილი, 2011 - მ. ჯავახიშვილი, უბის წიგნაკებიდან, თბ., 2011.

MANANA CHICHINADZE

GOVERNING POLICY OF SOVIET AUTHORITIES AS A DEFINING BASIS FOR ANTI-UTOPIAN WORLDVIEW OF MIKHEIL JAVAKHISHVILI

The governing policy of Soviet authorities in Georgia created favourable conditions for anti-utopian sentiments. Namely, national political course of the new government, their attitudes towards classical cultural heritage and Georgian literature, in particular, and intense atheist campaign clearly indicated that the authorities were creating spiritual values that were radically divergent from the old ones; new values that corresponded to a new epoch were supported by individuals – the followers of a new ideology. Thus, the authorities clearly broke with the old traditions, beliefs and the extensive Georgian classical heritage.

Mikheil Javakhishvili represents the generation that believed in the crucial importance of literature, particularly, considering it as a tool of survival for a nation. According to Mikheil Javakhishvili, Georgian literature incorporates unique spiritual values and universal impulses.

The governing policy strictly controlled by Soviet authorities basically contributed to an anti-utopian worldview of Mikheil Javakhishvili.

666 ხაზულიანი

გაცოცხლებული უსულო საგნები ვაჟას შემოქმედებაში

მწერლის მსოფლმხედველობისა და მრწამსის გამიჯვნა ძნელია. შემოქმედი წარმოსახვის პროცესში თავისებურად ქმნის სხვა სამყაროს. უსულო საგნების ყოველი ფიქრი მწერლის მრწამსის გამომხატველია.

აღსანიშნავია, რომ ვაჟასთვის, როგორც ამას თვითონ ამბობს, „გარეშე ბუნებისა და ადამიანთა ცხოვრებისა არა არის პოეზია“. მწერლის შემოქმედებითი სფერო ყველაფერს მოიცავს, „რასაც ბუნებრიობა ეტყობა“: სიძულვილი თუ სიყვარული, შური, მტრობა, სიამაყე და სიმბდალე, ქველობა თუ სიძუნწე და სხვა.

გაცოცხლო ბუნება, მისი მოვლენები, ამით გავლენა მოახდინო სხვაზე ისე, რომ მისი ნამდვილობა არ შეანელო, უდიდესი ნიჭია, ღვთისგან მომადლებული. „უსულო საგნებს სული ჩაგებრე, ავსაუბრე ლოდები კლდისა“ - ამბობს ვაჟა.

კლდის ლოდების ასაუბრების უნარი კი შეიძლება ჰქონდეს მომადლებული მხოლოდ ისეთ შემოქმედს, რომელიც ჰქმნის პოეტის თვალთა ქვეშე სინამდვილეს. ამ მხრივ ვაჟა ყველა საგანს უნარჩუნებს თავის ღირებულებას და მათში აღმოაჩენს იმას, რასაც სხვები ყოველთვის ვერ ამჩნევენ. ეს ჩანს მგლისადმი მის მიმართვაშიც: „მიყვარხარ ისე, როგორც კი ნადირი შეიძლება უყვარდეს კაცსა, რათა? იმიტომ, რომ შენს ცხოვრებაში სილამაზეს ვხედავ“. ესაა ვაჟას ესთეტიკის მთავარი პრინციპი, მისი პოეტური პოზიცია და ეს პოზიცია მყარია მისი შემოქმედებითი ცხოვრების მთელ გზაზე.

ვაჟას საიდუმლოების მკვლევართათვის კამათს არ იწვევს ის გარემოება, რომ მითოსური ცნობიერება გულისხმობს ბუნების მთელი ხილული სინამდვილის სულიერ არსებობას, რაც ნიშნავს იმისა, რომ ვაჟას გასულიერების დროს საკმე გვაქვს არა გასულიერება-გაპიროვნების არამხატვრულ ზერხთან, რომელიც სინამდვილის ყოველი მოვლენის ადამიანით სიცოცხლეს, გრძნობის უნარს გულისხმობს.

ვაჟა-ფშაველა ფრთებს ასხამს თავის ნაწარმოებში ფანტაზიასა და ოცნებას, მიმართავს მხატვრულ შეთხზვასა და გამოგონებას, არა ფანტაზიისა და ოცნების სინამდვილესთან გაიგივებას, მისგან ჩამოშორებისა და მოწყვეტისათვის, არამედ სოციალური ცხოვრების სიღრმისეულ პროცესში შეჭრისათვის, განზოგადებისა და ტიპიზაციისათვის. მისი ხალხური ფანტაზია არათუ შორდება ხილული სინამდვილის გრძნობად კონკრეტულ მოცულობას, არამედ ჩვეულებრივი ფანტაზიის ნაყოფს და საგნობრივ სინამდვილეს ვუწოდებთ. ვაჟა თითქმის ყველა ფეხის ნაბიჯზე ქმნის მითოსსაც და ხელოვნებასაც. მისი გაცოცხლებული ბუნება ქმნის ინდივიდუალურ, მხატვრულ შემოქმედებას. ვაჟა ქმნის გმირებს თავისი ხალხისა და დროისათვის, მაგრამ ისინი ინარჩუნებენ მარადიულ მიმზიდველობას ყველა დროისა და ხალხისათვის.

დ. ბენაშვილი გვესაუბრება ვაჟას გმირების შესახებ და თან დაძვნის იმას, რომ „ვაჟას ეპიკური გმირების ხასიათი ჰომეროსის გმირების ხასიათს

მოგვაგონებს. ამით იმის თქმა კი არ გვინდა, რომ ისინი მსგავსები არიან, არამედ მათ აქვთ წარმოშობის საერთო წინადაგი" (დ. ბენაშვილი, 1984, გვ. 101).

გაცოცხლებული ბუნებისა და მისი მოვლენების ცოცხალ არსებებთან გაიგივების შემთხვევაში ვაჟა-ფშაველა არა მარტო ასხვავებს უსულო და ცოცხალი ადამიანების ყველაზე უნაზეს სიმებს, რათა შექმნას მხატვრულ-ჰარმონიული მშვენიერება, არამედ ვაჟა არ იფიქრებს იმ ელემენტარულ მოთხოვნილებასაც კი, როცა ყველაზე რთული მოქმედების დროსაც გმირი უნდა დარჩეს გასულიერებულ ქმნილებად.

ვაჟა-ფშაველას ლიტერატურული თვალსაზრისი რეალობის გრძნობას ეფუძნება. მართალია, ის მრავალჯერ აღნიშნავს, რომ ოცნება შემოქმედების ფაქტორია, მაგრამ იგი ლაპარაკობს ჭანსად ოცნებაზე და იქვე აზუსტებს, რასაც ასეთ ოცნებაში გულისხმობს: „სალი ფანტაზია ისეთს არაფერს შექმნის, სინამდვილეს არ ეთანხმებოდეს, არ შეეფერებოდეს“.

ვაჟა-ფშაველამ სრულიად გარკვევით აღნიშნა, რომ „ფშაურის პოეზიაში შეერთებულია უკიდურესი იდეალიზმი უკიდურეს რეალიზმთან“. მის შემოქმედებაში ერთმანეთს ერწყმის იდეალი და ცხოვრებისეული სინამდვილე. ხალხური პოეზია რეალისტური თვალსაზრისით აფასებს იდეალს და რომ, თუ ხალხურ შემოქმედებას თვალი ზეცისკენ აქვს მიპყრობილი, ეს მიწისაგან მოწყვეტას კი არ ნიშნავს, არამედ მისწრაფებას, რომ ზეცა ადამიანთა სამყოფელთან დაახლოვოს, გაასულიეროს და ისე აამოქმედოს, როგორც ამას ჩვეულებრივ ცოცხალი არსებები აკეთებენ, სული ჩაბეროს და აამეტყველოს.

ვაჟამ მთელი სიღრმით დაგვანახა თავისი შემოქმედებითი ინტერესები, რომლებიც მეტად მიმზიდველი ხდება მაშინ, როცა პოეტი მრავალნაირ განცდათა გრძნობით იდეათა ჭიდილის ფონზე გვიხატავს იმ უღრმესად ფაქიზ შრეებს, როცა ბუნების წარმონაქმნს ადამიანის ტოლფასი მნიშვნელობა მიანიჭა და ადამიანური განცდებით დატვირთა. ვაჟას აზრით, ადამიანის სიყვარული სამშობლოსადმი მის მიწასთან, ტყესთან, მდინარეებთან, ფაუნასა და ფლორასთან არის შესისხლზორცებული. ამ მხრივ ვაჟა დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს ამგვარ მასალას და სრულფასოვან პერსონაჟთა სიმაღლემდეც კი აშყავს იგი. პოეტს გააზრებული და ფსიქიკური შინაარსით აქვს დატვირთული ხმელი წიფელის ფიქრები, შვლის ნუკრის სევდა, კლდის ტირილი და ჩხიკვთა ქორწილის ბედნიერებით გამოწვეული სიხარული, რის გამოც შემეცირებულია მანძილი ბუნებასა და ხალხს შორის.

ვაჟას შემოქმედებაში ქართული სულით ცოცხლდება გასულიერებული ტიპის ყველა პერსონაჟი: მისი „ჩხიკვთა ქორწილი“, „ნახევარ წიწილას“, „სათაგურისა“ თუ ბუნების მგოსნების იუმორისტული ფონიც ქართული ზნე-ჩვეულებებით, ჩვენებური ლზინისა და მწუხარების შემცველი მომენტებითაა დატვირთული. „ვაჟა მოითხოვს, რომ ცალკეული ადამიანის ინტერესები და მიდრეკილებები შეზღუდოს საზოგადო ინტერესებს. ამიტომ მის ნაწერებში ინდივიდის პრობლემა ინდივიდუალურ სიბრტყეზე კი არ დგას, არამედ სოციალურ ფონზე იშლება“.

ამეტყველებული ბუნების ენა ყველა ადამიანისათვის როდი უნდა იყოს მისაწვდომი და გასაგები. ენა, რომელიც უნდა ყოფილიყო გასაგები ბუნების დიდ ლაბირინთში შესასვლელად, იცოდა მხოლოდ „გველის მკამელის“ გმირმა

მინდია, რომლის საშუალებითაც ვაჟას შეეძლო გაეგო პრობლემა, რომელიც მას ბავშვობიდანვე აწუხებდა.

ვაჟა გვიშლის ბუნების დიდ წიგნს, გვაკითხვებს და გვაგებინებს, რომ ბუნებაში, ისევე როგორც კაცთა ცხოვრებაში, ერთიმეორეს ცვლიან უბედურება და ბედნიერება, ნგრევა და შენება, სიყვარული და სიძულვილი, ჰარმონია და დისჰარმონია. ჩვენი მწერლის შემოქმედებით უნარზეა დამოკიდებული, გაცოცხლოს, აამეტყველოს ადამიანის თვალწინ გადაშლილი უტყვე სამყარო ისე, რომ ადამიანთა ვნებათა ღირებულებამდე აამაღლოს მათი არსებობის ფაქტი. ვაჟასეული ლიტერატურული მიდგომა ამის დასტურია.

დამოწმებული ლიტერატურა

- დ. ბენაშვილი, 1984 - დ. ბენაშვილი, ვაჟა-ფშაველა შემოქმედი და მოაზროვნე, II გამოცემა, თბ., 1984.
 ი. ევგენიძე, 1977 - ი. ევგენიძე, ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებითი ისტორიისათვის, თბ., 1977.
 ვაჟა-ფშაველა ლიტერატურისა და ხელოვნების შესახებ, თბ., 1967.
 გრ. კიკნაძე, 1957 - გრ. კიკნაძე, ვაჟა-ფშაველას შემოქმედება, თბ., 1957.

NANA KHABULIANI

INANIMATE OBJECTS AS LIVING THINGS IN VAZHA-PSHAVELA'S WORKS

Vazha-Pshavela pays special attention to ethical values. Vazha's poetic ideals originate from beliefs. Thanks to the capacity of his memory the mythological traditions, oldest Biblical stories, and legends revive. This is an opportunity for the poet to give a particular shape to these materials and impressions through his own poetic devices. The characters in Vazha's works and the nature that is provided as a living phenomenon have acquired a specific value due to the above-mentioned feature.

In his literary works Vazha-Pshavela expanded dream and imagination, he artistically composed and created. His intention is not to identify fantasy and dream with the reality but to become engrossed in in-depth social processes, to generalize and typify them.

Vazha constantly creates both myths and art. The nature that becomes a living phenomenon through Vazha-Pshavela's poetry defines a unique literary legacy. Although Vazha's characters truly belong to their time and their people, for all times and all nations they still maintain intact their timeless charming characteristics.

რამაზ ხაჭავაძე

ბიბლიური სიუჟეტები ოკრიბის თემის ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით

ბიბლია უნივერსალური ქმნილებაა. იგი საუკუნეების განმავლობაში ახდენდა გავლენას კაცობრიობის აზროვნებაზე. მასში ასახული სამყარო - უძველეს ადამიანთა თავგადასავალი, მსოფლგანცდა, ვნებათაღელვა - დაუსრუტელი შთაგონების წყაროა მწერალთა, მხატვართა თუ მოქანდაკეთათვის. ბიბლიის ასეთ ავტორიტეტს განსაზღვრავს მისივე შინაარსი. ბიბლიის პროზაული გადმოცემები ზეპირი გზით გავრცელდა მსოფლიოს სხვადასხვა ერის ზეპირსიტყვიერებაში.

არაერთი გამოკვლევა დაიწერა ბიბლიურ მოტივებზე ქართულ ფოლკლორში, თუმცა, ვფიქრობთ, ინტერესმოკლებული არ იქნება ჩვენ მიერ იმერეთის რეგიონში, კერძოდ, ოკრიბის თემში ამ მხრივ მოპოვებული მასალის შესწავლა და დამუშავება.

ჩვენი მიზანია, დავადგინოთ, რა სახის ცვლილება განიცადა ბიბლიურმა მოტივებმა ზეპირსიტყვიერებაში გადასვლის შემდეგ; რამდენად დაშორდა ხალხში გაბნეული სიუჟეტები პირველწყაროს (ამ ეტაპზე ჩვენ არ განვიხილავთ ბიბლიური სიუჟეტების პარალელურ ვარიანტებს საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში შეკრებილ მასალებთან).

ბიბლიის მიხედვით, ძველ აღთქმაში აღწერილია, თუ როგორ შეიქმნა ქვეყანა და გაჩნდა ადამიანი. ოკრიბელ უხუცესთა მეხსიერებასაც ჯერ კიდევ აქვს შემორჩენილი გადმოცემები ქვეყნისა და ადამიანის გაჩენაზე.

სოფელ ლეყერეთში დაბადებული და გაზრდილი მარიამ ებრეელის ასული ხვადაგიანის მონათხრობი აშკარად დაშორებულია დედანს. ბიბლიის ტექსტში, მთქმელის მონათხრობისაგან განსხვავებით, არსად ჩანს, რომ ადამისა და ევას სხეულები დაფარული იყო ფრჩხილისებური გარსით. არც ადამის სანადიროდ წასვლის ეპიზოდი დასტურდება. ამასთანავე, მთქმელისთვის არ არის ცნობილი, რომელი ხის ნაყოფი იგემა ევამ. თუმცა ახსენებს ლედეს, როგორც მაცდუნებელ ხილს. აქვე საყურადღებოა, რომ ევას მიერ ადამის შეცდენაზე არაფერს ამბობს მთხრობელი.

ოკრიბულ მასალაში მწირი და ამავე დროს ბიბლიაში აღწერილ ამბავთან თითქმის შეუსაბამო ისტორიაა მოთხრობილი წარღვნისა და ნოეს კიდობანის შესახებ. ერთადერთი, რაც ბიბლიაში ნათქვამს ემთხვევა, არის ის, რომ ნოემ წინასწარ იცოდა წარღვნის შესახებ. აქვე მთქმელი გვიამბობს: „ნოემ ერთი კამეჩი წაიყვანა მთაზე და იმით ირჩენდა თავს, წარღვნის შემდეგ ნოე შეხვდა დედამიწაზე ჩამოსულ ქრისტეს. ქრისტე ღმერთმა ჰკითხა: როგორ გადარჩიო? - ნოემ მოუყვა გადარჩენის შესახებ. მაშინ დამიწყევლიხარო - უთხრა ღმერთმა, კაცს ემინოდეს შენი და კაცის გემინოდეს შენო, ვერ ჩნდებოდე სადმეო და ამის მერე იქცა ნოე ტყის კაცად“.

აქ მთქმელი ერთმანეთში ურევს ბიბლიური ნოეს ამბავსა და შესაქმის იმ ნაწილს, როცა უფალი წყველის გველს ადამიანის ცდუნებისათვის. საინტერესოა ის მომენტი, რომ იგი გველს, იგივე ეშმაკს, ქვეცნობიერად უკავშირებს ტყის კაცს, ანუ ქაჯს.

ოკრიბულ მასალებში ვხვდებით გადმოცემებს სიკვდილის წარმოშობის შესახებ. მთქმელი 70 წლის მარიამ ზედაგიანი მოგვითხრობს, თითქოს მკვლელი თავად ღმერთია. მან ინტერესის გამო თავდაპირველად მოკლა ხე, ტყემ სიბრაზით „დაღწა ყველაფერი“. შემდეგ მთა მოკლა, ამჯერად აუშხედრდნენ უფალს, მერე წყალი დააშრო, რის შემდეგაც წარღვნა დაემუქრა ქვეყანას. ბოლოს გადაწყვიტა ღმერთმა, რომ ადამიანი მოეკლა. ასეც მოიქცა და რა დაინახა, რომ მის სიკვდილს არავინ ჯავრობდა, დარწმუნდა, ყველაზე კარგი ადამიანის სიკვდილი იქნებოდა. მთქმელის აზრით, სწორედ ამის შემდეგ დაადგინა ღმერთმა „კაცის სიკვდილი“.

საინტერესოა მეორე მთქმელის - ჟორა კეთილაძის მონათხრობი სიკვდილის წარმოშობასთან დაკავშირებით. აქაც, წინა მთხრობელის მსგავსად, მკვლელი ღმერთია, რომელიც ხალხს მხოლოდ იმის გამო კლავს, რომ დედამიწაზე ზედმეტად გამრავლებულან. ის აგზავნის „მაცნეს“, რათა შეამციროს ადამიანთა რიცხვი. საბოლოოდ მხოლოდ ერთი ადამიანი რჩება, რომელიც ღმერთის მიერ გამოგზავნილ „მაცნეს“ თხოვს არ მოკლას, რადგან რაღაც აქვს გასაცემბელი და მხოლოდ ამის შემდეგ, როცა მეორედ დაბრუნდება, მაშინ მოკლას. „მაცნეც“ დათანხმდება, თუმცა თავად ზღება მისი მსხვერპლი. სიკვდილს გადარჩენილი კაცი დაამწყდევს მას. „მაცნეს“ იმდენად მობეზრდება სიცოცხლე, თავად თხოვს სიკვდილს უფალს. საბოლოოდ ღმერთი ათავისუფლებს „მაცნეს“. იგი ამოვარდება და დაერევა დიდსა თუ პატარას. როგორც მთქმელი ასკვნის, სიკვდილი სწორედ „აქედან მოყოლებული აღარ ზოგავს დიდსა თუ პატარას!“

სიკვდილის წარმოშობის ბიბლიისეულ ვარიანტს არც ერთი არ შეესაბამება. ბიბლიაში პირველი მკვლელობა ადამიანმა ჩაიდინა. ეს იყო კენი, რომელმაც საკუთარი ძმა აბელი შურის გამო მოკლა, თუმცა ეს არ არის მიზეზი სიკვდილის დამკვიდრებისა. ადამიანში მაშინ შემოვიდა სიკვდილი, როცა იგი ცოდვით დაეცა, მისი უკვდავი სხეული მოკვდავი გახდა.

როგორც ვხედავთ, მთხრობელთა გადმოცემები არ ემთხვევა ბიბლიაში ასახულს. ისინი უფრო წინა თაობების ფანტაზიის ნაყოფია.

იესო ქრისტეს დაბადება. საერთოდ, მაცხოვრის ცხოვრების გზა დიდ ინტერესს იწვევდა. მონათხრობი გარკვეულწილად ემთხვევა ბიბლიაში გადმოცემულს, თუმცა უზუსტობები აქაც იჩენს თავს. ჩვენი მასალების მიხედვით, იესოს დაბადების მაუწყებელი მწერია, რომელსაც ხარება ჰქვია. შეუსაბამობაა, ასევე, იესო ქრისტეს მკვლელობასთან დაკავშირებით. მთქმელი გადმოგვცემს, თითქოს უფალს „სროლა აუტეხეს, რის გამოც იესო ქრისტე გაიქცა, თუმცა მალევე დაიჭირეს“. ეს ყველაფერი ბიბლიის სიუჟეტზე აგებული ფანტაზიის ნაყოფია.

აღსანიშნავია კიდევ ერთი საღვთო ისტორია, რომელიც ეხება წმინდა მარიამ მეგვიტელს. შევნიშნავთ, რომ ჩვენი რესპონდენტი მართალია თავისი ინტერპრეტაციით (უდაბნოში თურმე მარიამი კურკანტელათი, ბალახითა და ხის ფოთლებით იკვებებოდა). მაგრამ თითქმის სიზუსტით გადმოგვცემს

მეუღაბნოე წმინდანის ცხოვრებას, წმინდა ზოსიმეს მიერ მისი ზიარების ფაქტს და ლომების მიერ გარდაცვლილი მარიამისათვის საფლავის გათხრას. თუმცა საინტერესოა ერთი ფაქტი: მთქმელი აღნიშნულ ისტორიაში ნახსენებ ლომებსა და მოწამეთის ეკლესიაში მის მიერ ნანახ წმინდა დავით და კონსტანტინეს ლუსკუმაზე გამოკვეთილ ლომების ქანდაკებებს ერთმანეთს უკავშირებს და ამბობს: „მოწამეთაში რომ ლომების თავებია, იგენია მარიამის დამსაფლავებლები, ამიტომ ლომი წმინდა ცხოველია“. ბოლოს კი დასძენს: „როგორც დედა ღვთისმშობელს ეკუთვნის დაფასება, თითქმის ისე ამ მარიამსაც, წმინდა მარიამი ორია“ (მარიამ ზედაგანი).

როგორც ვხედავთ, ჩვენ მიერ ჩაწერილი მასალებიდან ზოგი სიუჟეტი შეესაბამება ბიბლიურ მოტივებს, ზოგი კი მთლიანად ხალხის წარმოსახვის ნაყოფია. თუმცა ყოველივე ეს კიდევ უფრო მრავალფეროვანსა და საინტერესოს ხდის ქართულ ხალხურ ზეპირსიტყვიერებას.

დამოწმებული ლიტერატურა

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის ქართველური დიალექტოლოგიის მიმართულების ფონდის მასალები. ღირსი დედა მარიამ მეგვიპტელი, წმიდანთა ცხოვრება, ტ. II, თბ., 2001.
<http://ka.wikipedia.org/wiki/%E1%83%9B%E1%83%90%E1%83%A0%>

RAMAZ KHACHAPURIDZE

BIBLICAL STORIES ACCORDING TO MATERIALS OF OKRIBA COMMUNITY

The Bible is a universal book. For centuries it had an influence on the mentality of mankind. The world reflected in the Bible – the experience of humans, their perception of the world and their passion has become a source of inspiration for writers, artists and sculptors. The content of the Bible itself contributes to its prominence. The Biblical prose has been passed down orally in folklore of various nations.

The Georgian folklore is characterized by diversity. It involves a wide variety of Biblical motives that have been passed down orally from generation to generation. It is interesting how the storylines of Biblical motives and plots have been transformed and maintained in the community. How much do the widespread plots and their primary sources diverge?

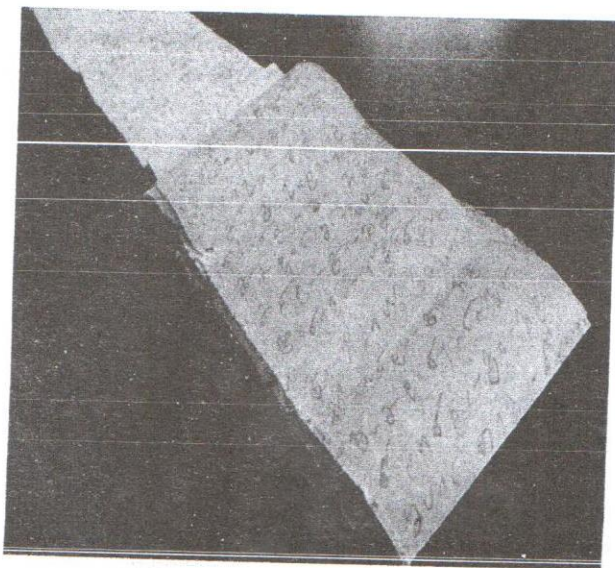
The paper deals with the analysis of the folkloric materials obtained in the Okriba community, Imereti region. Certain stories correspond to the Biblical motives, while others are entirely the product of imagination. This contributes to even more diverse nature of the Georgian folklore.

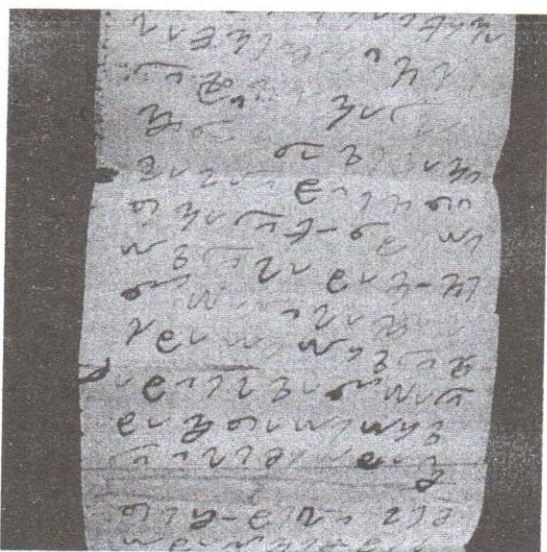
მზია სახუტაიშვილი

„დედაბრული ხელით“ შესრულებული ავგაროზი

„დედაბრული ხელით“ წერის აუცილებლობა შეაპირობა იმ ისტორიულმა რეალობამ, რომელიც ოსმალთა ბატონობამ მოიტანა აჭარაში. დამწერლობის აღნიშნული სახე იხმარებოდა გამაჰმადიანებულ ქართულ მოსახლეობაში, უმთავრესად ქალებში (ნ. ბერძენიშვილი..., 1948, გვ. 324). თ. სახოკია აღნიშნავს: „აჭარელ მანდილოსნებს შორის არის დაცული ძველებური ქართული წერა“ (თ. სახოკია, 1950, გვ. 245); აჭარისა და ოსმალთა მაჰმადიან ქართველობაში უკანასკნელ დრომდე დაცული ქართული დამწერლობის განსაკუთრებული სახე ცნობილი იყო „დედაბრული ხელის“ სახელწოდებით, რადგან მას უმთავრესად ქალები ხმარობდნენ (ხ. ახვლედიანი, 1978, გვ. 231). დ. ბაქრაძისა და ალ. ფრენკელის ცნობით, ქართული წერა კარგად იცოდნენ ბეგებმა, განსაკუთრებით კი ქალებმა (ალ. ფრენკელი, 1879, გვ. 41).

„დედაბრული ხელი“ გრაფიკული მახასიათებლებით, მისი საიდუმლოების პრინციპების თავისებურებებით განსხვავებული, თავისთავადი და გარკვეულწილად ორიგინალური დამწერლობის ნიმუშია. ამ რიგის ხელნაწერთა ბოლოდროინდელმა კვლევებმა ბევრი საინტერესო დასკვნის საშუალება მოგვცა. „დედაბრული ხელით“ შესრულებული ხელნაწერი ამ რამდენიმე ხნის წინ აღმოჩნდა ქობულეთის რაიონის სოფელ ქობულეთში მცხოვრები მეგრელიძეების ოჯახში. ახლად აღმოჩენილმა ხელნაწერმა კიდევ ერთხელ დაადასტურა „დედაბრული ხელით“ წერის ტრადიცია ქობულეთ-აჭარაში.

ქობულეთში აღმოჩენილი ავგაროზის შემცველი ტექსტი

ქობულეთში აღმოჩენილი ტექსტი ავგაროზია. ავგაროზი - ძვ. გულზე სატარებელი რაიმე მცირე ნივთი, რომელსაც ცრუმორწმუნეობით სამკურნალო ძალა ან მფარველის თვისებები მიეწერებოდა. დღეს ავგაროზის შემცველი ხელნაწერი ინახება ქობულეთის მუზეუმში. ხელნაწერი ტექსტი შესრულებულია ქაღალდზე, დაკეცილია კვადრატულად, გრძლიურად, რაც კიდევ მეტად ადასტურებს მის დანიშნულებას. ადგილ-ადგილ დაზიანებულია, ზოგან ძაფით ნაკერი. იმას, რომ ხელნაწერი ავგაროზია, ვიგებთ თავად ტექსტიდან: „...წინაშე თვალთა მისთა ეს ებისტოლე ანგაროზი იახლოს ზეცისა და ქვეყნისა და მისა ხატოვანებითა ევლიასითა“; „გადაარჩინე ამ ანგაროზის ბატონი ყოველისა მარცხისაგან...“. „დედაბრული ხელით“ შესრულებული ამ ტექსტის გრაფიკულ სპეციფიკას ქმნის მოდიფიცირებული გრაფემები და წერის მანერა - უნტერვალო, უბუნქტუაციო წერა.

აღსანიშნავია, რომ გვიანდელმა XIX საუკუნის ტრადიციამ გააერთიანა როგორც XIV-XV, ასევე XVI-XVII საუკუნეთა ცვლილებანი და „ავგაროზის“ სახელწოდებით შემოგვინახა არაერთი მაგიური შინაარსის მქონე ხელნაწერი, რომელთაგან ზოგი საინტერესოა თავისი ფორმითაც - გრაფიკის სახე აქვს (ნ. ჩხიკვაძე, 2007, გვ. 123). ჩვენს შემთხვევაში ხელნაწერი კვადრატულადაა დაკეცილი, რაც ამართლებს მის დანიშნულებას.

ნ. ჩხიკვაძის აზრით, „უძველესი აპოკრიფის პერსონაჟის - ედესის მთავარ ავგაროზის სახელი ზოგადი შინაარსის მატარებელ სიტყვად იქცა. წმ. გიორგის სახელთან თხზულების დაკავშირებამ მას ახალი სასიცოცხლო ძალა შესძინა (ნ. ჩხიკვაძე, 2007, გვ. 124). „დედაბრული ხელით“ შესრულებულ ავგაროზში ჩანს წმინდა გიორგის უსაზღვრო თავყვანისცემა. ლოცვებში წმინდა გიორგია „ემშაყისა გამაქარებელი.“ საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ქართველი ხალხი ოდითგანვე წმინდა გიორგის მიიჩნევდა თავის მფარველად და შემწედ. ამიტომაც

ადარ არის გასაკვირი ხალხში გავრცელებული აზრი, რომ საქართველოში წმინდა გიორგის სახელზე წლის დღეების შესაბამისად 365 ტაძარია აშენებული. ამასვე ეკითხულობთ ტექსტში: „სამასამოცობთო (sic) დიდო წმინდაო გიორგი დეიცევი და შეიბრალე ყოველისა ავადობისაგან...“ ხელნაწერში ჩამოთვლილია იმერეთის, გურიისა და ქობულეთ-ქვემო აჭარის წმინდა გიორგის სალოცავები: წმინდაო გიორგი ხონისაო, წმინდაო გიორგი სადმირისაო, წმინდაო გიორგი გამოჩინებულისაო, წმინდაო გიორგი სუჯუნისაო, წმინდაო გიორგი ციხისაო, წმინდაო გიორგი გამოჩინებულისაო, წმინდაო გიორგი ბაილეთისაო, წმინდაო გიორგი იმერეთისაო, წმინდაო გიორგი ჩოჩხათისაო, წმინდაო გიორგი ლანჩხუთისაო, წმინდაო გიორგი ჩიბათისაო, წმინდაო გიორგი ღუეაბზიზისაო (sic), წმინდაო გიორგი ოზურგეთისაო, წმინდაო გიორგი ასკანისაო, წმინდაო გიორგი ნიგოეთისაო, წმინდაო გიორგი ზედობნისაო, წმინდაო გიორგი ლეხოურისაო, წმინდაო გიორგი ქაქუთისაო, წმინდაო გიორგი ჩეხედნისაო, წმინდაო გიორგი აჭყვისთავისაო, წმინდაო გიორგი ზენითისაო, წმინდაო გიორგი გორისაო, წმინდაო გიორგი მაცხოვრის ჭაბათისაო, წმინდაო გიორგი კეჭიეთისაო, წმინდაო გიორგი ცხემლვანისაო, წმინდაო გიორგი ამაღლებისაო, წმინდაო გიორგი დიდვაკისაო, წმინდაო გიორგი ნათლისცემისაო, წმინდაო გიორგი გვარამეთისაო, წმინდაო გიორგი შუშანეთისაო, წმინდაო გიორგი გვარისაო, წმინდაო გიორგი ახალჩენისაო, წმინდაო გიორგი თეთროსნისაო, წმინდაო გიორგი... წმინდაო გიორგი სამებისაო, წმინდაო გიორგი კუვირიკისაო, წმინდაო გიორგი წაბნარისაო, წმინდაო გიორგი ჩაქვისაო, წმინდაო გიორგი გულიანიდისაო, წმინდაო გიორგი ციხისაო. ცხადია, რომ ტექსტში დადასტურებული სალოცავების აბსოლუტური უმრავლესობის კვალიც არა არის დღეს, ყოველ შემთხვევაში ქობულეთში მაინც. უნებლიეთ მაგონდება მამის მონათხრობი: „დინენეა გაღმა გაგვიყვანდა და სანთლებს დაანთებდა და მეტყოდა, აქ საყტარი იყო.“ დიახ, ნასაყდრალთან ანთებდნენ სანთლებს სოფელ ზენითში, რომელიც ხელნაწერში „ზენითის წმინდა გიორგის“ სახელითაა დადასტურებული. ამდენად, ხელნაწერში არსებული ცნობა მეტად ღირებულია ისტორიკოსებისათვის, განსაკუთრებით ეკლესიის ისტორიკოსისათვის.

ქობულეთის მუზეუმში დაცულ „ავგაროზში“ სხვადასხვა დაავადებების შელოცვებია. ჩვეულებრივ, შელოცვები იწყება მიმართვით ქრისტიანული სამებისადმი: სახელითა მხთისათა მამისა ძისათა, სულისა წმინდისათა, ლოცვა თვალყრისა. ეს კი მნიშვნელოვანი ქრისტიანული ელემენტია არქაულ ჟანრში შექრილი. საზოგადოდ, ქრისტიანული დასაწყისი მითითება იყო იმის შესახებ, რომ ეს ლოცვა ღვთიური ძალისაა, ამდენად, წმინდა და მისი ცოდნა ღვთიური ნიჭით თუ ძალით მომადლებულ პირთა ხვედრია (ი. გაგულაშვილი, 1986, გვ. 122).

სამეცნიერო ლიტერატურაში შელოცვის ხალხური წარმომავლობა ექვის ქვეშაა დაყენებული, იგი სასულიერო წრეების მწიგნობრული მოღვაწეობის ერთგვარ პროდუქტადაა მიჩნეული (ზ. კიკნაძე, 2006, გვ. 88). ამას ადასტურებს ქობულეთური „ავგაროზის“ ხელნაწერი. ხელნაწერის მთელი ტექსტი ქრისტიანული ელემენტებითაა გაჯერებული. ავგაროზში სახარების ის მონაკვეთია წარმოდგენილი, რომლის მიხედვითაც ვიგებთ, რომ მღვდელ ზაქარიას ცოლი, „ხანგადასული“ ელისაბედი, დაფხმძიმდა. მარიამი წავიდა იუდეის ქალაქში ელისაბედთან. მისალმებისთანავე ელისაბედს ყრმა მუცელში შეუთამაშდა. ელისაბედი

სულიწმინდით აივსო და ხმამაღლა თქვა: კურთხეულ ხარ შენ დედათა შორის და კურთხეულ არს ნაყოფნი მუცელსა შენსა (ლ. 1,39). შდრ. „აღდგა მარიამ და წარვიდა მთად კერძო(ნსა) მსწრაფლ ქალაქი იუდიასა მოიკითხა ელისაბედ. მოკითხუა მარიამისა კურთხებოდა რუყუმა(სიც) მუცელსა მისა და სულიწმინდითა ელისაბედ და ხმაყო ხმითა ღითა (sic) და ქვა (რქუა): კურთხეულ ხარ შენ დედათა შორის და კურთხეულ არ ნაყნი (ნაყოფნი) მუცელუსა შენსა...

შელოცვებში მოხსენიებული არიან სხვადასხვა წინასწარმეტყველები: წინაშე თვალთა მისთა ეს ებისტოლე ანგაროზი იახლოს ზეცისა და ქვეყნისა და მისა ხატოვანებითა ევლიასითა, მორწმუნებითა წინასწარმეტყველობითა იაკობითა, ძრიელობითა იოსებითა, სიმდაბლითა წინასწარმეტყველებითა ძუელისათა და დავითისათა მეფისათა წინასწარმეტყველობითა და ძალითა მოციქულებითა წინასწარმეტყველობითა და მარტვილთა მარტყოფელთა შორთა მოხვედრითა (sic) მგალობლისათა არა არს ზაკვა და ფიცითა, რომელთა გარისიხები მშვიდობითა მადლისათა და ზეცისა და ქვეყნისათა. სახელითა უფლისა ჩვენისა... გამოცთილებითა წმინდითა ხმითა ქუხილითა სინათლითა ევლიასითა(sic), შესხმითა ანგელოზი მშვიდობითა ზალითა ზრიელებითა, რომელი გამოჩინდა სასწაული და საკვირველებითა...

როგორც აღვნიშნეთ, ანგაროზის ტექსტის ძირითადი ნაწილი სახარების ფრაგმენტებითა და ქრისტიანული ელემენტებით არის გაჯერებული, ასევე მასში ლოცვები და შელოცვებია. ამდენად, ზელნაფერის ტექსტი შეიძლება(?) ჩაითვალოს კლასიკურ ტექსტად იმდენად, რამდენადაც მასში შეტანილია სხვადასხვა ტიპის სამკურნალო შელოცვები. ასევე ერთგან სამეურნეო შელოცვაც გვხვდება: წმინდითა დამცა დაცვე სახელისი ყანა, ვაენაზი ნაყოფიერცმც არს მხთის ძალითა მამისა, ძისათა, სულითა წმინთადსა...

შელოცვის ტექსტში წარმოდგენილია განდევნა-დაშინების ფორმულა. ამასთან, შელოცველი დაშინების დროს ნათქვამის სიმტკიცის შთაბეჭდილების შექმნის მიზნით „ქრისტეს ჯუვარს“, მთავარანგელოზთა და წმინდა სახარების ფიცის ხერხს იყენებს, ასევე მიქველ და გაბრიელ მთავარანგელოზი წმინდა სახარების ძალით ახვეიანებს სენს: ...რასაცა ნასხმანსა შინა ხარ, წრაფლ გამოდი და განეშორენი, თვარა მოვიდა მიქველი და გაბრიელ თავარანგელოზი. დაგწუვა ეშმაკო, გარეულო, მაუნებელი. აღის ცეცხლულითა გაგაქარვებ. ჯუვართა ქრისტესითა, სახელი სახარება მათესი და წმინდისა სახარებითა.

ტექსტში დასტურდება ე. წ. აბრაკადაბრა, ანუ, გაუგებარი სიტყვები: „ლოცვა ცივებისა: ილა ილმა ნათალ მანა ლადებინ ჯინიქმანა...”

შელოცვაში ორი ძალის - კეთილისა და ბოროტის პაექრობა წარმოდგენილი. კეთილ ძალებს წარმოადგენენ ქრისტიანული წმინდანები. ბოროტი ძალები ავის მოქმედნი, დაავადების გამომწვევენი არიან: უნახეთ კვალი ეშმაკისა კლდისა ძირსა ჩუდგით ბადე ასი მფხარი აბრეშუმისა, შევეყრეთ ალი ეშმაკი დაფუქვა მთავარანგელოზუმა. რა ხარ? - თუქვა. მე ვარუ ეშმაკინი და ...

დართულია ვედრების ტრაფარეტი. მვედრებელის სახელი და გვარი კი არ არის დადასტურებული. იგი ოჯახის ანგაროზია. სამკურნალო ლოცვებსა და შელოცვებში იესო ქრისტეს მხურვალედ მვედრებელი შესთხოვს: კურნელი ქრისტე .. ღმერთი მარგებელი სახლი თვისი წაეკითხოს... რასაც კაცისუ სახლსა. ვისიცუ სახლში იყოს, იქნაი მაუნებლისაგან ნება... ლოცვა საღმრთისა

სატკივარისა ცივებისა, ხურვებისა, მედგარისა, ტენისა, სურავანდისა... ყოველისა ავადობისაგან, ავატყოფობისაგან, მოჩუვენებისაგან. მაღლითა ქეშმარიტება ქრისტესი ... ექნა, ამინ.

სახარების ძალაში დარწმუნებული მლოცველი მხურვალედ ევედრება ღმერთს დაიცვას საფრთხისა და ავდმოყოფობისაგან: „ღმერთო და ვოთნო თაენო სახარებანო: მათე, მარკოზ, ლუკა და იოვანე, გადაარჩინე ამ ანგაროზის ბატონი ყოველისა მარცხისაგან, ჩხუბისაგან, ცბრო და ხურვებისაგან...“

ლოცვებში მვედრებელი ასევე წმ. კვიპრიანეს (III-IV სს.), ეშმაკეულთა მკურნალს, შესთხოვს ჯადოქრობისაგან დაცვასა ეშმაკეულთა განკურნებას: დაღისა შინა კავიპრიანისა განიხსნების ყოველი ნასკნი და აღიზოცენი ყოველი საცთური... ღმერთო ძრიელო, ვითხოვე ვედრება...

სამკურნალო შელოცვათა შორის განსაკუთრებით ცნობილი ყოფილა ჩვენში ცივების შელოცვა. ხალხი მაგიური ფორმულებით ებრძოდა ამ გავრცელებულ სენს (თ. ოქროშიძე, 1960, გვ. 305). ხელნაწერში ვკითხულობთ: „მედგარისა ცხერო და ხორვებისა... წინაშე თვალთა მისა. ცბრო და ხურვებისაგან... თუმცა იქვე: ლოცვა საღმობისა სატკივარისა ცივებისა, ხურვებისა“. როგორც ჩანს, ცივებისთვის ლოცვაში გამოყენებულია როგორც ძველი ქართული **ცბროალი** (ძვ. ციება), ასევე **ციება** სიტყვაც.

ქობულეთში ნაპოვნი ხელნაწერი გრაფიკული თავისებურებებით ჰგავს „დედაბრული ხელით“ შესრულებულ სხვა ხელნაწერებს. აღნიშნული ტიპის ხელნაწერთა კვლევებმა ნათლად გვიჩვენა, რომ „დედაბრული“ დამწერლობის გრაფიკულ ნიშანთა შედგენა-შეთხზვისას საფუძვლად მხედრულია აღებული. იგი მხედრული ანბანის მოდიფიკაციის შედეგად მიღებული საკმაოდ ორიგინალური დაწერილობაა. საზოგადოდ, „დედაბრული ხელით“ შესრულებულ ხელნაწერებში მეტ-ნაკლები პრინციპულობით დასტურდება ამეტობა, იმეტობა და უმეტობა, რასაც ვერ ვიტყვით ქობულეთის ხელნაწერზე. აქ წერის აღნიშნული პრინციპი ნაკლებადაა გატარებული. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ ქობულეთის ხელნაწერში უ თანხმოვანთგასაყარად დასტურდება არა იმ სიხშირით, რა სიხშირითაც მას ანალოგიური სახის ტექსტში, H 1258 ა ხელნაწერში, ეხვდება. უ ქობულეთის ხელნაწერში დასტურდება იშვიათად თანხმოვანთგასაყარად: მაცუდური; მუცელუსა შენსა; მიქაელგაბრიელუსა; კურთებოდა; უკულოვენ; ლესუვენ; ღუმერთო; თუქვა; ვარუ; სულუსა. საზოგადოდ, თანხმოვანთგასაყარად ხმოვნის გაჩენა აჭარულისათვის დამახასიათებელია (ბ. ჯორბენაძე, 1989, 543).

„დედაბრული ხელით“ შესრულებულ ხელნაწერში დასტურდება ამეტობა (კავიპრიანესა, წინასაწარმეტყველობითა, ცეაცხლი) და იმეტობა (წიმინდა, ეშიმაკი).

უ ერთგან ჯ ბგერის რეფლექსია: მაუნებელი, უნახე, მოუსტრით, შაუსა, თაუსა და პირსა, მაცხოურებისა. ტექსტში უ გვევლინება ანაბტიქსური ხმოვნის ფუნქციითაც: კულუდესაგანუ, ცუხენი, ტუყისაგანუ.

ხელნაწერში დადასტურებულია ძველი ქართული ლექსიკური ერთეულები და გრამატიკული ფორმები: ცბრო და ხურვება; შეტყუვილი; დადნის; ხმაყო; განიხსნების ყოველი ნასკნი და აღიზოცენი. „დედაბრული ხელით“ შესრულებულ ავგაროზის ტექსტში მრავლადაა დიალექტური ლექსიკა: მიეწიენ ალსა; ვისიცუ სახლში იყოს, იქინაი; დეიცევი და შეიბრალე...

დამოწმებული ლიტერატურა

- ხ. ახვლედიანი, 1978 - ხ. ახვლედიანი, ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან, ბათუმი, 1978.
- დ. ბაქრაძე, 1987 - დ. ბაქრაძე, არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში, ბათუმი, 1987.
- ნ. ბერძენიშვილი., 1948 - ნ. ბერძენიშვილი, ი. ჯავახიშვილი, ს. ჯანაშია, საქართველოს ისტორია, ნაწილი I, თბ., 1948.
- ზ. კიკნაძე, 2006 - ზ. კიკნაძე, ქართული ფოლკლორი, თბ., 2006.
- თ. ოქროშიძე, 1960 - თ. ოქროშიძე, შელოცვა - ქართული ხალხური პოეტური შემოქმედება, ტ. I, თბ., 1960.
- თ. სახოკია, 1950 - თ. სახოკია, მოგზაურობანი, თბ., 1950.
- ალ. ფრენკელი, 2012 - ალ. ფრენკელი, ნარკვევები ჩურუქ-სუ-ზე, გამოსაცემად მოამზადა, ავტორის ბიოგრაფია, შენიშვნები, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო რ. სურმანიძემ, თბ., 2012.
- ი. ქავთარაძე, 1964 - ი. ქავთარაძე, ქართული ენის ისტორიისათვის, თბ., 1964.
- ნ. ჩხიკვაძე, 2007 - ნ. ჩხიკვაძე, „ავგაროზის ეპისტოლის“ ძველი ქართული რედაქციები; ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ნ. ჩხიკვაძემ, თბ., 2007.
- ბ. ჯორბენაძე, 1989 - ბ. ჯორბენაძე, ქართული დიალექტოლოგია, I, თბ., 1989.

MZIAKHAKHUTAISHVILI

AMULET IN “DEDABRULI HANDWRITING”

The necessity of writing in “Dedabruli kheli” (old womanly hand) was stipulated by historical reality caused by Ottoman domination. This type of script was mostly used by women in Muslim population. “Dedabruli kheli” is unique due to its graphical features and the principles of secrecy.

The latest researches on this type of manuscripts allowed us to make many interesting conclusions. It is interesting both from paleographical and linguistic point of view. A manuscript by “Dedabruli kheli” was recently discovered in the village of Kobuleti. It once again reaffirmed the tradition of this type of writing in Adjara and Kobuleti. It is the largest size handwriting in “dedabruli kheli”.

The text is written on paper; it is folded in a square proving its purpose once more. Some parts of the paper are damaged while other parts are sewed with the thread. From the text we understand that the handwriting is an amulet. Graphic specificities of the text are created by modified graphics and the style of writing – without intervals and punctuation.

There are different types of curing charms in the “amulets” kept in Kobuleti museum. One of the agricultural charms is also found. The entire text of the manuscript is full of Christian elements. There are passages from the Gospels. Various prophets are cited in the amulets.

Amulets show boundless worship of St. George. The list of chapels of St. George situated in Imereti, Guria and Kobuleti are mentioned in the amulets. Most of these chapels no longer exist, thus the information mentioned in handwritings is very important and valuable for historians, in general, and church historians, in particular.

Graphical features found in the manuscript are similar to those in other manuscripts written in “dedabruli kheli”. The research on this type of manuscript has clearly shown that the graphical symbols of “dedabruli” writing are based on “Mkhedruli” script. Its original alphabet is obtained through modification of “Mkhedruli” script.

The ancient Georgian lexical items, grammatical forms and dialectal vocabulary are attested in the manuscript.

ნაზი ხელაია,
თამარ გუმბარიძე

პოეტური ხატი - არსებობის მფხერავალი (ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების მიხედვით)

ხელოვნების ფსიქოლოგიის უმთავრესი პრობლემა შემოქმედებითი პროცესის ახსნა და წვდომაა - ამ პროცესის ცალკეული სტადიების გამოწვლილვით ახსნა და საბოლოოდ პოეტური ხატის გამოსახვის ხელოვნება. ამ შემთხვევაში არა აქვს მნიშვნელობა თავად პოეტის სიმაღლეს, მისი ხმის რეგისტრს. ცნობილია, რომ ზ. ფროიდი როცა თავის ფსიქოანალიტიკურ თეორიას ქმნიდა, სულაც არ აინტერესებდა მხატვრული ტექსტის სრულფასოვნება და ღირებულება, მისთვის მთავარი იყო ნაწარმოების სტრუქტურა და შემოქმედებითი პროცესის ცალკეული სტადიების გაცნობიერება. „ნაწარმოების მხატვრული ღირსებები მას არ აინტერესებს. ამაზე ნათლად მეტყველებს ერთი ასეთი ფაქტი: ვრცელი ანალიზი მიუძღვნა ზ. ფროიდმა ნაკლებად ცნობილი ავტორის ერთ რომანს, თვით ავტორსაც სთხოვა, ეთანამშრომლა მასთან, რაზედაც უარი მიიღო. ბევრს, მათ შორის ფროიდის ზოგიერთ მიმდევარსაც უკვირს, რისთვის გაისარჯა ფსიქოანალიზის ფუძემდებელი ამ დაბალხარისხოვანი მხატვრული ტექსტის შესასწავლად. ამ „საიდუმლოს“ გასაღებს ვბოულობთ კარლ გუსტავ იუნგთან, კერძოდ იგი წერს: „ლიტერატურული ნაწარმოებისადმი ფსიქოლოგის მიდგომასა და ლიტერატურის კრიტიკოსის მიდგომას შორის ფუნდამენტური განსხვავებაა, რასაც ამ უკანასკნელისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა და ღირებულება აქვს, აბსოლუტურად უმნიშვნელოა პირველისათვის. ბუნებრივია, ერთობ საეჭვო ღირსებების მქონე ლიტერატურული პროდუქცია ფსიქოლოგისათვის ხშირად უდიდესი ინტერესის საგანია“ (ლიტერატურის თეორია, 2008, გვ. 72). ხელოვნის შემოქმედება ზ. ფროიდს აინტერესებს იმდენად, რამდენადაც იგი (ეს შემოქმედება) ამავედროულად ავტორის სექსუალური და ამ ნიადაგზე წარმოშობილი აგრესიული ლტოლვების პროდუქტაცაა.

ხელოვნების ფსიქოლოგიის თვალსაზრისითაც მსგავსი გარემოება იქმნება, მაგრამ რამდენადაც ხელოვნების ფსიქოლოგია როგორც ხელოვნის ფსიქოლოგიური ნატურის, ისე მხატვრული ტექსტის კონსტრუქციასა და ღირებულებებსაც იკვლევს, ამდენად, მან უნდა მიგვაახლოვოს იმ ზღვარს მაინც, სადაც შემოქმედის პოეტური გამოსახვის შესაძლებლობის ზღვარი გადის, ამდენად, პოეტური ხატის ძირეული პრობლემის გააზრება აუცილებელია ხელოვნების ფსიქოლოგიისთვისაც. მანვე უნდა აგვიხსნას, პოეტური ხატის სრულყოფასა და სრულფასოვნებას როგორ მიჰყავს შემოქმედი არსებობის მწვერვალისაკენ. ამ პრობლემას საინტერესოდ წარმოგვიდგენს მ. კვესელავას შეხედულება:

„მე მინდა რომ ამ საკითხს სხვაგვარად შევხედოთ და ვთქვათ, რომ ის უმაღლესი სფეროებიცა და ის საზღვარიც თვით ადამიანშია. მისთვის შესაძლებელს და შეუძლებელს, შეცნობილსა და შეუცნობს, შეილსა და შეილის შემდგომს ე.ი. ოპტიმალურსა და კრიზისულს შორის ან სულაც მის ზეცნობიერ სფეროებში.

სხვა ყველაფერი ფილოსოფიური აბსტრაქცია თუ პოეტური ალეგორიაა, რის მიხედვითაც შემოქმედი ადამიანი შორდება ყოფიერების, როგორც მთლიანობის ორივე სფეროს და მიდის მესამესაკენ, არსებობის სიცარიელისაკენ, სადაც თავისუფლდება ხილული რეალობისაგან და გადის უხილავში, ე.ი. ისევ შეცნობილიდან შეუცნობში. ეს ის გზაა, რისკენაც ყველა დიდი პოეტი მიისწრაფვის, მაგრამ საკითხი მაინც ისმის: სად არის ეს იდემალებით მოცული მხარე? (მ. კვესელავა, 1977).

მ. კვესელავა აცხადებს: რაც ცნობიერია, ის სახეებშია გამოვლენილი, ხოლო იქ არსებობის მწვერვალიდან ზეცნობიერი იწყება. ამ ზეცნობიერისაკენ მიილტვის ყველა ძლიერი და ნაღდი შემოქმედი. ამ ზეცნობიერთან მიახლება „სიგიჟის ფრთების“ შეხების საშიშროებასაც ქმნის, მაგრამ ისე მიისწრაფვიან დიდი შესაძლებლობის შემოქმედნი მისკენ, სხვა არაფერი აინტერესებთ და სხვა ამქვეყნიური სურვილები და მახასიათებლები თითქმის უჭრებათ.

მთავარია ლტოლვა, ნიადაგ მოძრაობის სურვილი, მზადება იმისთვის, რომ წინ სამანის ზღუდეა აღმართული და მის გადასალახავად უდიდესი სასიცოცხლო, შემოქმედებითი ენერგიაა საჭირო. პოეტური ხატი მთელი თავისი დიდებულებით სწორედ ამ მწვერვალისაკენ გვიზიდავს და არათუ პოეტი და მისი წარმოსახვა, არამედ ვაჟას მიერ განღმერთობილი ბუნებაც. მიგვაჩნია, რომ ვაჟას „მთანი მაღალნი“ სხვა არაა, თუ არა ამ უსაზღვროებისაკენ სწრაფვა, „უნახავის დანახვა“, „თვალ-გულის გაუმაძღრობა:

„სდგანან და ელიან გული სტკივათ, ძალიან სტკივათ, მაგრამ არ იხოცებიან, არც ჭლებდებიან. ელიან ვის ან რას? რაღაცას, დიად რაღაცას. ეს რაღაცაა უნახავის დანახვა, ჰანახეს და გაათავეს, რასაც იმათი თვალი და გული მისწვდებოდა. სხვა ახალი მოსწყურებია იმათ თვალსა და გულსა. ეს ზომ თვალ-გულის გაუმაძღრობაა? სწორედ რომ ისაა“ (ჩვენი საუბრე, 1961, გვ. 385).

ვაჟას ძალიან კარგად ესმის, რომ არა მარტო სულიერი არსებები და მათ შორის უმაღლესი გონის მატარებელი ადამიანი, თვით საგნებიც იმ უხილავი და გაუცნობიერებელი არსებობის ნიშნების მატარებელნი არიან, რომლის წვდომა არათუ ჩვეულებრივი გონის ადამიანს, უნივერსუმსაც აღარ ძალუძს. არადა, მართლაც სჭარბობს მათაა სიდიადეში მისტიკურის ელემენტი, „უნახავის დანახვის“ შესაძლებლობაც, აზრიცა და შინაარსიც. ჩვენ, ადამიანები გარესამყაროს ისე ვითავსებთ და ვეჩვევით, ის განსაკუთრებულობა და გენიალობა, რაც ირგვლივ თავს გვახვევია, ჩვეულებრიობად გვესახება, არადა ერთი განსხვავებული მზერაა საჭირო, ერთი არაორდინალური გაბრწყინება აზრისა და ისე უცნაური და უცხო მოგვეჩვენება ყოველივე, წაუკითხავი წიგნისებრ იდემალებით აივსება და მხოლოდ მაშინ ჩაეწვდებით ირგვლივ მყოფნი სულიერთა თუ საგანთა არაჩვეულებრიობას. სწორედ ამ არაორდინალური მზერით სწვდება ვაჟა ყოველ ირგვლივმყოფისა და ირგვლივმდებარის არსებობის უზენაესობის გათავისებას. სწორედ ამ განსხვავებული ხედვით იწყება „შვლის ნუკრის ნაამბობი“, „მთანი მაღალნი“, „ია“, „ხმელი წიფელი“, თუნდაც „სათაგური“ და სხვაც რამდენი, სადაც ვაჟა თავისი აზროვნებით მართლაც უახლოვდება არსებობის მწვერვალს. მისი მხატვრული წარმოსახვა, პოეტური ხატი იმ სიმაღლემდე აღწევს, ვგრძნობთ, რომ მართლაც სხვა სამყაროებამდე გავყავართ. სწორედ ვაჟასებრ ამაღლებულთ, მისებრ დიადთ შესწევთ ძალა ყოველივეს წვდომისა. თუმცა ეკერმანთან საუბარში ერთგან გოეთე ამბობს, რომ ჩვეულებრივ

გონს არ ძალუძს იმ მიჯნის გადალახვა, რაც მისთვის ღმერთს დაუწესებია. იგი ასე აყალიბებს თავის აზრს:

„მერედა, საერთოდ რა ვიცი, რა აღმოგვიჩენია და სადამდე მივალწიეთ მთელი ჩვენი მახვილგონიერებით?

ადამიანი შობილია არა იმისთვის, რომ თვითონ მსოფლიო პრობლემები გადაწყვიტოს, არამედ იმისათვის, რომ ეძიოს და მიაგნოს ამ პრობლემებს, შემდეგ კი მისაწვდომის ფარგლებში იმოქმედოს.

სამყაროს საქმეთა გაზომვა მის ძალას აღემატება, და სამყაროს წყობაში გონიერული საწყისის შეტანა მისი შემოფარგლული თვალსაზრისით - სრულიად ამოუ მისწრაფებაა. საშუალებათა უფარგისობის გამო ადამიანის გონება და ღვთაებრივი გონება - ორი სრულიად სხვადასხვა ცნებაა.

ადამიანის უნივერსალური თავისუფლების აღიარება ღვთაების ყოვლისმცოდნეობის ხელყოფაა. თუ უზენაესმა იცის, როგორ უნდა მოვიქცე მე, უკვე იძულებული ვხდები და სხვაგვარად ვედარ მოვიქცევი.

ჩემი სიტყვები მხოლოდ ნიშანია იმისა, რაოდენ ცოტა ვიცი ჭერ კიდე, და რომ ჩვენ არ გვმართებს ღვთაებრივ საიდუმლოებათა შეხება“ (საუბრები, 1988, გვ. 91).

ვეცნობით გოეთეს ამ აზრს და როცა მის შემოქმედებას ვაანალიზებთ, საპირისპიროსაც ვკითხულობთ. გოეთე მოაზროვნეთა შორის ერთ-ერთი პირველთაგანია დედამიწაზე, რომელიც ნამდვილად მიუახლოვდა ღვთაებრივ აზრს და არსებობის მწვერვალს. მ. კვესელავას „პოეტური ინტეგრალების“ ჩვენ მიერ მოტანალი ამონარიდიც ადასტურებს იმას, თუ რაოდენ ახლოს მოდის გოეთე არსებობის მწვერვალთან და, აქედან გამომდინარე, აზროვნების მწვერვალსაც იპყრობს. სწორედ მისი ფაუსტია მსოფლიო აზროვნების მწვერვალი და, როგორც მ. კვესელავა ამბობს, დედათა მხარეში შედწევა და იქაური მხატვრული სინამდვილის გადმოცემა ავტორის მიერ სწორედ ღვთაებრივთან ზიარება და არსებობის მწვერვალამდე ზეატყორცნაა.

„თუ ჩვენს პლანეტას წარმოვიდგენთ უზარმაზარ, ცარიელ სხეულად, ისე რომ შეიძლება ასობით მილი გაიარო და არ შეეჯახო არც ერთ საგანს, ეს იქნებოდა სავანე უხილავი ქალღმერთებისა, რომელთაც ესტუმრება ფაუსტი. ისინი ცარიელ სივრცეში ცხოვრობენ, რადგან არ არის მათ სიახლოვეს არც ერთი ხელშესახები საგანი. ცხოვრობენ დროის გარეშე, რადგან არ არსებობს მათთვის მნათობი, რომლის ამოსვლითა და ჩასვლით დრო-ჟამს გამოთვლიდნენ.

აი, ასეთ მარადიულ წყვილადში და მარტოობაში ცხოვრობენ სიცოცხლის გამჩენი დედები - შემქმნელი და მფარველი პრინციპი, საიდანაც იღებს სათავეს ყველაფერი, რასაც დედამიწაზე ეძლევა ფორმა და სიცოცხლე, ის რაც აღარ სუნთქავს. მათვე უბრუნდება, არამატერიალური ბუნების სახით, ისინი იცავენ, ვიდრე ახალ ყოფიერებაში გარდასახვის დრო დაუდგებათ. მათ გარემოიცავენ ყველა სული და სხეული, რაც კი ოდესმე ყოფილა და იქნება მოარული მსგავსად ღრუბელთა, დედათა უნაპირო სივრცეში, ამიტომაც მოგვი მოვალეა ჩაეშვას დედათა იმ სამეუფოში, თუ მას თავისი ხელოვნებით ხელეწიფების არსის ფორმის დაუფლებად, რათა იგი დააბრუნოს, გაცოცხლებული, აჩრდილთა სამყაროს ოდინდელი ქმნილება.

ამრიგად, მიწიერი ყოფიერების მარადიული მეტამორფოზა, შობა და ზრდა, დაღუპვა და კვლავ წარმოშობა - ესაა განუწყვეტელი და დაუღალავი ჯაფა დედებისა და თუ დედამიწაზე ყოველივე განახლებადი განაგრძობს არსებობას; უწინარეს ყოვლისა დედობრივი საწყისი გასაგები ხდება, რომ შემქმნელ ღვთაებებს მიეცეთ ქალთა სახე და ეწოდოთ საპატიო სახელი დედებისა“ (საუბრები, 1988, გვ. 203).

ეკერმანის ეს შეხედულება „ფაუსტის“ დედათა საუფლოს წარმოდგენისა ერთხელ კიდევ გვარწმუნებს, რომ გოეთეს პოეტური ხატი ამ შემთხვევაში არსებობის მწვერვალს მიუახლოვდა, მაგრამ პოეტს მიწიერი სამყაროს ხილვადობა და ამქვეყნიური ცხოვრების კანონზომიერებანიც იზიდავს. ყველა გენიოსი უახლოვდება არსებობის მწვერვალს, ყველა მათგანი თავისებურად აღიქვამს და გადმოგვცემს იმ შტრიხებს, რომელსაც ეს სიმაღლე მოიცავს, ზოგჯერ ერთმანეთს თუ შევუპირისპირებთ, მაგალითად, გალაკტიონის „ლურჯა ცხენებით“ მიღებულ პოეტურ ხატს და გოეთეს „ფაუსტის“ „დედათა“ საუფლოს სახეობის სისტემას, ვფიქრობთ, აბსტრაქციონისტების გამოფენაზე მიღებული შთაბეჭდილებებისა და ემოციების ტყვეობაში მოვექცევით და გარკვეული დასკვნა შეიძლება გაკეთდეს, რომ ამ უფორმო სახეებში გრძნეულ ხაზებში სამყაროს წარმოშობის საიდუმლოს ვუახლოვდებით.

ვაჟაც არაერთგზის ჩაჰყოლია თავის გმირებს შავეთში და შეეძლო არათუ თავის პერსონაჟებს, თავადაც გაესწორებინა თვალი სიკვდილისათვის, თავადაც წარმოუსახავს თავისი გარდაცვალება, ზოგადად სიკვდილ-სიცოცხლის საკითხი. „ერთხელაც იქნება მოკვდი“, „1795 წლის სახსოვრად“. „სიკვდილი გმირისა“, „სტუმარ-მასპინძელი“, „ალუდა ქეთელაური“... და სხვა ნაწარმოებებში ვაჟა თითქმის არღვევს სიკვდილის მიჯნებს და გვიდასტურებს რომ „კარგს გულს არა ჰკლავს ბუნება“, „კაი ყმისა“ და სიკეთით სულეკურთხეული ადამიანის პოეტური ხატი არსებობის მწვერვალს უახლოვდება და ახალ განზომილებას, ახალ არსებობას ჰქმნის.

„ამ უსასრულო შესაძლებლობათაგან ერთ-ერთად მიგვაჩნია პოეტის მიახლება არსებობის მწვერვალთან. საერთოდ აღენიშნეთ, რომ ამ არსებობის მწვერვალთან მიახლოება, თითქმის რაღაც სხვა განზომილებაში გადასვლა გენიოსთა ძალუძთ. ისინი უახლოვდებიან არაჩვეულებრივ სივრცე სიმაღლეებს ყოველგვარი სუბიექტურის გამორიცხვით, ყოველგვარი მოქმედების გარეშე „რასაც თ. ელიოტმა, „მშვიდ წერტილზე ბრუნვა“ უწოდა ან კიდევ ამაღლება მოძრაობის გარეშე. რაც „ერთიდაიგივეობის წრეში რიტმულ მოძრაობას, „მარადიულ წრებრუნვას“ თუ „მოძრავ უძრაობას უდრის. ასეთი წრეები ერთმანეთს არ უახლოვდებიან და არც სპირალს ქმნიან. ე.ი. ყოველი მათგანი თვითონ ამთავრებს თავის თავს და თავისთავშივე არაფერდება. არის ამ „ერთიდაიგივეობის აუტანელი წრისგან“ თავის დაღწევის ცდები. ამისთვის ეძებენ წრეებში მახვილ კუთხეებს, რომელიც არსაიდან არსად არ მიემართება და ამიტომ, სულერთია საიდან საითკენ იქნება ატყორცნილი - ქვევიდან ზემოთ. თუ ზემოდან ქვემოთ. რადგან „არაფრის სიცარიელეს“ მიმართულება არა აქვს“ (მ. კვესელავა, პოეტური ინტეგრალები, 1977, გვ. 409). სწორედ აქ ამ არაფრის სიცარიელეში ეუფლება, მჟღავნდება და ფორმირდება პოეტური ხატი არსებობის მწვერვალთან და, როგორც ვაჟას „მთანი მაღალნი“ ლაღადებს, „ეს რაღაცაა უნახავის დანახვა. ნახეს და გაითავისეს, რასაც იმათი თვალი და

გული მისწვდებოდა, სხვა ახალი მოსწყურებია იმათ თვალსა და გულსა... ეს ხომ თვალ-გულის გაუმადლობაა? სწორედ რომ ისაა, თითქმის ამავე პრაქტიკით მიმდინარეობს შემოქმედის მიერ არსებობის მწვერვალზე გასვლა, გასლვა უსასრულობისაკენ. უსივრცობისა და უსაზღვროებისაკენ, მაგრამ როგორც გოეთე, გალაკტიონი და ვაჟა ვერ რჩებიან ამ უფორმობისა და უსაზღვროების ტყვეობაში და რაღაც ახლისაკენ ლტოლვას იწყებენ თავიდან, ისე ვაჟას „მთანი მაღალნი“ თვალი და გულიც რაღაც ახალის წყურვილით ივსება, რაღაც ახალს მიელტვის და სამუდამო მხარეში თუნდაც მარადიული ყოფნა უმოძრაოდ და უშინაარსოდ არ სურთ. როდესაც ამ პრობლემებზე ვფიქრობთ და ვსაუბრობთ, შეუძლებელია არ მოგვაგონდეს კარლ გუსტავ იუნგის ნაშრომებიდან „სამყაროს კოსმიური საათის ხილვა“, სადაც მოყვანილია ცდისპირის სიზმარი.

რატომ არ ეუფლებათ „დიდი ჰარმონიის“ შეგრძნება არსებობის მწვერვალს მიახლოებულ გოეთეს, გალაკტიონს, ვაჟას? გალაკტიონმა თავისი „ლურჯა ცხენებით“ არსებობის სამანები გადალახა, ჩვენც გვამოგზაურა უსაზღვროების მხარეში და მერე ისევ დიდი სიფრთხილით და რუდუნებით დედამიწაზევე დაგვაბრუნა, არც თავად ისურვა დარჩენა არსებობის მწვერვალზე, როგორც ვთქვით, არც გოეთემ და არც ვაჟამ. გავიმეორებთ იუნგის აზრს, იმიტომ რომ მათი გონება და გრძნობა დაუკმაყოფილებელია და ვერ იქმნება დიდი ჰარმონიის შთაბეჭდილება. რა თქმა უნდა, ჩვენც ჩვენი მხრივ დავამატებთ: ამ მწვერვალს მიღწეულ სამეულს ამქვეყნიური განცდები კვებავს, ამქვეყნიური გრძნობებით, მოკვდავი ადამიანის იერ-სახით და თვისებებით არიან შებოჭილი და მარადიულობის სიღრმეებთან ზიარება მათში დიდი ჰარმონიის შეგრძნებას ვერ იწვევს. ჩვენ მიერ შემდგომ განვითარებული მოსაზრება შეიძლება მხოლოდ ერთ-ერთ ჰიპოთეზად დარჩეს, მაგრამ, ვფიქრობთ, მაინც შესაძლებელია ამ აზრის განვითარებაც. როგორც ვთქვით, ეს გენიოსები არღვევენ არსებობის სამანებს, სადღაც სხვა განზომილებაში გადადიან ცოცხალნი და კაცობრიულნი, მაგრამ ის განზომილება ეგებ კაცობრიობის მიღმა სამყაროა, სამყარო, სადაც ჩვეულებრივი მხედველობის, სმენისა და ბოლოს და ბოლოს სიცოცხლისუნარიანი სხეულის მატარებელი ადამიანები იმ დიდ ჰარმონიას ვერ ეზიარებიან, რადგანაც ხორცი და სისხლი - სიცოცხლის ეს მთავარი ატრიბუტები, ზელს უშლით ჰარმონიაში მოვიდნენ უფორმო, უსივრცო, უსაზღვრო სამყაროებთან, თუნდაც გოეთეს დედების, უფრო სწორად, ლანდებად და აჩრდილებად ქმნილ დედებთან, თუნდაც მეორე მხრივ განვითაროთ აზრი, წარმოშობის დიდი იდუმალების ხაზებისა და ჩრდილების სიახლოვისგან „დიდი ჰარმონია“ ვერ დაეუფლებათ. საერთოდ, საკითხი არსებობის მწვერვალზე რომ უმაღლესი ინსტანციაა, უმაღლესი და უდიდესი განზომილებაა, თავისთავად ცხადია, მაგრამ ვაჟას ამაღლებული არსებობის მწვერვალზე იმისთვის კი არ სჭირდება, თავად ინებიეროს ამ სივრცეში, არამედ იქ რაღაც ისეთი მოიხელთოს (როგორც, მაგალითად, პრომეთემ ცეცხლი), რაც კაცობრიულ სამყაროსაც ამაღლებს და დაამშვიდებს. თანაც ერთიცაა, თუ გალაკტიონი და გოეთე არღვევენ ჩვეულებრიობის სამანებს და არსებობის მწვერვალს აღწევენ, მათი ლექსიც თითქოს შორდება მკითხველს. ლექსითაც და სტილითაც იგრძნობა, რომ სადღაც სხვაგან გვახეტიალებენ ავტორები. იდუმალსა და მიუწვდომელ სივრცეში, მაგრამ ვაჟას პოეტური აზროვნება, მისი სტილი და ენა ისეთია, თითქმის ვერც ვგრძნობთ, რომ მიწას

დავცილდით; ვერც ვგრძნობთ, რომ პოეტური ხატი არსებობის მწვერვალის სივრცეშია გაქრული და იქაური შთაგონებით გვკვებავს. ისე გვაზიარებს ამაღლებულ და უჩვეულო მხარეს, არც კი ვფიქრობთ, რომ ღმერთებთან მოსაუბრე ჩვენც სხვა სამყაროში გვაშთაბნელებს, ჩვეულებრიობის გარსშია თითქოს ყველაფერი მოქცეული. თითქოს თავისი ბუმბერაზი მთების წიაღიდან ისე ადვილად შეძლო პოეტმა გასვლა, ჩვეულებრიობის სამანი არც დაურღვევია:

„ქვეყნის სარგო და ფიქრით გამსჭვალულს,

ავი მე არა ჩამიდენია

ვინ რას გაიგებს ან ვინ რა იცის,

რამდენჯერ ცხარე ცრემლი მდენია?!

ენუგეშობ ამით: მიწას მიწურად

და ცის ციურად მივეთავაზი,

არ მიბობღნია დაბლა ქვემძრომად,

მაღლა დავფრინავ როგორც გავაზი:

ჩემს ტურფა მხარეს მკერდს დააწერო

სიტყვა საგმირო, სიტყვა ლამაზი...“ („ნუგეში მგონისა“).

ბრძანებს ვაჟა და ჩვენც გვანუგეშებს იმით, რომ ერთი კაცთაგანი მაინც დადის საქართველოში, რომელიც „მიწას მიწურად და ცას ციურად“ უკავშირდება. მიწისაც ესმის და ცისაც, მართალია, თვალი უფრო ხშირად ცისაკ უჭირავს, მაგრამ მისი ციური მზერა ადამიანებსაც აზიარებს ზეციურს, თანაც გულნათელი და სულამაღლებული პოეტი ხომ მთელი სამყაროს შეცნობის ნიჭითაა დაჯილდოებული და ღვთის ნება-სურვილსაც ადამიანებს ჩვენს ენაზე გვითარგმნის:

„ვიცანი, ღმერთო, სამყარო, -

ეს შენი დანაბადები, -

იმის აელა-დიდება

და შიგ საგძალი ნადები“ („ვიცანი ღმერთო, სამყარო“).

მართალია, ამ ზეციურ სრბოლასა და ღმერთების საუფლოში ბევრი ისეთი რამ იგრძნო და იცნო პოეტმა, მაინცდამაინც მოხიბლული არაა, მაგრამ იმასაც ფიქრობს, რომ ღვთიურ აზრს ჩვენ მაინც ისე ვერ გავაცნობიერებთ, როგორც არსთაგამრიგის მიერაა წარმოდენილი:

„აღბათ ასე სჯობს, ჩვენ ვცდებით,

ვერ ვსაზღვრავთ ჩვენი ტვინითა

იმას, რაც წარმოდინდება

სიწმინდის ჭურჭლის პირითა“.

ვაჟას პოეტური ხატი ხშირად მიეახლებოდა იღუმალსა და ამაღლებულს. ხშირად აღწევდა არსებობის მწვერვალს და შემდეგ ადამიანებისათვის სულიერ საგზლად გარდაქმნიდა იქ ნანახსა და ნაგრძნობს.

მ. კვესელავაც ხომ აღნიშნავდა, რომ ვაჟასაც შეეძლო ამ იღუმალი მხარის დალაშქრა თვით ფიქრ-ოცნებით და ზოგჯერ თვით დედამიწაზეც, თავის გამჭვარტლულ ქოხში „მთელი პლანეტის სიტურფე“ ეხილა და ეცნო. მართლაც, შეძლო ვაჟამ ის, რომ არსებობის მწვერვალი იმ მთელი პლანეტის სიტურფითაც შეგვავგრძნობინა, თავისი ბუმბერაზი მთების ხატებითაც და თავად რომ ღმერთებთან საუბრობდა, ღვთიურ სამყაროს აწვდენდა აზრსა და გონებას, ესეც დაგვიდასტურა. ყველაზე მთავარი მაინც ისაა, რომ ჩვენ, ჩვეულებრივნი მოკვდავნიც, მიგვაახლა აზროვნებისა და არსებობის მწვერვალებს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- აკ. ვასაძე, 1979 - აკ. ვასაძე, მხატვრული შემოქმედების ფსიქოლოგიის საკითხები, თბ., 1979.
- მ. კვესელავა, 1977 - მ. კვესელავა, პოეტური ინტეგრალები, თბ., 1977.
- ლიტერატურის თეორია, თბ., 2008.
- საუბრები, 1988 - გოეთეს საუბრები ეკერმანთან, თბ., 1988.
- ჩვენი საუნჯე, 1961 - ჩვენი საუნჯე, ტ. 12, თბ., 1961.

NAZI KHELAIA, TAMAR GUMBERIDZE

POETIC IMAGE – THE CROWN OF EXISTENCE
(ACCORDING TO VAZHA-PHAVELA'S LITERARY LEGACY)

Vazha-Pshavela's literary legacy, his poetry and poetic image elevates us to the crown of existence. The poet understands that not only non-humans as well as human beings – the most intelligent creatures but also objects are marked by invisible and unconscious existence; these marks are already impossible to perceive for universum, let alone a normal human being. The intensity of mountains incorporates a prevailing mystical element, conception and content, and a possibility to see the invisible.

Vazha's poetic image is often mysterious and sublime. It usually reaches the crown of existence later modifying impressions and feelings into spiritual nourishment for humans.

What is most important is that Vazha-Pshavela allowed us – mortals to perceive the highest mind and the crown of existence.

მია სოფარია,
ნატო გულუა

მეცნიერისა და მწერლის თვალით დანახული თურქეთი (ა. ნიკოლეიშვილის „თურქული დღიურები“)

XX საუკუნის ბოლოს ქართულ მწერლობაში სამოგზაურო ჟანრის განვითარება გარკვეულწილად დაკავშირებულია ზოგიერთ ქვეყანასთან სავიზო რეჟიმის გაუქმებასთან, რამაც არაერთ ქართველ მოღვაწეს თავისუფლად გადაადგილებისა და სხვადასხვა ქვეყანაში მოგზაურობის საშუალება მისცა. 90-იანი წლებიდან მოყოლებული დღემდე ბევრი მრავალმხრივ საყურადღებო მემუარული ხასიათის თხზულება შეიქმნა. მათ შორის გამორჩეული ადგილი უჭირავს ავთანდილ ნიკოლეიშვილის „თურქულ დღიურებს“. მართალია, დღეს მრავალი საშუალება არსებობს იმისათვის, რომ ნებისმიერი ქვეყნის ირგვლივ ამომწურავი ინფორმაცია მოვიპოვოთ, მაგრამ, როგორც ამ წიგნის ავტორი მართებულად შენიშნავს, „ცოცხალ შთაბეჭდილებას მაინც ვერაფერი შეცვლის და საკუთარი კარმიდამოდან გასული ადამიანი ბევრ ისეთ რამეს ნახავს, რომელმაც შეიძლება არსებითი ზეგავლენაც მოახდინოს მის ცნობიერებაზე“ (ა. ნიკოლეიშვილი, 2010, გვ. 229). სარფის კარის გახსნის შემდეგ ა. ნიკოლეიშვილს რამდენჯერმე მოუხდა თურქეთში გამგზავრება და სწორედ ამ ვიზიტების შედეგია „თურქული დღიურები“. ა. ნიკოლეიშვილმა წლების მანძილზე დაგროვილი თავისი წარუშლელი მოგონებები დღიურების სახით მოგვავწოდა, რითაც თავისი წვლილი შეიტანა საქართველოსა და თურქეთის შორის მეგობრობისა და კეთილმეზობლობის განმტკიცების საქმეში.

„თურქული დღიურები“ რამდენიმე თავისაგან შედგება და, როგორც თავად ავტორი განმარტავს შესავალ ნაწილში, მათი დაწერის საფუძველი სხვადასხვა დროს თურქეთში საქმიანი ვიზიტების, სამეცნიერო-შემოქმედებით მივლინებათა და ტურისტულ მოგზაურობათა შედეგად მიღებული შთაბეჭდილებებია. წიგნში შეტანილი წერილები თემატურად (და არა ქრონოლოგიურად) არის დალაგებული: პირველ ნაწილში თურქეთში არსებული ქართული კულტურის კერების ისტორიაა მოთხრობილი; მეორე ნაწილში ის საქმიანი ურთიერთობებია ასახული, რომლებიც ავტორის ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორობის პერიოდში (1996-2005 წწ.) დამყარდა ქუთაისისა და თურქეთის სხვადასხვა უნივერსიტეტებს შორის; მესამე ნაწილში კი გადმოცემულია თურქეთში სამეცნიერო-შემოქმედებით მივლინებებსა და ტურისტულ მოგზაურობებში ყოფნის დროს მიღებული შთაბეჭდილებები.

წიგნის პირველ თავში „სტამბოლის ქართული სავანე“ ა. ნიკოლეიშვილი XIX საუკუნის მეორე ნახევრისა და XX საუკუნის პირველი ნახევრის საქართველოს ისტორიაში სტამბოლის ქართული სავანის მიერ შეტანილ წვლილზე გვესაუბრება და ამ წერილს, ფაქტობრივად, ნარკვევის სახე აქვს. ავტორს საგანგებოდ მოუძიებია ამ სავანესთან დაკავშირებული დოკუმენტური მასალები და პუბლიკაციები, რომლებშიც წარმოჩენილია სტამბოლში მოღვაწე ქართველ

სასულიერო პირთა სარწმუნოებრივი და მეტად ნაყოფიერი მამულიშვილური საქმიანობა. ამ საკითხთან დაკავშირებით ის გამოყოფს ზაქარია ჭიჭინაძის, ევგენი დალევოი დალესიოს, შოთა ლომსაძისა და გურამ შარაძის ნაშრომებს. ასევე, მოიხსენიებს პროფ. შუშანა ფუტყარაძეს, რომელსაც განსაკუთრებით დიდი დამსახურება მიუძღვის სტამბოლის ქართული სავანის ისტორიის შესწავლასა და იქ დაცული უმდიდრესი მასალების აღნუსხვა-კატალოგიზაციის საქმეში. სტამბოლის ქართველ კათოლიკეთა ეკლესიის არქივში მუშაობისას მან შეისწავლა და დაამუშავა ათასობით დოკუმენტური მასალა, „დავიწყების მტვერი გადააცალა უცხო ქვეყნებში მოღვაწე ბევრი ქართველი მამულიშვილის სახელს, წარმოაჩინა მათი ღვაწლი და დამსახურება ქვეყნისა და ერის წინაშე“ (შ. ფუტყარაძე, 2012). აღსანიშნავია, რომ მან თავის ნაშრომში „სტამბოლის ქართული სავანე“ საგანგებოდ მიუთითა, რომ სტამბოლის ქართულ სავანეში შემონახული საგანძური (ეკლესია-მონასტერი, მდიდარი ბიბლიოთეკა და ძვირფასი არქივი, საინტერესო სამუზეუმო ექსპონატები) თურქმა ხალხმა, თურქეთის რესპუბლიკამ შემოგინახა.

ა. ნიკოლეიშვილს ყველა არსებული მნიშვნელოვანი პუბლიკაციის მოძიების შემდეგ დაუწყია სავანესთან მისასვლელი გზის ძიება, რამაც ქართული სავანისა და იქ დაცული საგანძურის დღევანდელ მომვლელ-ჭირისუფალთან - ბატონ სიმონ ზაზაძესთან მიიყვანა. მიმოწერისა და სატელეფონო საუბრების, ასევე, გარკვეული მოსამზადებელი სამუშაოების შემდეგ გახდა შესაძლებელი, რომ ვ. კაციანი ქართული დელეგაცია: პროფ. ა. ნიკოლეიშვილის, პროფ. შ. ფუტყარაძისა და პროფ. ტ. ფუტყარაძის შემადგენლობით თურქეთში გამგზავრებულიყო.

ვიდრე მოგზაურობასა და მისგან მიღებულ შთაბეჭდილებებს შეეხებოდეს, ა. ნიკოლეიშვილი ქართული სავანის ისტორიას გვიამბობს. გვიხსიათებს მას, როგორც ქართული ემიგრანტული კულტურის საკმაოდ მძლავრ კერას, მოყოლებული XIX საუკუნის 60-იანი წლებიდან XX საუკუნის შუახანებამდე. ასევე, მაგალითად მოჰყავს შოთა ლომსაძის შეფასებაც, რომლის მიხედვით ქართველ კათოლიკეთა კულტურის კერები უფლებდაკარგული საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის ილუზია იყო.

ავტორი ხაზგასმით აღნიშნავს იმ ფაქტს, რომ სტამბოლის სავანეში მოღვაწე სასულიერო პირები მხოლოდ რელიგიური ინტერესებით არ იყვნენ შემოფარგლულნი და თავიანთი ეროვნული ინტერესების განსახორციელებლად სხვა სარწმუნოებრივ აღმსარებლობათა მიმდევარ თანამემამულეებთანაც ამყარებდნენ ურთიერთობას. ხდებოდა ეროვნული შეკავშირება, რაც დიდ როლს ასრულებდა იქაურ მაჰმადიან ქართველთა დათრგუნული ეროვნული თვითშეგნების გამოფხიზლების საქმეში. ის ვრცლად საუბრობს XIX საუკუნეში სტამბოლში ქართული კათოლიკური ეკლესიების გახსნის ფაქტორებზე, ოსმალეთის იმპერიაში მცხოვრებ ქართველ კათოლიკეებზე. ნარკვევში დიდი ადგილი აქვს დათმობილი პეტრე ხარისჭირაშვილის მრავალმხრივ მოღვაწეობაზე საუბარს, მის მიერ კონსტანტინეპოლში ქართული მონასტრის დაარსებასა და მისი ძმობის წევრების აქტიურ საქმიანობაზე. აღსანიშნავია, რომ პ. ხარისჭირაშვილის სახელთანაა დაკავშირებული 1861 წელს ქართული კათოლიკური ეკლესიის აგება, ქართული სასწავლებლისა და სტამბის გახსნა, მამათა და დედათა მონასტრის დაარსება.

ა. ნიკოლეიშვილი ხაზს უსვამს სტამბოლის ქართული სავანის ეროვნულ-პატრიოტულ სულისკვეთებას, რასაც, მისი აზრით, განსაზღვრავდა ის ფაქტი, რომ იქ წირვა-ლოცვა სადღესასწაულო დღეებში ქართულ ენაზე მიმდინარეობდა,

განსხვავებით მესხეთ-ჯავახეთში არსებული კათოლიკური ეკლესიებისაგან, რომლებიც სომხურ ეკლესიას იყვნენ დაქვემდებარებულნი.

სათანადო მასალების გაცნობის შემდეგ ავტორი დაბეჭდვით ამტკიცებს, რომ სავანის „უმთავრესი მიზანი სამშობლოს გარეთ მცხოვრებ ჩვენს თანამემამულეებში არა მარტო რელიგიური რწმენის გაძლიერება იყო, არამედ ეროვნულ-პატრიოტული სულისკვეთების განმტკიცებაც“ (ა. ნიკოლეიშვილი, 2010, გვ. 42). ამ მხრივ იგი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს შალვა ვარდიძის ინიციატივით სტამბოლის სავანეში 1911 წელს ქართული კლუბის გახსნას, სადაც ქართულ ენასა და საქართველოს ისტორიას ასწავლიდნენ; ასევე, საგანგებოდ ჩერდება სტამბოლის სხვა უბნებში მოქმედ კათოლიკურ ეკლესიებზეც, რომელთა ნაკვალევი დრომ თითქმის მთლიანად წაშალა, რის გამოც დიდ გულისტკივილს გამოთქვამს და იმასაც შენიშნავს, რომ „სტამბოლში არსებული ეს „პატარა საქართველო“ კვლავაც მომავალში ელის ჭეშმარიტ პატრონსა და ჭირისუფალს“ (იქვე, გვ. 52).

ა. ნიკოლეიშვილი ყურადღებას ამახვილებს იმ ფაქტზე, რომ სავანის მღვდელმსახურები შეძლებისდაგვარად ეხმებოდნენ საქართველოში მომხდარ მნიშვნელოვან მოვლენებს, მაგალითად, როგორიც იყო აკაკი წერეთლის პოეტურ ასპარეზზე გამოსვლის 50 წლისთავისადმი მიძღვნილი იუბილე; საუბრობს მათ დამოკიდებულებაზე 1921 წლის თებერვალ-მარტის ტრაგიკული მოვლენების მიმართ, როცა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დევნილმა მთავრობამ თავდაპირველად სტამბოლის ქართველთა სავანეს შეაფარა თავი. სავანის დამაარსებლის პ. ხარისჭიშვილის შემდეგ ავტორი მოიხსენიებს მისი საქმის ღირსეულ გამგრძელებლებს, რომელთაც მნიშვნელოვანი წვლილი აქვთ შეტანილი სავანის ისტორიაში: მიხეილ თამარაშვილს, სტეფანე გიორგაძეს, ალფონს ხითარიშვილს, პიო ბალაძეს, შიო ბათმანიშვილსა და სხვებს. ავტორს მხედველობიდან არ გამოორჩენია ის სირთულეები, რომელმაც თავი იჩინა ქართული სავანის ისტორიაში: ქართველ კათოლიკეთა ეროვნული ცნობიერების წინააღმდეგ მიმართული სომხური აგრესია, რუსეთის იმჟამინდელი ხელისუფლების მიერ გატარებული ანტიქართულ პოლიტიკა და სინანულს გამოთქვამს იმის გამო, რომ სტამბოლის სავანემ, როგორც ქართული სულიერებისა და კულტურის კერამ, XX საუკუნის 60-იანი წლებიდან, ფაქტობრივად, არსებობა შეწყვიტა. მისი ქონების დაცვა და მოვლა-პატრონობა 1966 წელს იკისრეს კათოლიკური საზოგადოების ფონდმა და მისმა თავმჯდომარემ - პავლე ზაზაძემ, რომელმაც წარმოუდგენელი ამაგი დასდო მონასტრის გადარჩენისა და შენარჩუნების საქმეს. აღსანიშნავია, რომ პავლე ზაზაძისა და მისი შთამომავლების დამსახურება სტამბოლის ქართული სავანის წინაშე კარგად წარმოგვიდგინა ტ. ფუტყარაძემ ნაშრომში „პავლე, სიმონ და პოლ (პავლე) ზაზაძეები და „სტამბოლის ქართველთა სავანე“ (ტ. ფუტყარაძე, 2013).

საკმაოდ ვრცელი მიმოხილვის შემდეგ ა. ნიკოლეიშვილი უშუალოდ დელეგაციის სტამბოლში გამგზავრების მეცნიერულ მიზნებსა და იქ მიღებული შთაბეჭდილებების შესახებ გვესაუბრება. ქართველი მეცნიერები 2007 წლის 2 ივნისს გაემგზავრნენ სტამბოლში, სადაც მათი უშუალო მასპინძელი გახლდათ ბ-ნი სიმონ ზაზაძე, ცნობილი მოღვაწისა და ბიზნესმენის - პავლე ზაზაძის შვილი. ქართულ დელეგაციას საქმიანობა ს. ზაზაძის კუთვნილი კოლეჯის გვერდით მდებარე ქართული სამონასტრო კომპლექსის დათვალიერებით დაუწყო, სადაც, მიუხედავად იმისა, რომ აღარც ლეთისმსახურება ტარდებოდა ქართულად

და მლოცველთა შორისაც იშვიათად თუ გამოერეოდა ქართველი, ავტორის შენიშვნით, ირგვლივ მაინც ტრიალებდა ქართულ წარწერებში ჩაქსოვილი ქართული სული. ქართველ მეცნიერებს დიდი ცნობისმოყვარეობით დაუთვალეირებიათ ცადატყორცნილი მინარეთებითა და არქიტექტურული თვითმყოფადობით გამორჩეული ქალაქი. თურქეთში მცხოვრებ ქართველებთან შეხვედრას ისინი დაურწმუნებია, რომ ჩვენებურებში უკვე აქტიურად მიმდინარეობდა ეროვნული თვითშეგნების გამოღვიძების პროცესი, რაც გარკვეულწილად სათვისტომოების გახსნით გამოიხატებოდა. ამის თაობაზე ავტორი გამოთქვამს რწმენას, რომ „ის დიდი ინტელექტუალური პოტენციალი, რომელიც ჩვენებურების სახით მოეპოვება საქართველოს, მომავალში უთუოდ იქცევა ქართული კულტურის მძლავრ შენაკადად“ (ა. ნიკოლეიშვილი, 2010, გვ. 122). სტამბოლის ქართული საფანის საგანძურის დავალიერების შემდეგ ავტორი სინანულით აღნიშნავს, რომ ამ საგანძურის მხოლოდ მცირე ნაწილს გაეცნენ, მისი სრულყოფილად ნახვისა და შესწავლის შესაძლებლობა არ მიეცათ.

ქართული დღეგაგაცის სტამბოლში ყოფნის პერიოდში მათ საპატივცემულოდ გამართულ შეხვედრებზე თურქეთის სხვადასხვა ქალაქებიდანაც ჩასულან ქართველები და თავიანთი ისტორიული სამშობლოსადმი დიდი სიყვარული გამოუხატათ. მათგან ავტორი გამოყოფს შესანიშნავ ქართველებს: ჯუნით დიასამიძეს, ივერი ზუმბაძეს, მევლუდ ართვინლის (გოგოლაძეს), ელიზბარ ცივნარიძეს, რომელთაც მოახერხეს ქართული სულისა და ცნობიერების შენარჩუნება.

სამეცნიერო ექსპედიციას საქმიანობა იზმითსა და ხენდეკში გაუგრძელებია. ამ ქალაქების დათვალეირებამ და მოსახლეობასთან შეხვედრებმა ქართველი მეცნიერები მიიყვანა იმ დასკვნამდე, რომ მშობლიური გარემოსაგან მრავალსაუკუნოვანმა სიშორემ, განსაკუთრებით კი რელიგიამ, მათი ცხოვრების წესზე მნიშვნელოვანი გავლენა იქონია. მათ ყოფაში ერთმანეთთანაა შერწყმული ქართული ადამ-ტრადიციები და თურქულ-მუსლიმანური ყოფითი მხარეები. მიუხედავად ამისა, ავტორი მიიჩნევს, რომ მთავარი მაინც ეროვნული ფესვებისაკენ მათი აქტიური სწრაფვაა. ამის მიზეზად მას მიაჩნია საქართველოსა და თურქეთს შორის კეთილმეზობლური დამოკიდებულება, აგრეთვე, თურქეთის მიზანი - ევროკავშირში გაერთიანება, რის გამოც სახელმწიფო ლოიალურ დამოკიდებულებას იჩენს ნაციონალურ უმცირესობათა ეროვნული ინტერესებისადმი.

ნარკვევის ავტორი ყურადღებას ამახვილებს თურქეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეების ქართულ საქმიანობაზე, საუბრობს ცნობილი მწერლის - ფაჰრედინ ჩილოღლუს (ფარნა ჩილაშვილი) ხელმძღვანელობით 2007 წელს გამოცემულ ორენოვან ლიტერატურულ ჟურნალზე „ფიროსმანი“, გვაცნობს სტამბოლის ღირსშესანიშნაობებს და აგვიწერს მათი მშვენიერებით გამოწვეულ წარუშლელ შთაბეჭდილებებს.

წიგნში ცალკე თავადაა გამოყოფილი „თურქეთში - ჩვენებურებთან“ - ანუ სარფის კარის გახსნის შემდეგ თურქეთში მცხოვრებ ქართველებთან აღდგენილი კავშირების გაღრმავების საქმეში აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მეცნიერთა ერთი ჯგუფის მიერ შეტანილი წვლილის შესახებ მონათხრობი. პროექტს, რომელშიც მონაწილეობდნენ: ა. ნიკოლეიშვილი, ტ. ფუტყარაძე, თ. ლვინიანიძე, ო. ჭუმბურიძე, შ. კირთაძე, გ. ქამუშაძე, ვ. ჟორჟოლიანი, ეწოდებოდა: „საქართველო და თურქეთი: კეთილმეზობლობა და თანამშრომლობა სამეცნიერო და კულტურულ სფეროებში“. ის 2009 წელს განხორციელდა. ექსპედიციის მიზანი იყო პირადად შეხვედროდნენ მუშაჯირობის შედეგად

მშობლიური ქვეყნიდან სამუდამოდ აყრილ და თურქეთში დამკვიდრებულ თანამემამულეთა შთამომავლებს.

ცნობილია, რომ თურქეთსა და საქართველოს შორის სტრატეგიული პარტნიორობისა და კეთილშეგობლური ურთიერთობების განვითარებაში თავისი მნიშვნელოვანი წვლილი შეაქვთ თურქეთის ქართული წარმომავლობის მოქალაქეებს, რომელთა უმრავლესობა თავმოყრილია სტამბოლსა და მარმარას რეგიონში მდებარე ბურსის, ადაფაზარის, ქოჯაელის, ბოლუს, ამასიის, თოკათისა და ბალიკესირის ოლქებში; ასევე, ქართველობის მნიშვნელოვანი ნაწილი შემორჩენილია ართვინის, არტაანისა და რიზეს ოლქებში; მნიშვნელოვანი ქართული დასახლებებია თურქეთის შავიზღვისპირეთშიც, სამსუნიში, სინოპში, გირესუნში, ორდუში, უნიესა და ფაცაში. გარდა იმისა, რომ ქართული წარმოშობის თურქეთის მოქალაქეებს ჩამოყალიბებული აქვთ სათვისტომო-საზოგადოებები, კულტურულ-საგანმანათლებლო ფონდები და შემოქმედებითი კავშირები, დიდ დაინტერესებას იჩენენ ქართული ფოლკლორის შესწავლისადმი; განსაკუთრებით აქტიურობს ახალგაზრდა თაობა, რომელიც თანდათან იჩენს მზარდ ინტერესს თავისი ეთნიკური ფესვებისადმი (ქართ. დიასპორა, 2013).

წერილში ა. ნიკოლეიშვილი თავდაპირველად იმ ტრაგიკულ მოვლენებზე საუბრობს, რომლებმაც განაპირობა თურქეთის ტერიტორიაზე ქართველთა გადასახლება და ცდილობს გადმოსცეს მათი მწუხარება იმის გამო, რომ სამშობლოში ვერ დაბრუნდნენ და ასიმილაციას განიცდიან, თუმცა ცდილობენ წინ აღუდგნენ ამ პროცესს, შეინარჩუნონ ეროვნული იდენტობა.

ავტორმა გამოყო ის პიროვნებები, რომლებიც თავიანთი ეროვნული მოღვაწეობით გამოირჩეოდნენ. მათ შორისაა დიდი მამულიშვილი ახმედ ოზქანი (მელაშვილი), რომელიც 1980 წელს თურქმა ტერორისტებმა მოკლეს აქტიური ეროვნულ-მამულიშვილური მოღვაწეობის გამო. ა. ნიკოლეიშვილს მელაშვილისა და მისი მსგავსი მოღვაწეების დამსახურებად მიაჩნია ქართველებით კომპაქტურად დასახლებულ არაერთ რეგიონში ქართული სათვისტომოებისა და კულტურის კერების შექმნა.

ქართველმა სტუმრებმა თავიანთი პირველი საქმიანი დღე ტრაპიზონში გაატარეს და ამ უძველესი ქალაქის ღირსშესანიშნაობები დაათვალიერეს: მცირე აია-სოფიას ტაძარი და სუმელას სამონასტრო კომპლექსი. ავტორი სინანულს გამოთქვამს იმის გამო, რომ „ღროის მსახვრალ ხელს ქართული ნაკვალევი თითქმის ყველგან წაუშლია“ (ა. ნიკოლეიშვილი, 2010, გვ. 155). მეორე დღე კი ფაცელ ქართველებთან გაუტარებიათ. პირველივე შემხვედრ ქართველს, ფიჯრი მოწყობილს ქართველი სტუმრების ნაწილი ჰუსეინ მოწყობილის ოჯახში წაუყვანია სოფელ ეწერში. გარდა იმისა, რომ ბ-ნ ჰუსეინს ნამდვილი ქართული სტუმართმოყვარეობა გამოუჩენია, ის შემოქმედი ადამიანიც აღმოჩნდა: თურქულიდან უთარგმნია ი. ჭავჭავაძის, ი. აბაშიძის, მ. მაჭავარიანის, ფხალვაშის ლექსები და სტამბოლში გამომავალ ლიტერატურულ გაზეთებში გამოუქვეყნებია.

ფაცელებისაგან მიღებული შთაბეჭდილებებისაგან დატვირთულ ქართველ მოგზაურებს გეზი აუღიათ ქალაქ ამასიისაკენ, რომლის სახელთანაა დაკავშირებული საქართველოს შუა საუკუნოვანი ისტორიის ტრაგიკული ფურცელი - 1555 წელს თურქეთსა და სპარსეთს შორის ამ ქალაქში გაფორმებული ზავი, რომლის მიხედვით საქართველო დამპყრობლებმა ორ ნაწილად გაიყვეს. ამ ქალაქში გამართულმა შეხვედრებმა ქართული ექსპედიცია დაიარსუნა იმაში, რომ თურქებიცა და იქ მცხოვრები ქართველებიც მზად

იყვნენ თავიანთი წვლილის შესატანად ჩვენი ხალხების დამეგობრებისა და დაახლოების საქმეში.

კოლორიტული სილამაზითა და უჩვეულო გეოგრაფიული მდებარეობით ცნობილი ამასია იმითაცაა გამოჩენილი, რომ ამ ქალაქში მრავალი სახელოვანი ადამიანი ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა. ამასიაში ქართველი სტუმრებისთვის მასპინძლობა ქართული სათვისტომოს თავმჯდომარეს, ბაჰათდინ ულუდალუს (ზმალადეს) გაუწევია და სწორედ მისგან შეუტყვეიათ ამასიელი ქართველების მთავარი სატიკვარი, რომ იქაურები „დარჩენილნი არიან დედა მემლექეთის ყურადღების გარეშე და მათი ბედით დღემდე არავინ დაინტერესებულა“ (იქვე, გვ. 165). ამასიელ ქართველებთან შეხვედრამ კარგად გამოავლინა გლობალიზაციისა და ასიმილაციის სამწუხარო შედეგები, კერძოდ ის, რომ თურქულ რეალობაში დაბადებული და გაზრდილი ქართველები თავიანთ თავს უკვე თურქული ეთნოსის ნაწილად თვლიან, რის ერთ-ერთ მთავარ მიზეზად ა. ნიკოლეიშვილი ჯერჯერობით მათი მიღებისათვის ჩვენი ქვეყნის მოუშვადებლობას მიიჩნევს.

ქალაქ დუზჯეში ქართველი სტუმრების მასპინძელი ადგილობრივი ქართული სათვისტომოს აქტივისტი, ჯემილ თინაზი ყოფილა. დუზჯეს ქართველ მოსახლეობასთან შეხვედრის შესახებ საუბრისას ავტორი სინანულით აღნიშნავს, რომ აქაურების დიდმა ნაწილმა ქართული ენა ან საერთოდ აღარ იცის, ან ძალიან ცუდად საუბრობს. აღსანიშნავია, რომ აქ ყოფნის დროს ქართული დღეგაცია შეხვედრია 78 წლის მოხუცს უსუბაი კობალაძეს, რომელსაც თურქეთში მცხოვრებ ჩვენს თანამემამულეებში კარგად ცნობილი „გურჯული ვაიზის“ (სწავლების, დარიგების) აუდიო ჩანაწერი აღმოაჩნდა.

სამეცნიერო ექსპედიციის შემდეგი სამუშაო ადგილი იყო ზენდეკი, სადაც დაათვალიერეს ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი. ავტორი მნიშვნელოვან ფაქტად ასახელებს მათ სტუმრობას სოფელ ქართლაში, სადაც, გარდა ქართული სახელწოდებისა, იქ მაცხოვრებლებს მრავალი ადამიანისთვის შეუნარჩუნებიათ.

ქართველი მოგზაურებისათვის განსაკუთრებით მრავალფეროვანი და გადატვირთული იყო ექსპედიციის სტამბოლური ნაწილი, სადაც მეგზურობა ელიზბარ ცივნარიძეს გაუწევია. ავტორი სიამოვნებით იხსენებს გენერალურ კონსულთან, ბატონ ზვიად კვაჭანტირაძესთან შეხვედრას, რომლის შეფასებით ჩვენებურები უდიდეს ძალას წარმოადგენენ საერთაშორისო ასპარეზზე საქართველოს პოლიტიკური იმიჯის განსამტკიცებლად. ქართველ სტუმრებს სტამბოლში ყოფნის დროს პირველ რიგში ქართული კათოლიკური ეკლესია დაუთვალევინებიათ და შემდეგ სიმონ ზაზაძის ვაჟს - პოლ ზაზაძესა და ცნობილ მწერალს ფარნა ჩილაშვილს (ფაჰრედინ ჩილოღლუს) შეხვედრიან. ავტორი საგანგებოდ საუბრობს ქართული კულტურის ასოციაციის პრეზიდენტთან, ეზრეფ ილმაზთან (მახარაძესთან) შეხვედრასა და ცენტრის საქმიანობის მასშტაბებზე.

ბურსაში ჩასულ დღეგაციას პირველ რიგში დიდი ქართველი მამულიშვილის, აჰმედ მელაშვილის ოჯახი მოუწოდებია. ავტორი დაწერილებით მოგვითხრობს სამშობლოს სიყვარულით ამ გულანთებული რაინდის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ და ბოლოს დასძენს, რომ თურქეთში მცხოვრები ქართველები მას თავიანთ ილია ქვავაძესაც კი უწოდებენ.

ექსპედიციის ბოლო ორი სამუშაო დღე ინეგოლელ ქართველებთან შეხვედრას დაეთმო. ძველი ექსპონატებით მდიდარი ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის დირექტორების შემდეგ სათვისტომოში ჩვენებურებს შეხვედრიან, რომლებიც ალტაცებით საუბრობდნენ საქართველოსადმი თავიანთ დიდ

სიყვარულზე. ავტორი დიდი ემოციით გადმოსცემს მათ გამორჩეულ სიყვარულს ისტორიული სამშობლოსადმი, რაც, მისი აზრით, ინეგოლელ ქართველებს გენეტიკურად გადაეცათ წინამორბედი თაობებისაგან.

ჩვენებურებთან გატარებული ათი მღელვარე დღის შემდეგ ქართულ ექსპედიციას გეზი სამშობლოსაკენ აუღია, გზად დედამიწის მერვე საოცრებად სახელდებულ კაპადოკიაში გამოუვლია და აღტაცებით დაუთვალე რეგია უკიდვანო სივრცეზე გადაჭიმული არამიწიერი სილამაზე. მოგზაურებს, ასევე, დიდი ინტერესი გამოუჩენიათ ციხე-ქალაქ ოლთისის ნახვისას. ავტორი შენიშნავს, რომ „მისი უბრალო დათვალე რეგების დროსაც კი აღვილად დარწმუნდება კაცი, სხვადასხვა სახელმწიფოები საუკუნეების განმავლობაში ასეთი გააფთრებით რატომ ეცილებოდნენ ერთმანეთს მის დასაუფლებლად“ (იქვე, გვ. 209). ოლთისიდან წამოსვლებს მოუწახვლებიათ ბანაც, რომელიც X-XI საუკუნეში ქართული კულტურის ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან კერას წარმოადგენდა და, სამწუხაროდ, დღეს მისგან ნანგრევებიღაა დარჩენილი.

ა. ნიკოლეიშვილი მათი სამეცნიერო მოგზაურობის დამაგვირგვინებელ ეპიზოდად მიიჩნევს იშხნის მონასტერს, დღემდე რომ აჯადოებს მნახველებს თავისი გრძნეული ხელოვნებით. ბოლოს იგი აფასებს ემოციურად დატვირთულ მოგზაურობას და რწმენას გამოთქვამს, რომ ჩვენებურებთან კავშირი მომავალში კიდევ უფრო გამყარდება.

1998 წელს პროფ. ა. ნიკოლეიშვილი ქუთაისის უნივერსიტეტის იმ ათკაციანი დელეგაციის შემადგენლობაში იმყოფებოდა, რომელიც თურქეთის რესპუბლიკის სამსუნის 19 მაისის სახელობის უნივერსიტეტთან მეგობრობისა და თანამშრომლობის ხელშეკრულების გასაფორმებლად გაემგზავრა თურქეთში. „ისტუმრად თურქ მეგობრებთან“ – ასე ეწოდება წერილს, რომელშიც ავტორი ამ მოგზაურობას მოგვითხრობს დაწვრილებით. ის აღტაცებით საუბრობს აღმავლობის გზაზე დამდგარ თურქეთში მიმდინარე აღმშენებლობით საქმიანობაზე, გვესაუბრება, ასევე, მეჩეთების სიმრავლესა და მუსლიმანური წესით ჩატკმულ მოსახლეობაზე, სამსუნის ღირსშესანიშნაობებზე, სასწავლო დაწესებულებებზე, უზარმაზარ ბაზრობაზე, სადაც საარსებო სახსრის საძიებლად ჩასული ჩვენი თანამემამულეებიც მუშაობენ.

ქართულ დელეგაციაზე დიდი შთაბეჭდილება მოუხდენია თანამედროვე მოთხოვნათა დონეზე მოწყობილ სამსუნის უნივერსიტეტს, რომელთანაც გაფორმდა ზემოაღნიშნული ხელშეკრულება. ა. ნიკოლეიშვილი მიიჩნევს, რომ სამსუნისა და ქუთაისის უნივერსიტეტებს შორის დამყარებულმა საქმიანმა და მეგობრულმა ურთიერთობამ ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში თურქოლოგიის სწავლებას ახალი იმპულსი შესძინა.

„თურქულ დღიურებში“ ცალკე თავადაა გამოყოფილი 2003 წელს ქუთაისის დელეგაციის ვიზიტი თურქეთში ანკარისა და ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელობის უნივერსიტეტებს შორის მეგობრობისა და თანამშრომლობის ხელშეკრულების გასაფორმებლად. ამ თავს „ანკარიდან კაპადოკიამდე“ ეწოდება და მასში ავტორი იმ შთაბეჭდილებებზე გვიამბობს, რომლებიც ქართულმა დელეგაციამ თურქეთის დედაქალაქ ანკარის დათვალე რეგების დროს მიიღო. ამ წერილში საუბარია იმ მნიშვნელოვან შეთანხმებებზე, რომლებიც ანკარაში საქმიან ვიზიტს მოყვა შედეგად. აღსანიშნავია გადაწყვეტილება 2004 წელს ქუთაისში ერთობლივი სამეცნიერო კონფერენციის ჩატარების თაობაზე, რომელიც ორმხრივი მოლაპარაკებისას ა. ნიკოლეიშვილის წინადადებით მიიღეს.

ასევე, ამ შეხვედრის შედეგია ანკარის უნივერსიტეტში ქართველოლოგიაში მაგისტრატურის გახსნის შესახებ გადაწყვეტილების მიღება.

დელეგაციის წევრების აღტაცება გამოუწვევია ანკარის უნივერსიტეტში არსებულ სწავლების ფორმებსა და მეცნიერულ მიღწევებს. ავტორი აღნიშნავს, რომ მიუხედავად სამსუნში მიღებული მდიდარი შთაბეჭდილებებისა, ვიზიტით გათვალისწინებული კულტურული პროგრამის გვირგვინად კაპადოკიაში სამდღიანი მოგზაურობა ქცეულა. ნარკვევში დიდი ემოციითაა აღწერილი ქართული დელეგაციის რომანტიკული მოგზაურობა ამ ისტორიულ მხარეში. ვიზიტმა ავტორს კიდევ ერთხელ თვალნათლივ დაანახა, „როგორი სიყვარულით უნდა უჭირი-სუფლოს კაცმა წარსულის კულტურულ და რელიგიურ მემკვიდრეობას და რა ძალისხმევითა და მონდომებით აშენოს თავისი ქვეყნის მომავალი“ (იქვე, გვ. 258).

„თურქულ დღიურებში“ ეგვიპტეში მოგზაურობის ამბავიცაა ჩართული, რადგან ეგვიპტეში თურქეთის გავლით გამგზავრებული ქართული დელეგაცია. წიგნის ამ მონაკვეთის სათაურიც ამ ფაქტის გათვალისწინებით შეირჩა: „სტამბოლის გავლით - ეგვიპტეში“. ეგვიპტის არაბთა რესპუბლიკის ქალაქ ისმაილიის სუეცის არხის უნივერსიტეტთან მეგობრობისა და თანამშრომლობის ხელშეკრულების გასაფორმებლად 2001 წელს გაემგზავრნენ ა. ნიკოლეიშვილი და ვ. ამაღლობელი. ავტორი დღიურებში სიამოვნებით აღწერს სტამბოლში გატარებულ დღეებს. როგორც თავად აღნიშნავს, 6 წლის შემდეგ სტამბოლში ხელმოკრედ მოხვედრილმა ისარგებლა ბედნიერი შემთხვევით და ისევ მოინახულა უკვე ნაცნობი ისტორიული ადგილები. აღსანიშნავია, რომ ქართული დელეგაციის ეგვიპტეში გამგზავრება მაშამდიანთა უდიდეს დღესასწაულს - შაჯის დამთხვევა. მიუხედავად ხალხმრავლობისა, მათ დროულად მოუხერხებიათ კაიროში ჩასვლა და მეორე დღესვე შესდგომიან ამ ზღაპრული ქალაქის დათვალიერებას. ავტორი აღტაცებით საუბრობს პირამიდებზე, „სივრცეში გაქვავებულ მშვენიერებაზე“, ასევე, კლდეში ნაკვეთ სფინქსსა და ეგვიპტის სხვა კულტურულ მემკვიდრეობებზე, რომელთაც წარუშლელი შთაბეჭდილება მოუხდენია ქართველ მოგზაურებზე. ქაიროსაგან განსხვავებული გარემო დახვედრიათ მათ ისმაილიაში, ამ ზღვისპირა მწვანე ქალაქში, სადაც ეგვიპტის ერთ-ერთი საუკეთესო სასწავლებელია მოთავსებული. ავტორი თავის მემუარებში დაწვრილებით მოგვითხრობს უნივერსიტეტსა და მის ფილიალებზე, მრავალრიცხოვან სტუდენტებსა და მათთვის შექმნილ საუკეთესო პირობებზე, საუნივერსიტეტო კამპუსსა და ხელშეკრულების დადებაზე. ა. ნიკოლეიშვილი ასევე დიდი ემოციით საუბრობს თანამედროვე ეგვიპტის უდიდესი სიმდიდრის - სუეცის არხსა და მის საერთაშორისო მნიშვნელობაზე. აქვე მწუხარებას გამოთქვამს იმის გამო, რომ არხის გაღმა მდებარე სინას მთის მონახულება ვერ მოახერხეს დროის სიმცირის გამო. მიუხედავად ამისა, როგორც ავტორი აღნიშნავს, ქართულმა დელეგაციამ დაუფიქსარი 5 დღე გატარა ეგვიპტეში.

„ტაო-კლარჯეთის ქართული ფესვები“ - ასე ეწოდება „თურქული დღიურების“ იმ თავს, სადაც ტაო-კლარჯეთის, ქართლის ისტორიული ძეგლების ნახვის შედეგად მიღებულ შთაბეჭდილებებს გადმოგვცემს ავტორი. „ზილულმა სინამდვილემ“ წარუშლელი ემოციებით ამავსო და გამაოგნაო“ - ასე ხსნის ა. ნიკოლეიშვილი თავის გადაწყვეტილებას, თუ რატომ დაისახა მიზნად საუკეთესო შთაბეჭდილებების სხვებისთვის გაზიარება.

ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორებითა და დიმიტრი ნაზარაშვილის სახელობის საოჯახო მედიცინის რეგიონული სასწავლო ცენტრის

ექიმებით დაკომპლექტებული დელეგაცია 2008 წელს გამგზავრებულა ტაო-კლარჯეთის ისტორიულ ღირსშესანიშნობათა მოსანახულებლად. ავტორი, რომელიც უკვე თურქეთში რამდენჯერმე იყო ნამყოფი, გაციებით აღნიშნავს, რომ, ჯერ კიდევ ართვინამდე არმისულებს, თითქმის ფეხის ყოველ ნაბიჯზე ხედებოდათ ქართული ისტორიული ძეგლების ნანგრევები, რომლებზეც მრავლად შემორჩენილ ქართულ წარწერებში ჩვენი ქვეყნის ისტორიის არაერთი შთამბეჭდავი ეპიზოდია შემონახული. ასევე, გზადაგზა იგი ხაზს უსვამს ქართველი ტურისტების სევდანარევ განწყობილებას, ტაო-კლარჯეთ-შავშეთის რომანტიკულად აღმაფრთოვანებელ წიაღში მოგზაურობისას რომ ეუფლებოდათ.

პირველი საოცრება, რომელიც მათ უხილავთ, ყოფილა არტანუჯი. ავტორი მწუხარებით აღნიშნავს, რომ დროისა და მტრის მსახვრალი ხელი ამ დიდებულ ციხე-ქალაქსაც შეეხო და იქ მისულებს მხოლოდ ბუჩქნარითა და ძეძვნარით დაფარული ნანგრევებილა დახვედრიათ. არტანუჯის შემდეგ ხანძთის მონასტერი მოუნახულებიათ. საკმაოდ რთული გზის გავლის შემდეგ ხანძთაში ასულ ქართველებს აქაც მწვანეში ჩაფლული ნანგრევები უხილავთ. შავშეთში ჩასულებს კი, არტანუჯისა და ხანძთის ხრიოკი მიდამოებისაგან განსხვავებით, ფოთლოვანი ტყეებითა და ნაძვნარით ამწვანებულ ხეობაში აგებული ტბეთის მონასტერი უნახავთ. შავშეთში ყოფნის პერიოდში ისინი იქაურ ქართველებსაც შეხვედრიან: მოლაშვილებს, ჭელიძეებს, ჯაფარიძეებს, რომელთა უმრავლესობა გაჭირვებით საუბრობდა ქართულად, თუმცა ყოველი მათგანი სიამაყით უსვამდა ხაზს თავის ქართულ წარმომავლობას.

ავტორი გამორჩევით საუბრობს იშხნისა და ოშკის სამონასტრო კომპლექსების დათვალიერების შედეგად მიღებულ შთაბეჭდილებებზე და აქვე დანანებით შენიშნავს, რომ მართალია, ოშკი, მსგავსად თურქეთის ტერიტორიაზე არსებული ყველა ძველქართული ხუროთმოძღვრული ძეგლებისა, კულტურული მემკვიდრეობის ნუსხაშია შეტანილი, მაინც სავალალო მდგომარეობაში იმყოფება. ზოლო რაც შეეხება ხახულისა და პარხლის მონასტრებს, რომელთა შენობებში მეჩეთებია განთავსებული, ქართველ მოგზაურებს შიგ შესვლაც ვერ მოუხერხებიათ და გარე კედლებზელა დაუნთიათ სანთლები. ოთხთა ეკლესიის ამწვანებული შემოგარენის ხილვას კი ისე აღუფრთოვანებია ისინი, რომ თავი რაჭაში გონებიათ. უკანა გზაზე მათ სიამოვნებით დაუთვალიერებიათ ართვინიდან ოციოდე კილომეტრზე მდებარე, ქართული წარწერებით დამშვენებული დოლისყანის ეკლესიაც.

ავტორი ბოლოს შენიშნავს, რომ ქართველი მოგზაურები ტკივილითა და სინანულის გრძნობით აღსავსენი დაბრუნებულან სამშობლოში. მათი გულისტკივილის მიზეზი კი საუკუნეების განმავლობაში ქართველი ჭირისუფალის მზრუნველობას მოკლებული, გულსაკლავად დადუმებული და ნანგრევებად ქცეული ქართული ძეგლები იყო.

„თურქულ დღიურებში“ ა. ნიკოლეიშვილი კმაყოფილებას გამოთქვამს იმის გამო, რომ ქართველ კაცს იმის შესაძლებლობა მიეცა, „არა მარტო ტურისტად ეწვიოს დღესდღეობით თურქეთის ტერიტორიაზე მდებარე ქართულ ისტორიულ ძეგლებს, არამედ რეალურადაც დაიწყოს ზრუნვა მათ მოვლა-პატრონობასა და აღდგენა-კონსერვაციაზე“ (იქვე, გვ. 280). თურქეთის შეფასებისას კი ავტორი ყოველთვის მიუთითებს, რომ არცთუ ისე დიდი ხნის წინათ ეკონომიკურად ჩამორჩენილი ეს ქვეყანა ევროპული სივრცის ნაწილად იქცა და დღეს დიდი პერსპექტივები გააჩნია. ა. ნიკოლეიშვილი როცა აჯამებს თურქეთში თავის რამდენიმე მოგზაურობის შთაბეჭდილებებს, სიამოვნებით შენიშნავს, რომ თურქეთის ინტელექტუალურად განვითარებულ ნაწილს

ტოლერანტული და პატივისმცემლური დამოკიდებულება აქვს იქ მცხოვრები ეროვნული უმცირესობების კულტურული მემკვიდრეობისა და განსხვავებული სარწმუნოებრივი აღმსარებლობისადმი. „ისინი დღეს უკვე ხმამაღლა საუბრობენ იმ დიდ კულტურულ და ისტორიულ მემკვიდრეობაზე, რომელიც მათ ტერიტორიაზე მცხოვრებმა ხალხებმა შექმნეს საუკუნეთა მანძილზე და ყოველივე ამას კი არ ჩქმალავენ, არამედ დიდი პასუხისმგებლობითა და სიყვარულით უვლიან და პატრონობენ“ (ა. ნიკოლეიშვილი, 2010, გვ. 231).

დამოწმებული ლიტერატურა

- ა. ნიკოლეიშვილი, 2010 - ა. ნიკოლეიშვილი, თურქული დღიურები, ქუთაისი, 2010.
 შ. ფუტყარაძე, 2012 - შ. ფუტყარაძე, სტამბოლის ქართული სავანე <http://artanuji.ge/product-31.html>
 ტ. ფუტყარაძე, 2013 - ტ. ფუტყარაძე, პავლე, სიმონ და პოლ (პავლე) ზაზაძეები და „სტამბოლის ქართველთა სავანე“ <http://lib.ge/book.php?author=477&book=4653>
 ქართული დიასპორა, 2013 - ქართული დიასპორა, თურქეთის ქართველობა, 2013. http://www.diaspora.gov.ge/index.php?lang_id=GEO&sec_id=64&info

GIAKHOPERIA, NATO GULUA

TURKEY THROUGH THE EYES OF SCHOLAR AND WRITER

(“TURKISH DIARIES” BY AVTANDIL NIKOLEISHVILI)

To a certain extent, the development of travel genre in Georgian literature at the end of the 20th century is related to elimination of the visa regime between Georgia and several countries; for numerous Georgian public figures this made travel and free movement to different countries possible. Since 1990s various memoirs have been written that are interesting in many respects. Among them A. Nikoleishvili's “Turkish Diaries” has a special place; impressions of the visits to Turkey at various times, scholarly field trips as well as tourist travel served as a basis for such literary contribution.

“Turkish Diaries” consists of several chapters. Its parts are arranged thematically (rather than chronologically). The first part deals with the history of the Georgian cultural centers located in Turkey; while the second part outlines the relations developed between Akaki Tsereteli Kutaisi State University and various Turkish Universities during the author's term in office as Rector of Akaki Tsereteli Kutaisi State University; the third part describes the impressions of the field trips and tourist visits to Turkey.

A. Nikoleishvili provided us with his unforgettable memories accumulated over the years in the form of a diary, contributing to the strengthening of friendly relations between Georgia and Turkey.

ბამოსეაურება

ნომადი ბართაიას წიგნზე „საქართველო და ირანი, უპრეცედენტო ურთიერთობათა 20 წელი“, თბილისი, გამომცემლობა „უნივერსალი“, 2013.

ჩვენ წინაშეა სრულიად სპეციფიკური ჟანრის წიგნი, რომელიც მეტისმეტად პოეტურია იმისთვის, რომ სამეცნიერო ნაშრომი იყოს, უაღრესად დოკუმენტურია იმისთვის, რომ სუბიექტურ მემუარებს მივაკუთვნოთ და მეტისმეტად დიპლომატიურია იმისთვის, რომ ინდივიდუალისტი-მნახველის შთაბეჭდილებებად მივიჩნიოთ. ასეთი სინთეზური ჟანრები ამ ბოლო დროს გაჩნდა ინტელექტუალური წიგნის ბაზარზე და ესეც მიუთითებს, რომ საზოგადოებას გული მიუწევს ამგვარი ლიტერატურისაკენ.

წიგნში აღწერილია ავტორის 20 წლიანი შთაბეჭდილებები და მოსაზრებანი ქართულ-ირანული ურთიერთობისა და თანამედროვე ირანის შესახებ.

ირანი, როგორც ეს ახასიათებს აზიას, არასოდეს არ არის მხოლოდ თანამედროვე, ის ყოველთვის ახერხებს წარსული თანამედროვეობის ნაწილად აქციოს. წიგნის ავტორი მიგვიძღვის ირანში - ქალაქ-ქალაქ და სოფელ-სოფელ, გვათვლიერებინებს არა მხოლოდ ბაღებსა და სასახლეებს, არამედ შევყავართ ოჯახებში. ეს შესვლა ევროპელი დამკვირვებელივით გრძნობათაგან დაცლილი მეთვალყურეობა კი არ არის, არამედ ატმოსფეროს „შიგნიდან“ დანახვის ოსტატური ცდაა; ჩვენ ვხედავთ მასპინძლებს, მათ ფოტოებს, ვისმენტ მათ მსჯელობას, ვკითხულობთ და შევიგრძნობთ ადამიანთა ღიმილს, მორცხვობას, ნდობას, სევდასა და სიხარულს. ეს არის პოეტისა და მეცნიერის მიერ დაწერილი წიგნი, რომლის თვალშიც საგანთა მიღმა საგანთა არსის დანახვასაა ჩვეული, და რომელიც ირანის გზებზე სიარულისას ადამიანებსა და პეიზაჟებს რუდაქის, ფირდოუსის, ომარ-ხაიამის, ჯალ-ელ-ედ-დინ რუმის, ნიზამის, ჰაფეზის სიტყვებით ჰერეტს და შეიგრძნობს.

წიგნის სწორედ ეს ჟანრული თავისუფლება აძლევს საშუალებას ავტორს ერთდროულად ისაუბროს ქართულ-ირანულ ურთიერთობებზეც, ირანის ისტორიაზეც, ეთნოგრაფიაზეც, ლიტერატურასა და არქიტექტურაზეც, საერთოდ, მთლიანად კულტურულ და პოლიტიკურ თავისებურებებზეც და ენაზეც.

ნუ დაგვაიწყდება, რომ ავტორი ამ წიგნს, უპირველეს ყოვლისა, ქართველი მკითხველისათვის წერს, თავადაც ქართველი პოეტი და მოღვაწეა, ამიტომ ისე ყვება და იმას ყვება, რასაც ჩვენ გავიგებთ, მივუხვდებით, მოვიწონებთ და შევიყვარებთ. აი, მაგალითად, თავაზის ლექსიკა-ფრაზეოლოგიის ერთი ასპექტი: მისალმების სპარსული ფორმულები თურმე ასე ჟღერს:

ყორბანე შომა („შენი მსხვერპლი ვარ“);

ბანდგიე შომა („შენი მონა ვარ“);

მოხლესამ („შენი გულწრფელი მეგობარი ვარ“);

ხაქე ფადთუნ („შენი ფეხის მტკერი ვარ“);

ჯირჯირაქედთუნ („შენი ჭრიჭინობელა ვარ“)...

ამგვარი პასაჟები მრავლადაა წიგნში და ყველა ისევე საინტერესოა, როგორც მოყვანილი მაგალითი. ჩვენთვის განსაკუთრებულად ძვირფასია

ფერეიდნელ ქართველთა მეტყველების ნიმუშები... მართო „შამწყრომი“ რად ღირს, რომელიც თურმე „მძღოლს“ ნიშნავს.

კიდევ ერთ მომენტს გამოვყოფ: ბატონი ნომადი აღწერს სპარსული კალიგრაფიის გაკვეთილს, ამ აღწერას მცირე ისტორიული მიმოხილვაც ახლავს, ილუსტრაციებიცაა მოყვანილი. ვფიქრობ, ჩვენთანაც კარგი იქნებოდა კალიგრაფიის გაკვეთილების ჩატარება, თუნდაც ერთ ლექციაზე საუკეთესო კალიგრაფისტის მოწვევა და მისი მუშაობის ჩვენება სტუდენტებისათვის. წიგნში განხილულია სპარსული ენის სიწმინდის დაცვის ღონისძიებები ირანში, ასევე სპარსულის გავრცელებისა და სწავლების მეთოდოლოგიის დახვეწისკენ მიმართული პოლიტიკა; სპარსული ენის სიწმინდის დაცვის კომისიის ღვაწლი სპარსულში სიტყვების სესხების შეზღუდვის საქმეში და სხვ.

ჩვენთვის მისაბადი უნდა იყოს ირანში სახელმწიფო ენის დაცვის უზრუნველყოფი ორგანიზაციებისა და საზოგადოებრივ თუ სახელმწიფოებრივ გაერთიანებათა სიმრავლე და სიფხიზლე. ქართული ენის პატრონი ხომ გაცილებით მცირერიცხოვანი ერია, მას კიდევ უფრო მეტი გარჯა მოეთხოვება მშობლიური ენის საკეთილდღეოდ. მაღლობა ავტორს, რომ ეს შეგვახსენა...

და საერთოდ, ამ მშვენიერ წიგნში ძალიან ბევრ საინტერესო და პრაქტიკულად ღირებულ ამბავს შევითვობთ ისეთი უძველესი და ბრძენი ქვეყნის ცხოვრებიდან, როგორიცაა ირანი. შეიძლება ფრაზა გაცვეთილადაც მოგეჩვენოთ, მაგრამ მაინც ვიტყვი: „ეს წიგნი ყველამ უნდა წაიკითხოს“.

მანანა ტაბიძე

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი

ტექნიკური რედაქტორი მალხაზ დოგრაშვილი
კორექტორები: ლილი ლომთაძე
მარიკა თედორაძე

კრებული გამოსაცემად მომზადდა
აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის
ქართველური დიალექტოლოგიის მიმართულებაში